PRINCEPS CHRISTIANUS ADUERSUS NICOLAUM...

Pedro Ribadeneira, Jean d' Heur

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
3 B
27

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

43.3.3.
43
f
53.
43
1
7

14-32-6-8

PRINCEPS CHRISTIANVS

ADVERSVS

NICOLAVM MACHIAVELlum, cæterosq; huius temporis Politicos,

A

P. PETRO RIBADENEIRA NVPER *Hispanicè, nunc Latinè*

A

P. IOANNE ORANO VTROQVE Societatis IESV Theologo, editus,

POLONIÆ AC SWECIÆ REGI DEDICATVS.

MOGVNTIÆ,
Sumptibus Conradi Butgenij.
Anno M. DC III.

SIGISMVNDO
TERTIO
POLONIÆ, SVVECIÆ,
GOTHIÆ, VVANDALIÆ
REGI,
MAGNO LITHVANIÆ
DVCI.

NIHIL omnino fortius, SERENISSIME REX, quod hominem homini gratiorem acceptioreḿq; faciat, BENEVOLENTIA & FIDE: quibus si IVSTITIÆ & PROBITATIS certa opinio accesserit, dici non potest, quantum gratiæ & existimationi accedat. Illa enim amorem & auctoritatem conciliant; hæc virum bonum, hoc est, integrum incorruptũque faciunt. Hæc illa nempe Virtutum quadriga, non quâ Iulij & Augu-

ſti ad arſurum aliquando Capito-
lium, ſed quâ Conſtantini, quâ Theo-
doſij ad æternas Beatorum arces ſub-
uecti. Scitiſſimè enim olim Cato eum
peſſimum imperatorem pronuntia-
uit, qui ſibi imperare neſciat. Et ve-
rò quî ſeipſum frenare poſſit, qui va-
nis maiorum titulis inſolens, ne vi-
ſo quidem VIRTVTIS veſtibulo,
ad HONORIS culmen gradum affe-
ctat? Quo magis dolendum, non de-
fuiſſe hoc æuo noſtro, qui perſona-
tum Principem non ad virtutis, ſed
ambitionis & vani cuiuſdam luxus
præcepta formaret ac fingeret; & Ly-
ſandrum aliquem, ſolâ vtilitate regni
res metientem, terris redderet. Sed
obuiam iuêre huic malo viri magni,
& ſerpentem hydram non flamma
ferroúe, ſed papyraceo vmbone re-
tudêre, minutisq; ſtyli ictibus confe-
cêre. Et quidem PETRVS RIBA-
DENEIRA, Societatis IESV Theo-
logus, ita duobus libris Hiſpanicè
conſcriptis Machiauellicos homi-
nes aggreſſus eſt, vt, hoſte detrium-
phato, ſibi gloriam, regno etiam Hi-
ſpaniæ

ſpaniæ non armorũ magis quàm bonorum Principum pręſidium compararit. Quos vtiq; libros, cùm ante annos aliquot pro Catholico Rege & Archiduce ALBERTO, Belgarum Principe, legatione fungerer, Latinè redditos Maieſt. tuæ deuoueram, ne tantus Theſaurus ſolius Hiſpaniæ finibus teneretur. Sed voto meo hactenus obſtitit varius belli euentus. Accipies igitur nunc à IOANNE ORANO, eiuſdem Societatis IESV Theologo, ex fide traductos, in iisque nõ tam Regis optimi officium, quàm teipſum religiosè prudenterque regnantem contemplabere. Cui enim ignota Maieſt. tuæ Religio, quam à puero & cum Sereniſſimæ matris lacte imbibitam, regnorum etiam paternorum temporariâ quadam iacturâ inuiolatam conſeruaſti? qui regna illa Sarmatica longè latéque ad Septentrionem extenſa, brumali frigore horrida, calore Fidei recreaſti? Ab his ipſis libris, tanquam parentis viuâ quadam imagine, liberi tui regiæ virtutis doctrinam & exemplar petent;

 tent;

tent; vt in te posteri tui, & in tuis gloriæ paternæ æmulis posteritas tua feliciter & æternum viuat.

Seren. Maiest. Vestræ

Addictissimus

FRANCISCVS DE MENDOZA
Almiralius Aragoniæ.

CHRI-

CHRISTIANO ET PIO LECTORI.

NICOLAVS Machiauellus in politia, & ea Reipubl. gubernandæ imperiiq́ regendi ſcientia, quam plerique omnes ſtatus rationem vocant, plurimum laboris ſtudiique collocauit, eaque de re libros ſcripſit, & poſteritati reliquit: in quibus hanc ciuilem & politici ſtatus artem explicat, & fortem magnanimumque Principem formandum ſuſcipit, præcepta tradens, quæ ad retinendum augendumque ſtatum obſeruare debeat. Sed vt fuit vir vafer, impius, ac verè atheos; ita & illius doctrina tamquam ex corrupto peſtiferoque fonte deductus latex, ſubdola eſt, turbida, & venenata, & iis, qui ex ea biberint, inficiendis perdendiſque accommodata. Illud enim tanquam initium & fundamentum ponit, propoſitum & ſcopum, in quem Princeps collimet, & cætera omnia referat, ſtatus & imperii conſeruationem eſſe: eam proinde in rem adiumenta omnia, ſiue ea honeſta ſint, ſiue inhoneſta, iuſta æque ac iniuſta, dum tamen

vtilia, nullo delectu aut discrimine adhibere posse. Numerat autem inter ea subsidia Christianam Religionem, cuius eatenus solùm habendam Principi rationem docet, quoad statui suo expedire iudicauerit. Quare fronte & vultu ad speciem præ se ferre nonnunquã debere pietatem, tametsi ab illa prorsus abhorreat; interdum etiam complecti quamcunque simulatam Religionem, quãtumuis absurdam, vel ipsis delirantium somniis simillimam. Cæteras præceptiones, quas impius hic nugator tamquam ad imperiorum conseruationẽ necessarias effutiit, quis siccis oculis audiat, si consideret quanta cum attentione nonnulli, qui Rebuspublicis & imperiis præsunt, eas legant, & animi approbatione complectantur, quasi è cœlo ad principatus conseruandos lapsæ essent, & non veriùs ad eosdem euertendos ex inferno prodierint? Etenim non solùm de Catholica & Romana Ecclesia humiliter & abiectè sentit, Moysisque leges & victorias insignes humanæ eius prudentiæ, fortitudini, & armis, non Deo auctori & duci, aßignat, humanámque fœlicitatem casui & fortunæ, non Religioni ac virtutibus, adscribit; verum etiam docet, Principem debere iudicio proprio magis fidere, quàm vllo sapientium hominum consilio niti: æquitatem belli in eo consistere, quod vtile vel necessarium sibi Princeps arbitratur: hostes insignibus iniuris lacessendos, spes vt pacis præcidatur omnino: ad ciuitatem aliquam vel prouinciam nullo armorum apparatu vastandam aut subigendam nihil

accommo-

accommodatius esse, quàm si vitiis morumque corruptela redundet: certò statuendum, nullis vel maximis beneficiis iniurias obliuione extingui; in imperio administrando ex insignioribus tyrannis aliquem imitandum esse Principi; magisque optandum vt timeatur, quàm vt ametur, cùm nullius quantumcunque coniunctißimi amicitiæ sit fidendum. Hæc & plura his similia docet, digna planè suo auctore omnia, & quæ debeat quiuis Christianorum prudentiumque Principum ex suis consiliis deliberationibusque longissimè amandare. Nefarius iste nebulo, verusque dæmonis administer, hanc suam perniciosam, detestabilem, planeque diabolicam doctrinam in Italia primùm disseminauit: fuit enim Florentinus ciuis, & Reipublicæ à secretis, vt titulus operum eius indicat. Deinde latiùs longiusque simul cum hæresibus propagata, alia regna & prouincias peruasit, easque sic infecit, vt cùm hæresi, calamitosum incendium, quo Gallia, Flandria Scotia, Anglia, & plures aliæ regiones iamdiu flagrant, tam multas clades ærumnasque inuexerit, nec tot tamen sint, nec tantæ, quot quantasue exitialis hæc politici status disciplina, & dogma Machiauellicum excitauit. Nam tot discipulos paßim habet pestifer hic magister, tam multi sunt Politici, qui solo nominis Christiani obtentu Christum acriter insectantur, vt supra fidem sit eorum numerus, vixque credas quàm multis damnis Respublicas afficiant, & miserando deplorandoque loco & statu hactenus col-

nus collocarint. Hæretici licet ſint quædam inferni ſcintillæ, & purioris Religionis hoſtes, aliquam tamen profitentur; & variis erroribus, quos docent, nonnulla admiſcent, quæ cum veritate conſentiunt. At Politici & Machiauelli ſectatores nullam Religionem agnoſcunt, veræ falſæque delectum ac diſcrimen tollunt, eam dumtaxat probantes, quam politico ſtatui vtilem iudicarint. Religionem igitur hæretici ex parte, Politici omnino reſpuunt. Hæretici apertum bellum Catholicis indixerunt, à quibus proinde cauere nobis poſſumus: Politici verò ficta ſimulataque amicitia veras inimicitias tegunt, ſuntque domeſtici hoſtes, qui, Iudam imitati, pacis oſculo necem inferunt; & ouis pellem induti, gregem Domini, luporum inſtar, dilacerant ac diſcerpunt; & nomine ſpecieque exteriori Catholicos ementiente, radicitus euulſam funditusque euerſam Catholicam fidem volunt. Vox quidem eſt vox Iacob, manus autem manus ſunt Eſau. O igitur dementes ac deliros, qui ſe ab hoc æſtu & furioſo torrente abripi ac præcipites ferri patiuntur, & eò miſeriæ ac calamitatis deuenerunt, vt, etiamſi ore confiteri videantur, conſiliis tamen & argumentis leuiſſimis, adeoque factis ipſis, Deum eſſe, eiuſque prouidentia & nutu imperia principatuſque contineri, abnegent! Quid enim fingi poteſt infelicius, quàm non capere, quod mortales omnes, qui iudicio valent, intelligunt? Quid miſerius, quàm obſurdeſcere ad voces rerum omnium creatarum, quæ (vt ait Auguſtinus) clamant,

Ipſe fe-

Ipse fecit nos, & non ipsæ nos? *Quid calamitosius, quàm in hoc mundi quasi libro non legere, quod omnes omnium seculorum sapientes legerunt atque docuerunt? Præclarè dictum illud est à regio Vate*: Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. *Est enim hæc omnium perniciosissima ac dementissima dementia, atque eiusmodi, vt, qui ad eam peruenerit, ad abiectiorem indignitatem ignobilitatemque redigi non possit, nec in statum miseriorem infeliciorem que deuolui. Miserrima prorsus sunt hæc nostra tempora, maximaque nostra peccata, quæ tantoperè irati Numinis furorem in nos prouocarint, vt homines nobilissimis familiis natos, doctrinæ & prudentiæ opinione claros, studioque pacis celebres, Machiauallum, eiusque ac aliorum vesanorum hominum & farinæ eiusdem præceptiones sequi permittat, quibus tamquam certa quadam regula metiantur regimen & conseruationem imperiorum & principatuum, quæ Deus concedit, & conseruat, & sine quo illorum salus & incolumitas constare non potest. Dico eos amplecti tamquam infallibilem normam præcepta scriptis prodita ab hominibus Machiauello stultitia & impietate similimis. Quod enim Cornelius Tacitus, ethnicus historicus, in suis Annalibus de Tiberii Cæsaris regimine scriptum reliquit, id oraculi loco habent: & quæ de proposita materia nostris temporibus tres auctores Galli, Ioannes Bodinus Iurisconsultus, Dominus de Lanoue miles, ac Philippus Mornæus scripserunt, ea magnificis verbis, summis-*

Psal. 99.
Psal. 13.

summisque laudibus ad sidera tollunt. Verùm vt pateat quanta sit illorum cæcitas atque amentia qui Christiani cùm haberi velint, cæcos istos homines, ac errones huius itineris duces sequuntur; satis fuerit dicere, Cornelium Tacitum ethnicum fuisse, & inanium simulacrorum cultorem, Christi liberatoris hostem acerrimum, Christianisque tam infensum, vt vir impius & mente captus de illis abiectißimè loquatur: proinde æquum non esse, vt in iis, quæ ad Religionem nostram spectant, tanto Religionis aduersario hostique fidem adhibeamus: nec etiam esse, cur Christiani Principes in dominationibus suis tuendis, tamquam in exemplar & ideam intueantur, quæ in imperio gubernando obseruasse vident Tiberium Imperatorem vitiosißimum, tantaque vitæ turpitudine deformem, auaritia & immanitate infamem hominem, eum vt omnes Gentiles etiam historici multis conuiciis maledictisque prosciderint. De Domino de Lanoue & Mornæo quid aliud dicam, quàm illum fuisse, hunc etiamnum esse Caluini sectatorem, & vtrumque doctrina & vita, scriptis & factis, bellum Christo dixisse? De Bodino, cuius opera de Republica à politicæ studiosis & teruntur manibus, & curiosè leguntur, & laudantur, tamquam ab peritißimo & expertißimo ciuilis disciplinæ magistro profecta, affirmare possum, tot erroribus & opinionibus falsis respersum esse, vt, licet qui ex Gallica lingua in Italicam & Hispanicam libros eius verterunt, multum studii & laboris posuerint in purgandis & emendandis,

non ita

non ita tamen menda expungere potuerint, quin multo plura corrigenda reliquerint. Fontes igitur ex quibus bibunt nostra ætate Politici, duces quos sequuntur, præceptores quos audiunt, regula ad quam consilia sua dirigunt, sunt Tiberius, flagitiosissimus & exsecrandus Imperator; Cornelius Tacitus, ethnicus historicus, & Christianorum hostis; Machiauellus, impius consiliarius; Lanoue miles, & Caluini sectator; Mornæus vir profanus & à Religione remotissimus; Bodinus denique, vt de eo modestè loquar, nec Theologus, nec pius: quos vt sectentur, deflectunt à recta & plana via, quam naturalis ratio nobis aperuit, quam Deus ostendit, quam Christus Dei Filius patefecit, quam tot & tam sapientes Doctores monstrarunt, quam omnes pii Christianique Principes ingressi sunt, quam denique mali omnes reliquerunt, erroneam illam Reipublicæ gubernandæ viam secuti, & præcipites acti imperia perdiderunt. Quod demonstrabitur his libris, quos, postquam legi, audiui, vidique permulta, &, peragratis diuersis prouinciis, familiariter & amicè cum prudentibus viris & Reipublicæ gubernatoribus contuli, scribere sum aggressus; vt errore liberarem eos, qui inconsideratè disciplinam adeò periculosam sequuntur; præmunirem que ac præmonerem alios, qui necdum cæco isti ac inextricabili labyrintho sunt implicati. Videbitur fortasse nonnullis, institutum religiosæ vitæ, & politicæ prudentiæ rationes, inter se maximè differre; nec posse principatuum administrandorum leges

ab eo rectè tradi, qui numquam Rempublicam rexerit. Sed cùm in his libris politici regiminis non tam ſit mihi propoſitum leges Principibus dare, quàm illos docere, quonam modo diuinæ Legi conuenienter imperia ſua regere & conſeruare debeant, eorumque, qui contraria docent, errores ac fraudes refellere; nemo erit (vt equidem reor) qui me iure vituperet, aut materiam hanc, tam vtilem & neceßariam, ab inſtituto religioſo, quod profiteor, alienum eſſe arbitretur, præſertim cum D. Thomas, Ægidius Romanus, plureſque alii religioſi & doctißimi viri, nec cum vita, quam ſequebantur, pugnare cenſuerint, admirandoſque de Principum regimine libros ſcripſerint. Ne quis verò putet, omnem me imperii regendi diſciplinam, quaſi nullam eſſe credam, tollere, negligereque præcepta prudentiæ, quibus ſecundum Deum ſtabiliuntur, creſcunt, reguntur, & conſeruantur imperia; aſſeuero certam aliquam eſſe Reipublicæ & politici ſtatus gubernandi rationem ac viam, quam ante oculos Principes ſemper habeant oportet, ne in principatibus regendis & ſeruandis aberrent; verùm duplicem illam. Vnam ſimulatam & falſam, alteram ſolidam & veram; vnam fallacem & diabolicam, alteram certam & diuinam; vnam quæ imperio Religionem, alteram quæ Religioni imperium accommodat; vnam à Politicis traditam, & inani prudentia humaniſque & debilibus præſidiis fultam, alteram diuinitus patefactam, Deoque ipſo auctore nixam, atque iis adiumentis, quæ, tamquam imperio-

imperiorum ac principatuum Dominus, Principibus ostendit; quibus etiam vires dat, rectè vt hisce vtantur. Quid igitur inter vtramque hanc politici status rationem intersit, propositũ est nobis in his libris explicare, simulque commonere Christianos Principes, & eorum consiliarios, cæterosque omnes politicæ studiosos, sibi vt imprimis persuadeant; solum Deum imperia fundare, & quibus vult credere, eademque stabilire, augere, ac tueri pro suo arbitratu. Deinde principatuum retinendorum optimam rationem in eo esse, vt Deum beneuolum & propitium habeamus, custodienda eius lege, præceptis obseruandis, colenda Religione, adhibendisque omnibus adiumentis, quæ Christiana fides suggerit & suppeditat, aut saltem cum Catholica disciplina non pugnant. Denique hanc verissimam esse, certam, ac tutam imperii tuendi viam & rationem; quam verò Machiauellus & farinæ eiusdem Politici tradunt, adulterinam, incertam, & fallacem. Constantis enim & perpetuæ veritatis est, imperii statum à Religione non rectè diuelli, nec illius salutẽ sine huius incolumitate stare posse, vt vel ipsi [a] ethnici scriptores docuerũt; longè verò meliùs sanctissimi Patres, [b] Ecclesiæ Doctores & lumina, tradiderunt, sicut in hoc Opere Ostendemus, quod duas in partes diuidimus. Priore, quid Principibus, tamquam Ecclesiæ tutoribus, defensoribus, ac filiis, faciendum sit, declaratur: posteriore verò, quid iidem præstare debeant in temporaria & ciuili regnorum suorum administratione, & quibus virtutibus ex-

[a] Cic. lib. 1. de legib. Valer. Max. lib. 1. cap. 1.

[b] Ambros. l. 5. epist. 29. 30. & 31. Aug. ep. 50. Leo ep. 75. Greg. lib. 2. epist. 6. Bern. ep. 243. ad Conrad. Imperat.

bus excellere, vt illa præclarè regant atque conseruent, explicatur. Quoniam verò hæc grauibus & prudentibus viris occupatioribusque scribimus, præcipua quæque ad rem facientia seligemus, & sermone breui his in libris perstringemus, resectis multis quæ dici possent, reperienturque in tot libris, quos Plato, Xenophon, Aristoteles, Cicero, Seneca, Plutarchus, D. Thomas, Ægidius Romanus, Franciscus Patricius, Chrysostomus Iauellus, & alii veteres nouique auctores de Republica regnorumque administratione scripserunt. Quòd si Machiauelli discipulis, quia corruptum gustatum habent, quæ scribimus, grata non fuerint; iucunda (vt speramus) erunt & fructuosa, quibus mundum ac sanũ est palatum, ac pietas Christiana curæ: quorum maximè gratia hunc laborem suscepimus.

DE RELIGIONE ET VIRTVTIBVS CHRISTIANI PRINCIPIS,

LIBER PRIMVS.

Cap. I.

Summam Religionis curam nationes omnes atque Respublicæ susceperunt.

TANTA est diuini Numinis amplitudo atque maiestas, & quæ iure ei debetur, reuerentiam ita natura mortalium animis penitus inseuit, vt per omnem terrarum orbem à cunctis nationibus, quantumuis & immanitate barbaris, & ignoratione cæcis, tanquam rerum omnium antiquissima, & maximè necessaria præcipuo quodam cultu ac labore obseruata semper fuerit conseruataq; Religio. Cuius homines curam suscepêre, non modò quòd, summo huius vniuersitatis Principi, & eius cultui arctissimo quodam

naturæ vinculo se obstrictos viderēt; sed etiam quòd Religionis incolumitate Reip. salutē niti, nec immeritò iudicarent. Quod in primis Plutarchus, scriptor grauissimus, & Traiani Imperatoris eruditissimus magister, his verbis nobis testatum reliquit: *In legum constitutione primum est, & maximum de Diis opinio. Quamobrem & Lycurgus Lacedæmonios, & Numa Romanos, & Ion antiquos Athenienses, & Deucalion Græcos ferè vniuersos Diis consecrauerunt, votis, sacramentis, vaticiniis, omnibusq; eos ob spem ac metum Diis deditos obnoxiosq; reddentes. Et si terras obeas, inuenire possis vrbes muris, litteris, Regibus, domibus, opibus, numismate carentes, gymnasiorum & theatrorum nescias: vrbem templis Dijsq; carentem, quæ precibus, iureiurando, oraculo non vtatur, non bonorum causa sacrificet, non mala sacris auertere nitatur, nemo vnquam vidit. Sed faciliùs vrbem condi sine solo puto, quàm opinione de Dijs penitus sublata ciuitatem coire aut constare.* Hactenus ille. At Lactantius noster, *Omnis*, inquit, *sapientia hominis in hoc vno est, vt Deum cognoscat & colat*. Augustinus verò: *Sicuti dæmones nisi eos, quos fallendo deceperint, possidere non possunt: sic & homines Principes non sanè iusti, sed dæmonum similes, ea, quæ vana esse nouerant, Religionis nomine populis tanquam vera suadebant: hoc modo eos ciuili societati velut arctiùs alligantes, quo similiter subditos possiderent*. Indorum monumentis proditum est, Peruanos Reges,

Plutarchus. lib. aduersus Colotem.

Lactant. 3. diuin. insti-tut. c. 29.

Aug. lib. 4. de Ciuitate Dei, c. 32.

ges, quos vocabant Ingas, cùm primùm regionem aliquam additionem ſuam armis adiecissent, diſtributis in tres partes vectigalibus, primam cultui Deorum ac templis ſolitos dedicare: quòd ſperarent fore, vt, Numinum beneuolentiâ tànto pietatis officio conciliatâ, faciliùs imperia ſua tuerentur ac propagarent. Quin vel ipſi Politici, aduerſus quos iſta ſcribimus, in hac nobiſcum veritate conſentiunt, quorum dux & ſignifer Machiauellus Religionem ſtatui Reip. conſeruando perneceſſariam eſſe affirmat: ob quam etiam in vrbe Roma præclarè fundatam Numam Pompilium meliùs de Repub. quàm Romulum ob iacta ciuitatis fundamenta meruiſſe: nec de ruina quæ regno cuipiam impendeat, certioribus ſignis coniecturam fieri poſſe, quàm ſi rei diuinæ cultus in contemptionem deſpicientiamque adductus iaceat. Ioannes Bodinus auctor eſt, homines atheos, licet vim omnem diuinam de medio tollant, docere tamen ad Politici ſtatus & Reip. conſeruationem nihil eſſe maioris momenti; cùm hæc vnum ſit ex præcipuis adminiculis, quibus imperiorum & regnorum poteſtas fulcitur, legibus obtemperatio, populi obedientia, obſeruantia magiſtratus, peccandi timor, & humanæ ſocietatis communitatiſque commercium creſcit. Atque ideo magna cura prouidendum eſſe ait, diligenterque enitendum, ne tam

Ioſeph. Acoſta lib. 6. de hiſtor. Ind. cap. 15.

Machiauel. lib. 1. Diſcurſ. cap. 11. & 12.

Bodin. lib. 4. c. 7. de Rep.

ſancta res vllo modo violetur; nec id vnquam in quæſtionem vocetur, vnde Reip. ſalus promanat. Vt enim à Papiniano, legum ſcientiâ clariſſimo viro, veriſſimè dictum eſt, *Sũma ratio eſt, quæ pro Religione facit*. Hæc Bodinus, vir alioquin minimè religioſus. Noſtra tamen de Religione ſententia non parum differt à Politicorum opinione. Hi volunt, vt Principes ſubiecti populi Religionem veram falſam ve nullo diſcrimine probent & tueantur: nos cupimus, vt Catholicam duntaxat (vt quæ ſola vera ſit) agnoſcãt & colant, ſuoque fauore promouere conentur. Politico factum eſt ſatis, ſi Principes per ſimulationem quandam vanamque diuini cultus oſtentationem, plebi, vt in officio cõtineatur, fucum faciant; quem iniuſtorum Principum morem eſſe teſtatus eſt Auguſtinus: nobis verò ſuo muneri iudicantur deeſſe, niſi laruâ poſitâ ſyncerè & integrè Religioni ſeruiant. Opinantur Politici eò maximè tendendum Reipub. gubernatoribus, vt ſuæ dignitatis gradum ſartum tectum ab omni detrimento conſeruent, & ſubditorum atque ſibi parentium animos ciuili ſocietate cõiungant; vnde Religionis vſum eatenus ſolũ probant, quoad principatus conſeruatio, ciuiumq; pax & concordia poſtulat: at volumus nos, intelligat Chriſtianus Princeps, quidquid poteſtatis habet, à ſupremo Numine profectũ; nec alium in finẽ, quàm vt, qui-

Lege Et ſi quis, ff. de Relig.

bus

bus imperat, humana in terris felicitas obtingat, ad quam aſſequendam ciuilis ſpectat procuratio; ijſdẽ vita functis ſempiterna beatitudo, quò terrena caducaque dirigitur, in cœlo obueniat. Deum proinde ſibi in primis ob oculos ponat, eiusque caſtiſſimam Religionem: quæ purè ſuſcepta atque cuſtodita, mortales in omnem æternitatem beatos facit, regna ſtatusque ciuiles conſeruat, ſubditos in obedientia retinet, pace atque tranquillitate donatos; neglecta verò, tam ſolido fundamento deſtitutam Remp. in ruinam impellit. Cæterùm hæc omnia non fictè ſimulateque cenſemus facienda, ſed puro ſinceroque animo, ita vt ſui gratiâ colatur Religio; non autem ex Politicorum dogmate tanquam fucoſum ſubſidium, artificioſumque ac mendax inſtrumentum, ad imperij adminiſtrationem ſalutemq; aſſumatur.

CAPVT II.

Mali Principes etiam Religionem colunt fallendi gratia, ex Politicorum inſtituto.

VT explicatiùs intelligi poſſit diſcrimen quod à Politicis nos diſiungit, & illos, qui rebus exhibent, quod nomine profitentur, ab iis ſeparat atque diſtinguit, qui ſolo Religionis titulo contenti, falſam pietatis imaginem oſtentant, vt hiſce veluti retibus

honores ac imperia, quorum ſitientiſſimi ſunt, aucupari poſſint: duorum hominum, quos eadem tulit ætas, exempla proferam; quòd ea, quæ ſuperiori capite dicta ſunt, ad viuum exprimere videantur. Ecebolius ſophiſta Iulianum Apoſtatam diſcipulum habuit, à quo plurimi fiebat, & quo benigno ac fauente vtebatur. Is, vtpote vafer ſimulationis artifex, Chriſtianum ſe Arianumque finxit ſub Imperatore Conſtantio, vt religionis ſimilitudine Cæſari gratioſus ac carus eſſet. Poſt cuius obitum ad Gentium ſimulacra rediit, vt Iuliani, quem Chriſtianæ fidei deſertorem nouerat, beneuolentiam & fauorẽ hac arte captaret. Iuliano miſerabili morte exſtincto, vix dum Iouinianus, Catholicus ac religioſus Princeps, imperij infulam acceptârat, cùm Chamæleon noſter Imperatoris recèns creati Religionem ceu nouum colorem expreſſit, ſeque (vt ex Socratis hiſtoria liquet) pro foribus Eccleſię ad Chriſtianorum pedes abiecit, meliorum ſpe veniam ab illis impetrare contendens. In quo non adumbratos, ſed expreſſos videmus noſtri temporis amphibios homines, qui, vt de ſui ſæculi Politicis dicebat Iouinianus, *Non Deum, ſed purpuram colunt*; & amicitiam Principum aucupaturi, eundem cum illis Numinis cultum obſeruare fingunt. Mutabilem Protheum ob oculos poſui, producam nunc conſtantiſſimi & nihil nutantis viri exemplum. Iulianus

Socr. libro 3. hiſto. Eccleſ. cap. 11. Baronius tomo 4.

Socr. libr. 3. cap. 21.

nus Imperator Cæsarium (vt eiusdem frater Gregorius Nazianzenus scriptis prodidit) iis Reipubl. muneribus præfecit, quibus auctoritas & amplitudo inesset, quem nunc verborum lenociniis, ac ingentibus promissis, nunc terroribus & minis, omniq́ue machinarum genere in suum obsequium erroremq́ue trahere conatus est: sed strenuus CHRISTI athleta superior semper è lucta excessit, Crucis opprobrio imperij posthabens maiestatem. Cùm enim non simulatum Christiani hominis figmentum, sed verus esset Christianus, certò sciebat, quàm ampli gloriæ laudisq́ue thesauri sub Crucis ignominia delitescerent. Cæsarius purum putumque Catholicum nobis refert: at Ecebolius exemplar est Politici, varios pro tempore colores induentis, digniq́ue Machiauello præceptore discipuli: sic enim suos hic bonus magister ad simulationem informat: *Reipub. regnive moderatores ac Principes* (inquit) *Religionis fundamenta seruare debent: nam ea ratione Rempub. suam religiosam conseruabunt, &, quod inde consequens est, etiam integram, & studijs non diuisam. Opus verò est, vt quæcumque ad Religionem fouendam amplificandamq́; apposita sunt, etiamsi aliter sentiat, amplectatur augeatq́;. Quod illis tanto diligentius faciendum est, quanto maiori prudentia rerumq́; naturalium cognitione præcellunt.* Sentit itaque Machiauellus, Principi retinendã esse quam-

Ora. in fun. frat.

Machiauel. lib. 2. c. 22.

cunq; Religionem, etiam quam falſam exiſtimat; vt illa nimirum externa pietatis ſpecie deluſum populum reddat obſequentiſſimum. Et quis tam impius eſt deprauatiſque moribus Princeps, quis Religionis tam acer hoſtis, qui huiuſmodi præceptis ac documentis non obtemperet lubens? qui nō Religionē (ſi res exigat) ad ſuæ dignitatis conſeruationem vſurpet? qui tempori ſcenæque ſeruiens non ſimulet pietatem, licet ab ea quàm longiſſimè diſtet? Hoc exemplo ſuo plus ſatis patefecit tyrannus ille Maxentius, qui cùm Gentilium nefarios ritus & cæremonias coleret, metueretque, ne ſibi ad imperiū tendenti ab innumera Chriſtianorum multitudine aditus præcluderetur, ſimulandi artem ſecutus, principio benignum ac fauentem ſe illis exhibuit: deinde verò, cum vires ſuas auctas confirmataſque cerneret, miram aduerſus eoſdem crudelitatem exercuit. Licinius Conſtantiæ, magni Cōſtantini ſorori, matrimonio coniunctus, initio ſe Chriſtianos amore ac beneuolentia complecti finxit: vt Imperatoris amicitiâ hoc artificio quæſitâ ſocius fieret ac conſors imperij: vbi verò ſe voti compotem factum vidit, depoſitâ quam fictè ſuſtinuerat perſonâ & in leonem vulpecula conuerſus, Chriſti cultores immaniter eſt perſecutus. Quid Iulianū, deſertorem fidei, vulpem alteram, priore nō minùs aſtutam, commemorem? qua calliditate

Euſeb. lib.8. cap.16. Niceph. lib. 7. cap.21.

Euſeb. lib.9. cap.10. Niceph. lib. 7. cap.17. 30. 40. 41. 44. 45. Niceph. lib. 11. cap.3. & 12. Sozom. lib. 5. cap.2. & 5. Theod. lib. 3.

tate Christianis fauit! quo astu sacrorũ Præsules honorauit, Arianosque deiecit! Ædes sacras studiosè visit, Sanctorum venerandas exuuias coluit, Mammeæ martyri templum exstruxit, atque alia pleraque Christiani pectoris signa per summam simulationem dedit, vt impedimentis sublatis ad imperium sibi viam sterneret, eòque potitus, Christi cultum ex hominum memoria animisque tolleret. Quid de Valente dicam? qui Catholicus ad imperatoriam euectus est dignitatem, &, quamdiu sibi commodum ac vtile visum est, Antistitum fuit obseruantissimus, & Basilij Magni egregius cultor admiratorq; vbi verò, Eudoxij Patriarchæ Constantinopolitani dolis à Catholica veritate abductus, in Arianam hæresim lapsus est, in Catholicos crudelitatis suæ arma conuertit; eòque erupit amentiæ, vt quam hæreticis & Gentilibus liberam fecerat potestatem in sua secta atque Religione viuendi, solis illis negauerit. Quid de Anastasio Imperatore? qui cum se videret ob hæresis suspicionem ab Euphemio Constantinopolitano Patriarcha ad imperiale diadema non admitti, verbo & scripto fidem Catholicam publicè professus, eiusque perpetuam conseruationẽ iureiurando pollicitus, Patriarchã & cæteros oppugnatores suos egregia fraude circumuenit. Quid de Hunerico Vandalorũ in Africa Rege Gẽserici Regis filio? quantã ille dissimula-

cap. 2. & 3. Niceph. lib. 11. c. 1. 2 4. 5. Zon. tom. 3. Socr. lib. 3. cap. 1, & 9.

Ammian. Marcel. lib. 20. & 21. Theod. li. 4. c. 11. & 12.

Niceph. lib. 6. cap. 28. Zon. tom 3. Euag. lib. 3. c. 29. & 32.

Vict. libr. 2. de persecut. Vandal.

tionem Catholicis initiò fallendis adhibuit in qua perſtitit tantiſper, donec regnum ſuum ſtabiliuiſſet: quo cõfirmato, quibus modis Catholicos non afflixit; & ad Religionẽ euertendam quid non eſt molitus? quid non excogitauit? Cuius rei locupletiſsimum teſtẽ habemus Victorem Vticenſem. Quid referam Leonem IV. & Michaelem Beguem, Imperatores Orientis; quid Georgium Pogibrachium, Bohemiæ Regulum; quid plures alios Principes qui hæreſi Religionis obtentu celata, Catholicis fucum fecere? Verum quid veteribus atque obliuione pæne obrutis exemplis in confirmationem veritatis adferendis immoror, cùm tam multa recentia & ante oculos poſita videamus, quæ nobis abunde ſuppeditat infinita propemodum Politicorum turba? Sed his prætermiſſis, quid Philoſophi de Religione ſenſerint, breuiter oſtendamus.

*Sigon. lib. 15. de Occident. Imper. Zon. tom. 3. * Æneas Sylu. p. 30. Ioan. Dubr. Episc. Olm. lib. 3. hist. Bohem. Cochl. lib. 12. histor. Hussit.*

Capvt. III.

Magnam Religionis habendam rationem Philoſophi tradiderunt.

Polit. lib. 7. cap. 8.

Aristoteles explicans ea, ſine quibus nec ciuitas, nec eius adminiſtratio ſtare poteſt, alimenta primum ponit, deinde artes, tum arma, pecuniarum facultatem, iudicium pro vtilitate & iuſtitia contrahentium, præcipuum verò circa rem diuinam, cultum, quod ſacrificium vocant: dicitque

citque Principi pietatem erga Deos retinendam esse. sic enim populi de illo bene existimant, de iniuriis sibi non timent, eius vitæ non insidiantur; quòd cùm pius sit, & Dei amicus, Deum habeat defensorem. Eadem prorsus sententia est cęterorum omniũ Philosophorum, qui Religione summum hominis bonum definientes, nos monent, vt aliquod opus auspicaturi, præsertim si graue sit & difficile, à Deo initium ducamus, summis præcibus efflagitantes, vt bene positis propositi negotij fundamentis, fastigia feliciùs imponamus. Iamblicus tantam affirmat naturę nostræ imbecillitatem esse, vt de Deo neque cogitare quidquam rectè aut loqui absque Deo possimus, multo verò minùs diuinum aliquid moliri. Mercurius Trismegistus, *Est* inquit, *hominis mensura ante omnes Religio, quã sequitur bonitas: ea demum tunc videtur esse perfecta, si etiam cupiditatem omnium alienarum rerũ despectui habeat, virtute munita. Vnusquisque pietate, Religione, prudentia, cultu & veneratione Dei clarescit, quasi oculis vera ratione perspecta, & fiducia credulitatis suæ eatenus inter homines præstans, quatenus astra reliqua Sol luminis maiestate agnoscitur præcellere.* Pythagoræ sententia est, accedendo ad Deum effici vnumquemque optimum. Plato negat vllam virtutem cum Religione atque in Deum pietate conferri posse: hominemque illum mẽte insanum animique impotem esse, qui cuiusque

Lib. 5. c. 11.

Iambl. de myst.

Mercur & Pithag. citat. à Cælio Rhod. lib. 9. cap. 19.

In Epinom. lib. de mundi const.

Epist 8. ad Dion prop.

iusque rei gerendæ initio diuinum Numen non inuocat, opemque non implorat. Et in Epiſtola quadam ad Dionis propinquos. *In omnibus*, inquit, *quæ vel cogitamus, vel loquimur, à Deo ſumamus initium.* Et in libris de Legibus: *Ante omnia Deum inuocemus, vt ciuitatem noſtram ſtabiliamus, obſecremuſq; vt nos exaudiat, & nobis propitius ſit, atque benignus; ad nos veniat, & leges ipſe nos doceat, noſtramque ciuitatem adornet.* Quod profectò ſapienter à tanto Philoſopho dictum eſt, Cum enim omnium rerum principium & finis ſit Deus, & in ſuam gloriam omnia ſit molitus: rationi maximè conſentaneum eſt, vt in eum referantur omnia, & tanquam in ſcopum homo qui microcoſmus quidam eſt, ſuas omnes actiones dirigat, earum exordia à Deo ducendo, & in illius laudem eaſdem terminando. Vt enim vitem vuarum, quas producit, bonitas atque copia, vinum ſapor, ceruos pedũ velocitas, iumentum firmæ ad onera ferenda vires, canem ſagacitas incredibilis, & in venando alacritas, commendant: ita hominem ea ratio qua cętera antecedit animalia, & Deo adiungitur, laudabilem reddit. Hoc enim extremum ſummumque illius bonum, & perfecta felicitas, quæ Religione comparatur. Quicumque enim ſyncere Religionẽ colit, Deum beneuolum & amicum habet. Vnde Seneca nos ita monet: *Si Deum habere cupis amicum ac propitium, dede te virtuti: qui enim*

Lib. 4. de Legibus.

Seneca libro de Prouid. cap. 1.

nim Deum imitatur, ille Deum ſcit & honorare & vereri. Sed ad Platonem redeamus, qui alio loco grauiſsimis verbis affirmat, nullum regnum abſque ope diuina rectè gubernari poſſe. Nam ſicut beſtiæ animanteſque rationis expertes ſui curam habere nequeunt, neque ſe ipſæ per ſe regere poſſunt, ſed ad illas conſeruandas regendaſque hominis prouidentia & directione eſt opus: ita (inquit) homines ad felicitatem ſuam dirigi non poſſunt, niſi Deus moderetur, & quaſi manu ducat. Xenophon, grauiſſimus Philoſophus & hiſtoricus libris octo complexus eſt educationem Cyri Regis, vt Regibus & principibus tanquam exemplum & typum imitandum Reip. prudenter adminiſtrandæ proponeret; ſicque libro ſui operis octauo Cambyſen filio ſuo Cyro ad Aſtyagen auũ proficiſcenti loquentem facit: *Hoc vnum præcipuè commendo, idque tanquam pretioſum theſaurum à patre donatum in tua memoria perpetuò recondi cupio: Dei eſto amicus, in eundem pius; nihilque aggrediaris, niſi Dei Numine implorato. Imbecilla enim eſt & hebes mortalium natura: nihil Dei ſapientiam latet; omniaque ex ſententia iis cedunt, quibus illa præſtò eſt.* Quæ paterna admonitio tam altè filij animo inſedit, vt nõ abſq; admiratione paſſim lectoribus inculcet Xenophon, qua pietate Cyrus Deos coluerit; & quo ſtudio ac diligentia operam dederit, vt votis, præcibus, ſacrificiis placaret,

Libro de regno.

Xenoph lib. 8. de padia Cyri.

ret, siue antequam consilium iniret bellone lacessendus esset hostis; siue post decretum bellum, priusquam militares copias in expeditionem educeret, & acie cum hoste confligeret: Cui etiam hoc familiare, vt cùm exercitus finibus hostium pedē intulisset, penates patriosque loci illius Deus beneuolos sibi ac ꝓpitios munerib⁹ libationibusq; redderet: vbi verò victoriā insignem de hostibus reportasset, gratiis Diis acceptam referret, ita planè, vt bellicas omnes Cyri expeditiones, siue prima consideres, siue media vel extrema spectes, Religionem, tametsi inanem ac falsam, spirare dicas. Isocrates, eximius orator, ad Nicoclem Cyri Regem scribens, eique de regno conseruando præcepta tradens, *Religionem*, ait, *quam à maioribus accepisti, conserua: solemneque & pulcherrimum sacrificium & cultum maximum existima, si ipse sis optimus & iustissimus. Maior enim spes est, eiusmodi boni aliquid à Diis impetraturos, quàm qui aras delubraque ædificant.* Dion primas ac potissimas partes in Principis institutione Religioni assignat, Deorumque cultui, quæ vult à Principe cæteris omnibus anteponi, & ad reliqua hæc addit: *Nempe vir bonus & iustus nulli potest magis obedire quàm Deo, qui optimus est, ac iustissimus: eaque in re malus erit & impius, si Deum impium existimauerit, & res humanas vel non intelligentem, vel non curantem.* Marcus Tullius, pietate aduersus Deos sublata,

Isoc. orat. 1. ad Nicocl.

Dion orat. 1. & 3.

Cic. lib. 1. de nat. Deor.

lata, fidem etiam ac ſocietatem generis humani, & vnam excellentiſſimam virtutem Iuſtitiam tolli affirmat. Quantas calamitates importarit Italiæ Religionis neglectus, ita canit Lyricus vates: *Hor. lib. 3. Car. Od. 6.*

Dij multa neglecti dederunt
Heſperiæ mala luctuoſa.

Symmachus, vir patricius, eloquentia & auctoritate præſtans, queſtus apud Imperatorem Valentinianum, quòd inanis Deorum ſuperſtitio, cui addictus erat, ex quo Chriſtiana Religio florere cœpiſſet, ab omnibus ferè negligeretur, inter cætera hæc ſubiungit: *Sacrilegio hic annus exaruit: neceſſe enim fuit perire omnibus, quod Religionibus negabatur.* *Symmachus ad Valent. apud Amb. Baron. tom. 4. an. 383.* Titus Liuius in perſona Camilli omnia iis proſpere cadere ait, qui pij in Deos ſunt; infeliciter iis, qui Deos negligunt. *Tit Liuius de. 1 lib. 5.* Cornelius Tacitus ſcribit, hanc in Deos pietatem non minùs retinēdam eſſe rebus proſperis quàm aduerſis. *Cor. Tacit. lib 11.* Plinius ſecundus vitam noſtram in Religione poſitam affirmat. *Plin lib. 14.* Hæc & per multa his ſimillima ſcriptis tradidêre ſapientes viri, quibus ſola naturæ lux affulſerat. Nam quæ ab Eccleſiæ Doctoribus, ſapientiæ atque ſanctitatis laude clariſſimis, de eadem re poſteritati relicta ſunt, multa admodum & præclara; tum quia in dubium non vocantur, tum ne ſim prolixior, ſilentio premenda exiſtimaui; vnum Lactantium pro omnibus citaſſe contentus, cuius *Lact. lib. 5. Inſt. cap. 8.*

illa

illa verba sunt: *Ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingrauescunt, quia Deus huius mundi effector & gubernator derelictus est; quia susceptæ sunt, contrà quàm fas est, impiæ Religiones: postremò quia ne coli quidem vel à paucis Deus sinitur.* Denique nullus auctor est, quem antiquitas, grauitas, vel prudentia commendet, quin nostræ de Religione sententiæ, quam etiam testes à nobis citati consentientibus scriptis approbarunt, subscribat. Et quoniam hæc indigenis ac popularibus nostris præcipuè scribimus, placuit concludere hoc caput grauissimo Alphonsi decimi Hispaniæ Regis testimonio, quod depromptum est ex prologo septem partitis (vt Hispani vocant) præfixo, in quibus eiusdem iussu multi prudentes viri summa Legum capita strictim sunt persecuti. Sic igitur sapientissimus Rex ait: *Rerum omnium principium, medium, ac finis Deus est, sine cuius nutu nihil prorsus consisteret: cuncta namque diuina potestate facta sunt, reguntur sapientia, bonitate conseruantur. Quisquis ergo bonum aliquod opus aggreßurus est, exordium sumat à cælesti Numine, supplexque petat vt eius voluntatem intelligere poßit, viresq; sibi subministret, quibus cœptũ feliciter absoluat.*

Prolog. lib. partit.

Capvt IV.

Romana Respublica imperij conseruandi causa falsam suam Religionem summopere coluit.

Pro-

PROPOSITVM mihi non est, singulas hoc loco Resp. referre, quæ vbique gentium hactenus exstiterunt; neque longiori sermone exponere, quantum vnaquæque studij posuerit in Diis suis colendis, quantamque diligentiam in suæ Religionis falsis ritibus & vanis cæremoniis obseruandis collocârit. Prætermittam igitur Ægyptios quorum (vt scribit Cicero) imbutæ mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam priùs subibant, quam Ibin, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violarent: quorum etiamsi imprudentes quippiam fecissent, pœnam nullam recusabant. Non adferam Athenienses, qui Diagoram Philosophum atheum, vt ab eodem Cicerone traditum est, sua ciuitate eiecerunt; & Socratem morte affecerunt, quòd nouã Athenas Religionem induceret. De cęteris etiam Rebusp. toto orbe florentibus tacebo, & breuiter de Romana dicam: quæ sicut imperij amplitudine ac viribus, sic Deorum cultu & veneratione reliquis anteiuit: *Nam*, vt grauissimè Leo Magnus de ea scribit: *cùm pæne omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium erroribus seruiebat; & magnam sibi videbatur assumpsisse Religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* De Romana igitur Rep. hæc Tullius ait: *Quàm volumus licet, P.C. ipsi nos amemus, tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos,*

Cic. lib. 5. Tusculan.

Idem de natura Deor.

Leo. Ser. de SS. Apostol. Pet. & Pau.

Cic. Orat. de Haruspic. resp.

nec denique hoc ipso huius gentis ac terræ domestico natiuoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed pietate ac Religione, atque hac sapientia, quod Deorũ immortalium Numine omnia regi gubernarique perspeximus, omnes gẽtes nationesq́ superauimus. Hæc Tullius. Idẽ constat approbatione Valerij Maximi, cuius hæc sunt verba: *Omnia post Religionem ponenda semper nostra ciuitas duxit, etiam in quibus summæ maiestatis conspici decus voluit: quapropter non dubitarunt sacris imperia seruire: ita se humanarum rerum futura regimen existimantia, si diuinæ potentiæ bene atque constanter fuissent famulata.* Et eodem in loco: *Non mirum igitur, si pro eo imperio augendo custodiendoque pertinax Deorum indulgẽtia semper excubuit, quod tam scrupulosâ curâ paruula quoque momenta Religionis examinare videtur: quia numquam remotos ab exactißimo cultu cæremoniarum oculos habuisse nostra ciuitas existimanda est.* Ita ille; qui etiam scribit, tantum studium antiquis Romanis non solùm obseruandæ; sed etiam amplificandæ Religionis fuisse, vt è florentissima & opulentissima ciuitate decem Principium filij s. c. singulis Etruriæ populis (quæ tunc erat velut Academia Religionis, in qua cæremoniæ & ritus sacri docebantur) percipiendæ sacrorum disciplinæ gratiâ traderentur. Et certè eorum quæ Religionis erant, tam studiosi fuêre Romani, vt, (auctore Varrone) quotiescumque cogebatur Senatus, nulla de re priùs ageret,

Valer. Max. lib. 1. cap. 1.

Gell. ex Var lib. 14. ca. 7

geret, quàm de Religione. Quæ lex ita erat sollemnis atque sancta, vt nulla res, neque tam grauis, neque ram repentina, accidere posset, nulla quæ tantam celeritatem ad deliberandum exigeret, vt hunc proponendi agendiq; ordinem peruerteret, vt Religionis maiestas non cæteris tantummodo rebus, sed ipsis etiam consiliis publicis præferretur. Addit præterea Suetonius, Octauianum Augustum legē sanxisse, quæ iubebat, vt priusquam Senatorū quisquam consideret, thure ac mero supplicaret apud arā eius Dei, in cuius templo coiretur. Non enim Senatus nisi in fano alicuius Dei haberi poterat. In quam curam ea de causa potissimum incubuêre, quòd, vt Plutarchus testatur, existimabant Romani, ad conseruandam Rempub. plus Religionē, quàm arma valere, maiusq; Diis venerandis, quàm hostibus delendis, robur inesse. Quamobrem, vt scriptum est ab Valerio maximo, cum Pub. Cornelio & Bæbio Pamphilo Coss. in agro L. Petillij scribæ sub ianiculo cultoribus terram altius versantibus, duæ arcæ lapideæ essent repertæ, quarū in altera scriptura indicabat corpus Numæ Pomponij filij fuisse; in altera libri reconditi essent, Latini septem de Iure Pōtificum, totidemque Græci de disciplina sapientiæ: Latinos magnâ diligentia asseruandos curauerunt; Græcos, quia aliqua ex parte ad soluendam Religionē pertinere existimabātur,

Alex. ab Alex lib. 4. cap. 11.
Bapt. Fulg. lib. 1.
Sueton in Octau. c. 35.
Plut. in Vita Marcell.
Valer. Max. lib. 1 c. 1.
Plin. lib. 13. ca. 13.
Plutarchus in Numa.

Petillius Prætor Vrbanus ex auctoritate Senatus, per Victimarios facto igne, in conspectu populi cremauit. Quæ etiam causa fuit, Arnobio teste, vt illi ipsi Romani libros Ciceronis de natura Deorum, & de Diuinatione, exterminandos delendosque iudicarent, quod cultum Deorum imminuere viderentur; illamq; superstitionem labefactare, quæ in Romanorum visceribus penitus inhæserat: propterea quòd prisci illi viri, vt Valerius ait, noluerũt quidquã Romæ asseruari, quo animi hominum à Deorũ cultu auocarentur.

Arnob. lib. 3. cont. Gent.

Cicero li. 2. ex iis quos de Legibus edidit, antequam ad earũ explanacionem aggrederetur, ita præfatus est: *Sit igitur hoc iam à principio persuasum ciuibus, domines esse omnium rerũ ac moderatores Deos; eaq; quæ gerũtur, eorum geri ditione atque numine; eosdemque optimè de genere hominum mereri, & qualisquisque sit, quid agat, quid in se admittat, qua mente, qua Pietate colat Religiones intueri, piorumque & impiorum habere rationẽ.* Deinceps primæ Legis verba subiicit: *Ad Diuos adeundo castè, pietatẽ adhibendo opes amouẽdo. Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit. Separatim nemo habessit Deos, nève nouos: sed ne aduenas, nisi publicè adscriptos: priuatim colũto.* Cuius rei causam idẽ Tullius tradit his verbis: *Si quidẽ & illud bene dictum est à Pythagra, doctissimo viro: Tum maximè & pietatem & Religionem versari in animis, cum rebus diuinis operã daremus. neq; liberũ cuiquam esse debere de Religione*

Cic. lib. 2. de Leg.

Religione iudicium, quod hæc libertas magnã pariat perturbationem, atq; perniciem Reip. Idem Cic. li. 2. de natura Deorũ: *Cultus*, inquit, *Deorum est optimus, idemq; castissimus, atque sanctissimus, plenissimusq; pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Et in *3.* lib. asseuerare non dubitat, Romulũ auspiciis, Numã sacris constitutis, Romanæ ciuitatis fundamenta iecisse; quæ numquam profectò sine summa placatione Deorũ immortaliũ tanta esse potuisset. Eodẽq; in libro profitetur, eandem vrbem diligentiùs Religione quã ipsis mœnibus cinctã fuisse. Quod ipse Numa videtur innuisse, dum cuidam dicenti, *Hostes, Numa, aduersus te bellum parant*, ita respondit: *Et ego Diis sacrifico.* id nimirum significans, cælesti præsidio magis, quàm militum robore & armis, hostium copias fundi atque vinci, & Rempublicam conseruari.

Cic. lib. 2. de natura Deorum.

Ibid. lib. 3.

CAPVT V.

De Christianæ Religionis præstantia.

SI itaque Romana ciuitas, & aliæ Respub. imperij potentiâ florentissimæ, ac hominum opinione sapientissimæ, tanti superstitionem suam fecêre, ac Deos, inanes illos, turpes, ridiculosque & abiectos, Florã scortum, Priapum salacem, Iouem adulterum: & alia eius generis monstra coluêre: quantum curæ nobis Christianis adhibendum est, qua vigilãtia, quo pietatis studio ac labore conã-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

dum, vt præpotenti veroque Deo pura mente seruiamus, eiusque sanctissimam atque castissimam Religionem, doctore Christo nobis traditam, colamus diligentissimè! Hanc enim nec humana ratio, nec Philosophorũ nobis patefecit industria. Tanta siquidem humanarum virium est imbecillitas, tanta rationis infirmitas, vt, ob præstantiam maiestatemque Religionis, eius omnino prohibeatur accessu. Caligat enim humana lux, si fidei splendore non collustratur. Nam priusquam ex hominum pectoribus ignorantiæ tenebras admirabile Euangelij lumẽ discussisset, tot erãt Philosophorum sectæ, tot muti & inanes Dij colebantur, vt numerum inire difficillimum sit: adeò vana & præter ordinem cuncta tradebant, qui habebãtur magistri ac professores sapientiæ, vt ab vera vitæ humanæ regula, nempe vltimi finis summique boni cognitione, totâ viâ deflecterent: denique opinionum varietate atque dissimilitudine sic inter se Philosophi dissidebant, vt non tantum in rebus exiguis contraria dogmata sequerentur, sed etiam de hominis felicitate. tam diuersa & discrepantia sentirent, vt (Augustino teste) M. Varro, Romanorum sapientissimus, ducentas octoginta & octo eorum de summo & vltimo hominis bono sententias enumeret. Religio igitur Christiana cælitus ad nos delapsa est: *Vnigenitus* enim, *quia est in sinu Patris, ipse enarrauit.*

Cic. in lib. de nat. Deorum.
Plutarch. de opin. diuers. Philosoph.
August. lib. 19. de Ciuitate Dei, cap. 1.
Ioan. 1.

rauit. hoc duce, hoc vno duntaxat magistro, diuinam potuimus accipere disciplinam; quia, vt D. Hilarius ait, *De Deo soli Deo credendum est.* Vt enim *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in ipso: ita & quæ Dei sunt nemo cognouit, nisi spiritus Dei,* & cui Deus dignatur reuelare. Vnde etiam factum est, vt Christiana Religio de diuinæ naturæ præstantia præclarissimè sentiat ac loquatur; cùm ea affirmet, quæ nobis ipso Deo aperiente patuerunt. Sentit enim, Deum esse purissimum actum; quo verborum compendio intelligit diuinum Numen esse naturam quandam ita perfectam, vt nullis accessionibus crescat; cuius, inquam, ea sit maiestas, & quas illi tribuit perfectiones, vt ne minimum quidem à diuinitate discrepent, Deoq; inde nihil nouum accedat, nihil decedat antiquum, cùm omnia quæ vel hactenus fuerunt, vel in posterum futura sunt, tamquam præsentia contueatur. Credit præterea, Deum esse primam causam, à qua cæteræ moueantur; primam veritatem, ex qua reliquæ pendeant; primam bonitatem, vnde, quasi ex perenni quodam fonte, vniuersum bonum existat; primam pulchritudinem, cuius communicatione res pulchræ sint creatæ; primam perfectionem, quæ cæterarum omnium rerum perfectiones procreauerit. Nullam enim perfectioné rebus à se conditis impertiit Deus, quam

1. Cor. 2.

miro quodam & ineffabili modo diuinitatis suæ amplitudine non comprehendat; & infinitas propemodum alias contineat, quarum cæteræ res omnes haud sint capaces. Deniq; quidquid ad diuinam potestatem, gloriam, amplitudinemque quoquo modo pertinet, id omne Christiana fides in Deum perfectissimè confert: nihilque maius vel melius esse fingive potest, quàm quod de supremi Numinis omnipotentia, immensa sapientia, & infinita bonitate Religio nostra prædicat. Hæc eadem Religio docet, Devm, tamquam rerum omnium supremum Dominum, integra, pura, perfectaque mente venerandum, & præ bonis omnibus amandum, peccatum verò super omnia detestandum: proximum quoq; , Dei causa, eo quo nos ipsi complectimur affectu diligendum. Et quoniam imbecilla hominis natura non satis virium habet, vt iuxta Legis præscripta viuat, eiusque perfectionem assequatur, Lexque vetus, etsi facienda proponebat, tamen nec Spiritum tribuebat, nec vires ad ea quæ iubebantur implenda largiebatur, eratque proinde imperfecta, ad peccatum potius & Legis transgressionem, quàm executionem, iu-
Rom, 7. uans, vt Apostolus docet: idcirco sacrosancta nostra Religio tradit, Euangelicam Legem Iudaica præstantiorem esse, vt quæ
Exod. 31. nō in lapideis tabulis (sicut Lex vetus) scripta sit, sed in cordibus Christianorum impressa

pressa. Est enim fœdus illud, quod cum hominibus pacturum se promiserat Dominus, *Ierem 31.*
Legem consignando, & eorum cordibus inscribendo. *Hebr. 8.* Quæ Lex diuina prorsus est atque cœlestis, cùm non tantùm ostendat quid agendum sit, sed etiam ad agendum, & exsequendum quod fuerit præceptum, voluntatem viresque largiatur. Docet etiam, fidei Christianæ Religionis Sacramenta (quibus omnes aliæ tam Religiones, quàm sectæ caruerunt) instrumenta esse, quæ salutis nostræ vindex Christus ad gratiam in nobis efficiendam procreandamque instituit. Nec enim nuda sunt gratiæ symbola, sed etiam eius effectrices causæ, quam in illorum animis gignunt, qui dignè hæc diuina mysteria obeũt. Quid eius antiquitatem referam? quid stabilem perpetuamque constantiam? quæ iam inde à primis mundi incunabulis orta, per omnis consequentis æui tempora sibi constitit, vnaq; semper & eadẽ fuit, tametsi obscuriùs primùm tradita fuerit, deinde temporum decursu manifestiùs explicata. Dico vnam eandemque constanter semper fuisse, & nunc esse Christianam fidem, propterea quòd Deus vnus est; qui mysteria patefacit; vna Ecclesia; cui hæc patefiunt; vnum Ecclesiæ caput, nempe Pontifex summus, cuius ministerio diuulgantur; denique rerum ipsarum, quæ diuinitus nobis declaratæ fuerunt, (si quidem ad fidem pertineant) vnus idemq;

 perpe-

perpetuò & immutabilis tenor atque curſus: licet, quæ fidei non ſunt, temporum varietate mutari ſoleant. Quis non dicam humana dicendi vi, ſed cœleſtium mentium facundiâ ſic excellit, vt cætera Religionis noſtræ præſtantiſſima & admirabilitate pleniſſima vel prædicet, vel declaret? Quis locupletiſſimos ſacrarum Scripturarum theſauros promat? Quis opiparum illud pinguium & medullatorum conuiuium referat, omni deliciarum & epularum genere inſtructiſſimum, quo ſanctorum animæ, & hominum quantauis doctrina excultorum ingenia, ad immortalitatem aluntur? Quis incorruptam atque puriſſimam omniſque erroris expertem doctrinam explicet? quàm illa blandè bonos mulceat, quàm grauiter malos terreat? quæ præmia rectè factis, quæ ſupplicia prauis deſignet? quàm ſuauis virtutibus, quàm infenſa vitiis? quàm in promittendo liberalis, in præſtando promiſſa fidelis & firma? nam ſummam, quam pollicetur, felicitatem re ipſa exhibet, homineſque reddit non tantùm ſanctitate præclaros, ſed etiam ea beatitudine cumulatos, quæ inſitam nobis ſummi boni & extremi finis cupiditatem expleat. Quis innocentiam ac vitæ puritatem, qua ſui cultores exornat, commemoret? quis admirabiles animorum conuerſiones mutationeſque enumeret? Etenim oues ex lupis, agnos

ex

ex leonibus, ex ſerpentibus columbas, ex agreſtibus & infructuoſis lignis cultas & æternæ vitæ fructibus onuſtas arbores facit, quam profitemur, Religio. Quis enumerando percenſeat infinitam propè ſanctorum multitudinem, qui virtutibus omnibus vel antea floruerunt, vel etiamnum in terris florent, qui Eccleſiam non minus quàm cœlum clariſſimæ ſtellæ, colluſtrant? Quot habet Religio noſtra puerorum turmas, innocentiæ candore amictas! quot debilium & tenerrimarum puellarum cateruas caſtitatis laureâ ornatiſſimas, eaque Solis luce puriores, magisque ſplendentes! quot agmina matronarum, quæ nobis propoſitæ ſunt tamquam præclariſſima pudicitiæ omniumque virtutum exempla! Quis referat Monachos, Anachoretas, Sacerdotes, Leuitas, qui cùm naturâ homines erant: fines tamen hominum mortalium diuino munere prætervecti, corporibus in terra, animis in cœlo habitabant? Quis Tullius, quis Demoſthenes pro meritis celebret ſanctiſſimos Doctores, qui per omnes ætates atque nationes Eccleſiam Dei clariſſima doctrinæ ſuæ luce perfuderunt? quod ingenij ac eloquentiæ flumen, ſi numerum eorum propè innumerabilem ineat, non exhauriatur? Cui tanta eſt dicendi copia, vt eorundem nō humanam, ſed diuinam prorſus ſapientiam enarrare poſſit? quis ſermone

aſſe-

aſſequatur altitudinem ac ſubtilitatem ingenij, maturitatem & grauitatem iudicij, ſententiarum excellentiam & pondus, abundantiam elegantiamq́ue verborum, diſpoſitionis ordinem, argumentorum vim ac momenta, ſiue cùm propugnant ſua, ſiue cùm impugnant & expugnant aliena; maximè verò afflatum illum ſpiritumque diuinum quidem & ardentem, humilem tamen, ſuauem, ac pium, quem redolēt & ſapiunt quæcumque ſcripſerunt? Sicut enim Solis claritas & ſplendor ex radiis, quos emittit, dignoſcitur; ita tot ſapientiſſimorum hominum relicta poſteris monumenta quaſi radij quidam ad incomprehenſam Dei ſapientiam inueſtigandam nos ducunt. Quæ omnia neceſſaria fuerunt ad hominis ingenium, quâ rude atque imbecillum, quâ temerarium ſibiq́ue fidens, excolendum; ad Philoſophorum vanitatem deturbandam, tumoremq́ue comprimendum; ad malitioſam inſcitiam, & inſcientem imperitamq́ue hæreticorum malitiam conuincendam; ad myſteriorum, quæ Chriſtiana Religio continet, maieſtatem copioſiùs apertiusq́ue declarandam, ac altiſſimum ſacrarum Literarũ pelagus ventis ſecundis, & proſpero curſu ſine periculo tranſmittendum. De martyribus noſtris, fortiſſimis & inuicti animi viris æquè ac fœminis, ſatius eſt, iudicio meo, nihil planè dicamus, & caſto prudentiq́ue ſilentio potiùs honore-

honoremus, quàm illos propè muti & elingues celebremus: cùm beatarum ac ſeparatarum mentium lingua vix enumerare aut enarrare ſufficiat infinitos cõſtantiſſimorum martyrum exercitus, tormentorũ atrocium varietatem, pœnarum exquiſitiſſimarum acerbitatem, ſæuiſſimarum cædium immanitatem, ſuppliciorum crudelitatem, quæ fortiter, infracto & lætiſſimo animo, pro Chriſto pertulerunt. Hi omnes ſanctiſſimi & beatiſſimi martyres, Eccleſiæ Catholicæ ſunt milites; ſapientiſſimi Doctores, eiuſdem diſcipuli; Epiſcopi & Paſtores, oues; fideles, ſiue religioſam vitam agant, ſiue in ſæculo viuant, virgines pariter & coniuges, nobiles iuxtà ac ignobiles, pueri æquè atque ſenes, ſapientes & inſipientes, denique omnes cuiuſuis conditionis & ſortis homines, quos Chriſtus redemptor gratia ſua dignatus eſt, & ſuis meritis æternæ ſalutis participes effecit, ſunt tamquam pulchetrimæ plantæ, quas hic deliciarum & voluptatis hortus protulit, tyrones, quos hæc ſapientiæ cœleſtis ſchola inſtruxit, milites ſtrenui & acres ad iſtum exercitũ adſcripti, aulæ diuinæ domeſtici ac palatini, manſuetæ ac vocẽ Paſtoris audientes huius ſacri ouilis oues, Apoſtolicæ atque Romanæ Eccleſię legitimi verique filij, quos illa vberibus ſuis admotos puriſſimo Religionis Catholicæ lacte aluit. Atque hæc Religio tot & tam præclaris cœleſtis exercitus agmini-

agminibus circumſepta, ſub ſummo Imperatore Deo ſemper ſtetit inuicta, ſemperq; ſtabit, & de potentiſſimis tyrannis, de verſutis & fallacibus hæreticis, de peccato, de morte, de inferno, cuius portæ aduerſus illam non præualebunt, triumphum egit, agetque, inſigni reportata victoria. Tanta enim Eccleſiæ Catholicæ vis eſt, tanta potentia, vt exigua duodecim vilium piſcatorum quaſi militum manu, orbe deuicto, valentiſſimum illum ac immanem tyrannum de ſede depulerit, atque deturbârit, in qua ſe fortiſſimis præſidiis communierat, & per idolorum inaniumque ſimulacrorum cultum verum Dominum ac Regem deiecerat, impoſita ſibi diuinitatis, quam vi detraxerat, corona. cuius tam crudelis erat in homines dominatus, vt acerba ſeruitute oppreſſos, ad cædendas ſibi immolandasque victimas, non fœdas illas & pecorum tantùm, ſed etiam humanas, cogeret; ita vt ab parentibus liberi, pietatis ſpecie, pecudum more mactarentur. Verùm eius, qui in crucem actus fuit, vis admirabilis tantum potuit, vt terram exſecrabilium hoſtiarum ſanguine inquinatam, & ſordentem mundârit, mare pollutum purgârit, aërem fumo & nidore infectum purum ſanctumque fecerit, teterrimam hanc peſtem & diriſſimam luem, diſiectis falſorum Deorum fanis, euerſiſque aris, ac per ſummam ignominiam per ſolum tractis confractiſque & comminutis

minutis idolis, ab orbe terrarum auerterit, ipſum denique tyrannum ferum, & humani ſanguinis ſitientiſſimũ, iuxta Zachariæ Prophetę vaticinium, de ſolio deturbatum euerterit. Quod adeò pulchrum & eximium facinus, & facto adiuncta inſignis victoria, non aliunde exſtitit, quàm ex eorum morte, qui pro Chriſto capitibus obiectis cædebantur, & cæſi vincebant, inſignibusque & propè innumeris eorundem Deo auctore miraculis; quorum omnium maximum ac præſtantiſſimum fuit, totius orbis ad fidem Chriſtianam conuerſio, quemadmodũ poſt Auguſtinum à P. Ludouico Granatenſi ſapienter aſſertum eſt. Neque id vllus prudentior negauerit, ſi conſideret attentius primos Euangelij præcones ac magiſtros paucos fuiſſe, abiectos inopesq; piſcatores, (vt anteà à nobis dictum eſt) quique ardua & difficilia promulgarent, & quæ vel humanam fidem ſenſusque ipſos ſuperararent; vel ad operandum admodum eſſent laborioſa. Docebant enim, Deum eſſentiâ vnum, hypoſtaſi trinum eſſe; Deum & hominem in eandem cõueniſſe perſonam; ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento Chriſtum reipſa, non fide, contineri; eundem à Iudæis in crucem vt hominem tantùm actũ, Deum eſſe, & cœli ac terræ ſummum opificem; aliaque generis eiuſdem myſteria, quæ hominis captum infinitis partibus excedunt Hortabantur etiam, ad perpetuam quandam

Zachar. 13.

August lib. 22. de Ciuit. Dei cap. 5.
Granat. in Catech.

crucem,

crucem, & corporis exercitationem, (mortificationem vocamus) vtq; libidinibus cæterisq; voluptatum illecebris bellũ indicerent; cupiditatibusq; fractis, sui ac rerum suarum contẽptores essent egregij. Quæ omnia cum corrupta, & ad peiora semper propensa voluntate & natura pugnabant. Auditores porrò, quibus hęc inculcabantur, turpissimâ diffluebant luxuriâ; & carnis ventrisque serui, tamquam satanæ mancipia quædam, pecudum more vitam agebant. Præterea, rerum sensibus & carni aduersantium, ac proinde difficillimarum, præceptores, Principibus, Regibus, Imperatoribus acerrimis & infensissimis vtebantur inimicis, qui omnibus artibus, tormentis, excogitato (dæmonis afflatu) quouis supplicij & mortis genere, Euangelij propagationi obsistebant. Cæterùm oppugnârunt illi quidem, sed cædendo ceciderunt: obstinatiores restiterunt, sed victi tandem occubuerunt: milites sacros fideiq; propugnatores occiderunt, sed in ipsa morte, (quam veriùs vitam dixeris) qui cædebãtur, de tortoribus suis triumphârunt: victrixque Religio nostra, castris potita, palmãretulit, & in hoc vsq; tempus semper reportat, Christi auxilio fulta, quem tamquam defensorem suum, gloriam, coronam, triumphatoremq;, & agnoscit, & veneratur. Cùm igitur talis tantaque sit Christiana Religio, an non iure rebus cæteris omnibus anteferenda est?

CAPVT VI.

De nominibus, quæ Christianæ Religioni sacra Scriptura tribuit: ex quibus eius excellentia declaratur, & quid nobis faciendum sit, docetur.

EADEM Christianæ Religionis præstantia & dignitas ex multis variisque nominibus, quibus sacræ Litteræ Ecclesiam ornãt, & commendant, colligi atque intelligi potest. siquidem Christus auctor, institutor, & eiusdem sponsus eam vocat [a] regnum Dei, [b] regnum cœlorum, [c] ciuitatem supra montem positam, [d] agrũ frumento satum, [e] pretiosum thesaurum, [f] Patris æterni sationem, siue plantationem, [g] vineã Domini, [h] ouium suarum gregem. Apostoli verò, primarij huius regni præcones, ac nobilissimi tantæ vrbis ciues, agri fertilis cultores, thesauri occulti custodes, vineæ luxuriantis operarij, gregisque sani pastores, hanc ipsam Ecclesiam appellant [i] Dei gregem, [k] credentium multitudinem [l] domum spiritalem, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitionis, populum Dei ex tenebris erutum, & ad lumen admirabile vocatũ, [m] Spiritus sancti templum, [n] domum, ac [o] habitaculum, [p] Ecclesiam & [q] ciuitatem Dei viuentis, [r] columnam & firmamentum veritatis, [s] corpus Christi, [t] cœlestem Hierusalem, [v] ciuitatem sanctã, sponsam Agni; sponsam IESV Christi, [x] castam

a *Matt.* 21. *Luc.* 16.
b *Matt* 2. 5. 13. 22.
c *Matth.* 5.
d *Matth.* 13.
e *Ibidem.*
f *Matth.* 16.
g *Matt.* 20. & 21. *Marci* 12. *Lucæ* 20.
h *Ioan.* 10.
i 1. *Pet.* 5.
k *Act.* 4. & 5
l 1. *Pet.* 2.
m 1. *Cor.* 3. 2. *Cor.* 6.
n *Hebr.* 10. 1. *Tim.* 3.
o *Ephes.* 2.
p 1 *Tim.* 3.
q *Hebr.* 12.
r 1. *Tim.* 3.
s *Ephes.* 1. & 5.
t *Heb.* 12.
u *Apoc.* 21.
x 2. *Cor.* 11.

x castam purissimamque virginem; permultisque aliis id genus nominibus eam exornant, quibus significatur, & quæ sit Ecclesiæ sanctitas, pulchritudo, puritas, atque maiestas, & quæ obseruantia, amor, atque reuerentia illi debeatur; liquidoque constat, quàm meritò Reges & Principes cum ea se habeant, quemadmodum multis antè sæculis per Isaiam Dominus promiserat: *Et erunt* (inquit) *Reges nutricij tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent: & scies, quia ego Dominus; super quo non confundentur, qui exspectant eum.* Quæ cùm ita sint, cùm, inquam, Christiana Religio tam ampla sit, illustris, summæque maiestatis, & Christiani omnes veri eiusdem filij de fidei nostræ certa & firma veritate tam rectè sentiamus, (loquor enim cum iis, qui firmiter illi adhærent, nihilque admittunt dubitationis) necesse est, falsas vt omnes ac alienas opiniones, pugnantiaque cum eius doctrina dogmata abiiciamus, eamque audiamus vt magistram, sequamur vt ducem, & veluti lumen adhibeamus, quo nobis clarum apertumque fiat, quonam modo fidem nostram, dicta, facta, actionesque omnes dirigamus. Et corporea quidem lux ita nos perfundit ac collustrat, vt ipsa primò se oculis obiiciat, deinde colores, & quidquid adspectabile est. In eundem modum Religio nostra, quasi diuina

Isaia 49.

uina quædam & ſpiritalis lux, ſuo ſe primùm ſplendore nobis patefacit; deinde cæteras res aperit ac manifeſtat. Vtque regulam, ad quam diriguntur, quæ obliqua diſtortaque ſunt, rectiſſimam oportet eſſe: ſic Religio, quę actionum noſtrarum omnium, priuatarum & communium, domeſticarum & publicarum, quaſi norma eſt, ſanctiſſima rectiſſimaque omninò ſit neceſſe eſt, vt inflexa incuruaque erigere, & deformata reſtituere poſſit. Quam ἰσονομίαν, & ſanctitate mixtam æquabilitatem, in nulla alia à Chriſtiana Religione inuenies, quam nobis ſummus veritatis Præceptor tradidit, & totius ſanctitatis & honeſtatis fons deriuauit diffuditque. Quare Principes, qui in ſuo officio labi cadereque nolunt, noſſeq; cupiunt, quid erga Deum ac ſeipſos, quid erga eos, quos regunt populos, quid erga tam amicos; quam inimicos præſtare debeant, ſolam Chriſtianam Religionem vt magiſtram audiant, ſequantur vt ductorem. Si enim illius veſtigiis conſtanter inſiſtant, nuſquam errabunt, nuſquam offendent, & regnis rebuſque publicis, quæ gubernabunt, ſumma felicitas obtinget. Videamus ergo primùm, quid hæc ipſa Religio Regibus & Principibus præcipiat, qua obſeruantia & cura ab illis coli velit: poſtea cætera, quæ huc pertinent, perſequemur.

CAPVT VII.

Christiana Religio docet, quî Principes ad eam se habere debeant, vt imperia sua conseruent.

POSTQVAM in Deuteronomio monuisset Deus Israëlis posteros de Rege, si casus incidisset, designando, præcepissetque eum vt deligerent, qui ex numero fratrum suorum esset, non alterius gentis aut Religionis, & quem Deus ipse, non cuiusuis vota voluntasque constituissent; Regi iam constituto Legē hæc in verba præscripsit: *Postquam sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium Legis huius in volumine, accipiens exemplar à Sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetq́; illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominū Deum suum, & custodire verba & cæremonias eius, quæ in Lege præcepta sunt. Nec eleuetur cor eius in superbiā super fratres suos, neq; declinet in partem dexteram vel sinistram, vt lōgo tempore regnet ipse & filius eius super Israël.* Quibus verbis docet Spiritus S. antiquissimam omnium rerū, Regibus esse debere Legis notitiam atq; custodiā; iubetq; in primis, eam vt propria manu exscribat, vt eius animo altiùs infigatur: deinde, vt illā quotidie legat: ex quo quatuor potissimùm fructus decerpet, quorum primus est Domini timor, qui sapientiæ initium est, & bonorum omnium fons atque origo. Proximus, cæremoniarum cultus,

Deut. 17.

Prouerb. 1.

ultus, & cœlestium mandatorum obseruatio, quibus fiet, vt populus Regis iussis & decretis æquo & lubenti animo morem gerat. Tertius, ne de se magnificè sentiat, nec ob Regiam maiestatem aut imperium se efferat insolentiùs, intelligatq; augustam illã quam sustinet personam, & summam quam refert maiestatem suam non esse, sed Dei, cuius vices gerit. Quartus & postremus, firmitudo stabilitasque Regni tanta, vt solidum illud & stabile liberis ac nepotibus tradat perpetuò administrandum. Quæ regnandi sceptrique diutissimè conseruandi cupiditas, omnibus ferè Regibus communis est. Quam quidem perpetuam & constantem imperij & principatus conseruationem, qui ad ea, quæ diximus, mentem non aduertunt, vana prorsus & humana ac inani politici status ratione ac disciplina conantur assequi. Iusserat DEVS Moysi, vt post se vniuerso Israëlis exercitui Iesum Naue Imperatorem præficeret; cumque modum & ritum, quo id faceret, præscripsisset, hæc verba subiunxit: *Pro hoc si quid agendum erit, EleaZar Sacerdos consulet Dominum. Ad verbum eius egredietur & ingredietur ipse, & omnes filij Israel cum eo, & cætera multitudo.* Vt intelligamus nihil aggrediendum, nisi Deo in consilium adhibito; pacis belliq; negotia omnia Sacerdotum iussu & arbitrio moderanda, ob summam, quam Religioni debemus curam. Post obitum verò Moysi sic

Numer. 27.

Iosue 1. Deus ipsum Iosue affatur: *Confortare, & esto robustus valdè, vt custodias & facias omnem Legem, quam præcepit tibi Moyses seruus meus. Ne declines ab ea ad dexteram, vel ad sinistram, vt intelligas cuncta quæ agis. Non recedat volumen Legis huius ab ore tuo, sed meditaberis in eo diebus ac noctibus; vt custodias & facias omnia quæ scripta sunt in eo: tunc diriges viã tuam, & intelliges eam. Ecce præcipio tibi, confortare, & esto robustus: noli metuere, & noli timere: quoniam tecum est Dominus Deus tuus in omnibus ad quæcumq; perrexeris.* Præcepit itaq; Dominus exercitus sui ductoribus, vt diuinam Legem noctes ac dies euoluant & meditẽtur, vt Deo duce consiliorum & negotiorum suorum quos optant, exitus consequantur. Qua etiã de causa Iosue grauis iam ætate, & extremâ propè vitâ, Duces omnes, Proceres, maiores natu, id vt facerẽt, Iosue 23. grauiter his verbis cõmonefecit: *Confortamini, & estote soliciti, vt custodiatis cuncta quæ scripta sunt in volumine Legis Moysi, & nõ declinetis ab eis neq; ad dexterã, neq; ad sinistram.* Paucisq; interiectis subdit: *Tunc auferet Dominus Deus in cõspectu vestro gentes magnas, & robustissimas, & nullus vobis resistere poterit. Vnus è vobis persequetur hostiũ mille viros: quia Dominus Deus vester pro vobis ipse pugnabit, sicut pollicitus est. Hoc tantùm diligentissimè præcauete, vt diligatis Dominum Deum vestrum.* Dauid summa sanctitate Rex, cùm hæc expertus esset, sciretq; summa æterni Numinis benignitate, se ac suum

regnum

gnum ab hostium impetu semper vindi-
tum ac defensum propterea fuisse, quòd
diuinam Legem obseruandam maximam
hibuisset diligentiam, vehementer optãs,
filius Salomon vestigiis paternis insistens,
on regni tantùm, sed etiam pietatis ac vir-
tis esset hæres, & Deo propitio imperium
us nouis accessionibus cresceret, sic illum
oriens allocutus est: *Ego ingredior viam vni-* 3.Reg.2.
rsæ terræ: confortare, & esto vir; & obserua,
custodias mandata Domini Dei tui, vt ambu-
in vijs eius, & custodias cæremonias eius, & præ-
pta eius, & iudicia, & testimonia, sicut scriptum
in Lege Moysi, vt intelligas vniuersa quæ facis,
quocumque te verteris: vt confirmet Dominus
rmones suos quos locutus est de me, dicẽs: Si cu-
dierint filij tui vias meas, & ambulauerint corã
e in veritate in omni corde suo, & in omni ani-
a sua, non auferetur tibi vir de solio Israel. Hæc
auid ad Salomonem; quem etiam DEVS
m regnantem sic est affatus; *Si ambulaue-* 3.Reg.3.
in vijs meis, & custodieris præcepta mea, &
andata mea, sicut ambulauit pater tuus, longos
ciam dies tuos. Inter Reges Iuda præcipua 4.Reg.22.
nctitate floruit Iosias, Deoque fuit acce-
issimus. Hic igitur, cùm repertus esset in
mplo liber Legis, in quo cõtinebantur mi-
e atq; terrores, quos Legis suæ cõtemptori-
isDeus denunciabat, & eius lectioni attẽtas
ires præbuisset, vehementer perterritus est,
scissa veste suprà quã dici potest, expiauit,

 consu-

consuluitq; Dominum super se, & super populo suo, & super omni Iuda, de verbis voluminis illius, quod erat inuentum; adiecitque: *Magna ira Domini succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri huius, vt facerent omne quod scriptum est nobis.* Ex quo perspicuũ est, nihil carius antiquiusq; Regibus esse debere, quàm vt præcipuo studio & cultu ad Deum religiosè accedant, eiusq; sanctissimæ Legi pareant, & diligenter curent, vt eis subiecti eidem obtemperent. Regibus enim hæc studiosè obseruantibus, vt omnia prosperè eueniant, facit Deus, regna eorum conseruat, & in terris caducâ atque huius vitæ, in cœlo sempiterna felicitate donatos beat. Nam cùm Reges non sint præcipui propriique Domini, sed Dei veri: ac supremi Regis administratores & vicarij, qui (vt ait Daniel) *mutat tempora & ætates, transfert regna atque constituit:* necesse est, vt omnia consilia sua & actiones ad Deum referant, & attentè considerent, accurateque perpendant Regis sui præscripta, ordinemque ab eo constitutum, vt administrationem suam ad Dei voluntatem, formulamq; Legis accommodent. Etenim si administer quispiam, vicesq; Regis gerens, suo sensu & arbitratu, non autem ex Domini sui præscripto ac voluntate, commissum sibi regnum moderaretur, licet id videretur optimè administrare: reipsa tamen ab officio suo recederet; & dignus esset prorsus,

Ioseph. lib 4. Antiquitat. cap. 5.
Daniel. 2.

,quem Rex, tanta poteſtate abdicatum,
uiſſimis ſupplicijs caſtigaret. Quapropter
pientia ſic Reges compellat: *Audite ergo Re-* Sap. 6.
,& intelligite; diſcite Iudices finium terræ. Præ-
e aures vos qui cõtinetis multitudinem, & pla-
is vobis in turbis nationum: quoniam data eſt
Domino poteſtas vobis, & virtus ab Altiſsimo;
i interrogabit opera veſtra, & cogitationes ſcru-
itur: quoniam cùm eſſetis miniſtri regni illius,
n rectè iudicaſtis, nec cuſtodiſtis Legem iuſtitiæ,
que ſecundùm voluntatem Dei ambulaſtis. Hor-
dè & citò apparebit vobis, quoniam iudicium
riſsimum in his, qui præſunt, fiet. Eandem hãc
ritatem ſacra Scriptura, ea præſertim quæ
ophetias vel hiſtorias complectitur, incul-
. Libri Ioſue, Iudicum, Regum, Paralipo-
enon, ac Machabęorum, innumera nobis
peditant exempla, quibus apertum fit
antis beneficiis proſecutus ſit Deus eos
dices, Principes, Reges Iudęorum, qui Re-
onem purè ſyncereque coluerunt; & quã
rbè in eos animaduerterit, qui Religionẽ
ouêre deſpectui. Sed ne prolixitate tædi-
lectori adferam, vno hoc exemplo con-
tus ero, quod ſummatim ea omnia, quæ
e propoſita in ſacris Voluminibus dicun-
, complecti videtur. Cùm Holofernes,
x belli Nabuchodonoſoris Regis Aſſyrio-
n, ducto in Iudæam exercitu videret Be-
liæ ciues animo prõpto ac ad reſiſtẽdum
undumque bellum parato, quod aliæ na-

 tiones

tiones metu perculsæ datis dexteris declinassent; vehemẽter admiratus, scire voluit quęnam gens ea esset, quo Rege, quibus præsidiis atq; armis nixa tam forti animo tanto exercitui auderet resistere; idq; ex Principibus Moab & ducibus Ammonitarum sciscitatus est. Cui Achior, dux omnium filiorum Ammon, licet Gentilis adhuc, multis admirandisque beneficiis, quæ Deus in eam gentem contulerat, percensitis, in hæc verba

Iudith. 5. respondit: *Vbicumque ingressi sunt sine arcu & sagitta; & absque scuto & gladio, DEVS eorum pugnauit pro eis, & vicit: & non fuit qui insultaret populo isti, nisi quando recessit à cultu Domini Dei sui. Quotiescunque autem, præter ipsum Deum suum, alterum coluerunt, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium.* Deinde hæc subiicit. *Nunc ergo, mi Domine, perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum, & ascendamus ad illos: quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erũt sub iugo potentiæ tuæ. Si verò non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus resistere illis: quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus opprobrium vniuersæ terræ.* Verum hoc fuit ꝓbatissimumque ac oraculo simile Archioris responsum. Quod tamẽ Holofernes & Principes ac duces exercitus grauiter acceperunt, ac in iram accensi paullum abfuit quin salubriter monentem discerperent durior enim videbatur hęc sententia, filios Israël, inermes

licet

t, niſi Deum ſuum haberent iratum, Re-
Nabuchodonoſor eiuſque exercitibus re-
ere poſſe. Captum itaque ipſum Achiorē
nibus & pedibus à latere montis Bethu-
oppoſiti arbori alligatum reliquerunt, vt
dæis ſolutus, & in vrbem inductus, iis ſub
gum miſſis, euerſiſq; oppidis omnib9, Ho-
erni pœnas daret. Verum ſuo tandem ma-
o malo didicerunt quàm vera fuerit præ-
tio, quando admirabilis & ſanctæ fœmi-
Iudith manu cæſo & capite mutilato Ho-
erne, Aſſyriorum exercitus fuſus eſt atque
ſipatus.

CAPVT VIII.

hriſtianæ Religioni eo nomine maximam venerationem deberi, quod præclara nobis tradat de diuini Numinis præſtantia ac maieſtate.

HÆC eſt ſumma omnium eorū quæ ſa-
cræ litteræ nos docent. Hoc concludi-
r quicquid Spiritus ſanctus Prophetis affla-
t, per Apoſtolos tradidit, per Eccleſiæ Do-
ores prodidit, ad Principum inſtructionē,
tæ inſtitutionem, laborum pręmium, actio
umque ſuarum felicitatem quādam. Quid-
uid de propoſito argumento dici poteſt, eò
ectat, vt Legem diuinam ob oculos po-
ant, in eam tamquam ſpeculum intueātur,
xemplaris cuiuſdam vitæ ac lucis ſit loco
eam

eam consulant: illi adhæreant, cum ea somnum capiant, è strato surgant, cum ea cibo reficiantur, cum ea laborent & fessi quiescãt, cum ea belli pacisve tempore consuescant, promeritisq; vel vitam vel mortem largiantur. Curarum hæc sit prima & postrema, vt diuinis mandatis obtemperent, & sanctissimæ Religioni debitum honorem ac cultum impendant. Sic enim vtentur fauente atque opitulante Deo, qui solus regna dat, Reges gubernat, eorumque mentes illuminat, & consilia suggerit, vt, quid agendum sit, intelligant; animum addit ad aggrediendum, vires & industriam suppeditat ad cœpta perficienda, & prospero successu concludit quæ in eius honorem & gloriam suscepta sunt. Ille est, qui in maxima ærarij inopia de opibus & thesauris prouidet, abstrusas & latentes in Principes insidias patefacit & castigat, sumptuum causas auertit ac præcidit, bellorum semina euellit, inimicos terret, & de iis victoriã tribuit; deniq; tanquã suprem⁹ Rex & huius vniuersitatis Monarcha, Reges omnes seruos suos & administros, gloriosos beatosque facit. Atque hoc primum & maximum est, quod generatim eadem Religio nos docet. Verùm exponamus ista explicati⁹, & veluti per partes tradamus, quæ de præsenti materia eadem Religio particulatim explicat. Quæ vt dicta nobis faciliùs persuadeat altiusq; imprimat, in sacris Paginis proponit

sum-

ſummum timorem, humilem obſeruãtiam, amorem ardentẽ, quibus Deum reuereri & colere debemus. Quam in rem docet, ſupremum illum rerum omnium architectum cęlum, terram, elementa vniuerſa, & quidquid corporeum eſt, aut corporis expers, ex nihilo creaſſe. Eundem omnipotentem eſſe; &, qui voluntati eius reſiſtat, eiſſe neminem. quod ſi temerè attentet, pudore & ignominia cõfundi. *Excelſior* enim *eſt cælo, profundior inferno; longior terrâ menſura eius, & latior mari;* quia immenſus & incomprehenſus: ac licet res omnes comprehendat, à nulla tamen cõprehẽdi poteſt. *Si ſubuerterit omnia, vel in vnũ coarctarit; quis contradicet ei, vel dicere poterit, Cur ita facis?* Si deſtruxerit, nemo eſt qui ædificet; ſi clauſerit portam, nemo eſt qui aperiat. *Omnia* enim *quæcumque voluit Dominus fecit in cælo & in terra; in mari, & in omnibus abyſſis. Cui millia millium miniſtrant, & decies millies centena millia aſſiſtunt. Columnæ cæli contremiſcunt & pauent ad nutum eius. Qui mittit fulgura, & eunt, & reuertentia dicunt, Adſumus.* Cuius imperio, quidquid creatum eſt, paret, obtemperatque voluntati. Docent eædem Scripturæ, Deum ſapientiſſimum eſſe, & infinitum quoddam ſapientiæ omnis pelagus. *Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. Qui arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſeculi dinumerauit; altitudinẽ cæli, & latitudinem terræ, & profundum abyſſi* dimen-

Geneſ. 1. *Geneſ. 17.* *Geneſ. 50.* *Iob. 9.* *Iob. 11.* *Pſalm. 134.* *Daniel. 7.* *Iob 26.* *Iob 38.* *Pſal 146.* *Eccli. 1.*

Hebr. 4. *dimensus est*. Qui præterita, præsentia ac futura nouit, qui profundos & intimos humanorum cordium recessus penetrat, cuius oculis omnia nuda sunt & aperta, nec absconditum quidquam in conspectu eius. Insuper docent, maximum, potentissimum, ac sapientissimum hunc Regem, esse quoque lo-
1. Paral. 29. cupletissimum; cuius sit magnaficentia, potentia, gloria, laus atque victoria ad quem omnes spectent thesauri, quia eius solius im-
1. Tim 6. perium & magnitudo, *Rex Regum, & Domi-*
Apoc 19. *nus Dominantium*, solus Rex sæculorum in-
1. Tim. 1. uisibilis & immortalis, qui regna dat & aufert, qui ex humili pauperem erigit, & cui adlibuerit sceptrum & coronam donat: potentes verò, bysso, auro, & gemmis onustos, de sede deponit. Tradunt etiam, Deum summè bonum, & natura quidem atque essentiâ bonum, bonorumque omnium bonitatem & fontem, rerum creatarum principium & finem, quique nulla necessitate, neque nobis indigens, sed naturali & insita bonitate ex nihilo nos procreauit, suæq; diuinitatis capaces fecit, atque ad imaginem & similitudinem suam formauit: quam cùm peccatis & vitiorum sordibus turpassemus, pietate & sola clementia impulsus, fragilem & mortalem carnem nostram induerit, qua vestitus infinitos labores, cruciatus; pœnasq; pertulerit, ac tandem nudus & inter latrones in cruce medius nostri causa & amore mor-

mortem oppetierit, vt pœnas nostris sceleribus debitas in corpore suo lueret. Cùmque Rex esset gloriæ, vitam suam voluit profundere, vt abiectissimus seruus vita frueretur: quod nulla necessitate compulsus, sed mero impulsus amore & bonitate fecit, & vt se nobis quis & qualis esse ostenderet, Quis ergo timor debetur tam magno Domino? quæ reuerentia tam potenti Regi? quæ obseruantia supremo & infinitæ maiestatis Principi? Quam considératè & circumspectè in eius oculis viuere conuenit, qui nostras cogitationes, affectus, corda, curas intuetur, & veluti in libro scriptas legit! quam dulci & ardenti eum amore complecti, qui tanta, tamque acerba, pro nobis perpessus est!

CAPVT IX.

Prouidentia qua Deus res omnes, sigillatim verò homines curat.

EADEM Religione magistra discimus, Deum prouidentia sua regere quidquid sapiēter fabricatus est, speciatim verò homines, eosque maximè, qui illum amant, & debito cultu prosequuntur. Nam sicut Deus efficiens est rerum omnium causa, quibus etiam vt sint tribuit, atque ita tuetur, vt, si vel momento temporis ab earum conseruatione desistat, in nihilum, vnde principium duxerūt, recidant: pari ratione necesse est, vt cum

cum creatis omnibus concurrat in earũ motionibus, in iiſdem per eſſentiam exſiſtat, & ad agendum moueat, ac prouidentia ſua fortiter à fine ad finem attingat, & ſuauiter diſponat: ita vt non cælos tantum, ſed & terrã; non ſuprema modo, ſed & infima, Angelos & vermes, homines & beſtias, prouida ſua manu curet: neque quidquam ſit tam paruũ, vile, & abiectum, quod ab eadem non dependeat. Huc ſpectant: *Veſtri omnes capilli capitis numerati ſunt*; *Non cadit folium de arbore abſque Dei voluntate*; *Conſiderate lilia & flores agri quomodo creſcunt, fenum agri quod Deus ſic veſtit*; pluresque eiuſdem generis ſacræ ſcripturæ ſententiæ: quibus dictorum veritas confirmatur. Quin & Plato Philoſophus idem natura duce & cognouit & docuit; pluribuſque ab medicis induſtriis ac expertis, qui morbos leues & graues curant; ab patribusfamilias, quibus domeſtica quæque cordi; prouidis gubernatoribus, qui nihil à ſe ciuitatis reiiciunt; belli ducibus, qui vita ſunt & anima exercitus, nec pauca nec parua negligunt; ductis exemplis, confirmat. Tota certè Dei potentia non minus neceſſaria eſt ad florem producendum, quàm ad ſupremã aliquam cæleſtium mentium procreandam, quemadmodum verbis ſequentibus docet D. Auguſtinus: *Omnipotens manus tua, ſemper vna & eadem, creauit in cælo Angelos, & in terra vermiculos: non ſuperior in illis, non inferior in iſtis.*

Matth.10. Luc.12. Matth.6.

Plato Dial. 10. de Leg.

Soliloq c.9.

istis. Sicut enim nulla alia manus Angelum, ita nulla posset creare vermiculum: sicut nulla cælum ita nulla posset creare minimum arboris foliũ: sicut nulla corpus, ita nulla vllum capillum album posset facere, aut nigrum: sed omnipotens manus tua, cui omnia pari modo sunt possibilia. Nec enim possibilius est ei creare vermiculum, quàm Angelum; nec impossibilius est extendere cælum, quàm folium; nec leuius formare capillum, quàm corpus; nec difficilius fundare terram super aquas, quàm aquas super terram. Hactenus Augustinus. Quemadmodum ergo opus est diuina potẽtia ad creandum res quasque, quantumuis debiles & abiectas: ita etiam ad easdem conseruandas, & in fines suos dirigendas, eiusdẽ prouidentia est necessaria. Quæ tamen maximè in hominibus gubernandis cernitur, quia sunt veluti Domini earundem rerum, quorum etiam causa sunt conditæ. Quòd si Deus plantarum, florum, fructuum, bestiarum, piscium, auium, aliarumque rerũ quas in vtilitatem hominis procreauit, curam aliquam singularem suscipit; multò certè maiorem hominis, cui hæc omnia subiecit, suscipiet. Neque tamen hæc circa hominem prouidentia vniusmodi semper est, aut æquabilis rationis, vt est illa qua reliqua gubernantur: (hæc namque semper sunt eadem, sibiq; consentiunt: homo verò cum sit liber, & dominus atque arbiter voluntis suæ, varius est & mutabilis: nunc ex virtute in vitium fle-

flectitur, nunc à vitio ad virtutem redit: quamobrem opus est, præmiis bonos remuneret, suppliciis malos castiget) nihilominus attenta, solicita, singularis, & admirabilis prorsus, adeòque accurata & exquisita, vt singulos sic curet. quasi nullius alterius rei curam gerat. Quod sanctissimus iuxta ac subtilissimus Ecclesiæ Doctor Augustinus cum Deo ratiocinans profitetur, cuius verba, quòd mihi admirabilia videantur, hîc attexam. *Cum cunctis* (inquit) *præsideas, singula implens, totus semper vbique præsens, cunctorumque curam agens quæ creasti, quia nihil odisti eorum quæ fecisti: sic gressus meos semitasque consideras, & die noctuque super custodiam meam vigilas; omnes semitas meas diligenter notans, speculator perpetuus, veluti si totius creaturæ tuæ cæli & terræ oblitus, tantum me solum consideres, & nihil tibi sit cura de aliis. Neque enim tibi crescit lux incommutabilis visionis tuæ, si tantum vnum adspicias; neque minuitur, si innumera videas, & diuersa. Quia sicut vnum totum simul perfectè consideras. sic singula qualibet, licet diuersa, perfectè simul totaque totus conspicit visus tuus. Sed sicut omnia, sic vnum; & sicut vnum, sic singula, totus simul sine diuisione, vel commutatione, vel diminutione consideras. Itaque totus tu in toto tempore, sine tempore, totum me simul semperque consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sic igitur super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, & mihi soli intendere velis. Semper quip-*

Solilo. c. 14.

uippe te præsentem exhibes, semper te paratum ffers, si me paratum inuenis. Quocumque iero, tu ne, Domine, non deseris, nisi prior ego te deseram. Vbicumque iero, non recedis, quoniam vbique es: vt quocumque iero, inueniam te, per quem esse possim; ne peream sine te, cum sine te esse non possim. Hucusque sanctus Augustinus. Quod ipsum Senecam, Gentilem alioquin, nõ latuit cum diceret: *Nihil Deo clausum est: interest animis nostris, & cogitationibus interuenit.* Seuerinus etiam Boëtius: *Quoniam* (ait) *solus Deus intuetur atque videt omnia, solus Sol verè dici potest.* Et Epictetus Philosophus apud Arrianum ita loquitur: *Cum ianuas adduxeritis, & tenebras intus feceritis, ne vmquam in mentem veniat dicere quod soli estis, sed Deus est, & genius vester intus est. Quid autem opus iis lumine, vt videant quæ agatis.*

Seneca epistola 54.

Boëtius de consol.

CAPVT. X.

Prouidentiam diuinam singularem & paternam magis esse erga Reges bonos; quare Religionem maiori studio complecti debere.

ETSI verò Deus generali quadam prouidentia, de qua locuti sumus hactenus, hominum curam gerat: maior tamen & singularis magis est ea, qua bonos & iustos complectitur, quos tamquam amicos filiosque dulcissimos tractat. Quod etiam com-

Plut. libro Non posse suauit. viui sec. Epic. probat Plutarchus, qui Hermogenis de prouidentia Deorum circa bonos sententiam referens, hæc habet verba: *Qui sciunt & possunt omnia Dij ita me amant, & tam solicitè curant, vt noctu dieq; mihi assistant, sciantque quid agam, atque agere meditor, dirigant etiam, & euentum finemq; rerum indicent.* Et paulo post: *Omnia sunt Deorum, amicorumque communia sunt omnia: cumque Dij bonis sint amici, fieri non potest, quin illis sint cari, ac proinde felices.* Sed

Eccli. 34. clarius & admirabilius multo Spiritus sanctus: *Oculi Domini* (inquit) *super timentes eum, protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegumen ardoris, & vmbraculum meridiani, deprecatio offensionis, & adiutorium casus, exaltans animam, & illuminans oculos, dans sanitatem, & vitam, & benedictionem.* Et Regius Vates: *Oculi*

Psalm. 32. *Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius: vt eruat à morte animas*

Psal. 36. *eorum, & alat eos in fame.* Et alibi: *Apud Dominum gressus hominum dirigentur, & viam eius volet. Cum ceciderit, non collidetur: quia Dominus supponit manum suam.* Et Psalmo 33. *Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus. Custodit Dominus omnia ossa eo-*

Matth. 10. Luc. 12. *rum, vnum ex his nõ conteretur.* Neque solùm numerata habet ossa iustorum Dominus, sed & capillos capitis, ne vllus pereat, vt in Euangelio affirmat. Atque ob hanc singularem & suauissimam erga iustos prouidentiã Dominus in sacra Scriptura vocatur Pastor, Rex,

Rex, Magister, Medicus, Nutrix, Custos Pater & Mater, animarum Sponsus dulcissimus pluribusque aliis his simillimis nominibus; quòd illos pascat, regat, doceat, curet, si foueat & complectatur, sollicitè aduigilet, ametque tenerrimè. Ex quibus discimus, quantum opis & præsidij in cœlesti hac prouidentia positum habeant iusti. Quæ cum ita sint, quid præstandum nobis est, vt tantæ erga nos prouidentiæ respondeamus! quo ardore, quo conatu, qua vigilantia ad eius iussa exsequenda debemus insistere! qua caritate, qua beneuolentia, quo affectu complecti suauissimum patrem dulcissimam matrem, fidelissimum nostrique amantissimum sponsum! Quòd si tanta tamque peculiaris & paterna erga quemcunque hominem qui iustè viuit, Deoque deseruit, est prouidentia; quantam futuram putamus, qua Reges & Principes, qui illi adhærent & obsequuntur, curat & tuetur? præsertim cum sint media & instrumenta quædam, quibus subditi & clientes ad DEO seruiendum trahantur; cùm honesta æmulatione, pro tradita sibi potestate, ex regnis vitia euellant, virtutes inserant, malos pœnis castigent, bonos præmiis remunerent, denique vt Dei administri procurent vt omnes DEVM laudent & reuereantur, boni quidem amore virtutis, mali & vitiosi pœnæ metu. Diuus Thomas in opusculo quo-

S Thom. Opusc.20. lib 1 ca.9. Ægid. Rom. lib.1.p.1. cap.13.de reg. Princ.

dam de regimine Principum, quod Regi Cypri inſcripſit efficacibus argumentis probat, maiora multo præſtantioraque præmia bonis Regibus ac Principibus quàm hominum vulgo conſtituta eſſe. Nam ſi præmium virtuti debitum eſt, maiori maior debetur remuneratio. Maior autem & præſtantior eá eſt, qua iuuante, cùm poſſit malè facere, non facit: & in tanta peccandi licentia, tot occaſionibus & libidinum flammis, nec capitur illecebris, nec cupiditatibus ardet vel conſumitur: maior, inquam, ea eſt virtus, qua non ſeipſum modò, non domum, non ciuitatem, non populum vnum, cui præeſt, regit; ſed porrecta & extenſa longiùs multa regna, diuerſas prouincias, differentes nationes gubernat. Rex enim non vtcumque Rempub. modaratur, ſed vel inſtar ſupremi cuiuſdam artificis & architecti, à quo operæ omnes inferioreſque opifices pẽdent; vel more Ducis & Imperatoris, qui exercitum regit & confirmat, eſtque eiuſdem ſalus, vita, & anima; vel vt Sol alius in mundo, & quidam in terra Deus, cuius vicarius & miniſter eſt Rex probus, vnde tamquam viuam DEI effigiem & ſimulacrum, populi ſuſpiciunt & reuerentur, cùm publicum & commune bonum tamquam Deus procuret ac conſeruet. Atque hactenus quæ dixi de prouidentia qua Deus rebus omnibus, præcipuè verò bonis hominibus, & fidis Regibus

gibus consulit, in medium adduxi, quia fundamentum & basis, qua niti debet pij Principis administratio & fiducia, est, eam ex Deo pendere, brachiis fulciri, & in prouidentia eiusdem conquiescere. Deinde, vt Politicorum artes fraudesque detegam, qui eiusmodi Principibus gubernandi præcepta tradũt, vt de medio diuinam prouidentiam tollere videantur, & fortuna ac casu, calliditate malitiaque humana mundum regi opinentur. Vnde etiam fit, vt malitiosi Principes, qui præposteram hanc & peruersam doctrinam sequuntur, cum DEVM non vt patrem agnoscant, neque vt boni filij in eo spem reponant, media alia exquirant, & quæuis, quæ cum iustitia pugnant, moliantur, vt statum dignitatemque suam tueantur. Existimant enim defuturam sibi opem diuinam, vel Deum, quæ maximè cupiunt, non concessurum; aut, si concedat, tardè, parcè, atque infra modum, quem sua insatiabili cupiditate definiunt, largiturum. Quare etiam petitis ab humana prudentia industriaque præsidiis, putant, hæc quasi compendiariâ semitâ, quæ cupiunt, perfectius se assequi posse. At Christianus & pius Princeps, qui de summa Numinis maiestate sentit vt par est, nouitque quo DEVS obsequio & obseruantia sit colendus, neque ignorat quàm prouidè imperia gubernet, regnaque & principatus conseruet, adhibet quidem, quã-

tum in se est, quæ ius fasque permittunt, ita tamen vt diuinâ prouidentiâ nitatur, eiusdem promissis fidem habeat, & in tutela custodiaque planè conquiescat. Certum enim illi indubitatumque est, regna & status omnes Dei esse, ab eodem dari & conseruari, & absque eo nullâ sapientiâ aut potentiâ humanâ conseruari posse. Si Deus votis ac desideriis annuat, gratias agit: si abnuat vel recuset, non fert grauiter, sed omnes rerum euentus, qui è diuinæ sapientiæ & bonitatis fonte dimanant cõuenientissimos interpretatur. Quam tanti æstimat, vt turpissimum & indignissimum arbitretur, quacumque ratione offendere, vel ob quęuis imperia aut tuendam suam potestatem ab ea deficere. Plutarchi grauis & præclara sententia est: *Qui prouidentiam Dei negant magna se suauitate priuant, qua perfruuntur illi qui eam credunt, & in illa confidunt.* [a] Clemens etiam Alexandrinus dicit miserrimos esse, qui Dei patrocinio destituuntur.

Plut. libro Non posse suauit. viui sec. Epic.

a Orat. ad Gent.

Capvt. XI.

Quæ sit vera Regum felicitas, & quod præmium laborum eorundem.

Verum hîc aperiendũ exponendũque est, quænam sint illa eximia præmia, quæ bonis Regibus ob Rép. iustè & laudabiliter administratã à Deo donantur. An fortè ingen-

ingentes ſint theſauri, opulentæ ditiones; potentiſſima regna, commeatuum copia, ſalus, robur, vita longior, de hoſtibus victoria, pax, honor, gloria, quæ vulgus in felicitate reponit, & Politici ſummi boni loco ducunt, &, tamquam ad ſcopum, ciuilem omnem procurationem dirigunt? Atque hæc quidem omnia, cùm conuenit, abundè largitur Dominus noſter Regibus & Principibus Chriſtianis, qui fideliter illi deſeruiunt: verùm ſi iſtiuſmodi bonis merces & factorum fructus definitus circumſcriptusque eſſet, peranguſtus ſanè, vilis, & exigui valoris haberetur? & ſæpenumero inter Catholicum & hæreticum, Chriſtianum & Ethnicum, bonum & malum Reges nihil eſſet diſcriminis, præſertim ſi in his ſolis poſita eſſet felicitas, cùm hæc vtriſque diſtribuat Deus, vt ea ratione declaret, quàm parui æſtimari debeant. Qua de re agens Auguſtinus, ita loquitur: *Neque enim nos Chriſtianos quoſdam Imperatores ideo felices dicimus, quia vel diutius imperarunt, vel imperantes filios morte placida reliquerunt, vel hoſtes Reip. domuerunt, vel inimicos ciues, aduerſus ſe inſurgentes, & cauere & opprimere potuerunt. Hæc enim & alia vitæ huius ærumnoſæ vel munera, vel ſolatia, quidam etiam cultores dæmonum accipere meruerunt, qui non pertinent ad regnum Dei, quò pertinent iſti. Et hoc ipſius miſericordiâ factum eſt, ne ab illo iſta, qui in eum crederent, velut ſumma bona deſiderarent. Sed fe-* *Aug. libr. 5 de ciui. Dei, cap. 24.*

lices eos dicimus, si iustè imperant; si inter linguas sublimiter honorantium, & obsequia nimis humiliter salutantium, non extolluntur, sed se homines esse meminerunt; si suam potestatem, ad Dei cultũ maximè dilatandum, maiestati eius famulam faciunt: si Deum timent, diligunt, colunt; si plus amant illud regnum, vbi non timent habere consortes; si tardius vindicant, facilè ignoscunt; si eandem vindictam pro necessitate regendæ tuendæq; Reip. non pro saturandis inimicitiarum odijs, exserunt; si eandem veniam non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent: si, quod asperè coguntur plerũq; decernere, misericordiæ lenitate & beneficiorũ largi[illegible] compẽsant; si luxuria tanto eis est castigatior, quãto posset esse liberior; si malunt cupiditatibus prauis, quàm quibuslibet gentibus imperare; & si hæc omnia faciũt non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter caritatẽ felicitatis æternæ; si pro suis peccatis humilitatis & miserationis, & orationis sacrificium Deo suo vero immolare non negligunt. Tales Christianos Imperatores dicimus esse felices, interim spe, postea re ipsa futuros, cùm id, quod exposcimus, aduenerit. Hactenus Augustinus. A quo non recedit S. Thomas. qui multis argumẽtis probat. iusto Regi actionum suarum finem esse, non debere opes, honorem, huius temporis gloriam, neque quidquam eorum; quæ Deus bonis iuxtà ac malis Regibus cõmunicat; sed Deum ipsum & sempiternam illam, quã nos Christiani speramus felicitatem: qua eo maiori &

Opusc 20. lib. 1. cap 8.

iori & vberiori Reges perfruentur. quo magis illi Deum referunt, & plus ſtudij & laboris in Rege Regum colẽdo ponunt. In Conciliis Hiſpaniæ, quæ Garcias Loayſa, Philippi Principis Domini noſtri digniſſimus Magiſter, collegit, & eruditis annotationibus illuſtrata in vulgus emiſit, exhortatio quædam Epiſcoporum ad Principem habetur, (quam *Viam Regiam* meritò appellãt) in qua de præmiis, quæ Regibus propoſita ſunt, fit ſermo hunc in modum: *O quàm beata eſt vita Regum iuſtorum! quæ & his temporalibus rebus fulta niteſcit, & in æternũ cum Angelis immortaliter requieſcit: hîc terrenis nutritur delicijs, illic gloriâ veſtitur decoris: hîc populorũ conſtipatur cateruis, illic choris comitatur Angelicis: hîc hominũ multitudine delectatur, illic cũ Angelorũ choro lætatur: hîc in militia Imperatoris obtemperat, illic in militia Redemptoris exſultat: hîc ſtola veſtitus regali niteſcit, illic gloria immortalitatis indutus refulget: hîc Regis diademata portat, illic gaudio exſultationis reſultat: hîc terreni Regis filius vocatur, illic cœleſtis Regis filius confirmatur: hîc terreni regni decenter magnam capit hæreditatem, illic cœleſtis regni felicem feliciter accipit portionem.* Huc vſque quæ ex admonitione ad Principem deprompta ſunt. Hæc ſunt quæ Chriſtiana Religio nos docet de Dei magnitudine, maieſtate, potentia, ſapientia, bonitate, & proui dẽtia, qua res omnes, & potiſſimũ homines, inter eos optimos quoq;, Reges verò maximè, qui vt Deo ſeruiant, diligenter elaborãt,

Garcias Loayſa in princ. Con. Hiſpan.

curati

curat: quàm fauente etiam & benigno illo vtantur, in quo præcipua & verissima Regum felicitas consistit. Quæ omnia mille nominibus eosdem obstrictos tenent, vt nec temporis puncto à diuina Lege mentis oculos deflectant; excitantque vt ament, obseruent, colant, & vt supremo rerum omnium Domino pareant, & tam constanter eius voluntati adhærescant, vt nullius potestatis vel dignitatis amittendæ metu à diuinis præscriptis mandatisque recedant vnquam. Nam regnorum iacturam pati Dei causa, lucrum potius est, quàm detrimentum: lucrari verò & absque eo euincere, perdere est, non tenere. quamquam non nisi Deo propitio & adiutore acquiruntur vel conseruantur imperia, diuinoque præsidio destituta ruant necesse est. Obligant præterea, vt fidei Catholicæ defensionem & Ecclesiæ patrocinium suscipiant, eiusdemque Præpositos ac Sacerdotes honorent; tanquam fidi ministri diuinam voluntatem exsequantur; hæresum & hæreticorum euersores; malorum flagella & virgæ, præmia & solatia bonorum. Tandemq; adstringunt, vt Deum dictis factisque nobis exhibeant ac repræsentent, studia omnia, primas cogitationes & conatus in Christiana Religione tuenda, & amplificanda collocent. Hoc enim Catholicorum Regum officium esse indicat Concilium Moguntinum verbis consequentibus: *Clementissimus quoq;* *Impera-*

Concil. Mog. sub Arnulpho, c. 2.

Imperator non ideo est vas misericordiæ præparatum in gloriam, quia apicem terreni principatus accepit: sed si imperiali culmine recta fide viuat; & vera cordis humilitate præditus, culmen regiæ dignitatis sanctæ Religioni subijciat: si magis in timore Deo seruire, quàm in timore dominari populo delectetur: si in eo lenitas iracundiam mitiget, ornet benignitas potestatem: si se magis diligendum, quàm metuendum cunctis exhibeat: si subiectis salubriter consulat: si iustitiam sic teneat, vt misericordiam non derelinquat: si præ omnibus ita se sanctæ matris Ecclesiæ meminerit filium, vt eius paci & tranquillitati per vniuersum mundum prodesse suum faciat principatum. Magis enim regitur ac propagatur imperium, dum Ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quàm cùm in parte quacunque terrarum pro temporali securitate pugnatur. Ita Concilium.

CAPVT XII.

Cura qua boni Reges Christianam sanctamque Religionem nostram semper obseruârunt: quam etiam, cum quibus inaugurantur, cæremoniæ docent.

HOc ipsum & intellexerunt, & præstiterunt boni omnes Reges ac Christiani Principes, quos ideo magnis plerumque ac prosperis successibus Deus prosecutus est. Constantinus Imperator, qui primus in imperio

Euseb. lib. 9. cap. 9. Sozom. lib. 1. cap. 3. perio Romano Christianæ Religionis fundamenta iecit, cæterisque ad fidem amplificandam viam aperuit, Romanas Aquilas & Labarum in Crucem mutauit, & pecuniam Crucis effigie consignatam tundi cudiq; iussit, ac in statuarum suarū dextera manu globum poni, in cuius summo Crux infigeretur: Niceph. lib. 7. c. 43. vt hoc veluti symbolo significaret, Crucis præsidio ac ope deuictum mundum Religionis Christianæ iugo ceruicem supposuisse. In aureis verò nummis imaginem suam, sublatis in cœlum manibus, quasi opem à Deo implorantis, imprimi fecit, Byzantium Euseb. de vita Const. lib. 4. c. 15. & 16. de suo nomine Constantinopolim vocauit, eamque ciuitatem Christo Domino dedicauit, & in illa, tanquam in suo capite, imperium consecrauit vniuersum. Quæ omnia fecit religiosus Imperator; vt testatum relinqueret victorias, quas de hostibus reportârat, gloriam ac felicitatem omnem Deo acceptam reddere; & non se solùm, sed imperium vniuersum in Deo colendo, eiusdemque Religione propaganda, debere se impendere. Quod etiam confirmat in epistola ad Celsum, Africæ Vicarium, his verbis: Cæs. Bar. tomo 3. anno 316 & 318. *Nequaquam me aliter maximum reatum effugere posse credo, quàm vt hoc, quod improbè fit, minimè existimem dissimulandum; cùm nihil potius à me agi instituto meo, ipsiusque Principis munere agi oporteat, quàm vt discussis erroribus, omnibusq; temeritatibus amputatis, veram Religionem vniuersos,*

uersos, concordemq; simplicitatem, atque meritam omnipotenti Deo culturam, præsentare perficiam. In alia verò epistola, quam ad Episcopos prouinciales Palæstinæ scripsit, clarè aperteque confitetur, omnes victorias debere se Deo, & agnitioni cultuiq; sanctæ & veræ Religionis. Atque (vt in eius vita scribit Eusebius) nihil magis filiis suis voluit esse commendatum, quàm vt opibus omnibus, atq; adeò ipsi imperio, Dei sanctæq; Religionis cultum anteponerent, atque ad Dei & Ecclesiæ amorem ac reuerentiam se totos conferrent, essentq; absque fictione vlla veri perfectique Christiani. Theodosius verò Magnus Imperator hæc habet: *Inter cæteras solicitudines, quas amor publicus peruigili cogitatione nobis indixit, præcipuam Imperatoriæ maiestatis curam esse perspeximus veræ Religionis indaginem: cuius cultum si tenere potuerimus, iter prosperitatis humanis aperimus inceptis.* Qui etiam (vt testis est Nicephorus) priusquam migraret è vita, filios suos seuerè monuit, vt vires omnes conferrent in purè sancteque Christiana Religione cõseruanda; sic enim fore, vt in pace viuerent, vel de hostibus triumpharent. Theodosius & Valentinianus Imperatores litteris quibusdã ad Cyrillum datis asserunt, securitatem & firmitatem imperij à Catholica Religione pendere, atque hæc duo ita inter se colligata esse, vt Religionis augmentum magnam imperio accessionem, Religionis diminutio non

Idem anno 318.

Euseb. de vita Const. lib. 2. c. 25. et seq.

Nouel. Theodos. de Iud.

Niceph. lib. 13 c. 1.

Cyril. ep. 17.

non leue imperio detrimentum adferat: contrà, imperio labefactato, Religionem labefactari atque conuelli. Hoc ipsum est, quod egregiè confirmat Leo Magnus, sic ad Pulcheriam Augustam scribens: *Res humanæ aliter tutæ esse non possunt, nisi quæ ad diuinam confessionem pertinent, & Regia & Sacerdotalis defendat auctoritas.* Et sanctus Bernardus: *Non veniat* (inquit) *anima mea in consilium eorum, qui dicunt vel imperio pacem & libertatem Ecclesiarum, vel Ecclesiis prosperitatem & exaltationem imperij nocituram.* Quod vt probet, ostendit, Christum Dominum nostrum Regem simul & Sacerdotem fuisse, populum verò Christianum Regale Sacerdotium dici; Sacerdotes etiam ac Reges eos appellari, quos Deus ad sempiternam gloriam elegit. Zeno Imperator in Edictis suis & Institutis Catholicam Religionem vocat fundamentum, basim, ac præsidium Imperij Romani, immortalemque ac sempiternam sceptri sui parentem; & inter alia hæc habet: *Si præpotens Deus & Seruator noster* IESVS *Christus, qui ex sancta virgine Maria Deipara carnem sumpsit, & natus est, nostras consentientes laudes, & cultum quē ei tribuimus, approbat, lubensq; & quasi parato animo excipiat; non modò omnia aduersariorum genera fracta debilitataq; concident, verùm etiam alij omnes mortales suam ipsorum ceruicem iugo nostri imperij proximè ac secundùm Deum spontè subijcient: & pax, eiusq; commoda, æqua-*

Leo ep. 31. ad Pulch. citatur 23. q. 5. Res autem omnes.

Epist. 243. ad Conr. Imperat.

Euag. lib. 3. cap 14. Niceph. lib. 16. c. 12.

æquabilis aëris temperatio, fructuum cuiusq; generis abundantia, aliaq; omnia, quæ sunt ad humanæ vitæ vsum accommodata, affatim suppeditabuntur. Iustinianus Imperator propè similia habet. *Sic* (ait) *nos omni prouidentia curam Ecclesiarum gerimus: per quas & imperium nostrum sustineri, & publicas res, per clementiam Dei & gratiam, muniri existimamus.* Et alibi: *Si ciuiles leges, quarum potestatem nobis Deus pro sua in homines benignitate credidit, firmas ab omnibus custodiri, ad obedientium securitatē, studemus: quanto plus studij adhibere debemus circa sacrorum Canonum, & diuinarum Legum custodiam, quæ super salute animarum nostrarum definitæ sunt!* In tertio Concilio Toletano, in quo Gothi Ariani ad vnitatem Ecclesiæ Catholicæ reuersi sunt, Recharedus Rex, quo auctore res tāta perfecta est, sic loquitur: *Cæterùm si totis nitendum est viribus, humanis moribus modum ponere, & insolentium rabiem Regia potestate frenare; si quieti etiam & paci propagandæ opem debemus impendere: multò magis est adhibenda solicitudo, desiderare & cogitare diuina, inhiare ad sublimia; & ab errore retractis populis, veritatem eis serena luce ostendere.* Et in Concilio quarto item Toletano Sisenandi Regis pietas & humilitas perspicitur: qui ad Episcoporum & Patrum Cōcilij genua cum lachrymis prouolutus, eorum precibus Deo commendari petiit; Synodumque hortatus est, vt, quæ ad Religionem, quæque ad disci-

Iusti. in Nouell. de Episc. & Cler.

Nouel. 136.

Conc. Tol. 3.

Conc. Tol. 4

plinam Ecclesiasticam vel restituendam, vel conseruandam pertinerent, diligentissimè curarent. Idem præstiterunt Recessuintus in octauo, & Eruigius in duodecimo, ac Egica Reges in decimoseptimo, Toletanis Conciliis. Carolus verò Magnus sic ait: *Si Ecclesiarum Dei seruis magnificentiam nostram impertimus, eorumq; studijs libenter obsequimur: id nobis ad Augustalis excellentiæ culmen proficere credimus; &, quod cunctis pretiosius est dignitatibus, æternum retributionis præmium capessere non diffidimus.* Non ero longior in adferendis; & huc congerendis aliis Christianorum Principum de Religionis cura & cultu testimoniis, dictis, aut decretis; quorum Politici nostri temporis vel inscios se, vel contemptores produnt: sufficiet enim, in huius rei confirmationem, in medium proferre iusiurandũ, quo se Imperatores & Reges obstringunt, dum initiantur, & regni sceptrum de manu Sacerdotis accipiunt. Quò etiam spectant ac referuntur cæremoniæ, quæ in eorum inauguratione adhibentur: nam in Templis, & eo tempore, quo sacris operatur Sacerdos, coronantur, & ante altare prosternuntur. Alicubi etiam mos est, vt Sacerdotis vestem induant, & de manu Episcopi sceptrum & coronam accipiant, seque retinendæ ac conseruandæ Catholicæ Religioni iuramento obstringant; denique caput deuoueant, si secus faxint; quo videlicet

Concil. Tol. 8. 12. & 17.

Car. Sig. de regn. Ital. lib. 4.

licet intelligant, ab immortali Deo, per Ecclesiam eius Sponsam, dignitatem atque potestatem Regiam sibi idcirco tradi, vt ipsam diligant & colant, eiusque sanctam Religionem tueantur atque defendant. Carolus Sigonius formulam refert iurisiurandi, quo Carolus Magnus, dum à Leone tertio coronam imperij accepit, hunc in modum se obstrinxit: *In nomine Christi spondeo atque polliceor ego N. Imperator coram Deo, & B. Petro Apostolo, me protectorem ac defensorem fore huius sanctæ Romanæ Ecclesiæ, in omnibus vtilitatibus, quatenus diuino fultus fuero adiutorio, prout sciero poteroq́;*. In libro, qui Pontificale Romanum inscribitur, formula est iurisiurandi, quo se Imperatores & Reges, die quo coronâ donantur, obstringunt. Et Regum quidem sic se habet: *Ego N. Deo annuente futurus Rex N. profiteor, & promitto coram Deo, & Angelis eius, deinceps legem, iustitiam, & pacem Ecclesiæ Dei, populoq́; mihi subiecto, pro posse & nosse facere atque seruare; saluo condigno misericordiæ Dei respectu, sicut in consilio fidelium meorum melius potero inuenire: Pontificibus quoque Ecclesiarum Dei condignum & canonicum honorem exhibere; atq́; ea, quæ ab Imperatoribus & Regibus Ecclesiis collata & reddita sunt, inuiolabiliter obseruare: Abbatibus, Comitibus, & vasallis meis congruũ honorem, secundũ consilium fidelium meorũ, præstare. Ita me Deus adiuuet, & hac sancta Euangelia Dei.* Rex Franciæ in iuramento,

Car. Sig. lib. 4 de reg. Ita.

Pont. Roma.

E 2 quod

Le Sacre. seu consecr. Reg. Franc. quod Regni appellant, inter ea quæ promittit & iurat, primum est tutela Ecclesię & pax perpetua. Rex Angliæ ad summum Ecclesiæ Westmonasteriensis altare, apponens manum sacrosanctis Euangeliis, religiosè iurat, totâ vitâ Deo omnipotenti, Ecclesiæ Catholicæ, eiusdemque ministris exhibiturum se reuerentiam atque honorem. Quo etiam iureiurando Elisabetha, quæ hodie regnat, sese obstrinxit, vt hac fictione gradum ad regnum sibi faceret, Catholicos falleret, & Religionem nostrã facilius euerteret. Quam eandem deuouendi consuetudinem, Poloniæ, Bohemiæ, Hungariæ Reges, & alij plerique vsurpant: quos prætermitto, vt morem referam, quo Reges Hispaniarum coronabantur, atque etiam inungebantur; qui ex duodecimo Concilio Toletano colligitur; & Doctor Garcias de Loaysa egregiè in suis ad Concilia Annotationibus obseruauit. In Concilio sexto Toletano decretum eiusmodi habetur: *Quocirca consonam cum eo corde & ore promulgamus Deo placituram sententiam, & simul cum Regis, suorum optimatum, illustriumq́; virorum cõsensu ex deliberatione sancimus, vt quisquis succedentium temporum regni sortierit apicem, non antè conscendat regiam sedem, quàm inter reliqua condicionum sacramenta pollicitus fuerit hanc Catholicam, eos (scilicet, qui non sunt Catholici) violare fidem.* Et paulò pòst. *Quòd si ipse temerator extiterit promissi, sit anathe-*

Hist. Angl. in Richard. 1. & 2.

Alex. Guagin. rerum Pol. tomo 1. p. 226.

Orich. in Chim. 90.

Bonfin. Dec. 4. lib. 10.

Garc. in annot. ad Cõcil. Tol. 6. cap. 3.

anathema, maranatha, in conspectu sempiterni Dei, & pabulum efficiatur ignis æterni. Octauo etiam Toletano Concilio futuro Regi præcipitur, vt fidei Catholicæ sit assertor & vindex; ac aduersus hæreses, quæ eius tempore Ecclesiam Dei perturbare videbuntur, bellum gerat. Neque verò satis fuit Imperatoribus & Regibus, seipsos iuramento, quod attulimus, obligasse, sed etiam Duces belli, Gubernatores, ac Magistratus suos ad simile quoddam tuendæ Catholicæ fidei iusiurandum adigebant; cuius formula hæc erat: *Iuro ego per Deum omnipotentem, & Filium eius vnigenitum Dominũ nostrum* IESVM *Christum, & Spiritum sanctum, ac gloriosam Dei genitricem, & perpetuò virginem Mariam, & quatuor Euangelia, quæ in manibus meis teneo, & per sanctos Archangelos Michaelem & Gabrielem, puram conscientiam, germanumq; seruitium me seruaturum sacratissimis nostris Dominis; & quòd cum sanctissima Dei Catholica & Apostolica Ecclesia communionem habeo; neque ei vlla vnquam re aut modo aduersabor, neque (quantum in me erit) alicui alij permittam. Quòd si hæc non obseruauero, omnibus incommodis ero expositus, tam hîc, quàm in futuro sæculo, in horrẽdo iudicio magni Domini Dei & Seruatoris nostri Christi* IESV; *habeboq; partem cum Iuda, & lepram Giezi, & tremorem Cain vltra hoc quòd etiam pœnis Lege Imperatorum comprehensis ero obnoxius.* Constat præterea ex Petro Blesensi, tyrones, nosque

Tolet. 8. c. 10.

Nouel. Const. 8.

Petr. Bles. epist. 42.

uosque milites gladium ex altari ſibi traditum ſumere ſolitos, quo ad bellum profecturi præcingebantur: vt hinc diſcerent, ſe Eccleſiæ filios eſſe, & eo, qui dabatur, gladio vterentur ad Sacerdotes honorandos, egenos & calamitoſos defendendos, improbos puniendos, patriam protegendam, omníque metu liberandam.

CAPVT XIII.

Rationem ipſam docere, quo ſtudio & cura Religionem colere debeant.

HANC Religionis curam, quã omnium Rerumpubl. & nationum recepto more, & gentium conſuetudine confirmauimus, ſacrarum Litterarum luce illuſtrauimus, præſtantia ac ſanctitate ipſius Religionis, ſanctiſſimorum Patrum ſententiis, ac tandem Regum deuotione ac iuramentis productis comprobauimus, ipſa quoque naturalis ratio nos docet: quæ, niſi vitiorum & perturbationum caligine acies animi perſtringatur, hanc viam Regibus oſtendet, illiſque præeuntis facis ac ducis erit loco, vt intelligant (ſi regio muneri deeſſe nolint) ſibi Deum ante omnia timendum, & amandum eſſe, & cultum obſeruantiamque, quæ illi debentur, rebus cæteris anteferenda. Ac prima hæc ſit: Cùm quis in Regem aſſumitur, non propterea homo eſſe deſinit;

deſinit; quin potius in iis, quæ hominis ſunt, tanto magis cæteris hominibus anteſtare debet, quanto humana dignitate excellentiaque prę́ſtat, vt præclarè dicit ſanctus Thomas. Proprium verò hominis eſt, maximè Christiani, ſummum bonum cognoſcere, & pluſquam res omnes alias amare, quæ ſupremi illius boni cõmunicatione quadam, partem aliquam bonitatis accipiunt. Nam ſi bonitas amoris eſt obiectum; maiori bono maior dilectio debetur, & infinito bono amor infinitus, cùm ſit origo, fons, radix, regula, & menſura omnis boni in cœlo & in terra, & per ſe ac propter ſe ipſum bonum, nec ab alia bonitate, ſed vniuerſa alia ab ipſa pendeant. Quod cùm ita ſit, quî fieri poteſt, vt ſummum bonum amet, qui eam Religionem contemptui habeat quæ ſummi boni amandi modum docet? quonam pacto Deum colet, & venerabitur, qui Legem & præcepta Dei aſpernatur? quomodo impietatem deteſtabitur, qui eam complectitur, & fouet? qui nullam diuini cultus curam gerit, ſed terga vertit, & veluti facie auerſa tantum ei ſeruit, quantum iudicat ambitioni libidinique ſuæ conducere? Sed hæc ratio, ab natura ducta, Principibus cum aliis hominibus communis eſt. Aliæ ſunt Regũ propriæ, quibus oſtenditur, eo ipſo, quòd ad regiam dignitaté euectus eſt, debere illi ſeruire, cuius conceſſu & munere ſceptrum tenet,

Opuſcul. 20. lib. 2. cap. 16.

cumque naturâ par esset, dignitate cæteris hominibus superior factus est, & in eo solio collocatus, in quo inter mortales summi Regis ac Domini vice fungatur. Vt enim certum exploratumque est, Regem non se fecisse hominem, nec formasse corpus, nec animam arbitrio suo, sed voluntate Dei accepisse: ita sine controuersia constat, neminem esse, qui Regem se creauerit, aut pro suo arbitratu delegerit parentes Reges, ex quibus nasceretur; aut inter fratres natu fuerit maximus; aut, morte sublatis prioribus, in regno successerit; aut denique meritis vel industria regnum sit consecutus. Dei enim hoc est opus, qui solus Reges creat, &, quibus vult, sceptra largitur. Quæ cùm sint certissima, quînam pro singularibus beneficiis Deo satisfaciet, nisi totum se impendat, & insignibus officiis & obsequiis prosequatur? Quantum igitur illi adnitendum est, vt eum honoret, à quo ita honoratus est! quo conatu studioque laborandum, vt eius gloriam retineat & amplificet, qui super cæteros homines tantis illum gloriæ beneficiis cumulauit! Quam in sententiam Agapitus ad Iustinianum Imperatorem ita loquitur: *Honore quolibet sublimiorem cùm habeas dignitatem, ô Imperator; honora super omnes, qui hac te dignatus est, Deum: quoniã iuxta similitudinẽ cœlestis regni tradidit tibi sceptrum terrenæ potestatis, vt homines edoceres iusti custodiã, & co-*

Agapitus Diacon.

& eorum, qui quasi canes aduersus ipsam rabiunt insectareris latratum, tum ipsius obtemperando legibus, tum subditos tibi regendo pro iure. Et ante Agapitum Aristoteles scribit, nihil Principi prius esse debere Deorum cultu, vt subditi eundem reuereantur, illique fidant; vtq; sapientiâ cæteris omnibus anteire debet, ita & pietate præcedere. Præterea, si absque regno nemo Rex dici potest, nec regnum vllum aut Resp. sine iustitia consistere, vt probat D. Augustinus, & nos libro secundo huius operis, Deo adiuuante, ostendemus: quis Regis & non potiùs tyranni nomine dignum eum cēseat, qui, quæ sunt æquitatis & iustitiæ, non seruat? Quod si iustitia virtus est, quæ cuique quod suum est, tribuit, Cæsari quod Cæsaris, Deo quæ Dei sunt reddens: quomodo iustitiæ amantem eum dicemus Principem, qui Deo debitam reuerentiam & cultum negat? *An* (vt rectè D. Augustinus argumentatur) *qui fundum aufert eius à quo emptus est, & tradit ei qui nihil habet in eo iuris, iniustus est; & qui seipsum aufert dominanti Deo, à quo factus est, & malignis seruit spiritibus, iustus est?* Aliud argumentum, idem probans, ex damno & iactura in quæ Resp. incurrit, cum Rex diuini timoris & cultus negligens est, ducitur. Est enim Rex in Repub. quod gubernator ad clauum sedens in puppi. Sicut ergo otioso vel errante nauta aliquo, parum detrimenti nauis acipit; (vt cum Iustiniano Imperatore Agapi-

Polit. lib. 1. cap. 11.

August. de ciuit. Dei, lib. 19. ca. 21.

tus Diaconus disserit) sin verò nauarchus à gubernaculo recesserit, vel malè rexerit, maximum ab vniuerso naufragio periculum est: ita in Republ. si quis ex subditis peccet, non tam ciuilem communitatem quàm seipsum lædit; sin verò ipse Princeps, maximum Reip. adfert detrimentum, & totum quodãmodo nauigium euertit. Si pastor non excubet, quis oues ab lupis, vndique præ fame infestis, defendet? Si medicus à curatione aberret, quis ægrum sanitati restituet? si sal insulsum corruptumque fuerit, quo pacto cibos condiet? si Dux timidus & vecors fuerit, quo animo vniuersus erit exercitus? Si Sol obscuretur, quid circumfusum hunc aërem illustrabit? Si anima nòn det vitam corpori, vnde illi vel vita, vel salus? Cum igitur similitudine quadam hæc omnia nomina & officia in Principem conueniant; maiori sanè, quàm subditi, cura & solicitudine ad Deum recurrat oportet, & eorum causa seipsum suaq; omnia in Religionem impendat. Abs nouella & parua arbore tempore suo paucos fructus expectamus; neque miramur si immaturi sint, & gustatui præacerbi: ab vetusta verò & procera, ligna in focum, ex via aut labore fessi quiescentesque vmbram, ad multorum alimentum fructuum copiam, in vim & furiam ventorum perfringendam robur & firmitatem quærimus. Quæ eadem est inter virum Principem & priuatum differentia.

Quod

Quod pulchrè his verbis Seneca: *Cæsari, cui omnia licent, propter hoc multa non licent. Omniũ domos, illius vigilia defendit; omnium otium, illius labor; omnium delicias, illius industria; omnium vacationem, illius occupatio. Ex quò se Cæsar orbi dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quidquam suum facere.* Hæc à grauissimo Philosopho dicta sunt, vt Principem pluribus, quam populum subiectum, obligari demonstret. Quod si in cæteris obstringitur magis, cur non & in amore ac timore Dei, & ardenti Religionis æmulatione, cùm hæc maxima sint, & reliquis omnibus antecellant? Ac eâ etiam vel causâ, quòd (vt antè diximus) nemo sit Rex plenissimi iuris, & non ab alio pendentis potestatis, sed Vicarius tantùm, & DEI, per quem Reges regnant, ac stat firma potestas omnis, administer. Atque hoc ipsum Diuus Ambrosius, Valentinianum Imperatorem alloquẽs, his verbis testatur: *Cũ omnes homines, qui sub ditione Romana sunt, vobis miliẽt Imperatoribus terrarum, atque Principibus; tum ipsi vos omnipotenti Deo & sacræ fidei militatis.* Quod & Reges ipse agnoscunt, & palam profitentur, cum litteris & libellis publicis hos titulos præfigunt: N. *Dei gratiâ Hispaniæ, Franciæ Rex, &c.* quibus testatum volunt, Deum omnium regnorum iustum esse Dominum, qui pro suo arbitratu his aut illis eorum

In consol. ad Polyp. c. 26.

Epistol. 30.

eorum administrationem committat: idque cum per summam insolentiam non agnosceret Nabuchodonosor Rex, in bestiæ formam mutatus, septem annis quadrupedis more vagus per agros errauit, donec sibi redditus, & de se humiliter sentiens, errorem his verbis recognouit: *Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cælum leuaui, & sensus meus redditus est mihi: & Altissimo benedixi, & viuentem in sempiternum laudaui & glorificaui; quia potestas eius potestas sempiterna, & regnum eius in generatione & generatione. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: iuxta voluntatem enim suam facit, tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ; & non est qui resistat manui eius, & dicat ei, Quare fecisti?* Quamobrem, cùm ratione duce ac magistra intelligamus, Viceregem non pro suo arbitratu, sed Regis voluntate, regnũ procurare debere; & ministrum non suo, sed imperantis arbitrio & nutu, curæ commissa administrare debere; voluntasque supremi Regis & Domini nostri adeò sit in diuinis Scripturis expressa, qua Principibus in primis commendatum voluit vt Religionis & pietatis curam gerant, quemadmodum à nobis superiùs probatum est: consequens est, hanc vnam curam illis antiquissimam esse debere; si officio suo perfungi velint, quo tam arctè deuincti sunt, vt illud ipsum quasi vociferetur & proclamet perfidiosum & infidelem

Daniel. 4.

mini-

miniſtrum eſſe, qui aliter ſe habuerit, & ab eo malè adminiſtrati muneris pœnas exigẽdas. Atque hæc alia à ſuperioribus ratio eſt, qua permouentur Reges vt muneri ſuo ſatisfaciant, Deo ſedulo ſeruiant, ſerioque curent vt ſubditi ſyncera fide, recta conſcientia puro & incorrupto animo Deum colant; eo quod certo ſciãt, Deo, ſi ita fecerint, propitio & fauente ſe vſuros; ſibique non caduca modo, & huius vitæ, ſed æterna & cæleſtia bona rependenda; regna etiam non conſeruanda tantùm, ſed nouis indies acceſſionibus & incrementis amplificanda, ſi gloriæ Regis maximi primum conſulant, eiuſque honorem honori proprio (ſi alter negligendus ſit) priuatiſque commodis anteponant: ſin ſecus faxint, extremum exitium rebus ſuis impendere, quemadmodum ſequens caput declarabit.

CAPVT. XIV.

Exemplis probatur, Principes, qui falſam ſtatus rationem ſequuntur, imperiis ac principatibus exitium adferre.

SAPIENTER & grauiſſimè à D. Thoma dictum eſt, ſapientiam & potentiam germanas & comites eſſe veræ Religionis, & tanta ſocietate iunctas, vt hac ruẽte, illas pariter ruere neceſſe ſit. Quod veriſſimum eſſe non

Opuſc. 20. libro 2. cap. Vltimo.

non ex hoc ſolùm cognoſcimus, quòd in quibus prouinciis & regnis floret Religio, in eiſdem ſapientia potentiaque vigeat: ſed quòd etiam quicumque Principes à Religionis regula deflexerint, fallacemque potiùs mortalium prudentiam, quàm Dei Legem, in conſilium adhibuerint, cum principatu ſimul prudentiam ac potentiam perdāt. Cuius rei probandæ gratiâ proferamus aliquorum Principum exempla, qui cum regni administrandi modum ad humanas & ciuiles rationes, non ad diuinas leges & præcepta, reuocarent, ſibi perniciem pepererūt; & quibus artibus regna ſua maximè conſeruata cupiebant iiſdem proſtrauerunt ac funditus euerterunt. Ieroboam, Salomonis famulus, factus eſt Rex decem tribuum, quas Deus ob maleficia parentis à Roboamo reſciderat, vt fuerat antè minitatus: ad quem Ahiam Silonitem Prophetam miſit, qui moneret, ſi ſibi & ſuis perpetuum regnum vellet, Dei leges præceptaq; vigili cura ſeruaret, & ambularet in via iuſtitiæ & veritatis. Quæ cum exequi deberet, ſimulque meminiſſe ex humillima ſerui conditione ſe in ſummum regiæ poteſtatis gradum diuinitꝰ aſſumptum; vtque in peccati vltionem dominum ſuum à regno deturbatum viderat, ita & ſe, ſi Deum grauiùs offenderet, de ſtatu deiiciendum: horum tamen omnium oblitus faſtuque ob tantam dignitatem inflatus & tumens, regni nihilominùs

3. Reg. 12. & 13.

minùs in familia perpetuandi cupidus, consilium aliud iniit, ab humana & falsa politici status ratione & prudentia ductum; quod illi extremæ calamitati & exitio fuit. Nam cum sciret Roboamum legitimam Salomonis sobolem, ac proinde ad eũ tanquam iustum & naturalem hęredem, regnum pertinere; credidit vix fieri posse, quin in illum potiùs quã in se, populi voluntas animusque propenderet; fierique posse, si in Templum tam magnificè à Salomone ædificatum cõstructumque precationis & sacrificij gratiâ (iuxta Dei præscriptum) conueniret, inclinatis in Roboamum sententiis se tamquam regno incubantem traderent neci, atque ita cum vita regnum ipsum perderet. Animaduertebat nihilominus graue populo, periculosum sibi futurum, si aditu Templi sacrisque, facto interdicto, prohiberet. Quid igitur anceps & dubius faceret? Ad fana politici status remedia recurrit. Censuit à Templo Ierosolymitano, variaque profectione & reuersione, arcendos subditos. cumque sciret sine Religione, cæremoniis, & sacrificationibus regnum stare diu non posse, sacra aliò transtulit, vt, interclusa huiusmodi astu omni Ierosolymam itione, & Roboami & DEI sensim populus obliuisceretur. Quam in rem vitulos duos aureos conflari iussit, quos in Deos populo dedit; leuandique laboris ac commoditatis maioris causa, vnum in

Be-

Bethel, alterum in Dan exſtructis altaribus collocauit, delectis prætere a contra legem non ex tribu Leui Sacerdotibus. Dies feſtos, ſolemnes ritus, & ſtata ſacrificia, inſtar eorũ quæ Deus ordinauerat, inſtituit: tandemque hoc Religionis fuco, inanique & ſimulata pietatis oſtentatione, populum corrupit, regnum euertit, veram & à Deo inſtitutam Religionem obliuione exſtinxit. Hoc fuit conſilium, hoc Ieroboami inuentum, hæc vana ab politia humana ad conſeruandum & perpetuandum in familia regnum petita ratio. Sed videamus quis fuerit conſilij euentus, quis tam ſubdolæ machinationis exitus. Poſt Prophetæ Deo imperante monitionẽ, poſt exareſcentem manum quam violenter in ſeuerè ſed iuſtè verbis caſtigantem iniecerat, poſt altare ſacrilegum in partes ſciſſum, aliaque diuinæ iræ & minarum ſigna, cùm impietate amens, ambitioneque obcçecatus, nec pœnitentiâ admiſſi ſceleris tactus, nec meliora conſilia ſecutus, facta ad Deum conuerſione ſeipſum recognouiſſet, ſed in peccato obdureſceret, cum tota familia exciſus eſt, quemadmodum his verbis ſcriptura teſta-
3. *Reg.* 13. tur. *Propter hanc cauſam peccauit domus Ierobo-am. & euerſa eſt, & deleta de ſuperficie terræ.* Nã
3. *Reg.* 15. & filium Nadabum, qui biennium poſt patrem regnauerat, interfecit Baaſa; &, iuxta vaticinium Ahiæ Prophetæ, genus ſtirpemque omnem gladio vltore exſtinxit. Atque hic

hic fuit finis consilij ab politia humana petiti dum regnum diuinitus nulloque suo merito traditum, sine Deo, vel (vt verius dicam) contra Deum, conseruare conatus est. Consideremus nunc alterius Regis alterum exemplum, qui principio quidem bonus visus est, Deoque eam ob rem acceptus, sed tandem de Deo rebusque suis diffidens, diffidentiæ pœnas luit. In paralipomenon libris legitur, Asam, Regem Iudæ, in Deum, cui mente integra adhærebat, magna fuisse pietate; quam summam Religionem Dominus multorum annorum pace, constrictis veluti hostium manibus, compensauerit: cumque Æthiopum Rex Zara, coacto decies centum millium hominum exercitu, regni illius fines esset ingressus. Asam ad Deum conuersum tantæ multitudini preces opposuisse, nec frustra; nam Deo precationem exaudiente propitioque, territos & fugientes Æthiopes parua militum manu ad internecionem deleuisse, detractis opimis spoliis, euersisque eorum vrbibus. *Quia* (vt ait Scriptura) *Domino cædente contriti sunt, & exercitu illius præliante.* Ac cessit tunc feliciter hæc Asæ Regis expeditio, quia Deo fretus, in quem spem reposuerat, cum aduersario acie cõflixit. Sed non fuit idem alterius euẽtus, quando, posthabito Deo, ad humana remedia confugit. Mouerat bellũ Basaa Rex Israël, percusso cũ Benadad Rege Syriæ strenuo & potẽtissimo

1. Paral. 14. & 16.

fœdere, eoq; in belli societatem adscito. Extimuit Asa, veritusque ne, coniunctis duorum Regum copiis, solus exiguo exercitu maresistere non posset, oblitus quàm parua manu Regem Æthiopiæ debellasset, de exploratа diuini Numinis in se benignitate ad euanidas politici status rationes confugit, cepitq; id consilij, vt dirempta per astum Regis Syriæ Benadad cum Baasa Israëlis Rege societate, illum in suas partes icto fœdere transferret. Quod vt faciliùs cõsequeretur, (quoniam ad permouendos Principum animos vtilitas & quæstus valet plurimum) vim mãgnam auri & argenti mittendam censuit. cũque in tot sumptus eius facultates satis non essent, in Templi thesauros manus iniecit. quibus donis allectus & captus Rex Syriæ, fracto cum Rege Israëlis ante pacto fœdere, rescissisque amicitiis, in illum arma conuertit, Asæ Regi succurrit, exultanti quod, propulsato quod exhorruerat periculo, tam feliciter ab humana prudentia tractum consilium cessisset, abalienatione quadam distractis confœderatorum hostium animis, partaque noua societate meliori quiete. Verum Dominus, qui corda intuetur, & in se

2.Par.16. spes nostras vult reponi, Hanani Prophetam ad Regem Asa misit, qui renunciaret, eò quod non in Deo, sed Rege Syriæ infideli, spem collocasset, ereptam è manibus summam victoriam, quam Domino concedente

de

de Syriæ Rege reportaſſet: futurum enim, niſi fœdus cum eo iniiſſet, vt Regi Iſraëlis ferens opem in Regem Aſa exercitum duceret, & fuſus profligatuſque non minus vinceretur Rege Æthiopum, cuius exercitum nec robore nec numero adęquabat: ſubiunxitq; Propheta: *Oculi enim Domini tontemplantur vniuerſam terram, & præbent fortitudinem his qui corde perfecto credunt in eum. Stulte igitur egiſti, & propter hoc ex præſenti tempore aduerſum te bella conſurgent.* Quæ verba Spiritus ſancti afflatu protulit, vt diſcamus, conſilium quod ex Deo capitur, firmius vtiliuſque eſſe omnibus iis cōſultationibus, quæ ab humana politici ſtatus ratione ducuntur. Neque ea fuit Regis Aſæ culpa, quod aduerſus hoſtem externa auxilia euocarit; (cum, adhibitâ tamen Chriſtianâ prudentiâ, & poſſint & debeant eiuſmodi præſidia aliunde peti (ſed quod ab idololatra & DEI hoſte ſubſidium poſtulauerit, illius viribus plus quàm Dei potentiæ fiderit, cum eo fœdus icerit, & ad eum in ſuas partes pertrahendum theſauris, quos profano Principi offerret, Templum Dei ſanctum ſpoliauerit. Inſolens magis, ſed ex eodem tamen fonte fuit Phariſæorum & Principum Iudæorum facinus. Cum enim animaduertiſſent ob Lazarum quarto *Ioan.11.* à morte die excitatum & vitæ redditum, & alia naturam excedentia miracula quæ CHRISTVS indies patrabat populum

ſummamque vaſtitatem inuexerit. Quod ſi apertis mentis oculis Chriſti Domini ſanctitatem, vitæ innocentiam, inſignia miracula, quibus mortalium animos ab erroribus abductos ad veri Dei notitiam fidemque pertrahebat, contemplati fuiſſent: intellexiſſent profectò tantorum operum Deum auctorem eſſe, eundemque, quo protegente viuebant, etiamſi vniuerſus orbis Chriſtum ſequeretur, auxilio illis futurum; ac diſcuſſis tenebris, Chriſto pro Rege & Meſſia cognito & admiſſo, ſe ſuamque Rempublicam cōſeruaſſent.

CAPVT XV.

Continuatur ſuperius caput,

OMISSIS ab ſacris Litteris petitis exemplis, nonnulla alia, quæ poſtea acciderunt, proferamus. Nefarius & ſceleribus infamis Rex Hiſpaniæ Vitiza, laxatis libidinum frenis, clementiâ, quam initio mentiebatur, in ſummam crudelitatem verſâ, conuulſis affractiſque in toto regno iuris, pudoris, officiique repagulis, populo ad omnem turpitudinem factis, verbis, edictis incitato, negatâ per vim ſummo Chriſti Vicario obedientiâ, detractâ Deo reuerentiâ, omni flagitiorum genere demerſus & obrutus, carnificina tandem conſcientiæ ſtimulatus, vereri cœpit ne regnum in ſe inſurgeret, vrbes & munitiora quæq; loca, defectione facta, cor-

Rodericus Arch. Tolet. lib. 3. cap. 15. Marian. de rebus Hiſp. lib. 6. ca. 19.

reptiſque armis, diademate, cuius erat appetentiſſimus, tametſi indigniſſimus, priuarét. Vt ergo imminenti damno occurreret, periculumque omne declinaret; hominis conſilium ſecutus, vrbium opidorumque muros euerti. munitiones regni proſterni diruique mandauit: &, ne facto tam inſolenti deeſſet velum aliquod, pacem opponebat, qua ſtante, nihil eſſe quod timeretur; re autem vera vt periculo tutus coronam conſeruaret. ſed cum ea indigniſſimus eſſet, conſilium à ciuili humanaque ratione profectum, Deoque inuiſum, ac rationi aduerſum, malè illi ceſſit: nam regno & oculis orbatus, miſerè mortuus eſt, regnumque adeo debile, armis præſidiiſque nudum, Roderico ſucceſſori reliquit, vt Mauris Hiſpaniam oppugnantibus perfacilè fuerit expugnare, & ſub iugum mittere; Deo etiam Regis & regni peccatis pœnas debitas acerbiſſimo hoc imperio miſeraque & diuturna multorum annorum ſeruitute repoſcente.

Philip Comin. in hiſt. Iac. Meyer. libro 17. Annal.

Carolus Burgundionum Dux, cognométo Audax, ſumptis armis in Renatum Lotharingiæ Ducem & magna ditionis eius parte in ſuam poteſtatem redacta, Nanceium opidum munitum, eiuſque Prouinciæ caput, obſederat; cum ad illum perlatum eſt, Ludouicum vndecimum Galliarum Regem, cum quo magna ei ſimultas, exercitum cogere, quem auxilio mitteret obſeſſæ vrbi,

ex

ex qua ſpes victorię feliciorisq; progreſſus omnino pendebat. cumq; videret nec amicitiam, quæ Regi cũ Renato interceſſerat, reſcindi, nec ab ope ferẽda alia ratione deduci poſſe, quam ſi Ludouicus Luxemburgenſis quẽ in ſuam fidem receperat, illi traderetur; hũc tradendum, quo rebus ſuis cõſuleret, politica quadã prudẽtia & ratione inductus exiſtimauit. Erat hic Ludouicus Fani Sãcti Pauli Comes, & in Gallia Magiſter Equitum, (Comitem ſtabilem vocant) ex regni primoribus, opibus, ſanguine, clientelis potens, cuius operâ & conſilio ad res multas magnaſq; Rex vſus fuerat. ſed cum à gratia ac beneuolentia excidiſſet, vt illius furori ſe ſubduceret, ad Carolum Ducem transfugerat, qui pro ſalute eius tuẽda fidem obligarat. In quẽ ſic Rex irâ æſtuabat, & tãta pœnæ ab eo in vltionẽ exigendæ cupiditate tenebatur, vt nulla alia re, quãm tradito Comite, ab ferenda obſeſſis ope propter fœdus affinitatem quæ illi cum Lotharingo intercedebat, abduci ſe pateretur. quæ tamen ſanctiſſima iura, politica ratione ductus, non magni pendebat, modò iram ſuam ſupplicio & ſanguine Comitis ſatiaret. Carolus igitur Dux, vt impetraret quod optabat, Regi Ludouicum Comitem tradidit, cui Lutetiæ Pariſiorum anno 1475. caput ceruicibus abſciſſum eſt. Quo ex tẽpore (vt ab hiſtoriis eſt animaduerſum nihil Carolo proſperè ſucceſſit, ſed calami-

tati accessit calamitas, atque anno insequẽti victus ab Heluetiis, ac ad Nanceium miserrimè trucidatus est. Nam vt prodendi Comitis consilium nõ ab lege diuina, sed ab humana calliditate traxerat: ita iusta Dei ira tam funesto & lamẽtando exitu eũ coërcuit.

* Franc. Guich. lib. 3. & 4. hist. Ital. Paul. Iou. lib. 4. Elog. milit.

* Ludouicus Sfortia (quem Maurum nominbant) Mediolani Dux, cùm cuperet principatum firmare, quem malis artibus ac per summum scelus Ioanni Galeacio, fratris filio, abstulerat, optaretque Alphonsum Neapolitanum Regem à quo dissidebat, vlcisci; fallax prudentiæ humanæ iudicium secutus, telam exorsus est, quàm non ante pertexuit, quàm imperio, libertate, vitaque ipsa priuaretur. Carolum enim octauum Franciæ Regem in Italiam cum valido exercitu euocauit, vt, suscepta Neapolitana expeditione, Alphonsum regno exueret; quam in rem operam suã prolixè pollicitus est. Accitus Rex Italiam ingressus est; facili negotio regnum Neapolitanum cepit: quod tamen eadem facilitate paulo post amisit. Ludouicus facti pœnitẽs, & à Gallis alienatus, facta cũ aliis Italiæ Principibus coniuratione, redeuntem Regem aditu Galliæ, opposita forti militum manu, prohibere conatus est: qui tamen viã sibi ferro aperuit, inito ad Tarum fluuium prœlio atroci, & immorabili victoria, de qua Galli atque Itali scriptores inter se dissentiunt, dum suæ quisque patriæ gloriam,

non

non veritatem, propositam habet. Atque hic tandem fuit consilij non sani euentus, vt, amisso imperio, Ludouicus à suis militibus venditus, & habitu gregarij Heluetij captus, ac tandem caueæ ferreæ inclusus, miserrimè interierit, relicto raro admodum documento Principibus iis, qui in suis consiliis priuatum commodum diuinis legibus antefe-runt. Quandoquidem ita sibi blandiebatur, vt, elatus & inflatus rebus prosperis, per summam insolentiam filium fortunæ (verius ludibrium) se vocaret. quæ quàm sit vaga, volubilis, & inconstans, &, cùm arridet, fallit maximè, tum demũ intellexit, cùm de summa rota excussus, in imam partem abiectum se animaduertit.

Superioribus duorum Ducum exemplis accedat tertium, idq; recentius, Ioannis Frederici, Saxoniæ Ducis. Hic (vt à fide dignis accepi) miro desiderio tenebatur familiam Austriacam Imperatoria dignitate spoliandi, quòd sensim videretur quasi hæreditario iure possideri: quod suum desiderium cùm vocato ad se Martino Luthero communicasset; auctor fuit Duci, Religionem vt mutaret, si imperium mutatum vellet, accepto & approbato hoc consilio, Lutherum sibi adiunxit conceptæ nequitię aptissimum instrumentum, eiusque impiam sectam aluit, errores fouit, fidem Catholicam in sua ditione euertit; neque his contentus, iure huma-

no posthabito, in Carolum quintum Imperatorem, ac Dominum suum, arma sumpsit, &, vt Germaniâ exturbaret, omnes machinas admouit. Sed insanum hoc consilium, stultamque prudentiæ humanæ rationem, elusit euentus: nam, profligatis copiis victus captusque, & dominatu & Electoris potestate priuatus est: quam in Mauritium Ducem, Ioannis Frederici patruelem, eiusque familiam, Imperator transtulit; in qua in præsens vsque tempus perseuerat.

Franciscus primus, & Henricus secundus, eius filius, Galliæ Reges, quamuis Christiani & Catholici Principes, cùm atrox ac funestum bellum aduersus Carolum Quintum Hispaniarum Regem gererent, humanâ potius, quàm diuinâ prudẽtiâ in consilium vocatâ; ille, Turca fœdere sibi adiuncto, instructissima perfidi hostis classe maritimas oras Carolo parentes excursionibus infestauit; hic admissos in belli societatem Germanos Principes, quos Protestantes vocant, in eundem conatu & animis armauit, vt etiã Galli Historici scriptis prodiderunt. Verùm quis ex eius generis fœderibus fructus? Nullus præter dedecus & publicam offensionem. Nam Turcica classis, exiguo admodum detrimento rebus Caroli illato, tractum Galliæ circa Tolonis Martij portum, in quo in hybernis egit, indignis modis igni ferroque populata est, viresque & portus Gallorum explora-

Genebr. in Chron. c.4. anno 1548.

explorauit, vt incidente occasione Gallias securius aggrediatur. Principes verò Germaniæ hæresi infecti, qui per summum nefas defecerant, bonis multati, & pluribus incommodis affecti, manus Imperatoris sui victrices vindicesque senserunt. Atque ob eiusmodi pactiones, & iniusta cùm Ecclesiæ hostibus fœdera, aliaque nostra maleficia, quibus Numinis iram prouocauimus, permisit Deus, nobilissimum, potentissimum, ac Christianissimum regnum adeò miserè affligi, & veluti infernis ignibus conflagrare, vt nec piorum precibus nec lachrymis comprimi, nec in tot tamque crudelibus bellis effusi sanguinis riuis in hanc diem restingui potuerit: quin potiùs noua ceperit incrementa, ex quo perniciosum humanæ prudentiæ consilium, & nefaria Politicorum calliditas anno post Virginis partũ 1588. in Blesensibus Comitiis Henricum Guisiæ Ducem, & Ludouicum Cardinalem, eius fratrem, fortissimos & clarissimos Principes, crudeliter sustulit. Sed quoniam hoc consilium, quod ab Politicorum & Machiauelli schola prodierat, cum diuinis legibus pugnabat; factum est; vt, anno necdum decurso, æquissimus sceleris vindex Deus à cædis auctore meritissimas pœnas exigeret. Non minus admirandum exemplum hîc adscribam totidem propè verbis, quot ab auctore quodam Gallo refertur; *Remonst. p.173.* qui miserabilem regni statum depingens,

atque

atque Henrico tertio Regi repræſentans, cumque ad Religionis curam ante omnia ſuſcipienda hortatus ita alloquitur: *Sed quod præcipuè memoriâ tenere debes, Reginæ Scotiæ, ſororis tuæ optimæ, eſt exemplum: quæ cùm ob Dei honorem, & Catholicæ Religionis profeſsionem, ab Iſabella Regina Angliæ, & conſanguinea, perfidè, inſidioſè, ac immaniter mactata eſt, iure à me inter martyres reponitur. Eſt tamen quod in eius vita conſideremus non exigui momenti & ponderis, quod fortaſſe calamitatis, & ſummorum malorum cauſa fuit. Nam cùm eſſet in Scotiæ regno, ibidem contra bonorum & Catholicorum ſenſum hæreticos tolerauit, neque paſſa eſt Stuartum, ſpurium fratrem, hæreticorum caput occidi, Politicorum conſilium ſecuta. Quare etiam illi prædictum fuit, aliquando vita & ſanguine datam ſpurio vitam perſoluturam: quod paucos poſt annos rerum euentus demonſtrauit. Quod exemplum & memorabile eſt. & formidabile; ſiquidem idem ſemper eſt, nec vnquam ſibi diſsimilis, Deus, gloriæ ſuæ percupidus, cuius manus ſemper omnipotens.* Huc vſque ſcriptor. Quo quidem exemplo perſpicuum euadit, quantum inter Dei & hominum iudicia interſit. Nam Regina Scotiæ cùm rationem ciuilem ſecuta, diſſimulatione quadam hæreticis frena laxauit; eorum numerum maximum potentiamque intuita: cum fragili ſuo ſexu, ætate, & viribus infirmiſſimis contulit, adhibitis etiam in conſultationem, qui à prudentia commendati la-

tus

tus eius cingebant; quorum ea fuit sententia, seruiendum tempori, vtiliusque esse, conniuentia quadam & lenitate seruare, quàm seuera animaduersione totum regnum euertere. Quam si iudicio nostro examinemus, facto Reginæ excusando satis fuisse censebimus. Verùm Deus, qui gloriæ suę studiosissimus est, nec ferre potest, vt Reges, (quos singulari quodam super cæteros honore dignatus est) in ea tuenda remissi sint, & negligentes, pœnam misericordiâ temperauit. Iustitiæ enim & seueritatis fuit, regno illã & libertate priuare, diuturnâ carceris custodiâ & regiâ personâ indignis modis affligere; clementiæ verò & benignitatis, fine adeò glorioso labores & cruciatus remunerare, vt, ceruicibus securi subiectis, pro ea fide tuenda vitam fortiter poneret, in qua cõseruanda visa fuerat antè remissior. Quòd si hæc in ligno viridi facta sunt, in arido quid fiet? Si mulierem ætate iuuenem, sexu fragilem, si Reginam armis obsessam, calliditate hæreticorum irretitam, Politicorum consiliis circumuentam, nec tam impietati consentientem, quàm non repugnantem; Deus grauissimis pœnis affecit: quid illis Principibus fiet, qui, cùm pręire cætęris pietate deberent; faces præferunt ad impietatem? qui externas commoditates & humana consilia Dei loco habent, atque ita regnis suis extremam inuehunt perniciem, dum proprio

quæstu

quæstu & sensu magis ducuntur, quàm honore & cultu supremi Numinis; cuius tamen nutu & imperio Reges stant & imperant, & sine quo nec regnum vllum, nec consilium. Nam quando Princeps terga obuertit Deo, politia quadam demens; fit eius permissu, vt vel consiliarij in vero cernendo & diiudicando cæcutiant, vel Princeps salutaribus consiliis non acquiescat. Ita Absalom Achitophelis vtilissimo consilio non paruit:
2.Reg.17. *Domini enim nutu* (vt ait Scriptura) *dissipatum est consilium Achitophelis vtile, vt induceret Dominus super Absalom malum.* Eam ob rem Do-
Isaiæ 19. minus per Isaiam Ægypto minitatur, quòd consilium eius præcipitabit, prosternet, & perdet, quia non est consilium aduersus Dominum. Credo ego, nullum esse Regem, nullum Principem Christianum, Rempubl. nullam, quibus diuino consilio humana & fallax politiæ ratio potior visa est, qui non stultitiæ & temeritatis grauissimas pœnas dederint; tametsi id vel dissimulent, vel non aduertant: homines enim & cæci cùm simus, animaduersiones & flagella diuina in casum fatalemque necessitatem, aut alias non veras causas referimus, cùm hæc peccatis sceleribusque nostris, quibus immittuntur, essent adscribenda.

CAP.

CAPVT XVI.

Deum Principibus iis fauere, qui diuinam, non politicam Legem ſequuntur.

LONGE alia ratio eorum Principum, qui Deum ob mentis oculos propoſitum ſemper habentes, non ſeipſos, ſuaque quærunt, ſed vera Religione, & ſacris Dei Legibus omnia definiunt: quorum inſignem pietatem, rerum ſucceſſu, maximiſque beneficiis Deus compenſat. Eiuſmodi fuiſſe, quos Lex vetus recenſet, legimus pios admodum illos Reges, Dauidem, Ezechiam, Ioſaphat, Aſam, & Ioſiam; & qui Euãgelij luce perfuſi in Chriſtum crediderunt, Legemque diuinam, ac Religionis ſacræ propugnationem ac defenſionem, pro regula gubernationis conſeruationiſque dominationis & ſtatus ſui propoſuerunt. Quis Imperator Magno Conſtantino aut religioſior fuit, aut in bellis victoriis illuſtrior? Fuitne in Theodoſio maior pietas, an felicitas? Quid eiuſdem filios memorem; Arcadium & Honorium? quoties diuino præſidio defenſi ſunt, quòd conſilia ſua Religionis legibus, non politica prudentia & ambitione, definiuerint! Arcadius Gaynæ Ariano & barbaro, ſed valenti & victoriis inſolenti exercitus duci, Templum Arianis factionis ſuæ, in quod Conſtantinopoli conuenirent, verbis

Aug libro 5. de ciui. Dei, c. 24 & 25.

Sozom. libr. 8. c. 4.

verbis & minis postulanti negauit; periculum regni Religioni & cultui diuino posthabens: quem cœlesti præsidio Deus protexit. Cùm enim reiectam se Gaynas grauiter & molestè ferret, milites suos submisit, qui palatio Imperatoris faces iniicerent: qui noctis silentio rem aggressi, visis Angelis, qui quasi statarij pro palatio excubabãt, formidine perculsi, nullo successu profugerunt. Alaricus Gothorum Rex, Romanis mœnibus imminens, Attalum designârat, proclamarique fecerat Imperatorem. Honorius legitimus Imperator, conatibus huiusmodi perculsus, veritusque ne Gentiles, qui magno numero Romæ erant, & Donatistæ, qui non pauciores Africam incolebant, Attali partes secuti defectionem molirentur; vt vtrosque in officio & fide contineret, legem humani consilij plenam promulgauit, qua cuique sectæ libertatem permisit: sed vix in publicũ emanârat Edictum, cùm hostis Romam cepit atque diripuit. Honorius, fraudem & errorem recognoscens, legem abrogauit, continuoque adfuit cœlestis manus, quæ Alaricum, cæterosque tyrannos qui aduersus eum arma sumpserant, profligauit, vt hinc nobis persuasum sit, quemadmodum scribit Paulus Orosius, & in suis Annalibus notat Cæsar Baronius, imperia cum Religione stare, cum Religione cadere. Neque minorem diuini Numinis fauorem expertus est Theodo-

Oros lib. 7. cap 42.
Baro. tom 5. an. 411.

Theodoſius iunior, Theodoſij magni nepos, eiuſque germana ſoror Pulcheria, admirabili pudicitia virgo; qui Orientis imperium multos annos tenuerunt tanta felicitate, vt cum illorum pietate Dei liberalitas certare videretur. Frequenter enim à copioſo hoſtium exercitu vndique circumſeſſis, & tanta contentione oppreſſis, vt ad reſiſtendum neque conſilio locus eſſet, neque totius imperij vires ſatis eſſe viderentur, Deus, (cuius omnia ſunt imperia, & quo defendente nitebantur) ſupra fidem adfuit, & ad miraculum infeſtas hoſtium acies confuſas perturbataſque profligauit. Iouinianus & Valentinianus ſub Iuliano Apoſtata, & fidei deſertore ſtipendia merebant: qui ſi priuata commoda vel humana ratione vel ambitione ponderaſſent, ſimulatione quadam Domini ſui voluntati ſe accommodaſſent. Verùm contemptis honorum gradibus, & neglectâ Imperatoris gratiâ, tanquam veri & fortiſſimi Chriſti milites, perfidiam ſuadenti acerrimè reſtiterunt. Quare exauctorati, & pœnis aliis multati, ſolum vertere iuſſi ſunt. Sed Deus, qui (vt ſcribit Theodoretus) iuſtus eſt iudex, & largè ac liberaliter deſeruientes remunerat, confeſſionem hanc imperio compenſauit: Iuliano enim, ſedibus paternis exturbatori, inuicem in Romano Magiſtratu ſuccedunt. Quid de Carolo verè Magno Imperatore dicam? quanta pie-

Sozom lib. 9. cap. 3.
Bar. tom. 5. anno 400.
Anton. 2. p. hiſt. tit. 9. c. 5. § 9.
Trip. lib. 6. cap. 35.
Paul. Diac. lib. 1. c. 1.
Theod. lib. 3. cap. 13.

tate in Deum fuit! quanta in Sedem Apostolicam obseruantia! quanta in Sacerdotes liberalitate, in Ecclesias magnificentia! mirum vt nemini videri debeat, si tam raras & insignes victorias consecutus sit, & adeò felicem imperij sui vitæque cursum tenuerit. Quid de Hugone Capeto? qui, ob reuerentiam & honorem sacris ossibus Diuorum Welerici & Richerij impensum, sceptrum Galliæ adeptus est. Quid de Roberto Capeti filio? qui summa sua in Deum pietate, & in egenos beneficentia, regnum Franciæ ad suos posteros transmisit, & totos iam sexcentos annos stabiliuit: cuius etiã precibus & votis fracti deiectiq; sunt muri, quos nullæ bellicæ machinæ, vel moles perfringere atque disturbare poterant. Quid de Rodolpho Habsburgensi Regulo, propter eximiam in DEVM pietatem Austriacæ familiæ primò parente, & tot tantorumque Principum perenni fonte? Hic cùm aliquando venandi causa rus concessisset, & à famulorum comitatu diuulsus erraret, Sacerdoti augustissimum Christi corpus ad ægrotum inopemque deferenti fortè occurrit: quo viso, ex equo reuerenter desiliit, iussumque adscendere Sacerdotem penula sua, (quoniam pluebat) obuoluit, & pedibus comitatus, ad agrestis hominis tugurium vsque prosecutus est. Quod humile pij Comitis obsequium acceptum Deo gratumque fuit,

Robert. Gaguin. l. 5. in Hug. Cap.

fuit, vt Austriaci generis caput esse voluerit: ex quo, tamquam ex generosa & fœcundissima stirpe, infiniti propemodum & clarissimi Principes, Reges, Imperatores orti sunt, qui victoriis, triumphis, rerum gestarum gloria vniuersum propè terrarum orbem peruagati illustrârunt. Si Ramirus Hispaniarum Rex, neglecta Religione, politicam tantùm & humanam rationem secutus fuisset, profectò Mauris virtute & numero superioribus, centum Christianas virgines ex pacto cum Mauregato pessimo Rege sancito deposcentibus, numquam denegasset. *3 par. chron. Hisp. fo. 232.* Iudicabat enim rem Christiano Rege indignam, innocentes agnas tetris orci lupis submittere, & discerpendas tradere; fretusque Deo, cuius causa agebatur, atque adeò ipsa æquitate, commisit exercitus, pugnam iniit, in qua, fauente Numine, & D. Iacobo Hispaniarum Tutore præeunte, innumerabiles barbarorum copias fudit, & memorabilem ac miraculo insignem ad Clauigium victoriam consecutus est. Quàm prosperè; quam feliciter cum Hispaniæ regnis iis temporibus actum est, quibus regni gubernacula tenuerunt pij, & Religionis acerrimi propugnatores Reges! Ferdinandum Magnum intelligo, Alfonsum item Magnum, Alfonsum cognométo Castum, plures alios eiusdem nominis, ac Ferdinandum illum, qui propter virtutum excellentiam

In chron. gen. Hispan. cap. Vlt.

Sanctus dictus est: quo regnãte totos triginta quinque annos, nulla Hispaniam annonæ caritas, fames nulla, nulla pestilentia, nulla denique bella, præter ea, quæ in Mauros fidei hostes prospero semper euentu & victoria gesta sunt, vel exercuerunt, vel vexârunt. Hunc in numerum non iniuriâ referri possunt, cùm alij Lusitanię Reges, tum maximè Alfonsus Henriquez, primus omnium regnum illud adeptus, in Ecclesiam summè pius, pulcherrimis togæ bellique dotibus Iustitia & Fortitudine clarissimus, in Deũ, cultumque eius amplificandum propensissimus: cuius etiam manu & patrocinio semper defensus est. Henricus tertius Hispaniensis Rex è vita excedens, Ioannem II. vix bimum, & adhuc in cunis vagientem reliquit. Bellum à Mauris impendebat, ac Lusitanorum motus timebantur. Hic rerum status Regem exigebat magno animo, atque consilio, qui prudentiâ arma comprimeret, seditiones perturbationesque sedaret. Multi è regni Proceribus oculos coniecerant in Ferdinandum Principem, Henrici demortui fratrem, & Ioannis pueri patruum ac tutorem; quem virtutibus eo tempore necessariis instructissimum iudicabant. Acto igitur Magnatum conuentu, Ruicius Lopezius Aualus, Magister Equitum, percunctatus est ipsum, quem vellet Regem renuntiari. At Ferdinãdus etsi poterat regnum acce-

Garib. librô 16. chronic. Hisp. c. 1.

acceptare, tum quòd præſens occaſio id poſtulabat, & Proceres magno conſenſu coronam deferrent; tum quòd non deeſſent ſimili in caſu Maiorum exempla, quæ ſequi poſſet; magno animo hæc in verba Comitiſtabili reſpondit: *Et quem, niſi Regem Ioannem, Dominum meum, & nepotem, cui hæreditatis iure regnum obtigit?* oblato ſcilicet regno fidelitatem anteferens. Cæterùm homini tam fideli & modeſto dignam virtutibus mercedem rependit Deus. Ferdinandum enim ipſum ad Aragoniæ & Siciliæ regna euexit; eiuſdem liberos Neapolitana atque Nauarrea corona donauit; nepotes verò eo ipſo, quod conſtanter recuſauerat, Caſtellæ imperio dignatus eſt; quodque omnes omninò dignitatis ſtatus excedit, Iuſtiſſimi & excellentiſſimi Principis titulo cohoneſtauit. Quid loquar de Ferdinando quinto, huius ipſius ex Ioanne filio nepote? quid de Iſabella eius vxore, Ioannis II. filia? Regibus verè Catholicis, & æterna memoria digniſſimis: qui Mauros & Iudæos propè innumerabiles Hiſpania tota exegerunt, Religionis integritate impuris humanæ ſapientiæ rationibus, & quibuſuis vectigalibus prælata. Maluerunt enim ſuas opes accidi, quam pollui Religionem; ærarium minui, quàm populos ſuperſtitionibus imbui Dei voluntati, quàm hominum iudiciis, ſeruire. Sed hoc inſigne tantorum Principum erga Chriſtianam fi-

 dem

dem ſtudium, & de victa auaritia triumphum, benigniſſimus DEVS ampliſſimè compenſauit, fœdiſſimis quibusque ſectis ex omnibus Hiſpaniæ finibus exterminatis, eaque ad hunc vſque diem ſtabilita fidei ſynceritate, iuſtitiæ æquitate, pacisque tranquillitate, conceſſis etiam aliis regnis, detectis præterea eorum operâ latiſſimis noui Orbis regionibus, prouinciis, ac regnis, auro, argento, gemmis ad miraculum abundantibus, quæ mirum in modum Hiſpaniam locupletârunt. Ipſe ſanè Ferdinandus Rex feliciſſimos ſuos ſucceſſus & victorias inſignes acceptas tulit ardētiſſimo (Deo mentem afflante) deſiderio, fidem Catholicam non retinendi modò, conſeruandique, ſed & augendi, eiectis ex Hiſpania Religionis noſtræ hoſtibus, &, ne clàm aliquando irreperent, conſtituto ſanctiſſimo & grauiſſimo Quæſitorum tribunali, quemadmodum in geſtis eiuſdem Catholici Regis Hieronymus Zurita ſcriptis conſignauit. *Ann. lib. 8. c. 34. & lib. 20. c. 49.* Quo etiam auctore ſcimus, cùm viuus adhuc & valens eſſet Henricus IV. nec vllus vel per ſomnium quidem cogitaret Iſabellam eius ſororem in regnum euehendam, Thomam Torquemadam, ex Dominicana familia Monachum, qui Iſabellæ erat è ſacris confeſſionibus, eam conueniſſe, & iureiurando interpoſito deuinxiſſe, vt, vbi regni poſſeſſionem adiiſſet, Religionis patrocinium

cinium susciperet, armis atque iudiciis hæreticos apostatasque persequeretur, & fide Catholica nihil sanctius, nihil antiquius haberet. Neque præteribo Carolum V. Ferdinandi atque Isabellæ ex Ioanna filia tantis auis dignissimum nepotem, Principemque gloria & fortitudine præstantissimum: qui cùm Principes quosdam ac ciuitates Germaniæ, quòd ab eius imperio alienationem disiunctionemque fecissent, armis ad officium cogere statuisset, plurimæque & maximæ sese offerrent difficultates: (nam hinc animo obuersabatur, aduersarios suos multos esse, milite omnique bellico apparatu instructos, ad vim inferendam paratissimos; se verò copias habere fortes quidem illas, sed multis, iisque disiunctissimis prouinciis dispersas, vt vnum in locum tempestiuè difficulter cogi possent: illinc mentis oculis occurrebat Religio iacens & mœrens, quam aduersarij per summam impietatem abiecerant, & sanctissimo DEI nomine contempto, spretaque Imperatoria maiestate, polluerant) tandem, etiamsi Cæsarem primarius quidam eius Consiliarius, (vt ab auctore graui accepi) multis, & à prudentia humana tractis firmis rationibus ab illa difficillima, & periculis plenissima expeditione deducere conatus sit; in pectore Imperatoris verè Christiano plus valuit pietas, valuit Religio, valuit in Deũ fides, vt

arma in rebelles ſumeret, quàm obiectus à vanis politici ſtatus argumentis timor vt arma deponeret. Itaque ſicut ille ad Deum conſilia ſua omnia retulit, & ſpe in eundem repoſita bellum ſuſcepit: ſic Dei beneficio tam pios conatus feliciſſimus exitus eſt conſecutus, & de hoſtibus hæreticis victoriam earum omnium, quas adeptus eſt, clariſſimam (adeptus eſt autem plurimas) reportauit. Quam etiam tam felicem & glorioſam diuinitus ſibi collatam eſſe in hoc ancipiti bello humillimè recognoſcens, victo & capto Duce Saxoniæ, illa Iulij Cæſaris verba vſurpauit, *Veni, vidi*, & non (vt ille) *vici*; ſed, *Deus vicit*. Quapropter Paulus III. Pontifex Maximus in ſalutatione eius epiſtolę, qua Carolo de tam eximia victoria gratulatur, illum Imperatorum maximum ac fortiſſimum appellat. Sed vt totum hoc caput noto ac recenti exemplo concludam, & definiam; Stephanus Battorius ex priuato & nouo propè homine in Principem Tranſſyluaniæ (Vayuodam vocant) aſſumptus eſt: vixque inito illo Magiſtratu, perſæpè ab hæreticis (qui ea in Prouincia multi ſunt) tentatus eſt, vt partibus eorum faueret, & liberam in ſua ſecta viuendi poteſtatem concederet. Qui, ſi politicam & inanem Remp. regendi conſuluiſſet rationem, poſtulatis annuiſſet, vt eos hoc beneficio ſibi deuinciret, & delatam dignitatem in tuto locaret.

Genebr. in chron. lib. 4. Sleid. lib. 19. Sur. anno 1547.

locaret. Sed, cum esset Princeps Catholicus, Religionis conseruationem cuilibet vtilitati anteposuit. Quam piam fidelitatem regno Poloniæ Deus pensauit, prælato eo multis ac potentissimis eius regni competitoribus, plurimisque ac præclarissimis victoriis, quibus toto propemodum orbe terrarum fama nominis & gloriæ innotuit, nobilitato. Hæc vt essent veluti monumenta quædam hæresis oppugnatæ, & summæ curæ adhibitæ in sanãdis vulneribus & plagis ab eadẽ inflictis, additisque purioris doctrinæ sectatoribus animis, conseruatæ & propagatæ veræ & Apostolicæ doctrinæ, eademque opera amoris & timoris Domini. Quo modo fecit quod est apud Samuelem: *Quicumque honorificauerit me, glorificabo eum; qui autem contemnunt me, erũt ignobiles.* Plenæ sunt eiusdem generis exemplis historiæ, possentque plurima huc adferri, si, quæ produximus, non sufficerent probandæ, quam intendimus, veritati. *1. Reg. 2.*

CAPVT. XVII.

Princi curæ esse debere subditorum Religionem.

EX iis, quæ hactenus diximus, liquidò cõstat, primam ac præcipuam Principum curam esse debere erga Religionem: & commentum illud polliticum; Eatenus duntaxat Religionis causam suscipiendam, quoad necessaria est ad imperij statum retinendum,

vel augēdum; doctrinam esse impiam, à malo dæmone profectam, diuinæ & naturæ Legi repugnantem, à more apud omnes nationes, etiam barbaras, iam dudum recepto abhorrentem, ab sapientissimorum Philosophorum sententia consensuque dissidētem, prudentium & laudabilium Principum consuetudini aduersam, euersionem & veram perniciem earum rerumpubl. quæ tanquam custodem & conseruatricem adhibent. Neque verò hîc quiescit vel consistit nefaria ministrorum Satanæ impietas; sed vlterius progressa docet, Regum & Principum partes non esse, vt solicitè videant quam fidem vel Religionem populares sectentur, verùm vt eos tantùm in pace & iustitia retineant, & vnicuiq; potestatem faciant quam malit probetque Religionem sequendi, modò Magistratuum legibus obsecundet neq; Reipub. otium aut pacem turbet. Ita olim varias & opinionibus dissidentes Philosophorum sectas in eandem ciuitatem admissas, & suam cuique auctoritatem tributam. Ita in vna vrbe Roma superstitionibus omnibus (iuxta D. Augustinum & Leonem) sedem tributam; vt quæ pæne omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium seruiret erroribus; & magnam sibi videretur assumpsisse Religionem quia nullam respuebat falsitatem. Quare etiam Themistius Philosophus Gētilis, auctore Socrate, conatus est Valenti Imperatori

Aug. de ciu. Dei lib 18. cap 57. Leo serm. 1. de SS. Petro & Paulo. Socr lib. 4. cap. 24.

Ariano persuadere sectarum & Religionum multitudinem & varietatem, tamquam Deo gratissimam; quòd hac diuisione multis variisquè modis coleretur; & homines cognoscant quàm obscura sit & difficilis summi Numinis notitia. Hęc illa est conscientiæ libertas, & Religionum confusio, quam nostri temporis politici in orbem inuexerunt: hæc, quam Germani Lutheranæ factionis asseclæ sunt amplexati; quam quidem in Belgio perduelles & Deo regique suo aduersi concedi sibi postulabant, arbitrantes fidem liberam esse debere, tum quod donum sit Dei, tum ꝙ experientia doceat vi conseruari non posse; ac proinde quemadmodum multis in locis permittitur Iudæis vt admisti Christianis viuant, sic concedendum hæreticis vt inter Catholicos commorentut; ea tamen lege, ne per eos pax ciuium tranquillitasque turbetur: qui scopus est, in quem Principes collimare & omnem Reipub. administrationẽ dirigere debent; non maiore, quam finis hic postulat, Religionis procuratione suscepta. Quàm etiam in rem vsurpabant & mirificè laudabant dictum illud Donatistarum, *Quid Imperatori cum Ecclesia?* quod tantopere reprehendit D. Augustinus. Quæ causa est, cur deliberauerim per partes hanc rem latiùs explicare, demonstrareque, Principem Christianum, si nomini suo respondere velit, officioq; perfungi, nec hæreses indulgẽtia quadã per-

Bar. tom 4. anno 375. Ant. 2. p. hist. tit 9. cap. 6. §. 4.

Inter. Spir. anno 1526.

Lib. 2. c. 92. contra lit. Petil.

permittere debere, nec in suo regno aut Principatu diuersarum & inter se pugnantium sectarum homines pati. Deinde, fieri nõ posse, vt in eadem repub. Catholici cùm hæreticis talem societatem coëant, quam perturbatio ac tumultus, quæ sunt pernicies & ruina extrema regnorum, non consequatur. Et quamuis ex iis, quæ hactenus à nobis explicata sunt perspicuum sit, regij muneris esse, vt potissimum in eam curam incumbat, quæ Dei cultum integrum purumque conseruet; cùm tamen hæc res tanti sit momenti, suo quodammodo iure postulat, vti paulo explicatiùs eam declaremus. Quoniam verò ante omnia inuestigandum est nobis diligenter quid sanctissima fides (quæ mentium nostrarum lux est quędam clarissima) de re proposita doceat, sacras Litteras, &, qui Spiritu ac sapientia diuina afflati eas exposuere, sanctissimos Ecclesiæ Doctores consulamus. Legimus in sacris veteris Testamenti libris, *Deut.* 17. diuino iussu statutum, vt in solio regni collocati Reges Legis volumen descriptum secum haberent, vt hoc ritu commonerentur primas cogitationes & studia ad Legis custodiam referri debere, nec permittendum vt cõcessa Religionis libertate, quam quisq; vellet, impune sequeretur. Quin etiam commi- *Deut.* 18. natus est Deus, vltorem se futurum eius, qui Sacerdotis mandata vel non audierit, vel neglexerit; præcepitque interfici, qui, superstitiosè

tiosè Diis alienis adhęrens, falſa vaticinatione à vera pietate vulgus abduceret. Legimus præterea, Reges omnes pios & Deo caros ſemper ſtudiosè & diligẽter curaſſe, vt quidquid Religioni cultuique diuino videretur officere & obſtare, id omne à ſuis regnis ditionibuſque propulſarent. Quod magno animo præſtiterunt, Ezechias, Ioſaphat & Iosias, quos eo nomine laudatos ſumma felicitate proſecutus eſt Deus. In Apocalypſi D. Ioannes Angelum vel Epiſcopum Pergami reprehendit, quòd aliquos ſecum haberet patereturq;, qui Nicolai errores tenerẽt; Angelum etiam Thyatiræ, quod permitteret mulierem Iezabel, quæ ſe dicebat Propheten, docere & ſeducere Dei ſeruos. Et, vt ad ſanctiſſimos Eccleſiæ doctores tranſeamus, D. Auguinus ſic hæreticos alloquitur; *Quamdiu ergo vos non tenetis Eccleſiam, quam prænuntiauerunt piſcatores Apoſtoli plantauerunt; tamdiu Reges, qui eam tenent, rectiſsimè ad ſuam curam iudicant pertinere, ne vos aduerſus eam rebelletis impunè.* Et alio loco: *Mirantur autem quia commouentur poteſtates Chriſtianæ aduerſus deteſtandos diſsipatores Eccleſiæ. Non ergo mouerentur? & quomodo redderent rationem de imperio ſuo Deo? Intendat caritas veſtra quid dicam, quia pertinet ad Reges ſeculi Chriſtianos, vt temporibus ſuis pacatam velint matrem ſuam Eccleſiam, vnde ſpiritaliter nati ſunt.* Atque alibi: *Quis* (ait) *mente ſobrius Regibus dicat, Nolite curare in regno*

Apoc. 2.

Aug lib. 2. contr epiſt. Gaud. c. 21.

Tract 11. in Ioann.

Idem epiſt. 50. & tom.

7 lib. 2. contra lit. Petil. cap. 92. *gno vestro, à quo tueatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri; non ad vos pertineat in regno vestro, quis velit esse siue religiosus, siue sacrilegus: quibus dici non potest, Non ad vos pertineat in regno vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim, cùm datum sit diuinitus homini liberũ arbitrium, adulteria legibus puniantur, sacrilegia permittantur?* Eodemque loco sic habet: *Nam & temporibus Prophetarum omnes Reges qui populo Dei non prohibuerunt nec euerterunt quæ contra Dei præcepta fuerãt instituta, culpantur; & qui prohibuerunt & euerterunt, super aliorum merita laudantur.* Et inibi verba illa Psalmi Dauidici explicãs, *Seruite Domino in timore*, affirmat, Reges & quâ sũt homines, & quâ sunt Reges, posse spectari, his verbis: *Quomodo ergo Reges seruiunt in timore, nisi ea, quæ cõtra iussa Domini fiunt, religiosa seueritate prohibendo atque plectẽdo? Aliter enim seruit quia homo est, aliter quia etiam Rex est. Quia homo est, ei seruit viuẽdo fideliter; quia vero etiã Rex est, seruit Leges iusta præcipientes, & cõtraria prohibentes, conuenienti rigore sanciendo.* Quod exemplis in medium adductis confirmat: qui etiam Epistola quã ad Bonifacium dedit, *Bene*, inquit, *agere, & illicita non prohibere, consensus erroris est.* Cælestinus Pontifex Max. ad Imperatorẽ Theodosium Iuniorem scribens, & multis mirisq; rationibus cum eo agens, ita tandẽ alloquitur: *Maior vobis fidei causa debet esse quam regni ampliusque pro pace Ecclesiarum Clementia vestra debet*

Psalm. 2.

Tom. 2. epistol. 7. in append. ex edit. Cant.

Vide Baron. tom. 5. anno 431.

debet esse solicita, quàm pro omnium securitate terrarum. Subsequuntur enim omnia prospera, si primitus quæ Deo sunt cariora seruentur. Abrahã fide floruit, omnemq; orbem gloriæ suæ prosperitate impleuit. Moyses populi liberator Zelum Domini cõtra eos, si quos à Dei cultu discessisse probarat, armauit. Dauid Regem sua præcepta seruantem in regno, vt ille inimicos suos subderet, Dominus custodiuit. His ergo exemplorum vallati præsidio, fide, obseruatione, virtute, vniuersalis Ecclesiæ in Deum nostrũ piissimũ cultum, ne sibi aliquid dissensio vindicet, custodite. Pro vestri omni salute imperij geritur, quidquid pro quiete Ecclesiæ, vel sanctæ Religionis reuerentia laboratur. Hæc ille: qui etiam de erroribus Nestorij scribens ad Cyrillum Alexandrinũ, *Indifficulter,* inquit, *est Ecclesiarũ & Catholicæ fidei speranda tranquillitas, quando pro has elaborare Christianos Principes sic videmus. Non est inefficax in diuinis maximè causis cura regalis, quæ pertinet ad Deum, qui fideliter tenet corda regentium.* Nicolaus I. summus Pontifex in responsis ad consulta Bulgarorum, *Quippe,* ait, *cùm pertineat hoc ad Reges sæculi Christianos, vt temporibus suis pacatam & sine diminutione velint seruari matrem suam Ecclesiam, vnde spiritaliter nati sunt.* Eandẽ in sententiam sanctus Leo ad Leonem Imperatorẽ. *Sic debes incunctanter aduertere regiam potestatem tibi non solũ ad mundi regimen, sed maximè ad Ecclesiæ præsidiũ esse collatã, vt ausus nefarios cõprimendo, & quæ bene sũt statuta defẽdas, &*

Ead. ibid.

Epist. 75.

veram

Isid lib. 3. Sent. c. 53. *veram pacē his quæ sunt turbata restituas.* His accedat Isidorus, cuius hæc sunt verba: *Cognoscant Principes seculi, debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam à Christo tuendam suscipiunt. Nam siue augeatur pax & disciplina Ecclesiæ per Principes fideles, siue soluatur; illa ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit.* Et Anastasius Pontifex, qui *Bar. tom. 6. anno. 497.* hanc in sententiam ad Anastasium Imperatorem scribit: *Hoc tamen præcipuè insinuo Serenitati tuæ, generosissime & clementissimè fili, Auguste, vt, cum causæ Alexandrinorum patuerint piissimis auribus vestris, ad Catholicam & syncerām fidem eos auctoritate, sapientia, diuinisque vestris monitis redire faciatis.*

Capvt XVIII.

Idem probatur aliquorum Imperatorum exemplis.

QVÆ Scripturæ & sanctorum Patrum auctoritate confirmata sunt, eadem pij Principes ac Imperatores exemplo suo com- *Cod. Theod. lib. 16 tit. 10. l. 4. de Pag.* probarunt. Constantinus Magnus fana & inanium simulacrorum delubra præcepit obstrui, solamque Religionem Christianam *Opt. lib. 2. contra Par.* toto suo imperio voluit coli, vt refert Optatus Mileuitanus; legesque contra Arianos con- *Sozom. lib. 2. cap. 30.* didit, vt auctor est Sozomenus. Constans & *August. epistola 266.* Constantinus eiusdē filij, Augustino & Ruffino auctoribus, patris vestigiis institerunt.

Con

Constantius eorum frater etiamsi Arianus esset legem tulit, quæ idem iuberet; & in alia quadam lege hæc habet: *Gaudere & gloriari ex fide semper volumus; scientes magis Religionibus, quàm officiis & labore corporis, vel sudore, nostram Rempub. contineri.* De Gratiano Imperatore in hæc verba scribit D. Ambrosius: *Sic ipse nostri arbiter, quem fateris, & in quem piè credis, refici viscera mea tua fide, tua salute, tua gloria; meq; non solùm officio publico debitas pendere preces, sed etiam amore priuato Reddidisti enim mihi quietem Ecclesiæ, perfidorum ora, atq; (quod vtinam) & corda clausisti, & hoc non minore fidei quàm potestatis auctoritate fecisti.* In hoc etiam boni Principis officio plurimum excelluit Theodosius, curauitque diligenter idolorum cultũ toto Imperio radicitus exstirpari; quod sciret non aliter cõseruari posse, quã Deorum supestitione sublata. Valẽtinianum Iuniorem laudat[a] D. Ambrosius, quod viriliter animoque magno Romanis restiterit, petentibus vt Deorum vanus cultus restitueretur, fieretque libera potestas quam quisq; vellet Religionem complectendi. Sanctus Ioannes Chrysostomus mira eloquentia Arcadio Imperatori persuasit, mallet vt imperij iacturam facere, quàm Gaynæ Duci, precibus & minis Constantinopoli pro Arianis Templum petenti, assentire. Neque defuit tantæ constantiæ diuina approbatio. Cum enim ęquissima pernegatione efferatus Gay-

Ruff. lib. 10. cap 5.

Libro 16. Cod. tit. 2. de Episc. & Cler. l. 16.

Amb. epist. 26 c. 5. ad Grat. Imp.

C. Theod. l 16. tit. 1. li. 2. de fide Cathol.

Carol. Sig. lib. 9. de Occid. Imp.

a *In Orat. funeb.*

Sozom. lib. 8, cap. 4.

nas milites submisisset, qui subiectis flammis Imperatoris palatium deformarent, deterriti illi Angelorum præsidiariorum forma ab incendio abstinuerunt, vti * superius commemorauimus. Aptissima vero ad Imperatori persuadendum, & ab Regio diademate tracta eiusmodi vsus est Chrysostomus similitudine: *Quemadmodum, ô Imperator, si quis coronæ tuæ pretiosis & fulgentibus gemmis micanti vitri partes aut viles lapillos admisceat, pretium & splendorem minuet: ita si in eadem Ecclesia Catholicis hæreticos coniunxerit, quos vel errorem recognoscere, vel ciuitate exturbari oporteat, fulgentem eiusdem coronam vitiauerit.* Qua etiam effecit, vt ab aula & familia sua non paucos seueriùs castigatos eiiceret, qui, hæretici cum essent, ad Imperatoris gratiam aucupandam Catholicos se simulationis specie ostentabant. Inductus familiarium consilio Theodosius Imperator, Arcadij filius, ereptas Iudæis Synagogas quasdam restitui curauerat. Hoc cum ad aures Simeonis Stilitæ, viri ea ætate ad miraculum sanctissimi & omnibus venerandi, peruenisset, ad Imperatorem litteras dedit graues & acerbas, quibus comminabatur futurum vt pœnas Deo pendat grauissimas, si ab locis & conuenticulis eiusmodi exclusos Iudæos rursus admitteret. Tantumq; valuit seueritati permista monitio, vt priorem voluntatem concessionemq; rescinderet, & tam infausti consilij auctores magistratibus abdicaret.

* Cap. 16.

Bar. tom. 5. anno 400. Metaph. in Vita Chrysostomi. Marc. Diacon. in act. S. Porphyr. Gaz. Episc. Theod. Vit. SS. Patrum, cap. 26. Euag. lib. 1. c. 15 hist.

caret. Qui idem ad Concilium Ephesinum scribens, sequentibus verbis vtitur: *Cum magnam rerũ omnium, quæ è repub. sunt, curam habeamus, tũ verò maximã illarum, quæ ad pietatẽ Religionemq́ conseruandã pertinere arbitramur. Per ea namque cætera quoq́ bona hominibus suppeditantur.* Marcianus Imperator seuerè admodum vetuit ne in quæstionem vocaretur, quod in Conciliis Patrum definitione decretum esset, sed statutis quilibet integrè pareret. Theodoricus Rex Italiæ, Arianus licet, ad Ioannem Papam scribens, hæc habet: *Sum quidem Iudex Palatinus, sed vester non desinam esse discipulus: nam tunc ista rectè gerimus, si à vestris regulis minimè discedamus.* Carolus Magnus cum Episcopis loquens, ita eos affatur: *Placuit nobis vestram rogare solertiam, vt vigili cura & admonitione populum Dei per pascua vitæ æternæ ducere studeatis: vt, quomodo regno tantos contulit honores, sua protectione nos nostrũque regnum in æternum conseruare dignetur.* Qui etiam in suo testamento hoc vnum maximè voluit filiis commẽdatum, vt præcipuum suum studium in Ecclesia tuenda ac defendenda ponerent; quod & ipse, ac Pipinus pater, auusq; Carolus Martellus fecissent. Sanctus Ludouicus Galliæ Rex (vt in vita habetur) morti proximus, inter cætera quę Philippo filio & regni successori mãdauit, hoc vnũ quàm maximè præcepit, vt hæreticos & schismaticos è Gallia exstirparet. Hoc idem propositum fuit Catholicis Hispaniæ Regi-

Act. Eph. edit. Pelt. tom. 1. c. 32. Bar. tom. 5. anno 431. C. de sum. Trin. & fide Cathol. l. Nemo. Cassiodo. lib. 11. Var. ad Ioannem Papam.

In Præfat. capit.

Naucler. Gen. 28.

bus Ferdinando & Iſabellæ, cum, Religionis ſalute & integritate propriis commodis antépoſita, Iudæos & Mauros, (vt ante commemorauimus) ſuis è finibus expulerunt. His exemplis plura alia Imperatorum, Regum, Principum potentiſſimorum addi poſſent, qui perſpectum habuerunt, munere & officio ſuo ſe minimè perfunctos, ſi non puram putamque Religionem conſeruaſſent. Poteſtas enim Eccleſiaſtica & Ciuilis germanæ ſunt ſorores, & veluti corporis vnius membra, vel (vt verius dicam) illa animæ, hæc corporis vicem obtinet. Itaque ſicut anima ſuprema eſt & præſtantior pars hominis, quæ corpori tribuit vt ſit ac viuat: ita ſpiritalis & velut cæleſtis poteſtas multis partibus terreſtrem, tamquam huius vita, excedit. Quam ob cauſam (vt præclarè ſcripſit D. Gregorius Pontifex) terrenum regnum cæleſti deſeruire debet; & Reges, qui Dei ſunt miniſtri & vicarij, nihil ferre debent, quod cum Domini ſui legibus ac decretis pugnet: ea præſertim de cauſa, quod, cùm fides vinculũ quoddam ſit & nexus quo Eccleſiæ membra inuicem copulãtur, neceſſe ſit, vt, fide diuiſa, ſindatur & diuidatur atque ita pereat ipſa Eccleſia. Huc accedit, quòd permiſſa quid quiſque velit credendi libertas damni & periculi ſit pleniſſima, cùm ſit errandi libertas in iis rebus, in quibus periculoſiſſima eſt erratio. Nam cùm vna tantùm eſſe poſſit vera fides; quid-

Greg. lib. 1. epiſtol. 61.

quidquid ab ea diſcrepat, & tamquam à recta linea deflectit, illuſio eſt, cæcitas, atque error: vnde mens hominis quæ vera fide destituitur, naui gubernaculo deſtitutæ ſimillima eſt, quæ quaſi ventorum ac vndarum ludibrium huc atque illuc impellitur. Præclarè ſanè D. Auguſtinus: *Quæ eſt* (inquit) *peior mors animæ, quam libertas erroris?* Atque hæc fuit cauſa, cur in Concilio Lateranenſi, quod ſub Innocentio tertio habitum eſt, & præſtantiſſimorum hominum, qui tūc in Græca & Latina Eccleſia florebant, ampliſſimo conſeſſu celeberrimum fuit, ſeuerè, propoſita etiam graui pœna, Principibus & Magiſtratibus præceptum fuerit, vt finibus ſuis hæreticos exturbarent, idq; ſe facturos iureiurādo promitterent. Et in Conuentu Concilioq; Toletano octano (quemadmodum ſuprà retuli) ſancitur, vt bellum gerant aduerſus hæreticos Eccleſiæ infeſtos. Ex quibus perſpectū exploratumque relinquitur, quod nobis ꝓpoſitum fuit, Regum Chriſtianorum præcipuum, & quo arctiſſimè obſtringuntur, officium id eſſe, quod iam declaratum eſt: quodque Eccleſiæ Catholicæ conſeruatores ſint, & vindices; Dei inſuper miniſtri: vt nihil prætermittant eorum quæ ad ſalutem eiuſdem tuendā neceſſaria iudicauerint; & reprimāt, ac (cū opus eſt) acerrimè caſtigēt, quotquot vel veneno doctrinæ fidei veritatē adſpergere, vel miſcere & turbare omnia conantur.

Auguſt. epiſtola 66.

Cap 3. habetur C. *Excom. de hæreticis.*

Conc, Tolet. 8. cap. 10.

Caput XIX.

Principes ita tueri debere quæ ad Religionem pertinent, vt tamen iudices se non constituant.

Verum, antequam longiùs progrediamur, intelligant attentèque perpendāt oportet Reges & Principes, ita defendēdam sibi Christianam Religionem, vt re circa eam dubia, vel noua & perplexa sese offerente aliqua difficultate, Iudicum partes non assumant, nec temerè definiant quod eos non concernit. Custodes enim sunt diuinę Legis, non interpretes: ministri sunt Ecclesiæ, non Iudices: gladium portant, vt hæreticos, perduelles, sacrilegos, & quotquot persequuntur aut Ecclesiæ pacem turbant, suppliciis coërceant: sed in rebus Ecclesiasticis nec legumlatores sunt, nec diuinæ voluntatis explanatores aut internuntij. Exponamus ista vberius, & vera esse testimoniis, exēplis, adeoque ipsa ratione ostendamus, quæ ne Gētiles quidem Principes ignorarunt, sed obseruarunt studiosè. Narrant enim historiæ, Alexandrum Seuerum Imperatorem tantū Auguribus Pontificibusque detulisse, vt liberè permitteret, quæ Religionis essent, eos administrare; & quasdam sacrorum causas à se finitas iterari & aliter distingui pateretur. Sed, omissis profanis, ad sacra veniamus, & quid

Lamp. in Alex.

quid Spiritus ſanctus in ſacris Scripturis doceat inſpiciamus. In Deuteronomio præcipit Deus, vt, ſi quid occurrat ambiguum ac difficile, Sacerdos conſulatur; cuius iudicio qui ſtare noluerit, decreto Iudicis moriatur. Prophetæ Aggæi iſta ſunt verba: *Hæc dicit Dominus exercituũ, Interroga Sacerdotes Legẽ*: & Prophetæ Malachiæ propè eadem: *Labia Sacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & Legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituũ eſt.* Quo mandato docet Ioſephus Dominum nihil aliud ſignificare voluiſſe, niſi Regi ac Principi magis Lege diuina quàm ſcientia ſua vel prudentia, nec tam ſuo quam Pontificum & Presbyterorum iudicio ſtãdum eſſe. Propterea olim Chriſtus Redemptor noſter his verbis Iudæorum populum inſtruebat: *Super cathedram Moyſi ſederunt ſcribæ & Phariſæi: omnia ergo quæcumque dixerint vobis, ſeruate & facite.* Quod inter Reges & Sacerdotes diſcrimen nouerat Rex Ioſaphat, cùm popularibus ſuis edixit, vt in iis quæ ad Legem, mandata, cæremonias, & iuſtificationes pertinerent, adirent ſummũ Sacerdotem, qui, ſi quid ambiguum eſſet, aut obſcurum, tamquam diuinæ Legis interpres id explicaret. Ob quam etiam cauſam cum Rex Ozias tura & odores accendere, & ſacris ſuffimentis more Sacerdotum Deum placare conaretur, his vocibus à Pontifice commonitus eſt: *Non eſt tui officij, Ozia, vt adoleas incenſum Domino, ſed*

Deut. 17. *Aggæi. 2.* *Malach. 2.* *Ioſeph. l. 5. Ant. c. 8.* *Matth. 23.* *2. Par. 19.* *2. Par. 26.*

Sacerdotum. Cumque contumax, ſpreta admonitione & ſentẽtia, perſiſteret; lepra à Deo percuſſus deformatuſque, Templi liminibus
1. Reg. 13. eiectus eſt. Saul, temerario auſu holocauſto immolato, Sacerdotis muneribus ſe implicuit; quem propterea reprobauit Deus, &
Ioann. 21. poſteros eius regia dignitate ſpoliauit. Chriſtus Dominus ac liberator omnes ſuas oues Petro, vnico ſuo Vicario ac ſummo Paſtori, commiſſas commendauit, vt eas ſaluberrimis veræ Catholicæque doctrinæ paſcuis aleret. Quare ſummorum Pontificum, qui Petro ſucceſſère, præcipuè deinde etiam cæterorum Epiſcoporum ac Præſulum munus eſt, vt tamquam legitimi paſtores ſalutaribus monitis ac doctrina erudiant; Principũ verò, (quos ſæculares vocamus) vt tamquam
Luc. 22. Chriſtiani gregis oues docentes audiant, iiſque obtemperent. Chriſtus enim Petro dixit, rogaſſe ſe Patrem vt eius fides non deficeret. Veriſſimum hoc & conſtans noſtrum dogma præter ſacram Scripturam vſus & omnium ætatum decurſu recepta conſuetudo comprobat, ſummorum Pontificum decreta ſtabiliunt, corroborat grauiſſimorum Patrum & Eccleſiæ Doctorum auctoritas, piorum Regum & Principum exempla teſtantur, ipſaque adeò ratio confirmat. Nam quod ad vſum moremque Eccleſiæ attinet, ex quo cœpit Eccleſia habere Reges Chriſtianos, in difficultatibus & cõtrouerſiis Eccleſiaſti-

siasticis, quæ exortæ sunt, diiudicandis definiendisque nunquam adhibiti sunt Imperatores, Reges, aut Principes profani vt Iudices, aut quæstionum arbitri; sed penes Pontificem summum, Concilia, Episcoporumque conuentus, vt veros & à Deo constitutos Iudices, rerum controuersarum moderatio, examen, definitioque semper fuit. Quod facilè intelliget, qui sæculorum omnium à primo nostræ Religionis exordio ad hæc vsque tempora memorias omnes Annalesque Ecclesiasticos percurrerit. Quæ ergo, ne in re non necessaria Lectori sim tædio, prætermittam, cùm ex primo tomo Controuersiarum P. Roberti Bellarmini, è Societate nostra Theologi, quas eruditissimas scripsit, peti possint. Ac disputare faciendumne sit, vel an bene fiat, quod tota per orbem frequentauit Ecclesia, insolentissimæ est (vt ait D. Augustinus) insaniæ. Neque mihi deliberatum est, varia Pontificum decreta, quæ propositam veritatem confirmant, huc congerere: cuiusmodi sunt sancti Damasi in Epistola quam ad Stephanum dedit; Innocentij primi ad Concilia Carthaginense & Mileuitanum scribentis; sancti Leonis Magni epistola 84. ad Anastasium, & 89. ad Episcopos Prouinciæ Viennensis; Gelasij in litteris ad Episcopos Dardaniæ missis; Gregorij Magni quarti libri epistola 52. ad Episcopos Galliæ: quibus decernitur & sancitur, graues &

Bellar. to. 1. de Verbi Dei interpr. li. 3. c. 6. 7. & 8.

Aug. epistola 118.

maioris momenti caufas, eas verò maximè, quæ ad fidem ſpectant, Apoſtolicæ Sedis iudicio reſeruari. His igitur omnibus prætermiſſis, referam ſolùm quòd Gelaſius ad Anaſtaſium Imperatorem ſcribit his verbis: *Noſti, clementiſſime fili, quòd licet præſideas humano generi dignitate rerum terrenarum: tamen Præſulibus diuinarum colla ſubmittis, atque ab eis cauſas tuæ ſalutis exſpectas; in ſumendis cœleſtibus Sacramentis, eiſq; vt competit diſponendis, ſubdi te debere cognoſcis Religionis ordine potiùs, quàm præeſſe. Noſti itaque inter hæc ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam redigi poſſe voluntatem.*

Gelaſ. epiſt. ad Anaſt.

Sub Aurelio Imperatore fuit Chriſtianis cũ Paulo Samoſateno hęreſiarcha controuerſia de domo quadam, quam pars vtraque Templo exædificando deſignauerat. Conſultus Cæſar vt litem dirimeret, ad Romanũ Pontificem (Gentilis licet) cauſam diſceptandam remiſit; iuſſitque domum illis tribui, quibus Romanus Epiſcopus & alij Italiæ Sacerdotes adiudicaſſent. Nouerat enim (vt ait Euſebius) Romanum Pontificem ſupremum eſſe apud Chriſtianos Iudicem, ad quem pertineret de rebus Eccleſiaſticis ſententiam ferre. Hoc ipſum Eccleſiæ ius clariſſimè perſpectum habuit Conſtantinus Imperator: nam cùm Melchiades Papa in conſeſſu decem & nouem Epiſcoporum, damnato Donato hæretico, Cæcilianum Carthaginenſem Epiſcopum abſoluiſſet, atq; ab hoc iudicio Donatiſtæ

Euſebi. l. 7, c. 24. hiſt.

Euſeb. l. 10. cap. 5. hiſt

natistæ ſchiſmatici ad Imperatorem appellaſſent; indignatus tam iniquæ & impiæ auocationi, epiſtolam in hæc verba ad Epiſcopos dedit: *Meum iudicium poſtulant, qui ipſe iudicium Chriſti exſpecto. Dico enim, vt ſe veritas habet: Sacerdotum iudicium ita debet haberi, ac ſi ipſe Dominus reſidens iudicet. Nihil enim licet his aliud ſentire, vel aliud iudicare, niſi quod Chriſti magiſterio ſunt edocti. Quid igitur ſentiunt maligni homines, officia diaboli? perquirunt ſæcularia, relinquentes cœleſtia.* Adfert hanc epiſtolam doctiſſimus æquè ac diligentiſſimus Analium Eccleſiaſticorum Scriptor Cæſar Baronius. De hac appellatione loquens Optatus Mileuitanus, ſic exclamat: *O rabida furoris audacia! Sicut in cauſis Gentium fieri ſolet, appellationem interpoſuerunt.* Atque Imperatorem cauſam hanc (quæ tamen facti erat, non fidei) ad Epiſcopos remittentem Donatiſtis longè fuiſſe modeſtiorem affirmat D. Auguſtinus. Quòd ſi ea de re iudicium tulit, victus moleſta ac importuna Donatiſtarum ſolicitatione id fecit, erroriſque ab Epiſcopis veniam petiit, Auguſtino teſte, cuius hæc ſunt verba: *Nec enim auſus eſt Chriſtianiſſimus Imperator ſic eorum tumultuoſas & fallaces querelas ſuſcipere, vt de iudicio Epiſcoporum, qui Romæ ſederant, ipſe iudicaret; ſed alios (vt dixi) Epiſcopos dedit: à quibus tamen illi ad ipſum rurſum Imperatorem prouocare maluerunt; qua in re illos quemadmodum deteſtetur, audiſtis. Atque*

Baron. tom. 3 an. 313.

Lib. 1. contra Parm.

Auguſt. epiſtola 48.

Epiſt. 162. & 166.

vtinam

vtinam saltem ipsius iudicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent, atque vt eis ipse cessit, vt de illa causa post Episcopos iudicaret, à sanctis Antistitibus postea veniam petiturus. Hęc Augustinus. Neque id mirum; fuit enim Constantinus adeò pius & religiosus Princeps, vt iusserit morem geri Sacerdotibus, non in iis solùm quæ propria sunt Ecclesiæ, sed etiam in externis & secularibus, ita, vt, si quid de iis definiuissent, noluerit retractari. Quod vsu receptum olim fuisse, ex historiis Ecclesiasticis, & exemplis quorundam sanctorum Antistitum licet intelligere: qui non solùm excommunicationis mucrone contumaces feriebant, & limine tectoque sacrarum ædium, adeoque primo aditu & vestibulo prohibebant; sed interdum etiam ipsos Iudices sæculares pœnis coërcebant. Id quod Cæsar Baronius parte quinta suorum Annalium apertissimis exemplis Synesij Episcopi Ptolemaidæ & Augustini probat. Neque id difficulter ex Augustino colligitur: nam in Epistola quam ad Marcellinum Tribunum scripsit, sic eum affatur: *Si non audis amicum petentem, audi Episcopum consulentem. Quamuis, quoniam Christiano loquor maximè in tali causa, non arroganter dixerim, audire te Episcopum conuenit iubentem.* Sed, vt ad Constantinum reuertamur, ex eadem pietate & religione natum est, vt, ad finem feliciter perducto Niceno Concilio, ad omnes Ecclesias,

Extat in Append. ad Opt Mileu. Paris impr. C. Theod. de Episc iud. l. 16. tit. 11.

Aug. epistol. ad Marcell.

ſias, (ſicut refert Euſebius) Epiſtolam miſerit, cuius extrema parte hæc habentur: *Quæ cùm ita ſe habeant, lubentes hoc decretum tamquam donum Dei, & mandatum reuera cœlitus demiſſum, amplexamini. Nam quidquid in ſanctis Epiſcoporum Concilijs decernitur, id vniuerſum diuinæ voluntati debet attribui.* Narrat idē Euſebius, Conſtantinum Conciliorum decreta ſubſignare ſolitum, vt prouinciarum Præfectis vexationum cauſas amputaret, cùm probè intelligeret, quam Sacerdotes Domini ferrent ſententiam, eam firmiſſimam eſſe, atque certiſſimam. His maximè congruit, quod Ambroſius his verbis ſcribit: *Si conferendum eſt de fide, Sacerdotum debet eſſe iſta collatio: ſicut factum eſt ſub Conſtantino, Auguſtæ memoriæ* Principe; *qui nullas leges antè præmiſit, ſed liberum dedit iudicium Sacerdotibus.* Quin & ipſe Conſtantinus in Epiſtola, quam in gratiam Athanaſij ad Alexandrinam Eccleſiam dedit, hunc in modum loquitur: *Ego enim Epiſcopum veſtrum Athanaſium libenter recepi, eumq; vt virum Dei allocutus ſum. Veſtri autem eſt, non mei, iudicij, ea de re cognoſcere.* Itaque quamquam mirificè lætatus eſt, cùm accepit, Arium ſtare velle Concilij decretis; (quod vafer hæreſiarcha ſimulatè promittebat) tamen, vt auctor eſt Sozomenus, noluit eum antè in Catholicorum ſocietatem & communionem admitti, quàm id Epiſcopi comprobaſſent. Denique idem Conſtantinus,

Euſeb. de Vita Conſt. l. 4. cap. 27. Sozom. l. 1. cap. 9. Baron. tomo 3. ann 325. Euſeb ibid.

Ambroſ. epiſtola 32.

Athanaſius Apol. 2.

Sozom. l. 2. cap. 26.

Euseb. de vita Constan. lib. 4. c. 24.

nus (quemadmodum in eius vita refert Eusebius) hæc dicere solebat Ecclesiæ Præsulibus: *Vos intra Ecclesiam Episcopi, ego extra Ecclesiam Episcopus sum constitutus à Deo.* Quibus verbis prudens admodum Imperator significabat, etsi Rex nec re sit nec nomine Episcopus, neque alios sacrare possit, vel in definiendis disponendisque rebus Ecclesiasticis Iudicis legitimique Superioris partes assumere; eum tamen (quantum fas est) sic Episcopi quasi personam gerere, vt sacrorum Præsulibus faueat, animos addat, perfici iubeat, quod illi sanciuerint, præsidio externo, atque ope eorum auctoritatem muniat, contumaces illisq; repugnantes suppliciis comprimat, eaque omnia præstet, per quæ sanctissima Christi Ecclesia pacis otiique tranquillitate perfruatur.

CAPVT XX.

Continuatur superius caput.

Niceph. lib. 11. cap. 30. Sozom. l. 6. cap. 7. Ruffin. l. 1. cap. 2. hist. Bar. tom. 4. anno 364.

ATQVE hæc à Constantino Imperatore designata: nunc quid alij Catholici ac sapientes Imperatores egerint, explicandum. Inter quos maximè laudatur Valentinianus senior, quòd se rebus Ecclesiasticis implicari nunquam permiserit: iudicabat enim potestatis suæ fines excedere. Quãobrem cùm importunè rogaretur, permitteret haberi Concilium, in quo de nonnullis

rebus

rebus fidei decerneretur, in hęc verba respõdit: *Mihi, qui vnus è numero laicorum sum, non licet, me eiusmodi negotijs interponere. Ideo Sacerdotes & Episcopi, quibus hæc curæ sunt, seorsum per se, vbicumque ipsis liberum fuerit, conueniant.* Idem Imperator, cum iis quos socios & consortes imperij habebat, Chronopiũ Episcopum multam pecuniariam in mendicos erogandam pendere iussit, conuenienter legis cuiusdam præscripto, in quod commiserat; quo vetatur, pœnâ additâ, ne Ecclesiastico liceret à iudicibus Ecclesiasticis ad sæculares appellare. Cuius legis mentionem facit D. Ambrosius, &, cum Valentiniano iuniore loquens, hanc eius refert fuisse sententiam: *In causa fidei, vel Ecclesiastici alicuius ordinis, eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, nec iure.* Cuius sanctionis alius non est sensus, vt idem Ambrosius notat, quàm Iudices Sacerdotum Sacerdotes esse debere. Neque diuersa sunt, quæ idem Imperator ad Clerum Mediolanensem scribit: *Est*, inquit, *vobis, vtpote sacris & diuinis Litteris institutis, exploratè cognitum, qualis debet esse is, qui sit ad Episcopatum gerendum delectus. Quare hominem ita instructum in fide, in gradu Episcopali iam collocate; vt & nos, à quibus gubernatur imperium, ei verè & ex animo capita inclinemus, & eius reprehensionem (nam, cùm homines simus, labi necesse est errore) velut medicinam animarũ cupidè amplexemur.* Cuius filius Gratianus præclarum

C. Theod. l. 11. titul. 36. quor. appell. l. 19.

Ambr. epist. 32.

Baron. tom. 4. ann. 386. Paul. Diac. in Add. ad Eutrop. l. 1. cap. 12.

patris exemplum æmulatus eſt, vt conſtat ex epiſtola ad Epiſcopum Aquileienſem, quæ lecta eſt in eodem Aquileienſi Concilio, cui D. Ambroſius interfuit, in qua hæc habentur: *Neque controuerſiæ dubia ſententiæ rectius poterant expediri, quàm ſi obortæ altercationis iudicium interpretes ipſos conſtituiſſemus Antiſtites; vt videlicet à quibus proficiſcuntur inſtituta doctrinæ, ab eiſdem diſcordiæ eruditionis repugnantia ſolueretur.* Ob quæ in eodem Concilio adeò illum laudauit Ambroſius dicens: *Ecce quod Chriſtianus conſtituit Imperator: noluit iniuriam facere Sacerdotibus: ipſos qui erant Dei interpretes, voluit etiam eſſe Iudices.* Qui etiam oblatum ſibi ſummi Pontificis titulum, quo ante eum alij Imperatores inſigniti fuerant, magno animo recuſauit, aut (vt veriùs dicam) admiſſum poſtea reliquit; quòd diceret (teſte Sozimo) ad ciuilem Magiſtratum rerum ſacrarum vſurpationem non pertinere. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius legem tulerunt, controuerſias Eccleſiaſticas Antiſtitum ſententiis dirimi decidiq; mandantem. Legis hæc ſunt concepta verba: *Idcirco continua lege ſancimus, nomen Epiſcoporum, vel eorum, qui Eccleſiæ neceſſitatibus ſeruiunt, ne ad iudicia ſiue ordinariorum, ſiue extraordinariorum iudicum protrahatur: habent Iudices ſuos, nec quidquam his publicis commune cum legibus; quantum ad cauſas tamen Eccleſiaſticas pertinet, quas decet* Epiſcopali *auctoritate decidi.*

Tom. 1. in Conc. Aquil.

Theod. l. 5. cap. 2.

Sozim. l. 4.

C. Theod. li. 3. de Epiſc. iud.

decidi. Conſonant his, quæ idem Theodoſius & Honorius Philippo Illyrici Præfecto reſponderunt: vt, ſi quæ dubitatio circa ſacros Canones ſe offerret, id non abſq; ſcientia viri Reuerēdiſſimi ſacroſanctæ Legis Antiſtitis Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogatiuâ lætabatur, conuentui Sacerdotali ſanctoque iudicio reſeruaretur. Quin & ipſe Honorius Imperatorem Arcadium, fratrem ſuum, reprehendit, quòd contentionibus ac controuerſiæ Conſtantinopoli inter Epiſcopos, qui factionem Theophili, & eos, qui Chryſoſtomi partes ſequebantur, exortis, auctoritatem ſuam interpoſuiſſet; ac inter alia hæc ait: *Si quid de cauſa Religionis inter Antiſtites ageretur, Epiſcopale oportuerit eſſe iudicium. Ad illos enim diuinarum rerum interpretatio, ad nos Religionis ſpectat obſequium.* Idem Imperator miſit in Africam Marcellinum Tribunum ac Notarium, (qui erat ei quaſi à ſecretis) vt ibi curaret haberi congreſſum & colloquium inter Catholicos & Donatiſtas, ſi qua ratione controuerſiæ de Religione conciliari poſſent. Voluit autem religioſiſſimus Princeps ita communicationi Marcellinum adeſſe, vt in illa non Iudicis ſimpliciter, (laicis enim interdictum erat, in cauſis Eccleſiæ Iudicem agere) ſed cognitoris honorariique arbitri nomen ferret, cuius partes eſſent, ſuum cuique locum ac ſedem aſſignare, pacificato-

Lib. 6. Cod. de Sacoſan. Eccleſ. & l. 45. de Epiſc. & Clericis. C. Theod. pag. 209.

Bar. tomo 5. anno 404. Exſtat hæc epiſt in Cod. *Vatic.*

Caſſiodorus Var. lib. 6. ſam. 16.

rem agere, curare ne quid inter Episcopos inordinatè vel tumultuariè fieret, & sepositа vi omni ac dolo tranquillè ac sine clamore & strepitu transigerentur; quemadmodum ex actis eiusdem conuentus & collationis colligitur, & in suis Annalibus notat Cæsar Baronius. Turbis ac periculoso schismate inter Clerum & populum Romanum exorto, cùm in Sozimi Papæ mortui locum electione iusta suffectus esset Bonifacius, & Eulalius populi fauore in Sedem Petri se intruderet; Honorius Imperator iudicare noluit, vter illorum legitimè ac iuxta canones electus esset, sed, qui de nata controuersia disceptarent, Antistites & Clericos conuocari fecit. Nouerat enim Ecclesiasticam esse causam, non sui iuris aut tribunalis. Theodosius minor, Honorij ex fratre nepos, in epistola, quam per domesticum & familiarem suum ad Concilium Ephesinum dedit, hæc habet: *Igitur Candidianum, præclarißimum religiosißimorum domesticorum Comitem, ad hanc sacram vestram Synodum abire iußimus; sed ea lege & condicione, vt cum quæstionibus & controuersijs, quæ circa fidei dogmata incidũt, nihil quidquam commune habeat. Nefas enim est, qui sanctißimorum Episcoporum catalogo adscriptus non est, eum Ecclesiasticis negotijs & consultationibus se immiscere.* Similia sunt, quæ Marcianus in Concilio Chalcedonẽsi his verbis dixit: *Quid obseruari in Religione debeat, Sacerdotes perspi-*

Bar. tomo 5. anno 411.

Bar. tomo 5. anno 419.

Cyrill. to. 4. epistol. 17. Act. Ephes. edit. Pelt. c. 32. tom. 1.

Bar. tomo 5. anno 431.

tua definitione docuerunt. Et in oratione quam habuit ad ipsum Concilium: *Nos* (ait) *ad confirmandam fidem, non ad ostendendam virtutem, exemplo Constantini Imperatoris, adesse Synodo excogitauimus*. Eodem propè modo loquitur Basilius Imperator in octaua Synodo, verbis sequentibus: *De vobis autem laicis, tam qui in dignitatibus, quàm qui absolutè versamini, quid amplius dicam, non habeo, quàm quòd nullo modo vobis licet de Ecclesiasticis causis sermonem mouere, neque penitus resistere integritati Ecclesiæ, & vniuersali Synodo aduersari. Hæc enim inuestigare & quærere, Patriarcharum, Pontificum, & Sacerdotum est, qui regiminis officium sortiti sunt, qui sanctificandi, ligandi, & soluendi potestatem habent, qui Ecclesiasticas adepti sunt claues; non nostrum, qui pasci debemus, qui sanctificari, qui ligari, vel à ligamentis solui egemus*. In eodem loco idem Imperator dicit, Constantinum, Theodosium, Marcianũ, & alios Catholicos Imperatores numquam in Conciliis, nisi post omnes sacrorũ Pręsules, subscripsisse. Theodoricus Rex Gothorum, etsi Arianus, in quarta Synodo Romana, sub Symmacho Papa, noluit se illi causæ ac controuersiæ, quòd Ecclesiastica esset, immiscere; sed respondit, Synodalis esse arbitrij, in tanto negotio sequenda præscribere, nec aliquid ad se, præter reuerentiam, de Ecclesiasticis negotiis pertinere. Ex quibus exploratum habetur, quo nam modo in negotiis

Orat. ad Conc. hab. act. 5.

Sigon. l. 16. de Occid. Imp. habetur dist. 17. conc. §. ad hac.

ac controuerſiis ad ſolam Eccleſiam pertinentibus geſſerint ſe Chriſtiani ac prudentes Reges & Imperatores. Quæ exempla ſi rariora vel minùs valida viderentur ad probandum quod aſſumpſimus, plura & recentiora poſſemus in medium proferre. Sed, prætermiſſis iis, conſideremus, quid eadem de re ſancti Patres dixerint.

CAPVT XXI.

Confirmatur idem Sanctorum teſtimoniis, & ratione.

ADEO verò certa eſt eorum, quæ diximus, veritas, vt, ſi quis Principũ Chriſtianorum ab hac via errans deflexiſſet, ſubitò ſanctos Patres & Eccleſiæ Doctores (vt ex illorum ſcriptis conſtat) habuerit reprehenſores. Ita D. Athanaſius Conſtantinum Imperatorem Antichriſtum vocat, quòd ius Eccleſiaſticæ poteſtatis vſurpaſſet; aſſeritque eum eſſe abominationẽ deſolationis, quam Daniel Propheta prædixit: ſimulque probat, Eccleſiam numquam ab Imperatoribus iudicandi auctoritatem accepiſſe, nec quenquam exſtitiſſe, qui rem tam indignam Principibus perſuaderet. Verba eius hîc adſcribam: *Quando* (inquit) *à condito æuo auditum eſt, quòd iudicium Eccleſiæ auctoritatẽ ſuam ab Imperatore accepit? aut quando vnquam hoc pro iudicio agnitum eſt? Plurimæ antea Synodi fuêre*

Athan. epiſtola ad Sol.

Daniel 9.

fuêre; multa iudicia Ecclesiæ habita sunt: sed neque Patres istiusmodi res Principi persuadere conati sunt, nec Princeps se in rebus Ecclesiasticis curiosum præbuit. Neque idem Athanasius ob hoc scelus solummodo Antichristum Constantium vocat, sed & Apostatã, ac fidei desertorem, canem, carnificem, filiũ perditionis, pestem, belluam, quæ ex membris humanis & animo ferino conflata est. Eundem cum Achabo, Antiocho, & Herode comparat, dicitque malorum omnium voraginem & gurgitem, omnis impietatis caput, hæreticorum seminarium & incitamentum, acerbitatis radicem, blasphemiæ propugnatorem, Religionis euersorem, dæmonum templum, Iuda proditore peiorem; denique tam perditum & profligatũ, vt cum solo dæmone iure conferri posset. Hosius Cordubensis Antistes, in epistola; quam ad eundem Imperatorem dedit, sic eum admonet: *Ne te immisceas Ecclesiasticis, neq; nobis in hoc genere præcipe; sed potiùs ea à nobis disce. Tibi Deus imperiũ commisit, nobis quæ sunt Ecclesiæ concredidit.* Idẽ prorsus respondit eidem Imperatori Leontius Episcopus Tripolitanus, & postea martyr, vt auctor est Suidas., *Miror*, inquit, *quomodo ad alia vocatus, alijs rebus te immisceas. Militaribus enim & politicis rebus præfectus, in his, quæ ad solos Episcopos pertinent, præesse vis.* Valẽtis Imperatoris Ariani Præfectus cùm esset in vrbe Edessa, Eulogiũ Sacerdotẽ, audiente

Ibidem.

Suidas in Verb. Leont.

Theod. li.4. cap.16.

populo, hortabatur vti cũ Imperatore communicaret; ad quem in hæc verba Eulogius: *Numquid Imperator cum imperio est etiam Sacerdotij dignitatem cõsecutus? habemus pastorem, cuius nutum sequamur.* D. Ambrosius in epistola ad Imperatorem Valentinianum iuniorem, qui ab Arianis deprauatus, volebat de rebus Ecclesiasticis iudicare, his illum verbis perstringit: *Quid est honorificentius, quàm vt Imperator dicatur filius Ecclesiæ? Imperator enim bonus intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam est.* Qui etiam vocatus ab eodem Imperatore, vt eo presente disputaret cũ Auxentio hæretico, sic ait: *Si cõferendum est de fide, Sacerdotũ debet esse ista collatio: sicut factum est sub Constantino, Augustæ memoriæ* Principe; *qui nullas leges ante præmisit, sed liberum dedit iudicium Sacerdotibus.* Et in epist. ad Marcellinam sororem ita loquitur: *Mandatur denique, Trade Ecclesiam. Respondeo: Nec mihi fas est tradere; nec tibi accipere, Imperator, expedit. Domũ priuati nullo potes iure temerare: domũ Dei existimas auferendam? Allegatur, Imperatori licere omnia, ipsius esse vniuersa. Respondeo: Noli te grauare, Imperator, vt putes te in ea, quæ diuina sunt, Imperiale aliquod ius habere, noli te extollere; sed si vis diutius imperare, esto Deo subdit⁹. Scriptũ est: Quæ Dei, Deo; quæ Cæsaris, Cæsari. Ad Imperatorẽ palatia pertinẽt, ad Sacerdotẽ Ecclesiæ: publicorũ tibi mœnium ius concessum est, non sacrorũ.* Idem non procul ab eiusdem epistolæ principio, *Conuenior*, ait, *à Comitibus & Tri-*

Ambr. epist. 32. ad Valentin.

Ambr. epist. 33. ad sororẽ.

& Tribunis vt Basilicæ fieret maturata traditio, dicentibus Imperatorẽ iure suo vti, eò quòd in potestate eius eßet omnia. Respõdi, si à me peteret quod meũ est, id est, fundum meum, argentũ meum, ius huiusmodi meũ, me nõ refragaturum; quamquam quæ mea sunt, essent pauperũ: verùm ea quæ diuina sunt, Imperatoriæ non esse subiecta potestati. Qui etiã Theodosium Imperatorẽ iubentem denuò exstrui Iudæorum Synagogam, quam Christiani incenderant, sic alloquitur: *Certè si mihi parũ fidei defertur, iube adesse quos putaueris Episcopos: tractetur, Imperator, quid salua fide agi debeat. Si de causis pecuniariis Comites tuos consulis, quãto magis in causa Religionis Sacerdotes Domini æquum est consulas!* Cuius etiam hęc est ad eundem Imperatorẽ sententia, *Purpuram Imperatores, non Sacerdotes efficere.* Qua discernit Sacerdotũ munus ab Imperatorũ officio. Quã differentiã optimè edoctus Theodosius, in quodam suo edicto hæc habet: *Atque adeò ita vtrumque moderamur, vt petitionem, quæ est oblata, veneremur, fidei autem nihil ex nostro arbitrio optemus vel iubeamus disiungi. Nemo vmquam tam profanæ mentis fuit, qui, cùm sequi Catholicos Doctores deberet, quid sequendum sit, Doctoribus ipse constituat.* His consonant quæ Seuerus Sulpicius in sua historia refert D. Martinum Maximo Imperatori aliquando dixisse, *Nouum esse & inauditum nefas, quòd causam Ecclesiæ Iudex sæculi iudicaret.*

Cùm enim Priscillianus & eius complices à

Ambr. epist. 29.

Bar. tom. 4. anno 388.

Habetur in lib. Faustin. & Marcell. schismat.

Lib 2. in fi. Car. Sigon. lib 9. de Occident. Imper.

Bar. tom. 4. anno 385.

Synodo Burdegalensi ad Maximum Imperatorem prouocasset, ille, rebus Ecclesiasticis se immiscens, Priscillianum & alios, quos idem crimen inuoluerat, capitis damnârat. Quæ res Imperatori vitio versa est; & Ithacius, qui sontes illos accusauerat, de Episcopi dignitate deiectus. Non quòd Priscillianus & adhærentes hæretici pœnam illam nō promeruissent, sed quòd præter ius in causis Ecclesiasticis Imperator cognoscendi iudicandique potestatem vsurpasset. Sanctus Hilarius ad Cōstantium Imperatorem scribens, *Prouideat*, inquit, *& decernat clementia tua, vt omnes vbique Iudices, quibus prouinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura & solicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, à religiosis se negotijs abstineant.* Lucifer Calaritanus Episcopus ad eundem Imperatorem scribens, *Quomodo*, ait, *dicere poteris, iudicare te posse de Episcopis; quibus nisi obedieris, iam, quantum apud Deum, mortis pœna fueris multatus?* Similia sunt quæ habet Gregorius Nazianzenus in quadam oratione, in qua inter cætera hæc leguntur: *Vos oues nolite pascere pastores, neque super terminos eorū eleuamini. Satis enim est vobis, si rectè pascamini. Nolite iudicare Iudices, nec legē feratis Legislatoribus.* Et Principes alloquens, *Num vocem*, inquit, *suscipitis liberam, quòd Lex Christi vos meæ potestati meoq; subiecit tribunali? Imperamus enim & ipsi, addo & imperio maiori & perfectiori.*

Hil. lib. ad eundem.

In tracta. de non conuen. cum hæret.

Orat. 17. ad ciues timore perculsos.

Distin. 10. Suscip.

Audite

Audite igitur vocem liberiorem, & vos oues eſſe gregis mei citote. Eadẽ prope habet Chryſoſt. cũ ait: *Sed maneto intra tuos terminos, ò Rex: alij enim sũt termini regni, alij termini Sacerdotij. Hoc regnum illo maius eſt. Ille quidem ea, quæ ſunt in terris, ſortitus eſt adminiſtranda: cæterum Sacerdotij ius è ſupernis deſcendit. Regi ea, quæ hic ſunt, commiſſa ſunt; mihi cæleſtia. Regi corpora commiſſa ſunt; Sacerdoti animæ. Maior hic principatus; ꝑpterea Rex caput ſubmittit manui Sacerdotis.* Quæ cauſa cur in veteri Teſtamento ſacerdotes Reges vngebant: in nouo. *Imperia à Sacerdotibus dantur, non vſurpantur*; vt ait Ambroſius. Sanctus Gregorius Pontifex Maximus ſcribens ad Epiſcopum Salonenſem ſimonia infamem, & de grauiſſimis quibuſque vitiis accuſatum, iubet illum Romam venire, vt cauſa eius accuratiùs examinata iudicetur. Cùm verò excuſationis & itineris loco obtenderet Imperatores qui in Illyrico, vbi agebat, cauſam examinari iuſſerant, his verbis reſpõdit: *Quod verò indicas Sereniſſimos Dominos, vt illic debeat eſſe cognitio, præcepiſſe: nos quidem nullas eorum alias de hac re, niſi vt ad nos venire debeas, iuſſiones accepimus. Sed etſi forſitan pro reipublicæ ſuæ vtilitate, quæ diuina ſibi largigitate conceſſa eſt. multa cogitantibus, & in diuerſis ſolicitudinibus occupatis ſuggeſtum eſt, & eorum iuſſio per obreptionem elicita: poſtquam & nobis & omnibus notum eſt, piiſſimos Dominos diſciplinam diligere, & ordinem ſeruare, canones vereri;*

Chryſoſt. de Verb. Iſaiæ hom. 4.

Greg. lib. 5. epiſt. 25.

vereri, & in caussis sacerdotalibus se non miscere, instanter exsequimur, quod & illorum iuuat animam atque rempublicam, & ad quod nos terribilis tremendiq́ue Iudicii respectus impellit. Quibus mirificè consentit, quod sapienter à Ioanne Damasceno animaduersum est: Apostolum Paulum, dũ varios gradus in republica Ecclesiastica diuinitus cõstitutos enumerat, quorũ primum tenent Apostoli, reliquos Prophetæ, Euangelistæ, & alij deinceps, in nullo siue primo siue postremo, Reges ac Principes collocasse. non quod existimaret nullã Principibus obseruãtiam deberi, cùm alibi apertè doceat debitâ reuerentiâ & obedientiâ illis parendum esse; sed vt ostenderet Regum non esse, res diuinas administrare, sed humana maximè procurare.

Orat. 2. pro Imagin.
1. Cor 12. & Ephes. 4.
Hebr. 13.

Quod hactenus testimonis, auctoritatibus, & exemplis comprobauimus, argumentis & rationibus adstruamus. Certum est optimis philosophiæ Magistris, nulli rei plus virium aut potestatis ad agẽdum inesse, quã à suis causis acceperit: cum verò administrationis quæ sæcularibus, quos dicimus, Principibus demandata est, causæ sint humanæ & naturales: (efficiens enim gubernationis causa vox est & liberum populi suffragium, finis autem pax & reipub. tranquillitas) necessariò consequitur, Principes potestatem suam extendere non posse ad res spiritales & diuinas, quod hæ Regum potestatem, quæ

ex causis inferioribus pendent, plurimum excedant. Eam ob rem Princeps Apostolorum Petrus hanc potestatem creaturam aut creationẽ appellat, cũ ait: *Subditi estote omni humanæ creaturæ*, vel (vt ali legunt) *creationi*, hoc est, hominum consensu & consuetudine institutæ. Quare quãplures videmus Reges, qui tametsi Gentiles sint, & à fide Christiana alieni, nihilominùs tamen veri sunt & legitimi Reges. nam Rex, quâ Rex est, non ita pẽdet ab Ecclesia, vt ab ea diuulsus Rex omnino esse non possit: etiamsi Christianus Rex à Christo, cui nomen dedit, dependeat. Deinde cognitio & mentis lumen ad res infimas & huius æui rectè administrandas, multum differt ab eo quod ad cælestes & spiritales aptè procurandas requiritur. Rerum enim tẽpori subiectarum procuratio, humanæ prudentiæ lucisq; præsidio nititur; sempiternarum ac diuinarũ administratio, præstantioris cuiusdã & è cælo ductæ lucis subsidia postulat: & quamquam hæc vtraque lux à luminum Patre descendat, vna tamen ab altera longè diuersa est & seiuncta. Deus enim tam Ecclesiasticis quàm sæcularibus Principibus lucem eam communicat, quam cuique traditum munus officiumque deposcit; profanis & huius sæculi Principibus lux & prudẽtia humana, vt regna commissa tranquillè ac quietè administrent, (quem ad scopũ regnorũ gubernatio dirigitur) datur; Ecclesiæ Pastoribus

1. Pet 2.

ribus diuersa & multis gradibus superior infunditur, vt ea collustrati sacras Scripturas intelligant, retrusa & abdita penitus Christianæ fidei mysteria penetrent, reconditas & difficiles de rebus diuinis quæstiones expediant, ouium suarum mentes cælestibus radiis illustrent, illisque à criminibus absolutis ducentem ad cœlum viam commonstrent, & ad diuinæ gratiæ iustitiæque dona rite suscipienda (qui salutis nostræ sunt fructus) disponant. Qua si destituantur, oues curæ suæ cōmissas, nec bene pascēt; neq; Ecclesia certa erit, sibi semper diuinum adesse præsidium: quod tamen vsque ad sæculi consummationem suis promisit Deus. Cùm verò absque hoc lumine publica & ciuilis res administrari possit, Deus in Principum sæcularium animos id nō infundit. Nam vt in humano corpore varia diuersaque sunt membra, neque eundem actum & officium habent: sic in Ecclesia plurimę sunt officiorum graduumque dissimilitudines, vt testatur Apostolus; & vnicuique conuenienter muneri, quod exercet, sua dona largiatur Deus. De hoc argumento inter cæteros grauiter & eruditè disputat Thomas Stapletonus, Theologus Anglus, libro quinto controuersiarum, cōtrou. 11: de principiis fidei.

Rom 12.
1. Cor. 12.

(:)

Ca.

CAPVT. XXII.

Cur Principes seculares, cùm Ecclesiæ iudices non sint, leges tamen ferant quæ ad eam pertinent.

QVOD si quis ex me quærat cum Imperatores, Reges, & Principes quos seculares dicimus, cum rebus simpliciter Ecclesiasticis se implicare non possint, vt hactenus ostendimus, leges tamen ferant, & decreta fecerint, quæ ad Sacerdotes, Religiosos homines, Ecclesias, & Monasteria pertinerent; vt in Theodosij & Iustiniani Codice, multorum Principum Nouellis & Constitutionibus, Gallorũ sanctionibus, Hispanorum partitis, vt vocant, licet animaduertere: (hæc enim in specie inter se pugnare videntur, non esse Principibus potestatem in sacra, & eosdem de rebus Ecclesiasticis leges concedere) huic respondebo quod Magnus Constantinus olim Episcopis dixit: *Vos Episcopi intra Ecclesiam, ergo extra Ecclesiam Episcopus constitutus sum.* Quibus verbis significasse atque annuisse visus est, Præpositorum Ecclesiæ proprium esse, iudicium ferre, definire ac decernere quid credendum sit, quidve faciendum in iis quæ fidem quæque personas ac res Ecclesiasticas attingunt; quibus in rebus Princeps sæcularis nec surffagium habet, nec

Eusebius de vita Const. lib 2. c. 26.

nec diiudicandi potestatem, vt abunde antea declaratum est posse tamẽ ac debere iis, quæ sacri Antistites decreuerint & statuerint, adiumentum adferre, auctoritate fulcire, & summa seueritate propositis etiam pœnis cauere ne à quoquam vlla ratione violentur; repugnantes verò etiam exquisitis suppliciis afficere: qua ratione suo quodam modo Episcopus extra Ecclesiam dici possit, cũ prouideat & curet vt Ecclesiæ leges ac decreta diligentissimè seruentur. Atq; vt meliùs intelligatur prædictos Principes nullas leges & decreta aduersus Ecclesiam, sed pro Ecclesia statuere, neq; vmquam propositum sibi habuisse vt in edictis ferendis modum rationemque iudicandi ac discernendi Episcopis præscriberent, sed vt à Pontificibus decreta, ne quis ab eis discederet, protegerent, prudenter admodum in eisdem constitutionibus & decretis, quò tendant, designant. Nam aliquando (vt optimè annotauit Anastasius Germonius) dicunt, ea, quæ præcipiunt, cõformia esse sacris canonibus, & sanctorum Patrum sanctionibus; subinde, esse secũdùm præceptum Apostoli; nonnumquam, esse iuxta sacras vel Ecclesiasticas regulas, formam canonicam, vel sanctorum canonum instituta. Neque sanè Principes ad eas leges ferendas cogitationes suas adiecissent, quemadmodum ex Carthaginensi quinto & Africano Conciliis intelligimus, nisi illos ad hanc pro-

Anast. Ger. de sacr. immun lib 2. c. 1. & 11.
L. 1. Cod. de sum. Trinit. & fide Cathol.
Lib. 9. Cod. de Episcopis & Clericis.
Nouel 123. §. omnibus.
L. 3. tit.

prouinciam suscipiendam Pontifices ipsi & eorum conuentus solicitando impulissent. Quamobrem Valentinianus & Marcianus Imperatores ad Palladium Præfectum scripsêre, omnes principales constitutiones, omnes pragmaticas sanctiones, quæ contra Ecclesiasticos canones elicitæ sunt, suo robore ac firmitate penitus carere. Nec modo eiusmodi decreta, sed etiã quæcumq; statuta & consuetudines quæ cum Ecclesiæ libertate pugnarent, iussit Fredericus Imperator ipso iure nullas esse. Ex quibus satis superque probatum est, Regum Christianorum, de quibus nobis est sermo, partes esse, vt Ecclesiæ Catholicæ salutem tueantur & defendãt, à sacris inspiciendis abstineant, de cõtrouersiis Ecclesiasticis decernendi nequaquam sibi auctoritatem sumant: quos enim Deus Ecclesiæ suæ Pastores ac Magistros præfecit, eisdem Ecclesiasticas res credidit, & integrum iudicium reseruauit. Verùm priusquã propositæ rei finem imponam, commonefaciendos putaui Principes Christianos & pios de re permagni momenti & ponderis: nimirum si quando, vt suo ergo DEVM ac Religiouem officio satisfaciant, ad res Ecclesiasticas non decernendas vel iudicandas, sed iuuandas promouendasque, manum applicent, solicitè videant quibus illa Ecclesiæ negotia exsequenda committant. Contingit enim plerumque vt sancta & pura sit Princi-

4. cap. 18. leg. Visigot. Conc. Carthag. 5. c. 5. Afric. c. 28. L. 12. Cod. de sac. Eccl.

Auth. Cass. Cod. eodem. Sigon. l. 12. de Occident. Imper.

Principis intentio, quam tamen ministri deprauent, & in alium finem referant, & ita se gerant, vt, qui eorum facta consideret, putet aquam in suo fonte cænosam ac minimè puram esse, quod videat eam infectam quasi colore terrarum per quas decurrit, turbidam fluere ac lutulentam. Quod quidem exemplo, quod mox subiiciam, fiet manifestum. Theodosius Minor mira fuit religione ac pietate Princeps, ac diuino cultui tantopere deditus, vt propitio ac fauente Deo supra fidem ingentes aduersariorum copias fuderit ac profligârit, insignesque victorias reportarit. Itaque Christiani illius precationibus ac meritis potissimùm acceptas retulerunt res nonnullas, quæ sub eo memoria dignæ, Numinis indulgentia ac benignitate nobiles, contigerunt. Hoc Imperatore Nestorij Patriarchæ Constantinopolitani hæresis exorta est, qui pertinaciter negabat virginem Mariam Θεοτόκον, hoc est, Deiparam, dicendam esse: ex qua magnæ confestim per omnes Ecclesias concitatę sunt tragœdię & turbæ, quibus sedandis atque tollendis curauit Theodosius Imperator œcumeniam ac generalem Synodum Ephesi congregari, in qua sanctus Cyrillus Alexandrinus, cui summus Pontifex Cælestinus suas partes demandarat, aliique Sedis Apostolicæ Legati præsidebant. Huic sanctissimo ac generali Concilio (quod vnum est è quatuor illis, quæ sicut quatuor

Bar. tom. 5 anno 431.

Euan-

Euangelia ſanctus Gregorius enerabatur) qui ſuo nomine intereſſet, Candidianum, nobilitate præcipua virum, adeſſe voluit; dato præcepto ne ſe rebus Eccleſiaſticis implicaret, ſed, facta Epiſcopis libera poteſtate ſtatuendi quæ vellent, eos omni fauore ac obſequio proſequeretur; vt liberè pacatèque decernerent quidquid afflante Spiritu ſancto Chriſtianæ reipub. commodius eſſe iudicaſſent. In hac ſanctiſſima Synodo damnatus ac anathemate percuſſus Neſtorius, ab officio ac dignitate Antiſtitis depulſus fuit. Sed is cum paucis Epiſcopis, qui illi in eadem impietate adhærebant, nullas non admouerunt machinas, doloſque & fraudes attentarunt. (qui hæreticorum mos eſt) quibus Candidianum ad ſe pertraherent, & factionis ſuæ defenſorem ac patronum haberent; cuius ope & maleuolentia Theodoſium de rebus in Concilio geſtis doloſè ac malitioſè, aliter quàm res erat, edocuerunt, &, quò viſum fuit, facilè pertraxerunt, egeruntque ne Catholicorum Antiſtitum epiſtolas Imperator à quoquam acciperet, nec de re tota certior redderetur. Pius Imperator cùm mendaces ac fraudulentos nuntios accepiſſet, indoluit grauiter; cupiduſque rei veriùs & pleniùs cognoſcendæ, alium quendam, qui de rebus Epheſini Concilij exploratè cognitis ad eum perſcriberet ſumma cum auctoritate legauit. Peior fuit priore poſterior Orator: nam,

K vbi

vbi Ephesum attigit, in Candidiani partes abreptus Nestorio fauit; litteras ad Imperatorem datas sexcentis mendaciis referfit; Cyrillum Alexandrinum Antistitem, Apostolicæ Sedis Legatum, in vincula coniecit; Episcopis, qui finito Concilio regressum in suas Sedes parabant, ne è ciuitate pedem efferret edixit. Denique vt omnia contraham, etsi Theodosius pius admodum erat Princeps, & Religionis perstudiosus; ea tamen fuit hæreticorum calliditas, & ministrorum ab Imperatore legatorum perfidia, vt sacrosancta Synodus quasi custodiæ mancipata tamdiu Ephesi detineretur, quoad Imperator, re tota accuratiùs explorata, potestatem fecit Episcopis ex vrbe decedendi, iussitque decreta Synodi diligenter seruari. Nestorium aliosque complices & erroris fautores castigari; administros, quibus in fraudem inductus fuerat, dignitatis honoribus abdicatos, & in ordinem redactos, supplicio puniti plectique mandauit, vt ex temporis illius historiis Ecclesiasticis, & Apologia B. Cyrilli, atque ex actis Ephesini Concilij à Baronio in suos Annales adscriptis manifestum est. Quę in hunc idcirco locum inserui, vt patefierent artes & fraudes hæreticis admodum notæ ac familiares; crimina, quibus ipsi tenentur, in Iudices suos conferentibus; & vt intelligatur quanta Principi cautio sit adhibenda in rerum sacrarum procuratione, quanta prouisio, ne quibus

Bar. tom. 5. anno Theod. 24. Christi verò 432.

quibus non oportet illas commendet. Sed vt ad id, vnde sumus digressi, reuertamur, quæ sunt inchoata persequamur; & probemus fieri non posse, vt firmo societatis fœdere cum hæreticis Catholici coëant, & in vnius reipublicæ corpus tranquillum pacatumque conueniant.

CAPVT. XXIII.

Fieri non posse, vt in eadem republica firma societate Catholici cum hæreticis coniungantur.

SANCTA & augusta, quam colimus, Religio persimilis est Reginæ singularis pulchritudinis, eximiæque maiestatis; è cælo delapsa, quæ nihil fœditate deforme, nihil opinione disiunctum, nihil nisi cæleste prorsusque diuinum admittit, vt ante declaratum atque confirmatum est. Itaque quemadmodum inter corporis membra vnicum caput est, inter planetas & inerrantes septem stellas Sol vnus, vnica singulis corporibus mouendis ac regendis anima data est, Rex vnus in regno, in exercitu militariter instructo vnus est Imperator, vnus denique Deus qui hanc rerum vniuersitatē administrat: ita fieri non potest, vt in hoc spirituali mundo, quæ est Ecclesia, sit alia atque alia fides, sed vna est Religio, qua tamquam necessitudine quadam consuetudinis & amoris, vt Rebecca, cum suo Isaac, Rachel cum Iacobo, Regina

cum Rege, Ecclesia cum Christo coniungitur. Quis ergo cum hac Regina virgineque castissima turpissimum ac infame scortum (cuiusmodi est hæresis) copulet? Quis in eadem acerra sacrum ac profanum ignem offe-
Leuit.10. rat? Quis in eadem ara & ædicula arcam Dei
1.Reg 5. & idolum Dagon collocet? Christum & An-
3.Reg.18. tichristum societ? Si Christus Deus est, cur Baalem sequimur? Si Baal Deus, cur Christũ
Tertul.de amplectimur ac confitemur? *Non bene conue-*
cor.mil. *nit*, vt cum Tertulliano loquar, *signo Christi & signo diaboli, castris lucis & castris tenebrarum; nõ potest vna anima duobus deberi*: & (vt dicit D.
Cyprian. de Cyprianus) *cohærere non potest amaritudo cum*
Vnit. Eccles. *dulcedine, caligo cum lumine, pluuia cum serenitate, pugna cum pace, cum fœcunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempe-*
Genes.4. *stas*. Qui iustitiam & sanctitatem Abelis factis vult exprimere, oportet illum à Caini, etsi frater est, consortio diuelli. Qui saluti suæ
Genes.19. cupit consultum, cum Lot à Sodomitis rece-
Genes.21. dat; vt Isaac cum Ismaële non ludat; sicut Ia-
Genes.27. cob Esau fugiat; &, vt tyrannidem Pharaonis
Exod 13. & 14. durumque iugum seruitutis Ægyptiacæ populum opprimentis euadat, Ægyptium cum Israële deserat. In eos enim qui hæc cauerint, verè conueniet benedictio quam tribui Leuitarum Moyses largitus est, & his verbis
Deu.33. in Deuteronomio refertur: *Qui dixit patri & matri suæ, Nescio vos; & fratribus suis, Ignoro illos; & nescierunt filios suos; hi custodierunt elo-*

eloquium tuum; & pactum tuum seruauerunt. Verissimè proinde dictum est ab Ambrosio in epistola ad Valentinianum Imperatorem. *Præsentior est qui se animis inserit, quam qui oculis protestatur: plus enim est menti connecti, quam corpore copulari.* Simul atque Israëlis populus ex Ægypto pedem extulit præceptũ est illi à Deo ne cum Chananæis, Iebusæis, & Amorrhæis esset vllius contubernij aut matrimonij communio; ne cum hominibus à fide alienis pacem iniret, sed perpetuo bello lacesseret, eorũ oppida euerteret, vrbes solo æquaret, falsos Prophetas morte de medio tolleret: vt his nos doceret Deus quantum odisse Christi hostes, quantum à Religionis nostræ aduersariis abhorrere debeamus. Nihil enim (vt diximus) commercij est Deo cum Satana, nihil Christo cum Belial, fideli cum infideli. Nemo potest bibere calicem Christi & dęmoniorum: nam, vt dixit Christus, *Qui non est mecum, contra me est; & qui non congregat mecum, spargit.* Propterea Iehu dicebat Regi Iosaphat: *Impio præbes auxilium, & his, qui oderunt Dominum, amicitia iungeris: idcirco iram Dei merebaris.* quam sensérũt Amasias & Asa ob eiusmodi sacrilegas coniunctiones. Vt enim ait Cyrillus Patriarcha Ierosolymitanus *Amicitia cum serpente, cum Deo inimicitia est.* Ad hanc rem maximè facit, quod à Nicephro de S. Glyceriæ martyris sacris ossibus proditũ est. Narrat enim auctor, ex eius

Epist. 31.

Deuter. 7. & 31.

2. *Cor.* 6.

Matth. 12.

2. *Par.* 19.

2. *Par.* 16. & 25.

Libro 18. *cap.* 32.

corpore pretiosissimum vnguentum tamquam ex iugi & perenni fonte manare solitũ: Antistitem verò eius loci Perinthium pelum argenteam Byzantij comparasse, quam, ob reuerentiam sacri liquoris, sublato vase æreo, reposuerit cultui diuinitus manantis vnguẽti maximè conuenire arbitratus: ignorabat enim in eo detestandum cruorem exceptum, quem incantator & magus in vsus incantationum ac veneficiorum adhibuisset: quo facto, riuum vnguenti constitisse. (Deus enim tantum piaculum detestatus gratiam & donum cohibuit, haudquaquam fas esse iudicans vt immundo mundum coniungeretur) latentem causam grauiter tulisse Episcopum, & ad lacrymas ac preces conuersum, ea diuinitus patefacta, subduxisse argenteum vasculum, & prius illud æreum quasi virginẽ & immaculatum ministrum restituisse; & ecce tibi denuo vnguentum cursum suum tenens scaturisse & exundasse. Grauiter & eruditè dixit Marsilius Ficinus suis in Platonem argumentis: *Ad impietatem etiam pertinet familiaritas & communicatio omnis seu in rebus seu verbis cũ iis inita, qui ob nefaria scelera arcentur à sacris; qui & contaminati, cæteros quoque vel ipsa propinquitate contaminant.* Tanta enim (vt D. Cypriani, solerter hanc rem obseruantis verbis vtar) *indignatio Domini exstitit aduersus illos qui schisma fecerant, vt etiam cum homo Dei ad Ieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret,*

Marsil. in argumento Dial. 10. de legibus

Cyprianus epist. 76.

braret, atque vltionem futuram prædiceret, panē quoque apud illos edere & aquam bibere vetaretur: quod cùm non custodisset, & contra præceptū Dei prāndisset, statim diuinæ censuræ vltione percussus est; vt inde digrediēs, à leone in itinere necaretur. D. Ambrosius in Epistola ad Vigilium Tridentinum Antistitē & gloriosum martyrē, in qua docet quæ probi pastoris sint partes, admonet in primis vitandum diligenter ne fiat veluti cōmune corpus Ecclesiæ Gentiliū admistione. Gregorius Nazianz. Nectarium, suum in Sede Constantinopolitana successorem culpauit, quòd hæreticos ea in ciuitate permitteret. D. Chrysostomum è Pōtificia dignitate deturbandi inde ansam occasionemque sumpserunt eius aduersarij, quod dicerent eum in Origene damnando remissiorem, & in libris eius prohibēdis tardiorē fuisse. Potestne, qui in sinu serpentem gestat, ab eius morsibus non vlcerari? aut qui picem tangit, vt cum sacra Scriptura loquar, non inquinari? aut qui hominem noxia peste laborantem ad eandem mensam, ad idem cubiculum admittit, à morbi contagione se eximere? An forte maiores inimicitiæ innatæ sunt lupis cum agnis, quàm quæ inter Catholicos & hæreticos intercedāt oportet? Præclare proinde Petrus Venerabilis: *Quo vultu* (inquit) *qua conscientia ad altare Saluatoris accedere, qua frōte ad colloquia piæ Matris ipsius venire tentabo, cū blasphemis hostibus eius blāditus*

Amb. epist. 24. lib. 5. edit Rom. lib. 9. ep. 70. edit. com.

Nazianz. Orat. 46.

Eccli. 13.

Petrus Vener lib. 2. de miracul. cap. 15.

 fuero?

Ioseph. Antiquit.

fuere? Iudæi principio amicitias cum Assyriis iunxerunt; sensimque consuetudine & decursu temporis factum est, vt eorum mores doctrinamque sequerentur, atq; in eius sceleris vltionem, Deo permittente, ab illis ipsis quos sibi familiares & amicos fecerant, ea Iudæis inferretur pernicies, quam sanctissimi Vates, futuri supplicij timore permoti, multo antè tempore prædixerant. Arius in vrbe Alexandrina necessitudine contubernij & ficta pietatis simulatione septingentas virgines voto castitatis Deo obstrictas circumuenit, & hæreticæ impietatis veneno infecit: quæ, ne puellas alias societate sua contaminarent, cum Ario (vt testis est Epiphanius) è ciuitate sunt eiectæ.

Epiphanius hæresi. 69.

Quin & omnia sacra Concilia seueris legibus cauent ne cum hæreticis oremus ac psallamus, ne cibum cũ eis capiamus, ne affinitatem ineamus, nec aliarum rerum cum illis nobis vlla prorsus communitas intercedat. Fabianus Papa in epistola ad omnes Orientales Episcopos *Manifestum est*, inquit, *quod hi extra nos sunt, & à nobis discreti esse debent, cum quibus nos nec edere, nec cibũ sumere licet.* Legibus ciuilibus prohibetur ne hæreticus ad testimonium admittatur, nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hæreditatis successionem accedat, nec publicis muneribus fungi possit, vt liquet ex codice Theodosij & Iustiniano. Cõstantinus etiã Imperator legem tulit, quæ sic

Fab. in epistol. ad Episcop. Orient.

Videatur Simanc. in Cath. inst tit. 23. 31. 46.

C. Theod. tit. de hær.

Digitized by Google

sic habet: *Priuilegia quæ contemplatione Religionis indulta sunt, Catholicæ tantùm legis obseruatoribus prodesse oportet: hæreticos autem, atque schismaticos, non tantùm ab his priuilegijs alienos esse volumus, sed etiam diuersis oneribus constringi & subijci.* Et in quodam aduersus hæreticos edicto sic ipsos alloquitur. *O veritatis inimici, hostes vitæ, internecionis auctores & consiliarij, omnia apud vos veritati contraria, turpibus consentientia, maleficijs, ineptijs, & commenticijs fabulis exsultantia, quibus certè mendacia struitis, premitis insontes, fidelibus veritatis lucem denegatis. Nam falsa visione & specie pietatis semper delinquentes, omnia contagione vestra contaminatis, conscientias integras & labe vacuas lethalibus plagis vulneratis, ipsum diem penè dixerim hominum oculis adimitis.* Quo etiam in loco cùm plura in eos scripsisset Imperator, tandem sic edicit: *Sit igitur hoc ratum statutumq;, vt post hunc diem nullo in loco, vel publico, vel priuato, nefarij vestri conuentus in vnum coire audeant.* Gratianus, Valentinianus & Theodosius Augusti edictũ ad populum vrbis Constantinopolitanæ in hæc verba promulgârunt: *Cunctos populos, quos clementiæ nostræ regit temperamentum, in tali volumus Religione versari, quam diuinum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, Religio vsque nunc ab ipso insinuata declarat, quamq; Pontificem Damasum sequi claret; & Petrum Alexandriæ Episcopum, virum Apostolicæ sanctitatis.* ac paulò pòst: *Hanc legem*

libro 16. & institut. tit. 1. *Euseb. l. 3. c. 61. & 62. de vita Const.* *C. Theod. l. 16. tit. 1. de fid. Cathol.*

sequentes, Christianorum Catholicorum nomen iubemus amplecti; reliquos verò dementes vesanosq́; iudicantes, heretici dogmatis infamiam sustinere: nec concionabula eorum nomen accipere, diuinâ primùm vindictâ, pòst etiam motus nostri, quem ex cœlesti arbitrio sumpserimus, vltione plectendos. Iustinianus etiam lege edita omnes hæreticos ac paganos de finibus totius Imperij iussit expelli, nisi intra tres méses Christianam fidem complecterentur. Honorius & Arcadius Imperatores legem tulerunt in Manichæos & Donatistas hæreticos, in qua hæc habentur: *Huic itaque hominum generi nihil ex moribus, nihil ex legibus sit commune cum cæteris. Ac primùm quidem volumus esse publicum crimen; quia quod in Religione diuina committitur, in omnium fertur iniuriam. quos bonorum etiam publicatione persequimur: quæ tamen cedere iubemus proximis quibuscumque personis, ita vt adscendentium, vel descendentium, vel venientium ex latere cognatorum vsque ad secundum gradum velut in successionibus ordo seruetur. Ipsos quoque volumus amoueri ab omni liberalitate & successione quolibet titulo veniente. Præterea non donandi, nõ emendi, nõ vendẽdi, non postremò contrahendi cuiq; cõuicto relinquimus facultatem. In mortẽ quoque inquisitio tendit. Nam si in criminibus Maiestatis licet memoriã accusare defuncti, non immeritò & hic debet subire iudicium. Ergo & suprema illius scriptura irrita sit voluntatis, qui aut Manichæus, aut Phryga, aut Pri-*

C Theod. l. 16 tit 5 de hæret l. 40.

scillia-

scillianistæ fuisse conuincitur. Hac quoque casus eadem illa circa gradus superius comprehensos conditione seruatur: alioquin nec filios exsistere aut adire permittimus, nisi à paterna prauitate discesserint. & in lege sexagesimaquarta Theodosius & Valentinianus sic habent: *Manichæos hæreticos, siue schismaticos, omnemq; sectam Catholicis inimicam, ab ipso adspectu vrbium diuersarum exterminari præcipimus, vt nec præsentia criminosorum contagione fœdentur.* & lege sexagesimaquinta, de hæreticis loquentes, statuunt, vt nusquam in Romano solo cõueniendi orandiq; habeant facultatem: *Quoniam*, inquiunt, *nihil his relinquendum loci est, in quo etiam ipsis elementis fiat iniuria* & lege quadragesimasecunda, eodẽ Codice, sic Honorius & Theodosius loquuntur: *Qui Catholicæ sectæ sunt inimici, intra patriam militare prohibemus. Nullus nobis sit aliqua ratione coniunctus, qui à nobis fide & Religione discordat.* Ex Conciliis Toletanis (quemadmodum suprà cõmemorauimus) certum est, decretum fuisse, vt, quisquis succedentium temporum regni sortiretur apicem, non antè conscenderet regiam sedem, quàm inter reliqua sacramento polliceretur nullum se non Catholicum permissurum in suo regno degere; sed armis hæreticos persequeretur, qui pacem Ecclesiæ perturbarent. Quæ cùm ita sint; qui fieri poterit, vt in eadem Republica cum Catholicis quietam & tranquillam vitam degant, quos leges omnes

Bar. tomo 5. anno 408.

Conc. Tolet. 6. c. 3. & 8. cap. 10.

omnes diuinæ pariter atq; humanæ damnãt, & procul exterminandos volunt?

CAPVT XXIV.

Idem probatur testimonijs & exemplis sanctorum Patrum.

EXplicari facilè non potest, quantopere sancti Patres commendent odium, quo veri Catholici in hæreticos ferri debent; curam verò & diligentiam, quæ in eisdem declinandis fugiendisque adhibenda est, deposcant; & quæ ipsimet egerint, vt exemplo suo, quid hac in re faciendum esset, posteros docerent. Sanctissimi martyres Alexander & Caius, cùm ob fidem capite damnati ad supplicium raperentur, summi beneficij loco duxerunt, si à carnificibus impetrassent, ne cum Marcionistis hæreticis, quos eadẽ mortis sententia implicârat, sed separatim plecterentur; vt sanguis fidus & innocens cum infido & impio non misceretur. Quadragesimusquintus Apostolorum Canon præcipit vt Episcopus, vel Presbyter, vel Diaconus, qui cum hæreticis vel solùm comprecatus fuerit, segregetur; sin autẽ eis tanquã Clericis aliquid operari permiserit, deponatur. S. Clemens Romanus, Petri Apostolorum Principis auditor & discipulus, à communione & commercio cum hæreticis Catholicos absterret. D. Cyprianus epistola ad Cornelium Papam in hanc scribit sententiam:

Canon. 45. Apost.

Clem. Rom. lib. 6. cap. 13. 18 & 26.

Cypr. in epist. ad Cornel. Pap.

Decli-

Digitized by Google

Declinent autem de cætero fortiter, & euitent dilectissimi fratres nostri verba & colloquia eorum, quorum sermo vt cancer serpit: ac paucis interiectis, *Nulla*, ait, *cum talibus commercia copulentur, nulla cum malis conuiuia vel colloquia misceantur; simusq́; ab eis tam separati, quam sunt illi de Ecclesia profugi:* & libro de vnitate Ecclesiæ: *Vos autem* (inquit) *cauete (Ecce prædixi vobis) omnia: vitate, quæso, eiusmodi homines, & à latere atq; auribus vestris perniciosa colloquia velut contagium mortis arcete.* Quin & Lucifer Episcopus Calaritanus libro quem ad Constantium Imperatorem de hac materia scripsit, probans Catholicos cum hæreticis non debere conuenire, *Quomodo*, ait, *potueramus nos, cùm simus serui Dei, vos verò serui diaboli, in vnum conuenire? quando sic inter nos & vos separatum esse voluit Deus, quomodo inter lumen & tenebras, inter vitam & mortem, inter dulce & amarum; quomodo inter sanctos Angelos Dei, qui sunt semper clementiam eius magnificantes, & inter illos apostatas, quos in æternum tecum visurus eris, torqueri, nisi temet eripueris ab eis.* Diuus etiam Hilarius in Arianos scribens, à quibus monebatur, vt cum Auxentio Episcopo hæretico communicaret, *Mihi certè*, ait, *ille nunquam aliud quàm diabolus erit, quia Arianus est.* Consonant his eiusmodi S. Augustini verba: *Omnis Catholicus illam partem detestatur, cui Ecclesiam vniuersalem, Apostolicis Sedibus roboratam, non communicare cognoscit: ij ergo repellendi sunt,*

Cypr. lib. de Vnit. Eccles.

Lucifer Calar. in lib. de non conuenien. cum haret.

Hilar Orat. cont. Arian.

C. Schisma 24 q. 1.

sunt, quia se ab vniuersali Ecclesia diuiserunt: non habemus partem cum ijs, qui faciunt partem. Et sanè tantum fuit Catholicorum in hæreticos odium, vt ne nomen quidē Christiani cum iis vellent habere commune. Itaque cùm nouis semper accessionibus hæreses olim in Ecclesia cœpissent augeri, seque hæretici Christianos insolenter appellarent; puri & integri Christiani, vt ne in nominis quidem societate cum hæreticis conuenirent, Catholicos se nominarunt. cumque quidam ex hæreticis, vt incautos meliùs deciperent, in hoc etiam nomen fraudulenter inuasissent, Orthodoxos se nuncuparunt. Nec mirum: nam, vt ait D. Cyprianus, *hæreticus sic se Christianum profitetur, quomodo & Christum diabolus persæpe mentitur. Sicut verò ille Christus non est, quamuis fallat in nomine illius: ita nec Christianus videri potest, qui non permanet in Euangelij eius & fidei veritate.* Quo ex capite verba illa Chrysostomi: *Arianus es, ergo diabolus es.* Vbi etiam probat, hæreticos Gentilibus esse peiores: quoniam Gentiles per ignorantiam Christum blasphemant, hæretici verò scientes veritatem insectantur. Hoc etiam ex genere procedit, quod S. Ambrosius hæreticos detestabiliores Iudæis, qui carnem Christi crucifixerunt, arbitretur. Et Tertullianus inter hæreticos & Paganos magnum vult esse discrimen, quòd pagani non credendo credant, hæretici autem credendo non credant.

Pacian. epistola ad Symphr.

De Vnitate Eccles.

Chrysost. in Matth. c. 12. homil. 30.

Ambr. de fide. lib. 3. c. 3.

Tert. lib. de patient.

Quo

Quo dicto significat, Gentiles, etiamsi non adhibeant fidem iis, quæ docet Ecclesia, credere tamen nonnulla, quæ lux & ratio à natura mentibus insita illis patefacit; hæreticos verò auctoritatem nullam tribuere iis mysteriis, quæ sancta mater Ecclesia proponit, sed fideles se inani nominis iactatione mentiri. Quod ipsum docet D. Augustinus in libris de ciuitate Dei his verbis: *Peior vtique desertor fidei, & ex desertore oppugnator eius effectus, quàm ille, qui non deseruit, quam nunquam tenuit.* Lib. 1. c. 25. Quorum auctoritate nixus D. Thomas, definiuit infidelitatem Christiani, qui per hæresim ab Ecclesia se præscidit, deteriorem esse Iudæi, vel Pagani. S. Thomas 2 2 q 10. artic. 6. S. Ignatius, B. Ioannis discipulus, plurimum Ephesios laudat, quòd hæreticis quibusdam peregrinantibus ac transitum per vrbem petentibus denegassent. Ignat. ep 14. Cùm Paphnutius Maximum Episcopum, simplicitate quadam animi ignarum quid ageret, inter hæreticos versari & considere vidisset, ad eum accessit, & manu apprehensum his verbis castigauit: Sozom l. 2. cap. 24. *Non patiar Episcopum adeò venerandum in cathedra pestilentiæ sedere, & cum impuris hæreticis ne verbo quidem communicare.* Alexander Episcopus Alexandrinus Arium de hæresi damnauit; scripsitque epistolam, qua Catholicos omnes monet, vt ab eo tanquam à peste sibi cauerent, in qua hæc verba habentur: Socrat lib. 1. cap 3. Baron to. 3. anno 318. *Nam par est, vt nos, qui sumus Christiani,*

stiani, omnes qui contra Christum loquantur, animoque sint ab eo alienato, tanquam Dei hostes, & corruptores animorum deuitemus; neque id genus hominibus (sicut præcipit B. Ioannes) vel Aue dicamus, ne quando illorum peccatis communicemus. Athanasius Ecclesiæ Doctor sanctissimus, & dux inuictissimus, grauissima ab Arianis incommoda passus est, multisque persecutionum procellis & tempestatibus agitatus, quòd nunquam induci potuerit, vt cũ illis societatem iniret: idemque scribit, Alexandrinos ciues maluisse acerbiorem vitam inter pericula traducere, & à peccatis nõ absolutos è viuis exire, quàm in obeundis sacris mysteriis ministerio Arianorum Sacerdotum vti: quorum etiam nõnullos, cùm ea de causa verberibus cæderentur, hæc dixisse: *Vos certè potestis nos pro vestro arbitratu flagris cædere, at immortalis Deus Iudex erit.* Refert etiam, Antonium Abbatem, cùm proximus esset morti, hoc salutare præceptum discipulis suis dedisse: *Hæreticorum & schismaticorum venena vetate, meumque circa eos odium sectamini. Scitis ipsi, quòd nullus mihi nec pacificus sermo cum eis vnquam fuerit.* Cum hoc Athanasio Marcellus Ancyræ Episcopus grauissima quæque ab Arianis perpessus est, quòd neque eorum decretis consentiret, neque de Ario in Ecclesiam admittendo cõcederet, neque consecrationi Templi Hierosolymis à Constantino sumptuosè ædificati interesse vellet:

Ioan. epist. 2.

Epistola ad solit.

In Vita S. Antonij.

vellet: ne hac occasione cum eis communicasse videretur; vt scribit Sozomenus. Certum est, olim in Africa desertam ciuitatem, ne hæreticum sibi præpositum admitteret Episcopum. Samosateni, eiecto in exilium Principum auctoritate Eusebio Catholico & legitimo Episcopo, nunquam induci potuerunt, vt Eunomio hæretico in Sedem intruso adhærerent: tantumque & tam vniuersum fuit populi odium, vt nemo ex vrbis incolis vel pressus egestate, vel diuitijs affluens, nobilis vel ignobilis, agricola vel ciuis, vir vel mulier, iuuenis vel senex, sermonem cum illo conferre voluerit, aut Templum ingredi, in quo ille diuersaretur. Sanctus Eusebius Vercellensis Antistes durissima quæque ab Constantio hæretico Imperatore pertulit, tandemque exilio multatus est. Is statuit apud se fame potiùs perire, quàm ab Ariano Episcopo cibum accipere: qui hac occasione cupiebat in vulgus spargere, sanctissimum illum ac Catholicum Episcopum eius fidei consensisse, vt hoc mendacio multos in fraudem erroremque impelleret. Hinc Gregorij Nazianzeni Nonnæ matris commendatio, quòd ab ea nullus vmquam impetrare potuerit, vt sacrilegas Gentilium domos vel pertransiret, vel intueretur; vtque Gentilis fœminæ, quamquam alioquin honestissimæ & propinquissimæ, manibus manum, aut labra labris misceret. Qui etiam

Sozom. l. 2. cap 31.

Theod. l. 4. cap. 14.

In actis Euseb. Vercell. Bar. tomo 3. anno 356.

Greg. Naz. Orat. 19. in fun patris.

Oratione 27. Catholicos hortatur, vt hæreticos tanquam Ecclesiæ labem & perniciem ac veritatis venenum exſecrentur; non eos inuiſos habentes, ſed potiùs eorum caſum miſerantes. Narrat Seuerus Sulpicius, D. Martinum Treuiros, vbi Maximus tyrannus agebat, profectum, cum aliquot Epiſcopis, qui Ithacio Epiſcopo excommunicato adhærebant, vno tantùm die communionem iniiſſe; vt hoc officio tyrannum deliniret, & duos Gratiani Imperatoris Duces periculo capitis eximeret, Hiſpaniamque ab imminenti clade liberaret: poſtero verò die inde ſe proripuiſſe, mœſtoque & ingemiſcenti, quòd vel ad horam noxię communioni fuiſſet permiſtus, Angelum derepentè adſtitiſſe, probaſſe animi dolorem & lachrymas, monuiſſeque, vt facti iam pœnitens animum reſumeret, neque de ſalute deſponderet. Rectè proinde D. Hieronymus: *Nobis* (inquit) *in monaſterio hoſpitalitas cordi eſt, omnesq́ ad nos venientes læta humanitatis fronte ſuſcipimus: veremur enim, ne Maria cum Ioſeph locum non inueniat in diuerſorio, ne nobis* IESVS *dicat excluſus, Hoſpes eram, & non ſuſcepiſtis me. ſolos hæreticos non recipimus, quos vos ſolos recipitis.* Quo tempore Galliam Albigenſium hæreſis perturbabat, & perfidiæ venenum ſpargere nitebatur, Abbas S. Ægidij, auguſtiſſimo Chriſti Domini, & liberatoris noſtri corpore à templo ſublato, conſortia hæreticorum fugiens,

Seuer. Sulp. lib. 3. Dial. Car. Sig. de Occid. Imp. lib. 9.

Hier. aduer. Ruff. libr. 3. cap. 5.

In hiſto. Albigenſ.

giens, ex ciuitate excessit. His & aliis id genus exemplis pleni sunt Annales Ecclesiastici: quæ cùm retulerim in iis libris, quos de tribulatione seu afflictione inscripsi, & in secunda parte Anglicanæ historiæ, hîc non inseram, sed id tantùm, cuius superiùs mentionem feci, repetam, hæreticum immaniorem magisque perniciosam feram, quàm Ethnicum, semper à Catholicis æstimatum. Quod mihi innuisse videtur Tertullianus, dũ Gentiles hunc in modum alloquitur: *Nauigamus & nos vobiscum, & militamus, & rusticamur, & mercamur: proinde miscemus artes, opera nostra publicamus vsui vestro.* & de excommunicatis, quales sunt hæretici, loquens ait: *Summum futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur.* Neque sanè mirum: nam etsi matrimonij vinculum tam est arctum & indissolubile, vt sola morte dissolui disiungique possit; tamen si coniugum alter in hæresim prolapsus, alterum à fide Catholica abducere, & in errorem trahere vellet, iure posset, immo etiam deberet, Catholicus coniux ab hæretico discedere, ne in periculum diuortij discessionisque à Deo incurreret. Quin etiam Alphonsus de Castro libro de iusta hæreticorum punitione, & Simancas Episcopus in Catholicis Institutionibus asseuerãter affirmant, Catholicam vxorem à fide debiti hæretico

Lib. 2. c. 8.

Lib. 3. c. 15.

Tertull. in Apol. ad Gẽtes, cap. 42.

Ibid. c. 39.

Alphons. de Cast. de iusta hæretic. pun lib. 2. c. 7.

Simanc. in Cath. Instit.

 marito

titul. 40. de pœn. nu. 73. marito reddendi liberam ac solutam esse. Cuius rei ea causa & ratio est, quòd hæresis halitus sit & quidam satanæ afflatus, puteus inferni ignis, corruptus ac pestilens spiritus, cancer sine vllo remedio per mēbra serpens, morbus adeò exitialis, vt intimas abditasque partes inuadat, animas inquinet & corrumpat; nec solo tactu vt viperæ, aut adspectu vt basilisci, aut afflatu vt dracones, enecet; sed his & pluribus aliis modis omnia perdat, conficiat, absumat: cui proinde malo non aliud certius sit remedium, quam declinatio, vel fuga; nec fortius præsidium, quàm si te subducas; nec tutius refugium, quàm si quàm longissimè à tam pestifero, venenato, & calamitoso morbo te proripias. Nam obtento quodam fuco CHRISTI nomine, Christum in cordibus nostris occidit, & fidei prætextu fidem euertit, vt auctor est D. *Ambr lib. 1. de fide. ca. 1.* Ambrosius. Nec vi ac potestate sua, sed astu technisque, simplicium, & minùs cautorum (teste S. Basilio) mentes illaqueat. *Basil. epist. 70. & 71.* Cuius non ignara Placilla Imperatrix, magni Theodosij vxor, cùm audisset Eunomium conuenire Imperatorem velle, & eo familiariter vti, metueretque, ne sagax & vafer hæreticus argutiis & acumine dicendi maritum circumuentum, aut in suam sententiam pelliceret, aut certè dubium redderet, prudenti consilio à tam pestifero congressu illum reuocauit, vt narrat Sozomenus, solerterque *Sozo. l. 7. c. 6* effe-

cit ne venenatæ ſerpentis fallentibus ſi-
aures daret. Quæ cautio & prouiſio ad-
ri non poteſt in ea ciuitate, in qua cum
holicis permiſti hęretici communiter vi-
t: neque pacem & concordiam retinere
erunt illi, qui nec eam amant, nec in o-
um maximo Religionis negotio illam
ſeruare poſſunt. Nam, vt præclarè Cæle-
is Papa ad Neſtoriũ hæreticum ſcribens *In act. Cõc.*
Quid tecum faciunt, qui ſunt hæc negando da- *Epheſ. edit.*
ti? nunquam ſine ſuſpicione ea quæ ſibi ſunt *Pele. tom. 1.*
rſa cõueniunt: eijcerentur denique, ſi tibi quo- *c. 2.*
militer diſplicerent. & Gelaſius Pontifex *Bar. tom. 5.*
iſtola ad Anaſtaſium Imperatorem: *Sic-* *anno 430.*
quit) *non poteſt, peruerſitatis communica-*
uſcepto, non pariter peruerſitas approbari: ſic
oteſt refutari peruerſitas, complice ſectatore
rſitatis admiſſo. Legibus certè veſtris crimi-
conſcij, ſuſceptoresq; latrocinantium, pari iu-
rum pœna conſtringuntur: nec expers facino-
imatur, qui licet ipſe non fecerit, facientis ta-
familiaritatem fœdusq; receperit. Conſentit
. Gregorius Nazianzenus in ea oratione
piſtola, quam ad Nectarium ſcripſit.

CAPVT XXV.

il eorum, quæ ad fidem ſpectant, exi-
uum aut leue cenſeri debere: & quot
quantaq; ſint, quæ noſtri tem-
poris hæretici impu-
gnant.

NEQVE dici probarive potest, quod quidam ex Politicis affirmant, exigua esse, & leuis ponderis, quæ hodie inter Catholicos & hæreticos sunt controuersa; & præter rationem videri, vt pro minutissimis tot & tam graues turbæ excitentur; magisque è publica re fore, si quæque pars aliquid alteri concedat, tantisperque de iure decedat, dum pax coëat. Quæ sententia est Gallici militis, & Caluini sectatoris, Domini de la Noüe, in militaribus ac politicis disputationibus. Quo sanè fuco Vlphilas Gothorum Antistes suos olim in fraudem & decipulam hæreseos impulit, dum persuaderet, inter Catholicos & Arianos non rei fideive, sed vocis tantùm discrimen esse; & verbi, non significationis, certamen. Verùm nihil est tam paruum minutumve in fidei rebus, pro quo tuendo millies sanguinem & vitam non profundat syncerus verusq; Catholicus. Ariani orbem terrarum turbârunt, & Catholicis infesti, crudeliter eos insectati sunt, quòd nulla ratione adduci possent, paterentur vt vel syllabam, aut vocem vnam in fidei Symbolo immutari, & homousij loco homiousion substituerent; quod vnica tantùm litera, si vocem spectes, à priori differt, tametsi significatione plurimùm differant: tantaque fuit Catholicorum in vera & pura fide tuenda constantia, vt suppliciorum & tormentorum genera omnia maluerint subire, quàm vel minimum

Anton. Poss. cont. Theod. de la Noüe.

Theod. hist. lib. 4. c. 32.

mum apicem vel iota vnũ cum periculo peruertendæ fidei inſeri permitterent. D. etiam Hieron. auctor eſt, Valentem & Vrſacium Arianos Epiſcopos in Concilio Ariminenſi vnius vocis homouſij peruerſione vniuerſam Chriſtianam Religionem iugulaſſe conclamatamque Nicenæ fidei damnationem, ac ingemiſcentem orbem terrarum ſe Arianum eſſe miratum. Putauerant enim fraude deluſi Patres vnius vocis ſubtractione pacem Eccleſię reddendam. Cùm Valentis Imperatoris Præfectus D. Baſilium hortaretur, ne ita reſtrictus eſſet, & opinionis tenax, ſed cedens tempori propter exilem & nimis curioſam dogmatum obſeruationem, tot tantasque Eccleſias in diſcrimen non coniiceret, magnique faceret amicitiam Imperatoris; vir ſanctiſſimus hanc in ſententiam reſpondit: *Qui ſunt in ſacris Litteris educati, non vnam quidem ſyllabam diuinorum dogmatum rodi ſinunt; ſed pro iſtorum defenſione, ſi opus ſit, nullum non mortis genus libenter amplectuntur. Quod autem ad Imperatoris amicitiam, eam cum pietate iunctam magnam æſtimo; ſed ſi ea careat, perniciosam eſſe duco.* Cùm verò Præfectus grauiter commotus fatuum amentemque diceret; tum ille: *Ego verò hanc ſemper amentiam optato habere.* Minitãti porrò mortem, niſi conſentiret, *Vtinam,* inquit, *promerear, eaq; ſim dignus!* Tandẽ noctem vnã ad deliberandũ cõcedẽti reſpõdit: *Ego quidẽ idẽ, qui iam cras ad te redibo,*

Hieron. in Dial. contra Lucif. *Sozom. l. 3. c. 17.* *Theod. l. 2. c. 21. & 28.*

In vita Baſilij. *Greg. Naz. Orat 20. in laud. Baſil.*

Theod. li. 4. c. 17.

redibo, tu verò ne mutes sententiam. Ea fuit sanctissimi viri & Ecclesiæ Doctoris animi fortitudo & constantia, vt ne apicem quidem in Concilij Niceni decretis aut interponi, aut mutari pateretur. D. Chrysostomus tractans illud D. Pauli, *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Quæ tui,* inquit, *sunt officij præsta, nemini dans ansam seu belli, seu dissidij, siue Iudæo, siue Græco: si verò alicubi pietatem labefactari videas, ne præponas concordiam veritati, sed generosè persistas ad mortem.* D. Paulus ad Galatas scribens, affirmat se ne ad horam quidem falsis fratribus cessisse, qui peruersæ doctrinæ sementem in Ecclesiæ agro faciebant. Quo sanè modo se gerere deberent Christiani, etiamsi, quæ hodie ab hæreticis in dubium vocantur, perexigua essent: si tamen in Christianæ Religionis mysteriis leue quidquam dici potest, in quibus nihil est non magnum & graue. Cæterùm ea, in quibus hæreses nostri temporis ab Ecclesia Catholica dissentiunt, tanta sunt, tamque infensa & aduersa, maiora vt excogitari nequeant. Hæc enim immanissima & ab inferis excitata monstra non satis habuerunt, si aliquos veterum hæreticorum errores complecterentur, sed iunctis omnium temporum hæresibus omnibus, alias nouas ex insanis & malè purgatis cerebris quæ in ingeniosum & intelligentem hominem non caderent, addiderunt; vt tot machinis Religio-

Chrysost. in c 12. ad Roman.

Galat. 2.

igionis fundamenta euerterent, cæleſtia ſteria offunderent & obſcurarent, puriſ-os gratiæ fontes turbarent, & ſplendidiſ-um Euangelij lumen, ſi poſſent, ita exſtin-rent, vt ne minima veritatis luciſque ſcin-relinqueretur. Nam in altiſſimo & abdi-mo Trinitatis arcano, in recondito car-à Verbo aſsũptæ ſecreto, in auguſtiſſimo nexplicabili Altaris myſterio, in reliquis nibus Sacramentis, in iis quæ ad diuinam tiam hominiſque libertatem ſpectant, in catoris (quam vocamus) iuſtificatione, in ninis iuſti meritis, in venia & expiatione eluti quadam ſcelerum indulgentia, ſa-um imaginum cultu, Sanctorum vene-one & interceſſione, in terra, cælo, pur-rio igne ac inferno, hominibus, Angelis, nonibus, in rebus creatis, earumque con-re ac effectore Deo, tam multos, tam de-, tam pernicioſos errores commẽti ſunt, orum numerus iniri nõ poſſit, nec digni vt hîc recenſeantur; ne vel ſola comme-atio oculos vel aures eorum inficiat, qui noſtra legerint vel audierint. Sed quid o-eſt pluribus rationibus & argumentis, vt ndamus hæreticos cum Catholicis in ea-repub. rectè coniungi non poſſe, cum anc rem ſatis ſuperque corroborandam ciat, ſi nomina quæ Spiritus ſanctus Ca-icis, quæque hæreticis tribuit, diligenti-xpendamus? Chriſtus enim humanæ ſa-

lutis assertor, eiusque Apostoli, veros ac fideles Christianos appellant [a] Dei filios, [b] Dei seruos, [c] filios lucis, [d] promissionis filios, [e] sãctos, sanctificatos. Dei Sacerdotes, [f] fidelia templa, [g] hæredes Dei, cohæretes autem Christi. Quî ergo fieri poterit, vt hi cum iis societatem ineant, quos idem Spiritus in sacris Litteris vocat falsos Prophetas, lupos rapaces, vestimentis ouium indutos, petulantes ac procaces hædos, seminatores ac satores zizaniorum, [a] canes, bestias, [b] Antichristos, veteratorios ac fallaces, callidos operarios, ministros ac filios diaboli, filios tenebrarum ac infidelitatis, inimicos crucis Christi, ventris mancipia & seruos, iræ ac ignominiæ vasa, homines corruptos mente, & reprobos, circa fidem naufragantes, qui ad dæmoniorum doctrinam attendant, homines seipsos amantes, cupidos, elatos, superbos, blasphemos, ingratos, scelestos, incontinentes, proditores, tumidos, habentes speciem quidem pietatis, virtutẽ autem eius abnegantes, qui peiores fiũt indies, nec solum errant ipsi, sed alios etiam in errorem inducunt, qui legitimos suos dominos verosq; Principes aspernantur, fontes sine aqua, nebulas turbinibus agitatas, quibus caligo tenebrarum reseruatur, arbores autũnales, infructuosas, bis mortuas, eradicatas, fluctus feros maris, despumãtes suas confusiones, sidera errantia, quibus procella tenebrarũ seruata est in æternum.

Quî

a Ioan. 1.
b Rom. 6.
c Ioan. 12
d Galat. 4.
e 1. Petr. 2.
f 1. Cor. 3 & 2. Cor. 6.
g Rom. 8.
Matt. 7. & 24. & 25.
Matth. 13.
a Philip. 3.
b 1 Ioann. 2.
Philipp. 3.
2. Tim. 3.
1. Tim. 4.
2. Tim. 3.
Iud. in epist.
2 Pet. 2.
Iud. in epist.

ergo fieri poterit, vt hi cum illis in eadē
ate viuant, & iisdē legibus gubernentur?

CAPVT XXVI.

*endos esse hæreticos; & quæ damna ad-
at conscientiæ, quam vocant, libertas.*

DICAT fortasse quispiam: Licet Princi-
pi procurandū sit, vt omnes quibus
rat, eandem fidem atq; Religionē pro-
ur, nec sectarū varietate inter se discin-
ır, id tamē mitioribus ac leuioribus re-
is vitaq; ipsa ac morum exēplis potiùs,
erroribus ac pœnis, agendū. Huius sen-
æ est Ioan. Bodinus in li. suæ Reip. 4. dū *Bodin. l. 4.*
debere Principes nō coërcere suppliciis *de Rep. c. 7.*
ticos, nec ad Religionem, quam ipse se-
ır terroribus ac pœnis subditos cōpelle-
l exemplo suo & magna lenitate allice-
uemadmodū (ait) Theod. Imper. Catho-
cum Arianis, Theodoricus Italiæ Rex
nus cum Catholicis se gessere, & hodie
a facit. Nostri etiā tēporis hæretici do-
neminē ob solā hæresim iure puniri pos-
net si ex illis quidā contrariā sententiam
is factisq; approbarint. Caluinus enim
naëlē Seruetū, qꝫ hæreticus Trinitarius
extremo supplicio affici iussit. Idem ille
ıs discipulus Beza scriptis suis testati sūt,
ticos pœnis coërcendos esse. Sed, vt res
explicatior euadat, illud in primis po- *S. Tom. 2.*
lum est, quod Christiana Religio & *2. q. 10. art. 8.*
Do-

Doctorum consentiens opinio, atque adeo ipsa ratio nos docent: infideles qui nunquam Christianis sacris initiati sunt, cuiuscumque sint sectæ, cogendos non esse vt Christianā fidem amplectantur: fides enim libera est, & Dei donum; ac proinde, quando diuino munere conceditur, non nisi voluntatis concessu debet admitti. Hæreticos verò, cæterosque omnes qui fonte Baptismatis lustrati fidem susceperunt, ad eam seruandam obligari; iisque stare debere, quæ in sacro fonte sunt polliciti: posse etiam ac debere ad hæc præstanda suppliciis compelli, &, si contradicant, acerbis pœnis multari, cùm etiam Iurisconsulti dicant *compelli hæredem facere, id quod factum rum se iurare visus est.* In sacris Litteris iubet Deus, vt, qui sacerdoti non obediuerit, morte moriatur: eædem hæreticos [a] lupos, [b] latrones, [c] cancrum vocant: ex quo consequēs, (vt SS. Patres colligunt) hæreticos tamquam lupos mactantos esse, ne pereant oues; vt latrones & fures patibulo appendendos, ne fidelium animas rapiant; denique vt cancrum rescindendos, ne serpant, & sanas reipub. partes contagione inficiant. Ita D. Hieron. clarissimus & sapientissimus Ecclesiæ Doctor, in illud Apostoli, *Modicum fermentum totam massam corrumpit: Igitur*, ait, *scintilla statim vt apparuerit, exstinguenda est, & fermentum à massæ vicinia semouendum: secandæ putridæ carnes, scabiosum animal à caulis ouium repellendū,*

L. hæc scrip. de condit. & demonst.
Deut. 17.
a *Matt* 7.
Actor. 20.
b *Ioan.* 10.
c. 2. *Tim.* 2.
Hier in ca. 5. *ad Galat.*
Habetur 24 *q.* 3. *ca* 16.
Rescanda.

ta domus massa, corpus, & pecora ardeant, mpantur, putrescant, intereant. Arius vna illa fuit: sed quia non statim oppressa est, totũ n eius flamma populata est. D. etiam Augu- Aug. ep. 50.
is *Melius est quidem* (inquit) *quis dubitaue- ad Deum colendum doctrina homines duci, n pœnæ timore vel dolore compelli: sed nõ quia eliores sunt, ideo illi qui tales non sunt, negli- sunt: multis enim profuit (quod experimen- obauimus & probamus) priùs timore vel do- ogi, vt postea possint doceri, aut, quod iam s didicerant, opere sectari.* Hæc Augustinus: Au. lib 2.
us priorem suam sententiam reuocat ac Retract. c. 5.
ctat, (olim enim senserat neminem ad item Christi esse cogendum) & apertis- docet etiam suppliciis in hæreticos ani- uertendum esse; nec futurum aliquãdo ce fruatur Ecclesia, nisi radicitus illos expauerit; sicut in Dauidis Regis domo pax viguit, quousque morte sublatus bsolom. quod ipsum multis testimoniis cra Scriptura acceptis, variisque ratio- s confirmat: quas legere poterit, qui vo- Aug. epist.
epistola 48. quam scripsit ad Vincen- 48. 50 & 129.
; & in 50. ad Bonifacium, & in 129. ad Libro 3. in
npium. Eusebius Cæsariensis in vita Cõ- fine
ini refert seueras eiusdem Imperatoris multis perutiles fuisse, vt in gratiam cũ esia redirent. S, Leo Pontifex. *Meritò*, ait, S. Leo epist.
s nostri, sub quorum temporibus hæresis ne- 93. ad Iu-
prorupit, per totum mundum instanter egê- rib.

re

re vt impius furor ab vniuersa Ecclesia pelleretur; quando etiam Principes mundi ita hanc sacrilegam amentiam detestati sunt, vt auctorem eius, ac plerosque discipulos, legum publicarum ense prosternerent. Et profuit ista districtio Ecclesiasticæ lenitati; quæ etsi Sacerdotali contenta iudicio cruentas refugit vltiones, seueris tamen Christianorum Principum constitutionibus adiuuatur, dum ad spirituale nonnumquam recurrunt remedium, qui timent corporale supplicium. S. Gregorius Magnus laudat Gennadium Patricium & Exarchum Africæ, quod armis, omni viuacitate mentis & corporis, hæreticis obsisteret; & illum ad id faciendum hortatur. In Iure Canonico præcipitur vt è sedibus exturbentur Antistites qui diligentiam nō adhibent in suis diœcesibus ab omni errore purgandis, & zizaniis hæresum exstirpādis. Iurisconsulti etiam aiūt, Magistratus, qui, cùm possent in hæreticos animaduertere, hos inultos ac impunitos relinquunt, in hęreticorum fautoribus numerandos, & in excommunicatis habendos, hæresisque nomine suspectos esse. Quin & Ecclesia regnis & imperiis spoliat Principes qui permittunt in illis hæreticos vitā agere: quòd (vt scribitur in epistola quadam Orientaliū Episcoporum ad summum Pontificem Agapitum) *Ipsos accipere potestatem congregandi, aut permittere ipsos talia audere, nihil aliud est, quam veriores putare quam dogma nostrum, ac violentiores facere contra nos.* Quæ etiam est Grego-

Greg. lib. 1. epist. 72.

Extr. de hæret. cap. 23. § fin. c. qui potest 23 q. 3. c. qui Vit. 23. qu 5. c. ita corpor. 11 q 3. c. negligere. 2. q 7. c. error. 83. dist. cap. facietes 86. distinct.

Habetur in 5 gen. Syn. act. 1.

Nazianzeni sententia. Hoc ipsum Chri- *In C. Theod. tit. de her.*
ani Principes ac Imperatores decretis & e- *C. Iust. lib.*
ctis in hæreticos latis iusserunt, & re ipsa *4. de haret.*
ctisque confirmarũt pœnis exilio, & mor- *Vide tom. 4.*
tandem ipsa plectendo. Quod ab Con- *& 5. Baron.*
antino, (vt antea commemoraui) Theo-
osio, Valentiniano, Arcadio, Honorio, Iu-
niano, pluribusque aliis sapientibus & piis
nperatoribus factitatum est; quibus id per-
asum erat, fore vt hanc illorum in hæreti-
s animaduersionem Deus imperij conser-
tione & perpetua quadam felicitate re-
nderet. Neque id tacet Theodosius minor
[illegible]dã aduersus Nestorium edicto, quod *In act. Eph.*
: habet: *Hac enim ratione futurum est, vt &* *edit. Pelt.* *tom. 5. c. 12.*
ligio sanctissimæ fidei intacta in mentibus ho-
num perseueret, & regni nostri felicitas Religi-
i munita quotidie magis magisque floreat.
uantũ verò damni neglecta ea censura im-
riis adferat, Theodosius & Valentinianus *Nouel. tit. 2.*
nperatores in quadã lege asserũt, cuius hæc *de Manich.*
nt verba: *Tutum non est negligere tam detestã-*
m diuinitatis iniuriam, & impunitum relin-
ere scelus, quo non solum corpora deceptorũ, sed
iã animæ inexpiabiliter polluũtur. Quæ qui-
m iustè & magna cum ratione statuta sunt:
m (vt ait Augustinus) *Seruiunt Reges Christo* *Aug. ep. 84.*
ã leges ferendo pro Christo. Terror enim (vt idẽ
biicit) *temporalium potestatum, quando veri-*
ẽ oppugnat, iustis fortibus gloriosa probatio est,
irmis periculosa tentatio: quando autẽ veritatẽ

præ-

prædicat errantibus & discordantibus, cordatis vtilis admonitio est, & insensatis vtilis afflictio. Si flammis traditur monetalis qui nummos falsos cuderit; cur igni cremandus non est, qui doctrinam Christi corrumpit, corruptámque disseminat? Si morte plectendus est, qui regias litteras adulterinis signis obsignat; quo supplicio dign⁹ cēsebitur, qui sacrā Scripturam adulterat? qui diuinas supremi Regis litteras deprauat? Iudicis sententia morte damnatur, mulier quæ turpi commistione fidē marito datam violauerit, & extremo supplicio non multabitur, qui fidem, qua Deo se obstrinxit, periurus fallit? Qui temporariam hanc vitam adimit alteri, vita legibus priuatur. & hæreticus, qui animas perdendo interficit tanti criminis pœnas non luet? Galenus affirmat criminosos triplici ex causa vita spoliandos esse. Vna, vt vitæ, facultatum, honorum ablatione, bonis iustisq; hominibus damnum non inferant. Altera, vt paucorum supplicium multos cautiores efficiat; & quorum vita perniciem attulit, eorum mors adferat salutem. Tertia, quòd iis ipsis, qui morti traduntur, mors vtilissima sit, ne scelerum accessione peiores fiant. Quæ tres & plures aliæ causæ in hæreticos conueniunt, mortalium omnium nequissimos. Quare iustissimum est, vt Christianus Princeps seueris legibus ac pœnis hæreticos coërceat; sicut cōstanti more receptum est, ex quo, suppressa infide-

S. Thom. 2. 2. q. 11 art. 3.

Gal. l. quòd mores animi sequuntur temper. corporis.

Alphons. de Castro, de iusta hæret. punit. lib. 2. cap. 12.

delitate, ſatis virium & auctoritatis ha-
t Eccleſia: intelligatque, leuiora remedia,
e in hoc hominum genere curando adhi-
tur, eis frequenter in venenum verti, &
ſam eſſe vt in ſuis erroribus contra veri-
m obdureſcant, obſtinatioreſque eua-
t. Quod nobis teſtatum reliquit D. Gre-
ius Nazianzenus, dum de ſe experientia- Greg. Naz. epiſt. 1. ad Olymp.
propria in hæc verba loquitur: *Canities
que nonnihil eruditur; nec ſenectus, vt video,
omnino eſt, quæ prudentiæ opinionem fidem-
mereatur. Ego cum omnium maximè Apolli-
ſtarum cogitationem & impietatem perſpe-
habere m, nec ferendam eorum audaciã cer-
n; exiſtimabam tamen fore, vt lenitate mea
ſuetos & placidos eos redderem, ac paulatim
lirem; atque hoc mihi ſpe fingebam: verùm, vt
ret, illud minimè animaduerti, me peiores eos
ſe, ac per intempeſtiuam hanc philoſophiam
ſiæ detrimentum. Nec enim prauos homines
us inflectit.* Hæc Nazianzenus Olympio a Cyp. ep 3. lib. 1. ad Cornel. Pap.
niendos hæreticos ſuaſor & hortator.
it [a] S. Cyprianus nõnullos, quos ſua fa-
te ſuſceperat, peiores exſtitiſſe quã priùs
nt; nec fidem pœnitentiæ ſeruare potu-
uia nec cum vera pœnitentia venerant.
dit quidem Principem ſuo primùm ex-
o, & præclara quadam rectè viuendi
a, aliiſq; mitioribus adiumentis omnẽ
rſæ doctrinæ contagionem è regni ſui
is exterminare; & quos ſimplex credu-

litas in errorem impulit, ab illis diſcernere, qui, cùm ſint corruptiſſimi, veteratoriè & callide alios à veritate abducunt: verùm ſi hæc minùs ſufficiant, acrioribus pœnis & vehementiori animaduerſione afficere. Quod vt abſque ſtrepitu & Catholicorum detrimento faciat, prudenter & circumſpectè videat quo in ſtatu ſit regnum, & an paucos numero, an verò multos leprâ hæretica laborantes habeat. Nam cùm totum regnum, vel partem eius maximam, hæreſis occupauit, nec poſſunt lolia zizaniarum exſtirpari, niſi pariter triticum euellatur; aut ſi magna rerum conuerſio vel armorum pericula timentur, Christiana prudentia docet tũ quidem diſſimulatione vtendum, ne plus damni quàm commodi emergat. Vt enim monet D. Auguſtinus, *Non propter malos boni deſerendi, ſed propter bonos mali tolerãdi ſunt.* Qua ex cauſa Iuſtinus Imperator (vt ſcribit [a] Paulus Diaconus) Arianis Tẽpla, quæ habebant Constantinopoli, non abſtulit, ad id Ioannis primi Papę & martyris Legatorumq; cum eo à Rege Theodorico Ariano miſſorũ precib⁹ impulſus, ne tyranno præberet occaſionem Catholicorũ Templa & Eccleſias vaſtandi & diripendi. tametſi hæc pugnare videantur cũ eo quod idem Pontifex, cùm à Rege Theodorico in vincula coniectus peſſimè acciperetur, in epiſtola, quam è carcere ad Italiæ Epiſcopos dedit, affirmat, iubens eos Ariano-rum

D. Thom. 2. 2. qu. 10. art. 8. ad 1. & 11.

Aug. lib. 3. c. 2. cont. ep. Parm. habetur 23. q 4. Cùm quiſque, & c. Nõ poteſt & epiſt 48.

a Paul. Diac. de geſt. Rom. lib. 6. ca. 8.

n Ecclesias ad Catholicorum ritũ conse-
re, quantumlibet Theodoricus vniuersæ
liæ ferrum, ignem, vastitatemq; minitetur
ja & nos (inquit) *cùm fuimus Constantinopo-* Carol. Sig.
ã pro Religione Catholica, quàm pro Regis The- l. 16. Occid.
rici causa, quascunq; illis in partibus eorũ Eccle- imperij.
s reperire potuimus, Catholicas eas consecraui- Brev. Rom.
s. Itaque cùm periculum iustis de causis ti-
etur, leniter ac sẽsim procurandũ est Prin-
i vt ignorãtes lumine doctrinæ collustret,
rantes in viã veritatis reducat, & omnium
imos atq; volũtates sibi adiungendo cõci-
t. Vbi verò in toto regno viget Catholica
eligio eamq; paucorum hæresis impietasq;
rturbat; nihil non moliri debet, ne malum
c longiùs progrediatur, nec cancer serpens
rtes synceras trahat, hacq; offensione rei-
b. euersa penitus concidat. Neq; rationes
contrarium allatæ vllius sunt momenti:
m etsi fides Dei donum est, non tamen ob
desinit esse actus liberæ voluntatis; & qui
mel susceptam fidem violat, dignus est qui
eglectæ fidei det pœnas. Castitas etenim, &
eteræ virtutes, Dei etiam munere haben-
r: nihilominùs in adulteros, homicidas,
res, & generis eiusdem scelera, pœnæ &
pplicia decernuntur. Deus quoque Domi-
s noster collata hominibus dona variis &
uersis modis conseruare solet: quos inter
pplicia sunt, & pœnæ, quorum metus
mplures à peccando retrahit, & nõ paucos

ex hæreticis, posito errore, (vt antè diximus, & ex D. Augustino discimus; ad mentem veritatemque reuocat. Quòd si mens quorundam obstinatior hoc remedio non flectitur, non propterea contrahenda aut negligenda sunt flagella & pœnæ: quamadmodum non contemnitur medicina, etiamsi quidam sint qui curam & medicamenta aspernentur; vt idem Ecclesiæ Doctor probat. Ac licet fides Deo dante habeatur, liberaque sit, hæc tamē libertas illos tantùm concernit, qui eam numquam sunt professi; non eos qui salutaribus aquis tincti fidem admisêre, & seruaturos se promiserunt. Huiusmodi enim possunt & debent compelli, promissa vt inuiolata seruent, quemadmodum suprà declaratum est. nam, vt ait D. Augustinus, *Dedit quidem Deus homini liberam voluntatem; sed nec bonā infructuosam, nec malam impunitā esse voluit. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios vt redirent, si perditi filij coëgerunt illos vt perirent?* Et alio loco, in Petilianum hæreticum agens: *Si quæ igitur aduersus vos* (ait) *leges constitutæ sunt, non eis benefacere cogimini sed malefacere prohibemini. Nam benefacere nemo potest, nisi elegerit, nisi amauerit: quod est de libera voluntate.* Historicis etiam & veritati repugnat Theodosij factum quod Bodinus in exemplum trahit, vt persuadeat Christianum Principem debere quemque suæ sectæ & libertati relinquere, & moribus ac vita tantùm in eam,

Epistola 48. & 50.

Aug. lib. 2. cont. epist. 3. Gaud. c. 11. & epist. 50. ad Bon. Cont. lit Petil. lib. 2. cap. 83.

quam

quam ſequitur, Religionem pertrahere. De eo enim auctor eſt Socrates, ſimulatque ſacro fonte ablutus fuit, in id maximè incubuiſſe, vt pacem, quam Ariani perturbarant, Eccleſiæ reſtitueret; eamque ob cauſam Demophilum Epiſcopum, pluresque alios qui ad fidem Catholicam redire nolebant, exegiſſe; Conciliumq; Epiſcoporum coëgiſſe, vt vna omnibus conſentiens opinio ſtabiliretur: quod ob tam excellens factum diuinum fauorem expertum, Athanarico Gothorum duce ſub poteſtatem redacto. Narrat prætere a Sozomenus leges tuliſſe, quibus declarabat hanc ſuam eſſe voluntatem, vt quam Petrus Apoſtolorum Princeps Romanis tradidiſſet, quamq; tum temporis Damaſus Romæ, & Petrus Alexandrinus Epiſcopus Alexandriæ ſeruarent, eam vniuerſi ſubditi Religionem amplecterentur. Theodoretus autem refert Theodoſium legem conſcripſiſſe, qua vetabat conuentus ab hæreticis agi. Quẽ etiam mirè commendat S. Auguſtinus, quòd ex ipſo initio imperij ſui non quieuit iuſtiſſimis & miſericordiſſimis legib9 aduerſus impios laboranti Eccleſiæ ſubuenire; quam Valens hæreticus Imperator, fauens Arianis, vehementer afflixerat. Nec eſt quòd in mediũ adducatur factum Theodorici Oſtrogothorum Regis Ariani; quoniam, præterquam ꝙ eo tempore maximus erat Catholicorũ numerus, manus ille puras & innoxias ab eorũ

Soc. libr. 9. cap. 7. Niceph. lib. 12. cap. 8.

Sozom. li. 1. cap. 4.

Theod. lib. 5. cap. 16.

Aug. lib. 5. de ciu. Dei, cap. 26.

Paul. Diac. l. 6. de geſtis Long. cap. 1.

ſanguine non ita ſeruauit: vt à cæde Ioannis primi ſummi Pontificis, Seuerini Boëtij, (viri ſapientiæ laude clariſſimi) Symmachi Patricij, plurimorumque aliorum ex præcipua nobilitate, Religionis cauſa abſtinuerit: cuius immanitatis acerbiſſimas pœnas ab eo Deus exegit, anima æternis inferni ſupplicis addicta; quemadmodum diuitus cuidam Solitario in viſione patefactũ ſcribit S. Gregorius Pontifex maximus. Edidit librum pium & eruditum Andreas Eiſtembergerus, natione Germanus, in quo copiosè demonſtrat, credendi quod velis licentiam, & conſcientiæ quã vocant libertatem, Religionem atque pietatem omnem euertere; naturæ penitus contrariam, & cùm humanis, tum diuinis legibus repugnantem; paci reip. imperiorũ conſeruationi, & Christianæ fidei certitudini prorſus aduerſantem: nec quicquam peſtiferũ magis aut regnis pernicioſum fingi poſſe, quàm ſi Princeps poteſtatem cuique faciat credendi quæ velit, & de popularium ſuorum fide ac Religione curam nullam ſuſcipiat; quemadmodum refert Antonius Poſſeuinus ex noſtra Societate. Cuius rei tam manifeſta eſt veritas vt non fugerit Theodorum Bezam, digniſſimum Caluino magiſtro diſcipulum, & qui tamquam furia ex inferno egreſſa Eccleſiam eſt inſectatus. Is ergo conuictus in epiſtola quadam aſſerit à dæmone malo profectum dogma, ſi quis affirmet per-

S. Greg. li. 4. Dial. ca. 30.

Bibl. ſelect. lib. 1.

ermittendam esse conscientiæ libertatem, t quemque voluntate & arbitrio suo pere: Hæc breuiter attigi: plura qui velit, onsulat Robertum Bellarminum, & [a] Alhonsum de Castro, aliosque auctores qui e hac re præclarè scripserunt. Hoc præcipum igitur est ac maximum Principis officin, vt ea ratione Deo satisfaciat, legi obedi, fidei respondeat, excellens sibi creditum unus expleat, denique imperia sua tuta & anquilla conseruet, quæ sectarum opinioimque dissidiis scinduntur, & succedentius deinceps seditionibus, tumultibus, & faionibus euertuntur, vt capite proximo diım,

R. Bellarm. tom. 1. Contrου. l. 3 de laic. cap. 18.

a *Alphon. de Castro de iusta haret. punit.*

CAPVT XXVII.

æreses causas esse ruinæ conuersionisque regnorum.

GRAVITER & verissimè dictum est à S. Gregorio Magno, *Pacem reip. ex vniersalis Ecclesiæ pace pẽdere.* Cuiꝰ inter plurimas uæ maximè sunt causæ. Prior est, quia diuia Lex nobis præcipit vt omnibus in rebus, uæ eidem Legi non aduersantur, Regibus ostris ac Principibus obtemperemus: vnde onsequens est, eum, qui Deo paret, fore ve- o suo ac legitimo Principi obediẽtem; cum bedientiæ DEO debitæ pars sit quædam egibus præstita obtemperatio. Moschi, ui & Moschouitæ, Principis sui causa ad-

Libro 4. epistola 32.

miranda & acerbiſſima, quęque fidem propè excedant, agunt & patiuntur; & duriori premuntur ſeruitute, quàm vel captiui, vel abiectiſſima mancipia; quod perſuaſum habeant hanc eſſe Dei voluntatem. De Arſacenis tradunt ſcriptores, quoniam in animum induxerunt nihil ſe Deo gratius acceptiuſque præſtare poſſe, quàm ſi Principi ſuo quauis in re obſecundent, eos, hac opinione imbutos, promptos, hilares, & expeditos, ſi quando Princeps iuberet, ex præcelſa atque edita turri ſolitos ſe præcipitare, corpuſq; in mille partes diſcerpere. tantum potuit falſa hæc in illis perſuaſio. At verò cũ quis hæreſis œſtro percitus Legis frenos abiicit, atque à ceruicibus diuinæ obedientiæ ac ſeruitutis iugum excutit; mirandum non eſt, ſi tamquam indomitus & effrenatus equus à Regis ſui obſequio & obedientia diſcedat. Conſtantinus Chlorus, Magni Conſtantini pater, ſingulari prudentia & fortitudine Princeps, cũ Chriſtianorum quorundam in palatio ſuo ætatẽ degentium fidem conſtantiamque explorare cuperet, conditionem propoſuit, vt, qui vellent in palatio manere, & inter amicos haberi, Deos ſecum colerent, ſimulacriſque immolarent; qui verò recuſarent, abſcederẽt gratiaſque agerent quod id facere ſibi impunè liceret. Ex illis nonnulli, Principis gratiam venantes, ſacrificium Diis obtulerunt: alij ſaniori Religione, tantam ſuperſtitionem

Bapt. Fulg.

Euſeb. de Vita Conſtant. lib 1. ca. 11. Sozom. lib. 1. cap. 6. Carol. Sig. lib. 2. de Occid. imper.

ionem auersati, cultum pernegârunt; quos n amicorum & consiliariorum numero habere voluit, spretis & exclusis ignauis & infidis immolatoribus: quòd diceret fidos & veros amicos fore, qui Religionem Principi prætulissent; contrà verò nunquam fidem nuiolatam Principi seruaturos, qui tam promptè & sacrilegè Deum suum peiurando prodidissent. Huic affine est Theodorici Regis factum, qui etsi secta Arianus esset, cùm deprehendisset ex famulis vnum, cui fauebat, Religionem mutasse, & à Catholicis ad Arianos, vt Principi gratior iucundiorque esset, transisse, illum pugione confodit; dicens fieri non posse, vt homini fidem seruaret, qui Deo fuisset infidelis. Ex quibus liquet, istos Principes, prudentes & sapientes iros (licet alter Gentilis, alter secta Arianus sset) probè solerterque intellexisse, qui in Deum perfidus exstitisset, suo etiam legitimo Domino haud fore fidelem. Quod non acuit fortissimus martyr Hormisdas, qui ersarum Regi, exhortanti, vt Christum abnegaret, in hanc sententiam respondit: *Quod mperas, ô Rex, nec iustum est, nec tibi vtile. nam ui didicerit Deum omnium gubernatorem facilè temnere, eumq́; denegare, multò faciliùs Regem, quippe cùm homo sit, mortalis naturæ particeps) ntempturus est.* Ex perfidia igitur & despecta bedientia nascuntur perduelliones, seu imminutæ Maiestatis crimina; à Principibus a-

Sigon. l. 16. de Occiden. Imper. Thom. Bos. de sig. Eccl. lib. 5. c. 11.

Theod hist. lib. 5. c. 38.

lienationes & defectiones; seditiones, tumultus regnorum, rerumque publicarum incendia & vastationes. Nec verò vt aliter accidat, fieri potest: vt enim dissimiles ac inter se pugnantes de fide opiniones voluntatum ac animorum in iis, qui fidem profitentur, dissimilitudinem dissensionemque parturiunt; necesse est, vt hoc dissidio & differentia, quemadmodum ex malo coruo malum ouum, vitiosa & corrupta matre vitiosi & corrupti filij, pessima causa effectus, pessimi nascuntur tumultus; seditiones perniciosæ, ciuilia bella exsistant. Nā regno quod intestina discordia laborās à seipso dissidet, & Reip. quæ in varias contrariasque factiones distrahitur, certissimum impendet exitium; cùm absque dubio verissimum sit, quod à Christo

Lucæ 11. Seruatore nostro dictum est: *Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur.* Ob quam causam

Acta Conc. Ephes. edit. Pelt. tom 5. cap. 15. Bar. tomo 5. anno 432. Theodosius Iunior, cùm Constantinopolim & bonam Imperij partem, ob Nestorianum errorem in varias factiones discissam videret, ad magnum & admirabilem virum Simeonem Stylitam, qui tunc temporis raro sanctitatis exemplo florebat, epistolam scripsit, in qua suppliciter & demissè obtestatur, vt pro Ecclesiæ pace atque tranquillitate ad Deum preces fundat, subiungitque hæc verba: *Nam contentio hæc & discordia adeò nos conturbat, vt existimemus, primam præcipuamque omnium nostrarum calamitatum occasionem, vel*

hanc

unc vnam præbuisse. Sed quid opus est rem
tam Sanctorũ auctoritatibus aut argumen-
s rationibusque confirmare, & non potiùs
ctorem ad Historias Annalesque remitte-
? qui pleni sunt tumultuum ac dissensio-
um, quæ ex variarum & pugnantium Reli-
onum confusa permistione ortæ sunt, & in-
umeras cædes, interneciones, vastationesq;
epererunt; quæ Gentiles & Iudæi in Chri-
ianos patrârint; quę Ariani in Oriente, Do-
atistæ in Africa, aduersus Catholicos ege-
nt. Aperiamus mentis oculos, vt parte v-
a pacem & tranquillitatem spectemus, qua
erfruuntur regna & Respub. quibus in hæ-
ticis coërcendis vigilantia & seueritas non
efuit: parte altera perspiciamus damna, quę
orbem terrarum inuexit nimia Principum
rebus fidei dissimulatio; consideremus-
ue regna & prouincias, quibus vastitatem
ruinam attulit perturbatio sectarũ, & Re-
gionum permista confusio. Non loquar de
perioris & inferioris Germaniæ calamita-
bus; tacebo ærumnas & miserias Bohemiæ,
oloniæ, Transyluaniæ, Pannoniæ, Angliæ,
cotiæ, & aliarum prouinciarum ad Aquilo-
em Septemtrionemque spectantiũ, in quas
ec pestis irrupit: Galliam solam contem-
emur, Christianissimum potentissium, &
egibus suis obsequentissimum regnum,
uamdiu Catholicæ fidei puritatem & inte-
itatem retinuit; vbi verò, maleficiorum no-
strorum

ſtrorum pœnas exigente Deo, aperto oſtio aditus hæreſi patefactus eſt, & falſa quadam ciuilis ſtatus ratione perſuadente permiſſum eſt hæreticis, vt conuentus, conciones, & alia munia fucatæ & fallacis Religionis palàm obirent, tam miſerando, tamque lamentabili incendio, quantum dolenter videmus, & deploramus, nobile illud regnum deflagrauit. Nec eſt, quòd quis Iudæos obiiciat in nonnullis prouinciis & ciuitatibus Chriſtianis admiſtos, quos Eccleſia toleret, aut Lu, theranos, Anabaptiſtas, ac variarum diſcrepantiúmque ſectarum hæreticos opponat, quos inter in Germania pax & concordia intercedat: quod enim ad Iudæos ſpectat, propterea eos Eccleſia perfert & ſuſtinet, quòd nunquam fidem ſint amplexati, nec Chriſto nomina dederint: quòd eam Religionem ſequantur, quã Deus olim, certis tamen temporum finibus circumſcriptã, inſtituit: quòd illorum cæremoniæ figuram & vmbrã quandam myſteriorum fidei noſtræ continebant: quòd in veteris Teſtamenti libris inuenimus & legimus, quæ de Chriſto ſalutis noſtræ aſſertore ac vindice antiqui Vates prædixerunt; quarum prædictionum teſtimoniis fidei hoſtes reuincimus: quòd denique Iudæi fracti ſunt, abiecti, & propè iacentes, nec Chriſtianos item vt hæretici opinionũ prauitate corrumpant. Neque verum eſt, inter eos, qui Religione & ſectis diſcrepant, pacem

vigere

ere: nam in ipſa Germania ruſtici & agre- *Surius an-*
s homines bellum funeſtiſſimum in Prin- *no 1526. &*
es & nobilitatem ab ſola hæreſi coacti, *31. & 46.*
uerunt, in quo rebellium pluſquam cen-
n millia ceciderunt. Multæ etiam ciuita-
ac Principes Imperij ab Carolo quinto
peratore defecerũt. Apud Heluetios quo-
pagi (quos Cantones vocant) Catholici
æretici aliquoties infeſtis ſignis Religio-
cauſa cõcurrerunt. Nec ipſi Imperij Prin-
es, quòs Proteſtantes nuncupant, in ſuo
minatu ſectarum diuerſitatem permit-
t. Dux enim Saxoniæ è ſua ditione Cal-
iſtas exterminat, Palatinus Rheni Luthe-
os, Gebennenſes Catholicos omnes: in
os nemo eſt, qui ignorat, quot & quàm
delibus tormentis ac cædibus Anglia de-
iat. Quòd ſi nunc quidem pacis otio frui
entur, ideò accidit, quòd nullus ſit exter-
s hoſtis, qui illos bello laceſſat. Si tamen
t qui prouocaret aut irritaret, offeretque
occaſio, vel neceſſitas arma ſumendi;
c nimirum experirentur, quàm fractos &
iles, virtute animiſque diſſidentes, Reli-
num diſcrepantia ac diſſimilitudo reddi-
et. Et quamuis omnibus retrolapſis æta-
us hæreſes magnam perniciem rebus in-
erint, & graues turbas excitauerint; tamen
tri tẽporis ſectæ longè maiorem ruinam
perturbationem rebuſpubl. inuexerunt.
m Caluiniſtarũ hæreſes, quæ multæ ſunt
hodie:

hodie, & opinionum varietate discissæ, tam sunt perturbatrices, & ad omnium rerum euersionem sic proiectæ, vt omnem locum in quem hæ pestes ac faces irruunt, instar vehementis ac sæui turbinis, & tartarei cuiusdam incendij, conuellant, inflamment, consumant, quemadmodum copiosè & per species liber quidam anno 1584. in lucem editus, cui inscriptio est, *Incendium Caluinisticum*, explicat. Neque verò peruersis & seditiosis dogmatibus regna solùm depopulantur & euertunt hæretici, sed etiam Regibus ac Principibus, quos norunt suæ disciplinæ aduersari, necem inferre nefariè moliuntur, hancque insignem impietatem lege & decreto Euangelij adstruere conantur. Ita ex hac hominum colluuie quidam insidiosè breuiori tormento Serenissimã Angliæ Reginam Mariam traiicere ac morti dare conatus est; cuius tamen audaciæ & sceleris meritas pœnas dedit. Huius neptis & nominis eiusdem Scotiæ Regina indignis primùm modis à Iacobo spurio fratre accepta est, deinde in Anglia tortoris securi ceruices subiecit, vniuerso Christiano orbe commiserante & obstupescente. Margaritæ Parmensi Duci, & Ordinum Flandriæ Gubernatrici, comminatus est hæreticus abiectissimus, & ex vulgi fæce homuncio, fore, vt in illius damnum & caput verteretur, nisi hæreticis concederet, quod ab ipsa postulabant. Similem subiit eadem

Holls in hist. Angl. anno 1554.

Idem in histor. Scot. anno 1567.

Histoires des troubles du pais bas l. 1. *an.* 1565.

em de causa fortunam Alexander Farne- *In Add Sur. anno 1585.*
us, Dux Parmæ, eius filius; & ante ipsum *In historiis Fland. anno 1575.*
oannes Austriacus, magna virtute Princeps,
t Caroli quinti Cæsaris filius: quorum vter-
ue cùm Belgas regeret, magnum vitæ dis-
imen adiit. Ernestum Archiepiscopum Co- *Mich. Ullet. lib. 3. & 4. Bel. Col.*
onienſem, & Ferdinandum Principes, ger-
anos fratres Guilielmi Bauariæ Ducis, non-
e trucidare conati sunt hæretici, vt Archie-
iscopum de tanta possessione depellerent,
t infulas à fide degeneri cõmitterent? Quid
e Francisco secundo, & Carolo nono fra-
ibus, & Galliarum Christianissimis Regi-
us dicam? quoties in eos hæretici perduel-
s arma sumpserunt! quoties illis necem
nt machinati! Quid de fortissimo & Ca-
olico Principe Francisco Guisio? quem
insidiis Poltrotus scelestus proditor & hæ-
ticus glande traiectum oppressit, ad tan-
m facinus, suasore & auctore Beza, ma-
stro suo impulsus, vt Galliæ regnum, Ec-
esiamque Catholicam, firmissima, qua
stinebatur, columna priuaret. Deniq; hæc
nt, quæ ab orco excitati pestilentes magi-
i ex suggestis, concionibus, conciliabu-
, libris prælo excusis proponunt, docent,
ulgant, vt Principes eorum improbis co-
tibus obsistentes neci dedant; & scelera-
ssimo ac audacissimo cuique liceat violen-
s manus iis inferre, quibus tanquã Dei vi-
riis & administris reuerentiam exhibere

&obe-

& obedientiam præſtare debuerant. Sed hæc tamen permittit Deus, vt Principes & Reges Chriſtiani à ſomno negligentiæ & tantæ incuriæ excitati, apertis oculis periculum capitibus ſuis imminens videant; eoq́ue permoti, maiori diligentia & ſeueritate ſupplicium ſumant de iis, qui non tantùm Deo bellum indixerunt, ſed etiam ſuis regnis exitium machinantur, ipſosq́ue extinctos cupiunt. Atque hæc eſt prior ratio, ob quam ex Eccleſiæ pace dependet Reipublicæ incolumitas & conſeruatio.

CAPVT XXVIII.

Continuatur ſuperius caput; & declaratur poſterior ratio, cur hæretici ſint cauſa perturbationum.

POſterior eaq́ue præcipua cauſa perturbationis & motus hæc eſt: quòd Deus ac Dominus noſter, vt ſuprà dixi, ſupremus Rex eſt & caput omniũ regnorum, quæ dat & aufert hominibus pro ſuo arbitratu & voluntate. Itaque cùm Rex terrenus, Regis cœleſtis famulum & adminiſtrum ſe recognoſcens, in illum oculos attollit, & in eius ſanctiſſima Lege cuſtodienda & ipſe diligens eſt, &, vt à ſuis ſubditis ſeruetur, diligentem curam adhibet; tum ſibi fauentem & propitium experitur, & veluti porrecta dextera ſalutis ſpem oſtendit, obedientiam & pacem tuetur. Atq;

hoc

oc ita accidisse in sacris Litteris non semel
rratur. legimus enim Ezechiam ob fractas 2. Par. 29.
atuas, & simulacra comminuta, in magnum & 31.
onoris gradum diuinitus elatum fuisse, &
ebus secundis illustrem nominis gloriam ac
ngentes opes & thesauros consecutum: Re-
em etiam Asa eiusdem munere ac conces- 2. Par. 16.
n pacem primùm obtinuisse, nullis bello-
um tumultibus interruptam; postea verò,
ùm officio suo defuisset, dictum illi à Do-
mino, fore, vt in posterum bellorum incom-
modis infestaretur: Regem præterea Iosa- 2. Par. 17.
phat, quòd in viis Dauidis Regis ambulasset, & 20.
& diuinam Legem seuerè obseruasset, ma-
gnis honoribus affectum, amplissimisque fa-
cultatibus cumulatum; tantumque vicinis
Regibus terrorem Deum iniecisse, vt ex his
nullus illum auderet armis belloque lacesse-
re. Contrà verò dum Princeps, immemor
Dei, sibi præfidit, & maiorem proprij com-
modi ac lucri temporarij, quàm diuinæ vo-
luntatis rationem ducit, arbitratus in sua in-
dustria & in humana ciuilique prudentia sa-
tis momenti ac præsidij esse ad cõseruandum
& nouis incremẽtis augendum regnum; ob-
uersis humeris, & manu auersa Deus illũ de-
stituit, & permittit bellorum difficultatibus
implicari; &, quos amicos putabat, eos ho-
stes experiri; ab iis vinci; à suis, qui priùs mo-
rem illi gerebant, deseri, vt diuinæ Legi ob-
temperent. Illustremus hoc exemplis. Va-

lens Imperator Arianus vnum è militiæ suæ ducibus, Traianum nomine, virum Catholicum, in Gothos cum exercitu misit: quem, postquam ab hostibus superatus reuertit, Valens conuiciis lacerare, eiique mollitiem ignauiamque obiicere cœpit: at ille libera voce, vt generosum virum decebat, *Non ego*, respondit, *ô Imperator, victus sum sed tu ipse victoriam perdidisti, qui contra Deum aciem instruere non desinis, & ita eius auxilium barbaris concilias.* Ferunt etiam Isacium Monachum, virum sanctum, eidem Valenti contra Gothos cum copiis proficiscenti obuiam iuisse, & contenta ac libera voce dixisse: *Quò proficisceris, ô Imperator, qui auxilio Dei, quem contra bellum gesseris, prorsus destitutus es? idcirco ille barbaros aduersus te concitauit, quoniam tu multorum linguas ad blasphemias aduersus eum loquendas exacuisti, & pios, eum laudibus celebrantes, Ecclesiis exturbasti. Desine igitur tu bellum contra eum facere, & ipse bellum contra te cōmotum sedabit.* Valentinianus Iunior, à Iustina matre deceptus, Arianis fauit; nec aliā ex eo fructum retulit, quàm quòd compulsus est, Mediolano profugere: Maximus enim tyrannus, qui se Imperatorem appellabat, illum persequebatur. quod cùm Theodosius resciuisset, scripsit ad Valentinianum, non debere eum mirari quòd sibi Imperatori terror incussus fuerat, & robur tyranno adiunctum: nam Imperatorem pietatē armis oppugnasse, ty-

Hist. trip. libro 8. c. 13.
Theod. lib. 4. c. 29.
Idem lib. 4. c. 30.
Niceph. lib. 11. c. 50.
Metaph. in vita Isacij.
Theod. lib. 5. c. 14. & 15.
Car. Sigon. *lib. 9. de Occid. Imp.*

ſe, tyrannum autem eandem defendiſſe: atque illum, hac prodita, inermem in fugam coniectum; hunc, ea veluti armis munitum, eum illa nudatum deuiciſſe: pietati enim eius latorem fauere. Zeno Imperator reprehenſus à Deo ſeuereque caſtigatus eſt, quòd legem conciliatricem tuliſſet, qua nitebatur Catholicos cum hæreticis ad cōcordiam reducere,& commenticia falſaque pace cōiungere duas res ita contrarias, vt nullo fœdere copulari queant. Cùm Wenceſlaus duodecimus Bohemiæ Rex, falſa politici ſtatus ratione deluſus, hæreticis poteſtatem feciſſet agendi quæ vellent; regnum eius tantis diſſenſionibus perturbatum eſt, fuerit vt neceſſariò ad arma, etiamſi tardè, recurrendum, vt ſe regnumque tueretur: verùm, ab omnibus ſuis deſertus, vitam ſimul atq; regnum amiſit. Boleſlaus Poloniæ Princeps Pruſſis permiſit, vt à Chriſtiana fide, quam admiſerāt, deficientes, ad priſtinam idololatriam redirent; idq; fecit tum pretioſis muneribus, quæ ab eis accepit, delinitus; tum quia Pruſſi pollicebantur ſe in fide eius permanſuros. Sed quàm parum feliciter illi ceſſerit hęc politica permiſſio, diligenter notatum ab iis qui Polonicam hiſtoriam ſcripſerunt. nam Pruſſi, ſublatis animis, in illum arma ſumpſerunt, eius exercitū fuderunt atq; profligarunt, magna ſtrage facta præcipuæ Poloniæ nobilitatis. multis præterea aliis calamitatibus in ſuo

Euag. lib. 3. cap. 14.

Æneas Syl. hiſt. Bohem. c. 35. 36. 37.

Cromer. l. 6. hiſtor. Polo.

regno afflictatus est Boleslaus, vt illius peccati pœnas persolueret. Nicephorus Cōstantinus Imperator clàm fauebat Manichæis, & eorum impietatem dissimulabat: verùm, iusto iudice DEO tanti sceleris pœnas reposcente, à Bulgaris occisus est. Gisulphus Longobardorum Dux, quòd causa conseruandæ pacis in sua ditione Catholicos & Arianos quemque suis legibus ac ritibus viuere permisit, cum suis prœlio superatus ac cæsus est à Caiano Auarorum Rege, qui Forum-Iulium vastauit, & Romildam Gisulphi coniugem, quæ spem coniugij secuta vrbem hosti tradiderat, probro affectam ac constupratam palo per pudenda adacto defixit. Deus enim, qui fidele ac syncerum obsequium sibi à Regibus exhiberi vult, Principes hoc tam acerbo Gisulphi supplicio cautiores effici voluit. qui non sine causa per Moysen suos ita alloquitur: *Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum.* In libris etiam Regum de Samaritis dicitur, eos Dominum simulque vanos ac inanes Deos coluisse; de quibus postea subiungitur: *Et immisit in eos leones, & ecce interficiunt eos, eò quòd ignorent ritum Dei terræ.* Quæ cùm ita sint, meritò sanè præclara & Galliæ regni caput vrbs Lutetia Parisiorum loco insignium habet antiquam hanc inscriptionem: *Vnus Deus, vnus Rex, vna fides, vna lex.* quem titulum voluit in pu-

Paul. Diac. lib. 24.
Sab. Enn. 8. cap. 6.
Car. Sigo. de regno Ital. lib. 2.
Genebr. in Chron. ann. 607.
Num. 16.
4. Reg. 17.
Genebr. in Chron. pag. 562.

in pûblicis locis ſcriptum, in parietibus ſculptum, in vitreis feneſtris depictum, in tapetibus contextum. Et certè tam graue ac deteſtandum ſcelus eſt eorum Principum, qui hæreſes erroresque diſſimulant, ſeque ignauos in rebus ad Religionem pertinentibus præbent, & in iis tollendis, quæ ſuis popularibus offendiculo eſſe vidēt, ſocordes ac languentes, vt in Eccleſiaſtico Spiritus ſanctus, de Regibus Iudæ loquens, his verbis magna conſideratione digniſſimis vtatur: *Præter Dauid, & Ezechiam, & Ioſiam omnes peccatum commiſerunt: nam reliquerunt Legem Altiſſimi Reges Iuda, & contempſerunt timorem Dei. dederunt enim regnum ſuum aliis, & gloriam ſuam alienigenæ genti.* Quæ verba non exiguam habent admirationem. ſcimus enim Dauidem atq; Ezechiam in grauiſſima peccata prolapſos: nam Dauid adulterio homicidium adiunxit; Ezechias verò, inani gloria ductus, theſauros ſuos Babyloniis oſtendit; & eam ob rem vterque Deo pœnas exſoluit: & tamen ſacræ Paginæ teſtantur, eos non peccaſſe. verùm hæc ideò Spiritus ſanctus dicit, quòd Dauidis & Ezechię facinora, licet admodum grauia, non videantur in peccatis numeranda præ deteſtabilibus eorum Regum ſceleribus, qui vel fuerunt ſimulacrorum cultores, vel inanem idolorum cultum permiſerunt, & in eis, quæ pertinēt ad veram Religionem, ſegnes ſe, inertesque præbuerunt. Nō igitur

Eccl.49.

2.Reg.11.

Iſaia 39.

non peccârunt Dauid & Ezechias Reges, ſed non peccârunt in Religione, veroq́uo Dei cultu; quem vel neglexiſſe, præcipuum crimen eſt. Quàm igitur graue, quàm exſecrandum videbitur Deo rerum æſtimatori æquiſſimo ſcelus illud, cui ſi conferantur adulterium, homicidium, ſuperbia, ſeu vaniſſima oſtentatio & inſolentia, in peccatorum numero non reponuntur.

CAPVT XXIX.

Quas pœnas Deus repetat à Principibus & Rebuspublicis hæreſi infectis.

SI deteſtabile crimen in conſpectu Domini eſt hæreſes permittere, & ea non tollere, quæ Rempublicam à diuini Numinis vero cultu & ſanctiſſima Religione cohibent aut retardant, vt ſuprà declaraui: quantū ſcelus exiſtimari debet, ſi quis exemplo ſuo leuiſſimis concionatoribus, minis, ſuppliciis, ac tormentis plebem, à vera Religione deductam, ad ſequendū Belial impellat! qui fidelibus, quos tutari ac defendere debuit, offenſionis ac ruinę cauſa eſt! quo ſupplicio dignus cenſeri debet Princeps qui ſub nomine Chriſtiano bellum Chriſto infert! qui, filium Eccleſiæ ſe vocans, faces flammasq; Eccleſiæ admouet! Plenæ ſunt hiſtoriæ exemplis Principū qui ob hæreſes grauiſſimas pœnas Deo dede-

Vide Thom. Boſ. de ſign. Eccl. libro 5. c. 11. ſig. 16.

dederunt, & principatibus ac imperiis orbati vitam miſerrimè finierunt: quos omnes hoc loco commemorare mihi propoſitũ non eſt, nec referre Conſtantij aut Valentis Imperatorũ calamitoſos exitus; nõ Hunerici Wandalorum Regis; non Baſiliſci capitalis hoſtis Concilij Chalcedonenſis, quem Zeno imperio priuauit; non Zenonem ipſum, qui ſuę coniugis iuſſu viuus humatus eſt; non Heraclium, qui Catholicus ac fortis Princeps initiò fuit, ſed poſteaquam in hæreſim incidiſſet, facta plurium ac nobiliſſimarum Orientis prouinciarum iactura, obſcœno morbi genere infeliciter abſumptus eſt. Tacebo etiam de Anaſtaſio, cui per quietem ſeueri ac terribilis viri ſpecies obiecta eſt, librũ in manu tenentis & aperientis; qui, cùm in eo libro Anaſtaſij nomen inueniſſet, ad illũ conuerſus, *Propter errores*, ait, *tuos, & deprauatam fidem, è vita tua quatuordecim annos demo*: quos illicò eraſit, nec multo pòſt fulmine ictus Anaſtaſius interiit. Non commemorabo etiam Conſtantinum Copronymum, cui tam graue vulnus, inſanabilemque plagam inflixit DEVS, vt contenta voce atque eiulatu clamaret, *Æterno, & nunquam exſtinguendo trador igni*. Nihil dicam de Philippico Iconomacho, qui de imperio depulſus fuit, eiuſque nomen è nummis abraſum, è publicis tabulis deletum, ex aliis monumentis reuulſum, & ex officio Miſſæ liturâ ſublatum.

Zon. tom. 3.
Ibidem.
Zon. et Pau. Diac. lib. 7. cap. 1.
Car. Sigon. lib. 7 de imper. Occid.
Sigeb. anno 776.

Nihil de Leone Imperatore, cui Occidentis imperium ablatum est, data Gregorio III. summo Pontifici iustissima causa, vt illud à Græcis ad Germanos transferret. Nihil de Georgio Pogibrachio, qui in pertinaci sua contumacia & perfidia obfirmatus, excommunicationis fulmine percussus est, tandemque regno ac vita priuatus. Quod idem propè nostra memoria contigit Christierno Daniæ Regi, qui Catholicæ Religionis desertor regno pariter ac libertate fuit spoliatus. His exemplis tam multis & notissimis prætermissis, id vnum dumtaxat addamus, præter miserandos exitus, quos demonstraui malis Principibus Deo vindice contigisse, eodem etiam vltore grauiter regna & prouincias puniri, in quibus Princeps improbus errores atque hæreses impiè fouet, easque de industria permittit, vel negligentia, incuria, & dissimulatione sustentat; quod exemplis, quæ mox subiiciam, fiet manifestum. Gothi principiò fuêre Catholici: itaque ex eorum Episcopis vnus, cui nomen Vlphilas, Concilio Nicæno interfuit. Hic, à nonnullis Arianis seductus atque deprauatus, Gothis venenum erroris instillauit: vixq; satum fuit hoc malum, cùm simul dissensionum & diuisionum causa creuit; quo factum est, vt Hunni in Gothos irruperint, eosque victos è terris, quas occupârant, & possidebant, deturbauerint. Quando iidem Gothi sub potestatem

Iouius l. 7. de Vir. illust.

Geneb. ann. 1532.

Car. Sigon. lib. 8. de imper. Occid.

testatem suam Hispanias redegerunt, eas hæretici Priscillianistæ corruperant, & inibi magna auctoritate dominabantur; vt ex historia Seueri Sulpicij, & epistola quadam Leonis primi, perspicuum est. Quo tempore VVandali Africam oppresserunt, eam Donatistæ deprauauerant. Gallias etiam infecerat hæresis Vigilantij, cum validus Francorum exercitus irruptionem in eas fecit. Atque eos ipsos Francos magna Religionis incuria ceperat, cùm Normanni bello victos domuerunt. Quid dicam de Britannia, quam nunc Angliam appellamus? Gildas scriptor perantiquus, & veritatis amantissimus, testatur per id tempus, quo Britanni Anglos, vt sibi contra Pictones ac Scotos essent auxilio, adsciuerunt, eam totam insulam hæresi Pelagiana corruptissimam fuisse; huiusque impietatis vindicandæ gratia permisisse Deum vt Angli in eos ipsos arma conuerterent, quibus auxilio venerant, deuictosque ex insula pellerent; quam postea de suo nomine Angliam appellauerunt. Tantum porro decursu temporis ibi creuerat errorum colluuies, vt, quo tempore S. Gregorius Pontifex Augustinum cum aliquot Monachis sociis in Angliam ad propagandam Catholicam fidem destinasset, inuentis nouem hæreticis Episcopis, nullum Catholicum repererit. Cùm Alboinus Longobardorum Rex Italiam ingressus, Venetias, Liguriam, & Galliam Cisalpinã (quæ

Seuer. Sulp. lib. 2. hist. sacra.
S. Leo epistola 93.

nunc ex illorum nomine Longobardia dicitur) occupauit, illæ Regiones multis erroribus ac hæresibus redundabant, & in Concilium Constantinopolitanum ac Chalcedonense admodum erant contumaces. Quid illa memorem infelicia ac tristissima tempora, quæ orbis terrarum exitium atque perniciem Mahometum nobis dederunt? quot errores atq; hæreses contra Catholicam Religionem illis temporibus toto Oriente vigebant! nam Heraclius Imperator, hæresi infectus, beneuolum se ac fauẽtem præbebat impietatis sectatoribus, neque ab eis huius sceleris pœnas reposcebat. Et, vt hoc caput concludã, vrbs Constantinopolis capta est euersaq; à Turcis anno nostræ salutis millesimo quadringentesimo quinquasimo tertio, eo ipso tempore, quo vita functis Palæologo Imperatore, & Patriarcha Cõstãtinopolitano, (qui non multo antè in Conc. Florent. ad vnitatem Ecclesiæ Romanæ se aggregarant) & neglectis sanctissimi Concilij Florentini decretis, Græci, à suo capite diuulsi, à Deo etiã Opt. Max. defecerant. Quàm diu enim in Græcia floruit Religio, tam diu floruit imperium; & Religione deficiente, defecit quoque imperium, in eiusque locum seruitus, captiuitas, strages, ruina, calamitas subintrarunt. Nostra ætate Liuonia Prouincia, quæ militibus S. Mariæ, quos Teutonicos vocãt, parebat, venit in potestatem Moschouitarũ,

anno

anno post Christum natum 1558. cùm non multo antè à Catholica Religione defecisset, & Lutheranæ prauitatis incendio deflagrasset. Hungariam præterea & Transyluaniam huius veritatis certissimos testes habemus: quã hactenus vidimus confirmatam in Litteris sacris auctoritate Spiritus sancti; testimoniis sanctissimorum & sapientissimorum Patrum; exemplis nobilitate & pietate præstantissimorum Principum; suppliciis & pœnis quas Deus ab iis exegit, qui, ab eius tramite deflectentes, per obliquos atque contortos viarum anfractus incedendum sibi existimarunt; denique ratione & experientia, quibus docemur Christum cum Belial, Catholicum cum hæretico conuenire non posse; nec perturbationibus ac discordiis immunem fore ciuitatem ac rempublicam, in qua licet cuique quam volet pro sua libidine Religionẽ amplecti; nec debere Christianum Principẽ in suis regnis effusæ licentiæ & libertatis conscientiæ frena laxare, si ea conseruata cupiat, & debitum Christiano Principe munus persoluere. Hæc sunt quæ in re proposita Christiana Religio nos docet; nec Religio tantũ, sed & recta ratio, quam secutus Mæcenas, Augusto Imperatori gratus & perfamiliaris, ei auctor fuit, Dione teste, ne permitteret aut introduci aut Romæ externos Deos coli; & acerrimè in eos animaduerteret, qui sectas alienas sectabantur: sic enim fore *Dion. l.52.*

vt

vt omnes ad Romanum Deorum cultum se fingerent atque conformarent. cuius sui cōsilij eam causam adferebat, quòd hæc res ad imperij pacem ac securitatem pertineret. Sed iam reliqua videamus, exquiramusque quonam modo Religio Principes admoneat vt Ecclesiæ pœnis & censuris se submittant, si quid aliquādo vt homines admiserint, quod castigatione dignum sit.

Capvt. XXX.

Religionem Christianam docere Principes quid illis agendum sit, cùm in graue peccatum prolapsos Ecclesia castigat.

Monet hæc eadem Religio Christiana Principes, vt si quando, vt homines sunt, in graue crimen inciderint, peccatum agnoscant, & animi magna submissione se decretis ac censuris Ecclesiæ subiiciant; intelligantque ne tantillum quidem de dignitate atque auctoritate sibi decedere, si se demiserint, fuerintq; cū cæteris etiā subditis in pœnitentia pares, cum quibus culpa fuerunt æquales. Terrestris potestas ac magnitudo omnis in Dei conspectu fæcis & quisquiliarum instar est. Itaque qui Deum in eius ministro agnoscit & intuetur, facili negotio se illi submittit, & eius obiurgationem animaduersionēque lubens amplectitur; sciens

quòd

quòd quanto humiliùs se Dei causa abiecerit, tanto sublimiùs ab eodem prouehetur & efferetur. Quod Dauidem permouit vt luce palam ante Arcam Domini exsultans & gestiens saltaret, & coniugi suæ Michol factũ hoc exprobranti responderet: *Viuit Dominus, quia ludam ante Dominum, qui elegit me potiùs quàm patrem tuum, & quàm omnem domum eius, & præcepit mihi vt essem Rex super populum Domini in Israel & Iuda; & vilior fiam plus quã factus sum, & ero humilis in oculis meis, & cum ancillis, de quibus locuta es, gloriosior apparebo;* 2. Reg. 6.
Qui idem Rex à Nathan Propheta reprehẽsus, crimen suum humiliter agnouit, & magna submissione admissi facinoris pœnas ipse à se vltro exegit; de quo sic loquitur Ambrosius: *Peccauit Dauid, quod solent Reges; sed pœnitentiam gessit, fleuit & ingemuit, quod non solent Reges.* Ambr. Apol. 2. Dauid, cap. 3.
Huius rei exempla quædam habent historiæ Ecclesiasticæ. Narrat enim Eusebius Cęsariensis, Philippum Imperatorem Christianum fuisse, & temporibus Fabiani Papæ ac martyris vixsse; cumque vellet die quodam in templum ingredi, non priùs à Pontifice permissum esse intrare, quàm publicè pœnitentiam egisset, ob multa delicta quæ ab illo fuerãt admissa: Imperatorem autem alacri & libenti animo Episcopo morem gessisse, & ingenuam modestiam atque religiosam piamque affectionem, Dei timore incitatam, reipsa declarasse. Huius porro pœni- Euseb. l. 6. cap. 29.

pœnitentiæ ritus hic erat: errorem publicè fateri, ante fores Ecclesiæ seorsum à cœtu fidelium in ordine pœnitentium stare, &(vt ait Tertullianus) sacro cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deiicere, illa quę peccauit, tristi tractatione mutare, Presbyteris aduolui, & caris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere. Quin etiam ex Theodoreto colligi potest, solitum pœnitentem vinculis deuinctum ac constrictum in Templum venire, in eum scilicet modum quo sontes se Iudici sistere consueuerunt. Quòd si quis sigillatim quæ fieri solerent à pœnitentibus nosse cupit, consulat Robertum Bellarminum, qui pro more suo hæc diligenter & eruditè pertractat. Peruulgata est atque celebris historia Theodosij Imperatoris, Principis non minus Religione & in Ecclesiam pietate ac obedientia clari, quèm excelsi atque inuicti animi magnitudine triumphisq; illustrissimi. Huic post immanē Thessalonicensium occisionem & cædem, ira ob improbè necatos Præfectos stimulante perpetratam, Mediolanum reuerso, & in sacrum Templum properanti, Ambrosius, summa constantia & sanctitate Pontifex, extra sacra vestibula obuiam processit, atque grauissimis verbis, maiestate quadam plenissimis, eum aditu Templi tam diu prohibuit, quoad agnitam culpam, pœnitentiæ lacrymis obli-

Tertul lib. de pœn.

Theod.

Tomo 2. de pœn. lib. cap. 22.

Paulin. in eius vita.

obliteraſſet. Cui obſecutus Imperator ab ingreſſu ſacrarum ædium ſe abſtinuit; & ad palatium cum gemitu & lacrymis regreſſus, in luctu ſqualoreque per octo menſes fuit; & errorem ſuum ac facinus tot lamentis tantoq; dolore deteſtatus eſt, vt, qui Theodoretum rem geſtam ſigillatim enarrantem attẽtè legit, non mediocriter obſtupeſcat, ſeq; ad pietatem vehementer excitari ſentiat: cuius narrationis quædam tantum capita, ne ſingulis recẽſendis ſim prolixior, attingam. Refert igitur hic hiſtoricus, quodam die, cũ Imperator conſideret in palatio lamentis ſe dedens, Ruffinum aulæ magiſtrum, magna apud eũ auctoritate, vtpote admodũ familiaré, ad eum acceſſiſſe, fletuſq; cauſam rogaſſe; cui Imperator lugens acerbiùs, ac maiorem in modum flens, in hæc verba reſpondit: *Tu quidem Ruffine, ludis; nam quantis ipſe in malis verſer, non ſentis: ego verò gemo, & meam ipſius deploro calamitatem, dum mente complector quã facilis aditus ad ſacrum templum ſeruis & mendicis pateat, liberque illis ad Dominum ſuum deprecandum detur introitus; mihi autem non modò ad illum locum, verùm etiam ad cælum ipſum acceſſus præcluſus ſit. Nam venit mihi in mentẽ ſententia à Domino prolata, qui palam dixit: Quodcumque ligaueritis ſuper terram, erit ligatum & in cælis.* Ad quem cũ Ruffinus, Currã, ſi placet, ad Epiſcopum, eique ſupplicabo perſuadeboque vt te abſoluat; *At non eſt*, inquit Impe-

Theod. l.5. cap.17.

Matth. 18.

Imperator, *tibi morem gesturus: noui enim adeo iustam æquamque Ambrosij sententiam, vt non metu potestatis Imperatoriæ sit Legem diuinam violaturus.* Tandem, dilapso octo mensium spatio ad ianuam templi se confert Theodosius, non vt templum ingressurus, sed obsecraturus Ambrosium vt sibi peccatorum veniam misericorditer impertiret. At Ambrosius eius aduentum dixit esse tyrannicum, eumque ipsum contra Deum insanire, & illius leges proterere. Tum Imperator: *Non obstinato animo leges sancitas impugno, neque sacra vestibula per nefas introire cupio, sed oro vti mihi soluas vincula, & proponas tibi ante oculos clementiam illius, qui est Dominus omnium; ne mihi occludas ianuam, quam ille omnibus, quos peccatorum suorum pœniteat, patefecit.* Cui Ambrosius: *Quam tu* (inquit) *pœnitentiam post tã graue scelus admissum ostendis? quæ medicamenta ad vulnera tam difficilia curatu sananda adhibuisti? Tuum est*, respondit Imperator, *medicamanta ostendere, eaque temperare, & vulnera, quæ ægrius curantur, obligare; meum autem, quæ sunt adhibita, accipere.* Cùm ergo, omnibus sancti & inuicti Antistitis hortationibus in aures ac animum admissis quæcumque sibi mandata essent, lubens fecisset; vinculis solutus in sanctum Templum ingreditur fidelissimus Imperator; nec stans, aut genu nixus, sed pronus humi abiectus, capillum manibus lacerans, frontem ferire, lacrymarum

guttis

guttis solum rigare, veniamque supplex petere cœpit, versum illum Dauidis recitans: *Adhæsit pauimento anima mea, viuifica me secundùm verbum tuum.* O te Principem verè gloriosum, & clarissimum Imperatorem, qui probè cognitam ac perspectam Dei maiestatem habens, atque eius ministris iure debitam obedientiam, terreni principatus sublime culmen & omnem imperij gloriam atque amplitudinem illis submittendam esse prudentissimè iudicasti! Quisquis profectò hoc egregium factum debitè ponderauerit, & æquissima trutina ac lance examinauerit, sine controuersia existimabit Theodosium longè illustriori victoria potitum, cum seipsum vicit, & pia animi submissione ac religiosa obedientia de se triumphauit, quàm cùm superatis & sub iugum missis hostibus toties trophæa monumentaque victoriæ erexit. Habuit enim Theodosius Imperatores plurimos socios gloriæ ex perduellibus partæ, sed paucos eius laudis quam gignit sui victrix obedientia. Quare, sicut optimè ait D. Augustinus, *Propterea voluit Deus vt Theodosius Imperator ageret pœnitentiam publicam in conspectu populi, maximè quia peccatum eius celari non potuit: & erubescit senator, quod non erubuit Imperator? erubescit nec senator, sed tantùm curialis, quod nō erubuit Imperator? erubescit plebeius, siue negotiator, quod non erubuit Imperator?* Sed ab hoc tam illustri exemplo, cuius nos clari-

Psal. 118.

Aug tom. 10. *hom.* 49.

tas ac præſtantia pauliſper demorata eſt, ad alia tranſeamus.

CAPVT XXXI.

Plura in eandem rem proferuntur exempla.

OTHO tertius Imperator Creſcentium nobilem & primarium virum, quòd Pontifici infeſtus vim & arma intuliſſet, occidi iuſſit, cui tamen vitam & ſalutem ſponderat: quod ſuum ſcelus cùm ad pedes S. Romualdi Abbatis, ea tempeſtate ſanctitatis opinione celeberrimi, proſtratus in ſacra confeſſione retexiſſet; ſatisfactionis & pœnæ nomine iuſſus eſt nudis pedibus in Garganum proficiſci montem, in Apuliæ prouincia regnoque Neapolitano ſitum, vbi Michaëlis Archangeli memoria, propter maxima ab ipſo eo in loco accepta beneficia, piè frequentatur & colitur. Paruit mandatis Imperator, & per quadraginta dies ſolemni ieiunio deſtinatos, horrido atque aſpero ſacco indutus, duro in ſtrato cubauit, aliiſque pœnitentiæ operibus corpus afflxit: vt eius temporis ſcriptor grauiſſimus Petrus Damianus Cardinalis in vita S. Romualdi (ex quo etiã traxit Surius) refert. Eius quoque meminit [a] Carolus Sigonius. De [b] Othone IV. Imperatore, qui ab Innocentio III. Pontifice fuit anathemate percuſſus, ac imperio deturbatus, id memoria dignum narrat Albertus Crantzius, Germanus ſcriptor: eũ ex quo Eccleſiam

Sur. tom. 3. 19. Iunij.
[a] *Lib 7. de reg. Italiæ.*
[b] *Sig. l. 16. de reg. Ital.*

clesiam oppugnauit, nec quietè in pace, nec feliciter fortunatèque vixisse, mortique vicinum vehementer indoluisse; ac coquis suis iussisse vt iacentem stratumq; protererent & conculcarent, tamquam mortalium omniũ vilissimum & abiectissimũ. Henricus II. Angliæ Rex incautiùs locutus, occasionem dedit famulis quibusdã, proiectæ audaciæ hominibus, vt beatissimum Thomam Cantuariensem Archiepiscopum & Angliæ Primatem crudelissimè perimerent: & quamquam Rex id fieri non iusserat, & re cognita vehementer doluit, indignèque tantum facinus tulit; tamen tollendæ publicæ offẽsionis causa, & vt Ecclesiæ censuris subderet sese, pretiosa veste ornatuque regali deposito, publicam pœnitentiam egit, voluitque nudatum tergum flagellis populo spectante cædi, vt qui tamquam verus Ecclesiæ filius culpam agnosceret & defleret, matrisque censuræ ac correctioni se libens volensque submitteret; pluris existimans, esse se Ecclesiæ filium, quã regia Anglię dignitate præfulgere. Quod exemplum cum sit cognitu dignissimum, & magnam admirationem adferat, huc adducam iisdem verbis & circumstantiis descriptum, quibus scriptor, qui ea ætate vixit, depinxit. Sic igitur habet: Rex, cùm Cantuariam venisset, ab æde Beati Dunstani vsque ad summum Templũ, in quo S. Thomas conditus est, nudis pedibus & commu- *Euerard. in Vita S. Thomæ.* *Guil. Neub. & Sur. tom. 6. 29. Decemb.*

ni veste lacrymabundus ingrediebatur, non viarum asperitate, non pedum teneritudine retardatus, Vbi ad Ecclesiæ fores venit, procidit, & adorauit: porro ingressus locum illũ in quo vir beatus occisus est, lacrymis infundit: deinde, dicta confessione coram Episcopis, cum multo tremore ac reuerentia accessit ad loculum martyris, atque illic toto prostratus corpore, quos gemitus, quæ suspiria ediderit, quos lacrymarum profuderit imbres, dici satis non potest. Deinde exteriori veste se nudans, scapulas & caput in tumuli fenestram magna humilitate submisit, ita vt omnes eo spectaculo ad lacrymas permouerentur: primòque ab Episcopis quinquies cæsus est, deinde à Monachis, ampliùs octoginta, ternos accepit ictus, atque ita sollemniter absolut⁹ est. Post hæc nuda humo residens, nudis pedibus, vt venerat, atque ieiunus totam noctem exegit. Pro qua tam eximia pietate ac pœnitentia multis à Deo muneribus affectus est, atque S. Thomæ martyris meritis insignem aduersus hostes est adeptus victoriam, vt auctores sunt Eduardus in vita S. Thomæ Cantuariensis, & Guilielmus Neubrigensis in sua rerum Anglicanarũ historia, scriptores Angli, qui sub Hentrico Rege floruerunt. Huic exemplo iũgamus aliud, Edgardi Angliæ etiam Regis. Hic insano amore obcæcatus, oppressa per vim sacrata virgine, turpi sacrilegij scelere se obstrinxit: cum-

eumq́; de more patriæ dexteram ſuam Dunſtano Cantuarienſi etiam Archiepiſcopo honoris gratia porrigeret, noluit Antiſtes extẽſa ſua ſcelere violatam complecti, iuſſitque vt ſeptem annis diadema regium capiti nõ imponeret, & ſacris virginibus Monaſterium exſtrueret: quæ, dicto obtemperans, libens perfecit. Ioannem etiam eiuſdem Inſulæ Regem, quòd Eccleſiæ miniſtros malè acciperet, & Templis auara cupiditate grauis eſſet, ſummus Pontifex à ſacrorum communione ſemouit: & quamquam obſtinatior principiò parêre noluit, poſtea tamen, cùm populares vi cenſuræ adductos à ſuo conſortio cerneret cœtuque diſcedere, manus dedit, &, collo ſub iugum miſſo, imperata exſecutus eſt: tametſi, cùm ſe ſacris vinculis ſolutum videret, ad eaſdem iniurias rediit; ob quas acerbiſſima quæque perpeſſus, miſerãdum in modum exceſſit è vita. Petrus Aragonum Rex, qui in Siciliam accitus Gallos ex eo regno deiecerat, à duobus ſummis Põtificibus, Martino quarto & Honorio quarto, piorum communione priuatus eſt; quòd ius & dominium regni ad Eccleſiam pertineret, & illud contra Pontificum, qui tunc Eccleſiæ præerant, voluntatem in ſuam poteſtatem redegerat. qui cum in extremum vitæ diſcrimen incurriſſet, adeſſentque Antiſtites non pauci, multique Religioſi, atque Primarij regni, coram omnibus dixit,

Polyd. Virg. hiſt. Angl. lib. 15.

Hier. Surit lib 4. ſuorũ Annal. c. 15.

illud quidem numquam ſibi propoſitum fuiſſe, vt Eccleſiæ moleſtiam vllam aut iniuriam exhiberet, vel quidquam faceret quod mereretur tam grauem & ſeueram ſententiam in ſe ab Apoſtolica Sede prolatam; tamen ſe, quod tamquam fidelis ac Catholicus Princeps noſſet anathematis ſententiam iuſtè iniuſtève latam timendam eſſe, propterea mandaſſe vt in ſuo regno inuiolatum ſeruaretur Apoſtolicæ Sedis interdictum. Deinde ſummo cũ Religionis & pietatis affectu rogauit Tarraconenſem Archiepiſcopum, vt ab excommunicationis vinculo abſolueret, paratum atque expeditum vel ad fidem regiam obligandam, ſanctèque iurãdum ſe in eo manſurum, ꝙ iuris æquitate ſeruata ſuper ea re Sedes Apoſtolica ſtatuiſſet; vel ad conueniendum ſummum Pontificem, facti ſui vt rationem reddat, innocentiamque teſtetur. In quo non minùs ſe matris Eccleſiæ filium obſequentem ac humilem præbuit, quàm in multis prœliis, quæ geſſit, animoſum inuictumque Principem declarauit. Philippus Franciæ Rex, repudiata Bertha vxore, Fulconi Andegauenſium Comiti ereptam coniugem, nomine Bertrandam, quam miſerè deperibat, in matrimonium duxit. Huic Pontifex iuſſit, vt, reiecta ſceleris ſocietate coniuncta pellice, vxorem reuocet, cum eaque legitimam vitam agat: cumque Regem veſano amore furentem, ſuique immemorem,

tem, multis remediis blandis pariter & aſperis fruſtra adhibitis, ad ſaniorem mentem reuocare, atque è regno tantam offenſioné tollere non poſſet; tandem Vrbanus II. Pontifex maximus, diris deuotum, excommunicationis pœna feriit, Galliſque præcepit ne Regi obediant. Rex inſanit, magna verborũ inſolentia diſceſſionem à Pontifice minatur: ſed nihil proficit. fingit ſe velle Pontificis leniendi & veniæ poſcenda cauſa Romam cõcedere: ſed vana fuit atque inanis eiuſmodi ſimulatio; nam Pontifex fortis & conſtans perſtitit in ſententia. Tandem Rex victus ſubmiſit ſe Eccleſiæ, eiuſque cenſuris eſt obſecutus, cum videret eas æquiſſimas eſſe, & tales haberi non ſolùm ab Epiſcopis & Eccleſiarum Præfectis, ſed etiam ab omnibus Ordinibus regni, qui propterea ſumma cum reuerẽtia iis obtemperabant. Ex quo ſatis intelligitur quantum virium habuit hic Eccleſiaſticus mucro, quantumque apud veros Eccleſiæ filios habere debeat; quemadmodum à Papirio Maſſonio in Annalibus Galliæ annotatum eſt, qui etiam hæc ſubdit: *Plus virium Religio quàm ſceptrum & diadema, & inuictum Regis nomen maieſtaſque, habuit.* Innocentius Papa Ludouicum ſeptimum Galliæ Regem Eccleſiaſtica ſententia à Chriſti corpore ſegregauit, & grauiſſimo regnum ipſum interdicto ſubiecit, vt non obedientem & præfractum contumacemque Regem

Maſſon. in Ann. Gall. lib. 3.
Idem ibid. in Lud. ſept.
Bod. lib. 6. de Rep.

coërceret. Itaque tribus annis, quibus durauit interdictio, nullus Ecclesiasticorum inuentus est, qui Regẽ ad officia diuina admitteret, aut cælesti pane reficeret. Quanta fuit temporibus illis veterum Francorum religio! quanta pietas! quàm humilis obedientia! & quàm singularis in Apostolicam Sedem obseruantia! Quæ eadem religio, ac supremæ Sedis respectus, & iustus anathematis timor, Frederico Imperatori ab Ecclesia segregato, filiam tamen Ducis Austriæ in vxorem petenti, & Ducis voluntatem & illustris puellæ assensum præclusit: tanta erat censurarum Ecclesiasticarum æstimatio. Sed hanc tractationem claudat Boleslai Poloniæ Regis seuerior pœnitentia, qua se afflixit quod Sbignem fratrem iussisset interfici; quamuis cõtumacia, rebellione, & fastu fratris prouocatus, & concilio suorum, qui prudentia humana nitebantur, impulsus, hoc facinus Boleslaus admisisset. Verba quibus factum explicat Martinus Cromerus, Varmiensis Episcopus, accuratus & elegans rerum Polonicarũ scriptor, hęc sunt, à quibus nihil recedã: *Post hæc Boleslaus, quamuis magnis in ornatũ Tẽplorum, & in alimenta Sacerdotum atque egenorum, impendiis atq; donationibus, iugiq; precatione & lachrymis, & aspero tenuique victu & cultu corporis, cilicio pro veste vtens, & cinere sese adspergens, ægrotorumque mendicorum pedes subinde manibus suis abluens, admissum in Sbignem fratrem*

Sig. lib 18. de reg. Ital.

Lib. 5. hist. Polon.

fratrem facinus sedulò expiaret; cùm aliys satisfaceret: tamen ipse sibi non satisfaciebat, nisi & laborem longæ molestæq́; peregrinationis adÿceret. Itaque solemne Christianis quadraginta dierum ieiunium pane tantùm & aqua gustādis, cilicium indutus, cùm exegisset, paucis Sacerdotibus & aliis pÿs hominibus comitatus ad Ægidÿ tutelaris Diui sui sepulcrum peregrinationem priuati habitus suscepit, atque id iter magna ex parte nudis pedibus confecit, nullum Templum, nullum Monasterium, nullum egentium domicilium, neminem denique Sacerdotem aut mendicū præteriens, quin liberalitatis & magnificentiæ quidpiam in eum depromeret. Narrat idem auctor, eum vere proximo in Hungariam ad D. Stephani sepulcrum alteram peregrinationem, eamq́ue religiosè & pedestri etiam itinere, obiisse.

CAPVT XXXII.

Quàm metuenda sit excommunicatio.

ERIT fortè qui dicat: Quid se hi Imperatores & Reges potentissimi ita abiecerunt, & veluti coacti censuris & pœnis Ecclesiæ humiliter submiserunt, cùm non esset in hoc mundo inferiori, qui inuitos compellere posset, potentior? Cui ego tantæ submissionis causam fuisse respondeo, quòd infirmitatis humanæ conscij intelligerent, se, quamuis auro tecti, purpuraq́ue fulgentes incederent, & apud omnes in honore essent,

tamen nihil aliud esse, nisi viles homunculos, ex cinere & luto cōpactos, superiori cuidam Regi subiectos, qui Rex Regum est, & Iudex viuorum æquè atq; mortuorum; qui,

Iob 12. vt loquitur Iob, *baltheum Regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum*; qui, vt ait regius

Psalm. 75. Propheta, *aufert spiritum Principum, & terribilis est apud Reges terræ.* Itaq; luce diuina collustrati, & auxilio cœlesti fortiores effecti, eidem Deo eiusque ministris tanquam patribus & Iudicibus se submittebant. Nouerant enim, cùm Superioribus Ecclesiasticis obtemperarent, morem se gerere immortali Deo, cuius illi vices ac locum obtinent. Propterea Sanctus Ambrosius ad Imperatorem Theodosium scribens, hortansque vt tot innocentium Thessalonicæ occisorum cædem pœnis spontè susceptis expiaret, cùm in medium aliquot Regum exempla protulisset,

Ambr. lib. 5. epist. 28. eiusmodi eum verbis affatur: *Hæc ideo scripsi, non vt te confundam, sed vt Regum exempla prouocent, vt tollas hoc peccatum de regno tuo. tolles autem humiliando Deo animam tuam. Homo es, & tibi venit tentatio, vince eam. peccatum non tollitur, nisi lachrymis & pœnitentia. Nec Ange-*

Matth. 28. *lus potest, nec Archangelus: Dominus ipse, qui solus potest dicere: Ego vobiscum sum, si peccauerimus, nisi pœnitentiam deferentibus non relaxat. Suadeo, rogo, hortor, admoneo, quia dolori est mihi, vt tu, qui pietatis inauditæ exemplum eras, qui apicē clementiæ tenebas, qui singulos nocentes non patie-*

patiebaris periclitari, tot peryſſe non doleas innocentes. Etſi in prœlyſ feliciſſimè egeris, etſi in alyſ quoque laudabilis; tamen apex tuorum operum pietas ſemper fuit. Id tibi inuidit diabolus, quod habebas præſtantiſſimum. vince eum, dum habes adhuc vnde vincere poſſis. Noli peccato tuo aliud peccatum addere, vt vſurpes, quod vſurpaſſe multis officit. Hæc omnia D. Ambroſius ad Theodoſium, quem poſtea vita functum idem Antiſtes miris laudibus extulit, dum de illo ſcribens hæc ait: *Dilexi vnum, qui magis arguentem, quàm adulantem probaret. ſtrauit omne, quo vtebatur inſigne regium, defleuit in Eccleſia publicè peccatum ſuum, quod ei aliorum fraude obrepſerat: gemitu & lacrymis orauit veniam. quod priuati erubeſcunt, non erubuit Imperator publicè agere pœnitentiam; neque vllus poſtea dies fuit, quo non illum doleret errorem.* Arcadius Imperator, Theodoſij filius, paternum exemplum magna cum gloria ſecutus eſt. Arcadiũ enim, eiusq; coniugem Eudoxiam, Innocentius primus anathemate damnauerat, damnationis ſententia grauiſſimis hiſce tremendisque verbis in eos pronuntiata: *Itaque ego minimus & peccator, cui thronus magni Apoſtoli creditus eſt, ſegrego & eycio te & Eudoxiam à perceptione immaculatorum myſteriorũ Chriſti Dei.* Quo excommunicationis gladio vulneratus Imperator, non inſolenter ſe geſſit, nec in ferientem acceſſus eſt, ſed humiliter ſubmiſit, Pontificisq; corre-

Ambr. Orat. in fun. Theodoſ. tom 2.

Gennad. Niceph. & Glycas. Bar. tom. 5. anno 407.

correptionem admiſit, ad eumq́ue datis litteris, facti ratione cum aliqua ſatisfactione reddita, veniam poſtulauit, tantaq́ue modeſtia, obedientia, ac pœnitentiæ ſignificatione à vinculis abſolui petiit, vt dignus habitus ſit, qui Eccleſiæ fideliumq́ue ſocietati redderetur: etiamſi paucos poſt menſes Imperatrix vita functa ſit, & Arcadius non diu ſuperfuerit. Atque hinc fortaſſe factum eſt, vt Theodoſius, Arcadij filius, ac magni Theodoſij nepos; tam ſingulari fuerit in Eccleſiam pietate, & hanc à cœtu fidelium diſtractionem tam vehementer reformidârit. Nam cùm quidam vitæ monaſticæ cultor, ob negatam, quam importunè rogabat rem quampiam, temerè eum communione priuaſſet, non priùs capere cibum voluit, quàm Epiſcopus ſignificaſſet, non eſſe cur ſententiam, quæ nulla eſſet; timeret, & multo labore, qui eum ligauerat, inquiſitus abſolueret. Et quanquam videri cuipiam poteſt, Theodoſium vanis quibuſdam animi anguſtiis & inani ſcrupulo ita timuiſſe: tamen egregiam hanc viri reuerentiam, & ſanctum timorem, quo cenſuras Eccleſiæ gladiumq́ue metuebat, tam cumulatè rependit Deus, vt in tutelam ſuſceptum, præſidiisq́ue firmiſſimis munitum, aduerſus gentes barbaras, quæ in illius perniciem conſpirauerant, ſignis, portentis, prodigiis, defenderit, cælo vel in fugam acto (vt poſtea referam) hoſtium exercitu.

Tripar hiſt. lib 10, c. 27.

Theod lib 5. cap. 36. Niceph. lib. 14 c. 4. Bar. tomo 5.

citu. Vt igitur eò redeam, quod initio huius capitis propoſui; contemptus ſui, & viliſſimę naturæ cognitio, & iuſta cenſurarum æſtimatio ac timor, cauſa erant tam piæ & humilis Principum ſubmiſſionis: & meritò quidem; nam nemini dubium eſt, quin excommunicationis gladius neruus ſit (vt ait Concilium Tridentinum) Eccleſiaſticæ diſciplinæ, & ad continendos in officio populos valdè ſalutaris. Vt enim præclarè ait Cyprianus, *Interfici Deus iuſſit Sacerdotibus ſuis non obtemperantes, Iudicibus à ſe ad tempus conſtitutis non obedientes: & tunc quidem gladio occidebantur, quando adhuc etiam circumciſio carnalis manebat; nunc autem, quando circumciſio ſpiritualis eſſe ad fideles Dei ſeruos cœpit, ſpirituali gladio ſuperbi ac contumaces necantur, dum de Eccleſia eijciuntur.* Eam ob cauſam Tertullianus excommunicationem vocat *Diuinam cenſuram, ſummumq́; futuri iudicij præiudicium.* Origenes verò affirmat excommunicatum Satanæ comparari. Multi præterea ſanctiſſimi & præſtantes Eccleſiæ Doctores mirè exaggerant, quanta, & quàm timenda ſit excommunicatio, ac inter cæteros ſic loquitur Auguſtinus: *Illud enim quod ait Dominus, Si nec Eccleſiam audierit, ſit tibi tanquam ethnicus & publicanus; grauius eſt, quàm ſi gladio feriretur, ſi flammis abſumeretur, ſi feris ſubijceretur.* Quæ ſi puris perpurgatisque oculis contemplaremur, & quibus oportet rationum momen-

Seſſ. 25. c. 3. de refor.

Cypr libr. 1. epiſt 62.

Tertull.

Aug. libr. 1. cont. aduerſ. Leg. & Prophet. c. 17.

tis ponderaremus, intelligeremus profectò ab odio & indignatione diuina, quam peccato incurrimus, & à lethali crimine (quod iustè latã excommunicationem præcedat oportet) nihil anathemate magis metuendũ, nihil magis esse fugiendum. Nam excommunicationis gladio ab Ecclesiæ corpore, tanquam putrida & arentia membra resecamur ac diuellimur, ab fidelium & fratrũ nostrorum communicatione disiungimur, Ecclesiæ sacrificiis & suffragationibus priuamur, aliisque donis cœlestibus excludimur, quorum participes sunt ij qui cum Christo in Ecclesiæ corpore vinculo fidei, & caritatis nexu, coniunguntur. Ob scelus Achami, qui pacti præuaricator sacrilega surreptione anathema incurrerat, comminatus Deus Iosue. *Iosue 7.* sic ait: *Non ero ampliùs vobiscum, donec conteratis eum, qui huius sceleris reus est.* Anathematizare autem, si vim nominis spectes, est solemnibus verbis & ritibus excommunicare: nam Græcis anathema significat rem sepositam & asseruatam, quam nefas est tangere. Idcirco quod Deo consecratum ac dicatum est, Anathema dicitur, tanquam segregatum quid, & Deo reseruatum, quod in communes & profanos vsus non licet assumere. Is etiam qui excommunicatus est, vocatur Anathema, quoniam ab hominum communicatione separatur & repellitur, Satanæque mancipatur, vt cum illo cæteris nulla sit so- *Vide interpretes in hũc locum.*

cietas:

cietas. Nec desunt Doctores Ecclesiæ, qui testantur excommunicatos initio nascẽtis Ecclesiæ à dæmonibus obsessos, & miris modis vexatos fuisse, vt seipsos recognoscerent, &, quemadmodum Apostolus Paulus loquitur, vt spiritus saluus fieret. *1. Cor. 2.*

CAPVT XXXIII.

Quàm graue duxerint Gentiles, à rerum sacrarum vsu separari.

NEQVE verò Christiani solùm segregationem hanc & quasi diuisionem anathematis mucrone factam semper exhorruerunt, sed etiam Iudæi & Gentiles in grauissimis suppliciis habuêre, si cui nefario ac impio homini sacris rebus interdiceretur: quem non secus ac tetram pestem fugiebant & exsecrabãtur. Romani proditionis damnatum igni & aquá interdicebant: aquæ verò & ignis appellatione reliqua etiam intelligebãt, quæ ad vitã hominis necessaria sunt. Quem morem à Græcis acceperunt, apud quos solebant ij, qui graue scelus in Rempublicam admisissent, compitis, delubris, & sacrificiis arceri. Athenienses nonnulla solitos sancire publicis exsecrationibus, testis est Cicero: cui etiam rei destinatum Templum habuêre, vt tradit Hesychius; cuius etiam meminit Aristophanes. Ex Plutarcho discimus, eosdem Athenienses post Socratis cædem, in eos qui falsò sapientem virũ accusa-uerunt, *Duar. de sacr. Eccles. minist. l. 1. cap. 3.* *Cic. 3. Offic.* *Hesych. in Leuit.* *Aristoph. in Horis.* *Plut. opusc. de inuid. & odio.*

uerunt, odio exarſiſſe tam acerbo, vt ab illis diſcederent, illorum aditum ſermonemq́ue refugerent, donec in deſperationem acti, & doloribus extabeſcentes, vitam miſerrimè finirent. Diuinus Plato libro de Legibus nono, inter alia genera ſuppliciorum, quæ in parricidam ſtatuit, eum ſacris arcendum edicit: qui verò cum huiuſmodi nefario cibum ſumpſerit, biberitve, rerumq́ue aliud eiuſmodi geſſerit, aut, cùm eſſet fortè fortuna obuius, ſpontè tetigerit, ei neque Templum, neque forum, neque omninò ciuitatem, priuſquam purgatus fuerit, adire fas eſſe. De Druidis, Gallorum Sacerdotibus, agens Cæſar, Si quis, inquit, aut publicus, aut priuatus eorum decreto non ſteterit, ſacrificiis interdicunt. hæc pœna apud illos grauiſſima. quibus ita interdictum eſt, hi numero impiorum ac ſceleratorum habentur; ab his omnes decedunt, aditum eorum ſermonemq́ue defugiunt, ne quid ex contagione incommodi capiant. Plinius ſcribit, in Taprobana inſula, ferè extra orbem relegata, Regem, ſi quid delinquat, morte multari, nulla vi interueniente, ſed auerſantibus cũctis, & commercia etiam ſermonis denegantibus. Hæc & alia his ſimilia Gentilium exempla ſatis oſtendunt, illos non ignoraſſe, quàm ſit neceſſaria ſpiritalis quædam & ſuperior poteſtas; & quàm graue ſupplicium cenſeri debeat, hominem eſſe diuulſum à commercio

Plato lib. 9. de Leg. prope finem.

Cæſar de bello Gall. lib. 6.

Plin. lib. 6. cap. 22.

&

& societate cæterorum. Verùm enimuerò vt Ethnici, vnius veri Dei, qui tamen naturæ rationisque luce inueniri potest, cognitionem non assequebantur, & idcirco multitudinem Deorum colebant: sic in designanda & firmanda spiritali potestate, ad quam Dei cultus spectat, longiùs aberrârunt. Sed omissis Gentilibus, ad morem in Ecclesia Christi receptum sermo noster regrediatur. Sanctus Ioannes Chrysostomus sapienter aduertit, Apostoli Pauli permissione Christiano licere communicare cum Ethnicis & infidelibus, cibum autem capere cum excommunicatis non licere. Et sanè est, quod notemus & obseruemus maximè, quanti censuram hanc faciat Ecclesia: cùm enim Hebdomadæ sacrosanctæ feria sexta proprias ac peculiares pro Paganis, Infidelibus, & Iudæis preces fundat: tamen pro excommunicatis nõ orat; eo etiam die, qui communi hominum liberationi sacer est. Qua etiam de causa, cùm Gregorius VII. Pontifex Henricum IV. Imperatorem, acrem Ecclesiæ hostem, in numero impiorum habendum censuisset, illũ Catholici Germaniæ Principes tanquã excommunicatum deseruerunt: & quamuis contrà irasceretur, fremeret, & minitabundus in omnes insaniret: tamen apud eos plus valuit Christiana Religio, quàm vana Principis cõminatio. Itaque regiis oratoribus in hæc verba responderunt: *Dũ sola vitæ temporalis detrimenta,*

Chrysostom. hom. 25. in epist. ad Heb.

Alber. Pigh. lib. 5.

Hier. Eccl. cap. 2.

Sig. lib. 9. de reg. Ital.

menta, dum solam famæ & existimationis labem Henricus intentaret, tametsi viris ferenda non essent: tulimus tamen, ne contra iusiurandum, quo tenebamur, impudenter præcipitanterq́; venire videremur. Nunc verò, cùm ab Ecclesiæ corpore, propter immania scelera, Apostolici anathematis mucrone præcisus sit, cùm eo communicare sine cōmunionis Ecclesiæ damno & fidei iactura non possumus: proinde Imperatoris gratiā maluimus amittere, quàm Dei beneuolentiam perdere.* Cùm autem perstaret Imperator in cōtumacia, & excommunicationem negligeret, imperio abdicatus, & imperatoriis insignibus exutus, eò tandem miseriarum redactus est, vt in Templo B. Virginis, quod sumptibus suis exstrui curauerat, vt aleretur, infinitis precibus ab Spirensi Episcopo non impetraret: cumq́ue breui è viuis excessisset, etiam filio eius clauum imperij tenente: tamen, vt Ecclesiæ censura seruaretur, totos quinq; annos insepultus iacuit. Quamobrem non est quòd miremur, si Reges ac Principes Christiani, qui volunt ex animo & esse & haberi Religionis amantes atque studiosi, id egerint, quod superiori capite commemoraui, non compulsi vlla mortalium vi, quam non timebant, sed adacti cōscientia, Ecclesiasticarum censurarum metu; spiritu & virtute cœlesti, quam illis liberaliter impertiebat Deus. Qui quidem vt nobis aperiret quanti facienda sit & quantopere pertimescenda excommunicationis senten-

ſententia, eius cauſa inſignia aliquando miracula edidit; nunc in homines exſecratos exquiſitis cruciatibus animaduertens, nunc res alias ſtupore & admiratione pleniſſimas faciens; vt proximo capite dicturi ſumus.

CAPVT XXXIV.

Supplicia & miracula quædam, quæ Deus in excommunicatos edidit.

LOTHARIVS, Lotharij Imperatoris filius, turpi libidine incenſus, cum legitima coniuge ſuâ Theoberga adulterij falsò accuſata, & à quibuſdam Epiſcopis damnata, diuortio facto, Valdradum ſcelere ſibi copulauit. At Nicolaus primus ſummus Pontifex, maxima ſanctitate & animi magnitudine vir, ipſum à cœtu fidelium abductũ diris deuouit, & Archiepiſcopos duos Theogaldum Treuirorum, & Guntharium Agrippinenſium, quòd tanto crimini conſenſiſſent, dignitate & ſedibus priuauit. Cùm verò gratiã petiturus ab Adriano, Nicolai ſucceſſore, Romã veniſſet Lotharius; imperauit ei Pontifex vt ipſe cũ Proceribus quibuſdã ex ſuis, quos teſtes innocentiæ ſuæ produxerat, eius probãdæ gratiâ Euchariſtiæ Sacramentũ adirent. Fecerunt vt iuſſũ fuerat, corpus Domini ſumpſerũt: ſed ab hac ſacrilega cõmunione nec dum annus integer effluxerat, cùm omnes mors ſuſtulit; Rexq; ipſe cũ Roma via

2. q. 1. c. [illegible] Lotharii. & c. ſcelus. & 11. q. 3. Theobaldũ, & c. Præcipuè.

Car. Sig. lib. 5. de reg. Ita. Nauel. gen. 29. circa fin. Meier. libro 11. Annal. Flandr.

Placentina abiret decessit è viuis. Historicorum quidam scriptis prodidêre, Philippum Galliæ Regem cognomento Pulchrum, tum ob despectam excommunicationem, tum etiam quòd Bonifacium octauum hostiliter vexauerit, à quodam apro discerptum, miserabili morte interiisse; atque ex tribus eius filiis, ad quos ex ordine corona peruenit, sobolem, quæ sibi succederet nullam reliquisse; eorumque coniuges, Philippi verò nurus: de stupro postulatas, & duas ex illis adulterij conuictas, regium sanguinem graui infamia inquinasse. Cæterùm inter omnia memorabile maximè est exemplum Frederici secundi Imperatoris, eiusque tum patris Henrici, tum filiorum Conradi, Manfredi, Corradini, & Encij, Ecclesiæ hostium, & in summos Pontifices rebellium, in quibus viperina stirps & familia Frederici exstincta est, de quibus S. Antoninus Florentinus Archiepiscopus loquens, *Aduertant*, inquit, *Christi fideles quem exitum Ecclesiæ hostibus Deus largiatur, qui animis & corporibus est perniciosus. Cùm enim in excõmunicatione hi Principes decesserint, quanam ratione patuit illis cœlum? qua etiam ex causa iudicati sunt indigni sepultura Ecclesiastica; priuatiq; & Siciliæ regno, & Romano imperio, immensisq; thesauris, inferno adiudicati sunt.* Quæ ideo ab Antonino dicuntur, quòd omnes isti Principes infeliciter vitę diem extremũ obierunt; & Corradinus quidem Siciliæ Rex &

Tom. 3. hist.

Sueuo-

Sueuorum Dux postremus à Carolo Andegauiæ & Prouinciæ Comite, Siciliæque possessore, captus, tantus alioqui Princeps, ætate ac pulchritudine florens, palàm securi percussus est, prius à Clemente IV. excommunicatus: qui, dum fortissimo & victore exercitu per agrum Viterbiensem iter faceret, eius casum miseratus & deflens, quasi vaticinans, dixit; Corradinum vt victimam ad cædem duci. Gregorius Magnus in suis Dialogis refert, duas quasdam virgines sacras, nobili genere ortas, intẽperantis linguæ, à S. Benedicto admonitas, vt linguã à verborũ contumeliis tẽperarent, adiecta hac cõminatione: *Corrigite linguam vestram; quia, si non emendaueritis, excõmunico vos.* Illæ autem à pristinis moribus nihil mutatæ, intra paucos dies defunctæ sunt, atq; in Ecclesia sepultæ: sed cùm in eadem Ecclesia Missarum solemnia celebrarentur, atq; ex more Diaconus clamaret, *Si quis non cõmunicat, det locum*; nutrix earum, quæ pro eis oblationes offerre consueuerat, eas de sepulcris progredi & exire videbat. quod dum sæpius cerneret, quia ad vocem Diaconi clamantis exibant foras, atque intra Ecclesiam permanere non poterant; ad memoriam reduxit, quæ vir Dei illis adhuc viuentibus dixerat: tunc seruo Dei cum graui mœrore indicatum est: qui manu sua protinus oblationẽ dedit, dicens: *Ite, & hanc oblationem pro eis facite, & vlterius excommunicatæ*

Naucl. gen. 43.
Plat. in vita Clem. 4.

Lib. 2. Dial. cap. 23.

correptionem admisit, ad eumque datis litteris, facti ratione cum aliqua satisfactione reddita, veniam postulauit, tantaque modestia, obedientia, ac pœnitentiæ significatione à vinculis absolui petiit, vt dignus habitus sit, qui Ecclesiæ fideliumque societati redderetur: etiamsi paucos post menses Imperatrix vita functa sit, & Arcadius non diu superfuerit. Atque hinc fortasse factum est, vt Theodosius, Arcadij filius, ac magni Theodosij nepos; tam singulari fuerit in Ecclesiam pietate, & hanc à cœtu fidelium distractionem tam vehementer reformidârit. Nam cùm quidam vitæ monasticæ cultor, ob negatam, quam importunè rogabat rem quampiam, temerè eum communione priuasset, non priùs capere cibum voluit, quàm Episcopus significasset, non esse cur sententiam, quæ nulla esset; timeret, & multo labore, qui eum ligauerat, inquisitus absolueret. Et quanquam videri cuipiam potest, Theodosium vanis quibusdam animi angustiis & inani scrupulo ita timuisse: tamen egregiam hanc viri reuerentiam, & sanctum timorem, quo censuras Ecclesiæ gladiumque metuebat, tam cumulatè rependit Deus, vt in tutelam susceptum, præsidiisque firmissimis munitum, aduersus gentes barbaras, quæ in illius perniciem conspirauerant, signis, portentis, prodigiis, defenderit, cælo vel in fugam acto (vt postea referam) hostium exercitu.

Tripar hist. lib 10, c. 27.

Theod lib 5. cap. 36. Niceph. lib. 14 c. 4. Bar. tomo 5.

citu. Vt igitur eò redeam, quod initio huius capitis proposui; contemptus sui, & vilissimę naturæ cognitio, & iusta censurarum æstimatio ac timor, causa erant tam piæ & humilis Principum submissionis: & meritò quidem; nam nemini dubium est, quin excommunicationis gladius neruus sit (vt ait Concilium Tridentinum) Ecclesiasticæ disciplinæ, & ad continendos in officio populos valdè salutaris. Vt enim præclarè ait Cyprianus, *Interfici Deus iussit Sacerdotibus suis non obtemperantes, Iudicibus à se ad tempus constitutis non obedientes: & tunc quidem gladio occidebantur, quando adhuc etiam circumcisio carnalis manebat; nunc autem, quando circumcisio spiritualis esse ad fideles Dei seruos cœpit, spirituali gladio superbi ac contumaces necantur, dum de Ecclesia eijciuntur.* Eam ob causam Tertullianus excommunicationem vocat *Diuinam censuram, summumq; futuri iudicij præiudicium.* Origenes verò affirmat excommunicatum Sa-tanæ comparari. Multi præterea sanctissimi & præstantes Ecclesiæ Doctores mirè exaggerant, quanta, & quàm timenda sit excommunicatio, ac inter cæteros sic loquitur Augustinus: *Illud enim quod ait Dominus, Si nec Ecclesiam audierit, sit tibi tanquam ethnicus & publicanus; grauius est, quàm si gladio feriretur, si flammis absumeretur, si feris subijceretur.* Quæ si puris perpurgatisque oculis contemplaremur, & quibus oportet rationum momentis

Sess. 25. c. 3. de refor.

Cypr libr. 1. epist 62.

Tertull.

Aug. libr. 1. cont. aduers. Leg. & Prophet. c. 17.

tis ponderaremus, intelligeremus profectò ab odio & indignatione diuina, quam peccato incurrimus, & à lethali crimine (quod iustè latã excommunicationem præcedat oportet) nihil anathemate magis metuendũ, nihil magis esse fugiendum. Nam excommunicationis gladio ab Ecclesiæ corpore, tanquam putrida & arentia membra resecamur ac diuellimur, ab fidelium & fratrũ nostrorum communicatione disiungimur, Ecclesiæ sacrificiis & suffragationibus priuamur, aliisque donis cœlestibus excludimur, quorum participes sunt ij qui cum Christo in Ecclesiæ corpore vinculo fidei, & caritatis nexu, coniunguntur. Ob scelus Achami, qui pacti præuaricator sacrilega surreptione anathema incurrerat, comminatus Deus Iosue. *Iosue 7.* sic ait: *Non ero ampliùs vobiscum, donec conteratis eum, qui huius sceleris reus est.* Anathematizare autem, si vim nominis spectes, est solemnibus verbis & ritibus excommunicare: nam Græcis anathema significat rem sepositam & asseruatam, quam nefas est tangere. Idcirco quod Deo consecratum ac dicatum est, Anathema dicitur, tanquam segregatum quid, & Deo reseruatum, quod in communes & profanos vsus non licet assumere. Is etiam qui excommunicatus est, vocatur Anathema, quoniam ab hominum communicatione separatur & repellitur, Satanæque mancipatur, vt cum illo cæteris nulla sit societas:

Vide interpretes in hũc locum.

cietas:

cietas. Nec desunt Doctores Ecclesiæ, qui testantur excommunicatos initio nascẽtis Ecclesiæ à dæmonibus obsessos, & miris modis vexatos fuisse, vt seipsos recognoscerent, &, quemadmodum Apostolus Paulus loquitur, vt spiritus saluus fieret. *1. Cor. 1.*

CAPVT XXXIII.

Quàm graue duxerint Gentiles, à rerum sacrarum vsu separari.

NEQVE verò Christiani solùm segregationem hanc & quasi diuisionem anathematis mucrone factam semper exhorruerunt, sed etiam Iudæi & Gentiles in grauissimis suppliciis habuêre, si cui nefario ac impio homini sacris rebus interdiceretur: quem non secus ac tetram pestem fugiebant & exsecrabãtur. Romani proditionis damnatum igni & aquá interdicebant: aquæ verò & ignis appellatione reliqua etiam intelligebãt, quæ ad vitã hominis necessaria sunt. Quem morem à Græcis acceperunt, apud quos solebant ij, qui graue scelus in Rempublicam admisissent, compitis, delubris, & sacrificiis arceri. Athenienses nonnulla solitos sancire publicis exsecrationibus, testis est Cicero: cui etiam rei destinatum Templum habuêre, vt tradit Hesychius; cuius etiam meminit Aristophanes. Ex Plutarcho discimus, eosdem Athenienses post Socratis cædem, in eos qui falsò sapientem virũ accusauerunt

Duar. de sacr. Eccles. minist. l. 1. cap. 3.

Cic. 3. Offic.
Hesych. in Leuit.
Aristoph. in Horis.
Plut. opusc. de inuid. & odio.

uerunt, odio exarsisse tam acerbo, vt ab illis discederent, illorum aditum sermonemque refugerent, donec in desperationem acti, & doloribus extabescentes, vitam miserrimè finirent. Diuinus Plato libro de Legibus nono, inter alia genera suppliciorum, quæ in parricidam statuit, eum sacris arcendum edicit: qui verò cum huiusmodi nefario cibum sumpserit, biberitve, rerumque aliud eiusmodi gesserit, aut, cùm esset fortè fortuna obuius, spontè tetigerit, ei neque Templum, neque forum, neque omninò ciuitatem, priusquam purgatus fuerit, adire fas esse. De Druidis, Gallorum Sacerdotibus, agens Cæsar, Si quis, inquit, aut publicus, aut priuatus eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicunt, hæc pœna apud illos grauissima. quibus ita interdictum est, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur; ab his omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi capiant. Plinius scribit, in Taprobana insula, ferè extra orbem relegata, Regem, si quid delinquat, morte multari, nulla vi interueniente, sed auersantibus cũctis, & commercia etiam sermonis denegantibus. Hæc & alia his similia Gentilium exempla satis ostendunt, illos non ignorasse, quàm sit necessaria spiritalis quædam & superior potestas; & quàm graue supplicium censeri debeat, hominem esse diuulsum à commercio

Plato lib. 9. de Leg. prope finem.

Cæsar de bello Gall. lib. 6.

Plin. lib. 6. cap. 22.

& societate cæterorum. Verùm enimuerò vt Ethnici, vnius veri Dei, qui tamen naturæ rationisque luce inueniri potest, cognitionem non assequebantur, & idcirco multitudinem Deorum colebant: sic in designanda & firmanda spiritali potestate, ad quam Dei cultus spectat, longiùs aberrârunt. Sed omissis Gentilibus, ad morem in Ecclesia Christi receptum sermo noster regrediatur. Sanctus Ioannes Chrysostomus sapienter aduertit, Apostoli Pauli permissione Christiano licere communicare cum Ethnicis & infidelibus; cibum autem capere cum excommunicatis non licere. Et sanè est, quod notemus & obseruemus maximè, quanti censuram hanc faciat Ecclesia: cùm enim Hebdomadæ sacrosanctæ feria sexta proprias ac peculiares pro Paganis, Infidelibus, & Iudæis preces fundat: tamen pro excommunicatis nō orat; eo etiam die, qui communi hominum liberationi sacer est. Qua etiam de causa, cùm Gregorius VII. Pontifex Henricum IV. Imperatorem, acrem Ecclesiæ hostem, in numero impiorum habendum censuisset, illū Catholici Germaniæ Principes tanquā excommunicatum deseruerunt: & quamuis contrà irasceretur, fremeret, & minitabundus in omnes insaniret: tamen apud eos plus valuit Christiana Religio, quàm vana Principis cōminatio. Itaque regiis oratoribus in hæc verba responderunt: *Dū sola vitæ temporalis detrimenta,*

Chrysostom. hom. 25. in epist. ad Heb.

Alber. Pighi. lib. 5.

Hier. Eccl. cap. 2.

Sig. lib. 9. de reg. Ital.

menta, dum solam famæ & existimationis labem Henricus intentaret, tametsi viris ferenda non essent: tulimus tamen, ne contra iusiurandum, quo tenebamur, impudenter præcipitanterque venire videremur. Nunc verò, cùm ab Ecclesiæ corpore, propter immania scelera, Apostolici anathematis mucrone præcisus sit, cùm eo communicare sine cõmunionis Ecclesiæ damno & fidei iactura non possumus: proinde Imperatoris gratiã maluimus amittere, quàm Dei beneuolentiam perdere.* Cùm autem perstaret Imperator in cõtumacia, & excommunicationem negligeret, imperio abdicatus, & imperatoriis insignibus exutus, eò tandem miseriarum redactus est, vt in Templo B. Virginis, quod sumptibus suis exstrui curauerat, vt aleretur, infinitis precibus ab Spirensi Episcopo non impetraret: cumque breui è viuis excessisset, etiam filio eius clauum imperij tenente: tamen, vt Ecclesiæ censura seruaretur, totos quinq; annos insepultus iacuit. Quamobrem non est quòd miremur, si Reges ac Principes Christiani, qui volunt ex animo & esse & haberi Religionis amantes atque studiosi, id egerint, quod superiori capite commemoraui, non compulsi vlla mortalium vi, quam non timebant, sed adacti cõscientia, Ecclesiasticarum censurarum metu; spiritu & virtute cœlesti, quam illis liberaliter impertiebat Deus. Qui quidem vt nobis aperiret quanti facienda sit & quantopere pertimescenda excommunicationis senten-

ſententia, eius cauſa inſignia aliquando miracula edidit; nunc in homines exſecratos exquiſitis cruciatibus animaduertens, nunc res alias ſtupore & admiratione pleniſſimas faciens; vt proximo capite dicturi ſumus.

CAPVT XXXIV.

Supplicia & miracula quædam, quæ Deus in excommunicatos edidit.

LOTHARIVS, Lotharij Imperatoris filius, turpi libidine incenſus, cum legitima coniuge ſuá Theoberga adulterij falsò accuſata, & à quibuſdam Epiſcopis damnata, diuortio facto, Valdradum ſcelere ſibi copulauit. At Nicolaus primus ſummus Pontifex, maxima ſanctitate & animi magnitudine vir, ipſum à cœtu fidelium abductũ diris deuouit, & Archiepiſcopos duos Theogaldum Treuirorum, & Guntharium Agrippinenſium, quòd tanto crimini conſenſiſſent, dignitate & ſedibus priuauit. Cùm verò gratiá petiturus ab Adriano, Nicolai ſucceſſore, Romã veniſſet Lotharius; imperauit ei Pontifex vt ipſe cũ Proceribus quibuſdã ex ſuis, quos teſtes innocentiæ ſuæ produxerat, eius probãdæ gratiâ Euchariſtiæ Sacramentũ adirent. Fecerunt vt iuſsũ fuerat, corpus Domini ſumpſerũt: ſed ab hac ſacrilega cõmunione necdum annus integer effluxerat, cùm omnes mors ſuſtulit; Rexq; ipſe cũ Roma via

2. q. 1. c. nos Lotharium. & c. ſcelus. & 11. q. 3. Theobaldũ. & c. Præcipuè.

Sueuorum Dux postremus à Carolo Andegauiæ & Prouinciæ Comite, Siciliæque possessore, captus, tantus alioqui Princeps, ætate ac pulchritudine florens, palàm securi percussus est, prius à Clemente IV. excommunicatus: qui, dum fortissimo & victore exercitu per agrum Viterbiensem iter faceret, eius casum miseratus & deflens, quasi vaticinans, dixit; Corradinum vt victimam ad cædem duci. Gregorius Magnus in suis Dialogis refert, duas quasdam virgines sacras, nobili genere ortas, intẽperantis linguæ, à S. Benedicto admonitas, vt linguã à verborũ contumeliis tẽperarent, adiecta hac cõminatione: *Corrigite linguam vestram; quia, si non emendaueritis, excõmunico vos.* Illæ autem à pristinis moribus nihil mutatæ, intra paucos dies defunctæ sunt, atq; in Ecclesia sepultæ: sed cùm in eadem Ecclesia Missarum solemnia celebrarentur, atq; ex more Diaconus clamaret, *Si quis non cõmunicat, det locum*; nutrix earum, quæ pro eis oblationes offerre consueuerat, eas de sepulcris progredi & exire videbat. quod dum sæpius cerneret, quia ad vocem Diaconi clamantis exibant foras, atque intra Ecclesiam permanere non poterant; ad memoriam reduxit, quæ vir Dei illis adhuc viuentibus dixerat: tunc seruo Dei cum graui mœrore indicatum est: qui manu sua protinus oblationẽ dedit, dicens: *Ite, & hanc oblationem pro eis facite, & vlterius excommunicatæ*

Naucl. gen. 43.
Plat. in vita Clem. 4.

Lib. 2. Dial. cap. 23.

non erunt. quę oblatio dum pro eis fuisset immolata, illæ exire ab Ecclesia vlteriùs visæ nõ sunt. A. S. Eligio Episcopo vir quidam, cùm in facultates Ecclesiæ præter fas inuolaret, anathemate percussus, subitò mortuus concidit, vt in vita eiusdẽ refertur. S. Albinus, Andegauensium Antistes, cùm rogaretur vt eulogias, quas reliqui Antistites ad personam cõmunione suspensam dirigentes benedixerant, & ipse siguaret, ait ad Sacerdotale concilium: *Etsi ad mandatũ vestrum ego signare compellor; dum vos causam Dei recusatis defendere, ipse potens est defendere.* quo facto, antequam eulogias excõmunicata persona susciperet, exspirauit; & priusquam portitor perueniret, sermo Sacerdotis obtinuit. Peruulgatum est in Hispania insigne miraculũ, quod in Fromesta oppido cõtigit, vbi Hostia sacra ad patinam ita tenaciter adhæsit; vt nulla arte diuelli potuerit, cùm danda esset pauperi ægro, qui ob æs alienum non solutum à participatione Sacramentorum Ecclesiastica sententia exclusus erat; cùm autem debitum exsoluisset, censuræ Ecclesiæ se satisfecisse ratus, nõ fuerat solicitus vt à vinculo solueretur. Id etiam quod fertur Vallisoleto accidisse, (si tamen verum est) memoratu dignissimũ videtur. Latrò quidam (vt narrant) vas argenteum furto sublatum abdiderat in excauato trunco proceræ & annosæ populi, propter B. Magdalenam sitę. Interea cùm ab ore Sacerdotis

Sur. to. 2. die 1. Martij. Baron. to. 3. anno 313.

dotis in eum qui vas ſurripuerat, aut retinebat, excommunicationis ſententia quaſi fulmen emitteretur, repentè areſcere cœpit arbor; ſed vaſe fortè poſtea reperto, & ei, cuius erat, reſtituto, natiua viriditas ac pulchritudo arbori reddita eſt, omnibus tanti miraculi ſtupore defixis. Ferdinandus à Caſtello, vir religioſus, in prima parte hiſtoriæ ſuæ ſcriptum reliquit, S. Gondiſaluum Amarantiũ, ex Dominicana familia Monachum, vt rudi populo, ad quem conciones habebat, declararet quanta ſit vis excommunicationis, & quid damni in anima pariat, caniſtrum candido ac primario pane plenum, quem mulier geſtabat, excommunicaſſe, ſubitoq; (mirum dictu) panem niueum in aterrimũ conuerſum; deinde cùm eundem aqua luſtrali aſperſum benedixiſſet, reſciſſo maledicto, nigrore poſito priſtinum candorem recepiſſe. Non abſimile exemplum refertur de S. Antonino Archiepiſcopo Florentino, viro ſanctiſſimo ex eadem D. Dominici conſociatione. In aliis etiam terrarum partibus conſtat Deum anathemate interpoſito res admirabiles, cùm in mutis animantibus, tum etiam in rebus ſenſu carentibus, effeciſſe. Non quòd in res ſenſus vel rationis expertes cadere poſſit excõmunicatio, ſed vt tantę cenſurę metus ac reuerentia in animis hominum gigneretur; ſcirentque mortales, nullo temporario damno, vel grauiſſimo, Chriſtianum

Ferdinan. à Caſt. 1 p. hiſtor. libr. 2. cap. 62.

Sur. tom. 4.

affici posse, quod aliqua ex parte cum ea iactura conferendum sit, quam patiuntur ij, quos à piorum consortio & à sacrorum communione seiunxit Ecclesia. Propterea meritò censet D. Augustinus excommunicationem esse pœnam grauissimam omnium, quas infligere potest Ecclesia: cuius sententiã Deus ratã habet, vt affirmat D. Hieronymus. Nec enim tã homo ligat (vt scribit Ioannes Chrysostomus) quàm Deus, qui ligandi potestatem homini concessit.

Aug. lib. de correct. & grat. c. 15. Hier. in cap. 18. Matth. Chrysostom. hom 4. in c. 2. ad Hebra. 11. q. 3. c. nemo.

CAPVT XXXV.

Quam obseruantiam Principes ministris Ecclesiæ debeant.

PRæterea, Christiana Religio nobis ostendit, quanta Sacerdotibus obseruantia debeatur, quanta Templis diuino cultui dicatis veneratio quanta reuerentia bonis & facultatibus Ecclesiæ, quas ei fidelis populus ad peccatorum expiationem & diuini honoris augmentum obtulit, deditque liberaliter. Quo de argumento cùm multa scripta sint, ego breuiter attingam, seligamque pauca ex multis, quæ graues auctores tradiderunt: ac primùm hoc capite aperiam, qua reuerentia Principes Sacerdotes & spirituales Dei ministros prosequi debeant; proximis autem capitibus de Templis ac bonis Ecclesiarum sermonem instituam. Et certè quantam curam natio-

nationes omnes, etiam falsæ Religionis, & inanium Deorum, in colendis simulacris susceperint, potissimum perspicere licet ex reuerentia quam Sacerdotibus, Deorum suorum ministris, detulerunt; eos enim semper in honore habuerunt, & suspexerũt, tãquam sacros homines, & de cælo lapsos, ac proinde maxima illos veneratione coluerunt. Auctor est Plutarchus, in nonnullis Græciæ prouinciis Sacerdotium regiæ dignitati exæquatum, & pari honore Sacerdotes & Reges affectos fuisse. Refert etiam Ælianus, apud Ægyptios eosdem exstitisse Sacerdotes ac iudices. Vix credi potest, quanta fuerit apud Gallos & auctoritas & potestas Sacerdotum, quos Druidas nominabant, vt testatur Iulius Cæsar, Romæ penes Sacerdotes potestas erat lites dirimendi inter plebeios homines & magistratum, & controuersias finiendi inter sacrificulos & reliquos Deorum ministros; vt scriptum reliquit Dionysius Halicarnasseus. Apud Germanos (vt discimus ex Cornelio Tacito) Sacerdotes de rebus grauioribus tam plena potestate decernebant, vt eis nullus resistere aut repugnare auderet. In Cappadocia Bellonæ Sacerdos potestate ac imperio secundũ Regem pollebat. Penes eosdem in Æthiopia summa fuit potestas, tãtaque vel in ipsum Regẽ auctoritas, vt nonnumquam, cum expedire iudicabant, misso nũtio mortem Regi imperarent, & aliũ suf-

Vide Anast. Ger. de lac. immun. lib. 1. cap. 8.

Plut. quæst. Rom. vlt.

Ælian. lib. 14 c. 34.

Cæsar. lib. 6. de bello Gal.

Dion. Hal. lib. 2. antiquit. Rom.

Tacitus de mor. Germ.

Hir. de bel. Alexandr.

Diod. Sic. lib 4. de fabul. antiq.

Pierius in Hier. l 20. c. de noctua.

Paul. Iou. lib. 11. hist. ficerent. Sultanus Ægypti, vt vocant, non se Regem ante vel Dominum arbitrabatur, quã à Calipha, qui sacris præerat, confirmaretur. Quod si nationes istæ, alioquin in Religione obcæcatæ, ac Deum ignorantes, soloque lumine rationis collustratæ, inanium, exsecrandorum, turpissimorumque Deorũ impios sacrificulos tã singulari veneratione & obsequio prosequebantur; quanta nobis esse debet in Sacerdotes & veri ac viuentis Dei ministros obseruantia! quibus occulis eos intueri cõuenit, quos sacra Scriptura interdum [a] Deos vocat, nõnuquam [b] Angelos Domini, aliquando Reges coronatos vt populũ Dei regãt, alicubi Iudices ad iudicandas tribus terræ! quantum suspicere, quos eadem appellat Legatos à Deo missos, Doctores qui alios iustruãt, Postores qui gregẽ pascant, tubas clarè verbum Dei sonantes, portas cæli, custodes, muros, columnas, & Ecclesiæ occulos, qui sũt Christo Domino nuncupante, sal terræ, lux mundi, ciuitas supra montem posita! Quo in honore & pretio habendi, quibus ab immortali Deo datum & concessum est homines à peccatis absoluere & à vitiis purgatos in numerum filiorum Dei reponere cœli ianuam reserare, portas inferorum claudere, mortuos ad spiritalem vitã euocare, vinctos è vinculis emittere, cæcis lucẽ restituere, Satanæ tyrãnidẽ dissoluere! Res admirandas patrauit Moyses, dum mare diui-

a Exod 22.
b Mal. 2.
Greg. lib. 4. epist. 31.
Matt. 5.

diuisit, aquasque suspendit, reuocatis in alueum aquis Pharaonem demersit, miraculis ac prodigijs Israëliticum populum, per vastam ac desertam solitudinem duxit: sed exigua hæc sunt, si cum iis conferantur quæ quotidie facit Sacerdos, dum è cælis Deum euocat, venientem manibus tenet, & homines præparat ac disponit, vt dignè manducent ac suscipiant. Sicut enim Solis splendor stellarum omnium fixarum pariter atq; inerrantium lumen longè superat: sic ex B. Leonis sententia Christiani Sacerdotis dignitas & officium omni sæculari dignitati ac potestati multis partibus antecellit. S. Pontifex Clemens testatur, D. Petrum Apostolorum Principem solitum dicere, debere Principes & Imperatores Sacerdotibus obtemperare atque existimare se illorum precibus in Dei gratiam restitui, cum eorum manus osculantur. Propterea Ieremiæ vati sic dicit Deus, *Ecce constitui te hodie super gentes & super regna:* quoniam (vt Theodoretus inquit) erat Sacerdos ex Sacerdotibus Anathoth. Quo ex loco probat [a] Innocentius tertius, ciuili Regum imperio maiorem esse Sacerdotum potestatem. Idem asserunt Bonifacius primus, & Gelasius primus, summi Pontifices, dum scribunt ille ad Honoriũ, hic ad Anastasium, Imperatores. Ignatius [b] etiam Episcopus & frequẽtissimus martyr, in sua ad Smyrnenses epistola, Deum primũ, tũ Sacerdotes, tertio verò

Leo epist. 94.

Clem epist. in 1 tomo Concil.

Ierem 1.

a *De maior. & obed. ca. solit §. Praterea.*

b *S. Ignat. epistola 7.*

verò loco honorandos Reges scribit. Eodem modo [c] Gregorius Nazianzenus, [d] Ioannes Chrysostomus, ac [e] Ambrosius, summa sanctitate & sapientia Doctores, regiæ dignitati Sacerdotium anteponũt. Hoc ipsum innuere voluit D. Martinus, dum à Maximo Imperatore mensa exceptus poculum Presbytero suo prius tradidit, quàm Imperatori, vt narrat in eius vita [f] Sulpicius. Vnde etiam S. Epiphanius affirmat, Deum Ecclesiæ suæ dedisse potestatem regiam simul ac Pontificiam, & in eam Dauidis thronum ac sceptrum in omnem æternitatem transtulisse. S. verò Gregorius Pontifex, postquam cõfirmasset priuilegia quædam à se concessa Monasterio quod Regina Brunihildis in Gallia fundauerat, hæc verba summæ potestatis proferre non dubitauit: *Si quis verò Regum, Sacerdotum, Iudicum, ac personarum sæcularium, hanc constitutionis nostræ paginam cognoscens, contra eam venire tentauerit, potestatis honorisque sui dignitate careat.* Et propterea Petrus Blesensis in epistola quadam ad summum Pontificem data sic eum alloquitur: *Non Rex, non Imperator, aut Dux, à iugo vestræ iurisdictionis exuitur. Crux Christi antecellit aquilas Imperatorias, & gladius Petri gladium Cõstantini, & Apostoli Sedes præiudicat Imperatoris potestati.* Eadem ex causa B. Franciscus dicebat, se, si Sanctum aliquem è cælo lapsum, & aliunde venientem Sacerdotẽ videret, priùs

Sacer

[c] *Gr. Naz. in orat. ad ciues timore perculsos.*
[d] *Chrysost. l. 3 de Sacer. & hom. 4. in cap. 6. Isaia.*
[e] *Ambr. l. de dig. Sacerd. c. 2. & habet. dist. 96. c. duo sunt.*
[f] *Sul. in vita S. Mart. & Sigon. li. 6. de imp. Occid.*
Epiph. haresi 20
Gregor. lib. 11 Regist. epistola 10. prope finem.
Petr. Bles. epist. 146.

Sacerdoti, quam Diuò cælesti, reuerentiæ signa delaturum. Hæc ipsa persuasio Christianos Principes impulit, vt pios se & promptos exhiberent in honorandis Sacerdotib⁹, iudicantes eo magis Principibus ethnicis, qui suos sacrificulos tanta cura & superstitione obseruabãt, hac pietatis specie antecellere se debere, quo Gentili Mystę Christi Sacerdos, & verus Deus vanis & falsis Diis antestat Hinc etiam fluxit singularis ille & admirabilis honor, quo Sacerdotes & Episcopos Constantinus Magnus coluit, illos sibi socios & comites adiungens, dum exercitum contra hostes educeret, vt eorum precibus Deum sibi propitium redderet; & dum criminationis libellos, quibus Antistites accusabantur, in ignem coniecit, quod indignum se arbitraretur qui Iudicum à Deo constitutorum lites & controuersias iudicaret, libereque affirmauit, si oculis suis religiosum hominem aut Sacerdotem flagitium admittere videret, eum purpura sua se obtecturum ne ab alio hominum vllo cerneretur: dum etiam noluit in parua & inferiori sella priùs considere, quàm Episcopi iusissent: dum sancita lege præcepit vt Sacerdos in maiori honore quàm secularis vllus haberetur. Hinc manauit quod Episcopis ac Clero Mediolanensi dixit Imperator Valentinianus, vt in Antistitem eligerent eum, cui ipse volens ac lubens caput submitteret, & debita venera-

Euseb lib. 4. de Vit. Constant c. 56.
Soz. lib. 1. cap. 8.
Theod. lib. 1. cap. 11.
Ant. 2. p hist. tit 6. c. 3. § 2.

Euseb. lib. 5. c. 10. de Vit. Const.

Tripartit. l 7. c. 5. Dist. 63.
Valent.

impertimus, eorumque studiis libenter obsequimur; id nobis ad Augustalis excellentiæ culmē proficere credimus, &, quod cunctis pretiosius est dignitatibus, æternum retributionis præmium capessere non diffidimus. Hinc quod Martinus Cromerus narrat de Boleslao Rege, quem affirmat nullius rei grauiores pœnas à suis exegisse, quàm neglectæ Religionis, & debitæ Sacerdotibus reuerentiæ prætermissę. quem etiam dicit stante coram se Episcopo numquam sedisse. Hinc præterea quod in legibus seu Partitis Hispaniæ hunc in modum scribitur: *Sacerdotes, prout eorum dignitas & ordo postulat, honore magno afficere atque obseruantia colere debent laici, tum quoniam inter populum ac Deum mediatores sunt, tū quia, dum illum honorem laici tribuunt, honorant Ecclesiam, cuius sunt ministri; & fidem Domini nostri IESV Christi, vnde Christiani nuncupantur.* Hinc etiam orti sunt honorifici decoriq. tituli, quos Imperatores in suis legibus & edictis Sacerdotibus & Episcopis attribuunt, dum eos vocant Reuerendissimos, Sanctissimos, & aliis nominibus honore reuerentiaq; plenissimis prosequuntur. Hinc priuilegia & immunitates quas iidē omnibus Ecclesiasticis personis cōcesserunt, quibus refertæ sunt leges imperatoriæ; & cuiusq; regni sanctiones, quas Reges in suo quisq; regno custodire, & pietatē suam atque religionem præ se ferre ac testari debent, suoq; exemplo suis subditis prælucere,

Crom. hist. Bol. lib. 5.

Part 1. tit. 6. l. 62.

Nouel. 3. 5. 121. 131

atque

atque hac ratione incitamento esse vt honorem Sacerdotibus habeant, non tam propter ipsos quàm Deum, cuius personam gerunt in terris. Nam si & Alexander Magnus Ierosolymā tendens, vt eam funditus euerteret, summum Sacerdotem, Pontificiis vestibus ornatum, obuiam sibi prodeuntem genibus complicatis adorauit; & Parmenioni, qui ex intimis erat, familiariùs percunctanti cur tā humiliter homini se submisisset, respondit, *Ego non hominem adoraui, sed Deum, cuius ille Sacerdotem agit*: quantus Christi ministris honos à Christiano Principe tribuendus est, cū Ethnicus Rex agnouerit colueritque Deum in eius Sacerdote, cum quo graues inimicitias gerebat! Atque hæc reuerentia Sacerdotibus atque supremi Numinis administris ita debita est, vt Imperator Iulianus, etsi Christianæ fidei desertor, & omnis veræ Religionis acerrimus oppugnator, cùm probè intelligeret Religionem suam, tametsi falsam, & à malo dæmone profectam, non posse diu cōsistere, nisi Fanorum Antistites honore reuerentiaque afficerentur, epistolam scripserit ad Arsacium Pontificem Gallatiæ, in qua decernit vt Præsidibus & Gubernatoribus suis nemo Sacerdos obuiam prodeat, nisi quando ad Templa Deorum accedunt, idque intra Fani vestibula, subditque rationem his verbis: *Nam simul vt Præses ingreditur limen delubri: priuati personam induit: siquidem Sacerdos,*

Ioseph. lib. 11. Antiq. Iud. cap. 8. Aug lib. 18. de ciu. Dei, cap. 45.

Soz. lib. 5. cap. 15.

dos, vt nosti, iis, qui intus sunt, praeest; propterea quod diuina Lex istud postulat. Ac licet cuiuis ex Episcopis & sacerdotibus, qualiscumque sit, reuerentia obedientiaq; debeatur; vt tamen propensioribus animis omnes illa reddant, curet Princeps vt regni sui Sacerdotes & Antistites vitæ sanctitate, litteris, doctrina, rerum agendarum vsu & prudentia, & cæteris virtutum ornamentis cæteris ita præstent, vt ipsi per se honorem reuerentiamque mereantur. Quod si Sedis Apostolicæ concessione personas ad Episcopatus præsentandi ius habet, diu multumque consideret qualis sit, quem eligit ad tam sublimem dignitatem, & ad tantum onus, quod (vt inquit Concilium Tridentinum) vel Angelorum humeris formidandum est. Et, vt conscientiæ suæ ac officio faciat satis, non sit eo contentus, si, quem nominat, tali munere dignus sit; sed illum præ cæteris eligat, quem, rebus omnibus prudenter examinatis, digniorem esse iudicârit. Nam si hanc diligentiam adhibet in minoribus reipublicæ muneribus demandandis, quanto maior cura suscipiēda est in grauioribus dignissimo cuique committentis! Qua in re quoniam nonnulli Principes negligentiores fuêre, idcirco in eas miserias & calamitates inciderūt, quibus videmus florētissima regna affligi. Nam Religionis conseruatio, diuini cultus splendor, sacrarum ædium nitor & ornamentum,

honesta Clericorum vita, Christiana rudis & ignorantis populi iustitutio, morum conformatio atque emendatio, pauperũ solatium & subuentio, spiritalis rerum publicarum salus ac vita, ipsa denique (vt vno verbo absoluam) sapiens felixque totius regni administratio non rarò ex bonis Ecclesiæ Præfectis potissimum pendet. Ambrosij enim faciunt Theodosios, Theodosij autem & Principes verè pij viros illos Ecclesiæ perfici curant, qui Ambrosios nobis referant: cumque Ambrosio fuerint similes, iis obsequuntur, iis obediunt, iis se magna demissione subiiciunt; atq; ita fit, vt bonus Rex bonum Episcopum creet, & bonus ac sanctus Pontifex precibus, cõsiliis, vitæ ac doctrinæ præsidiis Regem & regnum sæpe sustentet.

Caput XXXVI.

Quis respectus & reuerentia sacris Dei Templis exhibenda.

IDem qui Sacerdotibus, sacris ædibus & Templis respectus & honor debetur: quamobrem solicitè procurandum Principi, vt is cultus & reuerẽtia exhibeatur, quam ratio exigit; neque in iis quidquam fieri permittatur, quod profanum sit, aut dissolutum eiusque maiestate indignum, qui in ipsis colitur, Christi Domini. Nam in Templis ipsemet Christus pro peccatorum expiatione offertur, tamquam sacrificium suauissimi

ſimi cuiuſdam odoris. Conandum præterea iis qui iuſtitiam ciuilem tuentur, ne priuilegia & Eccleſiarum immunitates violentur; & qui confugiunt ad ſacras ædes, tutè id faciant; neque ea ſecuritate priuentur, quam vel ipſi Gentiles ac profani Principes illis conceſſerunt, qui tamquam ad portum, & ſacrum quoddam perfugium, ad vaniſſimorum Deorum Templa ſe recipiebant. Habebãt enim aſyla, hoc eſt, loca quædam à violẽtia tuta ac ſacroſãcta, vnde nefas eſſet ſõtes vel criminoſos extrahere. Quale fuit quod Thebis ab eius vrbis conditore Cadmo conſtitutum eſt, & quod Romæ conſtruxit Romulus, & quæ in Aſia & Græcia exſtructa fuerunt plurima: habuerunt enim fana quædam & delubra, quibus tantum honoris & reuerentiæ tribuebant, nullus vt eſſet tam ſceleſtus, tam teter atque immanis parricida, quem non tutum atque immunẽ ab omni vi, & ſupplicio quod promerebatur, redderent. narrantq; Gentiles auctores, grauiſſimis incommodis & calamitatibus affectos fuiſſe nonnullos, qui perfugiorum iura violaſſent: ꝙ vel ex Iuſtino licet intelligere, cuius hæc ſunt verba: *Laodamia autem, cum in aram Dianæ confugiſſet, concurſu populi interficitur. quod facinus Dij immortales aſſiduis cladibus gentis & interitu totius populi vindicarunt: nam ſterilitatem famemq; paſſi, & inteſtina diſcordia vexati, externis ad poſtremũ bellis pæne cõ-* *Iuſtin. hiſt. libro 28.*

sumpti sunt. Pausanias miserias & incommoda in quæ incidit Sylla, non in aliam causam refert, quàm quòd Aristonem, qui in Templum Mineruæ confugerat, vi extractum interfici iussisset: pluraque alia eiusdem generis horrenda exempla commemorat. Idem videre est in aliis multis scriptoribus, quos eruditissimus Episcopus & Præses Couarruuias citat: ex quibus dis. imus, & quanta diligentia Religionem suam Gentiles procurabant, & quantum venerationis Templis Deorum exhibebant; solo lumine naturalis rationis, eoq; debilissimo, collustrati. & meritò sanè: nam cum Principes suarum regiarum ædium ac palatiorum tantam rationem haberi velint, vt seuerè in eos animaduertant, qui dicto factove illa violant; nonne tanto maiorem diuinis ædibus reuerentiam præstare debent, quanto profanis domibus ædes sacræ præstant, & Dominus, quem in Templis adoramus, potentissimum terræ Principem & Monarcham antecedit? Quòd si priuilegia, quæ priuatis hominibus dederunt Reges, oportet inuiolata seruari; quanto potiori iure integra custodiri debent ea, quæ Dei Templis, aut (vt meliùs dicam) ipsi Deo conceduntur! Propterea Theodosius & Valentinianus Imperatores immunitatem Ecclesiæ constitutione firmarunt, posita iis capitis pœna, qui confugientem in Ecclesiam auulserint extraxerintve; voluntque eos, qui ita

Conar. Var. resol li. 2. c. 20. nu. 2.

C. Theodos. li. 9. tit. 45. de his qui ad Eccl. confug. l. 4.

ita confugiunt, Religionis nomine melius, quàm armorum præsidio muniri. Et in legibus Partitarum hæc habentur: *Priuilegia & immunitates magnas habent Ecclesiæ ab Imperatoribus, & Regibus, & Dominis locorum: quòd optima causa factum est, vt ædes Dei maiori haberentur in honore, quàm domus hominum.* Notat in sua historia Socrates, Templorũ profanationes iræ Dei signa manifesta esse, & graue aliquod malum portẽdere. Theodosius Minor propenso fuit in Ecclesias studio, easque magna est reuerentia prosecutus: nam preter publicam legem, qua sanciuit vt omnes imperij subditi Templa reuererentur, de seipso ita loquitur: *Nos qui legitimi imperij armis nũquam non circumdamur, quosque sine armatis stipatoribus esse non conuenit, Dei Templum ingressuri foris arma relinquimus, & ipsum etiam diadema, regiæ maiestatis insigne, humiliter deponimus, & sacra altaria munerum tantum offerendorum causa accedimus: quibus quoque oblatis, ad extimum communeq; atrium mox nos recipimus, nec quidquam ex propinqua diuinitate nobis arrogamus.* Arcadio Imperatori Eutropius, eius intimè familiaris, auctor fuit ferendæ legis, qua iubebantur confugientes ad Ecclesiam violenter extrahi. hic posteà scelerum conuictus, ne pœnas daret, ad Ecclesiam profugere coactus est at frustra: nam extractus è Tẽplo, in se primus legem expertus est, cuius conscribendæ auctor fuerat; illloq; cæseo, cadens

Par. 1. tit. 11.

Socrat. lib. 7. cap. 23.

Conc. Eph. edit. Pet. t. 5. cap. 21. Bar. tom. 5. anno 398. & 431.

Sig. lib. 10. de imper. Occid. Sozr. lib. 6. cap. 5. Soz. li. 8. c. 7. Chrysost homilia 5. Eutrop.

Orof. lib. 7. cap. 38. Sig lib. 10. de Occid. imper.

dens simul lex abrogata est. Stilico, Honorij Imperatoris socer, militum magister, & imperij administrator. Mediolani cum esset, iusserat Cresconium ex Templo, frustra renitente ac reluctante Ambrosio, vi abripi: postea vt perduellis, & imperij proditor, ac læsæ maiestatis damnatus, cùm Rauennam se contulisset, in Ecclesiam, tamquam spem vitæ vnicam, fugiens se recepit. sed qui ab Imperatore submissi ad eum comprehendendũ fuerant, Templi maiestatem reueriti, non violentia, sed blandis verbis simulataque promissione eductum capite truncarunt. Ita Stilico pœnas dedit tum violatę, quam Templis debebat, reuerentiæ; tum insanæ cupiditatis ac ambitionis, qua, vt filium suum Eucherium Imperatorem crearet imperium turbauit, ac propè euertit, tot gentium colluuione, & barbarorum immissione, quibuscum, vt voti cõpos fieret, fœdus icerat. Mascezel parua quinque millium manu, implorato Dei auxilio, fratrem Gildonem rebellẽ, qui septuaginta millium exercitum trahebat, vicit: sed posteà, victoria elatus, Ecclesiã polluere ausus est, quosdam extrahens, qui ab ea salutem quæsierant. secuta est non multo post sacrilegium vltio: nam iisdem, quos ad pęnã deposcebat, superstitibus, atq; insultantibus, solus ipse punitus est. Longè meliùs actum est cum Bonifacio Comite, & Africæ Duce, magna fortitudine & pietate viro, &

Orof. lib. 7. cap. 36. Paul. Diac. de gest. Roman. li. 39.

S. Au-

S. Augustino amicissimo: qui cum, ira & furore percitus, sceleratum quendam ex Templo vlturus extraxisset, Augustinus nulla amicitiæ habita ratione, illi sacris interdixit, ac Clericis iussit ne ipsum aut eius oblationem admitterent. Bonifacius verò, agnitum errorem confessus, veniam animo submissò petiit; eoque, quem abstraxerat, Ecclesiæ restituto, culpam lacrymis & pœnitentia expiauit. scripsit quoque litteras ad D. Augustinū, in quibus inter alia hæc habet: *Agnosco culpam; indigna mea lacrymæ iungantur tuis fletibus iustis, quo possit hæc nota nigro inscripta titione deleri: Ecclesiæ introitus mihi non denegetur: illic spero veniam, vbi admisi culpam.* Ad hanc aduersus Templa reuerentiam spectat, nō permittere vt belli tempore profanentur, spolientur, aut diripiātur Ecclesiæ; nec in propriā vtilitatem conuertere bona & facultates diuino cultui semel consecratas. Deus enim eius generis impia facta vindicat seuerissimè, vt proximo capite dicam.

Aug. epist. 6. & 7. in append. Bar. tom. 5. anno 422.

CAPVT. XXXVII.

Quanta cautio adhibenda est Principibus in vsurpatione bonorū & facultatum Ecclesiæ.

PROFANORVM auctorum libri abundant exemplis eorum, qui ob direpta bonisque spoliata Templa Diis suis seueras admodum pœnas dederunt. Xerxis copiæ im-

Diod. l.12. Bibliotb. bribus & fulminibus deletę ſunt. Cambyſis *Iuſt. lib. 2.* exęrcitus tempeſtatibus & arenarum moli- *Iuſt. lib. 24.* bus oppreſſus interiit. Artaxerxem Ochum Baidas eius eunuchus interfecit. Brẽnus Gallorum Dux ſibi ipſe turpiter manus intulit. Plurima alia id genus exẽpla narrant Ethnici ſcriptores, non ſine pondere & verborũ amplificatione, Nam etſi nuda erant ſimulacra quæ pro Diis colebant, tamen, quoniam veros Deos eſſe arbitrabantur, hæc falſa perſuaſio efficiebat vt in templis diripiẽdis graue facinus admitterent, & ob eam cauſam verus Deus ſacrilegos illos grauiter vindicaret; vt illorum ſuppliciis nos, qui eum agnoſcimus, erudiret. Et permittebat quidem vt illi ipſi perſtarent in errore, & illum cultum, qui nihil aliud quàm vana ſuperſtitio, ac idolorum ſeruitus, & fraus dæmonum erat, verã verique Numinis Religionem eſſe crederẽt. *Q. Curt. lib. 4.* E contrario iidem ſcriptores Alexandrum Magnum multis laudibus extollunt, quòd *Polyb. lib. 5.* cum Tyrum captam militũ direptioni & incendiis reliquiſſet, iuſſerit eorum vitæ parci, qui ſe in Tẽpla recepiſſent. Quod idẽ præſtitit, cũ Thebas cœpit; licet Thebanis mirum in *In Apophth.* modum eſſet iratus. Refert Plutarchus, Antiochum Magnum, cùm Ieroſolymitanam vrbem obſidione premeret, Iudæis ad Paſchalia celebrãda inducias petẽtibus libẽter cõceſſiſſe, multoſq; deauratis cornib⁹ tauros ſubmiſiſſe, & aquas odoris ſuauitatę acerrimè condi-

conditas, in vsum Templi: hacque tam magnifica liberalitate peruictos Iudæos, vt gratos se ac tanti beneficij memores ostenderẽt, post celebratos Paschatis festos dies in Antiochi potestatẽ vltro venisse. Æmilius Probus scribit, Agesilaum, capitis Thebis, etsi aliquot vulnera acceperat, suoque sanguine totus cruentabatur, non intermisisse tamen, quin vetaret Templa violari. Ob quam pietatem, qua in Deos semper floruit Agesilaus, mirandum non esse, si fauore suo prosequerentur, facerentque, vt, quidquid aggressus esset, ei summa cũ prosperitate cederet. Memorat Iosephus quanta temperantia & moderatione Ierosolymis à Templo Cn. Pompeius manus continuerit, & contrà, quàm inexhausta cupiditate idem Templum M. Crassus expilauerit, & cũ exercitu suo à Parthis cæsus tanti sceleris pœnas soluerit. Addit præterea, Regem Herodem, pecuniarũ inopia pressum, Dauidis sepulcrum aperuisse; quòd vana spe delusus crederet amplos thesauros in eo se reperturum: & affirmat, ex eo die magnis calamitatibus affectum, tantæ temeritatis audaciæque Deum vltorem sensisse. Sed omissis Ethnicorum exemplis, quæ multis verbis exaggerant, aliqua adferamus ex iis, quæ de re proposita sacris & Ecclesiasticis monumentis continentur. Ex quibus habemus, quòd cùm Nabuchodonosor, Assyriorum Rex, Templum Dei deprædatus

In vita Agesilai.

Plutarch. in Agesilao.

Ioseph. antiq. lib. 14. c. 8. & 12.

Antiq. libr. 16. c. 11.

Daniel 1. & 4.

fuisset, postea in bestiam mutatus est: cuius
Daniel.5. filius Balsasar hostium manibus peremptus
est, quòd in profanos vsus sacra vasa polluis-
2.Mach.9. set. Rex Antiochus vermibus pabulum fuit.
Heliodorus flagellis cæsus, semianimis reli-
2.Mach.3. ctus est; non quòd Templum spoliasset, sed
quòd asseruatos thesauros diripere voluisset.
Actor.5. Legimus etiam Ananiam & Saphiram eius vxorem repentè obiisse; non quòd bona ab alio quopiam Templis dicata rapuerant, sed quòd Apostolo mentiti partem suarum facultatum retinuerant, quas tamen Deo consecrauerant. vt intelligamus quantum curæ adhibendũ sit, ne violemus quæ diuino cultui sunt mancipata. Propterea Gothorũ Rex Alaricus, cùm Romam cepisset, grauibus pœnis propositis sanxit, ne milites templa spoliarent, nec quidquam eorũ, quę in Templis erãt, attingerent; dicens, se cum hominibus, non cum Deo immortali Diuisque cœlestibus, bellum gerere. Discurrentibus verò per
Oros.lib.7. cap.39. vrbem Barbaris, (vt scribit Orosius) fortè vnus Gothorum, idemque potens & Christianus, sacram Deo virginem, iam ætate prouectam, in quadam Ecclesiastica domo reperit: cumque ab ea aurum argentumque exposceret, illa fideli constantia esse apud se plurimum, & mox proferendum spopondit, ac protulit: dumque expositis opibus attonitum Barbarum magnitudine, ac pondere, & pulchritudine, ignota etiam vasorum quali-

qualitate, intelligeret virgo Christi, ad Barbarum ait: *Hæc Petri Apostoli sacra ministeria sunt: præsume, si audes; de facto tu videris. ego, quia descendere non valeo, neque tenere audeo.* Barbarus verò ad reuerentiam Religionis, timore Dei & fide virginis commotus, ad Alaricum hæc per nuntium retulit: qui continuò reportari ad Apostoli Basilicam vasa, vt erant, imperauit; virginem etiam, simulque omnes, eodem cum defensione deduci. Ea domus à sanctis Sedibus longo, vt ferunt, & medio interiectu vrbis aberat: itaque magno spectaculo omnium, disposita per singulos singula, & super capita elata palàm aurea atque argentea vasa portantur, exsertis vndiq; ad defensionem gladiis pia pompa munitur. Hæc Orosius. Si tanta igitur fuit Barbari Regis in Templa Religio; quid mirum, si eandem religionem adhibuit Clodoueus, dum in Alaricum copias duceret? si idem præstitit Alphonsus Rex Neapolitanus, cùm anno ab ortu Christi 1423. vi captam Massiliam diripuit ac vastauit, vt in historia Neapolitana scriptum reliquit Pandulphus Collenutius? si etiam magnus Dux Consaluus Ferdinandus eam Templorũ suscepit curam, quæ in eius vita scripta refertur? Plenæ sunt historiæ Ecclesiasticę exemplis Principũ, Ducum, atque militum, quos ob Templa violata, & raptas Ecclesiæ facultates, vltrix Dei manus secuta est: ex quibus aliqua seligens huc adducam.

Sigo. lib. 16. de Occiden. Imper.

Pand. Coll. lib. 5 cap. 12.

Paul. Iou.

Tripar. hist. lib. 6. c. 32. ducam. Iulianus, Iuliani Apoſtatæ & Imperatoris auunculus, & defectionis ſocius, cùm ex Antiocheno Templo ſacra vaſa ſacrilegio abſtuliſſet, eaq́ue cum Imperatoris theſauro iunxiſſet, repentè ſæuo morbo correptus, viſceribus putrefactis, totoq́ue corpore vlceratus, ebullientibus etiam & ſceleſtam carnem depaſcentibus vermibus, ac tandem non per ſolitos meatus, ſed per os blaſphemum excrementis ventriſq́ue ſordibus egredientibus, miſerrimè interiit. Felix, quæſtor eiuſdem Imperatoris, & Iuliani in ſpoliando Templo adiutor, rupta vena cum ſanguine animam euomens, celeriter exſtinctus eſt, æternæq́; morti contraditus. Mauritius Chartularius Iſacium, Italiæ pro Heraclio Imperatore Exarchum, impulit vt Lateranẽſis Baſilicæ ſacrarium ſpoliaret, & theſaurum maximum, quem ad eum vſque diem nemo auſus fuerat attingere, diriperet; ſed non multo pòſt Mauritius propter alia eius facinora captus eſt, & eiuſdem Iſacij mandato cum maxima ignominia morti traditus. Iſacius quoque non multis pòſt diebus repentè vita priuatus eſt; duorum miſerabili morte tantùm ſacrilegium vlciſcente Deo, vt refert Sigonius. Non abſimilis fuit [a] Leonis IV. Imperatoris Conſtantinopolitani exitus: qui cùm coronam auream pretioſiſſimam à Mauritio ſiue ab Heraclio Imperatore Templo S. Sophiæ dedicatam, cui præter cæteras gemmas inſer-

Sig lib. 1. de reg ital.
a Zon. to. 3. Bapt. Egn. in vita Leonis.

insertus erat inæstimabilis pretij carbũculus, abstulisset, ablatamque capiti suo imposuisset, subitò pestilens & inflammatus natus est in capite tumor, quem carbunculũ vocant; quo etiam exstinctus est. S. Gregorius Turonensis narrat, post spoliatam & incensam à quibusdam militibus in Agennensi oppido S. Vincentij martyris Basilicam, eos tam acres sacrilegij sui pœnas soluisse, vt aliis ambustæ manus fumum emitterent; alios correptos, & contentis vocibus sanctum martyrem inclamantes, dæmon discerperet; alij sibiipsi manus violentas adferrent, ac propriis vulneribus conficerent. Trithemius auctor est, nonnullis diuinitus patefactum, Dagobertum Galliæ Regẽ, quòd Ecclesias passim expilasset, de impia hac vsurpatione ante diuinum tribunal postulatum fuisse; & Carolum Martellum, summa fortitudine Ducem, Pipini patrem, & Caroli Magni Imperatoris auum, suppliciis æternis ob idem scelus destinatum. Addunt alij, S. Eucherium Aurelianensium Antistitem iussisse sepulcrum eius aperiri, nihilque aliud in eo inuentum, præter adspectu deformem & inusitata magnitudine serpentem. Franciscus Tarapha scribit, Gundericum Wandalorum Regẽ, dum Hispali capta in Ecclesiæ bona tentat inuolare, à dæmone correptum miserabiliter occubuisse. Refert S. Isidorus, Agilam Gothorum Regem, Theodisili successorem, Templum

Blond. lib. 1. dec. 2.
Niceph. lib. 18. c. 42.
Grego. Tur. lib. 7. histor. c. 35.
Trithem. in Chron. Ducum Bauar.
Pau. Æmilius lib. 1.
De Regibus Hispan. in Honorio.
Ambros. de Moral. p. 1. lib. 10. c. 23.

plum D. Aſſiſclo martyri ſacrum, in quo corpus eius conditum erat, vngulis equorũ protritum violaſſe, & inopinata Cordubenſium eruptione fuſo exercitu, ex fuga Emeritam ſe recepiſſe; vbi ferro ſuorum peremptus eſt. Paleonidorus, vitam ſcribens S. Alberti Ordinis Carmelitarum, narrat, hoſtes in eius Templũ quod eſt in Sicilia, vñde ortus erat, ingreſſos profanũ feciſſe; ſtatimq; audito ſtrepitu in arca qua B. viri ſacra oſſa claudebantur, multos è militibus, qui Templum violarant, interiiſſe, alios variis morbis affectos ac debilitatos fuiſſe; & poſtmodum reſerata arca, quam fractam inuenerant, viſum S. viri corpus genibus nixum, tanquam à Domino vindictam peteret. In vita S. Auſtregiſili, Bituricenſis Epiſcopi, legimus grauia quædam ſupplicia, quæ Deus Sancti precibus iis inflixit, qui Templum eius atque Monaſterium ſpoliauerant. Rerum Hiſpanicarum hiſtoriȩ narrant, Vrracam Alphonſi ſexti Regis filiam, cùm Tempũ S. Iſidori Legionenſis ingreſſa expilaſſet, & gemmas, ſacramq; ac pretioſam ſupellectilem in ſumptus belli rapuiſſet, & ob ſpolia domum lætiſſima repeteret, in ipſo Templi limine ruptis viſceribus miſerè diem ſuum obiiſſe: eam item ob cauſam Alphonſum Regem, virum eius, in Fragẽſi bello ab hoſtibus oppreſſum interiiſſe. Mitior fuit, ſed iuſta tamen, Dei in Petrum IV. Aragonum Regem manus. Hic

tom. 4. Auguſti.

gener. c. 4 par.

enim

enim cùm vellet se dominum, ad quem dominium vtile, vt vocāt, pertineret, ab omnibus oppidis ac locis ciuitati & Episcopatui Tarraconensi subiectis agnosci, graui bello eandem Ecclesiam afflixit: sed apparens S. Thecla, in cuius tutela ac præsidio ea ciuitas est, nimis imperiosum porrecta palma in faciem percussit: qua expulsatione languidior & imbecillior factus, cum summa agniti criminis detestatione mortuus est; factoq; priùs testamento mandauit vt Tarraconæ Pontifex in pristinas possessiones restitueretur. *Hier. Suritā lib. 10. Annal. c 39.*

Cùm Philippus Galliæ Rex, bello in Petrum Regem Aragonum moto, Gerundam cepisset; eius milites, qua erant insolētia, vi Templis illata, sancti quoque Narcisci, patroni & tutoris illius vrbis, sepulcrum diripuerunt: sed inde egressa muscarum inaudita forma & magnitudine examina, & magno impetu in multitudinem inuolantes sic terruerunt, & acutis ac venenatis morsibus vulnerarunt, vt intra paucos dies hominum plus quadraginta, & equorum plus 24. millia ea pestis absumpserit. Quin etiam Petrus ipse Aragonum Rex, in epistola ad Sanchium Castellæ Regē data, scribit, equos ad 40. millia periisse. Neq; multo pòst Rex ipse Galliæ mortuus est Perpiniani. Ex hoc tristi euentu abierunt in prouerbiū *Muscæ S. Narcisci*, vt suis in Martyrologium annotationibus obseruauit Cæsar Baronius. Affine est quod sequitur. Anno *Surit. lib 4. cap. 69.* *Baron. in Martyrol. 18. Martij.*

1414.

Meyer lib. 15. Annal. 1414. dum Gallorum Rex bellum gereret aduersus Ioannem Burgundionum Ducem, & Flandriæ Comitem, Augustam Suessionum Duci fauentem occupauit, & sanctorũ martyrum Crispini & Crispiniani (quorum corpora ea in vrbe sunt in honore) Templũ violauit: sed anno circũacto, eo ipso die qui sanctis martyribus sacer est, idem Gallorum fortissimus exercitus, ex hominum innumera multitudine & præcipua regni nobilitate cõflatus, victus, profligatus, atque cęsus fuit, ab Anglorũ parua manu, quæ nec pacis fœdus, nec inducias à Gallis impetrare potuerat. Creditum autem vulgo est, Deum martyrum precibus impulsum, hac clade ab iis, qui Templum & sepulcrum martyrum profanârant, pœnas exegisse. *Genebr. in Chronico, anno 988. Froyardus Episcop. & Aymonius.* Gallicarum etiam rerum scriptores affirmant, causam, cur Deus ablatam regni Galliæ coronam à Clodouei stirpe (qui primus è Galliæ Regibus Christo nomen dedit) in Caroli Magni familiã transmiserit, vel ab hac in Hugonem Capetum & eius posteros transtulerit, non postremam fuisse, quòd horum nepotes & posteri indiligenter Ecclesiæ bona & facultates administrarent.

CAPVT XXXVIII.

Continuatur superius Caput.

NVllus esset finis, si quæ de proposito argumento exstant scriptorum exempla

pla huc congerere vellemus. Verùm licet alia taceamus, æquum tamen non eſt vnum prætermitti, quod inter cætera inuſitatũ eſt, & admirabile, quodq; ſcriptum reliquit Petrus Cluniacenſis, æqualis S. Bernardi, & ob vitæ ſanctitatem cognomento Venerabilis. Is itaque refert, in vrbe Mantiſconæ, quæ Lugduno nõ multùm diſtat, Comitẽ quendam exſtitiſſe, qui tyrannicè in facultates Eccleſiarum inuolabat, & qui de iniuriis querebantur Clericos & Præfectos peſſimè accipiebat. Cùm ergo ſolemni & feſto die in proprio palatio reſediſſet, circumſtante eum diuerſi ordinis multitudine; ecce tibi, eques ignotus tantæ maieſtatis, & tam terribilis adſpectu, vt intuentes attonitos prorſus perterreret: qui voce graui & ſeuera ad Comitem conuerſus, vt ſe ſequeretur non tam monuit, quàm imperauit. At ille inuiſibili potentia conſtrictus, nec iam reſiſtere valens, imperantem ad oſtium vſque domus ſecutus eſt, vbi erat præſtãs quidam equus, quem conſcendere iuſſus aſcendit, ſtatimque velociſſimè per aëra ferri viſus eſt; excitaque ad immenſos clamores & miſerabiles eiulatus ciuitate, tandem euanuit. Tantus verò fuit tam tremendum ſpectaculum intuentium pauor & horror, vt in memoriam facti, & ne quis oſtium palatij, per quod infeliciſſimus Comes eductus fuerat, pertranſiret, lapidibus obſtruxerint. Paulus Æmilius, elegans

Pet. Ven. de mirac. lib. 2. cap. 1.

Pau. Æmil. lib. 5.

gans & fidus rerum Gallicarum ſcriptor, idem propè de Guilielmo Comite Cabillonenſi, crudeli Eccleſiarum oppugnatore, his verbis refert: *Fama celebris eſt, Cabillonenſem Comitem, dum frequenti procerum conuiuio epularetur, ab ignoto quodam in equo præ foribus ſedente euocatũ exiſſe; coactumq́; è veſtigio conſcendere, è conſpectu procul raptũ, nec deinceps vſquam apparuiſſe.* In eodem loco mox ſubdit, Niuernenſem Comitem, immunitatis Eccleſiarum hoſtem, obtorquente ſponte ſe in terga vultu, obiiſſe. Rex Aragoniæ Sanctius Ramirus, valentiſſimus Princeps, nonnulla Eccleſiæ vectigalia in vſum belli, quod cum Mauris gerebat, conuertit: & quanquam hoc bellum Reipub. & Religioni, cuius cauſa ſuſcipiebatur, vtiliſſimũ erat, nec ob exhauſtum ærarium cœptũ proſequi poterat; ita tamen animo commotus eſt, quòd in Eccleſiæ facultates manus inieciſſet, vt anno 108 Rotæ (vbi cum curia ſua agebat) præſente Raymundo Dalmatio, eius vrbis Antiſtite, ad aram D. Vincentij publicam egerit pœnitentiam; iuſſeritq́ue integra fide reponi, quod à Rotenſi Eccleſia abſtulerat, quæ ex ea detractione propè conciderat, vt ſcribit Hieronymus Surita. Addã illud, quod graues & prudentes viri obſeruârunt: Principibus quibus vel cupiditas, vel prætenſa veriùs quàm cogens neceſſitas, perſuaſit, vt licenter in bona Eccleſiæ inuoluent, aut iis ſe intricent, nihil

Surita. lib 1. Annal c. 25.

proſperè

prosperè & ex voto succedere; neque solùm Ecclesiasticas quas occupârunt facultates, sed & reliquas illis permistas deperire, & in eorum manibus dilabi quodammodo, atque dissolui, quòd instar tineæ sint quę pannum, cariei quæ lignum, rubiginis quæ ferrum consumit & atrodit; vel plumarum aquilæ, quę mistæ cæterarum auium pennis, eas, vt dicunt exedunt. Qua de causa Carolus VII. Galliæ Rex ad extrema ob æris inopiam redactus, destitutusque necessariis in bellum Normandicum, quod cum Anglis, qui eam prouinciam eripuerant, & à quo dependebat regni vniuersi pax & tranquillitas, gerebat, suadenti illi Ecclesiæ Præfecto vt in belli vsum decimas & sacra vectigalia conuerteret, facturũ se negauit, quòd malè cessisset Principum nonnullis, qui ausu temerario eam rem tentassent. Emanueli Lusitaniæ Regi (vt in gestis eius scribit Hieronymus Osorius, Episcopus Syluensis) Leo Pontifex concesserat, vt tertiæ & decimæ vectigalium Ecclesiasticorum in belli, quod in Africa gerebat, sumptus tribuerentur: sed cùm Rex obseruasset sibi, ex quo fuerat vsus hac Pontificis benignitate, nihil feliciter prosperéque cessisse, eam concessionem decreuit remittere. Vult enim Deus ac Dominus noster, vt res eius cultui ministrorumque vsibus dicatas reuereamur, intelligamusque regnorum salutem & incolumitatem in eius

Iacob. Meierus Annal. Flandriæ libro 16.

Osor. de reb. Eman. li. 9.

poteſtate ſitam eſſe; neque ea opibus minui, ad inopiamq́ue redigi, quamuis bona Templis ac Dei miniſtris liberali manu conferantur. In cuius rei confirmationem hoc loco referam quam Imperator Baſilius, à Græcis Porphyrogeneta dictus, conſcripſit legem, quam ad idem argumentum citat Doctor Garcias à Loayſa ſuis in Concilia Hiſpaniæ annotationibus, vbi ſcribit, Nicephorũ Phocam donationes Monaſteriis ac Templis factas aboleuiſſe, lege etiam lata ne Eccleſiæ bonis perpetuis ſiue immobilibus locupletarentur, cauſſatus Epiſcopos malè prodigere ea quæ pauperibus donarentur, militibus interim fame & inedia turpiter preſſis: hac igitur lege ſubuerſa, aliam repoſuiſſe, quæ ſic habet ex verſione Edmundi Bonæ-ſpei: *Imperium noſtrum; quod à Deo profectum eſt, cùm à Monachis, quorum pietas & virtus eſt teſtata, & à multis alijs legem de Dei Eccleſiis & ſanctiſſimis domibus, vel potiùs contra Dei Eccleſias & ſanctiſſimas earum domos, à Domino Nicephoro, qui imperium inuaſit, conditam, præſentium malorum cauſam fuiſſe, & radicẽ vniuerſalis huius ſubuerſionis & confuſionis, (vt quæ ad iniuriam & cõtumeliam non ſolùm Eccleſiarũ & ſanctiſſimarum domorum, ſed etiã ipſius Dei, facta ſit) intellexiſſem, & maximè cùm id reipſa expertus eſſem, (ex quo enim hæc lex eſt obſeruata, nihil boni penitus in hodiernũ vſq; diem vitæ noſtræ occurrit, ſed contrà nullũ penitus calamitatis genus defuit) ſtatuo per*

Conc. Tolet. 6. c. 15.

Lib. 1. Cõſt. 69. Orient.

per præsentem auream bullam, vt lex prædicta ab hoc præsenti die cesset, & deinceps infirma & irrita permaneat; & locũ habeant, & in vsu sint, quæ de Dei Ecclesiis & sanctis & religiosis domibus facta sunt leges. Hæc Basilius. Legimus Alexium Comnenum, Constantinopolitanum Imperatorem, præter amplas & seueras leges conscriptas in eos qui Deo eiusque Templis dicata in suos vsus vertunt, vt suam in Deum pietatem declararet, in aurea (quam vocant) bulla hæc apposuisse: *Quòd si quis, Domine Deus, in posterum manus iniecerit sacris & diuinis clinodijs, vtensilibus, & vasis quæ sacris olim & venerandis Ecclesiis tuis dicata, vel in posterum dicanda fuerint, nec Sol illi matutinus illucescat, nec tuo hîc auxilio, nec tua istic diuina protectione gaudeat, sed vbique despectus à te desertusq; iaceat.* Eadem prorsus imprecata est Regina Theodelinda iis qui bona & possessiones à se Templo S. Ioannis Baptistæ in vrbe Moncia attributas occuparet, vt auctor est Paulus Diaconus. Alij præterea nec pauci Christiani Reges ac Principes, qui pietate ac Religione moti prædia, fundos, dona peram pla Templis eorumque ministris contulerunt, verentes ne progressu temporis auaritia & cupiditas hominum iura & tabulas donationum, quibus Deo dicata bona tamquam vinculis quibusdam muniuntur, violaret, prædictas aut similes exsecrationes ac maledicta apposuerunt, in eos congesta, qui

Paul. Diac. lib. 4. c. 7. de gest. Longobard.

ſacrilegis manibus ea contingerent, ſibique præter ius & fas vſurparent; vt ſi quos diuini Numinis timor & aduerſus Eccleſiam reuerentia nòn coërceret, eos ſaltem periculum damniq́ue metus contineret, cautioresq́ue redderet. His terminamus priorem huius tractatus partem, qua oſtendimus Chriſtianorum Regum & Principum, tanquam tutorum, columnarum, & cariſſimorum Eccleſiæ filiorum, munus & partes eſſe, ad quas etiam Religione teneantur, eam vt defendant, & Catholicam fidem tueantur atque amplificent. Supereſt nunc, vt de aliis virtutibus agamus, quibus ornentur oportet, vt bene & feliciter imperent, & ſe ſuaq́ue conſeruent; doceamusq́ue hoc virtutum ædificium niti debere Religione, tanquam firmiſſimo & munitiſſimo fundamento. Nam, D. Auguſtino teſte, *ſine vera Religione veræ virtutes non conſiſtunt*: quod poſteriori & proxima noſtræ tractationis parte commonſtrabimus.

Lib. 19. de ciuit. Dei.

(:)

DE

DE RELIGIONE ET VIRTVTIBVS CHRISTIANI PRINCIPIS,

LIBER SECVNDVS.

Cap. I.

In sola Religione Christiana perfectam virtutem inueniri.

CVm Rex ac supremus Princeps sit tanquam anima regni, cui præest; vel vt Sol lumine & motu mundo, ita suis vitam & salutem impertiat; vel certè sicut imago & similitudo quædam diuinum Numen in terris repræsentet: summa mentis cõtentione cogitare debet, quàm arctè & seuerè deuinctus sit, atque obligatus, vt dignè quantum ratio & imbecillitas humana patitur) Deum in regendo gubernandoque imitatione exprimat; vtque Reip. vitam conciliet, ita præcellentissimis virtutibus illustretur ac clarescat, vt popularium virtutes non secus obscuret, quàm Solis lumen stellarum

claritatem offundit. Cùm igitur præcedenti libro de Religione, virtutum omnium potissima, ac cæterarum fundamento quodam, disseruimus, deque cura, quam Princeps suscipere debet eorum omnium quæ cultum diuinum concernunt, & ad Dei, cuius in terris vices gerit, venerationem obsequiumque spectant, hoc secundo libro (fauente ac propitio Domino) agemus de virtutibus verè regiis, regioque splendore dignissimis. Vt autem meliùs explicemus eas virtutes, in quibus inest veritas soliditasque virtutis, & quas ad rectam gubernationem Principibus inesse oportet, primùm exponam quantum inter Christiani Principis & Gentilium Principum ac Philosophorum virtutes discrimen intersit. Quam ad rem ponendum in primis, extra veram Religionem, veram aut perfectam virtutem nec fuisse, nec esse posse: neque, quod graues & seueri Philosophi, doctrina & exemplo vel fama illustres, aut laudatissimi Principes facto, in quocumque genere virtutis morum egerunt aut docuerũt, aliud fuisse, præter vmbram quandam aut externam imaginem virtutis, etiamsi historici Gentiles mirè extollant & deprædicent. Ac nouum videri non debet, si de virtutibus loquentes, Christianum à Gentili distermi-
2.2 q.83.c.7. nemus: nam, vt D. Thomæ interpres Caietanus asserit, cùm ethnicus alium hominis vltimum finem non cognoscat, quàm quem lumine

lumine rationis & naturæ assequitur, ea in veris virtutibus reponit, quæ ad illum finem ducunt & dirigunt: at Christianus & Theologiæ magister, lumine fidei edoctus, in Deo perfruendo, quod naturæ vires excedit, summum hominis bonum finemque extremum locat; neque in virtutibus perfectis habet, quæ eò aut non spectant, aut non trahunt. Atque hoc vnum est ex præcellentibus Christianæ Religionis ornamentis & insignibus, quod absque ea nulla vera moralis virtus esse possit. Quamobrem de patientiæ virtute loquens D. Cyprianus, *Hanc*, inquit, *se sectari Philosophi quoque profitentur: sed tam illic patiētia falsa est; quàm & sapientia falsa est. Vnde enim vel sapiens esse vel patiens possit, qui nec sapientiam nec patientiam Dei nouit?* Quod & multis probat, ac sic concludit: *Quare, si sapientia inter Philosophos vera non est, esse non potest & vera patientia.* & D. Augustinus libro 4. contra Iulianum: *Constat* (ait) *quod quicumque Philosophorum Christum Dei virtutem & Dei sapientiam nescierunt, hi nullam virtutem, (scilicet perfectam) sicut nec verā sapientiam, vlla ratione habere potuerunt.* ac in libro de vera innocentia: *Nihil est* (inquit) *bonum sine summo bono: vbi enim deest agnitio æternæ & incommutabilis veritatis falsa virtus est, etiam in optimis moribus*; id est, qui optimi esse videntur: & in libro de continentia, circa finem, negat illam cōtinentiam veram esse castitatem, quæ cum

Cypr. de bono patient. in fine.

Aug. lib. 4. cont. Iulian.

Lib. de vera innocentia.

Lib de continentia.

fide non sit coniuncta. & libro 5. de Ciuitate Dei, *Constare*, inquit, *debet inter omnes veraciter pios, neminem sine vera pietate, id est, veri Dei, vero cultu, veram posse habere virtutem.* Quod repetit libro 19. capit. 25. Qua etiam ex causa Diuus Thomas definit, sine charitate veram & perfectam virtutem esse non posse. cuius rationem sic quidam explicant. Vt virtus aliqua perfecta sit, omnibus suis circumstantiis vestiri debet: qua vna deficiente, absoluta virtus esse non potest. At verò inter eas præcipuum locum obtinet finis in quem virtus dirigitur: fines verò particulares referuntur ad vltimum, summum, & vniuersalem, qui Deus est; ad quem, tamquam ad scopum, actiones omnes nostræ sunt dirigẽdæ. Quod fieri nequaquam potest, nisi Deus tamquam summum & extremum hominis bonum cognoscatur. A qua cognitione cùm longissimè abessent Gentiles, non potuerunt non è scopo, in quem intendere debebant, aberrare: nam eorum actiones debitis circumstantiis nudatæ erant, neque rectæ rationis regula dirigebantur, neque ad verum finem tamquam ad amussim reuocabantur. Etenim recta omnis ratio nos docet vt amemus magis, quod amore dignius est; minus verò, quod minùs amari meretur: & vt sui gratia ametur, q̃ ex seipso amari dignum est; quod verò non est eiusmodi, quãuis honestum sit, ac bonum, nõ propter se, sed ob bonita-

Lib. 5 de ciu. Dei, c. 19.

Chrys. Iauell. Phil. Christ. 1. par. cap. 6.

nitatem quam habet communicatam ab eo quod ex se amabile est, diligatur. Hinc nascitur naturalis illa obligatio, qua veræ & iustæ rationis lege obstringimur omnes, vt Deum tanquam summum & vltimum nostrum bonum super omnia & propter seipsum amemus, cùm solus naturâ infinitum sit & interminatum bonum; reliqua verò omnia propter ipsum, in ipso, & per ipsum; & quidquid sumus, quidquid cogitamus, loquimur, & facimus, id omne ad ipsius gloriam honoremque referamus, edocti ab Apostolo, qui etiam in rebus abiectissimis, quotidianis, & necessariis hoc faciendum censet, quandoquidem (eodem Apostolo teste) *Regi sæculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum.* Quoniam igitur sapientes huius mundi, & Principes ethnici, vel etiam optimi & præstantissimi, hanc veritatem nesciuerunt, neq; huc spectarunt, aut tamquam in scopum finemque propositum actiones suas direxerunt, idcirco solidas verarum perfectarumque virtutum moralium effigies non expresserunt, (quæ sine vltimo fine nusquam cohærent) sed vmbras tantùm ac imagines, & veluti crassiora virtutum lineamenta adepti sunt. Huc accedit, quòd vt aliquod opus virtutis esse dicatur, necessariũ est omnino fiat vt amore respectuq; virtutis: nam si alium finem spectet, nec recta, nec honesta, nec à virtute pro-

1. Cor. 10.

1. Tim. 1.

fecta

fecta dici posset. Etenim, ex Aristotelis sententia, sicut vt aliqua actio ex virtute sit, necessarium est vt ex se ipsa eiusmodi sit, & qui eam exercet, quid agat sciat, & prudens volensque agat: ita etiam necesse est vt nullus vitiosus finis, aut inordinata circumstantia eam inficiat & deprauet; alioquin rationem & virtutis nomen amitteret. Cum ergo idolorum cultus tam grande perniciosumque sit malum, menti vt tenebras offundat, voluntatem corrumpat, & animi vires ac sensus affectionesque omnes peruertat; hinc cõsequens est, ethnicos homines veras virtutes non habuisse, quoniam actiones suas vitiosis finibus deprauabant, non ipsam sectãtes virtutem, sed laudem, honorem, & inanem gloriam, popularemque auram aucupantes, vt de Romanis refert D. Augustinus, qui honoris appetitu & imperij cupiditate cæteros affectus motusque immoderatos superarunt. Quod ipsum pluribus probat D. Gregorius Nazianzenus, & de Philosophis loquens hæc habet: *Primùm secuti rem bonam non sunt bene. Magè nam mouebat gloria hos, quã amor boni.* Et in tertia Oratione, quæ prior est ex duabus quas in Iulianum scripsit, affirmat virtutem in Philosophis speciosum tantùm nomen fuisse, quòd veram solidamque virtutis vim & naturam non obtineret. Ex quibus sic explicatis illud etiã sequitur, nec Lucretiæ castitatem veram castitatẽ fuisse, nec Aristi-

August. de ciuit. Dei lib. 5. c. 12.

Nazianz. in Carm.

Orat. 1. in Iulian.

Ariſtidis iuſtitiam veram iuſtitiam, nec Alexandri Magni aut Iulij Cæſaris fortitudinem verã exſtitiſſe, nec Socratis temperantiã veræ temperantiæ rationem habuiſſe, nec iuriſiurandi fidem, quam Atilius Regulus Carthaginenſibus ſeruauit, in veræ iuſtitiæ partibus numerari debere, nec Catonis prudẽtiã verã dici poſſe, cùm iſtis omnibus, quas illi pleno ore virtutes appellant, id defuerit, in quo vis & ratio virtutis potiſſimum conſiſtit, ſcilicet vt virtutem propter ſe ipſam amemus, amplectamur, ſectemur, & in pretio habeamus; nec humili & abiecto fine maieſtatem eius & ſplendorem veluti macula quadam & tenebris adſpergamus. Quapropter ſi diligenter animum aduerterimus, reperiemus Philoſophos, & eos Principes quos hiſtoriæ nobis proponunt tamquam decora & ſimulacra virtutum, (quòd oculos imperitæ multitudinis, nonnullo virtutum, falſo tamen, ſplendore perſtringerent) tot vitiis coopertos fuiſſe, vt cum veris & perfectis virtutibus coaleſcere ſtareque non poſſent. Quod eleganter demonſtrat Gregorius Nazianzenus, & nos Socratis, Platonis, Diogenis; quos vt ſapientiæ amatores tot præconiis Græcia celebrauit) & Catonis vtriuſque, Senecæ, pluriumque aliorum, quos apud Latinos ſeueritatis & temperantiæ opinio commendauit exemplis probare poſſemus, quorum omnium vita multis, neque leuibus, vitiis fuit reſperſa.

resperſa. Quare etſi in iis quæ dicturi ſumus de propriis Chriſtiani Principis virtutibus, nonnumquam (D. Auguſtinum imitati) Ethnicorum Principum, quos ab iis virtutibus, quas explicabimus, commẽdat antiquitas, exempla adferemus; non ob id tamen exiſtimare debet prudens lector, vel perfectas virtutes fuiſſe, vel à nobis tales haberi: nam neque perfectæ fuerunt, neque nobis aliud propoſitum eſt, quàm Chriſtianos Principes docere virtutum perfectionem, quam ſanctiſſima noſtra Religio in iis requirit, & ad quas multùm ſplendentes deuincit & obligat; atque vt excitemus & pudore ſuffũdamus eos, qui hac in re deſides ſunt, & ſocordes, adferre Gentilium Principum aliqua exempla, qui etſi in tanta erant mentis cæcitate, vt verum Deum & ſummum bonũ non cognoſcerent, tamen tam egregiis actionibus excelluerunt, vt veris ſummiſque virtutibus ornati & digniſſimi viderentur; & nos ex illis vtilitatem capere poſſimus non exiguam, vel noſtrum teporem & torporem excitando, vel animi imbecillitatem reprehendendo.

Capvt II.

Oportet Chriſtiani Principis virtutes veras eſſe, non (vt docet Machiauellus) adumbratas & fictas.

Posi-

POSITO eo quod iam probatum est, in sola Christiana Religione perfectam virtutem inueniri; consequens est, Christiani Principis virtutes non adumbratas aut fictas esse oportere, sed solidas atque expressas. Etenim nisi veræ synceræque sint, virtutes non erunt, sed vmbræ tantùm virtutum; nulloq; modo Christianus Princeps anteponi deberet ethnicis Principibus ac Philosophis, quos suprà diximus germanis præcellentibusque virtutibus caruisse, quin etiam illorum multis esset postponendus. Qua in re Machiauellus ea docet, quæ cum veritate & pietate ex diametro pugnant, & quæ non modo Christiano, sed etiam prudente & sapiente viro indigna sunt. Nam in libro quem de Principe inscripsit, dicit repetitque frequentiùs, Principem, vt cautiùs decipiat, & statū suum melius conseruet, timorem ac reuerentiam diuini Numinis simulare debere, quamuis nec Deum amet, nec metuat; modestiam ac temperantiam, etiamsi dissolutus sit: & intēperans; clementiam & lenitatem, licet crudelis sit, & ferus; cæterarumque omnium virtutum speciem & imaginem quandam ostentare, cum illi expedit, vt vitia sua tegat, &, qui non est, habeatur: sed speciatim capite decimooctauo, in quo disserit quonam modo Princeps fidem seruare debeat, hæc habet, quæ de Italica in Hispanicam versa Latinè fideliter reddidimus: *Non est* (inquit)

necesse

necesse vt Princeps omnes illas qualitates habeat, de quibus locuti sumus: expedit tamen vt habere videatur. quinimmo dicere ausim, si verè adsint, & semper seruentur, perniciosas esse; sin inesse putentur, fructuosas. Veluti si pius, fidelis, humanus, religiosus, & integer credatur, atque etiam reipsa talis sit; ita tamen, vt, cum opus fuerit, & casus feret, possit & sciat mutare sese, atque in contrariũ vertere. Est autem sciendum, Principem, nouum præsertim, & primùm imperio admotum, nõ posse obseruare ea omnia, quæ hominibus virtutis & probitatis opinionem conciliant: frequenter enim status conseruandi causa cogitur fidei, caritatis, humanitatis, & Religionis iura perfringere. sed oportet eum sic animo affectum esse, vt paratus sit ad omnem ventum & fortunæ varietatem vela vertere: &, (sicut supra dixi) si possit, à bono non deflectat; sed in malum nouerit declinare, cùm hoc necessitas postulabit. Itaque curandum Principi vt nullum verbum excidat, quod non redoleat plenumque sit quinque antedictis virtutibus; & qui eum viderit vel audierit, iudicet totum ex pietate, fide, integritate, humanitate, & Religione proficisci. Nihil autem magis necessarium est, quàm vt in Principe videatur esse virtus hæc postrema, nempe Religio: nam homines ferè oculorum potiùs quàm manuum iudicium sequuntur, quoniam videre omnium est, tangere & manibus contrectare paucorum. Hæc omnia Machiauelli sunt verba ab inferis promanãtia, vt omnem Religionẽ euertant, & veluti ictu vno ex Chri-

stiani

ſtiani Principis animo virtutes omnes conuellant. Quod dogma non modo cum Christianæ Religionis decretis, ſed etiam cum ratione & veræ philoſophiæ placitis pugnat. Cicero enim hæc ſcribit: *Præclarè Socrates hāc viam ad gloriam proximā & quaſi compendiariam dicebat, ſi quis ageret, vt, qualis haberi vellet, talis eſſet. Quòd ſi qui ſimulatione, & inani oſtentatione, & ficto non modò ſermone, ſed etiā vultu, ſtabilē ſe gloriam conſequi poſſe rentur, vehementer errant. Vera gloria radices agit, atq́ etiā propagatur: ficta omnia celeriter tamquam floſculi decidunt; nec ſimulatū quidquā poteſt eſſe diuturnum.* & paulo pòſt: *Qui igitur adipiſci veram gloriam volent, iuſtitiæ fungantur officiis: ſed vt facillimè, quales ſumus, tales eſſe videamur etſi in eo ipſo vis maxima eſt, vt ſimus ij, qui haberi volumus.* Idem Cicero in primo Officiorū, *Totius autem*, ait, *iniuſtitiæ nulla capitalior eſt, quàm eorum, qui tum, cùm maximè fallunt, id agunt, vt boni viri eſſe videantur.* & lib. 2. de natura Deorū, *Cultus autem Deorum*, inquit, *eſt optimus, idemq́ caſtiſſimus, atq́ ſanctiſſimus, pleniſſimuſque pietatis, vt eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Hæc omnia Tullij ſunt, & valde conſentiunt cum hoc Platonis dicto: *Extrema eſt peruerſitas, cùm prorſus iuſtitia vaces, ad id tamen niti, vt vir bonus eſſe videaris.* Vnde etiam illud Senecæ: *Ficta citò in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæq́ (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur,*

Cic. lib. 2. Officior.

Lib. 1. Off.

Libro 2. de nat. Deor.

Plato lib 2. de Republ.

Senec. lib. 1. de clem. ad Ner. c. 1.

tempore ipso in maius meliusque procedunt. Qui idem affirmat, optimum animum pulcherrimum Dei cultum esse. & noster Lactantius summam Religionem, qua Deum colimus, in eo positã dicit, vt illum semper intueamur, ab eo pendeamus. Hermes Ægyptius dicere solebat, vnicum cultum, vel potiùs præcipuam diuini cultus partẽ esse, vitium fugere, & maleficiis se non inquinare. Hæc verò probitas, quam isti auctores requirunt, opposita est prsus fucatæ & simulatæ virtuti, quam Machiauellus docet. D. Basilij sententia est, duplici pœna dignum esse, qui sub pallio virtutis vitiosus est. Cui consentit Theophylactus, & D. Hieronymus eiusmodi verbis: *Nescio enim quomodo turpiora sunt vitia, cùm virtutum specie celantur.* Confirmat idẽ in diuinis Litteris Spirit⁹ sanctus sequenti dicto: *Si dißimulauerit, delinquit dupliciter.* Simulata enim æquitas, vt inquit Aug. non est æquitas, sed iniquitas duplex: quia iniquitas etiam est simulatio. Docet itaque Christiana Religio, hominis partes esse, vt integram incorruptãque veritatem seruet: veritatem in vita, moribus diuinæ Legi conuenienter instituendis; veritatem in iis quæ ad æquitatem iustitiamque pertinent, vnicuique quod suum est reddendo, id quod scit, cum à legitimo Iudice exigitur in iudicio, manifestando; veritatem doctrinæ, nulla re falsa docẽndo; deniq; veritatem pectoris,

Hier. epist. ad Celant.

Eccl. 23.

tis, apertum vt illud ſit, nihil fictum habeat, veliſque, qualis es, talis haberi; & talis eſſe, qualis videris. nam, vt præclarè ſimulatores alloquens ait Chryſoſtomus, *Hypocrita, vt quid vis apparere quod non vis eſſe? ſi malũ eſt malum eſſe, vt quid vis eſſe quod non vis apparere? ſi bonum eſt bonum apparere, melius eſt bonum eſſe: ſi malum eſt malum apparere, peius eſt malum eſſe. Ergo aut apparere ſtude quod es, aut eſto quod appares.* Quid prodeſt ouem videri, lupum tamen eſſe? fimetum eſſe niuibus coopertum, aut ſepulcrum foris dealbatum, intus verò oſſibus atque vermibus plenum? Sed dicit Machiauellus, Principem, vt ſtatum imperiumq; ſuum conſeruet, cogi frequenter vt fidei, charitatis, humanitatis & Religionis iura violet. Sed quæ vmquã res aut neceſſitas accidere poteſt, vt ob principatus conſeruationẽ virtutes eas peruertẽdas ſuadeat, cum abſque iis ſtare non poſſit? Quòd ſi ſpecies & imago earum virtutũ ad imperij conſeruationem, bonamque Principis æſtimationem tuendam, neceſſaria eſt: quanto plus eam ad rem valebit veritas quàm mendacium! corpus quàm vmbra! res ipſa quàm eius ſpecies! id quod ſolidum eſt, atque eminens, quàm quòd adumbratum eſt, & pictũ! quod nec celari nec fallere diu poteſt, & ſi quando ꝓdit, ac in vulgus emanat, in tãtò acerbius hominũ odiũ adducit Principẽ, quãto ſe ab eo deceptos magis intelligunt. Etſi

Chryſ. ſuper Matth. c. 7.

verò laborandum ſit Principi vt veris & non ſimulatis virtutibus commendetur, non tamen ex bona vel mala hominum opinione ſalus & conſeruatio regnorum potiſſimùm pendet, ſed ex Dei voluntate, qui pro arbitrio imperia diſpenſat, conſeruat, concedit & transfert. Quam ſupremi Numinis voluntatem nulla re alia ſibi meliùs conciliabit Princeps, nec magis præſentem propitiumque in tuendo imperio experietur, quàm ſi ſanctiſſimam eius Legem obſeruet, & illis veris ac ſanctiſſimis virtutibus quas edocet, quaſque fideliter caſto ſynceroque corde petentibus liberaliter communicat, ornatus ei deſeruiat; cùm præſertim fidem, caritatem, Religionem non ob id tantummodo complecti debeat Princeps, vt earum præſidiis imperium tueatur, ſed quia Deus ita fieri cupit, & per ſe ipſæ merentur. Neque enim Religio ad principatum dirigi tanquam ad finem ſuum debet, ſed ad Religionem principatus, quēadmodum prima huius Operis parte explicauimus. Nam ſi contrarium accidat, & virtutum functiones temporarium finem intueantur, virtutes eſſe deſinent. quod cenſet D. Auguſtinus, cùm ait: *Neque enim eſt vera virtus, niſi quæ ad eum finem tēdit, vbi eſt bonum hominis quo melius non eſt.* Quæ ſententia adeò vera eſt, rationique conſentanea, vt eam Cicero nō ignorarit, cum hæc in verba ſcripſit: *Tum autem, cùm non ipſo honeſto mouemur vt*

Aug. lib. 5. de ciu. Dei, cap. 12.

Cicer. li. 1. de leg.

virū

viri boni simus, sed vtilitate aliqua, atque fructu; callidi sumus, non boni. Et Crispus Sallustius admonet vt probi magis esse quàm videri studeamus. Et Cato (vt de eo scribit Velleius Paterculus) numquam rectè fecit vt facere videretur. Verissimè tamen dictum est illud à Plinio: *Multi famam, conscientiam pauci verentur.* Ex quibus liquidò constat quàm perniciosa sit Machiauelli doctrina; & quæ ex tã pestifero fonte aqua promanet; & quàm infirma sit reipublicæ administratio, quæ talibus nititur fundamẽtis; quàmque exitiosus futurus sit qui ex tam corrupta arbore & radice nascetur fructus; denique quàm mirandum non sit, eos qui ex vitiosa hac aqua bibunt, & ex hoc mortifero fructu edunt, iudicium simul cum mente amittere, Religionem & veras virtutes deperdere, atq; in stultas delirationes absurdissimosque errores Machiauelli & aliorum Politicorum præcipites labi; qui falsa illa status ratione vanaq; prudentia perniciem vniuerso terrarum orbi ac vastitatem intulerunt.

In Catilin.

Lib. II. hist.

Plin. epist. lib. 3.

CAP. III.

Machiauellus id agit, vt Princeps simulator sit, & hypocrita; & quàm Deus fictionem & hypocrisim detestetur.

QVÆ Machiauellus & Politici tradunt de simulatione, & fictis Principis virtutibus

tibus, (de quibus capite ſuperiori locuti ſumus) eò omnia ſpectant, vt perfectiſſimum hypocritam & ſimulandi artificem forment; qui aliud dicat, aliud agat, ſitque inſtar mōſtri ex variis formis compoſiti; pelle ouis videatur, reuera autem ſit lupus; vultu homo, corde vulpes; qui Leopardum macularum varietate ſuperet; qui blandè arridens, manu ſicam teneat; cui ſit vox Iacob, & manus Eſau; qui, dato falſę pacis oſculo, tamquā alter Ioabus Abnerū & Amaſam conficiat, & quaſi Iudas Chriſtum vendat; qui vocem hominis imitetur, vt ſeductum laniet ac deuoret, & crocodili in modum poſtea lacrymas emittat; qui foris vt cygnus candorem mentiatur, intus verò duram & nigram carnem habeat; & ſicut poma quæ in terra Sodomæ naſcuntur, colore & pulchritudine oculos paſcat, quæ vbi attigeris, vel manu preſſeris, in puluerem cineremque redigantur; qui vt ſimiæ (quæ ne tantillum quidem à ſimiarū natura diſcedunt) humanas actiones æmuletur; qui papilionem referat, qui circūuolat, & adſpectu pulcher videtur, ſed ſemen emittit, ex quo eruca naſcitur variis picta coloribus, & folia, fructus, omnemq; arboris ſpeciē depaſcit & abſumit. Talis eſt Princeps quem fingit & format Machiauellus, ſimulationis architectus, quē vult folia Deo, fructus verò dęmoni offerre; & quaſi Dominꝰ noſter, vniuerſitatis huius rector, & Deus

2. Reg. 3. & 20.

Deorum,

Deorum, lapideus aut ligneus Deus esset, qui nec sciat, nec videat, nec remuneretur quæ bene malève geruntur in terris, ita Principem instituit vt laruam pietatis, Religionis, iustitiæ cæterarumque simulatarum virtutum induat, vt eius cupiditati, ambitioni, & imperij conseruandi desiderio Religio ipsa ancilletur; quippe qui velit imperio cætera omnia postponi. & hanc publicæ rationis administrationem existimat esse præclarissimam, vnde præclarè Lactantius, *Quidam* (inquit) *probitate ficta viam sibi ad potentiã muniunt, faciuntque multa quæ boni solent; eò quidẽ promptiùs, quòd fallendi gratia faciunt. vtinamq́; tam facile esset præstare, quàm facile est simulare bonitatẽ! Sed ij cùm esse cœperint propositi ac voti sui compotes, & summũ potentiæ gradũ cœperint, tũ verò, simulatione deposita, mores suos detegunt, rapiunt omnia, & violant, & vexant, eosque ipsos bonos, quorum causam susceperant, insequuntur; & gradus; per quos ascenderũt, amputant, ne quis illos contra ipsos possit amputare.* Hucusque Lactantius. Diuinus Spiritus in sacris Litteris dicit, Deum propter peccata populi aliquando permittere vt hypocrita regnet. Ergo animaduersio & castigatio est diuina, eaque grauissima, cùm ob subditorum peccata simulatoribus atq; hypocritis regni gubernacula Deus cõmittit. Cũ ergo hæc certissimæ sint veritatis, quo pacto Machiauellus tãquã regulã optimæ administrationis regi-

Lib. 6. c. 6.

Iob. 34.

minisque assignat, quod iræ furorisque Domini manifestum est indicium? quâ tandem ratione in Christiani hominis pectus cadere potest, quod Christo tam euidenter aduersatur? quomodo Christianorum in numero hebere, aut tam glorioso nomine dignari possumus, qui vel docent, vel eiusmodi doctrinam probant aut sequũtur? Si boni Principis consilia & actiones in popularium salutẽ vt finem diriguntur; simulator verò & fictus Dei flagellum est, quo eos exercet & perdit: quî fieri potest, vt idem sit & Princeps bonus & hypocrita? Quò non irrũpit, quò non penetrat hæc fallax hypocrisis? quid est quod non inficiat hoc venenum, quod non corrumpat hoc pestis, quod non conuellat aut disturbet ista simulatio? cum legamus certum quendam Principẽ fuisse, qui in Monasterio, quod sumptibus suis exædificarat, habitu exteriori Monachum mẽtitus, vitam Monachi agebat, psallendo & cantando, cum cæteris, aliasque cæremonias obseruando, quæ religiosi sunt instituti; vt ea arte faciliùs subditos deciperet, tandemque & ipsos & statum euerteret: quemadmodum etiam factum scimus ab Ioanne Basilio, Moscouiæ Duce. Sanctus Hippolytus martyr Antichristum depingens tamquam perfectissimum simulandi & dissimulandi artificem. Politiĉorumque optimum magistrum, hæc habet: *Verùm in primordiis eius clemens erit,*

Hippol. libro de consum. sæculi.

factus

factus ad dilectionem, quietus, religiosus, pacificus; qui odio persequatur iniustitiam, detestetur munera, idololatriam non admittat, amet Scripturas, reuereatur Sacerdotes, canitiem honori tribuat, scortationem repudiet, adulterium abominetur, obtrectationes non audiat, detractiones non recipiat; hospitalis, studiosus pauperum, viduis opem feret, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit homines ad amicitiam his verbis, Sol non occidat super iracundiam vestram: nō possidebit aurum, nec diliget argentum; diuitias non amplectetur: atque hæc omnia faciet consilio simulato ac fraudulento, quo circumueniat omnes vt se Regem creent. & paulo pòst: *Atque initio quidem mendax ille & iniquus ille subdolè gloriam hanc repudiabit, ac perseuerantes homines & obsecrantes illum declarabunt Regem: postea extollet animum, &, qui priùs erat mansuetus, euadet ferox.* Hæc & alia multa de perniciosa Antichristi simulatione S. Hippolytus, qui meo iudicio in hac Antichristi imagine eum Principem, quem Machiauellus formandum suscepit, exprimit, & suis coloribus egregiè depingit. Nec minùs accuratè eundem describit D. Hilarius, dum in Constantinum Imperatorem his verbis inuehitur: *Pugnamus cōtra persecutorem, fallentem, contra hostem blandientem, contra Constantium Antichristum, qui non dorsum cædit, sed ventrem palpat; non caput gladio dissecat, sed animam auro occidit; non ignes publicè minatur, sed gehennam priuatim accendit: Christum* D. *Hilar. in Const.*

 consi-

confitetur, vt neget; Ecclesiæ tecta construit, vt fidem destruat. Quæ cùm ita sint, in quod odiũ & Dei offensioné incurrere credimus pseudomenon & simulatorem? *Abominatio Domini est omnis illusor*, ait Spiritus sanctus. & alio in loco: *Væ duplici corde, & labijs scelestis, & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.* Et quidem optimo iure, cùm sibi mutuo aduersentur bonum simplex, cuiusmodi est Deus; & duplex, ac artificiosa simulatione compositum, quale est hypocrita. Deus enim cor hominis petit, propterea dicit: *Fili, præbe mihi cor tuum.* &: *Diliges* DEVM *ex toto corde tuo.* & : *Auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum, & Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciã, vt in præceptis meis ambuletis.* ac sine corde nihil gratum & acceptum est Deo. At fictus & hypocrita dæmoni cor præbet, Deo autem vanitatis suæ vmbras offert. Deus, vtpote spiritus, vult vt in spiritu & veritate illi seruiatur: at simulator & hypocrita externa tantùm specie, & cæremoniis, quæ foris adhibentur, illi seruit. Tota animæ sanctę pulchritudo & gloria ex interiore ornatu, quo Deo grata est, & accepta, consurgit. Nam vt fetus in matris visceribus concipitur, & sicut corpus à corde, arbor à radice, domus à fundamento initiũ ducit: ita Christiana & spiritalis vita ex cordis adeoque mentis ipsius affectu ortum habet. At hypocrita

Prouer. 3. Eccles. 2. Prouer. 23. Deut. 6. Ezech. 36. Ioan. 4. Psalm. 44.

crita quemadmodum ædificium ſine fundamento mox corruit, ſicut arbor abſq; radice quamprimum areſcit. & vt color ſine re ſubiecta, accidens abſque ſubſtantia concidit, & quaſi fumus celeriter euaneſcit. Nullum vitium in ſacroſancto Euangelio vituperatum aut à Chriſto Seruatore reprehenſum magis reperimus, quàm ſimulationis crimen: qui enim publicanos ad ſuam conſuetudinẽ admittebat, cum pauperibus veſcebatur, mulieres adulteras in crimẽ à Phariſæis vocatas defendebat, & ſumma animi lenitate peccatoribus ignoſcebat, ſolos hypocritas ſic alloquitur: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ.* quod frequentiùs iterat, & tanquam hominibus periculoſis, pernicioſis, & Deo exſecrandis obijcit, ipſamq́ue hypocriſin fermentũ vocat, quod totam maſſam inficit; monetq́ue vt ab eo nobis caueamus. Ad eam rem facit, quod ex Gregorio Nazianzeno & alijs ſcriptoribus de Gallo & Iuliano fratribus, Conſtantijque Imperatoris patruelibus, huc adferam. Ambo fratres martyri Mamanti ſumptuoſum & magnificum Templum magna æmulatione cœperunt exſtruere, opere inter ſe diſtributo. Gallus natu maior verè & ſeriò Religionem colebat, & animo planè pio ac ſyncero præſtabat quæcumque faciebat. Iulianus laruam tantùm & ſpeciem pietatis habebat; & eo conſilio ſolùm opus ſuſceperat, vt pius videretur,

Matth. 23. & 7. & 15. & 22 et 24.

Luca 12.

deretur, & Religionis obtentu Christianos falleret. Sed Deus, qui latebras & recessus animi intuetur, manifesto miraculo declarauit, quantopere diligat purum & syncerum cor, quantumque mentem fictam & simulatam detestetur: nam quidquid impensis Galli exstruebatur in Templo, feliciter assurgens succedebat, eratque stabile & firmum; quod autem nomine Iuliani fiebat, vno die ædificabatur, altero corruebat. vt hinc intelligatur quàm referat, idem opus fieri vera vel simulata pietate. Cæterùm non minùs exitialis est hominum vitæ hæc simulatio & hypocrisis, nec minorem labem adspergit Principis æstimationi ac famæ, aut imperij conseruationi calamitatem & perniciem adfert, quàm Deo exsecranda. nã simulationis germana soboles est perfidia, qua euertuntur & labefactantur res omnes, quæ veritate & fide stant firmissimè. Hanc fidelitatem Cicero nunc vocat commune præsidium, nunc iustitiæ fundamentum, nunc Reipub. conseruationem. Plato eandem fidem firmitatem veram, puram synceritatem, clarissimamque philosophiam nominat. Valerius Maximus sic commendat, vt certissimum humanæ salutis pignus portumque appellet. Dionysius verò Halicarnasseus scribit, veteres Templum fidei (quam nos fidelitatem dicimus) exstruxisse, in quo fiebant pactiones; de pace & concordia fœdera feriebantur, amici-

Cic. orat. pro Rosc. 1 Offi. 2. de diuin.

Plato epist. 10.

Val. lib. 6. cap. 6.

Halic. lib. 8.

tia

tia fide & Religione ſanciebatur, dicebatur ſacramentum,& iuſiurandum publicum dabatur: ſine qua (vt glorioſiſſimus Antiſtes & fortiſſimus martyr Cyprianus ait) nulla inter homines negotiatio, nullum commercium, nulla communicatio vtilitatum eſſe poteſt. Quis vicinus vicino fidet ſuo, quis mercator mercatori, quis cõſanguineus conſanguineo, amicus amico, niſi fidum exiſtimet? & quæ verbis profitetur, reipſa factu-rum arbitretur? & quod dicit aut negat, verè dicere vel negare credat? Quòd ſi Princeps (vt Ægidius Romanus aſſerit) eſt regula, qua omnes qua eius regno continentur,& cæteri etiam, dirigi debent; ſi regula hæc obliqua fuerit, atque diſtorta, quomodo populares ſuos ad rectam normam exiget? quomodo eos ad virtutis præſcriptum exquiret? quo circino, quo perpendiculo, norma, aut regula in ſua Republ. collocabit vtiliſſimam & maximè neceſſariam fidelitatis columnam, qua totius adminiſtrationis ædificium ſuſtentari debet, cùm eam ipſe actionibus ſuis obliquis deiiciat atque euertat? Præterea, ſi Principem magnanimitas maximè decet, & viri magnanimi proprietates ſunt, (auctore Ariſtotele) vt apertus ſit ac ſimplex, veritatis perquam ſtudioſus,&, quos amore vel odio proſequitur, apertè & palàm, non tectè vel diſſimulanter, amet & oderit: (putat enim parui & abiecti animi eſſe, aliud habere in pe-

Cyprian. in Symb.

Ariſto l 5. Ethic.

in pectore, &aliud sermone fingere; aliud in corde gerere, aliud fronte simulare, & illi, cui malè velit, præ se ferre bene velle) hac simulatione, quam suadent Politici, admissa, ab animi magnitudine, quæ cum hypocrisi nulla societate coniungi potest, Principem discedere necesse est: eadem etiã ratione ab syncero & integro animo, à veritate, iustitia, ab iis omnibus virtutibus, quæ sine fide conseruari non possunt; denique à veri iustique Principis opinione & nomine, quod ad imperij salutem tuendam adeò necessarium est. Cùm Parmenio Alexandro Magno suaderet, vt dolo & astu hostes vincere conaretur, Rex magnanimus his verbis respondit: *Id facerem si Parmenio essem; at quia sum Alexander, facere nolo.* Pyrrhi medico offerẽti sese ad necem domino suo inferendam, si factum auro pensaretur, non solùm non assensit Fabricius, sed etiam ad Pyrrhum literas dedit in hæc verba: *Ad nos venit Nicias familiaris tuus, qui sibi pretium à nobis peteret, si te clàm interfecisset. Id nos negauimus velle, neve ob eam rem quidquam commodi exspectaret: & simul visum est vt te certiorem faceremus, ne, si quid eiusmodi accidisset, nostro consilio ciuitates putarent factum; & quòd nobis non placet pretio, aut præmio, aut dolis pugnare. Tu, nisi caueas, iacebis. Vale.* Quid ergo faciendum Principi Christiano, cùm ista dixerint & fecerint Gẽtiles? Verùm quoniam, cùm de iustitia agemus,

Franc. Patric de Repub. lib. 6. cap. 5.

Aul. Gell. libro 3. c. 8. ex Quadr. adfert hanc epistolam. Plutarch in Pyrrh. paulo aliter refert.

mus,

mus, quæ seruanda est Principi, iterum hanc veritatem, quæ iustitiæ pars est, tractaturi sumus; Caput hoc non producam longiùs, sed duntaxat aperiam an aliquando, & quatenus, permittenda sit Principi simulatio; quod capite proximo faciemus.

CAPVT IV.

Rationes falsæ quibus istam hypocrisim persuadere conantur Politici; & an aliqua Principis simulatio tolerari possit.

LOcvs hic de Principis simulatione adeò grauis est, tantiq́ue momenti, & in eo Machiauellus eiusq́ue sectatores & discipuli Politici sic insistunt, vt hoc putent potissimum robur & firmissimum fundamentum, quo falsa status ratio & ciuilis prudentia nitatur. Itaque & factis & sermone frequenti hanc sententiam alios docent: *Nescit regnare, qui nescit simulare.* quam Ludouicus vndecimus Franciæ Rex, dum viueret, semper in ore habebat; & præter hæc verba nulla alia Latina filium suum Carolum VIII. scire volebat. Deinde in medium proferunt dictum illud Lysandri Lacedæmoniorum Ducis, (qui etiam ex iis Politicis fuit, qui iustitiam vtilitate metiuntur) *Quò leonis pellis attingere non potest, Principi assuendam vulpinam.* Quòd eius consilium iterat frequenter & valdè laudat

Plutarch. in Lysand. & Apophth.

laudat Machiauellus. Præterea tanquã ideã quandam, & optimæ administrationis exemplar, Tiberium Imperatorem adferunt; de quo hæc Tacitus: *Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dißimulatio deserebat.* quòd ita simulationi consueuisset, vt eam ad extremũ vsq; vitæ spiritũ retinuerit. Addunt his quod Romanus historicus in Lepido scribit: *Nihil gloriosum, nisi tutum.* &, *Omnia retinendæ dominationis honesta esse.* & quod apud Senecam in tragœdia est: *Vbicunque tantùm honesta dominanti licent, precariò regnatur.* atque in hoc turbido rerum humanarum pelago tempestati obsequi, artis esse: & ius ac fas esse obliquare sinus, ac, si rectà portum tenere nequeas, idipsum mutata velificatione assequi. cumq́ue nunc omnes dolis & fallaciis tamquam armis tegantur, nisi simulationem & calliditatem Princeps adhibeat, fore vt ab aliis Principibus facilè in fraudem deducatur; &, dum conscientiæ suæ consulit, imperium amittat, ad cuius tamen conseruationem cætera omnia referri & accommodari debeant. illudq́ue rationi cõsentaneum videri, vt cum vulpe vulpinetur, cum Cretensibus (vt est in Prouerbio Græco, Latinis etiam perfamiliari) cretizet, atque fallaciâ fallaciam quasi clauo clauum pellat, & dolo dolũ eludat. quin etiam D. Paulum ad Corinthios scribentem affirmare, dolo se eos cepisse, & in fidem traxisse. Denique plures alias sententias eodem perti-

Tacit. lib. 6. Annal.

Salust. in Orat. Lep.

Seneca in Thyeste.

1. Cor. 12.

pertinentes congerunt, vt falsam suam disciplinam stabiliant, & Principibus simulationem istam, simulque cum ea suspicionem, diffidentiam, fallacias, perfidiam, infidelitatem, periurium, iniustitiam, impietatem, omniumq; virtutum & Religionis contemptum persuadeant. Quamobrem verè Christiano & Deum timenti Principi prouidendum, vt ad has voces & venenatæ serpentis sibilos aures obstruat, oculosque ab hoc pestifero & pernicioso dogmate & consilio abductos in Deum coniiciat, eumque suppliciter roget, vt doceat quonam modo regna ab illo sibi concredita administret, & mare tempestatibus tam turbidum, tam plenum monstrorum, tam piratis prædonibusque infestum sic nauiget, vt Reip. nauem in tuto & tranquillitatis plenissimo portu saluam collocet. Attamen cùm minimè dubium sit, homines, & maximè Reges, inter inimicos vitam degere, multique sint qui Machiauelli instituto artificiosa simulatione eos fallere moliuntur; (peccatis enim nostris factum, vt latiùs hæc disciplina manauerit) idcirco videndum illis est, quonam modo se gerere debeant cum aliis Principibus, quando vel amicitiam fingunt, vel veri apertique sunt inimici: ne aut ipsis candor fraudi sit, synceru sque & verus animus rideatur; aut, dum ab illorum insidiis cauent diligentiùs, diuinam legem quoquo modo violent. Cùm enim

inter hostes versantur, necesse est armati incedant: cùm verò cum fictis & simulatis agunt, opus est aliqua simulatione vtantur. Sed prudenter aduertant quis modus adhibendus, qui fines & termini huic cautioni constituendi sint; ne in Deum peccent, & ex discipulis Christi Machiauelli discipuli fiant. Ante omnia igitur sibi persuadeant, & pro explorato ac comperto habeant, nullum esse præsentiùs venenum, aut pestem imperiis magis perniciosam, quàm quòd impius & ineptus iste vir docet: nullaque via faciliùs Respublicas exstingui, aut regna euerti, quā si fide, caritatis, humanitatis, & Religionis iura violenter: tantumq; abesse vt ad imperia conseruanda debeant Principes ab istarum virtutum officio (vt apertè scribit) discedere, vt potiùs eos oporteat illas ex animo complecti, vereque & non simulatè seruare: sic enim ab illis stabit Deus, imperiorum omnium & regnorum Dominus atque moderator, qui pro arbitrio, quibus vult, ea cōcedit, conseruat, & adimit, vt priori libro à nobis est explicatum. Quod verò dicit improbus iste & nequissimus magister, aliud nihil est, quàm affirmare, aut nullum omnino Deum esse, aut è medio eius prouidentiam tollere, aut è publicis consiliis & deliberationibus, quæ pro tuenda imperij salute capiuntur, pellere, quasi rebus humanis non consuleret, & solus ipse imperia nō daret

ret aut conseruaret. Quid enim aliud sibi vult eiusmodi assertio, obligari frequenter Principẽ vt fidei, caritatis, & Religionis officia perfringat? præsertim cùm id fieri nequeat, nisi perfractis priùs Dei legibus, & Deo ipso à consiliis huiuscemodi expulso. Fingamus magnum aliquẽ Regem, vel orbis Monarcham, aduocare consilium, eiusque consiliarios prima statim deliberatione monere Principem ne in Senatum veniat: quæ enim in consultationem vocabuntur, cõtra ipsum Principem decernenda. Quo sensu, qua mente Rex esset, si hæc audiret, si fieri videret? quid ageret? quàm acerbè & grauiter tantam iniuriam ferret! At verò in eo quod docet Machiauellus, tanto maior Deo iniuria irrogatur, quanto Rex supremus, & proprius Regnorum Dominus, cæteris Principibus seruis ac administris, & munere ac cõcessu suo regnantibus, anteit. Deinde aduertant Principes, simulationem, vbi de Religione agitur, non solùm sibi conscientiæq; suæ obesse, sed etiam regno vniuerso, quod ex ea detrimentum accipit, cùm inde publica & vitiosa nascatur offensio, peruertantur populares & sui Principis impietatẽ sequantur. Præterea, si priuatus quisque fidem palàm profiteri tenetur, quando ea suppressa aut dissimulata vel aliorũ offensa, vel à fide timeretur defectio; multo magis ad eandem confessionem obstrictus tenetur Princeps, cùm

Thom. vterque 2.2 q.3. art.2.
Nauar. Manual. & Com. c. human. aures. q.3.nu.16.

cùm eius partes ſint, eam defendere, & illius exemplum ad commouendum continendumque alios multum virium & efficacitatis habeat; damnum verò quod ſimulatione inuehit, vniuerſale eſt & regni totius; quod ea inficitur, peruertitur, & perit. Quod autem de Religione dixi, dictum etiam volo de fide & promiſſo quod Principi ſeruandum eſt, multoque magis iuſiurandum, quod (vt poſtea dicam) iuſtitiæ pars eſt quædam. Denique hinc conſequitur, Principem mentiri non debere; tum quòd Principis verba debent eſſe quaſi Dei verba, vera, certa, conſtantia, & quibus tutò fidi poſſit; tum quòd Deus hoc iubet, dum ait: *Noli velle mentiri omne mendacium; aſſiduitas enim illius non eſt bona.* & alio in loco de Principibus loquẽs: *Non decent ſtultum verba compoſita, neque Principem labium mentiens.* S. etiam Auguſt. & alij ſancti Doctores affirmant, mendacium ſemper peccatum eſſe, & nullius rei gratia licere mentiri; ſiue verbo, in quo propriè mendacium vertitur; ſiue factis ac ſignis externis, quod ſimulationem appellant. vnde lex quędam [a] Partitæ (vt vocant) ait à Chriſto dictum eſſe, Ego ſum veritas; & Reges, eius in terra vicarios, non debere contra ipſam veritatem eſſe. & ſubdit: *Si mentiretur Princeps, homines, qui eum audirent, eius dictis fidem non adiungerent, etiamſi verũ proferret; & inde mendacij peteretur exemplum.* Et verò mendacium

Eccleſ. 7.

Prou. 17.

Auguſt. lib. cont. mend. ad Conſent. & libro 2. quæſt. Euãg. Thom. 2. 2. q. 111. art. 1. Innoc 3. in cap. ſuper eo de Vſur.

[a] *2. part. tit. 4. lib. 3.*

non

non eſt, ſilentio aliquid tegere, atque conſiliorum & actionum arcana occulere, (vt in adminiſtratione fieri conuenit) licet ex hac ſuppreſſione plurimi anſam ſumant ſeipſos fallendi, dum multa variis & inanibus coniecturis augurantur. Mendacium etiam non eſt, ſed prudentia veriùs, multa diſſimulare, ad multa conniuere; licet ex eiuſmodi diſſimulatione in aliorum animis aliquid falſi & fraudis gignatur. nam, vt ait Iuriſconſultus, *Multa ſunt diſſimulāda, ne curioſi videamur.* Neque mendax habēdus eſt Princeps, ſi ſibi caueat, & diligenter perſpiciat quæ & quibus credat, cùm adeò rari ſint, quibus fidere poſſit, quamuis vultu nullam oſtendat diffidentiam: hanc enim prodere, multum imperio incommodaret; contrà verò, ſi ſe fidere præ ſe ferat Princeps, ingenui & pudore aliquo homines non rarò ita alliciuntur & obligantur, vt meritò illis poſſit confidere: fitque ſæpiſſimè, vt, dum ſe timere, ne decipiatur, oſtendit, vias, quibus decipiatur, commōſtret; *tamq; abſurdum eſt* (vt præclarè Seneca) *nulli quàm omnibus credere.* Eadem ratione mendacium non ſapit, ſi (quando neceſſitas vel vtilitat magna exigit) verba proferantur vera in vno ſenſu, etiamſi, qui ea refert, credat, ob multiplicem & aliam atque aliam ſignificationem, eum, qui audit, in longè diuerſam ſententiam accepturum. Quæ autem de verbis dico, poſſunt etiā de factis intelligi: nam

Leg. dol. ff. de nouat.

Liu. lib. 22.

Epiſt. 3.

persępe (belli prętertim tempore) necesse est res fieri tam artificiosè atq; cautè, vt hostes concipiant aliud omnino & planè diuersum ab eo, quod facientis animus intendit. Illud enim non est mentiri, sed, quod in Reipub. commodum cedat, prudenter facere. Duæ enim sunt (vt auctor est Doctor Martinus Nauarrus) simulandi & dissimulandi artes. Vna eorum qui absque causa & vtilitate fingunt & mentiuntur id esse quod non est, & non esse quod est: altera eorum quos necessitas vel commoditas impellit, vt sine fallacia rem vnam alterius loco prudenter significent. Cæterùm in quauis simulatione vel dissimulatione, qua vtitur Christianus Princeps, aduigilet, & prouidentissimè caueat, ne pestiferis Machiauelli præceptis duci se trahique sinat, & diuinarum legum ac Religionis iura perfringat. Intelligat etiã, Christianorum hominum actiones dirigendas non esse ad ethnicorum regulam, quantauis licet opinione prudentiæ sapientiæque præstiterint: cùm enim ea, qua nos Christiani collustramur, luce illi fuerint destituti, & alio vento ac sydere nauigantes vitæ suæ cursum regerent; necesse erat eos diuersa via ingredi, & multis in rebus offendere, cadere, & collidi. Ipse quoque Aristoteles docet, qui superioris lucis & consilij ductu reguntur, eos humana consilia non requirere. Cæterùm nobis faciendũ est, vt, quod ab illis natura

Nau. com. c hum. aur. q. 2. nu. 8, 10, 11. 12.

tura

tura & ratione duce preclarè dictum aut gestum est, id amplectamur, & imitatione exprimamus; errores autẽ & vitia, in quæ prolapsi sunt, cœlesti luce, tanquã certa norma, corrigamus. Atque ita responsum sit ad Politicorum rationes & argumenta, quæ suprà retulimus: nam quod ex D. Paulo afferunt, longè diuersam sententiã continet: propositum enim erat eo loco Apostolo, Corinthiis ostendere, quàm alieno à lucris & cõmodis animo cum eis se habuerit, vt quibus oneri non fuerit, nec ab eis quidquam in vsus vitæ necessarios acceperit; neque enim facultates illorum, sed animas quærebat. Sed quia malitiosus quispiam dicere ac interpretari poterat, hæc omnia artificio quodam & simulatione fecisse Apostolũ, vt nihil per se ipse, sed per suos administros ac discipulos acciperet, vt hoc metu ac suspicione liberaret Corinthios, probat se hac astutia & simulãdi arte nequaquam vsum fuisse, sed quod ipse per se, hoc idem per suos egisse, eo quòd sibi & illis eadem mens idemque finis propositus esset, vt cãdidè & in veritate omnia, nullo cõmodo aut quæstu. Non est tamen quòd miremur, si, quibus cœleste lumen & diuinus Spiritus deest, ij cæcis tenebris & tetra caligine obuoluantur, & in peiorem partem accipiant id, quod sicut sine Numinis afflatu scriptum non est, sic sine præsidio eiusdem percipi non potest. Sed vt institutam de

Principis ſimulatione materiam & tractationem finiamus, quemadmodum antidotum ex vipera compoſitum, quod theriacam vocant, aduerſus eiuſdem viperæ morſus & venena ſingulare remedium eſt; vt tamen vtile ſit, oportet viperæ carnes parua quantitate & certa proportione miſceri ſubactasq; ſalutaribus aliis medicamētis corrigi: ſic hæc ſimulatio & artificioſa Principis fictio tunc ſolùm adhibenda eſt, cùm neceſſitas requirit; & parcè quidem ac moderatè, Chriſtianæ & prudentiæ legibus temperata: ita enim vim maximam habebit aduerſus fictos & ſimulatos Principes, ſi qui fortè viperarum inſtar inficere interſicereque moliantur. Enimuero ſi quis viperinis carnibus veſci & veneno ali atque ſuſtentari vellet, vt ſeipſe contra hoſtium venena præmuniret, ſibi necem adferret, &, quam vitam hoſti ademptam volebat, ſibi ipſe adimeret.

CAPVT V.

De iuſtitia Principis.

SED Machiauellum eiusq; ſectatores miſſos faciamus, & hoc loco de virtutibus propriis Regum ac Principum Chriſtanorum, atque imperiorum adminiſtrationi & cōſeruationi perneceſſariis, diſſeramus: quarum omnium ſecundùm pietatem & Religionem (de qua primo libro egimus) ſplendidiſſima

didiſſima inter alias, non ſecus ac inter alias ſtellas lucifer matutinus refulgens, ſe nobis offert iuſtitia, quæ ſuum cuique ex æquo tribuit, quæ tam propria Regum eſt, & ad regnorum ſalutem tuendam neceſſaria, vt per Salomonem dixerit Spiritus ſanctus iuſtitiâ ſolium firmari, & ea neglecta amitti, & ex vna in aliam gentem transferri. Hæc virtus principiò fundauit regna; hæc ſtabilita auxit ornauitque; hæc quam obtinent amplitudinem maieſtatemque conceſſit; hæc populi vulneribus medetur, ſeditiones reſtinguit, exaſperatos animos mitigat, pacem firmat, bellis obſiſtit, Reges glorioſos facit, regnis ſecuritatem præſtat, & in primis Deum honorat & reueretur: cui nullum poteſt eſſe ſacrificium gratius, nulla hoſtia acceptior, quã victima iuſtitiæ, cuius vinculo cælum cum terra, ſuprema cum infimis, & extremæ maximèque diuulſæ mundi partes inter ſe coniunguntur. Sine iuſtitia non regnum, non prouincia, non ciuitas, non pagus, non domus, non familia, non latronum etiam ac graſſatorum ſocietas conſeruari poteſt: atq; vbi non regnat iuſtitia, ibi maius regnum, maius latrocinium eſt, vt teſtatur D. Auguſtinus; qui auctoritate Ciceronis & Scipionis Africani probat, vbi iuſtitiæ locus non eſt, ibi nullam rempublicam eſſe poſſe. Et certè ſi attentiùs paulo perluſtremus regna vel reſpublicas quę euerſæ proſtratęque aliquando

Prou.25.
Eccli.10.

Cic.lib.2. Offic.

Aug.lib.2. de ciu. Dei. ca.21 & lib. 4 cap. 4.

iacuerunt, reperiemus præcipuam ruinæ euersionisque causam fuisse negligentiam in iustitia administranda; intelligimusque verissimum esse, quod diuinus Spiritus dicit:

Eccll. 10. *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos.* Adeò verò explorata est hæc veritas, vt vel ipsos Gentiles non fugerit: scribit enim

Plut. in amatoriis narrat. Plutarchus, virum quendam fuisse, pauperẽ quidem, sed probum & hospitalem, Schedasum nomine, cui duæ erant filiæ præstanti forma. Cùm igitur ad eum duo Spartani adolescentes diuertissent, perlibenter & benignè ab eo acceptos. Exarsisse illos virginũ amore, at, quo minùs quid auderent, Schedasi probitate & humanitate victos. sed cũ iterum ad easdem ædes declinassent, & forte fortuna Schedasus peregre abesset, & à filiabus solito instituto humanè fuissent excepti, incustoditas offendentes, vim illis intulisse: quas cùm supra modum, accepta contumelia, eiulãtes miserèq; afflictantes viderunt, ambas interfecisse, iactisque in puteũ cadaueribus abiisse. Reuersũ Schedasum, cũ puellas nusquã videret, incertum fluctuantiq; persimilem diu perstitisse, donec adlatrante ac admurmurante catella, & nunc ad se cursitãte, nunc ad puteũ frequentiùs redeunte, coniecit id quod erat, atq; ita filiarũ corpora extraxit. Vt verò vicinorũ narratione Lacedæmonios rursum domi visos audiuit,

uit, & certis iudiciis coniecturisque intellexit facinus ab illis patratum Lacedæmonem ad Ephoros (hi erant illius reip. iudices) profectū, vt iusta pœna tantum scelus pensaretur. Sed cum frustra Ephoros, ipsosque adeò Reges, in vindictam scelestorum conuenisset; mediā per vrbē lamentis plenum & furenti persimilē cucurrisse, manus ad Solem protendisse, pulsataq; humo Furias euocasse, postq; hæc omnia mortem sibi consciuisse. At verò (vt addit Plutarchus) haud multo pòst Lacedæmones neglectæ iustitiæ pœnas dederūt: in eos enim Thebani bellū mouere, & ante conflictū Pelopidi, vni ex præcipuis Thebanorum Ducibus visus est in somnis Schedasus, qui eum bono animo esse iubebat. Signis igitur collatis, ad ipsum natarum Schedasi monumentum fusi cæsique ad vnum Lacedęmonij omnes. vnde perspectum omnibus fuit, Deos ab Spartanis, seu Lacedæmoniis, iustissimas pœnas exegisse; & iniuriā quam iniqui Iudices vlcisci noluerūt, acerrimè vindicasse. Hanc historiā refert Plutarchus qui tamen, tanquā Gentilis & idololatra, Diis attribuit sumptū de Spartanis supplicium, quo Deus verus illos affecerat. Huic valde affine est, quod Achabo Regi, eo quod Benadad Syrororum Regem pœna exemisset, Propheta quidam cōminatus est: *Quia dimisisti virū dignū morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus* 3. *Reg.* 20.
pro

3. Reg. 2. *pro populo eius.* Ob quam causam Salomon Rex præcipiens Ioabum interfici, quod Abnerum & Amasam Duces exercitus dolo & insidiosè contrucidasset, satelliti & ministro datæ sententiæ sic ait: *Interfice eum, & sepeli; & amouebis sanguinem innocentem, qui effusus est à Ioab, à me, & à domo patris mei.* Deus enim adeò iustitiæ est amans, vt (quemadmodum historiæ Ecclesiasticæ narrant) cùm S. Dunstanus in Anglia Archiepiscopus, luxũ quorundam ex Clero castigare vellet, eisque veniam & impunitatem Rex ipse deposceret, imago Christi cruci affixi, quæ præsens erat, ad Dunstanum conuersa hæc dixerit, *Castiga illos, neve parce*: qua voce stupefactus Rex à deprecatione destiterit. In hac iustitiæ virtute fuerunt inter Principes & Gubernatores ac Iudices ethnicos qui grauiter se exercerent, & conarentur excellere: & licet ob eas, quas supra attulimus, causas eius perfectionem non sint assecuti, habuerunt tamen iustitiæ vmbram & imaginem quandam ita fabre pictam, & viuis colorum lineamentis adspersam, vt, quamuis ficta duntaxat esset, & vmbratilis, vera tamen iustitia videretur. Epaminondas, summus Dux Thenaborum, filium, corona primum imposita, securi feriri iussit, quòd pręceptorum paternorum immemor cum hoste conflixisset, eumque vicisset. Idem legimus de Bruto & Torquato, qui iustitiæ obtentu in liberos fuerunt crudeles

Sur. tom. 3. & Aquil. lib. 8. c. 49.

Lib. 2 c. 1.

Plut. in Paral.

Valer. Max. l. 5. c. 8.

deles. Seleucus Rex cùm adulterij pœnam luminis orbitatem ſanxiſſet, filium in eo crimine deprehenſum vtroque oculo priuare conſtituit; ſed, rogante tota ciuitate vt neceſſitatem pœnæ adoleſcentulo remitteret, vnum oculum ſibi, alterum filio erui imperauit. ita debitum ſupplicium legi reddidit, æquitatis admirabili temperamento ſe miſericordem patrem & iuſtum legislatorem partitus. Traianus gladium, poteſtatis inſigne, Prætori Romano tradens, ei dixit: *Accipite hũc enſem: & ſiquidem rectè & è repub. imperauero, pro me, ſin ſecus, in me vtere.* Apud Ægyptios ad Regis præſcriptum & voluntatem iurabant Magiſtratus, ſe eius mandatis, ſi cum æquitate pugnarent, morem no eſſe geſturos. Simile iuſiurandum Philippus Pulcher, Galliæ Rex, ſuis imperauit. Antigonus tertius Præſides & iuſtitiæ miniſtros per litteras mouit, vt, ſi quid ſcripſiſſet, aut manus ſigno firmaſſet, quo quid contra legem imperaret, ne parerent. quem imitatus eſt Alphonſus Rex Neapolitanus. De Artaxerxe Longimano, Rege Perſarum, narrant hiſtoriæ, ex eius familiaribus & intimis quendam periiſſe quod minus iuſtum videretur: vt verò odoratus eſt ex importuna ſolicitatione id quod erat, triũ millium Daricorum promiſſione corruptũ, & propria ſerui confeſſione intelligens, præcepit quæſtori vt ter mille Daricos, ſeu 30. aureorum millia, adferret; atque in manus tradens,

Val li. 6. c. 5.

Zon. tom 2. in Traian.

Plutar. in Apophth.

Plut. ibid.

Panor lib. 2. hiſt Regis Alphonſ.

Plutar. in Apophth.

tradens, *Accipe*, inquit: *hæc enim cùm tibi dedero, pauperior non ero; at si quæ petieras fecissem, iniustior esse.* Idem prorsus à Leone X. Pōtifice summo factitatum, data cubiculario certa aureorum summa, tametsi minori. Totila Gothorum Rex (vt scribunt quidā) rogatus vt parceret cuidam, qui virgini stuprum intulerat, respondit, *Eiusdem ingenij esse, delicto se obstringere, & delictorum supplicia impedire: omnino autem aut hunc pœnas dare, aut Gothorum remp. interire necesse esse: Theodatus postquam æquitatem diuitiis posthabuerit, Deum Gothis minus propitium esse factum: præstantius autem esse, iustitiam custodire, quam negligendo inuidiā conciliare.* Narses belli Dux fortissimus, legionibus & ordinibus in acie dispositis, & ad manus cum hoste vicino conserēdas paratis, cùm accepisset certum aliquod crimē in exercitu cō missum, à conflictu destitit, vt priùs sontis pœna castra expiaret, & maiori postea fiducia prœliū iniret, spe ductus fore vt ob sumptum de nocente supplicium propitio & fauente Numine vteretur. Alia his non absimilia Principes quosdā fecisse narrant scriptores, eaq; de causa nomen ac famā iustorum & illustrium Principum comparasse: quæ imitari debet Christianus Princeps, & procurare vt veram solidam, perfectaque iustitiam acquirat, quæ in duobus maximè spectatur. Alterum est in præmiorum, honorum, dignitatum, ac publicorum

Carol. Sig. de Occid. imp. l. 19. anno 543.

ma-

magiſtratuum æqua partitione: alterum in iuſta pœnarum ab improbis & nefariis hominibus exactione, & inter litigantes diſceptanteſq; iuris æquitate. Principio igitur, ſi placet, de honoribus & præmiis virtuti debitis diſputemus, acturi poſtea de publicis officiis & oneribus, in quæ partiũtur regna; ad extremum de cæteris omnibus, quæ pertinent ad hanc nobiliſſimam & præſtantiſſimam virtutem.

CAP. VI.

De honorum iuſta diſtributione.

OPORTET ergo Principem Chriſtianum oculos ſemper in hanc iuſtitiæ virtutem defigere, vt & ipſe ſuum cuique æquo iure reddat, & idẽ ſubditi ſine cuiuſquã incommodo & præiudicio præſtent. In primis verò intelligat, honores, & quas poſſidet facultates & opes, Reipub. magis eſſe, quàm ſuas; atque in illis diſtribuendis non debere ſe libidine aut affectu, trahi, ſed ratione duci vniuſcuiuſque dignitatem & in perſonam ſuam atque in rempub. merita ponderante. Cùm enim ex Principe atque republica, ex Rege & regno vnum confletur corpus, omnia obſequia & officia, quæ Regi tãquam Domino regnique capiti deferuntur, in regni commodum & vtilitatem redundant, & vice ad Regem ipſum ſpectant bona quæ in regnum tamquam in corpus

corpus eius conferuntur, eaque propria censere debet; & quorum bonorum procurationem summus cælorum Rex & rector ei commisit, eorum largitate hęc beneficia remunerari. Propterea Isocrates ad Nicoclem ita scribit: *inter aduenas eos maximi facito, non qui tibi aduehunt, sed eos qui tuæ beneficentiæ subsidium cum fiducia expetunt. quod si feceris, propter honores illis habitos magis alij te prædicabunt*: Itaque in partiendis distribuendisque ac optimè administrandis reip. bonis habenda est Principi ratio non opum, non generis, sed virtutis maximè, rectèque factorum. Nam fauere diuiti eo solùm quòd diues est, nihil aliud est, quàm causam dare vt sese efferat insolentiùs, ampliores opes corradat, nullũ modum ponat suæ cupiditati; multis incõmodet, pauperes hirudinis more sugendo, compilando, & exhauriendo; denique rempub. corrumpat, insaturabili quadam diuitiarum siti in reliquis excitata, existimantib᷒ summam felicitatem bonumque vltimum in magna opum abundantia consistere. Honores etiam deferre viro nobili ac generoso eo tantùm nomine, quòd parentibus progenitus sit fortissimis, quique propriis virtutibus & egregiè factis maiorib᷒ præluxerint, & in familia stabilierint nobilitatem, si ipse sit vitiosus, & talibus parentibus indignus, est dedecorare virtutem, & ignominia adspergere patres ipsos, qui de virtute gloriabantur,

Isocrates orat. 2.

tur, eiusque causa tantum honoris & laudis sunt consecuti. At vero cùm in bonorum distributione magis spectatur cuiusque virtus quàm census amplitudo, vel generis dignitas; facta magis quàm verba; propria cuiusque merita magis quàm opes, aut inanis maiorum ostentatio; tunc suum vnicuique tribuitur, & pauperes ac homines noui, abiectique sanguinis, ostensa spe honestatis ac nobilitatis consequendæ, gradusque maioris ædipiscendi, maiores animos sumunt, &, honore atque præmio tamquam stimulis quibusdam acti, ad præclarissima facinora pro Reip. commodis obeunda efficiendaq; mirabiliter incitantur: nobiles autem & generosi sanguinis, cùm viderint familiæ claritatem nihil sibi prodesse, nisi ad eam studium virtutis adiunxerint, & maiorum suorum vestigiis institerint, ne iacturam faciant eorum quæ sibi à gentilibus suis relicta intelligunt, in iis mutandis & familiæ suæ splẽdore conseruando elaborant. Atque ita spes dignitatis obtinendæ in obscuris, & metus honestatis amittendæ in nobilibus viris, salus est & reipublicæ conseruatio quædam. Verissimè enim illud à Boëtio dictum est, si quid est in nobilitate bonum, id esse solùm, vt imposita nobilibus necessitudo videatur, ne à maiorum virtute degenerent. Neque tamen hęc ita accipi velim, quasi inter equestrem ordinem & plebeium, inter nobilem

Boët. lib. 3. de consol.

& ignobilem, inter locupletem & egentem, inter primarium, & infimum virum, interesse nihil putem; permultum enim interest: quandoquidem vult Deus in republica graduum & dignitatum esse differentiam, vt etiam in cælo, cùm nec omnes Sancti gloria in cælo sint æquales, nec omnes stellæ claritate pares. Itaque Principis est, honorare nobiles ac dominos virtute præditos, eorũ ministerio vti, muneribus ac præmiis prosequi nouis & ignobilibus hominibus anteferre, atque reipsa ostendere quanti faciat & æstimet, quæ tum per se, tum per patres suos auosque promeruerunt. hoc enim nõ solùm rationi & æquitati consentaneum est, sed etiam ad conciliandam Principi auctoritatem, & imperiorum quietem salutemque tuendam, plurimum valet: quæ turbari imminuique solet, cùm Principes, contemptis nobilibus & primariis regni, ignobilibus sordidisque hominibus & ministris vtuntur.

Part. 2 tit. 21. l. 23. Propterea in lege quadam Partitæ hæc habentur: *Nobilitate scienter vti, præclara quadã est virtutum coniunctio. huius gratiâ nobiles viri digni sunt, quibus honos tribuatur, tres ob causas: primùm propter generis claritatem, deinde ob suam probitatem, demum ob vtilitatem quam adferunt. Proinde Reges in magno honore illos habere debent, quorum operâ ad suum munus vsuri sunt*. Alia verò lex, Principem instruẽs quãtum curæ ponere debeat in cognoscendis homi-

Part. 2 tit. 5. l. 17.

hominibus, dicit inſpectionem & cognitionem in eo ſitam eſſe, *vt ſciat ex qua ſtirpe orti, quibus ſint moribus, quo ſe modo gerant, & quæ facinora ediderint*. Cùm ſecus fit, diuinus Spiritus ſic ait: *Eſt malum quod vidi ſub Sole, quaſi per errorem egrediens à facie Principis: poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & diuites ſedere deorſum*. Antiochus Rex Syriæ medicum ſuum Præſidem conſilio ſuo adhibebat. Ludouicus XI. Gallorum Rex ſutori ſuo Fetialis ac Internuncij, tonſóri Legati, medico magni Cancellarij partes deferebat: quod fuit in cauſa cur ab eo vniuerſa regni nobilitas defecerit, & magnis fluctibus iactatus periculum incurrerit imperij amittendi. De Philippo Pulchro, Galliæ Rege, referunt ex ſcriptoribus quidam, vti ſolitum Longareto, ſeu Nongareto, & Mariniaco, obſcuris & flagitioſiſſimis hominibus, & eos in ſummos honoris gradus euexiſſe, cunctiſque regni ſui nobilibus prætuliſſe, & eam ob rem multos labores & calamitates paſſum. Petri Regis Caſtellæ, Iuſti vindicis, (quem alij ſeuerum vel Crudelem nominant) perniciem auctores nonnulli ex eo fluxiſſe tradunt, quòd in conſilium adhiberet homines viliſſimos, & abiectiſſimarum cogitationum. Idem accidit Hérico IV. Regi, qui, quòd impenſe faueret hominibus iacétibus ſine virtute, ſine ingenio, inter alias cauſas occaſioné dedit turbis & miſeriis, in quæ hæc regna

Eccl. 10.

Polyb. lib 3.
Bodin lib. 6.

Iac. Meier. lib. 11.

Surit lib. 10. c 5. Annal.

Hiſtor. Palentina.

illis temporibus inciderunt. Verumtamen vt genere illustris & clarus, si nomini & familiæ respondet, imitator factus eorum qui primi nobilitatis fundamenta iecerunt, dignus est cui tum ob suam, tum ob suorũ maiorum virtutem maior honos quàm vulgari & minimè generoso tribuatur: ita quando à gentilibus degenerat, eorumque gloriam & virtutes obterit, & profligatissimam ac perditissimam vitam, nebulonis instar, viuens, semper in ore habet generis sui amplitudinem, & clarissimum, vnde ortus est, fontem, nec interim videt quàm turbidũ & inquinatum reddat prauo suo exemplo, deprauatisque vita & actionibus, no solũ non est fauore & gratia Principis cohonestandus, ꝙ ex bonis natus sit; sed grauibus potiùs supplicijs plectendus, quòd flagitiosus maiorũ suorum claritatem dedecore maculet, & reip. perniciem ac vastitatem importet; quæ (vt Cicero testatur) nulla re magis corrumpi solet, quàm malis exemplis Principum: qui duplici pœna digni sunt; & quod vitia concipiunt ipsi; & quod ea infundunt in ciuitatem. Idcirco in honoribus & facultatibus reip. distribuendis Princeps Equiti flagitioso anteponere debet pauperem virtute præditum, & plebeium manu & consilio fortem, qui præclarè factis aut æquauit, aut enixè contendit vt æquaret eos, qui tantam posteris nobilitatem reliquerunt. Siquidem

Cic. lib. 3. de leg.

hac

hac in re oportet iustum Principem id dicere, Quod Hannibal Carthaginēsium Imperator dicere solebat: *Qui hostem feriet, ille erit mihi Carthaginensis.* Qui suis factis & obsequiis promeretur, in eum honorem conferam. virtutis cultor præmium virtuti debitum reportabit. Etenim cùm præmia vel dātur indignis, vel dignis negantur, iniuria fit virtuti, & graue damnum infertur reip. grauiusque inueheretur, si præmia bonis adimerentur, vt vitiosis contribueretur, & maior vitio, quàm virtuti, daretur remuneratio. Æquissimū est, vt qui reip. deseruit, mercedem accipiat; & maioribus præmiis afficiatur is, cuius exstant plura in rem cōmunem promerita, ei verò cuius nulla sunt officia, nihil tribuatur mercedis. Profecta etiam à nobis ipsis & propria facta iustum est iis anteferri, quæ nobis à patribus hęreditatis iure obuenerunt, & illis, quàm his, maiorem gratiam referri. licet enim hæc, quia maiorū nostrorum sunt, ad nos quoque pertineant, non tamen ita propriè nostra sunt, vt ea quæ per nos ipsi præstitimus, quandoquidem (vt vulgo dicitur) *Quisque factorum suorum filius est.* & Poëta quidam canit: *Et genus & proauos, & quæ non fecimus ipsi, Vix ea nostra voco.* Propterea iuueni ignauo, qui parentem virum fortem habuerat, poscenti stipendium quod patri Demetrius pendere solebat, respondens Rex Antigonus, *Ego*, inquit, *adolesc*ens

Ouidius in Metam.

Plutar. in Apophth.

lescens propriæ virtuti, non paternæ, mercedem & præmium do.

CAP. VII.

Perpetuatur Caput de iusta honorum partitione.

Iuuenalis Sat. 8. IVRE dictum est à Iuuenale: *Malo pater tibi sit Thersites,* (cui præter obscuritatem summa deformitas) *dummodo tu sis Æacidæ similis, Vulcaniaq; arma capessas, Quam te Thersitæ similem producat Achilles,* nam, vt alio in loco idem Poëta dixit, *Nobilitas sola est atque vnica virtus.* Cùm Sidoniorum fines ingressus *Q. Curt. l. 4.* Alexander Magnus, eorum remp. turbatam inuenisset, & ab illis rogaretur vt sibi Regem daret, qui rebus afflictis pacem adferret, regnumque iustè administrare posset, id se facturum benignè promisit: iis autem auidissimè expectantibus quem Regem cõstitueret, & interim variè falsoque pleraque coniicientibus, demum Regem nominauit Abdolominum quendam, à bonis fortunæ sic imparatum, vt ob inopiam suburbanum hortum exigua coleret stipe; sed à virtutum ornamentis sic instructum, vt creditum sibi regnum summa tum iusti, tum sapientis Principis opinione feliciter procurauerit, & posteritati pacatum illud & quietum reliquerit. Rogatus postea Alexander cur inopi viro regnandi fecisset potestatem, cũque multis aliis potentia & generis fama cla-

clarissimis hominibus prætulisset, *Ne quis fortè,* respondit, *existimet me non virtuti, sed generi potentiaque regnum tribuisse; atque vt is, qui sceptrum accepit, intelligat, sed id à me, non à maioribus suis, accepisse, hocque beneficium grata memoria prosequatur.* Anacharsis Philosoph⁹ genere fuit Schyta: cumque eam ob rem barbarus & aduena à quopiam esset appellatus, respondit, *Patria mihi, tu patriæ dedecori es.* Audiens Agesilaus Persarum Regem ab Asiæ incolis magnum appellari, *Quomodo,* ait, *is me maior est, si non iustior est, & temperantior?* Caius Marius, humili loco natus, sed animi magnitudine & rebus præclarè gestis tātus. vt septimū Cōsul fuerit; & in maximis bellorū periculis Romanā rēp. egregiè defenderit, cū primū Consul factus est, plurimos cōpetitores habuit, nobilissimis familiis ortos, qui egerrimè ferebant, aditum ad tantos honores nouis & plebeiis hominibus ante id temporis obstructū, in Mario fuisse patefactum. Marius autem, causam suam tutatus, hanc ad populum habuit orationem: *Contemnunt nouitatem meam, ego illorum ignauiam. mihi fortuna, illis probra obiectantur. quāquam ego naturam vnam & communem omniū existimo, sed fortissimum quemq; generosum esse. At si iam ex patribus Albini aut Bestiæ quæri posset mene an illos ex se gigni maluerint, quid respōsuros creditis, nisi sese liberos quā optimos maluisse? Quòd si iure despiciunt me, faciāt idem maioribus*

Plut. in Apophth.

Sallust. in bell. Iugur.

suis, quibus, vt mihi, ex virtute nobilitas cœpit: Inuident honori meo, ergo inuideant labori, innocentiæ, periculis etiam meis, quoniam per hæc illũ cœpi. Verùm homines corrupti superbia ita ætatem agunt, quasi vestros honores contemnant; ita hos petunt, quasi honestè vixerint. Næ illi falsi sunt, qui diuersissimas res pariter expetunt, ignauiæ voluptatem, & præmia virtutis. Atque etiam cùm apud vos aut in Senatu verba faciũt, pleraq; oratione maiores suos extollunt; eorum fortia facta memorando, clariores sese putant, quod cõtra est: nam quanto vita illorum præclarior, tanto horũ socordia flagitiosior. Et profectò ita se res habet, maiorum gloria posteris quasi lumen est, neq; bona eorum, neq; mala in occulto patitur. Huiusce rei ego inopiam patior, Quirites: verùm, id quod multò præclariùs est, meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte quàm iniqui sint: quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt: scilicet quod imagines non habeo, & quia mihi noua nobilitas est, quam certè peperisse, quã acceptam corrupisse, melius est. & paulo pòst: *Non possum fidei causa imagines, neque triumphos, aut Consulatus maiorum meorum ostentare; at, si res postulet, hastas, vexillum, phaleras, alia militaria dona; præterea cicatrices aduerso corpore. Hæ sunt meæ imagines, hæc mea nobilitas; non hæreditate relicta, vt illa illis; sed quæ ego plurimũ meis laboribus & periculis quæsiui.* & rursus: *Sordidúm me & incultis moribus aiunt: quia parum scitè conuiuium exorno, neque histrionem*

vllum:

vllum, neque pluris pretij coquum, quàm villicum, habeo; quæ mihi lubet cõfiteri, Quirites: nam ex parente meo & ex alijs sanctis viris ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem conuenire; omnibusq́ bonis oportere plus gloriæ quàm diuitiarum esse: arma, non supellectilem, decori esse. Cùm *ergo quod iuuat, quod carum æstimant, id semper faciant; ament, potent; vbi adolescentiam habuêre, ibi senectutem agant, in conuiuijs, dediti ventri, & turpissimæ parti corporis; sudorem, puluerem; & alia talia relinquant nobis, quibus illa epulis mundiora sunt. Verùm non ita est: nam vbi se omnibus flagitijs dedecorauêre turpissimi viri, bonorũ præmia ereptum eunt.* Hæc omnia Marius in ea oratione. M. Tullius Cicero, Marij municeps, virtute sua ex humili loco ad Consulatus dignitatem euectus Sallustio sibi generis ignobilitatem obiicienti respondẽs, Ego, inquit, *meis maioribus virtute mea præluxi; vt, si priùs noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ: tu tuis vita, quam turpiter egisti, magnas offudisti tenebras; vt, etiamsi fuerint egregij ciues, certè venerint in obliuionem.* Demosthenes, qui fuit Atheniensis Cicero, vt Cicero Romanus Demosthenes, *De nobilitate,* inquit, *pauca licet dicere: nam qui virtute præditus est, eum nobilem reor; at qui vitijs indulget; etsi Iouis patris & melioris filius est, hunc & sordidum & ignobilem duco.* Refert ex Platone Seneca, neminem Regem non ex seruis, neminem seruum non ex Regibus duxisse originem;

Cic. in Sall.

Demosth. Olymp. 1.

Epist. 44.

ginem; & ſubdit: *Non facit nobilem atrium plenum fumoſis imaginibus. Nemo in noſtram gloriam vixit; nec, quod ante nos fuit, noſtrum eſt. animus facit nobilem, cui ex quacunq; condicione ſupra fortunam licet ſurgere.* Idem alibi, *Quidā,* ait, *auitas paternaſq; flagitijs obruerunt imagines, quidam ignobiles nati fecêre poſteris genus. In illis, non ſeruare quod acceperant, maximum dedecus; in his, quod nemo dederat feciſſe, laudabile. Si poſſent homines ſibi ſortem facere naſcēdi, nemo eſſet humilis, nemo egenus; vnuſquiſq; felicem domum inuaderet. Sed quàm diu nō ſumus, natura nos regit, & in quemcunque vult caſum nos mittit. hinc ſumus æſtimandi, cùm ſumus noſtri.* Hæc ex ethnicis ſcriptoribus in medium adduxi, vt virum nobilē Chriſtianis inſtitutis imbutum ſuæ pudeat inertiæ, ſi parentum ſuorum filius, quàm æmulus & imitator, eſſe malit; cùm videat Gentiles inflatos ſuperbiæ vento & honoris ac laudis auidiſſimos, parui ſplendidum genus, magni virtutē æſtimaſſe. Quam ob cauſam quædam lex Partitarum ſic ait: *Nobilē facit & familia, & virtus: & quanquam genus eſt præclarum quid, ac nobile; eo tamen ſuperior virtus eſt: qui verò vtrumque poſſidet, hunc virum beatum iure dixeris, cùm à gente ſit diues, & à virtute vir perfectus.* Cum his tam ſapientibus dictis ſanctiſſimi Doctores noſtri conſentiunt. *Neſcit*, inquit D. Hieronymus, *Religio noſtra perſonas accipere, nec condiciones, ſed animos inſpicit ſingulorum; ſeruum & nobilem*

Part. 2. tit. 9 l. 6.

Hier, epiſt. ad Celant.

nobilem de moribus pronuntiat. Sola apud Deum libertas est, non seruire peccatis: summa apud Deũ est nobilitas, clarum esse virtutibus. & alibi: *Non est quòd aliquis sibi de generis nobilitate blandiatur, si ex meliori parte sit seruus.* Idem in Matthæum, & refertur dist. 56. *Dominus*, ait, *noster* *Dist. 56.* IESVS *Christus voluit non solùm de alienigenis commistionibus, sed etiam de adulterinis nasci, nobis magnam fiduciam præstans, vt, qualicumque modo nascamur, dum tamen vestigia eius imitemur, ab eius corpore nõ separemur, cuius per fidem mẽbra effecti sumus.* Et B. Chrysostomus, *Quid* *Chrysost. in illud Matt. 4. Pat. hab. Abraham. Vide etiam hom. 45. in Matt. c. 12.* *prodest*, inquit, *ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Ipse enim se vacuum ab omnibus ostendit, qui gloriatur in patribus. Quid profuit Cham, quòd fuerit Noë filius? Nonne separatus de medio filiorum, qui secundùm carnem frater fuerat natus, secundũ animam factus est seruus? nec familia sancta eius potuit defendere impios mores. Quid Timotheo nocuisse creditur, quòd fuit ex patre Gentili? aut quid nocuit Abrahæ, quòd patrẽ habuit Thare, luteorũ Deorum cultorem?* & paulò pòst: *Melius est, vt in te glorientur parentes, quàm vt tu in parentibus glorieris.* Iephte de matre *Iudic. 11.* fuit meretrice, eamq; ob rem à fratribus domo paterna eiectus, nulla hereditatis parte attributa. Hic vbi tẽporis successu singularis fortitudinis specimen dedisset, popularium omniũ rogatu delectuq; Dux & Princeps suorum creatus, victis fortiter Palæstinis,

& Ammonitis, salutem suis restituit. Primi quos delegit Deus & populo Israelitico Reges præfecit, fuêre Saul & Dauid. Illum perditas patris asinas perquirentem Samuel vnxit; hunc ex agro, vbi paternarũ ouium curam in sudore vultus agebat, euocatum Regem creauit, vt D. Gregorius Nazianzenus annotat; qui etiam refert, D. Basilium Præfecto Ponti ita respondisse: *Non personarum dignitate, sed fide, Christianismus insignitur.* scripsitque elegantissimos versus in nobilem vitiosum, in quibus ita ratiocinatur: *Etenim si quis tibi oris deformitatem aut odoris fœditatem per contumeliam obijceret, nihilne aliud responderes, quàm quòd pater tuus formæ pulchritudine excelluisset, aut suauissimè olere solitus esset? Age verò. si quis te vt timidum & ignauum cauillis incesseret, nihilne aliud dicturus esses, quàm quòd maiores tui sæpenumerò in olympo vicissent? Perinde si quis te improbitatis & amentiæ conuincat, ne mihi parentes tuos, ne cadauera proferas. Accidit enim haud raro, vt quis pulcherrimam auroq; vndique tectam citharam habens pessimè fides pulset; alius contrà à vili ac vulgari egregios modulos fundat. Vtrùm porrò horum meliorem citharœdum esse censes? nonne eum qui eruditis pulsibus concentum seruat?* tandemque concludit: *Qui malus, hic seruus; quisquis bonus, hic mihi liber. Quid facit ad clarum mens nimis alta genus?* Si Principem in augustias cõiectum necessitas cogeret dimicare, aut ad manus cũ hoste veni-

1 Reg 10. & 16.

Orat. in fu. Basil.

venire; dubium non eſt, quin ad conflictum & pugnam veteranos potiùs, quos experientia, fortitudo, ſcientia belli commendaret, quantumuis infimæ ſortis eſſent, quàm nobiles qui molles eſſent, delicati, & vitiis infames, aſſumpturus eſſet. Quòd ſi ad laborem, ad pericula, ad pugnam, ad patriæ defenſionem illos potiùs quàm hos eligeret; cur non eoſdem ad honores & præmia, quæ labori ſudoríque debentur, adhibebit? Et ſi Princeps famæ & gloriæ cupiditate trahitur, an non eam longè maiorem conſequetur, ſi inopem virtute præditum potiùs amet, & honeſtandum ſuſcipiat, quàm diuitem vitioſum? ſi priùs ornet ſplendidè facta & glorioſa facinora, quàm inane nobilitatis nomen, vanosque & falſos honoris titulos? qui licet ab virtute profluxerint: eius tamen radicibus non ſuſtentantur. Iuſtitiæ tenax Princeps nullum honeſtum officium ſine mercede, vt nec maleficium vllum impunitum abire ſinet. nam præmiis & pœnis velut æqualibus ponderibus ſtat & ordinatur Reſpubl. quibus ſublatis, vt ſapientes ac Philoſophi iure optimo ſentiunt, magna communium rerum perturbatio & confuſio neceſſariò conſequetur. Quare prudentiores quidam id cõſilij dant Principi, vt codicem apud ſe ſemper habeat, in quo negotiorum maioris momenti ad ſtatum imperij pertinentium compẽdiariam ſummam deſcribat,

guefcunt vires, & ille ipfe ardor vigorq; retunditur atque euanefcit, quo in Principem noftrum ferebamur, Romanos nulla alia res fic extulit, & eorum Remp. ita nobilitauit, quàm honorifica & ampla præmia quæ cuique pro meritis & dignitate tribuebant, arceffentes ab aratro & ligone qui fierent Imperatores & Dictatores; (qui illius Reipub. fummus erat magiftratus) ampliffimos & clariffimos triumphos iis decernentes, qui victoriis infignibus effent potiti; veteranis militibus ea quæ ad fenectutẽ cum honore traducendam & ad familiã alendam neceffaria erant, abundè fuppeditãtes; iis qui pro patria vitam profudiffent, honores, ftatuas, laudes, monumenta æterna deferentes, ponentes, tribuentes, confecrantes. Itaq; Honori & Virtuti Templum dicârunt, quod interiecto pariete diuiferunt; vt omnibus innotefceret, honorẽ & virtutem res quidem diuerfas effe, ac diftinctas, ita tamen inter fe iunctas, vt virtus caufa, honor effectus fit virtutis; illa meritum, hic præmium; illa radix, hic fructuofiffimæ radicis fructus. Quæ vt manifeftiùs fignificarẽt, in Honoris Templo nullum erat oftium, nullus nifi per Virtutis Templum in illud aditus. Ianua enim ad honorẽ ipfa virtus eft, fine qua verus, folidus, ac diuturnus honos effe non poteft: & qui virtutem honore priuat, is homines priuat virtute, vt Cato Cenforius dicebat.

Valer. Max. lib. 1. cap. 1. Ioan. Rofin. lib. 2. de antiq. Ro. c. 8.

CAP.

CAPVT VIII.

Quædam Principibus seruanda in præmijs rependendis.

TRIVM hî: mihi monendi videntur Principes. Primum est, vt sibi caueant à non iusta, sed innata tamen propemodum affectione animi, quæ communiter in hominibus, sed magis in Principibus dominatur; qua in vindictam & vltionem magis, quàm gratificationẽ & beneficentiam sunt propensi. Vt enim scribit Cornelius Tacitus, *Proniores ad vindictam sumus, quàm ad gratiam: quia gratia oneri, vltio quæstui habetur.* nam officiorum remuneratio ex eo fermè nascitur, quòd Princeps se debitorẽ recognoscit; quæ res illi grauis est, & permolesta: cupit enim, vt & alij omnes se ei obligatos cognoscant, & ipse se nulli agnoscat obstrictum. At vindicta in ea debitione fundatur, qua reus & nocens deuinctus tenetur; & in eo quòd velit debitum hoc à sonte sibi dissolui, satisque fieri. Alterum est, vt non tam petentium negotiosis & importunis rogationibus, quàm virtute & veris meritis, impellantur ad dandum. Quocirca diligenter elaborent, vt hæc promerita sibi cognita sint, & explorata; & eum, qui illa habet, inuestigent, ac ex domo sua educant, aut in illa remunerētur, & præmia sibi debita non flagitantem. Sunt enim nonnulli (licet rari) qui meliùs norunt ser-

uire

quire & mereri, quàm importunè mercedem extorquere: pudet enim illos tot libellos ſupplices dare, Principis miniſtrum & intimè familiarem ſequi, vrgere, & vi quadam iuſtum præmium ſui laboris extrahere. Contrà verò permulti inueniuntur, qui negotioſa contentione & importunis precibus id quod meriti non ſunt conſequuntur; & cùm forent pœnis multandi, afficiuntur præmiis, alieniq́ue officij & laboris fructum percipiunt. Poſtremum eſt, vt ita beneficia collocent, vt ij, in quos contulerunt, ipſis, & non eorum miniſtris atque familiaribus, accepta ferant; omnesq́ue intelligant Principem dominum præmiorum, ac munerum diſtributorem, eaq́; pro ſua voluntate diſpertiri; nec quidquam profutura dona & munuſcula, quę tanquam retia tenduntur, eiusq́ue miniſtris ac ſeruis offeruntur, Curent etiam, vt, quæ munera donant, citò, libenter, & hilari vultu largiantur; vt hac animi propenſione noui velut incrementi acceſſio muneribus fiat; & qui donum accipit, non tam munere, quàm benignitate & egregia voluntate offerentis, Principi obſtringatur. Qua de re inter cæteros Principes Ioannes ſecundus Luſitaniæ Rex maximè laudatur.

Nonneſ. in Eduard. de Regib. Luſit.

X CAP.

CAPVT IX.

De iustitia Principi obseruanda in vectigalibus & tributis; & quid inter Regem & tyrannum intersit.

SICVT in honoribus & bonis Reip. dispartiendis æquitas Principi tenenda est, quemadmodũ superioribus Capitibus declarauimus: ita in oneribus subditorum humeris imponendis ac distribuendis eiusdem iustitiæ & æquitatis magna habenda est ratio. ac in primis certum debet esse Principi, se non esse dominum fortunarum & bonorum quæ populares possident, nec ea posse pro libito illis adimere, vt Politici quidam & nequissimi homines docent, Principibus vt blandiantur, & Reip. administrationem ordinemque confundant, & diuinas ac humanas leges peruertant, ac specie & nomine iusti Principis crudelissimũ, exsecrandum, detestabilemque tyrannum forment. Etenim si fortunarum & bonorum populi proprius esset penes Reges dominatus, & ad possidentẽ solus vsus ac possessio spectaret; non esset cur regnorum conuentus celebrarentur, in quibus agatur de Regũ indulgẽtia, & nouæ viæ perquirantur ad nũmarias difficultates explicandas; nec, quod in eiusmodi comitiis datur Regibus, obsequiũ, subsidium gratuita donatio, aliisque nominibus appel-

appellaretur. quæ apertè monstrant hoc genus officij non tam debitum esse, quàm subditorū voluntate susceptum. Et certè si consideremus quæ à falsis illis magistris docentur, inueniemus illorum omnia consilia & præcepta eò referri, vt non iustum & moderatum Principē, sed inuisum, detestabilem, ac sanguinarium instituant. Assentatori cuidam, dicenti omnia Regibus honesta & iusta esse, respondens Antigonus. *Omnino*, inquit, *barbaris quidē Regibus: nobis sola honesta pro honestis, sola iusta pro iustis sunt habenda.* Atque vt hæc omnia semel meliùs intelligantur, decreui hoc loco exponere quid discriminis sit inter iustum & Christianum Regem, de quo nobis est sermo; & tyrannum, de quo Politici loquuntur. Rex verus Dei naturæque legibus obtēperat: tyranno non alia lex quàm propria voluntas. Rex pietatis, iustitiæ, & fidei custodiam profitetur: tyrannus Deum, fidem, & æquitatem contemnit. Ille communis & publici boni populique defensioni adstrictus est: hic sui amans, quidquid agit, in commodum & vtilitatem propriam transfert. Ille modos omnes quærit, quibus subditos locupletet: hic ex eorum ruina domum suam & familiam amplificat. Ille iniurias Deo & Reip. factas vindicat, sibi illatas cōdonat: hic summa crudelitate ꝓprias vlciscitur, alienas remittit. Ille honestarū mulierū honori & castimoniæ cōsulit: hic de earū

Plutarch. in Apophth.

Bodin. de Repub. lib. 2. cap. 4.

expugnata pudicitia triumphum agit. Ille errore aliquo lapſus liberam monitionem, atque etiam modeſtam reprehenſionem, lubens & lætus admittit: hic à nulla re magis abhorret, quàm à viro graui & virtutis ſtudioſo; à quo liberè moneri & reprehēdi periniquo animo fert. Ille ſibi obedientium pacem atque concordiam conſeruare nititur: hic inimicitiarum zizania & ſemina diſcordiarum ſpargit in ſubditos, vt ex oppreſſorum proſcriptis ac publicatis bonis rem augeat. Ille ſubditorum amorē & beneuolentiam, hic odium & offenſionem permagni æſtimat. Illi caritate & quadā animi propenſione, huic ſolo terrore & metu ſui obſequuntur. Illius probitate, quę grauia ſunt, leuia redduntur: huius malitia & improbitate res leues graues fiunt, ac moleſtæ. Ille optimis & ſelectiſſimis regni ſui viris imperia & magiſtratus decernit: hic nefarios quoſque magiſtratibus præficit, vt iis tanquam ſpongia vtatur, quæ ſicca perfunditur & turget, madefacta verò & tumens exprimitur. Ille gratis ciuilia munia demandat, ne magiſtratuum emptores, dum damna ſarciunt, populum vexent, & tanquam hirudines ſugāt: hic honores & poteſtates venales proponit iis qui plus dāt numeratæ pecuniæ, vt Reip. adminiſtratoribus occaſionem prębeat ſubiectum populū furto & rapinis exhauriendi, & in extremam paupertatem redigendi,

quo

quo faciliùs possit eiusmodi publicos fures iubere suspendi, ex eorum bonis ditari, & iusti viri existimationem ac nomen comparare: Ille quàm paucissima potest tributa & onera suis popularibus imponit, nec nisi cũ cõmunis necessitas hoc exigit: hic subditorum sanguinẽ bibit, arrodit ossa, medullam exsugit, vt viribus & robore destituti deficiant. Ille populi mens est & vita, sicut in lege quadam Partitarũ dicitur; corporis Reip. quasi caput, & cuiusque ex ciuibus parens: hic suis gladius est, carnifex, atque tortor. Illum omnes amant & colunt: hunc, vt omnes odit, odio prosequuntur omnes. Ille secura quiete & quieta securitate perfruitur: hunc conscientiæ angore & solicitudine vexatum grauis timor dies noctesque excruciat. Ille laborum suorum fructum æternam in cœlis beatitudinẽ sperat: hic (nisi mores emendet) sempiterna apud inferos supplicia non effugiet (Illum viuentem videntemque reuerentia & obsequio, vita functum desiderio & lacrymis omnes prosequuntur: hunc, quàm diu est inter viuos, metuunt & honorantr; ebus humanis exemptum aspernantur atque proscindunt. Hoc est discrimen inter Regem & tyrannum, inter iustum & Christianum Principem, de quo nos sermonem instituimus; & inter violentum & iniustum, de quo tractant Politici. quod vno eodemque loco exponere volui, tum vt meliùs

Part 2, tit. 10 l. 2.

intelligatur quid inter illos intersit; tum vt vsui esse possint cæteris virtutibus, quę in sequentibus Capitibus subiicientur. Sed vt ad id, quod initio Capitis propositum nobis erat, reuertamur; intelligat Princeps, se non esse absolutum & perfectum dominum fortunarum subditorum suorum, vt antea diximus. si enim illi ius plenum competeret, nunquam in sacris Litteris tam seuerè reprehenderetur Rex Achabus ob vineã Nabothini raptam, quam à parentibus hæreditate acceptam noluerat vẽdere. nec verò Rex de eius emptione fuisset solicitus, si eã iuris sui esse existimasset. quin potiùs mortẽ merebatur Nabothus, si vineam, quæ Regis esset, eidẽ nõ restituisset. Sed quia Rex probè nouerat Nabothi esse, hunc precariò rogauit, vt illam sibi vel venditione vel permutatione manciparet: quod cùm ille facere recusasset, Rex, consilio & industrio astu impiæ Reginę Iezabelis vxoris, hunc falso testimonio, quasi Deum fuisset exsecratus, insimulatum interfecit; & vineam eius abstulit. In cuius criminis vltionem Regem & Reginam morti tradidit Deus, & illorum sanguinem canibus lambendum dedit, sicut per Eliam Vatem prædixerat. Quanquam verò Propheta Samuel libro primo Regum de iure Regis, quem populus postulârat, differens dicit, *Agros quoquę vestros, & vineas, & olíueta optima tollet, & dabit seruis suis*; tamen his verbis

3. Reg. 22.

1. Reg. 8.

bis non significabat (sicut sancti Doctores exponunt) hoc fore ius & legem regni, & posse pro suo arbitratu Regem illa omnia iure auferre; sed voluit innuere quod à Regibus animi potiùs impetũ quàm rationem sequentibus, & qui potiùs quod possunt; quàm quod debent, faciunt, fieri solet. quod Samuel populo idcirco dixit, vt eum reuocaret à voluntate & desiderio Regem efflagitandi. Quamobrem S. Gregorius, illustris admodum Ecclesiæ Doctor, dum locum illum primi libri Regum explanat, hæc habet: *Cùm ergo ius Regis prædicitur, nimirum in vnius carnalis Præpositi conuersatione ostenditur, quod carnales cæteri ex tyrannide acturi sunt, non quod electi debeant imitari. nam in eadẽ Regũ historia legitur, quia cùm Rex Achab Naboth vineã abstulit, iram Dei omnipotentis incurrit: hîc verò cùm ius Regis prædicitur, agri, vineæ, & optima oliueta tollenda esse memorantur. Cùm ergo hîc prædicitur, quod cõmissum illic punitũ est, ostẽdit quod diuino iudicio non iubetur. Quare & electus Rex Dauid, cùm ad ædificandũ altare Domino Ornan Iebuzæi aream peteret, regio illo tyranni iure vti non voluit, cùm eam accipere nullatenus acquiesceret, nisi antè pro ea pretium iustũ dedisset. quia igitur ea quæ in iure regio continentur, vitãda potiùs quàm imitanda prædicuntur; eo subtiliùs considerandæ sunt, quo vitari nequeunt, si nesciantur.* Hactenus S. Gregorius. Ex causis quibus impulsus est D. Ioannes Chrysost, ad perstrin-

Greg. lib. 4. c.2 in c. 8. 1. lib. Reg.

3. Reg. 21.

1. Par. 21.

Leo August. orat. de vita Chrysost. Bar tomo 5. anno 401. gendam Imperatricem Eudoxiam, Arcadij Imperatoris vxorem, vna hæc fuit, quòd legis cuiusdam prætextu vineam à vidua abstulisset: & propterea, cùm videret Pontifex lenia medicamenta frustra adhiberi, iussit illam ab ingressu Templi arceri. S. Ambrosius in cõcione quam habuit ad populũ, *Cap. 21.* & priori huius Operis libro citauimus, alloquens Imperatorem Valentinianum iuniorem, *Epist. 33.* *Domum*, inquit, *priuati nullo potes iure temerare, domum Dei existimas auferendam?* In *2. Part tit. 1. l. 2.* legibus Partitarum scribitur, Imperatorem ac Regem, etsi verè domini sint, non posse tamen subdito sibi populo ad arbitrium suũ & libidinem fortunas auferre, nisi quid perpetret, ob quod ex legum præscripto bonorum suorum dominatum amittat; ibiq; hæc subduntur: *At si fortè aliqua re Imperator indigeret ad rem quampiam faciendam, quæ in communem vtilitatem patriæ cederet, iure est obstrictus ad eam permutationem, quæ tanti aut maioris sit pretij; ita vt, bonorum ac prudentium virorum arbitrio, satis superq; factum sit ei, à quo rem illam sumpserit.* Cuius ratio eò loci etiam assignatur. Rex equidem est supremus regni sui dominus ac caput, & ei, qui talis est, obsequium & obedientia debetur, vt illud meliùs procuret atque tueatur. Quam in rem habet patrimonium suum, suos reditus, tributa ac vectigalia. cùm autem in his non est satis subsidij ad necessarios sumptus & commu-

communem imperij administrationem, vel Religionis defensionem, vel ad res alias publicas, quæ officium Regis requirunt: æquissimum est, vt, qui sub eius sunt potestate, illi opibus suis ac fortunis opitulentur ac subseruiant, cùm in publicum regni bonum redundet. Cùm ergo isthæc necessitas vrgebit, noua tributa, exactiones, aliaque onera licebit imponere, obseruatis tamen circumstātiis & modis: quæ, vt recta sint, ex virorum sapientium ac doctorum sententia (ad quos lectorem mitto) tenenda sunt, consideratis etiam attentè documentis quæ proximo Capite tradentur.

CAPVT. X.

Documenta quædam Principibus obseruanda in oneribus populo imponendis.

INTER alia nomina q̃ Spiritus sanctus & sapientissimi viri Regi ac iusto Principi dāt, maximè proprium & accommodatum est pastoris nomen: nam reuera Principis munus est, subditos sibi populos pascere, regere, ac gubernare; quomodo pastor gregem suum pascit, & à luporum laniatu defendit, scabiem curat, & in eius commodo & bono procurando noctes ducit insomnes. Sed vt pleraque alia boni Principis & pastoris consimilia munera prætermittam, vnum ex

Ezech. 34. Ierem. 23. Plato de leg. lib 26. Arist lib. 8. Ethic. ca. 11. Dion. Chrysost. orat. 4. Philo libro quòd omnis probus sit liber.

Basil hom. 26 de S. Mamante mart. potissimis est id de quo agimus; quodque in oneribus ac tributis reipub. imponendis versatur. Vt enim pastor tondet & non deglubit pecus: (ita enim lanam sibi decerpit, & quotannis nouâ tonsurâ veluti vsurâ fenerationis fructus & commoda reportat, quibus priuaretur, si pelle detracta oues exanimaret veriùs quã tonderet) sic boni Principis est, ea ratione onerare plebem, cũ necessitas exigit, vt modicè abradat, non expilet. *Suet. in Tiber cap. 32.* Quam ob causam dicebat Tiberius Imperator: *Boni pastoris est, tondere pecus, non deglubere.* Eiusdem sensus est, quod celeberrimus Rex Cyrus respondit quibusdam, qui ei consilium dabant vt largitiones & beneficia cõtraheret, maioraq; exigeret vectigalia. *Prouer. 27.* Sed multò apertiùs rem eandem per Salomonem docuit Spiritus sanctus his verbis *Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis.* Atque hoc quidem, præterquam quòd ad iustitiæ officium spectat, vtilissimum est ipsi Principi, & reipublicæ vniuersæ: non solùm quia plebs non habet cur turbas faciat, & *3. Reg. 12.* nouandis rebus studeat, atque à Rege suo deficiat, vt olim decem tribus Israël à Roboamo, Salomonis filio, defecerunt; sed etiã quòd cum regni opes Regis sint facultates, si abundet, vrgente graui aliqua necessitate, *Pol Virgil. hist. Angl.* ad populariũ fortunas recurrere possit, illiq; Regi suo subsidium ferre. Ideo Cõstantinus

Impe,

Imperator, Constantini magni pater, solitus erat dicere, meliùs opes à priuatis possideri, quòd apud illos fructum redderent, in arcis verò Principum clausæ steriles essent, & infructuosæ. Quòd si inops egensque sit regnum, & velut abstracta pelle nudum: nec lanam dabit, qua se Princeps vestiat; nec cætera largietur, quibus vrgētem depellat necessitatē. Cùm puteus plenus est, facilè hauritur aqua, immo & exhauritur: at si venæ & occulti meatus, per quos humor influit, exsiccentur, & fons, ex quo dimanat, exarescat; nulla arte aut industria restituetur. proptcrea lex Partitarum, hac de re agens, hæc in verba loquitur: *Etsi Rex populariū suorū dominus est, vt illos in iustitia contineat, & illorum opibus & diuitiis vtatur; ita tamen illos conseruare debet, vt eum non deserant, cùm illis indigebit; nam, vt Alexandro dixit Aristoteles. Optimus Regis thesaurus, & qui tardissimè perditur, est populus, cùm diligenter custoditur.* Cui dicto cōsentit illud Iustiniani Imperatoris; *Tunc regnum & Imperatoris aut Regis fiscum & ærarium opibus affluere, cum populus ei commissus diuitiis abundat, tellusque fecunda est, ac ferax.* Et verò huic magistri consilio obsecutus Alexander Magnus, cū inopia ac necessitate semel premeretur, ob immodicos sumptus quos in rē militarem faciebat, amplissima dona quæ in suos profundebat, & rarissima spolia quæ ex deuictis hostibus in ærariū thesaurosq; referebat;

lib. 1. Eutrop. lib. 10. cap. 1.

Part. 2 tit. 5. l. 14.

rebat; esset que homo leuis & assentator aliquis, qui nouis vectigalibus grauandum populum censeret; dignam Alexandro hanc protulit sententiam: *Holitorem odi, qui radicitus herbas excîdat.* quibus verbis significauit, regnum esse sicut hortum, populares verò arborũ & plantarũ instar; (vt etiã dicit lex q̃dã partitarũ) & quidẽ quãdiu radix viuit, colligi fructus posse; exsecta verò, mox plantã arescere. Hoc igitur primũ est documentum Principibus obseruandũ, vt ne plebi nimia onera imponãt, nec aures præbeãt adulatoribus, q suis cõmodis studẽtes, nouas quotidie rationes inquirunt, ac insolentes modos excogitant, quibus ita regnum atterant, eneruent, atque exsangue relinquant, vt ꝓpè exanime, in quauis belli difficultate, labore, aut qualibet alia infirmitate, nihil roboris ac virium habeat ad resistendum. Certum enim & exploratũ est, quidquid regno obest, etiam Regi nocere. S. Ludouicus Galliæ Rex grauissimè cuidã ex suis succẽsuit, quòd illi auctor esset vt à regno noua tributa exigeret, præscripta etiam exigendorum ratione. Nec iniuria præstantissimus Rex iniusto exactori indignabatur: nam hanc crudelitatem seuera Numinis vltio solet subsequi, vt per Prophetam Michæam testatur Deus, his verbis Principes alloquens: *Audite Principes Iacob, & Duces domus Israel. Numquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum,* *&*

Part. 2 tit. 10. l. 8.

Michaæ. 3.

& diligitis malum; qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum? qui comederunt carnem populi mei. & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. Ob quod scelus pœnam hanc subiungit: *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons Templi in excelso syluarum.* Documẽtum alterum quod Principiante oculos obseruari debet, cùm onera regno imperat, hoc est, vt, quo subditi maiori cum patientia exactionis labores ferant, & non repugnanter ac grauatè fortunas suas cõferãt, curet intelligant, non voluntatis, sed ingruentis necessitatis hoc esse vectigal; illudque eas in res impendi, in quas coactum est, & collatũ. Nàm si viderint abundare Regem, vel, cùm egeat, superuacaneas & immodicas expensas facere, opesque dissipare ac malè perdere largitionibus aut beneficiis extra modum & ordinem conferendis, (quę frequenter non virtutis causa, sed pro affectione & libidine nõ meritis, sed flagitiosis & supplicio dignis obsequiis tribuuntur) mirum quãtum affligentur, & à Principe auersi odium concipiant: quod quæ sibi detrahunt, & in quibus moderatè temperant, vt ei subueniant, ex iis alij prorsus indigni pinguescunt & turgent. Fit etiam plerumque, vt Princeps, qui largitor est & prodigus, alienarum opum acerrimus

mus ereptor & violentus possessor existat, vt dicit lex duodeuigesima Partitæ secūdæ, titulo quinto, & longior vsus iam nos edocuit. Talis fuit Imperator Caligula, qui paucis imperij sui annis in res inanes & superfluentes sexcenties septuagies centena millia aureorum insumpsit. Talis Nero, qui quatuor annis, quibus imperio præfuit, quingéties quinquagies centena millia nummorum lenonibus, scortatoribus, libidinis ac impurissimæ cupiditatis ministris, & carnificinæ crudelitatisque adiutoribus dedit. Quæ duo prodigiosa naturæ portenta in tātam paupertatem & inopiam redacta sunt, vt, cùm totius imperij rapinæ & expilationes eis satis non essent, famosas & contaminatissimas se sustentandi rationes exquirerent &, ne vetera memorem, à nōnullis scriptoribus proditum est, quendam Regem spatio vnius anni, qui fuit ab ortu Christi octogesimusquartus supra sesquimillesimum, suis parasitis & assentatoribus quinquagies centena millia aureorum esse largitum; & nihil sacrum aut profanum, sæculare vel Ecclesiasticum manus eius effugere potuisse, cùm ex infantium ortu & defunctorum sepultura vectigalia exigeret: quam ob causam, & alia sua vitia, in maximum totius regni odium & offensionem incurrit. Æquum sanè est, Regem opibus & fortunis abūndare, & repositos haberere thesauros, vt ministros suos

Suet in Cal. cap. 37. Dion. Cass. lib 58.

A mortuo tributum exigere Vide Adagia.

ſuos remuneret, inopia & neceſſitate oppreſſos iuuet, malos caſtiget, hoſtium conatibus obſiſtat, eoſque coërceat, & veluti freno iniecto ne bellum inferant contineat, vtpote non ignaros illi copias ſuppetere, quibus belli molē ſuſtinere ac inimicorum impetū propulſare poſſit. Cæterùm opes cogēdæ non ſunt expilando, & in paupertatem redacto regno: vt enim Auguſto Imperatori familiaris eius Mecenas dixit, *Opes amplæ meliùs colliguntur paucis expendendis, quàm multis accipiendis.* & Cicero affirmat parſimoniam magnū eſſe vectigal, & optimam augendorum fructuum rationem, ſi qua expenſarum inanitatem amputet ac circūcidat. Theodoricus Rex Oſtrogotthorum dicebat: *Magna ex cauſa paupertatem fugimus; quòd ſtimulus ſit inſani appetitus: & in Principe pernicioſa eſt admodum;* iureque dixit Sapiens quidam, *Regem pauperem animal eſſe periculoſum.* Sed ſicut expedit Regem diuitem eſſe, ita oportet eum videre diligenter, tum quibus modis opes colligat, tum etiam diligentiùs qua ratione illas expendat. Deinde vt Rex ſit opulentus, aut certè ne cogatur noua vectigalium impoſitione popularibus ſuis moleſtus eſſe, & grauis, neceſſariū eſt, vt, quoad fieri poteſt, à collybo & ære circumforaneo abſtineat, & argentariorum menſas fenoraque declinet. Licet enim turpi eiuſmodi nundinatione in præſens vrgenti neceſſitati

Dion. Caſſ. li. 52.
Cic. in Parad. & lib. 4. de Rep.
Caſſiodor. lib. 1. Var.

catur

eatur obuiam, eam tamen postea augent eiusmodi vsuræ, & reipublicæ exitium ac vastitatem important. Nam præter alia multa exempla, quæ ante oculos nostros versantur, scribit Bodinus, mercatores, cùm Regi Galliæ bis centena & quadraginta nouem millia librarum) quod est monetæ apud Gallos genus) fenori dedissent, post aliquot annos accepisse ducenties quadragies quater centena millia, & ob hanc causam ex toto Galliæ regno pulsos fuisse, primùm à S. Ludouico anno post Christi ortum 1254. & postea à Philippo Pulchro anno 1300. & denique à Philippo Valesio anno 1347. qui cùm illos de hoc maleficio conuicisset, eorũ bona fisco adiudicauit. Ad hęc, ne tributis cogatur vexare populum, Princeps curare debet vt pecuniæ ac bona sine fuco & fideliter expendantur, auroque & argento suus sit valor, Idque per paucorum manus: nam quo pluriũ manibus contrectantur, eo plus deteruntur, & põderi decedit, siquidem experientia docet; tot quæstores, ærarios, coactores, exactores, & regij census administratores, bona Regis ita conficere atque absumere, plebemque sic exhaurire, vt magna pars regiarum opum in illorũ sumptus impendatur, & pro decem nummis, quos Regi soluere debuisset populus, ob sumptus & impensas 25. aut 50. pendere tam seuerè & violẽter grauiùs ferat damnũ ꝙ cõtrahit ex

Libro 6. de Rep. cap. 2.

colle-

collectione & exactione quæstorum, quàm capitis sortisve solutionem: tantumque gratiæ & fauoris in hos permolestos exactores & publicæ pecuniæ præfectos confertur, vt scribat Ioannes Bodinus se Comitiis quibusdam apud Tectosages habitis anno Christi 1556. interfuisse, in quibus supplicatum Henrico II. Galliæ Regi, vt hirudines has & ærarij depeculatores ab ea prouincia amoueret: nã obstricta fide pollicebantur se ad diem præscriptum vectigalia soluturos, & in eam regni partem quam regia maiestas designaret, integra fide, ne obolo quidem desiderato, suis sumptibus delaturos; sicque fore vt Rex maioribus impensis parceret, debitum aurũ reciperet, & Tectosages ab ea molestia & molestatione ac miseria eximeret, quas vectigalium coactores & ærarij infligebant. Regi æquã & rationi consentaneam postulationem visam, non tamẽ admissam, aut approbatam, ob vana quædã argumenta, quæ ii quorum rapinæ damno futura erat eiusmodi concessio, & quidam ex Regis intimis qui illis suffragabantur, attulere. additque idem auctor, cum habere coactores malum sit necessarium, optimum esse, vt (quemadmodum dicebat Seuerus Imperator) huius mali quàm minimum habeat respublica: & regnum quidem Galliæ ob ingẽtem exactorum multitudinem bonis omnibus funditus euersum esse. Hoc *Libro 6. de Rep. c. 2.*

ergo aduertendum & procurandum prudenti & cõseruationis imperij studioso Principi, vt rebus eiusmodi medeatur & prouideat, fideles, & qui se ab cupiditatis sordibus puros in eius bonis administrãdis præstant, officiosè remuneret; qui verò secus faxint, vt depeculatores & publicos fures, exemplo seuerè, nulla spe veniæ, castiget. Vt enim dicebat Cato, & refert A Gellius, *Priuatorum fures in neruo & compedibus ætatem agunt, publici in auro & purpura visuntur.* Romani, qui prudentiæ laude claruerunt, vnũ tantũ quæstorem in singulis prouinciis habebant, apud quem pecuniam publicam deponerẽt, & cui vectigalium cogendorum curam committerent: quod munus obibat aliquis Eques Romanus, vt reip. seruiret, ac sui specimẽ aliquod daret, & ad maiora officia magis habilis & aptus euaderet. Vt verò suam integritatem ac innocentiam probaret, collegam non habet; &, ne pecuniis tractandis corrumperetur, hæc eius prouincia anno definiebatur. Si rei administratæ bonam rationem redderet, erat in honore, & ad alia grauiora munera gradum faciebat: sin secus, ignominiæ labe contracta, in reliquam vitam aditum sibi ad alios honores præcludebat. Præter hæc illud etiam solicitè attendẽdum & enitendum Principi, vt in omnes ex æquo sic onera diuidãtur, vt plus oneris ferat, qui plus ferre potest; minus, cui ad ferẽdum

A Gell. lib. 11. cap. vlt.

dum vires minores. Neq; idcirco denegatur Principi, quin possit, immo debeat, omniũ vectigalium ac tributorum immunitatẽ ei cõcedere, qui præclaris suis in remp. officiis hoc fuerit promeritus: sicut Saulis beneficio *1. Reg. 18.* Dauid eiusque familia à tributo exempta fuit, quòd gigãtem Goliam de medio sustulisset. Iustissimum enim, & reip. rationibus valde conducit, vt eiusmodi præmiis homines excitati ei seruiant, & eius causa nullum vitæ discrimen reformident. Verùm eò curæ Principis intendendæ sunt, vt ne (quod fit cõmuniter) pauperes; exhausti ærumnosique homines opprimantur; cùm non habeant qui eorum rationem ducant, quique defendendos illos tuendosque suscipiant. Debet enim Christianus Princeps pupillorum esse pater & tutor, viduarũ iudex, egentium perfugium, afflictorum consolatio & fomentũ, in eoq; Deum, qui talis est & dici ac haberi vult. imitatione exprimere. Henricus III. Castellæ Rex, cognomento Valetudinarius, Ioannis II. pater, de populi tributis sermocinans dicebat, *Diras & exsecrationes subditorũ se magis reformidare, quã hostiũ arma.* S. Ludouicus Galliæ Rex in suo [a] testamento Philippũ hæredẽ ac filium suũ in hęc verba alloquitur: *Fili mi, ante omnia in eam curam incũbe, vt Deum cultu & amore prosequaris: animo sis pio & humano erga mendicos & ærumnosos homines, illisque pro viribus opem*

a Seruatur hoc testamẽtum in thesauro Frãc.

feras: iustas tui regni leges obserues: ne subditis tuis tributa imperes, aut imponas onera, nisi necessitas vrgeat, teq; manifesta vtilitas regni compellat; idque non vltro, sed graui de causa facias. si secus facis, non Rex, sed tyrannus habeberis. Sanctus Eduardus Angliæ Rex dæmones sacco pecuniæ ex tributis collectæ insidentes videre visus est: quo viso, pecuniam iniustè exactam intelligens, eam restitui populo iussit. Nam verissima est B. Gregorij Pontificis sententia, qui scribens ad Constantiam Augustam, illamque obsecrans vt Imperatorem maritũ suum doceret de miseriis & calamitatibus Italiæ, quæ tributis & vectigalibus sic opprimebatur, vt vix respirare posset, hæc habet: *Scio quoniam dicturus est* (Imperator scilicet) *quod nobis in Italia expensis transmittitur, quidquid de prædictis insulis aggregatur: sed ego suggero, quod, etsi minùs expensæ in Italia tribuantur, à suo tamen imperio oppressorum calamitates non mitigantur, nam idcirco fortasse tantæ expensæ in hac terra minùs ad vtilitatem proficiunt, quia cum peccati aliqua admistione colliguntur. Præcipiant ergo Serenissimi Domini, nihil cum peccato colligi.* Denique bono & publicæ vtilitatis cupido Principi in hoc laborandum est, vt regnum diuitiis abundet, & ampla re instructum sit, lætumque & sua sorte contentum viuat; vt, cum necessitas exiget, faciliùs onera ferat, quemadmodum proximo capite dicturi sumus.

In Registro libro 4 epistola 33.

CAP.

CAPVT. XI.

Prouidendum Principi vt regnum abundãs sit, & diues; & vt agricolis mercatoribusque faueatur.

CVRARVM & cogitationũ cæterarũ, in quibus versari debet Princeps, ea (vt cęperamus dicere) nõ est postrema, vt regnũ diues sit, opibusq; abundet: nã si locuples sit, & opulentũ, Rex etiã abundabit, poteruntq; eũ fortunis suis subditi iuuare, si quãdo necessitas id postulauerit. Opũ autem habetur copia, vel quia aliunde cõuehuntur, ex auri argentiq; fodinis extractę, & hominũ industria meliores reddidæ; sicut in Castellam ex Indiis ad Occidentẽ vergentibus, & in Lusitaniam ex mina aut aliis partibus importari solent; vel quia cõmerciis negotiationibusque cõparantur: vel quia soli ipsius & terræ beneficio tamquã naturales habentur; quæ tãto copiosiores & meliores reddit, quanto diligẽtiùs & accuratiùs fuerit culta. Vt igitur omittã quintam partẽ & alia iura quæ Regi Hispaniæ reddũtur in vtraq; India, atque ingẽtes thesauros quos illi Deus mittit, (hæc enim aliam curam & prouidentiam non requirũt, quàm vt statis temporibus classis sit parata, & à militibus aliisq; rebus sic instructa vt mari imperet, & sine vllis hostiũ impedimẽtis cursum suum teneat) de duobus aliis, modis q̃bus regno opes accrescunt, agamus,

ac primũ de agricolis, postea de mercatoribus, quos omnes fauoribus prosequi & propẽso studio fouere debet Princeps, vt regnũ abundet plenũ sit, & opulentũ. Ac nullæ operæ meliùs impendũtur, quã quæ ponuntur in agris colendis: nã huiusmodi labores honesti, iusti, salutares, vtiles, necessarij sunt, & sine quibus vitã transigere nequimus; ad omnes etiam pertinent, agricolarũ corpus exercent, animumq; conseruant, & à multis vitiis abstrahũt, victũ & alimentũ reip. suppeditãt. Nã ex aliis rebus, quas opificum & mercatorũ industria subministrat, multę sũt quæ cõmunibus rebus nocent, &, qui illis vtũtur, effeminãt, & delicatos ac molles reddũt. Præterea, si belli necessitas vigeat, agricola ad arma capessenda cõmodior est quã mercator, faciliusq; militiæ labores tolerat, molestias caloris & frigoris, famis & sitis perfert, armis tect⁹ incedit, humi cubat, ad hæc enim longo vsu factus est, & quodammodo obduruit: cumq; alias opes non possideat, præter eas quas illi tellus fũdit, pro illa pugnat, illamq; tuetur meliùs quã negotiator: qui cũ facultates à loco in locũ facilè asportare possit, nũc huc, nunc alio hospes defertur, quocumq; lucri commodique tempestas illum rapuerit. Qua de causa olim apud Romanos ab agris accersebantur non milites solùm, sed Consules etiam, atque Dictatores, & primi magistratus Reip. atque ex aratro

Franc. Patric. de inst. reip. lib. 1. tit. 7.

ratro

ratro & ligone summi Duces & viri præstantissimi prodierunt, qui post deuictos hostes, & ingentes illorũ copias fusas ac deletas, ad agriculturam redierunt, vt Cincinnatus, Fabricius, Curius Dẽtatus. Ex potioribus laudibus quas Romani alicui suorum ciuiũ, etiam primario viro, tribuere solebãt, illa vna erat, eum bonum esse ciuẽ, & bonum agricolã, vt dixit Cato Cẽsorius: cui summæ laudi datum est, vt optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Agricola diceretur, cum cæteris officiis honoratissimis agri colendi munere coniuncto. Itaque pulcherrimum etiã librum de agricultura conscripsit. Cyrus minor Rex Persarum, etsi summus & fortissimus Princeps, tantùm tamen in agro colendo studij posuit vt gloriaretur agrum se admirabili ordine & artificio sua manu consecuisse. Diocletianus Imperator, postquã imperium per aliquot annos summa cũ maiestate administrasset, in priuatum õrdinẽ se redegit, & in patriam suam cõcedens horto colendo studuit, quo, vt & lactucis quas ipse seuerat comedendis, tantopere delectabatur, vt, licet multorum precib⁹ ad imperium reuocaretur, numquã tamen induci potuerit vt iterum illud capesseret. Quin etiam Delphicum oraculum Aglaum quendam, senem & pauperem virum, qui paruum prędium colebat, illiusq; frugibus vitam tolerabat, felicissimum

Cicer. lib. de Senectute.

Eutr. lib. 9.

omniũ mortaliũ pnuntiauit. De qua excolẽdi terras arte Cicero, Virgilius, Horatius, & plures alij graues auctores mira scripsẽrũt. Hæc adduxi, vt intelligatur quantã veteres illi sapiẽtissimi viri semper habuêre rationẽ terræ, tamquam cõmunis matris; quæ nõ solùm præbet quibus alamur, sed etiã animos nostros reficit & leuat multitudine & varietate tot & tã admirabiliũ & saluberrimarũ rerum, quas ad miserrimæ vitæ nostræ conseruationem, salutẽ, & delicias munificè largitur. Hæc itaq; recogitãs Princeps Christianus, colonis & agriculturæ multum faueat: nam etsi Aristoteles agricolas non vult ciuitatis partem esse, & illos à magistratibus & publicis muneribus obeundis reiicit; sunt tamen pars ciuitatis Christianæ, fundamentumque & neruus totius reipub. quæ sine illis conseruari non potest; neque ii qui diuitiis & potentia præstant, sine illorum industria vitam sustentare queunt. Ex quo facilè perspicitur illud à D. Chrysostomo verissimè dictum, locupletem sine paupere vitam degere non posse, pauperem verò sine diuite posse; & pauperem magis diuiti esse nenecessariũ, quàm pauperi diuitem. Quamobrem solicitè curet Princeps, ne pars vlla terræ, quæ coli possit, inculta relinquatur, faueat illis qui agrorum cultui diligentem operam nauant, ignauos & negligẽtes castigari iubeat. Vt autem omnes excitentur, & colle

Cic. lib. de Senectute
Virg. lib 2. Georgic.
Horat. Epod, od. 2.

Lib. 7. Polit. cap. 9.

collectis animis alacriùs in rē tanti momenti & tam difficilem ac laborioſam incumbant, priuilegiis & immunitatibus eos pelliceat, neque permittat vt illis aliqua vis inferatur, aut ij, quibus vectigalium cura eſt demandata, illos exhauriant, accenſi vexent, onera omnia illis imponantur; ſed potiùs prouideat vt præ cæteris ſubleuentur, cùm maximum Reip. pondus ſuſtineant. Quam in rem tantùm diligentiæ aliquot Luſitaniæ Reges contulerunt, vt (auctore Hieronymo Oſorio) quidam illorum, propter propenſas in agricolas voluntatem, Agricolæ cognominati fuerint. Imperatori etiam Augusto laudi tribuitur, quòd colonos & mercatores cura ſua complecteretur & foueret. Atque hoc modo affatim erit frumenti ac fructuum è terra naſcentium, quæ ſunt potiores opes, & diuitiæ magis naturales: regnum etiam à neceſſariis rebus abundè inſtructum erit, nec compelletur frumentariis mercatoribus, & iis qui cibaria ſubminiſtrant, obnoxiũ eſſe, & in eos facultates ſuas effundere, ac in paupertatem idcirco redigi, quòd annonæ difficultate & rerum ad victum neceſſariarum inopia laboret. Poſt agricolas Principis benignitate fouendi ſunt mercatores & negotiatores: nam illorum induſtria exportantur ea quæ in regno redundant; quæ verò deſunt, importantur, & regnum rebus ad vitam neceſſariis abundat,

De inſtit. Princip.

Sueton. in Octa. c. 42.

ac inter diuersas nationes mutuum est commercium, mercibus vicissim permutatis: namque nauigationis beneficio vniuersus terrarum orbis commune quodammodo fit emporium, omniũ copia refertissimum, fruunturque omnes re qualibet quæ illi inest; nouæ preterea regiones explorantur, diuersi gentium ac regnorũ mores patefiunt; multa admiranda & nunquam visa in lucem proferuntur, & è regno pedem non efferẽs potest quis effici totius mundi ciuis & accola. Præterea ex cõmercio fit vt fortunæ subditorum crescant, regius fiscus augeatur, & regnum (vt diximus) opibus circumfluat. Sed Principi videndum est, ne per hanc occasionem in regnum importẽtur res redundantes & superuacaneæ, carissimæ & lautissimę, aut ad humanos vsus ineptissimæ: nam perniciem adferunt; homines enim molles, effeminatos, & delicatos reddunt, optimos indigenarum mores peruertunt, & non sine notabili Reipub. detrimento, pecuniis, opibus (vt ita dicam) substantialibus, & rebus vtilissimis aut necessariis regnum exhauriunt. Quoniam verò perdifficilè est omnino vetare hasce splendidas, lautas, & sumptuosas merces; grauissimis quibusdam & prudentibus viris visum est, eas vectigalibus sic augendas esse, vt vel non conuehantur in regnum, aut tanto pretio veneant, vt eis vtendi solis potentibus ac locupletibus viris fa-

ris facultas sit. Ita enim immoderata mortalium cupiditas coërceretur, & aliæ merces atque res ad hominum vitam vel necessariæ vel vtilissimæ magis immunes essent, & in magnum Reipub. commodum viliori pretio starent: cumque tributum aut vectigal, quod illis imponitur, exiguum esset, aut certè moderatum; exportarentur quæ exportari debent; & quæ sunt inferenda in regnum, maiori cum abundantia inferrentur; atque ita compensaretur maior accessio quæ fieret reditibus, si maius vectigal ex illis rebus exigeretur; (nam ex magno rerum exiguarum numero magna summa exsistit) & oneris molestia suauiùs toleraretur.

CAPVT XII.

De Iudicibus à Principe eligendis, & illorum virtutibus.

ATQVE hæc dicta sint de iis quæ Principi prouidenda sunt, vt honores & onera seruata æquitate distribuat, & regnum opulentum ac rebus necessariis abundans possideat: superest iustitiæ pars altera, quæ cōsistit in sontibus & facinorosis puniendis, & in ea cura adhibēda, vt omnibus ex æquo reddatur, & vt ne quis vim aliis inferat, aut ab alio quopiam iniuriâ afficiatur. Et quoniam non potest Princeps per se hoc iustitiæ munus exsequi, seligendi sunt illi ministri

ac

ac Iudices, qui officiũ hoc obeant, & æquabile ius administrent. aduigilandum etiam vt bonos & iustos præmiis, malos ac iniustos Iudices suppliciis afficiat. in ea institutione, quam ad Iustinianum Imperatorẽ scripsit Agapitus Diaconus, his verbis illũ alloquitur: *Terrarum orbis à Deo cùm concreditum tibi sit regnum, caue ne aliquo vtaris ex prauis ad rerum administrationem: quæ enim perperam fecerint, eorum rationem reddet Deo, qui peccandi facultatem illis indulserit. Æquale reor esse malum, peccare, & non cohibere peccantes. Ad delictum,* inquit S. Isidorus, *pertinet Principum, qui prauos Iudices contra Dei voluntatem populis fidelibus præficiunt. nam sicut populi delictũ est, quando Principes mali sunt: sic Principis est peccatũ, quando Iudices iniqui exsistunt.* qui (vt idem vir sanctus ait sequenti capite) peiores sunt latronibus, & quasi crudelissimi quidã lanij carnem appendunt subditorum domino, qui iudicandi potestatem illis contulit. Quid prodest sessorem equitandi peritissimum esse, si freno non obtemperet equus? quid dominum nauis prudentem esse, si gubernator amentissimus sit, præceps & temerarius? quid Regem esse fortissimum, si summo cum imperio ab eo exercitui præfectus animo fracto sit, & ignauo? Eodem prorsus modo parum admodum prodest, Principem amatorem esse iustitiæ, nisi operam det vt ex omni suo regno maximè insignes & præstan-

Agapit.

Isid libro 3. Sent. c. 54

Ibid. c. 55.

præstantissimos seligat, quos iuri dicendo præficiat, &, postquam selegerit, super illos excubet: nam, vt Diocletianus iam priuatus dicebat, *In paucorum est potestate, nisi sint quales oportet, Principem fraude circumuenire & irretire.* &, *Bonus, cautus, aptus, venditur Imperator.* Alexander Seuerus Imperator, vbi aliquos voluisset vel rhetores prouinciis dare, vel propositos facere Procuratores, id est, Rationales ordinare, nomina eorum proponebat, hortans populum, vt, si quid haberent criminis, probaret manifestis rebus; si non probasset, subiret pœnam capitis. tantoque odio ardebat improborum Iudicum, vt diceret se semper habere paratum digitum, vt ei, qui malus esset, oculum erueret: & in id hominum genus adeò concitabatur, vt, si eos casu aliquo videret, commotione stomachi choleram euomeret, toto vultu inardescente, ita vt nihil posset loqui. Vt ergo declaremus, quibus virtutibus oporteat bonos Iudices instructos esse, & quid in illis eligendis perpendere debeat iustus & pietatis studio incensus Princeps, videamus primùm quid in sacris scriptis diuinus Spiritus dicat. Iethro Moysis socer (vt in Exodo legimus) genero suo auctor fuit, vt reseruatis sibi grauioribus negotiis, & iis quę ad Dei cultum pertinebant, onera in alios partiretur, iisq; reliquas controuersias cognoscendas traderet; & eum sic alloquitur: *Prouide*

Flau. Vopisc. in Aurel.

Lampr. in Seuero.

Exod. 18.

autem

autem de omni plebe viros sapientes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam; & constitue ex ijs qui iudicent populum omni tempore. In Deuteronomio iubet Deus

Deuter.16.

Iudices constitui; & quæ sint eorum partes, declarat his verbis: *Iudices & magistros constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas; & iudicent populũ iusto iudicio, neque in alteram partem declinent. Non accipies personam, neque munera: quia munera excæcant oculos sapientũ, & mutant verba iustorũ.* Ex libris præterea Paralipomenon discimus, Regem Iosaphat Iudicibus in vrbium quaque à se constitutis hæc dixisse:

2.Par.19.

Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; & quodcunque iudicaueritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum vestrum iniquitas, neque personarum acceptio, nec cupido munerum. Ex tribus his, quos adduximus, & ex aliis sacrarum Scripturarũ locis colligendum nobis est; tum quibus animi dotibus ac virtutum ornamentis Iudices præditos esse oporteat; tum quid sit iusto Principi illis deligendis maximè prouidendum. Primùm ergo requiritur vt sint viri potentes, id est, qui magno & forti sint animo, & audeant nobilem, copiosum, dominantem aliis aggredi & comprehendere, contrudere in carcerem, &, si res postulet, supplicio coërcere. nam

nam idcirco Spiritus sanctus dicit: *Noli quærere fieri Iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Sint etiã constantes & firmi, (quemadmodum lex quædam Partitarum dicit) *ita vt à legitimo iure nõ discedant, nec à vero abducantur, nec in contrarium flectantur, quocunq; cõmodo vel incommodo.* quod quatuor modis accidere potest: nam, vt ait Isidorus, *Iudicium humanum peruertitur timore, cupiditate, amore, odio.* Timore nimirum amittendi vel beneuolentiam eius qui apud Principem gratiâ multum potest, cuiusque ope iuuari se posse sperat; vel facultates, honoré, aut etiam vitam; quòd is, quem sua sententia cõdemnare deberet, magna potestate præditus est, & copiis ac opibus affluens. Corrumpuntur cupiditate, id est, quæstus atq; vtilitatis auiditate; quam Spiritus sanctus tantopere inculcat, & ab ea Iudices dehortatur, eos à capiendis donis omnique auaritia auocans: *quia* (inquit) *munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* quibus verbis ostendit, lucri & cõmodorum appetitionem non ignaros tantùm ac malos Iudices, sed et ã sapientes & iustos cupiditate occæcare, sicque mentis oculos perstringere, vt iudicij veritatem non cernant, & longè secus, atque antea fecissent, muneribus acceptis de lite iudicent atque pronuntient. Cùm enim naturæ quodam impulsu, qui beneficium accipit, obstringatur, & debitorem se agnoscat

Eccles. 7.

Part. 2 tit. 9. l. 18.

Libro 3. de sum bono, c. 58.

Deuter. 16.

ac primũ de agricolis, posteà de mercatoribus, quos omnes fauoribus propè qui & propẽso studio fouere debet Princeps, vt regnũ abundet plenũ sit, & opulentũ. Ac nullæ operæ meliùs impendũtur, quã quæ ponuntur in agris colendis: nã huiusmodi labores honesti, iusti, salutares, vtiles, necessarij sunt, & sine quibus vitã transigere nequimus; ad omnes etiam pertinent, agricolarũ corpus exercent, animumq; conseruant, & à multis vitiis abstrahũt, victũ & alimentũ reip. suppeditãt. Nã ex aliis rebus, quas opificum & mercatorũ industria subministrat, multę sũt quæ cõmunibus rebus nocent, &, qui illis vtũtur, effeminãt, & delicatos ac molles reddũt. Præterea, si belli necessitas vrgeat, agricola ad arma capessenda cõmodior est quã mercator, faciliusq; militiæ labores tolerat, molestias caloris & frigoris, famis & sitis perfert, armis tect⁹ incedit, humi cubat, ad hæc enim longo vsu factus est, & quodammodo obduruit: cumq; alias opes non possideat, præter eas quas illi tellus fũdit, pro illa pugnat, illamq; tuetur meliùs quã negotiator: qui cũ facultates à loco in locũ facilè asportare possit, nũc huc, nunc alio hospes defertur, quocumq; lucri commodique tempestas illum rapuerit. Qua de causa olim apud Romanos ab agris accersebantur non milites solùm, sed Consules etiam, atque Dictatores, & primi magistratus Reip. atque ex aratro

Franc. Patric. de inst. reip. lib. 1. tit. 7.

ratro & ligone summi Duces& viri præstantissimi prodierunt, qui post deuictos hostes, & ingentes illorũ copias fusas ac deletas, ad agriculturam redierunt, vt Cincinnatus, Fabricius, Curius Dẽtatus. Ex potioribus laudibus quas Romani alicui suorum ciuiũ, etiam primario viro, tribuere solebãt, illa vna erat, eum bonum esse ciuẽ, & bonum agricolã, vt dixit Cato Cẽsorius: cui summæ laudi datum est, vt optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Agricola diceretur, cum cæteris officiis honoratissimis agri colendi munere coniuncto. Itaque pulcherrimum etiã librum de agricultura conscripsit. Cyrus minor Rex Persarum, etsi summus & fortissimus Princeps, tantùm tamen in agro colendo studij posuit vt gloriaretur agrum se admirabili ordine& artificio sua manu consevisse. Diocletianus Imperator, postquã imperium per aliquot annos summa cũ maiestate administrasset, in priuatum õrdinẽ se redegit, & in patriam suam cõcedens horto colendo studuit, quo, vt & lactucis quas ipse seuerat comedendis, tantopere delectabatur, vt, licet multorum precib⁹ ad imperium reuocaretur, numquã tamen induci potuerit vt iterum illud capesseret. Quin etiam Delphicum oraculum Aglaum quendam, senem & pauperem virum, qui paruum prędium colebat, illiusq; frugibus vitam tolerabat, felicissimum

Cicer. lib. de Senectute.

Eutr. lib. 9.

omniũ mortaliũ ꝓnuntiauit. De qua excolẽdi terras arte Cicero, Virgilius, Horatius, & plures alij graues auctores mira scripsẽrũt. Hæc adduxi, vt intelligatur quantã veteres illi sapiẽtissimi viri semper habuêre rationẽ terræ, tamquam cõmunis matris; quæ nõ solùm præbet quibus alamur, sed etiã animos nostros reficit & leuat multitudine & varietate tot & tã admirabiliũ & saluberrimarũ rerum, quas ad miserrimæ vitæ nostræ conseruationem, salutẽ, & delicias munificè largitur. Hæc itaq; recogitãs Princeps Christianus, colonis & agriculturæ multum faueat: nam etsi Aristoteles agricolas non vult ciuitatis partem esse, & illos à magistratibus & publicis muneribus obeundis reiicit; sunt tamen pars ciuitatis Christianæ, fundamentumque & neruus totius reipub. quæ sine illis conseruari non potest; neque ii qui diuitiis & potentia præstant, sine illorum industria vitam sustentare queunt. Ex quo facilè perspicitur illud à D. Chrysostomo verissimè dictum, locupletem sine paupere vitam degere non posse, pauperem verò sine diuite posse; & pauperem magis diuiti esse nenecessariũ, quàm pauperi diuitem. Quamobrem solicitè curet Princeps, ne pars vlla terræ, quæ coli possit, inculta relinquatur, faueat illis qui agrorum cultui diligentem operam nauant, ignauos & negligẽtes castigari iubeat. Vt autem omnes excitentur, & colle

Cic. lib. de Senectute
Virg. lib. 2. Georgic.
Horat. Epod. od. 2.
Lib. 7. Polit. cap. 9.

collectis animis alacriùs in rē tanti momenti & tam difficilem ac laboriosam incumbant, priuilegiis & immunitatibus eos pelliceat, neque permittat vt illis aliqua vis inferatur, aut ij, quibus vectigalium cura est demandata, illos exhauriant, accensi vexent, onera omnia illis imponantur; sed potiùs prouideat vt præ cæteris subleuentur, cùm maximum Reip. pondus sustineant. Quam in rem tantùm diligentiæ aliquot Lusitaniæ Reges contulerunt, vt (auctore Hieronymo Osorio) quidam illorum, propter propensas in agricolas voluntatem, Agricolæ cognominati fuerint. Imperatori etiam Augusto laudi tribuitur, quòd colonos & mercatores cura sua complecteretur & foueret. Atque hoc modo affatim erit frumenti ac fructuum è terra nascentium, quæ sunt potiores opes, & diuitiæ magis naturales: regnum etiam à necessariis rebus abundè instructum erit, nec compelletur frumentariis mercatoribus, & iis qui cibaria subministrant, obnoxiū esse, & in eos facultates suas effundere, ac in paupertatem idcirco redigi, quòd annonæ difficultate & rerum ad victum necessariarum inopia laboret. Post agricolas Principis benignitate fouendi sunt mercatores & negotiatores: nam illorum industria exportantur ea quæ in regno redundant; quæ verò desunt, importantur, & regnum rebus ad vitam necessariis abundat,

De instit. Princip.

Sueton. in Octa. c. 42.

ac inter diuersas nationes mutuum est commercium, mercibus vicissim permutatis: namque nauigationis beneficio vniuersus terrarum orbis commune quodammodo fit emporium, omniũ copia refertissimum, fruunturque omnes re qualibet quæ illi inest; nouæ prǽterea regiones explorantur, diuersi gentium ac regnorũ mores patefiunt; multa admiranda & nunquam visa in lucem proferuntur, & è regno pedem non efferés potest quis effici totius mundi ciuis & accola. Præterea ex cõmercio fit vt fortunæ subditorum crescant, regius fiscus augeatur, & regnum (vt diximus) opibus circumfluat. Sed Principi videndum est, ne per hanc occasionem in regnum importétur res redundantes & superuacaneæ, carissimæ & lautissimę, aut ad humanos vsus ineptissimæ: nam perniciem adferunt; homines enim molles, effeminatos, & delicatos reddunt, optimos indigenarum mores peruertunt, & non sine notabili Reipub. detrimento, pecuniis, opibus (vt ita dicam) substantialibus, & rebus vtilissimis aut necessariis regnum exhauriunt. Quoniam verò perdifficilè est omnino vetare hasce splendidas, lautas, & sumptuosas merces; grauissimis quibusdam & prudentibus viris visum est, eas vectigalibus sic augendas esse, vt vel non conuehantur in regnum, aut tanto pretio veneant, vt eis vtendi solis potentibus ac locupletibus viris fa-

ris facultas sit. Ita enim immoderata mortalium cupiditas coërceretur, & aliæ merces atque res ad hominum vitam vel necessariæ vel vtilissimæ magis immunes essent, & in magnum Reipub. commodum viliori pretio starent: cumque tributum aut vectigal, quod illis imponitur, exiguum esset, aut certè moderatum; exportarentur quæ exportari debent; & quæ sunt inferenda in regnum, maiori cum abundantia inferrentur; atque ita compensaretur maior accessio quæ fieret reditibus, si maius vectigal ex illis rebus exigeretur; (nam ex magno rerum exiguarum numero magna summa exsistit) & oneris molestia suauiùs toleraretur.

CAPVT XII.

De Iudicibus à Principe eligendis, & illorum virtutibus.

ATQVE hæc dicta sint de iis quæ Principi prouidenda sunt, vt honores & onera seruata æquitate distribuat, & regnum opulentum ac rebus necessariis abundans possideat: superest iustitiæ pars altera, quæ cõsistit in sontibus & facinorosis puniendis, & in ea cura adhibẽda, vt omnibus ex æquo reddatur, & vt ne quis vim aliis inferat, aut ab alio quopiam iniuriâ afficiatur. Et quoniam non potest Princeps per se hoc iustitiæ munus exsequi, seligendi sunt illi ministri

ac Iudices, qui officiũ hoc obeant, & æquabile ius administrent. aduigilandum etiam vt bonos & iustos præmiis, malos ac iniustos Iudices suppliciis afficiat. in ea institutione, quam'ad Iustinianum Imperatorẽ scripsit Agapitus Diaconus, his verbis illũ alloquitur: *Terrarum orbis à Deo cùm concreditum tibi sit regnum, caue ne aliquo vtaris ex prauis ad rerum administrationem: quæ enim perperam fecerint, eorum rationem reddet Deo, qui peccandi facultatem illis indulserit. Æquale reor esse malum, peccare, & non cohibere peccantes. Ad delictum,* inquit S. Isidorus, *pertinet Principum, qui prauos Iudices contra Dei voluntatem populis fidelibus præficiunt. nam sicut populi delictũ est, quando Principes mali sunt: sic Principis est peccatũ, quando Iudices iniqui exsistunt.* qui (vt idem vir sanctus ait sequenti capite) peiores sunt latronibus, & quasi crudelissimi quidã lanij carnem appendunt subditorum domino, qui iudicandi potestàtem illis contulit. Quid prodest sessorem equitandi peritissimum esse, si freno non obtemperet equus? quid dominum nauis prudentem esse, si gubernator amentissimus sit, præceps & temerarius? quid Regem esse fortissimum, si summo cum imperio ab eo exercitui præfectus animo fracto sit, & ignauo? Eodem prorsus modo parum'admodum prodest, Principem amatorem esse iustitiæ, nisi operam det vt ex omni suo regno maximè insignes & præstan-

Agapit.

Isid. libro 3. Sent. c. 54

Ibid. c. 55.

præſtantiſſimos ſeligat, quos iuri dicendo præficiat, &, poſtquam ſelegerit, ſuper illos excubet: nam, vt Diocletianus iam priuatus dicebat, *In paucorum eſt poteſtate, niſi ſint quales oportet, Principem fraude circumuenire & irretire.* &, *Bonus, cautus, aptus, venditur Imperator.* Alexander Seuerus Imperator, vbi aliquos voluiſſet vel rhetores prouinciis dare, vel propoſitos facere Procuratores, id eſt, Rationales ordinare, nomina eorum proponebat, hortans populum, vt, ſi quid haberent criminis, probaret manifeſtis rebus; ſi non probaſſet, ſubiret pœnam capitis. tantóque odio ardebat improborum Iudicum, vt diceret ſe ſemper habere paratum digitum, vt ei, qui malus eſſet, oculum erueret: & in id hominum genus adeò concitabatur, vt, ſi eos caſu aliquo videret, commotione ſtomachi choleram euomeret, toto vultu inardeſcente, ita vt nihil poſſet loqui. Vt ergo declaremus, quibus virtutibus oporteat bonos Iudices inſtructos eſſe, & quid in illis eligendis perpendere debeat iuſtus & pietatis ſtudio incenſus Princeps, videamus primùm quid in ſacris ſcriptis diuinus Spiritus dicat. Iethro Moyſis ſocer (vt in Exodo legimus) genero ſuo auctor fuit, vt reſeruatis ſibi grauioribus negotiis, & iis quę ad Dei cultum pertinebant, onera in alios partiretur, iiſq; reliquas controuerſias cognoſcendas traderet; & eum ſic alloquitur: *Prouide autem*

Flau. Vopiſ. in Aurel.

Lampr. in Seuero.

Exod. 18.

nam idcirco Spiritus sanctus dicit: *Noli quærere fieri Iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Sint etiã constantes & firmi, (quemadmodum lex quædam Partitarum dicit) *ita vt à legitimo iure nõ discedant, nec à vero abducantur, nec in contrarium flectantur, quæcunq; cõmodo vel incommodo.* quod quatuor modis accidere potest: nam, vt ait Isidorus, *Iudicium humanum peruertitur timore, cupiditate, amore, odio.* Timore nimirum amittendi vel beneuolentiam eius qui apud Principem gratiâ multum potest, cuiusque ope iuuari se posse sperat; vel facultates, honoré, aut etiam vitam; quòd is, quem sua sententia cõdemnare deberet, magna potestate præditus est, & copiis ac opibus affluens. Corrumpuntur cupiditate, id est, quæstus atq; vtilitatis auiditate; quam Spiritus sanctus tantopere inculcat, & ab ea Iudices dehortatur, eos à capiendis donis omnique auaritia auocans: *quia* (inquit) *munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum.* quibus verbis ostendit, lucri & cõmodorum appetitionem non ignaros tantùm ac malos Iudices, sed et ã sapientes & iustos cupiditate occæcare, sicque mentis oculos perstringere, vt iudicij veritatem non cernant, & longè secus, atque antea fecissent, muneribus acceptis de lite iudicent atque pronuntient. Cùm enim naturæ quodam impulsu, qui beneficium accipit, obstringatur, & debitorem se agnoscat

Eccles. 7.

Part. 2. tit. 9. l. 18.

Libro 3. de sum bono, c. 58.

Deuter. 16.

eã

ei à quo id acceperit: consequens est, vt Iudex, qui donum aliquod admittit, arbitretur se debitorem ei esse, à quo accepit; aut si vtraque pars eum muneribus deliniat, illi se magis deuinctum putet, à quo pluribus & maioribus donis affectus est: ex quo innata nobis omnibus lucri cupiditate permotus, & propriæ vtilitatis captus dulcedine, legum religionem perfringet, & eas, à vero sensu detorquens, ad suam libidinem inflectet. Proinde leges diuinæ & humanæ prohibent oblata munera; donorum enim acceptatione, iustitiæ fundamentum euertitur, Iudicis mens immutatur, & tam cæcis tenebris offunditur, vt, à qua parte ius stet, diiudicare non possit. Hinc fit, vt vir diues, licet criminosus, euadat ex iudicio, quia habet quod largiatur; pauper, etsi innocens & culpæ expers, Iudicis sentẽtia condẽnetur, quia non habet quod offerat; vt inquit S. Isidorus.

Lib. 3. de sum bon.

Quæ fuit causa, cur veteres iustitiæ effigiem manca manu pingebant, vt muneribus accipiendis non esse porrigendam significarent.

Plato lib. de leg.

& Plato grauiter condemnat, atque etiam morti addicendum censet Iudicem qui munus aliquot accipit, nõ solùm vt ius corrumpat, sed etiam vt illud administret & reddat.

1. Reg. 8.

Propterea etiam Prophetæ Samuelis filij reiecti sunt, quia, muneribus acceptis iudiciũ corrumpentes, sanctissimi patris sui vestigiis non insistebant. & in Deuteronomio

Deut. 16.

hæc

hæc leguntur: *Maledictus qui accipit munera, vt percutiat animam sanguinis innocentis: & dicet omnis populus, Amen*, id est, Fiat. & Isaias inquit: *Væ qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Propter hoc, sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi fauilla erit, & germen eorum vt puluis adscendet.* Tertium quod iudicium inquinat & corrumpit, amor est, & affectus, quo Iudex cognatum, affinem, amicum, vicinum, aut aliqua necessitudine coniunctum complecti solet: vel maleuolentia, odium, aut alia perturbatio, qua in eum fertur, qui cum eo aut eius amico simultatem & inimicitias gerit; quam D. Isidorus quarto loco ponit. Nam quemadmodũ ad cibũ gustandũ & de sapore diiudicandum linguam perpurgatam & nullo alio sapore infectam esse oportet: sic, vt iustè de iure partium Iudex statuat, necesse est vt ab omni gustu affectuque sit liber ac nudatus, & tanquam æquatum stateræ examen in neutram partem propendeat. cuius rei significandæ gratia antiqui iustitiam cæcam pingebant: oculos enim non habeat oportet, quibus amicum videat, aut inimicum; indigenam, vel peregrinum; nobilem, vel ignobilem; pauperem, vel locupletem. nam, vt inquit S. Petrus Rauẽnas, qui in iudicio personam amici nouit, iusti Iudicis exuit, & habet stateram dolosam, cõtra legem Dei præcipien-

Isaia 5.

Pet. Chrysologus.

Leuit. 19. cipientis vt ſtatera iuſta ſit, & æqua, Leuit. 19. his verbis: *Non conſideres perſonam pauperis, neque honores vultum potentis: iuſtè iudica proximo tuo.* & in Deuteronomio: *Quod iuſtum eſt, iudicate; ſiue ciuis ille ſit, ſiue peregrinus. Nulla erit diſtantia perſonarum; ità paruum audietis, vt magnum: nec accipietis cuiuſquam perſonam, quia Dei iudicium eſt.* etſi, quando diues & pauper lite decertant, adeoque dubia eſt cauſa, vt eius veritas nulla via internoſci poſſit, debeant Iudices in pauperem magis inclinari: non tantùm quòd miſerior eſt, & dignior miſericordia, ſed quòd natura propenſior eſt homo in diuitem, à quo aliquid cõmodi exſpectat, quàm in egentem, quem ſcit beneficij compenſandi facultatem nõ habere, ſed aliorum potiùs opem & fauorem requirere. Et verò cùm tanta eſt iuris æqualitas & ambiguitas, non obſcurum ſignum videtur, æquiorem eſſe cauſam pauperis & imbecilli hominis quàm diuitis & potentis. atq; hanc ob cauſam Deus ipſe, qui tam ſeuerè præcipit Iudicibus ne perſonarum rationem habeant, frequenter cum eiſdem queritur & expoſtulat, quòd tam paruam curam gerant pauperum, aduenarum, pupillorum, ac viduarum, qui communiter à diuitibus & potentibus obruuntur. Vnde hæc Spiritus ſancti ſententia: *In iudicando eſto pupillis miſericors vt pater, & pro viro matri illorum: & eris tu velut filius altiſsimi obediens, & miſerebitur tui magis*

(Deut. 1. — margin beside "mo tuo"; Eccleſ. 4. — margin beside "tentibus obruuntur")

gis

gis quàm mater. & per Ieremiã his verbis conqueritur: *Causam viduæ non iudicauerunt, causam pupilli non direxerunt, & iudiciũ pauperum non iudicauerunt.* Quæ ratio iudicandi maiori etiam solicitudine & diligentia seruãda est; quando lis est Regi aut Principi cum subdito, & Iudici cõtrouersia anceps videtur: tunc enim meritò credere potest, æquitatem causæ penes subditum esse, non penes Regem. tanta enim Iudices cupiditas tenet Principi gratificandi, vt hæc illos excæcet & abripiat, nisi contrarium ius liquidò cõstet. Propterea Catholicus Rex Ferdinandus V. Consiliariis suis, vt ita facerent, summa cum prudentia & caritate mandabat. Quæ quidem res admodum certè consentanea est legibus, bonorum Principum exemplis, ipsiq; adeò rationi. Modestinus enim sic ait: *Non puto delinquere eum, qui in dubiis quæstionibus contra fiscum facilè iudicauerit.* Traianum etiam, quòd sub eo cõtra fiscum iudicaretur, Plinius laudat huiusmodi verbis: *Quæ præcipua gloria tua est sæpius vincitur fiscus; cuius mala causa nunquã est, nisi sub bono Principe.* Vt enim dicere solitus erat idem Imperator Traianus, *Fiscus quasi lien est; quo crescente, reliqui artus contabescunt.* Ideo Iulius Capitolinus refert, Marcum Antoninum, Philosophum dictum, in causis compendij & quæstus nunquam fauisse fisco. vt annotauit doctissimus Couarruuias, Episcopus Segobiensis, & Castellæ summo

Ierem. 5.

Leg. non puto. ff. de iure fisci.

In Panegyr.

Variar. resol. lib. 1. cap. 16.

summo prætorio præfectus. Et quanquam Iudicum est exsequi quod lex statuit, nulla personarum habita ratione; tamen ad clementiam & moderationem animi propendere debent magis quàm ad seueritatem; & magis ad cōmiserationem quàm summi iuris acerbitatem: atque hanc misericordiam iis præsertim impertientur, qui pro infirmitate naturæ impetu potiùs non voluntario peccant, quàm his qui cogitatò & malitia culpam contrahunt: iis etiam magis, quibus grauis fuit occasio in vitium labendi, quàm qui flagitium obsident, quique maleficiorum ansas aucupātur, & alios etiam in fraudem inducunt: denique magis ijs qui cùm antea virtutis fuerint studiosi, pacis & quietis amantes, & quorum perspecta probitas exstiterit, pro humana fragilitate prolapsi sunt, quàm seditiosis, factiosis, & turbulentis hominibus, qui exemplo malo aliis perniciem adferunt, Rempubl. semper exagitant & perturbant. Potissimùm autem adhibenda est lenitas, si noxa non sit ex eo genere peccatorum, quæ diuinum honorem lædunt, & nostram Religionem imminuunt: hæc enim & alia flagitia, quæ sunt aliis offendiculo, & Rempub. inficere possunt, celeriter supprimenda sunt, & in aliorum exemplum seuerè punienda.

Cap.

CAPVT XIII.

De aliis rebus quæ debent inesse Iudicibus.

VT ad propositum sibi scopum Iudices colliment, ante oculos habeant quod Spiritus sanctus dixit, & nos suprà retulimus, Numinis timorem; intelligantq́;, iudicium, quod exercent non hominum esse, sed immortalis Dei, qui Regis ministerio iudicandi munus illis dedit, &, tanquam supremus ac omnium communis Iudex, ab iis rationem seuerè reposcet, & statuto tempore non solùm iniquitates & iniurias factas diiudicabit, sed etiam de æquitate iustitiaque examinabit: multa enim sunt, quæ in oculis hominum iusta videntur, & vulgo creduntur, quæ cùm in diuino examino & iudicio expensa fuerint, vt iniqua probabuntur, & meritis afficientur suppliciis. Præter hũc Dei metum, quo, vt primo fundaměto, iudiciorum æquitas sustinetur, & vnde exsistit animi firmitas & constantia, qua pręstare debet bonus Iudex, requiritur etiam vt intellectas habeat leges communes & proprias, Imperatorias & ciuiles sanctiones, iura municipalia, publicos & receptos mores, ac regni cõsuetudines, secundùm quas debet sententiam ferre: nam alioquin errabit plurimùm, eritque similis medico, qui ignarus legum medicinæ, ægroto, quem curandũ suscipit,

necem adfert. Neque satis est sciat tantum quid in genere legibus sanciatur, nisi etiam à magno rerum vsu paratus ac prudentia instructus sit; vt, quod lex generatim statuit, priuatis ac singularibus causis, quæ in iudiciis agitari solent, applicet. Nam vt medicum ægri oculos curantem generales de oculorũ curatione præceptiones affectis infirmisque oculis hominis, cui medicinam parat, aptare oportet: ita Iudicem, si errare nolit, necesse est scire, quonam modo generales sanctiones legum iis rebus, quę factum singulare, quod in quoque iudicio discutitur, circumstant, sint accõmodandæ. Quam ad rem opus est longis & multis experimentis, magna prudentia, peracri certoque iudicio. Hinc ferè fit, vt iuuenes inepti sint ad Iudicum munus obeundum, quia illis deest experientia adeò necessaria, vt in singularibus casibus propositum finem consequamur. Sanctus etiam Spiritus dicit speciosum esse canitiei iudicium. Quin & Aristoteles tradit, iuuenes non esse deligendos ad ea, in quibus prudentia requiritur, sed ad ea quæ robur corporis animique fortitudinem postulant. Immo verò omnis hæc prudentia satis non est, nisi ad eam accedat iudicij subiectio, sese legibus submittẽtis. Sunt enim quidã qui proprio iudicio ita cõfidunt, vt leges corrigant, & ad suam opinionem flectant ac detorqueant; & subtilibus, acutis, & verosimilibus

Eccles. 25.
Lib. 3. Top. cap. 2.

milibus interpretationibus verũ earum sensum, eiusq́;, qui leges tulit, mentem, peruertunt; & eo doctiores Iurisconsultos se putãt, quo minùs intelligitur quod adferũt, & fallaci quodã nouitatis splendore mentes audientium excæcant, aciemq́ue perstringunt. Alij volunt esse legis non interpretes ac exsecutores, sed domini; vt ad suam libidinem eam interpretentur ac perfringant. Et licet interdum Principi supremo & latori legum id permittatur, immo verò etiã debeat, cùm singularis res aliqua incidit, quę lege vel non comprehenditur, vel ab ea eximi soluiq; debet; tamen promiscuè & cõmuniter loquendo grauiter errant inferiores Iudices, cùm à lege discedunt, vt opinionem propriam sequantur. Vt enim auctor est Aristoteles, & citat D. Thomas, melius est Iudicẽ legem sequi, & eius decreto stare, quàm ab ea discedere, & arbitrio suo ferre sententiam. Leges enim longa & accurata animaduersione, & multis prudentibus viris in consilium adhibitis, scribuntur: at Iudices sæpe prudẽtia nõ valent, nec satis temporis habent vt rem omnem secum versent, & maturè expendant: melius autem examinari & ad veritatis normam exigi solet, quod diuturno tardoque multorum consilio decernitur, quàm quod subita repentinaq́; vnius hominis sententia definitur. Lex semper eadem est, non varia aut dispar; Iudices mutantur subinde, &

Polit. lib. 2. cap. 7. & 1. Rhet. ad Theod. c. 1. D. Thom. 1. 2. q. 95. art. 1. ad 2.

ferendo iudicio suum quisque genium sequitur; & quot capita, tot & tam variæ ac discrepantes sunt sententiæ. Lex cùm iubet aut vetat, rem solam ab omni personarum ratione nudatam considerat, vacua est & libera ab amore & odio, maleuolentia ac liuore, expers omnis affectus, qui Iudices in casibus singularibus occæcat, &, quod rectum est, videre non sinit. Postremò expedit Iudici vt ex legum præscripto iudicet; ita enim faciliùs querimonias, expostulationes, simultates suspicionesque vitabunt: nemo enim de iniuria conqueri potest, cùm Iudex legem sequitur. quòd si à lege recedat, multorum querelis obiicitur. His & aliis de causis conuenit, vt & Iudices in iudiciis sententias suas ad legis normam exigãt; & summi Reges ac Principes, qui superiorem nõ agnoscunt, multam adhibeant tum cautionem; cùm quis legibus soluendus est; tum diligentiam, vt earum sanctitas in tribunalibus, & extra ea, inuiolata custodiatur.

CAPVT XIV.

Vigilantia Principis circa Iudices suos & administros.

NON sit satis Principi, magna cum diligentia & cura hominibus, quos probitatis opinio, doctrina, prudentia, suique status integritas commendat, iudicandi munus

nus demandasse, & illis legum custodiam summa cum seueritate commisisse: sed quoniam cordis humani abditi sunt recessus, & munus ipsum virum ostendit, fitque occasionibus vt offendamus & labamur, moresque mutem⁹; idcirco necesse est vt Princeps animo excubet, atque eo magis, quo res maioris est momenti, ex qua reip. salus dependet, queque est fundamentum ac stabilimen quo regnorum & imperiorum conseruatio tranquillitasque stat & fulcitur: in eum vero Iudicem, qui à ratione iuris & æquitatis discedet, id seueritatis exẽplum edet, quod reliquis documento sit, vt in officio permaneant. Cambyses Rex persarum cum resciisset quendam ex iudicibus suis contra ius & æquitatem in re graui sententiam tulisse, idemque aliàs frequenter factitasse, autem viuo detrahi iussit, pellemque detractam, quo sedere solebant Iudices, tribunali intendi atque consterni: cumque postea patris magistratum filio contulisset, eũ admonens, Vide, inquit, quo loco ad iudicandum sedeas. Idem fecisse legimus Rogeriũ Siciliæ Regem; nec immerito sanè: nihil enim est quod reip. maiorem pestẽ aut perniciem adferat, eamque labefactet, quã si Iudex iudicãdi potestate ad iniurias, ad furta, ad rapinas & violentiam abutatur. Est enim Dei vicarius, qui ei hanc facultatem cõcessit, vt (quemadmodum ipsemet dicit) co-

Herod. l. 3.

Deut. 1.

gitet iudicium illud, quod exercet, non esse suum sed Dei iudicium, proinde curandum sibi esse, vt, quantum potest, rectissimam Dei iustitiam imitetur, nec se sinat cupiditate animique perturbatione sic excæcari, vt iudicium peruertat, & per summã impietatem ac blasphemiam Deum, cuius personam gerit, quantum in se est, iniquum & mendacẽ faciat. Quinimmo Alexander Seuerus, laudatissimus Princeps, hac cognitione & luce cælesti destitutus dicebat, non satis dignè in malum iudicem vindicari, si magistratu priuaretur, sed grauioribus etiam suppliciis multandũ. Constantinus Magnus tanta cura tantoque studio cupiebat nosse quonam pacto Iudices & alij magistratus ius administrarent, vt in hęc verba legem tulerit: *Si quis est, cuiuscumq; loci, ordinis, dignitatis, qui se in quemcunque Iudicum, Comitum, amicorum, vel Palatinorum meorum, aliquid veraciter & manifestè probare posse confidit, quod non integrè atque iustè gessisse videatur, intrepitus & securus accedat, interpellet me, ipse audiam omnia, ipse cognoscam: & si fuerit comprobatum, ipse me vindicabo. Dicat securus, & bene sibi cõscius dicat Si probauerit, (vt dixi) ipse me vindicabo de eo qui me vsque ad hoc tempus simulata integritate deceperit: illũ autem qui hoc prodiderit & comprobauerit & dignitatibus & rebus augebo. Ita mihi summa Diuinitas semper sit propitia, & me incolumem præstet, vt cupio sit felicissima, florente rep.*

C. Theod. lib. 9 tit. 1. de accusat. Sigon. lib. 3. de Occid. imper.

Publi-

Publicatū 15. kalend. Octob. Nicomediæ, Paulino & Iuliano Coss. Hactenus lex. Sed illud in primis ad excitandos bonos iudices & malos coërcendos valeret plurimū, si Princeps interdum, cùm de rebus grauioribus sententiæ feruntur, iudiciis interesset: sicut Lusitaniæ Reges cuiuslibet hebdomadis certo die, Carolus Dux Burgundiæ, cognomēto Audax, diebus tribus, multis verò antè sæculis Carolus Magnus die vno, faciebant. verùm hic volebat vt se præsente illæ tantum causæ agitarentur, in quibus ei ministri ius dicere noluissent, &, qui litigabant, iniuriam sibi factam quererentur: vt, hoc freno coërcitis Iudicibus, integra & inuiolata iustitia staret. *Hier. Osor. libro 7 de Reg inst. Iac Meter. lib. 17. Annal Iust. Lips. de Rep. lib. 2. cap. 11 in annot.*

CAPVT. XV.

Principem fidem datam inuiolabilem seruare oportere.

IN partibus iustitiæ est fides, & pactorum promissorumque constantia; eóque magis, si iusiurandum accesserit. Et quamuis stare promissis cuiusuis sit hominis, etiam de media plebe; tamen longè accuratiùs cauendum Principi ne fidem datam violasse videatur: nam vel nuda Principis verba oraculorum instar esse debent; quibus plus insit firmitatis & constātiæ, quā alteri cuiuis obligationi. Quare Isocrates, in prima oratione quam ad Nicolē de Regis institutis scripsit, *Isoc orat. 2.*

hæc ait: *Perpetuò tantum studium & reuerentiam præ te fer, vt tuis verbis maior sit fides, quàm aliorum iuramentis.* Hanc fidem tanti fecerunt olim Romani, vt prope Iouis simulacrum eius imaginem in Capitolio religiosissimè collocarint; de qua hæc Silius Italicus:

Cato Censf. quem citat Lips. lib. 2. de Rep. c. 14. Silius Ital.

Ante Iouem generata, decus Diuûmq; hominũq;,
Qua sine non tellus pacem, non æquora norunt;
Iustitiæ consors, tacitumq; in pectore numen.

Cùm verò Machiauellus doceat, Principem interdum debere mentiri, fidem datam fallere, in condicione & pacto non manere, & hanc doctrinam nostri temporis Politici factis exprimant; admodum conueniens atque adeò necessarium est, vt Princeps Christianus multam cautionem adhibeat & attentissimè consideret quid dicat, promittat, iuret; sed postquam auctoritatem suam adstrinxerit, eam non negligat, sed firmè & cõstanter promissum & iusiurandum seruet: hocq; sibi certò persuadeat, in fide maximũ positum esse momẽtum ad dominationem retinendam, & nominis existimationem, ad opes parandas, ad inferiores obedientiæ metusque freno comprimendos. Et primùm quidem ad famam existimationemq; valet: quoniam de eo Principe, quem fidei religionem colere norunt, præclarè omnes sentiunt. Ad opes remq; augendam prodest: nam vt qui æs alienum rectè dissoluit; sic Princeps, cuius verbo fides tribuitur,

non

non suarum facultatum duntaxat est dominus, sed & alienarum. frequenter enim incidere solet, vt exercitus longè distans pecunia, commeatu, aliisque rebus necessariis instruendus sit; nec pecuniæ tam cito cogi aut illuc transmitti possint, quàm res & occasio postulant: qua difficultate se facilè explicabit Principis fides; illi enim quiuis (si in fide & promisso constantem nouerit) suas pecunias sponte dat mutuas, eiusque verbum pro certis magnisq; pignoribus arbitratur: alioquin sibi quisque consulit ac cauet, ac facultates suas diligenter recõditas asseruat. Hinc nascitur vt Princeps habeatur potentior, maiori obseruantia colatur: & timeatur magis: quæ omnia ad dignitatis statum conseruandum maximo sunt adiumento. Conducit etiam Principis fides ad rectam conscientiam, ad auctoritatem: & vt alij Principes eius verbis fidant, populares verò illustre admodũ exemplar habeant, quod in re tanti põderis imitentur. Hæc autẽ eo magis necessaria est, quo corruptiora sunt nostra tempora, in quibus homines nullo Numinis metu passim iurant peierantque. Gentiles, etsi ligneos Deos colebant, in eis tamen, cum per falsos Deos iurarent, tantum reuerentiæ ac honoris erga iusiurandum inerat, vt peierantem morte damnerent; quemadmodum Ægyptios fecisse constat. Itaque iura-

Plaut in Rudente. Cicero pro Flacco. Iuuen. Satyra 14.

Plato lib. de leg. dial. 12. Iust. lib. 14. iuraturi Templum petebant, aram manibus apprehendebant; vt hoc ritu ac cæremonia & quasi præsentia Numinis ad considerandum attentiùs quid rei gererent, impellerentur. Quin etiam scriptis mandatum est, quendam Bithyniæ fluuium, olim cæteris hominibus salutarem, periuris solis mortē ac exitium attulisse. In rep. Romana Pontifices in periuros grauiter animaduertebant. Quin & Machiauellus affirmat Romanos à iureiurando violando, quàm à legibus negligendis, maiori metu deterritos fuisse; quòd eos minus hominum quam Deorum potentia commoueret. Et, vt ad priscos nostræ Religionis professores veniamus, legimus morē fuisse, apud Sanctorum reliquias adigendi eos ad iurandum, qui grauiorum criminum re facti non potuissent conuinci, vt hoc iureiurando ab omni peccati suspicione seipsos liberarent: quos, si iuramentum mendacio temerassent, sceleris vltor Deus acerrimè puniebat. Id fieri consueuisse tum Nolæ ad S. Felicis corpus, tum Mediolani ad Martyrum reliquias; D. Augustinus est auctor. Et Gregorius Magnus, de Sanctorum Processi & Martiniani corporibus loquens, hæc habet: *Ad exstincta namque eorum corpora viuentes ægri veniunt, & sanantur; periuri veniunt, & à dæmonio vexantur; dæmoniaci veniunt, & liberantur.* Idem de S. Pancratio narrat Gregorius Turonensis; & seuerè in Romana vr-

Plin. lib 31. cap 1. Macr. lib 5. cap 19. Leon lib 2. cap 6. var. histor. Lib. 1. disc. cap. 11.

Epist 137. Hom. 32. in Euang.

De gloria Marc. c. 39.

na vrbe à Deo punitos, qui manibus ad sacrum corpus admotis peierassent. Sed quid vetera cõmemoro? hac ipsa nostra ętate Romæ multis videre licuit viros duos, non vno tempore, lentis ac tardis incendiis ad consumptionem vsque conflagrantes flãma veluti ab Sancto prosiliente, quòd ad aram Templi D. Antonio dicati, & Fano S. Mariæ ad præsepe vicini, peierassẽt. Ad externa redeo. Decem ex militibus Romanis, qui in potestatem Hannibalis venerant, eius concessu ad negotia quędam transigenda Romã sunt ea lege profecti, vt intra tempus constitutum in castra Punica redirent. Octo ę ex eis, ne fidem fallerent, ad Hannibalẽ regressi sunt, duo reliqui Romę manserunt. eos tamen qui iusiurandum violassent, ita vulgus hominum contempsit, odioque habuit, ac tot & tantis affecit ignominiis, vt præ tædio vitæ necem sibi consciuerint. Maximopere è laudant scriptores Attilij Reguli fidem, qui suppliciis exquisitis ac crudelissima morte maluit à Carthaginensibus affici, quã vel latum vnguem à promissis discedere. Nec minorem fidelitatis laudem adeptus est Sextus Pompeius, Magni Pompeij filius. Is aduersus Octauium & Marcum Antoniũ, qui Romanum imperium inter se diuiserant, funestum bellum gerebat: quos postea in pacis societatẽ receptos amicitiæ conseruandæ gratia ad cœnam inuitauit, in præ-

Valer. Max. lib. 2. c. 4.
Gell. lib. 7. cap. 18.
Corn. Nep. lib. 5. Excep.

Valer Max. lib. 1. c. 1.

Plut. in Vita Ant.

toria

toria naui, quæ sex remigum erat. Illis in Pompeij verbis tantum fiduciæ fuit, vt cenaturi nauim intrauerint. Ibi cum essent, Menas Pompeio in aures insusurrans admonuit, posse illum orbis vniuersi dominum fieri si vellet; competitoribus suis, quorum vitam habebat in potestate, morti datis. Pompeius vt eum audiuit, & rem secum perpẽdit paulisper, *Facere*, inquit, *Mena, oportebat me non præmonito; nunc præsentibus rebus acquiescamus: neque enim meum peierare, fidemque meam imperio postponere.* Quod singulare profectò est magnoq; honore dignum exemplum. Nec Romani eo fuerunt contenti, si fidem ipsi suam seruarent integram atque incorruptã; sed nec in bello victoria potiri voluerunt, si alij fidem suam violassent. Quare Romanorum Dux Camillus, Faliscos circũsedens, abuti noluit magistri perfidia, qui nobilium filios suæ fidei commissos ei tradebat; sed hunc vinctum pueris dedit, &, vt eorum parentibus pœnas lueret, in Vrbem remisit. Medicum etiam, pollicentem se Pyrrhum veneno necaturum, ab eo consilio deterruit C. Fabricius, & Pyrrum commonefecit vt ab insidiis suorum sibi caueret. Atque hinc vtrique Romanorum plus æquitas iustitiæ seruata profuit, quàm fides violata profuisset: & Romana resp. clarior facta est, quòd fraude vincere noluisset, quos dolis facilè superare poterat, vt Valerius Maximus scriptum

Valer. Max. lib. 6. c. 5.

Valer. Max. lib. 5 c. 5.

Plutarch in Pyrrc, & in Apophth.

Lib. 6. ca. 6.

ptum reliquit. Suadebat aliquando Alexandro Parmenio nescio quid, quod à fide ac decoro planè alienum erat: cui respondens Alexander, *Facerem id quidem*, ait, *si Parmenio essem; verùm Alexandro neutiquam id facere licet*. Sapientissimum profectò responsum: nā vt non eadem est condicio Principis & priuati, sic actiones longè diuersæ esse debent. quod idem Alexander satis ostendit: cū enim Perillo cuidam ex amicis dotem filiabus suis petēti, talenta quinquaginta numerari iussisset, & ille satis esse decem diceret, *Nēpè tibi*, inquit, *accipere, mihi verò non satis donare*. Idem Dario persarum Reg bellū inferens, summopere cupiebat Iaddum summum Iudæorum Sacerdotem à Darij societate diuulsum ad suam amicitiam adiungere; itaque per litteras eum rogabat vt amicitiæ societatem secum iniret iisdem ipsis cōditionibus, quibus antea cum Dario fœdus icerat: sed respondit Pontifex, sacramento se obligatum Dario, quod violare nefas esset. quod responsum dedit humanam neutiquam secutus prudentiam, quæ eo rerū statu postulare videbatur vt tempori cederet, & ad voluntatem tā potentis Regis, iuuenis, natura præferocis, victoriis insolētis, sese accōmodaret. Cæterum etsi hac responsione accepta iratus Alexander ciuitatem Ierusalem se æquaturum solo minitaretur; Deus tamen, ad quem insurandum

Plutarch in Apophth.

Iosephus de antiq. l. 11. cap. 8.

Bodin. lib 5. de Rep.

eaque caussa pertinebat, ita mentem eius mutauit, vt ad Sacerdotis, cui fuerat infensior, sacris vestibus induti, pedes accidens, magna cum animi demissione eum honorarit. Octauianus Imperator publica praeconis voce decies sestertiũ millia nummum aureorum promisit se ei daturum, qui sibi Corcotam, latrociniis insignem, & praedonum ducem, adduxisset. hoc vbi resciuit Corcota, Imperatorem addiit, & se Crocotam esse dicens, ac in eius potestatem se tradens, petit sibi pretium dari, quod tradenti Crocotam spopondisset. Fecit Imperator, aurum dedit, in suam fidem conciliatum admisit: tum vt pollicitis staret, tum quòd tanta fiducia Crocota se ad eius pedes abiecisset. Quid dicam de Almenore Mauro, Toletano Rege? quãta cum humanitate Regem Alphonsum sextum à fratre Sanctio ad se fugientem excepit! qua fide conseruauit, & magorum cõsiliis restitit, qui ad necẽ Alphonso inferendam hortabantur, quòd eum Toletanae ciuitatis euersorẽ fore diuinarent! quanta etiam constantia & fidelitate non modò liberum abire permisit, sed etiam muneribus auxit, postquam cognouit hereditario iure Sãctij regna ad Alphõsum peruenisse! Quae omnia praestitit Arabs, vt promissa seruaret ei, qui tãta fiducia eius se fidei potestatique tradidisset.

Dio lib. 56.

In Chron. Cid. c. 50. 51. & 67.

Ante-

CAP. XVI.

Antecedentis Capitis continuatio.

ÆQVVM non est, vt à solis Mauris & Gentilibus tam praeclarae virtutis exēpla petamus; quasi nemo fuerit Christianorū Principum, qui eadē ceteris praeluxerit. Ille ipse Alphonsus sextus, cui Maurus tam constantē fidem praestiterat, fidelitatis, qua in eum ipsum vsus est, quem tam benignum in se fauentemq; senserat, exemplum praebet. Cùm enim in Oliae opidulo in eius potestatem Maurus venisset, id in primis curauit, vt iurisiurandi, in quod adegerat cùm in eius esset arbitrio, se religione solueret: quo facto, de integro renouatam amicitiam nouo sacramento firmauit, & in fide data integrè incorrupteque perstitit. quae ideo fecit, vt ostenderet se non duci promissi poenitentia; sed ad regiam spectare dignitatē, id vt praestaret generosa quadam ac spontanea mētis inductione, non coactus, aut iuramento alligatus. Guido Flandriae Comes bellum mouens in Philippum Pulchrum Galliae Regem, ab eo captus est; eaque condicione in Flandriam dimissus, vt in fidem Regis alienatos Belgas reduceret, interposito iureiurando, rediturum se, nisi eos permoueret: rediit; carceri se restituit, in eoq; paullo pòst mortuus est, vitae commodo fidei religionem anteponens. Idem fecit Ioannes Rex

Fulg. lib. 6.
Meyer Annal. lib. 10.

Polyd. Virg. hist. lib. 10. Meier Annal. lib. 17.

Galliæ, qui ab Eduardo VValliæ Principe, Regis Angliæ filio ac hærede, data fide in Galliã rediit, ad ea paranda quæ ex pactione debebat: quæ cùm perficere non posset, in Angliam reuertit, vt pactis staret; breuiq; morbo oppressus è vita excessit. Æquum nõ est, vt Petrum Ansurium, Equitem Castellanum, fortitudine ac generis antiquitate insignem virum, silentio prætercam. Hic cùm præfectus esset quibusdam Castellani regni præsidiis & arcibus, & in Vrracæ Reginæ Castellæ, Alphonsique Aragonum Regis, eius viri, verba iurasset, vtrique se castella munitionesque conseruaturum; orto postea inter Regem Reginamq; dissidio, existimauit suum esse, arces & loca munita Reginæ, ad quam iure pertinebant, restituere: & quia non poterat Alphonso, cui simul iurauerat, arces tradere; laqueo in collũ iniecto Regẽ adiit, &, Procerũ turba spectãte, supplex orauit vt sacramẽti non tã sponte quã quadã necessitate quadã violati à se pęnas reposceret. Non minus admirationis peperit constans fides Marci Guterrij, arcis Aguilariæ nomine Didaci Lopetij Præfecti; quam Alphonsi Legionensis Regis copiis ac militibus cinctam septem annos strenuè propugnauit. cæterùm cùm mortuis præsidiariis militibus ipse etiam inedia & fame conficeretur, arcis clauibus collo appensis, hũmiq; iacens, integra fide mori cupiebat; verũ ho-

Chron. general. Hisp. parte 4.

stes

ſtes in arcem ingreſſi, Marcum exanimem ac prope fame enectum reperientes, adhibitis remediis curarunt. at poſtquam ad ſe rediit, ingemuit, q̄ in defeſione pręſidij ſe mori prohibuiſſent, vt datam fidem integrè ſeruaſſe videretur. Hæc & alia id genus inuenimus retinendæ veritatis exempla: ex quibus diſcāt Principes ac viri nobiles fidei promiſſorū que conſtantiam; eoque magis, ſi iuſiurandū (q̄ diuinum ſacrumque eſt quiddam) verbis pactiſq; acceſſerit. Qui enim ſecus faciunt, grauibus ſuppliciis à Deo plecti ſolent, vt Caput inſequens declarabit.

CAP. XVII.

Supplicia & pœnæ quibus iuriſiurandi violatores Deus aliquando conſtrinxit.

ZACHARIAS Vates Deum loquentē inducens, *Vnuſquiſque*, inquit, *malū contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris, & iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc ſunt quæ odi, dicit Dominus*. Quantum verò ab hac perfidia abhorreat idem Dominus, aliquando oſtendit. Ioſuæ Iſraëlitarum Ducem, Chananæos armis infeſtantem, vbi cōueniſſent Gabaonitæ fingentes ſe ex ea gēte non eſſe, callidè à decepto impetrarunt, vt non ille ſolùm, ſed omnes etiam Principes ac prima populi capita eis ſe perniciem exitiumque non allaturos ſanctè iurarent.

Zach. 8.

Ioſua 9.

quamquam verò fraude postmodum cognita ad cædem eos plebs deposceret, Iosue tamē, ne iusiurandum violaret, eis periculo mortis exemptis vitam ea lege concessit, vt conuehendis lignis, aquaq; in vsum & ministerium altaris cōportanda, populo deseruirent: quo in seruitio ad vsq; tempora Saulis Regis perseuerarunt; qui pietatis & Religionis obtentu cupiditate quadam illectus, neglecto iureiurando quo se & posteros Iosue adstrinxerat, Gabaonitarum vrbes occupauit, pluribus eorū occidi iussis. Qui ex tāta cæde superfuerunt, videntes se affligi & torqueri miserrimè, nec ab hominibus auxilium sperantes, oculis manibusq; in cælū sublatis Deo supplicarunt, vt in hominibus perfidis tantum facinus vindicaret. Nec frustra fusæ preces: nam Deus, tantæ perfidiæ pœnas sumpturus, famem immisit in terrā tribus annis iugiter, & è populo multos inedia consumpsit. Porrò Dauid, qui Sauli in regno successerat, ignarus quodnam maleficium ac scelus tam dira fame, velut communi supplicio, Deus vlcisceretur, consuluit oraculū Domini: dixitq; Dominus, propter Saul & domum eius sanguinum, & quòd violato iurisiurandi sacramēto Gabaonitas occidisset, eam sterilitatem rerumque omnium egestatem accidisse; nec finem fore tantæ plagæ & calamitati, quoad pro iniuria Gabaonitis illata satisfecissent. Qui necem suo-

2. Reg. 21.

ſuorum non auro aut argento, ſed eorum, qui ex familia Saulis erant, ſanguine compenſari voluerunt. Itaque ſeptẽ ex eo genere ſibi iuſſu Domini à Dauide traditos patibulis affixere: qua ſatisfactione placatus eſt Deus, famesq́; ceſſauit. Quo ex facto ſatis intelligi poteſt, quantũ gloriæ ſuæ atq; honoris tenax ſit Deus; & quàm acerbas perfidiæ pœnas ab eis exigat, qui iuratã fidẽ fefellerunt, quam vel à ſe vel ab alio datam ſeruare debuerunt: quantumuis ij, qui ſacramentum dixerint, Reges ſint, &, quibus fides datur, obſcuri, & rerum inopia abiectiſſimi. Aiſtulphus Longobardorum Rex, initio regni ſui pacem cum Zacharia Pontifice Romano, deinde cum eiuſdem ſucceſſore Stephano II. innouatam iuramento confirmarat: ſed, quoniã ambitio & imperij latiùs propagandi cupiditas tantum iuris in animis Principum habet, iureiurando per ſummum facinus contempto, & exarchatu Rauẽnate in ſuam poteſtatem redacto, Romã armis laceſſere cœpit, vt eam, ſi poſſet, ſuæ ditioni adiungeret: cumq́ue multis fruſtra tentatis ad fidem ſeruandam induci placariq́ue non potuiſſet, ſanctiſſimus Pontifex Stephanus ad Deũ ſupplex confugit, vt orationibus & lacrymis obtineret, quod ab impio Rege impetrare nõ poterat. Mandat ergo iuriſiurandi ab illo præſtiti formulam tabulis exceptam ad Crucem prælatam affigi; *Sigon. lib. 3. de reg. Ital.*

affigi: ipse verò cum popul. Romani clerique instructo agmine in solemni publicæ supplicationis pompa nudis pedibus incedens, multis Antistitum comitantibus, Seruatoris imaginem miraculis illustrem humeris gestabat. Tam religiosas preces sic exaudiit Deus, vt armis Pipini Galliæ Regis coactus Aistulphus reddiderit Ecclesiæ quidquid per vim abstulerat, & non multo post miserandum in modum è viuis excesserit, excussus & ab equo præceps lapsus, vel (vt alij narrant) ab apro dilaniatus. Ludouicus Bosonis filius, ortus ex Caroli Magni stirpe, regnabat in Prouincia. Hic à quibusdã Italiæ Principibus Berengario infẽsis solicitatus, & potissimùm ab Adelberto Berengarij genero spe Italici regni illectus, montes trãscendit; initoque prœlio, in eas angustias à potentissimo hoste redactus est, vt eius potestati se traderet. Eum Berengarius, ex Italia excedere cupientem, ꝓ sua clementia liberũ atque incolumem in patriam redire permisit, iureiurando tamen adactum, se Italicis rebus tẽperaturum, nec deinceps arma moturũ. Sed Ludouicus iurisiurandi immemor, & clementiæ ac benignitatis, qua in eum vsus fuerat Berengarius, oblitus, deceptus cupiditate regnãdi, & vana quadã spe, quã ex primatibus Italiæ quidã ostentabant, delusus, in Italiam reuertit, & post varios incertũ Martis euẽtꝰ, cũ esset Veronæ, in hostis manus

Sigon. lib 6. de reg. Ital.

manus iterum incidit, à quo in perfidiæ & ingrati animi pœnam non oculis tantùm erutis, ſed vſurpato per iniuriam regno priuatus eſt. Iuſtinus Imperator, cùm bellum contra Perſas gereret, Hunnos, gentem bellicoſam, armorum ſocios ſibi adiungere cupiens, auxilium ab eorum Rege petiit: qui, acceptis ſtipendiis & muneribus ab Imperatore ſubmiſſis, opem promiſit: ſed cùm à Perſa etiam Hunnorum Rex amicitiam ſocietatemque coëundam & arma communiter inferenda inuitaretur, ad illum adiit, ſpe maioris cõmodi incitatus. Hoc vbi comperit Iuſtinus, Perſarum Regem de re tota certiorem factum, ne Barbari promiſſo fideret, commonefecit. Perſa, veritate facti diligenter inueſtigata compertaq;, Regem eiusque milites interfici iuſſit; illum vt hominem perfidioſiſſimum, iſtos vt ſocios cõſciosque periurij. Sanctius Caſtellæ Rex, quem ex inſidiis Vellidus Dolfus occidit, faſſus eſt tam fœda morte ſe Deo perfidiæ vindici pœnas luiſſe: violauerat enim iuſiurandũ, ad quod eius pater Ferdinandus eum adegerat, ſe regnorum diuiſionẽ à patre factam ſeruaturum. Sanctij frater Garcias Rex captus, ferreis vinculis in pedes iniectis, poſt nouemdecim annos carceris defunctus eſt; quòd contra iuratam fidem ſorori ſuæ Vrracæ ditionem, quam illa à patre acceperat, auferre tentaſſet, vt ſcribunt auctores qui

Zon. part. 3. in Iuſtino.

Chron. Cid. & Hiſp.

Cidi & res Hiſpanicas litteris prodiderunt. Sed hanc veritatem, tot exemplis confirmatam, non minùs probat, quod in hiſtoria de rebus Hungariæ refert Bonſinius. Compoſitis inter Regem Vladiſlaũ & Amurathem Turcarum Imperatorem rebus omnibus; Rex Hũgariæ, violato fœdere, prior in Turcam bellum mouit: initoque prœlio, Turca, cùm ſuos in pugna non ſine magna cæde fugari conſpicaretur, ad expianda fidei violatæ piacula, ad vlciſcendam Chriſtianorum perfidiam, & ad vindicandum ius reſciſſæ pacis, depromptum è ſinu codicem initi ſanctiſſimè fœderis explicat, intentisq; in cœlum oculis, *Hæc ſunt*, inquit, IESV *Chriſte, fœdera, quæ Chriſtiani tui mecum percuſſere. Per numen tuum ſanctè iurârunt; datamq; ſub nomine tuo fidem violârunt, perfidè Deũ ſuum abnegârunt: nunc, Chriſte, ſi Deus es, (vt aiunt) & nos hallucinamur, tuas measq; iniurias, te quæſo, vlciſcere: his, qui ſanctum tuum nomen nondum agnouêre, violatæ fidei pœnas oſtende.* Vix hæc dixerat, qui vltimum in ſe impetum exſpectabat, cùm prœlium, quod anceps ac dubium diu fuerat, inclinare cœpit: nam camelorum onerariorum interuentu à cæde ad prædam Hungari animos conuerterant. tandem, trucidato Rege Vladiſlao, Hungari in fugam coniecti nobilem victoriam Amurathi reliquerunt. Nec ſanè eſt cur miremur, ſi ſeueriſſimum Iudicem & acerrimum vltorem

Bonſin. de rebus Hung. decad. 3.

vltorem se præbeat Deus, vt enim fidelissimus est ipse, eoq; nomine gloriatur, seq; talẽ ab omnibus haberi cupit; sic optat vt homines inter se Deo fidem seruent, intelligantq; Deum nunquã icta fœdera rupturum, nisi priùs ea mortales fregerint ac temerârint. Cuius rei plenæ sunt sacræ Litteræ; passimq; veteris ac noui Instrumenti paginæ prædicãt & inculcant frequentiùs, Deum fidelẽ esse. Moyses nunc illum vocat fortẽ & fidelem; *Deut. 7. & 32.* nunc ait Deum esse fidelem, & absq; vlla iniquitate. Dauid appellat fidelem Dominũ in *Psalm. 144.* omnibus verbis suis. Isaias ait: *Adorabunt propter Dominum, quia fidelis est.* *Isaia 49.* [a] D. Paulus identidem in suis epistolis, & Apostolus [b] quem *a 1. Cor. 1 & 10.* Christus diligebat, hoc insigni & glorioso *2. Cor. 1.* titulo ac epitheto Deum exornant, vt signi- *1. Thess. 5.* ficent quàm verè fidelis sit, & eadem virtute *2. Thess. 3.* nos cupiat quàm ornatissimos, quàm deniq; *2. Tim. 2.* seuerè in perfidos & periuros Principes ani- *b 1. Ioan 1.* maduertat. Propterea primis illis nascentis *Hebr. 2 3. & 10.* Ecclesiæ incunabulis Christiani veri & reli- *Apoc. 1. & 3.* gione ac caritate feruentes, tanquam Domini sui discipuli atque imitatores, antiquissimam hanc fidem habuerunt: de quibus ad Traianum Imperatorem scribit Plinius, soli- *Epistola ad Traian.* tos ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent. Quo loco ethnicus scriptor

recen-

recenset fidem tanquam rem maximi momenti inter eas virtutes, quæ in priscis illis Christi sectatoribus efflorescebant.

CAPVT XVIII.

De clementia qua instructus esse debet Christianus Princeps.

ET hæc quidem pertinent ad iustitiam, cui comes adiungenda est misericordia: nam inter alias Principis virtutes multum potest & maximè grata est clementia & animi lenitas quædam, qua (sicut affirmat Seneca) nihil est regenti magis decorum. Hæc delictorum veniã sontibus dat, & animaduersionem suppliciumq́ue vel omnino vel aliqua ex parte remittit. Nam vt misericordia sine iustitia contractior est, ac vituperatione digna: sic iustitia absque misericordia non est iustitia, sed crudelitas. Itaque necesse est (quemadmodum ait regius Propheta) misericordia & veritas occurrant sibi, & se complectantur; iustitia & pax osculentur, & fœdere atque amicitia inter se copulentur. *Homines* (inquit Cicero) *ad Deos nulla re propiùs accedunt, quã salutẽ hominibus dando.* Nihil enim est, quod homines quibusdam quasi vinculis amoris, reuerentiæ, ac pudoris magis deuinctos constrictosq́ue teneat, quàm dum Princeps illis dat impunitatem, cùm iure in eos possit animaduertere: nam non solùm

Sen lib 1 de clem c. 19.

Psalm. 18.

Orat. pro Ligar.

solùm ij, quibus venia & vita data est, Principem de se quàm optimè meritum amore & obsequiis prosequuntur, sed etiam reliqui omnes mirificè diligunt, eiusque mansuetudinem & clementiam admirantur & celebrant. Non aliter atque medicos non ægroti tantummodo caros habent, qui ab iis salutem acceperunt, sed etiā sani & valentes honorant, tum propter artis peritiā, tum quòd eorū industria, cùm opus fuerit, se aliquando vsuros sperent. Cùm etenim regia potestas ingenuus sit quidam in liberos homines dominatus & subditorum obtemperatio libera sit quædam nobilisque seruitus: nobiles & generosi animi lenitate potiùs quàm austeritate flectuntur, & facilitas ac mansuetudo regnis stabilitatem adfert. quod testatur his verbis Spiritus sanctus: *Misericordia & veritas custodiunt Regem, & roboratur clementia thronus eius.* Quare Theodoricus Italiæ Rex, dum Clodouæo ob victoriam de Germanis partam gratularetur, eum simul monuit vti moderatè ea vteretur, his verbis: *Illa mihi bella feliciter euenerunt, quæ moderato fine peracta sunt.* Antiqui pingebant in sceptro regio ciconiam, quæ pietatis symbolum est & nota; & sub ea hippotami, animalis crudelissimi, effigiem: vt significarent, supplicij seueritatem ita Principi temperandam, vt in ea semper benignitate emineret. nam (auctore Seneca) non minùs Principi turpia sunt multa suppli-

Prouer. 20.

Sig. li. 16. de Occid. Imp.

Libro 1. de clem. c. 24.

ſupplicia, quàm medico multa funera. Verumtamen videndum eſt Principi diligenter quorum delictorum veniam det, & quibus hominibus, quove modo ignoſcat. cùm enim venia & animaduerſio ad Reip. bonum, vt ſcopum, referantur; ad hunc finem, vt ad regulam, earum modus ſic exigendus eſt, vt caſtigentur ſontes, vel iis tribuatur impunitas, cùm è publica re fuerit. Qua de re diſ-

Libro 1. de clem. c. 2.

ſerens Seneca, *Tam omnibus*, inquit, *ignoſcere crudelitas eſt; quàm nulli.* Debet tamen Princeps ad manſuetudinem, quàm ad ſeueritatem, ſponte ſua eſſe propenſior, magiſque pronus ad ignoſcendum criminibus quæ in perſonam ſuam, quàm quę in Deũ aut Rempublicam viderit commiſſa. Quoties igitur ob crimen aliquem plectet, ita plectet, vt intelligat quiuis, iuſtitiæ ſtudio, non ira aut vlciſcendi cupiditate incitatum, reum punire. nam ira præceps animique acerbitas in Principe turpis eſt, & pernicioſa: ſiquidem,

Part. 8. tit. 5. lib. 21.

vt in quadam lege Partitarum ſcriptum eſt, *Ira ita hominis mentem perturbat, vt ei quod veriſſimum ſit deligendi locum non præſtet. Præterea corpus tremefacit, gignit inſaniam, colorem ac decorem oris inuertit, corporis aptum geſtum & decentiam immutat, ſenectutem & mortem imma-*

Part. 2. tit. 5. l. 12.

turam adfert. In ea verò quæ proximè ſequitur, hæc ſcribuntur: *Quoniam Regis ira eò pernicioſior eſt, quò ſe faciliùs vlciſci poßit; idcirco Regem oportet animo parato ſemper eſſe, vt eã ratione com-*

ne comprimat, tolerantiaq́; concoquat. Clementia, qua Cyrus in Crœſum Regem Lydorum *Iuſt. lib. 2.* vſus eſt, non minùs victori (vt ait Iuſtinus) quàm victo vtilis fuit: hoc enim facto Græcorum omnium, qui amicitia Crœſo erant coniuncti, voluntates ſibi conciliauit. Philippus Macedonum Rex, Alexandri Magni *Plutarch in* pater, cognito ſe à nobili quodam viro, cui *Apophth.* nomen Nicanor, maledictis appeti; multis eum beneficiis proſecutus eſt: cumq́; iidem, qui nobilem illum apud Regem detulerant, tanquam ſtupentes & admirabundi Regi dicerent, Nicanorem apud omnes laudes ipſius prædicare; reſpondit: *Videtis igitur in nobis eſſe ſitum, vt bene aut malè audiamus.* Cùm ad Auguſtum Imperatorem delatum eſſet, *Senec. lib. 1.* L. Cinnam, nobilem & Romanum ciuem, *de clem. c 9.* Cnæi Pompeij neceſſariũ, inſidias ei ſtrue- *Dion l 55.* re; illum ad ſe accerſiuit: & rem totam à ſe inueſtigatam atque compertam cùm oſtendiſſet, *Vitam tibi*, inquit, *Cinna, iterum do, priùs hoſti, nunc inſidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: cõtendamus, vtrùm ego meliori fide vitam tibi dederim, an tu mihi debeas.* & vt reipſa comprobaret, quòd ex animo cuperet ſe illi amicum, & illum ſibi perpetuò deuinctum eſſe, anno proximo Cinnam Conſulem fecit: qui ſe totũ in poſterum Auguſto mãcipauit, eiq́; fideliſſimus fuit, &, cùm excederet è vita, omniũ ſuarum fortunarum hæredem illum nuncupauit.

Atque

Atque hęc clementia tam egregia in tantam admirationem rapuit ciues Romanos, imperiumque vniuersum, vt summopere cuperent ei obsequi, qui iustam puniendi libidinem refrenare, & mortis reo vitam dare tam probè nosset. Vnde ab scriptoribus animaduersum est, ex quo Augustus Cinnę tanto mansuetudinis exemplo pepercit, neminem toto imperio exstitisse qui illi necē machinaretur; cùm antea multos, qui in eum conspirauerant, occidi iussisset, nec suppliciorum metu coniurationi aut insidiis, quibus impetebatur, viam præcludere potuisset. Eadē propè lenitate in duos patricij generis adolescentes vsus est Titus Imperator, qui imperandi cupiditate pellecti de nece illi inferenda cogitabant. Vocatis enim ad se eius rei, quam moliebantur, turpitudinem ostendit; dixitque, hac via ad imperium non iri, eo quòd imperia Deorum munere & cōcessu darentur; ac monitos rogauit, vt ab huiusmodi cogitatione desisterēt, & mores emendarent: quo facto, impunitatem eis dedit. & ne alterius mater angeretur, existimans filium ab Imperatore accersitū vt sceleris pœnas daret, misit ad eam qui significaret ne de filio solicita esset, illum ei saluum & incolumem demissurum. Sed & postridie in theatrum ludos spectandi causa profectus, eò deductos duos adolescentes in ea parte sedere iussit, qua possent ab omnibus conspi-

Sueton. in Tito, c. 9.

conſpici: hoc facto omnium animos ac beneuolentiam ſic concilians, vt amor & deliciæ humani generis meritò ſit appellatus. Adrianus Cæſar, quos priuatus inimicos habuerat, eos peculiari cura Imperator fouebat: cumque poſt iam aſſumptam purpuram vnum ex illis timidū & formidoloſum conſpiceret, ad illum conuerſus hilari vultu dixit, *Euaſiſti*: bonoque animo eſſe iuſſit. Iulius Capitolinus ſcribit, Antoninū cognomento Philoſophum caſtigādis criminibus ſupplicia per leges conſtituta temperaſſe. Dion etiam auctor eſt, eundem Imperatorem clementiſſimum fuiſſe; & qui contra ſe coniurauerant, in eos eximia beneficia contuliſſe, ac incredibili benignitate vſum in liberos Auidij Caſſij, qui bellum illi inferebat, & imperio ſpoliare nitebatur. Conſtantinus Imperator Princeps fuit admodum pręſtans, & in eo clemētiæ virtus inſigniter enituit. Huius ſtatuam turpiter deformatā furioſi quidam deiecerant: cumque Imperatoris familiares ac domeſtici quidam ei dicerent hanc iniuriam in ipſum factam, & eum inſtigarēt ad exemplum ſeueritatis in illos edendum; ſubridens, manuque per vultum ducta, *Ego*, inquit, *nullum vulnus ſentio*. imperator Theodoſius legem ſanxit, cuius hæc eſt formula: *Si quis modeſtiæ neſcius, & pudoris ignarus, improbo petulantiq; maledicto nomina noſtra crediderit laceſſenda, ac temulentia turbulentus ob-*

Sabel. Ennead. 7. l. 4.

Iul. Capit.

Dion.

C. Theod. li. 9. tit. 4. l. Si quis. Imper.

 trecta-

obtrectator temporis fuerit; eum pœnæ nolumus subiugari, neque durum aliquid neque asperum sustinere: quoniã si id ex leuitate processerit, contemnendum est; si ex insania, miseratione dignissimum; si ab iniuria, remittendum. Vnde integris omnibus ad nostram sententiam referantur; vt ex personis hominum dicta pensemus, & vtrùm prætermitti an exquiri debeat censeamus. In qua lege non solùm Theodosij magna clementia & benignitas elucet, sed etiam prudentiæ magnitudo in eo apparet, quòd voluit, si quid eiusmodi accideret, ad se referri: vt hac quasi freno audaciam maledicentium cohiberet, & iniecto pudore petulantes & inuerecundos comprimeret. nam (vt grauiter dixit Seneca) *Verecundiam peccantis facit ipsa clementia regentis.* Verbis autem clarissimi & clementissimi Principis facta mirificè congruebant: etsi enim naturâ ad iram erat propensior, & bile efferuesceret; facillimè tamen iracundiam remittebat, in lenitatem, quàm seueritatem propensior. propterea historici magnam illi benignitatis & clementiæ laudem tribuunt. Themistius etiam Philosophus ethnicus illum ob eandem virtutem commendat: de qua Chrysostomus mira dicit. Cùm enim populus Antiochenus missum à Theodosio Præfectũ leui de causa peremisset, & eam ob rem ex illis multi detinerentur in custodia, multi profugissent, & reliqua ciuitas periculo cõsternata in magno

Senec. lib 1. de clement. c. 22.

Chrysostom. hom. 20 ad popul. Ant.

gno esset metu. Flauianus Episcopus Antiochenus, omnium ciuium nomine legatione fungens, Imperatorem adiit, pro remissione criminis supplicaturus. Pepercit clementer Theodosius; factaque condonatione, vrsit vehementer Episcopi ad suos reditum, ne ex reditus sui tardatione tristitia prolongaretur, sed de venia certiores, ab anxietate & dolore, quo tabescebant, respirarent. qua benignitate Theodosius non tantùm Antiochenorum ciuium, sed etiam omniũ qui imperio eius parebant, animos ad sui amorem & beneuolentiam pellexit; & Principis non minùs pij & clementis, quàm fortis & magnanimi, gloriam consecutus est. Victorias multas & incruentas, quas Theodosius iunior de Persis, Saracenis, & aliis gentibus barbaris reportauit, eius clementiæ summæque Religioni historici acceptas ferunt. Inter cætera virtutum ornamenta, quibus claruit Alphonsus Neapolitanus Rex, eluxit maximè ea clemẽtia, qua vsus est in hostem suum Antonium Caldoram, filium Iacobi Caldoræ, ceberrimi quondam Ducis & Regi, prout & filius, infensissimi. Cùm ergo multi auctores & suasores essent Regi, vt bello captum tanquam hostem, hostisque filium, qui datæ fidei iura sæpenumero temerasset, capite plecti iuberet; non acquieuit, verùm vita & pristina dignitate donatũ, & magno affectum honore, in aulicorum & *Theod. lib. 5. cap. 36.*

Pand. Coanut. lib. 6. hist. Neapol. cap. 8.

intimorum ſuorum numerum retulit. Notant autem hiſtoriarum ſcriptores, hanc clementiam Alphonſo Regi, vt regno Neapolitano potiretur, multum profuiſſe: nam hac benignitate non amici tantùm in eius obſequio confirmati ſunt; ſed & hoſtes plurimi, tam ſingulari manſuetudine victi, vt leniſſimi & mitiſſimi Principis imperio colla lubenter ſubdiderunt.

CAPVT XIX.

Nimia ſeueritate nonnullos Principes imperia ſua perdidiſſe.

Hier. Surit. lib. 4. Annal. c. 23.

E Contrario videmus, Principes ſeueros & crudeles odioſos eſſe omnibus, & deteſtabiles; & dum funem nimiùm trahunt, illum rumpere, in magnum diſcrimen imperia coniicere, eaque frequenter amittere: ſicut Carolo Siciliæ Regi accidit. Is enim, poſtquam ab illo regnum defecerat, Gallis in peruulgato illo veſpere, quem Siculū vocant, contrucidatis, Meſſanam cum exercitu venit, eamque arctè obſeſſam ſic preſſit, vt Meſſanenſes, cùm Caroli Regis viribus & copiis obſiſtere non poſſent, deſperātes defenſionem, Legatos de impetranda venia ad eum miſerint, & honeſtis quiſdam ac leuibus cōdicionibus ſimpliciter poſtulatis deditionem obtulerint. Sed Rex illos in extremam neceſſitatem redactos videns, ſuasque manus

manus effugere non poſſe, preces eorum reſpuit, & iracundum ac ſtomachi plenum reſponſum dedit. Meſſanenſis ciuitas, ſtomachoſæ reſponſioni indignata, in eam deſperationem venit, ſtatuerit vt antè flammis ardere, & funditus euerti, quàm ſe tam inhumano & immani Regi ſubdere. Egreſſi igitur ciues, & ſeipſos cohortantes, cum exercitu Regis prœlium ineunt, legiones diſſipant, hoſteque fuſo & deuicto obſidionem ſoluunt. Ex quo factũ, vt vniuerſum Siciliæ regnum, in libertatem vindicatum, temeritate ſua Rex Carolus amittens, in Petri Aragoniæ Regis poteſtatem venerit, ſub qua ad hoc vſque tempus pluſquam trecentis annis permãſit. Sed Ludouici Maleani, Comitis Flandriæ, exemplum maximè eſt memorabile, & ad rem, de qua agimus, confirmandam accommodatiſſimum; de quo hæc apud hiſtoricos legimus. Cùm Gandauenſem vrbem, quæ ab eo deſciuerat, non longè ab ea caſtris poſitis Comes obſideret, in magnum populum Gandauenſem rerum neceſſariarum penuriam coniecerat. Itaque, ſpe auxilij deſtituti, miſſis oratoribus ſupplices rogarunt, vitam vt ciuibus donaret; cætera voluntati ſuæ reſeruaret. Ludouicus ad hæc ſuperbè reſpondit, nullam ſe conditionem aliam admittere, quàm vt in omnibus Principis ſui poteſtati ſe ſubmitterent, & miſtæ viris mulieres pedibus

Fulgoſ. lib. 5. Meier. lib. 15. Annal.

nudis abiectis exterioribus vestimẽtis, fune collo inserto, extra vrbem ad eius pedes veniam postulaturi se abiicerent: id cùm egissent, deliberaturum se quid facto opus esset. Quo responso tam acerbo cómota ciuitas, decreuit in acie potiùs fortiter mori, quàm per summam contumeliam tam superbo & crudeli Principi se dedere. Eruptione igitur facta, cùm quinque millium hominum numerum non excederent, magnamque tormentorum vim in curribus, & simul paucorum dierum cibaria secum deferrent; Christiana priùs confessione lustrati, Deo eiusq; iustitiæ ac orationibus & lacrymis afflictissimæ ciuitatis confisi, aduersus Comitem & Dominum suum agmen direxerunt: qui, munitis iam castris, cum circiter triginta hominum millibus in eos impetum fecit: ipsi verò, omnibus tormentis vno tempore in Comitis exercitum explosis, castris simul egressi, sublato ingenti clamore, tanto animorum ardore in eum irruerunt, vt temporis momento non absque sanguine omnes eius copias fuderint ac profligauerint: fugientes autem insecuti, superueniente nocte cum eis Brugensem vrbẽ ingressi sunt. Nec abfuit multum, quin ipse Comes caperetur: sed nocte & vili pauperculæ mulieris casa tectus, miraculo velut quodam elapsus est. Amisit in ea clade, præter Brugensem vrbem, alias plures sui principatus ciuitates.

Nam

Nam qui cupit omnia, amittit omnia: vultque Deus eiusmodi successibus instructos Principes, quid sibi faciendum sit; & quanto plus firmitatis habeat amor quàm timor, lenitas quàm austeritas, clementia quàm seueritas; & denique quantum cum veritate congruat illa Sancti Spiritus sentẽtia, quam suprà citauimus, Regis thronum clementia ac misericordia roborari. *Errat enim*, inquit Seneca, *si quis existimat tutum ibi esse Regem, vbi nihil à Rege tutum est. securitas securitate mutua paciscenda est.* & subdit: *Non opus est construere in altum editas arces, nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusq; sepire: saluum Regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius, quam viuere optantibus cunctis, & vota nõ sub custode nuncupantibus? si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuique tam pretiosum, quod non pro salute Præsidis sui commutatum velit?* Huic affine est, quod Agisicles, Lacedæmoniorum Rex, cuidam quærenti quemadmodum quis sine satellitibus imperare tutò queat, respondit: *Si ita popularibus imperet, vt liberis genitores.*

Prouer. 20. *Lib. 1. de clem. c. 19.* *Plutarch. in Apophtheg. Lacon.*

CAPVT XX.

De Principis liberalitate & munificentia.

AMABILEM etiam Principem reddit liberalitas, quę largè & munificè temporarias & caducas facultates distribuere docet, conuenienter tamen rationi & legibus, perpensis etiam iis omnibus, quæ, vt aliqua actio honesta & ab virtute profecta dicatur, circumstare debent. Dubium non est, quin iuxta Christi Seruatoris nostri dictum,
Act. 20. quod S. Paulus retulit, dare sit res nobilior, præstantior, iucundior etiam atque suauior, quàm accipere. Certum & illud, homines liberales vniuerso populo gratissimos esse, vel ob beneficium acceptum, vel ob spem ali-
Agapit. ad Iustin. quando accipiendi: nam (vt dicit Agapitus) *Solius beneficentiæ thesaurus stabilis est possidentibus eum: nam dando accipimus, & spargendo colligimus, & bonarum actionum meritum ad auctores retorquetur.* Principes etiam magis beneficos & liberales esse conuenit ob imperium quod obtinent: tum quòd bona, quæ possident, Reipub. sint; (vti diximus) tum quòd illos, dum munifici sunt, populos caros & acceptos habet, illisque libenter obsequitur; in quo firmissimum ad rectam administrationem & dominatus incolumitaté præsidium cõstitutum est, vt Alexandro Magno
Part. 2. tit. 5. l. 18. dixit Aristoteles, quem citat lex quædã Partitarum, docens quibus circumstantibus liberalis Principis donatio debeat fieri. In dando enim animaduertere debent, cui, quid, & quomodo largiantur. Cui don nt,

vt,

vt merenti dent, & quantum Principem pro suo statu dare conuenit. Quid donent, ne maior sit benignitas quàm facultas. Quomodo donent, ne ab vno extorqueāt, quod in alium conferant; ne ereptione violenta sint graues, vt inaniter profundant, exsiccantes liberalitatis fontem, & radicem, qua stat munificentia, exscindentes. Sed hæc Principis liberalitas & iuuādi suos cura circa inopes maximè cerni debet, vt eorum paupertatem leuet, & communes miserias ac reipub. calamitates adiuuet. Hoc enim proprium Christiani Principis munus est, & quædam diuinæ misericordiæ & benignitatis imitatio. Deus namque passim in sacris scriptis vocat se pauperum tutorem ac defensorem, qui rebus illorum consulit, & incommodis medetur: quam etiam curam grauissimè Principibus mandat. Adde quòd hac ratione sceptrum suum & coronam stabiliunt, popularium animos sibi conciliant, & perpetuis quibusdam vinculis amoris ac beneuolentiæ deuinciunt. Itaque videmus magnos ac pios omnes Principes & Imperatores, vt Constantinum, Theodosium, Carolum Magnum, & alios (quos, ne longior sim, prætereo) in pauperes liberalissimos fuisse. Illud non prætermittam. Robertum Galliæ Regem, Hugonis Capeti filium, eleemosynis coronam Galliæ in sua familia stabiliuisse: nam mille *Bod. lib 6. de Rep. c. 2.*

egenis victum quotidianum præbebat; & cùm aliò curiam transferret, illis iumenta, plaustra, ac rhedas dari iubebat, vt comites essent, & pro ipso Rege cõtinuas preces Deo funderent. Sanctus etiam Ludouicus, Galliæ Rex, centum & viginti pauperibus, per dies verò Ieiunij quadragenarij centum ac quadraginta, res ad victum & vestitum necessarias suppeditabat, eisq; frequenter ipse ministrabat, & magno cum pietatis & caritatis affectu cibo, qui superfuerat, vescebatur. Quin & olim Gallicanis sanctionibus primum caput expensarũ ad pauperes subleuandos, alterum ad alendã regiã domum, tertiũ ad palatia & arces reficiendis spectabat. Hebræi pro certo & explorato habent, bonorũ cõseruationem in eo positam, quòd ex eis aliquid in egenos erogetur: itaq; affirmant, partem vt minimum decimã eorum, quę possidentur, in Deum pauperesq; distribuendam. Etsi verò hæc omni tempore curãda sint Principi, tum tamen maximè, cùm graui aliqua clade Respublica vexatur, vt cùm fame, peste, incendio, eluuione, bello, vel eiusdem generis incommodis, quæ Deus castigandis peccatis nostris immittit, exercetur. Cùm enim hæc accidunt, debet Christianus & pius Princeps se Reip. patrem ostendere, & hãc occasionem quasi quandam pietatis suæ ac liberalitatis materiam ac segetem sumere, Titi Imperatoris exemplum

Suet. in Tit. cap. 8.

secu-

ſecutus: is enim, cùm acerbiſſimæ calamitates Rempubl. vexarent, tanta cura & ſolicitudine perfugium ac ſolatium affl ctis hominibus præbuit, egenorum neceſſitatibus remedium adhibuit, tam pro parentis affectu aliorum ærumnis opem tulit, vt nõ immeritò (ſicuti ſuprà dixi) humani generis deliciæ ſit appellatus. Quòd ſi tantæ ſint calamitates, vt illis in integrum adferre remedium Princeps non poſſit; ſaltem verbis, litteris, & aliis quibus poterit ſignis declaret, quàm doleat Reip. vicem, & quantopere cupiat ſubditis ſuis laborantibus ſubſidio eſſe. Cap. 18

CAPVT XXI

De temperantiæ virtute Principi neceſſaria.

TEMPERANTIA docet vt maximè effrenatis voluptatibus, quæ guſtatu tactuq́ue percipiuntur, modum adhibere, & immoderatas cibi potionisq́ue delicias ad mediocritatem reducere, atque luxuriem, libidines, obſcenasq́; cupiditates coërcere. Ad eandem, aliasq́; virtutes quæ ex illa tanquam ex fonte oriuntur, pertinet, vt, quod in omni re nimium eſt, reſtringat ac moderetur. Hæc virtus Principi ſummè neceſſaria eſt, & permagni ponderis ad tuendam & conſeruandam dominationem. Et ſanè ſi quis attentiùs hiſtorias annalesq́ue euoluerit, & rerumpublic. caſus imperiorumq́ue

euer-

euersiones consideraverit, planè intelliget, voluptates immodicas & intemperantiam hisce cladibus ferè semper initium attulisse. Dubium enim non est, temperãtia absente, prudentiã cæcari, robur frangi, iustitiã corrumpi, cæterásque animi & corporis dotes splendorem suum ac viriditatem amittere, atque animum effeminatum, victumq; voluptatum illecebris, nec seipsum aliósve regere posse, nec insolentibus appetitionibus, vel externis hostium irruptionibus obsistere; deinde multa aliis incommoda violenter inferre, si facultatem & occasionem nanciscatur, & exempli sui contagione bonos mores corrumpere, Rempub. inficere, & armis omniq; præsidio denudare. In re tam perspicua longiùs non excurram, eò cõtentus, si dicã, inuictas Hannibalis copias, quæ tribus cruentis prœliis pæne extremam vastitatem imperio Romano intulerant, Capuanis illecebris & lenociniis captas pristinum robur amisisse; quòd Titus Liuius his *Libro 23.* verbis testatur: *Iam tunc minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumentum omnium voluptatum, delinitos militum animos auertit à memoria patriæ.* Valerius quoque Maximus *Lib 9.c.1.* ait, luxuriam inuictum armis Hannibalem illecebris suis complexam vincendum Romano militi tradidisse: illã vigilantissimum Ducem, illam exercitum acerrimum, dapibus largis, abundanti vino, vnguentorum fragran-

ftagrantia, Veneris vſu laſciuiore, ad ſomnũ & delicias euocaſſe, atque Punicam ferocitatem ſic fractam ac contuſam fuiſſe; additque: *Quid his ergo vitijs fœdius? quid etiam damnoſius? quibus virtus atteritur, victoria langueſcunt, quæſita gloria in infamiam conuertitur, animiq; pariter & corporis vires expugnantur, adeò vt neſcias ab hoſtibus, an ab illis, capi pernicioſius ſit.* Quin etiam imperium Romanum, quod orbi vniuerſo terrorem iniecit, tot prouincias armis deuictas ſubiugauit, de tot ac tam potentibus regnis triumphum egit, poſtquam ex Aſia à Paulo Æmilio victa luxus Romam accerſitus eſt, ita mutatum eſt, vt cæteræ nationes in ſpem venerint, ſe poſſe omnium victricem vrbem vincere; & armis in ſeruitutis iugum eos ducere, quos iam voluptas fregerat & ſubiugârat. quod innuere voluit Iuuenalis, dum ita cecinit: *Gula & Luxuria incubuit, victumq; vlciſcitur orbem.* Itaque nationes omnes à Romanis priùs ſuperatæ euerſæque, poſtea de Roma victa & euerſa triumphârunt, vt ex hiſtoriis liquet. Tam grande tamque commune ac pernicioſum eſt hoc malum, vt, niſi Chriſtianus Princeps aduigilet, & prouideat diligenter, ne qua eiuſmodi labes popularium ſuorum mores peruadat, non poſſit, cùm velit maximè, medicinam adferre. Etenim tanta eſt tamque inſita nobis ad lenocinia voluptatum propenſio, quam carnis noſtræ corru-

ptio

ptio parturit, tot illecebræ ac incitamenta vitiorum, tot mala exempla, & exemplis lõgè deteriora consilia, (etiam eorum qui nobis remedio esse deberent) quæ nos pertrahunt, & quasi oleo iniecto cupiditatum flãmas alũt, vt, nisi magna vi & summo conatu obnitatur, indies serpant magis, & latiùs lõgiusque sese diffundant, in iis maximè ciuitatibus & regionibus, in quibus ob commercia & rerum venalium copiam plures sunt hostes qui oppugnent, & plus escæ qua capiamur. Quin & in magnorum Principũ aulis & palatiis, ad quæ variarum nationum fit concursus, in periculò versatur ea moderatio, quam temperantiæ virtus nos docet. Cùm enim nationibus suæ cuique virtutes & vitia insint; & quæ recta sunt, difficultes discantur; quæ praua, facilè adhærescant, & ad sensus affluant ac illabantur: vsu venit, vt, vbi multarum nationum frequentia est, ibi assidua communicatione earũ vitia impressa & insculpta relinquantur. Quamobrem refert vt maximè, Principem imperij conseruandi & regendi cupidum attentè & vigilanter in id incumbere, vt omnem in vestium cultu & lautitia luxum amputet, conuiuiis & epulis modũ statuat, in ludis & iucunditatibus intemperantiã resecet, mulierum leuitatem & licentiam circumcidat, sublatis immodicis sumptibus & impendiis, quæ in earum dotes, monilia, & ornatum

fieri

fieri solent; denique tollat quidquid animos delinit, bona fortunasque consumit, bonos mores corrumpit, Remp. deprauat & inficit: & in hanc rem multum operæ & studij in vniuerso regno suo cõferat, sed maiorem curam in sua curia adhibeat; tum quia Regis curia instar speculi est, in quo se intuentur omnes; tum quoniam inde in cæteras regni prouincias bonum malumque facillimè diffunditur; tum denique quod nobiles viri ac Magnates cõsueuerint filios in regiam mittere, vt à Rege cognoscantur, & vrbanitatis, modestiæ, & temperantiæ leges discãt. Proinde conuenit vt aula regia schola sit, in qua hæc doceantur; & non pernicies ac corruptela morum & integritatis, quæ ex parentum ædibus in aulam detulerunt. Propterea Isocrates his verbis Nicoclem affatur: *Cura patrimonia priuatorum, & cogita prodigos de tuis sumptus facere, & rei amplificandæ intentos tuas opes augere. Bona enim in vrbe habitantium omnia ad familiam pertinent Regum qui bene imperant.* Christianus ergo Princeps, tanquã Reip. caput ac supremus dominus, præ cæteris operam det, vt subditos ad omnem temperantiã ac moderationẽ exemplo suo concitet. Plus namq; in bono Principis exemplo ad virtutem aliis probandam ac persuadendam virium inest, quàm in quacunq; legũ sanctione, & alia quauis industria. Nobiles enim & Magnates regni in Principe, vt in

Orat. 1. ad Nicoc.

vt in speculo, se intuentur, & eius effigiem quandam moribus exprimere conantur; à quibus in cæteros omnes bonum malumque dimanat. Quare Nicoclem Isocrates his verbis admonet: *Non postules vt alij modestè viuant, Regibus petulanter viuere liceat; sed tuam temperantiam alijs exempli vice proponito: nec enim ignoras totius ciuitatis mores ad exemplum Magistratuum conformari.* & paucis interiectis, *Impera*, inquit, *tibi ipsi non minùs quàm cæteris: idq; maximè regium putato, si nulli voluptati seruias; si cupiditates magis in potestate habeas, quàm ciues tui.* Sicut enim magis in facie quàm in alio quouis corporis membro næuus aliquis ac deformitas notari solet: sic peccatum & offensio Principis (qui tanquam facies quædam Reipub. est) plus turpitudinis, quàm priuati cuiusque, habet; & in illo, vt in panno optimo, macula fœdior est, magisque conspicitur.

Oratio 1. ad Nicoc.

CAPVT XXII.

Quàm præstans sit in Principe virtus temperantiæ.

ETSI temperantia tanquam in subiecta materia in moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus, eo, quo suprà diximus, modo versatur, eaque de causa minùs quàm iustitia & fortitudo, quæ commune bonum respiciunt, existimatur excellere;

hæc

hæc tamen in Principe, ob multas delicias & caussas intemperantiæ quas habet, tam difficilis est, tantamque adfert vtilitatem ad coërcendos hominum impetus, quos præcipites agit immoderatus appetitus: & hisce temporibus tanta remp. peruasit morum corruptio ac deprauatio, vt nobilissima & præstantissima ac planè diuina virtus iure in Principe censeri debeat temporãtia; ac speciatim ea pars, quæ ad castimoniam pertinet, in qua præter ceteros excellere debet Princeps, vt tamquam miraculũ quoddã habeatur in terris, & à subditis diligatur & obseruetur, illosq; exemplo suo corrigat & emendet, atq; etiam vt ab iis se periculis eximat, in quæ dissoluti & effrenati Principes incurrunt, vitam pariter & imperium amittentes. Turpis enim & inhonestus amor, rationis quædam est obliuio, stultitiæ frater, hostis animæ, consiliorũ perturbator, generosæ mentis infractio, qui sublimes & altas cogitationes deprimit, & ad opera sordida & vilissima abiicit. Et quis, precor, enumeret damna, quibus hæc luxuriæ pestis remp. afficit? nam bona fortunasq; dilapidat, famã & existimationem perdit, valetudinẽ lædit, vitam minuit, maturat senectutem, memoriam obtundit, ingenij aciem perstringit, rationem turbat, voluntatem corrumpit, ex animo tranquillitatem & pacem exterminat, inimicitiarum, cædium, & motuum

ſeminarium, remp. inficit, hoſtibuſque prodit; quos poſſidet, (etiamſi Reges ſint potẽtiſſimi) libertate priuat, eoſque vilis muliercul ę aut abiectiſſimi ſcorti ſeruos facit, priùs libidini, delirationi, ac inſaniæ ſubiectos. At verò nihil eſt quod in amorem ſui magis rapiat, quàm virtus: & inter virtutes maiorem admirationem concitat ea quæ plus laboris & difficultatis habet, cuius generis eſt caſtitas; quia cũ carne pugnat, quæ hoſtis eſt perpetuus, domeſticus, præfractus, & contumax, potiſſimùm in Principe deliciis innutrito, quem colũt omnes, cui tantis cum lenociniis famulantur, cuiuſque voluntati, obſiſtente nemine, par eſt facultas. Qua de cauſſa cùm è Principibus quempiam videmus caſtum ac pudicũ, qui honeſtiſſimarũ mulierum pudorem ac pudicitiam defendit, diſſolutarum libertatem caſtigat, intemperantiam & turpitudines in repub. amiſſas vlciſcitur; non poſſumus nõ admirari, & peculiari ac tenero quodam affectu illum diligere atque laudare. Quantam laudem conſecutus eſt Alexander Magnus, cùm, Dario Rege victo, longè nobiliorẽ & illuſtriorem victoriam de ſeipſo reportauit, Darij vxore (egregia pulchritudine femina) quaſi ſorore, filiabus verò tamquam propriis, reuerenter admodum ac honeſtè habitis! Quantam Scipio Africanus, capta Carthagine, in Hiſpanorũ animis admirationẽ excitauit, peperit

Plutarch. in Alex. Q. Curt.

Plutarch. in Scip. L. Flor. lib. 2. cap. 6.

perit beneuolentiam! agens enim annum quartum & vicesimũ, repertam in ea ciuitate admirandæ formæ virginem, nobili cuidam ac primario viro nomine Indibili desponsatam, cùm illi tamquam victor illudere potuisset, noluit attingere, sed accersitis eius parentibus tradi iussit, & magnam auri argentiq; copiam, quam virginis parẽtes in animi grati signũ offerebant, repudiauit, & vna cum puella nomine dotis, eius sponso dari præcepit. Quo facto sic voluntates Hispanorum sibi adiunxit, vt magis illũ diligere & obseruare cœperint, quàm armis coacti vel metuissent, vel eidem obsecuti deseruissent. Rupto itaq; cũ Pœnis fœdere, in Romanorum partes sponte concessêre: quoniam, vt ait Eutropius, *machinis opidorum muros euertebat, corporis castitate ciuiũ animos subiugabat*. Non absimilis fuit Pompeij Magni bello Mithridatico continentia, dũ multas feminas eximia specie præstãtes, quas apud se captiuas habebat, ad earũ parẽtes integras ac intactas donisq; onustas remisit. Totilas etiã Gothorũ Rex, licet barbarus, captis Cumis, eodẽ modo in plerasque ex Romanis matronis se gessit, gratis illas restituens ipsarum parentibus & maritis. Selymus quoque immanis & ferus Turcarum tyrannus, qui dominãdi cupiditate patrem fratresq; interemerat, mulierum pudori tãti cum modestia consuluit, vt cùm Ismaëlem Sophi, Per-

Lib. 3, c. 5.

Carol. Sig. de Occid. Imper. l. 19.

Illescas in vita Leonis decimi.

ſarum Regem, cruento prœlio fregiſſet, & in illius caſtris multas & peruenuſtas feminas reperiſſet, ab illis abſtinuerit, eaſque ad ſuos maritos redire iuſſerit: quę continentia ad curſum victoriæ perutilis fuit. Quid de magno Duce Gundiſaluo Ferdinando dicã? cui cùm impurus pater, nobilis tamen, raræ formę filias duas obtuliſſet, rat⁹ hac via paupertati occurrere ſe poſſe, abuti occaſione noluit, ſed duobus nobilibus viris in vxores datis, & hominis egeſtati opem tulit, & earum honori meliùs quàm pater conſuluit, relicto non minùs ſummæ continentiæ quàm fortitudinis ſuæ ac magnanimitatis exemplo: qui etiam in omnibus bellis, quæ geſſit, mulierum honeſtatem ac pudorem, parentis inſtar, tutatus eſt. At è contrario videmus frequenter contingere, vt vitæ imperiíque iacturam faciant Principes, dum effrenatè deliciis ſe tradunt, & voluptariæ ſenſuum appetitioni more belluarũ obſequuntur. Cùm enim iniuria quæ honeſtis feminis infertur à Principe, dum per vim illarum caſtitatem expugnat, ad earum maritos, patres, fratres, & conſanguineos ſpectet, & communis omnium cenſeatur; omnes communiter illũ exſecrantur, & odio accenſi de illo ſe vindicare conantur: quod vt aſſequi poſſint, ſe quibuſuis vitæ infamięq; periculis obiiciũt. Idcirco Dionyſius, licet ſæuus ac immanis tyrannus, cùm accepiſ-

In eius Vita, cap. 72.

Plutarch in Apophtheg.

cepiſſet filium ſuum per vim conſtupraſſe mulierem Syracuſis, rogauit eum, ecquid tale vmquam in ſe comperiſſet. Reſpondẽte adoleſcente, *Nempe tu patrem non habuiſti Regem*; *Nec tu*, inquit, *niſi factis iſtis temperes, filiũ habebis Regem.* Quid Reges Roma, expulit? nõne Tarquinij turpitudo? Quid ex eadem vrbe Decẽvirum magiſtratù ſuſtulit? an non violentia qua in Virginiam vſus eſt Appius Claudius? Quid Imperatorem Caligulam interfecit? Quid Theodiſclum Gothorum Regem? quem ob intemperantiam Hiſpali peremere. Quid aliud Valentinianum III. Imperatorem vita ſpoliauit, quàm ſtuprum quod Maximi coniugi per vim intulit? Quid Hiſpaniam euertit, & infidelibus ac barbaris prodidit? an non iniuria qua Rodericus Rex Cauam affecit, & quam Cauæ pater Iulianus Comes vindicauit? Quid Boleſlaũ II. Poloniæ Regem in amentiã redegit, & in belluam ſic tranſmutauit, vt ſanctiſſimum Staniſlaum Antiſtitem, à quo ob fœdas ſuas libidines reprehendebatur, occiderit, & tandem huiuſce ſceleris pœnas luens mortem ſibiipſi conſciuerit, aut (vt alij ſcribunt) à canibus diſcerptus & dilaniatus obierit? Quid aliud Ducem Aurelianẽſem vita priuauit, quàm quòd Ioannis Burgundiæ Ducis vxorem in adulterij turpitudinem ſolicitauit audaciùs? Quid memorandum ac miſerandum illum veſperẽ Sicu-

Niceph. lib. 15. cap. 11. Zon. tom. 3.

Sig. lib. 13. de Occident. imper.

Mart. Cromer. lib. 4. hiſt. Polon.

Iac. Meyer. lib. 15. Annal.

lum celebrauit, & tantum Gallici sanguinis fudit; ipsosq; tandem regno exuit? nõne eorum, qui neci traditi sunt, effrenata libido? Quid tandem aliud in Æde S. Stephani, & eodem ipso die qui eidem martyri est sacer, Galeacium Mariam, Ducem Mediolanensem, mactauit, quàm quod ignominia & dedecore nonnullas nobiles feminas matrimonio iunctas affecisset, & id iactabundus prædicaret? Horum & similium exemplorum plenæ sunt historiæ: quibus proinde in medium adducendis supersedeo, ne lectori tædium pariat inutilis rerum apud omnes ita peruulgatarũ repetitio, præsertim cùm minimè necessaria sit ad id quod his in libris propositũ mihi est, nimirum vt virtutes eas declarem, quarùm præsidio imperiorum suorum cõseruationem Reges & Principes procurare debent; inter quas tẽperantia magnam & admirabilem vim habet ad amorem Principi conciliandum, (vt suprà diximus) multumque valet vt exemplo suo Principes iis vulneribus medeantur, quæ rebuspublicis infligit voluptatum turpitudo; & vitiosorum ac deliciis deditorum hominum proiectos ad libidinem effrenatosque impetus retardent.

Mõbr. Rusc. in hist. Neapol. in addit. ad Collen. lib. 7. c. 1.

Cap. XXIII.

De Principis prudentia.

Mora-

MORALIVM omnium virtutũ Christiani Principis ducem & magistram oportet esse prudentiam, quæ eas dirigat, modumq; & mensuram præscribat. Hęc (teste Cicerone) viuēdi est ars, vt salutis medicina. Res etiam omnes seruire prudentiæ; auctor est Menander: additque Sophocles, reginam ac dominam omnium esse, quoniam (vt ille dicit) nec fallere vult, nec falli potest. adeò vitæ humanæ necessaria, vt non defuerit ex Philosophis quidam, qui omnes morum virtutes ad prudentiam reuocauerit, nec aliam virtutem esse asseuerauerit. sed in hoc falsus est. Verè tamen illud dicitur, prudentiam omnium virtutum ducem & magistrã esse, (vt antè diximus) quæ doceat, in qua consistant, mediocritatem; quæq; sit peculiaris quædam & à ceteris distincta virtus, & tamquam oculus eorum qui alios regunt: nam ceteræ virtutes (vt Aristoteles ait) superiorum inferiorumque sunt communes. Plato quoque affirmat, neminem, nisi prudentem, alios bene regere posse. Vt enim scribit Aurelius Victor in Traiani vita, duo sunt quæ ab egregiis Principibus exspectantur, sanctitas domi, foris fortitudo, vtrobiq; prudētia. Hãc ob rē Deo tantopere placuit Salomon, quoniam non honores, non diuitias, non salutem, non de inimicis vindictam, sed, vt regnũ sibi ab eo creditum rectè administraret, sapientiam

Libro 5. de fin.

Apud Stobaeum.

Lib. 1. Polit. cap. 3.

Plato in Menone.

Aur. Vict. in Traiano.

3. Reg. 3.

& prudentiam, tanquam rem ad regium munus præclarè obeundam vtilissimam, ab eo postulauit. Hæc autem prudẽtia vera esse debet, non simulata; Christiana, non Politica; solida virtus, non fallax astutia; vt à nobis initio huius secundi libri dictum est: cuiusmodi etiam oportet esse omnes Christiani Principis virtutes. Prudentiæ consequendæ maximũ adiumentũ ac subsidium in eo positum est, vt exemplo Dauidis, Salomonis, Iosaphati, & aliorum Regum quibus inerat Numinis metus, hæc à virtutum omnium ac bonorum fonte auctoreque Deo petatur, & animus virtutibus excolatur, Vt enim gustatus corruptus de saporibus malè iudicat; sic animus aliqua perturbatione deprauatus excæcatur, & de rebus rectè iudicare nõ potest. Quæ caussa impulit Aristotelem vt diceret, prudentem illum esse nõ posse, qui non sit virtutis cultor. Et licet ad hoc probandum nulla alia suppeterent exempla, (quibus certè abundamus) Salomonis tamen satis superque est: quandoquidem vt sanctum Dei timorem abiecit, statim in magnam delirationem amentiamque prolapsus est, ex omnium mortalium sapientissimo insanissimus factus. Certumque illud, qui non est in seipso regendo prudens, eum in familia gubernanda, ciuitatibus, prouinciis regnisque administrandis minùs gnarum prudentemque futurum. Propterea ad

hanc

hanc rem multum conferunt artes ac morum disciplinæ, quæ moderandorum affectuum animi & familiæ ac Reipubl. gubernandæ præcepta tradunt. Historiarum præterea lectio magna est prudentiæ magistra, cùm ex præteritis futura cõiiciamus. Quamobrem conandum est Principi, vt memoria teneat, quæ antecedentium Regum temporibus acciderunt, quando quibusve præsidiis & adiumentis fuerit illud sapientiùs administratum, vt eisdem vtatur. Nam eædem causæ eosdem communiter effectus producunt; quique fuerunt, erunt aliquando. Nec minùs illi cognita esse debent, quæ mali Reges adhibuerunt; vt ab iis sibi temperet; ne in eas calamitates incidat, in quas prolapsi sunt, &, dum regna vexat, amittat, sicuti aliqui perdiderunt. Quæ omnia Princeps cùm ex cõmuni aliorum regnorum ac Prouinciarum historia discet; tum maximè ex regnorum suorum monumẽtis: in quorum lectione versatũ esse oportet Principem, qui propositum sibi scopũ optat attingere. Sed secundùm Deum Principem Christianum iuuant vt maximè cõsilia hominum sapientum ac fidelissimorum, quos ardẽs studium Principi suo obsequendi & boni publici cura tenet: quos lateri suo affixos semper habere debet, si officio velit rectè fungi; eosque in consultationem admittere, non quæ de rebus leuibus ac facilibus, vsuq; notissimis,

ſed quæ de grauibus, difficillimis, & obſcuris ſuſcipiatur. nam, illorum conſilio & ductu neglecto, in magnum ſeipſum regnaque ſua perdendi diſcrimen Princeps coniiciet. Sed, vt hoc argumentum expediamus, oſtendamus proximo capite quàm neceſſarium ſit Principi conſilium, acturi in aliis in ſequentibus de virtutibus & qualitatibus Conſiliariorum Principum, & iis quæ præſtare debent, vt probè officium ſuum exſequantur.

Capvt XXIV.

Quàm neceſſarium ſit Principi conſilium.

In lib. de ſacri conſ. conſul p. 1. q. 1.

Gabriel Paleottus, eruditiſſimus & ampliſſimus Cardinalis, admirabiliter probat, conſilia Principibus eſſe perneceſſaria, trahiturque hæc neceſſitas in primis ex hominis miſeria & imbecillitate; quæ adminiculis & auxiliis multis indiget. Vnuſquiſque, licet priuatus ſit, in rebus quibus pondus magnum ac difficultas ineſt, conſilio eget, ſibique fidere non debet, tam ob ſui ingenij debilitatem, quàm ob vim magnã perturbationum quæ mentem excæcant, & voluntatem præcipitem agunt. Vera prudentia non tantùm docet vt per nos agamus quæ nobis ex officio ſunt præſtanda, ſed ab aliis etiam adiumenta & cõſilia quæramus. quod ſignum eſt animi docilis, blandi, & diſcipli-

næ amantis. Atq; hæc docilitas pars eſt prudentiæ, vt Ariſtoteles & D. Thomas docent. Qui verò regulam hanc non ſequitur, ſibi nimiùm placet ac præſidit, Deumque tentat, dum ab ipſo relicta ſubſidia negligit, nec viam ingreditur, quam, ne laberemur, præmuniuit. Sicut enim Deus cùm poſſit omnia per ſe facere, nec creatis ad agendum indiget: iis tamen, vt bonitatem ſuam magis oſtendat, mediis & adiutricibus ac veluti inſtrumentis quibuſdam in regendis inferioribus rebus vtitur: ſic homines tanquã miniſtros adhibet ad opem aliis ferendam, atque etiam ne quis ſic rebus omnibus inſtructus munitusque ſit, vt aliorum ſubſidia non requirat, ſed potiùs inopiam & infirmitatem ſuam cognoſcens ſubmittat ſeſe, aliorumque ſuccurrat egeſtati, & Domini benignitatem admiretur, qui mutuis adiumentis hominem erigit, iuuat, & fulcit. Propterea Spiritus ſanctus ait: *Ne ſis ſapiens apud temetipſum.* Item: [a] *Qui autem ſapiens eſt, audit conſilia.* & alibi: *Fili, ſine conſilio nihil facias.* Ea de cauſa S. Bernardus, *Omnia*, inquit, *illi deſunt, qui nihil ſibi deeſſe putat.* & ſanctus Auguſtinus: *Homo dum ſibi ſufficere delegit, ab illo, qui verè ei ſufficit, defecit.* S. Paulus de Deo loquens; *Quis*, inquit, *conſiliarius eius fuit:* Ex quibus colligit D. Ioannes Chryſoſtomus, ſolius DEI proprium eſſe, nullius egere conſilio; omnes autem homines aliorum conſi-

Ariſtotel. 3. Eth. c. 3.
D. Thc. 2. 2. q. 49. art. 3.
Prouer. 3.
a *Prouer. 12.*
Eccl. 32.
Libro 2. de conſid.
Lib. 14. de ciuit. Dei, cap. 13.
Rom. 11.
Chryſoſt. hom. de ſeren. repreh.

consiliis vti debere. atque hæc est prima caussa cur cõsilium ab aliis capere debeant Principes, cùm eadem, qua cæteri, imbecillitate atque ignorantia laborent. Cæterùm huius rei efficacior ratio ex eo sumitur, quòd Principes personæ sint publicæ, Reipubl. capita, supremi Domini Magistri & duces cæterorum, quorum potestati vita & mors subditorum populorum subiecta sit. Quòd enim aliquis Princeps sit, Rex magnus, orbisque Monarcha, non propterea eo ipso maiori prudentia instructus est, sed occasionẽ habet breui tempore vsu & experientia illam faciliùs consequendi, quàm qui eadem potestate nõ pollent. Idcirco tenetur Princeps, cùm se res graues offerunt, in consilium adhibere homines scientia excultos, & præclara conscientia, quando ex illorum deliberationibus Reip. salus aut pernicies dependet. Vt enim nõ potest Princeps per se ipsum expedire omnia quæ ad regnum suum pertinent, sed opera & auxilio eget Proregũ, Præsidum, Legatorum, Gubernatorum, Administrorum: sic ex seipso omnia cognoscere, atque ita comprehendere nequit, vt nullo indigeat, qui consiliis eius lucem adferat, & auxilietur. Quare sunt qui Principis consilium animam, rationem, mentemque Reipub. vocẽt; hinc vt intelligamus, sicuti corpus sine anima corrumpitur, & homo absq; mente & ratione mutæ animanti simillimus

est,

eſt, ita Rempubl. ſublato conſilio, vita priuari atque interire. quam in ſententiã à poëta Horatio dictum: *Vis conſilij expers mole ruit ſua.* Theopompus, Lacedæmoniorum Rex, quærenti qua ratione quis fidele & perpetuum ſeruaret regnum, *Si amicis*, inquit, *iuſtam admonendi libertatem concedat, ac ſubditos, quatenus efficere poſsit, nõ negligat lædi.* Hoc impulit Alexandrum Seuerum Imperatorem, nullam vt grauiorem conſtitutionem ſanciret ſine multis Iuriſperitis, & doctiſſimis ac ſapientiſſimis viris: quos cùm audiſſet, ita; vt res poſcebat, emẽdabat ac corrigebat quod antea ſtatuerat; cumq; mater ei diceret, debiliorem ſibi & contemptibiliorem imperij poteſtatem feciſſe; ille reſpondit, *Sed ſecuriorem atque diuturniorem.* Hãc etiam ob cauſam Theodoſius ac Valentinianus Imperatores ad Senatum ita ſcripſere: *Bene cognoſcimus, quod veſtro conſilio fuerit ordinatum, id ad beatitudinem noſtri imperij & ad noſtram gloriam redundare.* Quin & Polycrates ſcribit, fieri non poſſe vt Princeps Rempubl. bene adminiſtret, niſi à prudentibus viris conſilium petat. & Ariſtoteles in epiſtola ad Alexandrum Magnum, *Rerum humanarum*, inquit, *auguſtiſsimum eſt, conſultatione vti: nam eius ope, quod melius ac vtilius eſt, inuenitur.* Plato conſilium rem ſacram appellat. Sed præter has rationes alia eſt etiam, quæ ex vſu ſumitur & conſuetudine nationum omnium, ac rerum-

Lib. 3 Car. ode 4.

Plutarch in Apoph. Lac.

Lamprid in Seuero.

L. human. C. de leg.

In Rhet. ad Alex. in ep. operis præf. t. Pla. in Th. teog. ſiue de ſapient. ... Principe.

rerumpub. benè constitutarum, & sapientum fortissimorumq; Principum, qui probè intellexerunt, non alia via, quàm consultatione, suo muneri satisfacere, aut imperia sua conseruare posse, &, quemadmodũ lex quędam dicit, dubium nõ esse, quin res omnes, quæ consilio reguntur, prosperè cedant, firmaque sint, & stabilia; vbi verò consilia desunt, regnorum & imperiorum euersionẽm adesse, vt docet Sallustius his verbis: *Omnia regna, ciuitates, nationes vsque eò prosperum imperium habuerunt, dum apud eos vera consilia valuêre. Vbicunque autem gratia, timor, voluptas ea corrupêre, pòst paulo imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremò seruitus imposita est.* Eem ob causam, cùm inaugurantur Reges, iurant seruaturos se leges, ius, & Ecclesiæ sacrosanctæ pacem, & addunt hæc concepta verba, *Sicut in consilio fidelium meorum meliùs potero inuenire.* Nec solùm hoc faciunt sæculi Principes, sed etiam Pontifex maximus, vt in suo doctissimo libro de Consultationibus sacri Consistorij auctor est Paleottus, Cardinalis illustrissimus; scribitque in libro qui inscribitur Diurnum Bibliothecæ Vaticanæ, &in Recompilatione Canonum Cardinalis Deusdedit, reperiri antiquam formam professionis fidei summorum Pontificum, in qua habentur hæc verba: *Si qua verè emerserint contra canonicam disciplinam, ego cum filiorum meorum*

Sallust. de rep. ordin.

In lib. Pontif. vbi ponitur iur.

rum S.R.E. Cardinalium con silio, directione; & rememoratione, ministerium meum geram, & emendari curabo. Quod etiam in rebus grauioris momenti obseruat. Si ergo summus Pontifex, Dei in terra vicarius, & omnium Christianorum Principum pater & magister, promittit se Patrum purpuratorum sententiam exquisiturum; cur aliorum consilium non capient Principes, quibus nec tam firma ac secura promissio, nec fauor aut diuinum lumen? Christus enim singulariter pro Petro rogauit, eiq; se adfuturum pollicitus est: quod aliorum Principum nulli promisit. *Lucæ 22.* Præterea, consultatione vti, valet ad Principis cõmendationem & bonam existimationem, & ad conciliandam auctoritatem ac pondus eius legibus, decretis, atque mandatis. Cùm enim in deliberationẽ vocata sunt, & ad consilium ac sententiam prudentium & reip. commodis studentium hominum, quasi ad regulam, diriguntur; tunc omnes non solùm eius voluntati suas submittunt, sed etiam sensus ad illius iudicium & sententiam accommodant: quam credunt ideo ab errore magis alienam, quòd fuerit diligenti examine discussa, & hominum, qui iudicandi vi maximè pollent, consilio probata. Neque verò existimet Princeps ob petitũ ab aliis consilium quidquã sibi de maiestate & dignitate decedere. non enim consultat, aut aliorum sensus exquirit, quasi

qui

qui debeat eorum iudicio ſtare, & quæ probant exſequi; nec eius ſumma poteſtas huic rei alligata eſt; ſed vt multorum examine rebus expenſis, quæ dubia ſunt, certiùs reſoluat. Qua in re non tam multitudo, quàm melior ac ſanior pars; ſequenda eſt. Quanquam, cùm Conſiliarij omnes in eandem ſententiam conuenerint, videndum diligenter Principi ne ab ea deflectat, & contrariæ inſiſtat viæ: non quòd in eius poteſtate non ſit ab ea reſilire, ſed vereri debeat ne minùs certa ſint & ſecura, quæ viri ſapientes (cuiuſmodi eius Conſiliarij creduntur) improbarunt. Itaque laudatur maximè vox illa Imperatoris, tanto Principe digniſſima, cùm dixit, velle ſe, licet legibus alligatus non eſſet, ex earum tamen præſcripto viuere. Fieri quidem poteſt, ſit vt interdum Princeps tam ſapiens, & longo rerum vſu exercitatus, vt in paucis admodum conſilio egeat: hoc tamen perrarò accidit. nam tot, tam variæ & ancipites ac implicatæ pacis ac belli tempore res Principi offeruntur, & in vnaquaque tam multa, quæ illam circumſtant, expendenda ſunt, (quorum vnum ſi deſit, res mutetur & varietur) vix vt fieri poſſe videatur, quin aliquo indigeat, qui viam illi aperiat ad veritatẽ meliùs indagandam. Nam mens hominis anguſtis admodum finibus circumſcribitur, & plus vident oculi quàm oculus; fitque, Deo permittente, vt qui ſibi

L. digna vox C. de leg.

nimiùm

nimiùm fidit, suoque consilio nititur, cadat; stet verò qui præsidiis sibi à Deo, ne labatur, datis vtitur. Qua de causa per Salomonem Spiritus sanctus dixit: *Dissipantur cogitationes, vbi non est consilium; vbi verò sunt plures consiliarij, confirmantur*. & alio loco: *Salus autem, vbi multa sunt consilia*. Quod quidem vsque adeò verum est, vt, si scientia à consilio capiendo Principem auocauerit, expediret illum minùs scientem & iudicij debilioris esse, vt sibi diffidens bonos Consiliarios adhiberet, à quorum prudentia penderet; &, quod sibi deesse cerneret, suppleret. Quamobrem, vt ex historiis discimus, Reges nonnulli (licet imprudenti consilio) noluerunt hæredes suos litteris operam dare; ne rerum cognitione cum summa potestate coniuncta, multum sibi fidentes, aliorum asperna-rentur consilium, & omnia pro suo arbitrio ac libidine administrarent. Quàm certè rationem adferebat Ludouicus XI. Galliæ Rex, cur Carolum VIII. filium litteras scire nollet; quòd ipse ductum suum secutus, in multas ærumnas incidisset. Atque hæc de necessitate consiliorum, quibus magni Principes egent: videamus nunc quales debeant esse Consiliarij; quidque illis faciendum sit, vt propositum sibi finem teneant.

Prouerb. 15. *Prouerb. 11.* *Card. Paleot. de sacri consi. consul. p. 1. q. 2.* *Bod. lib. 3. de Rep. c. 1.*

(:)

CAPVT XXV

De partibus ac virtutibus Consiliariorum Principis.

VT alteri quis fidat, eiusq; verbis fidem adhibeat, tria necessaria esse docet Aristoteles: quæ sumuntur ex eo qui dat consilium, cui datur, & rebus de quibus consilium suscipitur. Sunt autem prudentia, amicitia seu beneuolentia, & virtus. Prudentia, vt probè intelligat quæ dicit, nec fallatur: amicitia, quia facilè inducimur ad credendũ iis qui nos amant, bonumque nostrum desiderant & procurant: virtus denique ad id, quod optat, persuadendum omnium maximè vim habet. nam cùm veritatis amatorem studiosumque virtutis arbitratur, eum nullus credit mentiri, & sibi imponere velle. Itaque etsi Princeps in hominibus ad cõsilium suum deligendis spectare debet partes illas quas Aristoteles proponit, & de quibus postea acturi sumus; tamen nullius rationem maiorem habere debet, quàm virtutis: quia hæc sola per se laude & honore digna est; cæteræ, si ea desit, magni æstimandæ non sunt: certusque est Princeps, vbi vera & solida est virtus, fallendi voluntatem esse non posse. Cùm verò homines in virtute fundati Deo etiam nitantur, paucisq; contenti fallacem aulæ splendorem fugiant; enitendum est magna cura Principi, vt vndique

Arist. lib. 8. Rhet. ad Theod. c. 1.

que illos conquirat, & verborum blanditiis, promissionibus, beneficiis, & (si opus fuerit) precibus, ad suum obsequium pelliciat: neç perire, sed augeri sibi auctoritatem putet, si hominem virtute ac prudentia insignem roget vt sibi deseruiat. hac enim ratione declarat, se virtutem magni facere & honorare, nec ignorare quantum hæc vtilitatis rebus suis adferre possit: quæ tanta subinde est, vt quod opibus, militaribus copiis, & omni potentia Princeps consequi nequit, id aliquando Consiliarius prudens & virtute præditus perficiat, & ad exitus optatos perducat. Quapropter virtutem oportet esse omnis boni consilij fundamentum: nam, vt inquit S. Ambrosius, *Quis è turbida aqua potum petat? quis in cæno fontem requirat? quis vtilem alienæ causæ iudicet, quem videt inutilem vitæ suæ? quo nam modo eum potes iudicare consilio superiorem, quem vides inferiorem moribus?* Idcirco cùm in conuentu quodam Lacedæmoniorum homo quispiam, Demosthenes nomine, turpitudine vitæ infamis, probam & honestam sententiam aliquando dixisset; Præses iussit ex iis, qui aderant, viro cuidam iustitia præstanti vt idem cõsilium daret: quod vbi dedit, ab vniuersis acceptum est, eoq; facto declaratum quanti virtutem æstimarent; & eam rempub. saluam esse non posse, quæ Consiliariis turpis vitæ hominibus vteretur. Aristoteles

Lib. 2. Offic. c. 8. & 12.

Gell. lib. 18. cap. 3. Plutarch in Polit.

Arist. lib. 5. Pol. c. 9. Plato in Gorgia. In l. multũ. C. Si quis alter vel sibi. Nazian. in Carm.

alio in loco & Plato docent, ad absolutionem & perfectionem humanarum actionum tria esse necessaria: scire, velle, & posse; aut, vt dixit Baldus, scientiam, voluntatem, potestatem. Sed meliùs S. Gregorius Nazianzenus declarat ea, quibus ornatum esse conuenit Consiliarium, quæ tria sunt: rerum vsus, magna caritas, & in dicendo libertas. *Nam trina*, inquit, *cùm sint, vt vetus sensit cohors, pollere debet optimus monitor quibus, Rerum vsus, ingens caritas, os liberum: In me requires prorsus ex tribus nihil.* At rerum vsus & experientia necessaria admodum est ei, qui consilium est daturus. Vt enim de rebus bellicis non rectè disserit, qui bello nunquam interfuit; nec de maritimis, qui non nauigauit; nec de mercaturà, qui negotiator non est; nec de agrorum cultura, qui non est colonus; nec de aliis artibus & scientiis rudis planè, & earum notitiam non assecutus: sic nemo de ignotis benè iudicat, nec bonum consilium dat iis de rebus, quarum experientiam non habet. Ob quam causam dixit Cicero: *Ad consilium de Republ. dandum caput est, nosse rempublicam.* Nam sicuti si quis Grammaticum se profiteatur Grammaticæ ignarius, vel medicum agat, qui operam medicinæ non dedit, ridiculus habebitur: sic cæcetur oportet, & tenebras veriùs quàm lucem cæteris adferat Consiliarius inscius planè & imperitus earum rerum, quæ in consi-

Cicer. lib. 4. de Orat. 2. Tusc. quæst.

consiliis Principum aguntur; neque longâ experientiâ vsum habens imperij tuendi administrandiq́ue. Primùm igitur quod cuiusque Principis consiliario inesse debet, est notitia & experientia rerum ad imperij ac principatus conseruationem, ad pacem & bellum, ad ærarium & fiscum regium, ad annonam, ad leges, & eius generis res alias pertinentium: tantoq́ue magis oportet peritum & versatum in rebus esse, quanto maior est Princeps cui deseruit, & grauiores causæ quæ in consilio pertractantur. Neque enim satis est prudentē esse, & in aliqua re exercitatum, cætera vt omnia calleat; aut de rebus quæ ad pacem spectant, optimè posse iudicare, vt de bellicis etiam rectam sententiam ferat. Quare expedit Principem assumere in Consiliarios viros ita sapientes, & rerum omnium peritos, vt in quouis negotio, quod occurrerit, prudens & certum consilium dare possint. Quòd si tales habere non possit, varios sanè pro negotiorum diuersitate: ad res bellicas expediendas viros militares; Iurisperitos ad iuris quæstiones explicandas; Theologos ad ea quæ conscientiæ propria sunt, ac Religionis; ratiocinatores ad pecuniarias rationes; denique ad vniuersam Reipubl. administrationem homines prudentes, politici status scientissimos, & in gubernationis laude claros. *Vnusquisq; enim*, vt ait Spiritus sanctus, *in arte sua sapiens est.* *Eccles.38.*

 Deinde

Deinde in illis eligendis videndum est, vt non hominum, sed officiorum ac munerum ratio habeatur. Consiliarij verò de iis quæ ignorant, & de nonnullis etiam quæ sciunt, secretò eos consulant, qui in materia, de qua agitur, admodum versati sunt, & exercitati. Nullus enim sic sapiens est, qui alio audito sapientior fieri non possit; siquidem dicit Spiritus sanctus, *Da occasionem sapienti, & addetur ei sapientia.* & alibi: *Audiens sapiens sapientior erit.* Ex tribus quæ Gregorius Nazianzenus in Consiliariis requirit, secunda est amicitia, seu beneuolentia, aut caritas: quæ aliud non est, quàm voluntas ac desiderium iuuandi & beneficio afficiendi eum, cui consilium datur, nulla habita proprij commodi ratione. Propterea S. Gregorius Pontifex, *Nullus tibi*, inquit, *fidelior esse ad consilium potest, quàm qui non sua, sed te diligit.* Cùm verò præcipuus finis, ad quem referenda sunt Principum consilia, sit salus imperij, statusq; conseruatio; hæc Consiliarij caritas aut beneuolentia comprehendit puram intentionem, magnum affectum, & constantem voluntatem, ea omnia, quæ esse perspexerit è re publica, consulendi ac suadendi, & quæ damnum inferre possint, dissuadendi ac remouẽdi: idq; tanta animi firmitate, vt Christianus & prudens Consiliarius nec gratiâ Principis, nec proprij vel quæstus spe, vel damni metu, mentem suam flecti ac mutari

Prouer. 9. Prouer. 1. Greg. lib. 1. epist. 33.

tati verba patiatur, ſed ad diuinæ Legis regulam ſua omnia conſilia dirigat, eaque ad Deum referat; & ſyncero ac fideli amore Principem ſuum & Rempub. complexus, in rationibus aperiendis Chriſtiani, prudentis, & pietatis ſtudio flagrantis hominis, & Dei miniſtri perſonam ſuſtineat atque exhibeat. De hiſce duabus rebus, de quibus locuti ſumus, fit mentio in quadam Partitarum lege, in qua dicitur, Principis Conſiliarios eſſe debere *amicos, eruditos, & cordatos*: quæ etiam colliguntur ex verbis Chriſti dicentis, patremfamilias ſuper omnia bona conſtituere eum, qui fidelis ac prudens ſeruus ſit. Quanquam (teſte D. Bernardo) pauci ſint huiuſmodi; vixque vnum reperias, in quo, ſi prudens eſt, non deſideretur beneuolentia; & qui, ſi fidelis eſt, & ex animo amicus, ſimul ſit prudens.

Part. 2. tit. 9. l.

Matth. 24.

Epiſt. 42.

CAPVT XXVI.

De tertio quod in Principum Conſiliarijs ineſſe debet.

TERTIVM quod ex D. Gregorij Nazianzeni ſententia in Conſiliario requiritur, nec minùs, quàm cætera, momentum habet, eſt in dicenda ſententia libertas. Hanc autem dico eſſe magni momenti & ponderis: quoniam vt nihil prodeſt mulierem concepiſſe, & in vtero fœtum læſum conſeruaſſe,

ſeruaſſe, ſi, cùm pariendi tempus inſtat, prolem in lucem effundendi vim non habeat; ſic exiguæ eſt vtilitatis, bonum Cõſiliarium prudentem eſſe, virtute flagrantem, & ſtudiosè præmeditatum quid ea in re, de qua deliberatur, faciendum ſit, ſi, quo tempore conſultandum eſt, & quod mente concepit, ac cogitatione complexus eſt, tanquam partus quidam foras fundendum eſt, libertate viq́ue dicendi careat. eſtq́ue ſimilis militi ab armis inſtructiſſimo, qui, dum pugnandum eſt, ex vagina gladium educere hoſtemq́ue ferire nequit. Et vt Ariſtotele auctore aliud eſt, eſſe virum bonum; aliud, bonum ciuem: ita aliud eſt, eſſe hominem prudentem, & virtutibus excultum; aliud, eſſe bonum conſiliarium: cuiuſmodi non erit, etiamſi prudens ſit, & virtute præditus, ſi de qua loquimur, libertate dicendi deſtituatur. Quam etiam dicendi libertatem in bono Conſiliario maximi ponderis propterea eſſe dixi, quòd rara ſit, & in paucis inueniatur, licet adeò ſit neceſſaria, vt officium ſuum rectè obeat. Duos lictores domeſticos & carnifices inteſtinos quiuis habet mortalis, amorem & timorem: ille deſiderio conſequendi, hic metu amittendi rem amatam, eum torquet & excruciat: atque hi duo tortores Conſiliarij animo obuerſantur, ne liberè loquatur & ſententiam dicat: nam interdum vt rem gratam faciat Principi, & eius voluntatem

Lib.3.Pol. cap.3.

tatem sibi deuinciat, interdum ne illum vel familiares illius offendat, aut tacet quod dicendum esset, aut frigidè verbisque implicatis & ambiguis suam profert sententiam; quodque peius est, aliter ac sentit dicit, vt Domino suo blandiatur: qua in re grauissimè in Deũ, in remp. & in ipsũ Principẽ peccat; huiusque criminis possit esse materia & grauitas tãta, vt dãna præstare teneatur, ex eo, quòd opinionẽ suam liberè atq; syncerè non dixerit, consecuta. Idcirco Spiritus sanctus de Consiliario loquens, ita Principem monet: *A Consiliario serua animam tuam. Priùs scito quæ sit illius necessitas; & ipse enim in animo suo cogitabit, ne fortè mittat sudem in terram, & dicat tibi, Bona est via tua; & stet è contrario videre quid tibi eueniat.* Eandemque ob caussam S. Ambrosius in epistola ad Imperatorem Theodosium loquens de Episcopo qui in rebus sacris & ad Religionem pertinentibus Principi consilium dare debet, sic ait: *Clementiæ tuæ displicere debet Sacerdotis silentium, libertas placere: nam silentij mei periculo inuolueris, libertatis bono iuuaris.* Sed hæc ignauia atque animi remissio in Consiliariis ex altera harum duarum caussarum gignitur: amore proprio, qui, vt antè dixi, cupiditate quæstus siue augẽdi siue cõseruandi, animũ Cõsiliarij oppugnat: vel mala & acerba natura Principis, consiliũ petentis ad speciẽ subinde officij sui & muneris ostentationẽ-

Thom. 2. 2. q. 62. art. 7. & q. 71. art. 3.

Eccl. 37.

Lib. 5. epistola 29.

 veriùs,

qui debeat eorum iudicio stare, & quæ probant exsequi; nec eius summa potestas huic rei alligata est; sed vt multorum examine rebus expensis, quæ dubia sunt, certiùs resoluat. Qua in re non tam multitudo, quàm melior ac sanior pars; sequenda est. Quanquam, cùm Consiliarij omnes in eandem sententiam conuenerint, videndum diligenter Principi ne ab ea deflectat, & contrariæ insistat viæ: non quòd in eius potestate non sit ab ea resilire, sed vereri debeat ne minùs certa sint & secura, quæ viri sapientes (cuiusmodi eius Consiliarij creduntur) improbarunt. Itaque laudatur maximè vox illa Imperatoris, tanto Principe dignissima, cùm dixit, velle se, licet legibus alligatus non esset, ex earum tamen præscripto viuere. Fieri quidem potest, sit vt interdum Princeps tam sapiens, & longo rerum vsu exercitatus, vt in paucis admodum consilio egeat: hoc tamen perrarò accidit. nam tot, tam variæ & ancipites ac implicatæ pacis ac belli tempore res Principi offeruntur, & in vnaquaque tam multa, quæ illam circumstant, expendenda sunt, (quorum vnum si desit, res mutetur & varietur) vix vt fieri posse videatur, quin aliquo indigeat, qui viam illi aperiat ad veritatẽ meliùs indagandam. Nam mens hominis angustis admodum finibus circumscribitur, & plus vident oculi quàm oculus; fitque, Deo permittente, vt qui sibi nimiùm

L. digna vox C. de leg.

nimiùm fidit, suoq́ue consilio nititur, cadat; stet verò qui præsidiis sibi à Deo, ne labatur, datis vtitur. Qua de causa per Salomonem Spiritus sanctus dixit: *Dissipantur cogitationes, vbi non est consilium; vbi verò sunt plures consiliarij, confirmantur.* & alio loco: *Salus autem, vbi multa sunt consilia.* Quod quidem vsque adeò verum est, vt, si scientia à consilio capiendo Principem auocauerit, expediret illum minùs scientem & iudicij debilioris esse, vt sibi diffidens bonos Consiliarios adhiberet, à quorum prudentia penderet; &, quod sibi deesse cerneret, suppleret. Quamobrem, vt ex historiis discimus, Reges nonnulli (licet imprudenti consilio) noluerunt hæredes suos litteris operam dare; ne rerum cognitione cum summa potestate coniuncta, multum sibi fidentes, aliorum aspernarentur consilium, & omnia pro suo arbitrio ac libidine administrarent. Quàm certè rationem adferebat Ludouicus XI. Galliæ Rex, cur Carolum VIII. filium litteras scire nollet; quòd ipse ductum suum secutus, in multas ærumnas incidisset. Atque hæc de necessitate consiliorum, quibus magni Principes egent: videamus nunc quales debeant esse Consiliarij; quidq́ue illis faciendum sit, vt propositum sibi finem teneant.

Prouerb. 15.

Prouerb. 11.

Card. Paleot. de sacri consis. consul. p. 1. q. 2.

Bod. lib. 3. de Rep. c. 1.

(:)

CAPVT XXV

De partibus ac virtutibus Consiliariorum Principis.

Arist. lib. 8. Rhet. ad Theod. c. 1.

VT alteri quis fidat, eiusq; verbis fidem adhibeat, tria necessaria esse docet Aristoteles: quæ sumuntur ex eo qui dat consilium, cui datur, & rebus de quibus consilium suscipitur. Sunt autem prudentia, amicitia seu beneuolentia, & virtus. Prudentia, vt probè intelligat quæ dicit, nec fallatur: amicitia, quia facilè inducimur ad credendū iis qui nos amant, bonumq́ue nostrum desiderant & procurant: virtus denique ad id, quod optat, persuadendum omnium maximè vim habet. nam cùm veritatis amatorem studiosumq́ue virtutis arbitratur, eum nullus credit mentiri, & sibi imponere velle. Itaque etsi Princeps in hominibus ad cōsilium suum deligendis spectare debet partes illas quas Aristoteles proponit, & de quibus postea acturi sumus; tamen nullius rationem maiorem habere debet, quàm virtutis: quia hæc sola per se laude & honore digna est; cæteræ, si ea desit, magni æstimandæ non sunt: certusq́ue est Princeps, vbi vera & solida est virtus, fallendi voluntatem esse non posse. Cùm verò homines in virtute fundati Deo etiam nitantur, paucisq; contenti fallacem aulæ splendorem fugiant; enitendum est magna cura Principi, vt vndique

que illos conquirat, & verborum blanditiis, promissionibus, beneficiis, & (si opus fuerit) precibus, ad suum obsequium pelliciat: neç perire, sed augeri sibi auctoritatem putet, si hominem virtute ac prudentia insignem roget vt sibi deseruiat: hac enim ratione declarat, se virtutem magni facere & honorare, nec ignorare quantum hæc vtilitatis rebus suis adferre possit: quæ tanta subinde est, vt quod opibus, militaribus copiis, & omni potentia Princeps consequi nequit, id aliquando Consiliarius prudens & virtute præditus perficiat, & ad exitus optatos perducat. Quapropter virtutem oportet esse omnis boni consilij fundamentum: nam, vt inquit S. Ambrosius, *Quis è turbida aqua potum petat? quis in cæno fontem requirat? quis vtilem alienæ causæ iudicet, quem videt inutilem vitæ suæ? quo nam modo eum potes iudicare consilio superiorem, quem vides inferiorem moribus?* Idcirco cùm in conuentu quodam Lacedæmoniorum homo quispiam, Demosthenes nomine, turpitudine vitæ infamis, probam & honestam sententiam aliquando dixisset; Præses iussit ex iis, qui aderant, viro cuidam iustitia præstanti vt idem cõsilium daret: quod vbi dedit, ab vniuersis acceptum est, eoq; facto declaratum quanti virtutem æstimarent; & eam rempub. saluam esse non posse, quæ Consiliariis turpis vitæ hominibus vteretur. Aristoteles

Lib. 2. Offic. c. 8. & 12.

Gell. lib. 18. cap. 3.
Plutarch. in Polit.

Arist. lib. 5. Pol. c. 9. Plato in Gorgia. In l. multũ. C. Si quis alter vel sibi. Nazian. in Carm.

alio in loco & Plato docent, ad absolutionem & perfectionem humanarum actionum tria esse necessaria: scire, velle, & posse; aut, vt dixit Baldus, scientiam, voluntatem, potestatem. Sed meliùs S. Gregorius Nazianzenus declarat ea, quibus ornatum esse conuenit Consiliarium, quæ tria sunt: rerum vsus, magna caritas, & in dicendo libertas. *Nam trina, inquit, cùm sint, vt vetus sensit cohors, pollere debet optimus monitor quibus, Rerum vsus, ingens caritas, os liberum: In me requires prorsus ex tribus nihil.* At rerum vsus & experientia necessaria admodum est ei, qui consilium est daturus. Vt enim de rebus bellicis non rectè disserit, qui bello nunquam interfuit; nec de maritimis, qui non nauigauit; nec de mercaturà, qui negotiator non est; nec de agrorum cultura, qui non est colonus; nec de aliis artibus & scientiis rudis planè, & earum notitiam non assecutus: sic nemo de ignotis benè iudicat, nec bonum consilium dat iis de rebus, quarum experientiam non habet. Ob quam causam dixit Cicero: *Ad consilium de Republ. dandum caput est, nosse rempublicam.* Nam sicuti si quis Grammaticum se profiteatur Grammaticæ ignarus, vel medicum agat, qui operam medicinæ non dedit, ridiculus habebitur: sic cæcetur oportet, & tenebras veriùs quàm lucem cæteris adferat Consiliarius inscius planè & imperitus earum rerum, quæ in consi-

Cicer. lib. 4. de Orat. 2. Tusc. quæst.

consiliis Principum aguntur; neque longâ experientiâ vsum habens imperij tuendi administrandiq́ue. Primùm igitur quod cuiusque Principis consiliario inesse debet, est notitia & experientia rerum ad imperij ac principatus conseruationem, ad pacem & bellum, ad ærarium & fiscum regium, ad annonam, ad leges, & eius generis res alias pertinentium: tantoq́ue magis oportet peritum & versatum in rebus esse, quanto maior est Princeps cui deseruit, & grauiores causæ quæ in consilio pertractantur. Neque enim satis est prudentē esse, & in aliqua re exercitatum, cætera vt omnia calleat; aut de rebus quæ ad pacem spectant, optimè posse iudicare, vt de bellicis etiam rectam sententiam ferat. Quare expedit Principem assumere in Consiliarios viros ita sapientes, & rerum omnium peritos, vt in quouis negotio, quod occurrerit, prudens & certum consilium dare possint. Quòd si tales habere non possit, varios sanè pro negotiorum diuersitate: ad res bellicas expediendas viros militares; Iurisperitos ad iuris quæstiones explicandas; Theologos ad ea quæ conscientiæ propria sunt, ac Religionis; ratiocinatores ad pecuniarias rationes; denique ad vniuersam Reipubl. administrationem homines prudentes, politici status scientissimos, & in gubernationis laude claros. *Vnusquisq; enim*, vt ait Spiritus sanctus, *in arte sua sapiens est*. *Eccles. 38.*

Deinde in illis eligendis videndum est, vt non hominum, sed officiorum ac munerum ratio habeatur. Consiliarij verò de iis quæ ignorant, & de nonnullis etiam quæ sciunt, secretò eos consulant, qui in materia, de qua agitur, admodum versati sunt, & exercitati. Nullus enim sic sapiens est, qui alio audito sapientior fieri non possit; siquidem dicit Spiritus sanctus, *Da occasionem sapienti, & addetur ei sapientia.* & alibi: *Audiens sapiens sapientior erit.* Ex tribus quæ Gregorius Nazianzenus in Consiliariis requirit, secunda est amicitia, seu beneuolentia, aut caritas: quæ aliud non est, quàm voluntas ac desiderium iuuandi & beneficio afficiendi eum, cui consilium datur, nulla habita proprij commodi ratione. Propterea S. Gregorius Pontifex, *Nullus tibi*, inquit, *fidelior esse ad consilium potest, quàm qui non sua, sed te diligit.* Cùm verò præcipuus finis, ad quem referenda sunt Principum consilia, sit salus imperij, statusq; conseruatio; hæc Consiliarij caritas aut beneuolentia comprehendit puram intentionem, magnum affectum, & constantem voluntatem, ea omnia, quæ esse perspexerit è re publica, consulendi ac suadendi, & quæ damnum inferre possint, dissuadendi ac remouēdi: idq; tanta animi firmitate, vt Christianus & prudens Consiliarius nec gratiâ Principis, nec proprij vel quæstus spe, vel damni metu, mentem suam flecti ac mutari

Prouer. 9.
Prouer. 1.
Greg. lib. 1. epist. 33.

tari

tari verba patiatur, sed ad diuinæ Legis regulam sua omnia consilia dirigat, eaque ad Deum referat; & syncero ac fideli amore Principem suum & Rempub. complexus, in rationibus aperiendis Christiani, prudentis, & pietatis studio flagrantis hominis, & Dei ministri personam sustineat atque exhibeat. De hisce duabus rebus, de quibus locuti sumus, fit mentio in quadam Partitarum lege, in qua dicitur, Principis Consiliarios esse debere *amicos, eruditos, & cordatos*: quæ etiam colliguntur ex verbis Christi dicentis, patremfamilias super omnia bona constituere eum, qui fidelis ac prudens seruus sit. Quanquam (teste D. Bernardo) pauci sint huiusmodi; vixque vnum reperias, in quo, si prudens est, non desideretur beneuolentia; & qui, si fidelis est, & ex animo amicus, simul sit prudens.

Part. 2. tit. 9. l. 5.

Matth. 24.

Epist. 42.

CAPVT XXVI.

De tertio quod in Principum Consiliarijs inesse debet.

TERTIVM quod ex D. Gregorij Nazianzeni sententia in Consiliario requiritur, nec minus, quam cætera, momentum habet, est in dicenda sententia libertas. Hanc autem dico esse magni momenti & ponderis: quoniam vt nihil prodest mulierem concepisse, & in vtero fœtum illæsum con-

tatem sibi deuinciat, interdum ne illum vel familiares illius offendat, aut tacet quod dicendum esset, aut frigidè verbisque implicatis & ambiguis suam profert sententiam; quodque peius est, aliter ac sentit dicit, vt Domino suo blandiatur: qua in re grauissimè in Deũ, in remp. & in ipsũ Principẽ peccat; huiusque criminis possit esse materia & grauitas tãta, vt dãna præstare teneatur, ex eo, quòd opinionẽ suam liberè atq; syncerè non dixerit, consecuta. Idcirco Spiritus sanctus de Consiliario loquens, ita Principem monet: *A Consiliario serua animam tuam. Priùs scito quæ sit illius necessitas; & ipse enim in animo suo cogitabit, ne fortè mittat sudem in terram, & dicat tibi, Bona est via tua; & stet è contrario videre quid tibi eueniat.* Eandemque ob caussam S. Ambrosius in epistola ad Imperatorem Theodosium loquens de Episcopo qui in rebus sacris & ad Religionem pertinentibus Principi consilium dare debet, sic ait: *Clementiæ tuæ displicere debet Sacerdotis silentium, libertas placere: nam silentij mei periculo inuolueris, libertatis bono iuuaris.* Sed hæc ignauia atque animi remissio in Consiliariis ex altera harum duarum caussarum gignitur: amore proprio, qui, vt antè dixi, cupiditate quæstus siue augẽdi siue cõseruandi, animũ Cõsiliarij oppugnat: vel mala & acerba natura Principis, consiliũ petentis ad speciẽ subinde officij sui & muneris ostentationẽ-

Thom. 2. 2. q. 62. art. 7. & q. 71. art. 3.

Eccl. 37.

Lib. 5. epistola 29.

 veriùs,

veriùs, quàm vt noſcat & eligat quod meliꝰ eſt, cùm, quid facere velit, iam animo conſtitutũ habeat, ſibiq; à quopiam contradici ægerrimè ferat; quod etiam irati vultus ſignis prodit. quod conſultationibus maximè perniciosum eſt; & magnam occaſionem dat Conſiliariis, vt non iam quod expedit, quàm quod gratum eſt & iucundum Principi, reſpõdeant; vt ſcribit Plutarchus, explicans quid inter verum amicum & adulatorem interſit: qui etiam refert, (quod ſuprà citauimus) Theopõpum, cùm rogaretur qua ratione quis fidele regnum ſeruaret, hoc reſponſum dediſſe: *Si iuſtam dicendi libertatem amicis permittat, & ſubditorum, quantum fieri poteſt, vindicet iniurias.* Atque vt huic incommodo tam graui & noxio occurratur, quidam ex prudentibus & ſtatus adminiſtrandi peritis cenſent optimum fore, ſi Princeps, de quibus conſultandum eſt, conſilio ſuo ea verborum forma ac rationum moderatione proponat, nemo vt intelligat quam in partem propendeat; ita enim liberiùs ac ſynceriùs quiſque ſententiam ſuam explicabit, & veritas apertiùs in lucem proferetur. Quòd ſi fortè quis quidpiam dixerit cum eius voluntate pugnans, nec offendatur, nec læſi animi det ſigna, ſed potiùs patienter & placidè animum addat; Traiani Imperatoris exemplo, cui inter alias virtutes hæc laudi datur; vel Imporatoris Adriani,

Plut. de diſfer. amici & adul.

Plutarch. in Apophth.

Card. Papienſ. in ep. ad Cardin. Mant.

Card. Paleot da ſacri conſ conſul. q. 44.

driani, Traiani successoris, de quo scribit Dion Cassius, pergratum illi fuisse quouis in negotio vel ab homine infimæ sortis cōmonefieri; vel Antonini Philosophi, qui affirmabat, æquius esse vt tot amicorum ac fidelium Consiliariorum sententiæ subscriberet, quàm vt illi se eius voluntati accommodarent. *Dion Cassius.*

CAPVT. XXVII.

Quid faciendum sit Principum Consiliariis, vt rectè munus suum obeant.

SI Principum Consiliarij sint qui esse debent, & ea prudentia, virtute, ac dicendi libertate, quā D. Gregorius Nazianzenus requirit, instructi; nostra opus non erit commonitione, vt intelligant quid faciendum illis sit, ne ab officio & proposito scopo in consiliis dandis aberrent: prudentia enim propria eos docebit negotiorum pondus & difficultatem; necnon quæ, & quibuscum, & intra quem modum esse debeat arcanorum in his custodia; quid etiam in consiliis cogitandis, conferendis, maturandis sit necessarium. Virtus verò & caritas eos permouebit, vt à Domino lucē, (sine qua incerta sunt consilia) qua collustrentur, postulent, & priuata commoda bono communi ac debitæ Principi suo fidelitati postponant. Hæc ipsa caritas efficiet vt vota sua amicitia vel inimicitia, æmulatione vel

vel inimicitia, æmulatione vel coniunctione, quæ fortè illis cum aliis Consiliariis intercedit, non definiant, sed eam sententiam quam veriorem iudicant, tamquam regulam suorum consiliorum, in conspectu Dei sequantur. nam turpe ac reprehensione dignissimum esset, si quis Consiliarius puriori sententiæ repugnaret, quòd ab inimico; & falsæ subscriberet, quòd ab amico profecta esset. Hæc eadem caritas & virtus docet ne contumax sit & præfractus; nec suam sententiam ita pugnaciter defendat, nemini vt cedere velit; nec etiam sic honoris cupidus, vt, si quid ab insequentibus meliùs dictum cognoscat, approbare nolit, ne, quod dixerit, reuocare videatur. Præcipuus enim viri sapientis & prudentis Consiliarij honor est, amare & amplecti veritatem, & Principis sui ac reipub. commodum cuilibet vanæ considerationi anteferre: nam nemo doctus vmquam (vt grauiter Cicero) mutationem consilij in melius inconstantiam esse dixit. (*Ad Attic. lib. 16 ep. 4.*) Quam etiam ob rem perutile est, multos ad consilium Principis admitti, vt, auditis variorum opinionibus, seligat & sequatur quam iudicat optimam. *Illud*, inquit Seneca, *superbum promissum, numquam sapientem facti sui pœnitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium.* (*Libro 4. de benef. c. 34. 35 &c.*) Quod idem docet D. Augustinus in suis Retractationibus, [a] D. Basilius, & [b] Cyprianus. Libertas denique faciet ne con-

a *In regul. breuior.*
b *Lib. 4 epistola 2.*

si'ŀarius hæreat ac turbetur, & à vero dicendo inani metu respectuue retardetur, sed, Deũ & offic j sui obligationem ob oculos sibi proponens, consilia sua verè ac syncerè & cum libera quadã modestia dirigat in reip. & Principis bonum: qui consiliorum omnium scopus ac finis est.

CAPVT. XXVIII.

Sine Deo consilium quoduis vanum esse, & intimam Principum amicitiam inconstantem.

CETERVM intelligat Princeps, eiusq; Consiliarij, nisi Deus consiliis intersit & assistat, quantumuis sese impendant fore vt errent; tandemque in malos consiliarios recidat, quidquid proprio quæstu & commodo incitati, quod Deo repugnet, & in commune damnum vergat, suaserint. quin etiam sæpenumero ab eo met Principe castigãdos, cui, Dei immemores, adulati sunt; & ipsum eorum consilium laqueum futurum, quo irretiantur; foueam, in quam cadant; crucem & patibulum, cui affixi cum Amano vitam ponant; capillos, quibus vt Absalom innexi sublimes pendeant; gladium, quo diuina iustitia, sicut Juditha Holoferni, sic illis caput amputet; denique vt sagittam, quæ in durum ac forte saxum immissa, in eum, qui eam iecerit, resiliat. Tritum enim est illud sermone prouerbium: *Esther. 6.* *2. Reg. 18.* *Iudith. 13.*

Malum

Malum consilium consultori pessimum. & Spiritus sanctus ait: *Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur.* ac per Iobũ: *Deus est, qui ponit humiles in sublime, & mærentes erigit sospitate: qui dissipat cogitationes malignorũ, ne possint implere manus eorum quod cœperint: qui apprehendit sapientes in stultitia eorum, & consiliũ prauorum dissipat.* Apprehendit (inquit) sapientes in stultitia eorũ, quòd etsi prudentes videntur, tamen insipientes sunt, & insanissimi, qui sapiẽtiã sibi sine Dei præsidio adscribunt. Dauid etiam, *Dominus*, inquit, *reprobat consilia Principum.* cui consentit Salomon his verbis: *Non est sapientia, non est prudentia, non est consiliũ contra Dominum.* & Isaias: *Inite consilium, & dissipabitur.* ac alio in loco: *Væ qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium: quorũ sunt in tenebris opera, & dicũt, Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruersa est hæc vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo, Non fecisti me; & figmẽtum dicat fictori suo, Non intelligis.* & capite insequenti: *Væ filij desertores, vt faceretis consilium, & non ex me; & ordiremini telam, & non per Spiritum meum. erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem.* Propterea concludit Ecclesiasticus: *Faciẽti iniquissimum consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde aduceniat illi.* Maximi certè refert, vt Principum Consiliarij verè sibi persuadeãt non esse cõsilium contra Dominum, & pessimum

Eccl. 27. Iob. 5. Prou. 21. Isaia 8. Isaia 29. Isaia 30. Eccl. 27. Vide Greg. Mor. lib. 6. c. 11. & 12.

con-

consilium in caput eius, qui dederit, tandem deuolui. Quid profuit Ioseph fratribus innocentem fratrem suum Ismaëlitis vendidisse, nisi vt illum suum atque Ægypti Dominum & Gubernatorem constituerent? Quò tandem recidit omnis ille Pharaonis conatus ad obterendum & exstinguendum Dei populum? an non redundauit in maius incrementum eorum, quos depressos ac exstinctos cupiebat, & in suiipsius ruiná, regnique vastitatem? Odium quo Dauidem Saul persequebatur, vtile fuit ad nomen illius illustrandum. Insidiæ atque calumniæ Chaldæorum Principum in Danielē ad Numinis suos protegentis, & malos punientis, prouidentiam ostendendam valuêre plurimum. Persecutio qua tyranni Ecclesiam Catholicam labefactare & in nihilum redigere tanta contentione conati sunt, in caussa fuit cur illa magis floreret, & tot fortissimorum martyrum exercitus de hoste triumpharēt. Etenim nullum consilium est aduersus Dominum quod ipse nō dissoluat. Nemo prudentiæ suæ fidat, nec sibi de familiaritate ac fauore Principis, aut qua per illū pollet auctoritate, blandiatur: nam fortunæ rota volubilis admodum est, vaga, & inconstans; nec alio modo sisti potest, quàm si quis, illi' temeritatem & inconstantiam cognoscens, illi non fidat, sed ea faciat, quæ teste Deo facere tenetur. Cùm hominum omnium,

Genes. 37. & 41.

Exod. 1. & 14.

1. Reg. 18. 19 & 23.

Daniel. 6.

tum

tum maximè Principium animus varius, instabilis, delicatus, ac vehemens est, expletur facilè, & tędio afficitur, od tque quod amabat, & quod oderat complectitur: vixque reperias qui in hoc periculoso sinu familiaritatis ac gratiæ Principum non iactetur, & naufragium non faciat; eoque facil ùs, quo secundior est ventus, & quo nobis mare magis blanditur, blandiendoque decipit. Ex hoc illud Sallustij: *Plerumque regiæ voluntates vt vehementes, sic mobiles, sæpe ipsæ sibi aduersæ.* Facilè enim cupiunt quod auersabantur, & oderunt quod amabant. Atque huius quidem rei quot exempla in historiis sacris ac profanis habemus! Amanus, cùm Assueri Regis quasi pater esset, & in eius regno secundas teneret, eius iussu patibulo, quod ipse Mardochæo erexerat, appensus, animam interclusit. Achitopel sibi manu propria mortem consciuit, quòd Absalom eius consilium respuisset. Quid dicam de Parmenione, fortissimo Duce, Alexandro Magno adeò caro & honorato? quid de Seiano, Tiberij temporibus in tantum potentiæ ac maiestatis euecto, vt illi cum Imperatore dignitatis esset certamen? quid de [a] Perennio & Cleandro, qui Imperatoris Commodi oculi duo vel brachia videbantur? quid de [b] Ablauio, qui sub Constantino Imperatore pila Fortunæ vocitatus est? quid de [c] Ruffino & [d] Eutropio, sub Arcadio? quid de

Sallust. de bell. Iugur.
Esther 7.
2. Reg. 17.
Plut. in Alexandro.
Suet. in Tiber. c. 55.
Tacit. Annal. lib. 4.
Dion. lib. 58.
a *Lampr. in Commodo.*
b *Sozim. lib 2.*
Eunap. de Vit. Phil.
c *Marcel in Chron.*
Socrates lib. 6 c 1.
d *Sozim. lib 5.*
Socr. lib. 6. cap. 5.

de [e] Stilicone, sub Arcadij fratre Honorio? quid de [f] Flauio Antiocho, sub Theodosio iuniore, Arcadij filio? an non omnes isti ex intima familiaritate & dignitate deiecti sūt, parsque eorum maximè, eorundem Principum, quibus erant acceptissimi, iussione miserandum in modum neci traditi sunt? Omitto Petrum Vineam, Frederico Imperatori II. à secretis, & amicum intimum; quem ille luminibus orbatū inimicis illudendum tradidit. Taceo [g] Petrum Brocam, ex chirurgo paupere sub Philippo Galliæ Rege, S. Ludouici filio, factum Galliæ Gubernatorem, eoque iubente in cruce præfocatum. Prætereo Ludouicum Luxemburgensem, S. Pauli Comitem, in eodem regno Equitum Magistrum, qui post summā potestatem iussu Ludouici Regis XI. (à quo illam acceperat) capite luit: Bernardum Cabreram, Petri IV. Aragonij Regis imperio peremptum; quem per vim quodammodo domo extractum, Consiliariorum Principē & regni administratorem constituerat: Ioannem Caraciolum, regni Neapolitani Scenarcham, Reginæ Ioannæ minori acceptissimum, qua etiam mandante peremptus est. Vnum pro omnibus exemplum Aluari de Luna satis est, si tamē vetustate ac tēporis diuturnitate memoriâ nō exciderit: quod si inobscurauit oblivio, recētia & nostri temporis exempla Cardinalis Vol-

e *Sozomen. lib 9 c. 4.*
f *Suidas & Bar. tom. 5. anno 431.*
g *Masson. lib 3.*
Cominens. Massonius lib. 4.
Surit. lib. 9. cap. 59.
Collen hist. Neap. lib. 5. cap. 23.

ſæi & Thomę Cronuelli huius rei veritatem edocere poſſunt: qui cùm ſub Henrico VIII. quodammodo Reges Angliæ fuiſſent, iudicum ſententiis damnati vitam amiſerunt; quemadmodum in Eccleſiaſtica noſtra hiſtoria de ſchiſmate Anglicano ſcripſimus. Hæc & eiuſdem generis exempla reperiet, qui veteres & recentes hiſtorias attentè legerit; ſimulq; intelliget, triſtes exitus, quos intimi Principum familiares habuere, ex eo potiſſimùm manaſſe, quòd abuſi familiaritate inſolentiùs ſe extulerint, nec Deum tamquam conſiliorum ſuorum teſtem ſpectarint, ſed Principibus ſuis gratificaturi diuinam Legem protriuerint, non tam ad illā quàm ad ſuum commodum, tamquam ad regulam, conſilia ſua dirigētes; falſa opinione decepti, nihil metuendum, ſi beneuolos Principes ſuos haberent, gratiam illam (quę vitro fragilior eſt) diuturnam ſibi ac perpetuam fore credentes.

Lib. 1. cap. 17. & 42.

Cap. XXIX.

Quomodo ab adulatoribus cauere ſibi debeat Princeps.

PRVDENTIA neceſſaria eſt Principi ad aliam rem magni momenti, vt nimirum amicum falſum cognoſcat, & à vero diſtinguat, & adulatorem à fido Cōſiliario internoſcere poſſit: quod tanti refert, vt neſciam an ſit aliud in Principe, ꝙ reip. interſit magis.

gis. Atq; vt intelligatur quanti hoc referat, præmittendum primò hominem corruptæ naturæ vitio sibi amicissimum esse, & intimis visceribus hunc amorem infixum tenere, quo cęcatus sibi blanditur, creditq; multo maiora meritis suis deberi præmia, atque se ob generis splendorem, vim ingenij, eruditionem, prudentiam, & alia animi corporisque ornamenta dignum esse qui cæteris anteponatur; eodem etiam amore impelli, vt se magni, alios nihili aut parui faciat. Hunc sui amorem Græci φιλαυτίαν vocant; quem dicunt cæcum esse, quòd homines excæcet, efficiatque vt seipsos non cognoscant: qui in Regibus & Principibus plus habet virium, ex eo enim quòd deliciis affluunt, quòd aliis imperent, quòd ab omnibus reuerētia quadam & honore colantur, incremēta magna accipit naturæ corruptio. Itaque Principes magis indigent cælesti gratia, vt seipsos & noscant & restringant, quàm priuati. Illud etiam ponēdum pro ratione habitudinis temperamenti & conditionis, alios aliis natura sua vitiis magis esse obnoxios. Alij enim ad ambitionem cupiditatesq; honorū, alij ad voluptates & oblectamenta corporis, quidam ad quæstū, alij ad iram & vindictam magis incitantur: denique quisque suos patitur manes, habetq; domesticum hostem, quocum bellum gerat. Sed hæ perturbationes animiq; motus

in Principibus magis efferuescunt, suntq; vehementiores, ob status (vt antè dixi) amplitudinem; & tanto in illis quàm in cæteris periculosiores, quanto liberiorem & à nullo pendentem dominatum exercent: possuntq; quod volunt, nemine illis vlla in re, quā libido suaserit, obsistēte. Cùm ergo eædem, quæ in aliis mortalibus, in Principibus etiam, (vtpote hominibus) perturbationes & turbidi animi motus dominentur, & ea ex caussa (quam attigimus) in illis concitatiores atque effrenatiores sint, si assentatorum blanditiis augeantur, & ardentes in animo Principis faces flatibus eorum, qui eas exstinguere debuissent, maiores vires accipiant: quid aliud sperandum est, quàm vt Princeps tanto incendio deflagret, & in cineres respub. redigatur? Sūma cura ab externis hostibus sibi cauent Principes, & in eam rem magno militum hastatorum ac satellitum septi sunt præsidio: & sibi non cauent ab falsis amicis, domesticisq; hostibus, quos in palatiis suis eo maiori cum periculo habent, quo blandiores sunt, ac intestini, sensimq; blandiendo perimunt. Nam nonnulli quibus ad palatia ædesq; regias patet ac accessus, & qui ad intimā Principum familiaritatem sunt admissi, cùm vidēt ad honorem & quæstum, quem aucupantur, nihil ita valere, ac Principis gratiā, (quę velut fons est, ex quo ambitionis suæ sitim insatiabilem

lem ſatiare tamen atq; exſtinguere ſe poſſe putant) ad hanc conſequẽdam omnes neruos intendũt, diligenterq; elaborant, vt intelligat non habere ſe ſeruos amãtiores ſui, aut fideliores, (amor enim naturaliter amorem gignit; nec homo eſt, ſed tigris, qui non diligit eum à quo ſe diligi videt) ea de cauſſa adulatores, cùm præſentes adſunt, ex Principis vultu pendent, in illius oculis fixi habitant; cum abſunt, ſignificant ſe illius deſiderio tabeſcere: nullus ſermo illis iucundus, qui cum illius laude coniunctus non eſt: interdiu illum cogitant, noctu ſomniant, & chamæleontis inſtar colorem affectumque Principis induunt, & tamquam in ſpeculo quam in Principe vident imaginem referunt: ſi ridẽtem adſpiciunt, in riſum ſoluuntur; ſi mæſtum, ad triſtitiã vultum fingunt; ſi ſtomachantẽ, iraſcuntur, & à ſeipſis decedũt; ſi afflictum & infirmũ, toto vultu palleſcunt: quodq; inflammati ac vehemẽtis amoris indicium eſt, æmulatione quadã alij aliis inuident; & licet inter ſe amorem ſimulent, tamen quiſque tentat alios de Principis beneuolentia deiicere, & ſibi ad illius familiaritatem maiores aditus munire, & (vt faciunt quos amor perdit) ſecluſo competitore ſiue riuali (vt dicitur) amare. Verùm in id maximè laborant, vt proprio & cæco amori adhæreſcentes, qui omnibus ineſt, (vt ſuprà diximus) furioſiùs verò & vehemen-

vel inimicitia, æmulatione vel coniunctione, quæ fortè illis cum aliis Consiliariis intercedit, non definiant, sed eam sententiam quam veriorem iudicant, tamquam regulam suorum consiliorum, in conspectu Dei sequantur. nam turpe ac reprehensione dignissimum esset, si quis Consiliarius puriori sententiæ repugnaret, quòd ab inimico; & falsæ subscriberet, quòd ab amico profecta esset. Hæc eadem caritas & virtus docet ne contumax sit & præfractus; nec suam sententiam ita pugnaciter defendat, nemini vt cedere velit; nec etiam sic honoris cupidus, vt, si quid ab insequentibus meliùs dictum cognoscat, approbare nolit, ne, quod dixerit, reuocare videatur. Præcipuus enim viri sapientis & prudentis Consiliarij honor est, amare & amplecti veritatem, & Principis sui ac reipub. commodum cuilibet vanæ considerationi anteferre: nam nemo doctus vmquam (vt grauiter Cicero) mutationem consilij in melius inconstantiam esse dixit. Quam etiam ob rem perutile est, multos ad consilium Principis admitti, vt, auditis variorum opinionibus, seligat & sequatur quam iudicat optimam. *Illud*, inquit Seneca, *superbum promissum, numquam sapientem facti sui pænitere, nec vmquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium.* Quod idem docet D. Augustinus in suis Retractationibus, [a] D. Basilius, & [b] Cyprianus. Libertas denique faciet ne con-

Ad Attic. lib. 16 ep. 4.

Libro 4 de benef. c. 34. 35 &c.

a *In regul. breuior.*

b *Lib. 4 epistola 2.*

ſi'iarius hæreat ac turbetur, & à vero dicendo inani metu reſpectuue retardetur, ſed, Deũ & officij ſui obligationem ob oculos ſibi proponens, conſilia ſua verè ac ſyncerè & cum libera quadã modeſtia dirigat in reip. & Principis bonum: qui conſiliorum omnium ſcopus ac finis eſt.

CAPVT. XXVIII.

Sine Deo conſilium quoduis vanum eſſe, & intimam Principum amicitiam inconſtantem.

CETERVM intelligat Princeps, eiuſq; Conſiliarij, niſi Deus conſiliis interſit & aſſiſtat, quantumuis ſeſe impendant foręvt errent; tandemq́ue in malos conſiliarios recidat, quidquid proprio quæſtu & commodo incitati, quod Deo repugnet, & in commune damnum vergat, ſuaſerint. quin etiam ſæpenumero ab eo met Principe caſtigãdos, cui, Dei immemores, adulati ſunt; & ipſum eorum conſilium laqueum futurum, quo irretiantur; foueam, in quam cadant; crucem & patibulum, cui affixi cum Amano vitam ponant; capillos, quibus vt Abſalom innexi ſublimes pendeant; gladium, quo diuina iuſtitia, ſicut Juditha Holoferni, ſic illis caput amputet; denique vt ſagittam, quæ in durum ac forte ſaxum immiſſa, in eum, qui eam iecerit, reſiliat. Tritum enim eſt illud ſermone prouerbium: *Esther. 6.* *2. Reg. 18.* *Iudith. 13.*

Malum

Malum consilium consultori pessimum. & Spiritus sanctus ait: *Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur.* ac per Iobũ: Deus est, *qui ponit humiles in sublime, & mærentes erigit sospitate: qui dissipat cogitationes malignorũ, ne possint implere manus eorum quod cœperint: qui apprehendit sapientes in stultitia eorum, & consiliũ prauorum dissipat.* Apprehendit (inquit) sapientes in stultitia eorũ, quòd etsi prudentes vidẽtur, tamen insipientes sunt, & insanissimi, qui sapiẽtiã sibi sine Dei præsidio adscribunt. Dauid etiam, *Dominus*, inquit, *reprobat consilia Principum.* cui consentit Salomon his verbis: *Non est sapientia, non est prudentia, non est consiliũ contra Dominum.* & Isaias: *Inite consilium, & dissipabitur.* ac alio in loco: *Væ qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium: quorũ sunt in tenebris opera, & dicũt, Quis videt nos, & quis nouit nos? Peruersa est hæc vestra cogitatio: quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo, Non fecisti me; & figmẽtum dicat fictori suo, Non intelligis.* & capite insequenti: *Væ filij desertores, vt faceretis consilium, & non ex me; & ordiremini telam, & non per Spiritum meum. erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem.* Propterea concludit Ecclesiasticus: *Faciẽti iniquissimum consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde adueniat illi.* Maximi certè refert, vt Principum Consiliarij verè sibi persuadeãt non esse cõsilium contra Dominum, & pessimum

Eccl.27. *Iob.5.* *Prou.21.* *Isaia 8.* *Isaia 29.* *Isaia.30.* *Eccl.27.* *Vide Greg. Mor. lib.6. c.11. & 12.*

consilium in caput eius, qui dederit, tandem deuolui. Quid profuit Ioseph fratribus innocentem fratrem suum Ismaëlitis vendidisse, nisi vt illum suum atque Ægypti Dominum & Gubernatorem constituerent? Quò tandem recidit omnis ille Pharaonis conatus ad obterendum & exstinguendum Dei populum? an non redundauit in maius incrementum eorum, quos depressos ac exstinctos cupiebat, & in suiipsius ruinã, regnique vastitatem? Odium quo Dauidem Saul persequebatur, vtile fuit ad nomen illius illustrandum. Insidiæ atque calumniæ Chaldæorum Principum in Danielẽ ad Numinis suos protegentis, & malos punientis, prouidentiam ostendendam valuêre plurimum. Persecutio qua tyranni Ecclesiam Catholicam labefactare & in nihilum redigere tanta contentione conati sunt, in caussa fuit cur illa magis floreret, & tot fortissimorum martyrum exercitus de hoste triumpharẽt. Etenim nullum consilium est aduersus Dominum quod ipse nõ dissoluat. Nemo prudentiæ suæ fidat, nec sibi de familiaritate ac fauore Principis, aut qua per illũ pollet auctoritate, blandiatur: nam fortunæ rota volubilis admodum est, vaga, & inconstans; nec alio modo sisti potest, quàm si quis, illi' temeritatem & inconstantiam cognoscens, illi non fidat, sed ea faciat, quæ teste Deo facere tenetur. Cùm hominum omnium,

Genes. 37. & 41.

Exod. 1. & 14.

1. Reg. 18. 19 & 23.

Daniel. 6.

tum

de [e] Stilicone, sub Arcadij fratre Honorio? quid de [f] Flauio Antiocho, sub Theodosio iuniore, Arcadij filio? an non omnes isti ex intima familiaritate & dignitate deiecti sũt, parsque eorum maximè, eorundem Principum, quibus erant acceptissimi, iussione miserandum in modum neci traditi sunt? Omitto Petrum Vineam, Frederico Imperatori II. à secretis, & amicum intimum; quem ille luminibus orbatũ inimicis illudendum tradidit. Taceo [g] Petrum Brocam, ex chirurgo paupere sub Philippo Galliæ Rege, S. Ludouici filio, factum Galliæ Gubernatorem, eoque iubente in cruce præfocatum. Prætereo Ludouicum Luxemburgensem, S. Pauli Comitem, in eodem regno Equitum Magistrum, qui post summã potestatem iussu Ludouici Regis XI. (à quo illam acceperat) capite luit: Bernardum Cabreram, Petri IV. Aragonij Regis imperio peremptum; quem per vim quodammodo domo extractum, Consiliariorum Principẽ & regni administratorem constituerat: Ioannem Caraciolum, regni Neapolitani Scenarcham, Reginæ Ioannæ minori acceptissimum, qua etiam mandante peremptus est. Vnum pro omnibus exemplum Aluari de Luna satis est, si tamẽ vetustate ac tẽporis diuturnitate memoriâ nõ exciderit: quod si inobscurauit obliuio, recẽtia & nostri temporis exempla Cardinalis Vol-

e Sozomen. lib 9 c. 4.
f Suidas & Bar. tom. 5. anno 431.
g Masson. lib 3.
Cominens. Massonius lib. 4.
Surit. lib. 9. cap. 59.
Collen. hist. Neap. lib. 5. cap. 23.

ſæi & Thomę Cronuelli huius rei veritatem edocere poſſunt: qui cùm ſub Henrico VIII. quodammodo Reges Angliæ fuiſſent, iudicum ſententiis damnati vitam amiſerunt; quemadmodum in Eccleſiaſtica noſtra hi-
Lib. 1. cap. 17. & 42. ſtoria de ſchiſmate Anglicano ſcripſimus. Hæc & eiuſdem generis exempla reperiet, qui veteres & recentes hiſtorias attentè legerit; ſimulq; intelliget, triſtes exitus, quos intimi Principum familiares habuere, ex eo potiſſimùm manaſſe, quòd abuſi familiaritate inſolentiùs ſe extulerint, nec Deum tamquam conſiliorum ſuorum teſtem ſpectarint, ſed Principibus ſuis gratificaturi diuinam Legem protriuerint, non tam ad illã quàm ad ſuum commodum, tamquam ad regulam, conſilia ſua dirigẽtes; falſa opinione decepti, nihil metuendum, ſi beneuolos Principes ſuos haberent, gratiam illam (quę vitro fragilior eſt) diuturnam ſibi ac perpetuam fore credentes.

Cap. XXIX.

Quomodo ab adulatoribus cauere ſibi debeát Princeps.

PRVDENTIA neceſſaria eſt Principi ad aliam rem magni momenti, vt nimirum amicum falſum cognoſcat, & à vero diſtinguat, & adulatorem à fido Cõſiliario internoſcere poſſit: quod tanti refert, vt neſciam an ſit aliud in Principe, quod reip. interſit magis.

gis. Atq; vt intelligatur quanti hoc referat, præmittendum primò hominem corruptæ naturæ vitio sibi amicissimum esse, & intimis visceribus hunc amorem infixum tenere, quo cęcatus sibi blanditur, creditq; multo maiora meritis suis deberi præmia, atque se ob generis splendorem, vim ingenij, eruditionem, prudentiam, & alia animi corporisque ornamenta dignum esse qui cæteris anteponatur; eodem etiam amore impelli, vt se magni, aliosnihili aut parui faciat. Hunc sui amorem Græci φιλαυτίαν vocant; quem dicunt cæcum esse, quòd homines excæcet, efficiatque vt seipsos non cognoscant: qui in Regibus & Principibus plus habet virium, ex eo enim quòd deliciis affluunt, quòd aliis imperent, quòd ab omnibus reuerētia quadam & honore colantur, incremēta magna accipit naturæ corruptio. Itaque Principes magis indigent cælesti gratia, vt seipsos & noscant & restringant, quàm priuati. Illud etiam ponēdum pro ratione habitudinis temperamenti & conditionis, alios aliis natura sua vitiis magis esse obnoxios. Alij enim ad ambitionem cupiditatesq; honorū, alij ad voluptates & oblectamenta corporis, quidam ad quæstū, alij ad iram & vindictam magis incitantur: denique quisque suos patitur manes, habetq; domesticum hostem, quocum bellum gerat. Sed hæ perturbationes animiq; motus

in Principibus magis efferuescunt!, suntq; vehementiores, ob status (vt antè dixi) amplitudinem; & tanto in illis quàm in cæteris periculosiores, quanto liberiorem & à nullo pendentem dominatum exercent: possuntq; quod volunt, nemine illis vlla in re, quā libido suaserit, obsistēte. Cùm ergo eædem, quæ in aliis mortalibus, in Principibus etiam, (vtpote hominibus) perturbationes & turbidi animi motus dominentur, & ea ex caussa (quam attigimus) in illis concitatiores atque effrenatiores sint, si assentatorum blanditiis augeantur, & ardentes in animo Principis faces flatibus eorum, qui eas exstinguere debuissent, maiores vires accipiant: quid aliud sperandum est, quàm vt Princeps tanto incendio deflagret, & in cineres respub. redigatur? Sūma cura ab externis hostibus sibi cauent Principes, & in eam rem magno militum hastatorum ac satellitum septi sunt præsidio: & sibi non cauent ab falsis amicis, domesticisq; hostibus, quos in palatiis suis eo maiori cum periculo habent, quo blandiores sunt, ac intestini, sensimq; blandiendo perimunt. Nam nonnulli quibus ad palatia ædesq; regias patet accessus, & qui ad intimā Principum familiaritatem sunt admissi, cùm vidēt ad honorem & quæstum, quem aucupantur, nihil ita valere, ac Principis gratiā, (quę velut fons est, ex quo ambitionis suæ sitim insatiabi-

lem

lem satiare tamen atq; exstinguere se posse putant) ad hanc consequẽdam omnes neruos intendũt, diligenterq; elaborant, vt intelligat non habere se seruos amãtiores sui, aut fideliores, (amor enim naturaliter amorem gignit; nec homo est, sed tigris, qui non diligit eum à quo se diligi videt) ea de caussa adulatores, cùm præsentes adsunt, ex Principis vultu pendent, in illius oculis fixi habitant; cum absunt, significant se illius desiderio tabescere: nullus sermo illis iucundus, qui cum illius laude coniunctus non est: interdiu illum cogitant, noctu somniant, & chamæleontis instar colorem affectumque Principis induunt, & tamquam in speculo quam in Principe vident imaginem referunt: si ridẽtem adspiciunt, in risum soluuntur; si mæstum, ad tristitiã vultum fingunt; si stomachantẽ, irascuntur, & à seipsis decedũnt; si afflictum & infirmũ, toto vultu pallescunt: quodq; inflammati ac vehemẽtis amoris indicium est, æmulatione quadã alij aliis inuident; & licet inter se amorem simulent, tamen quisque tentat alios de Principis beneuolentia deiicere, & sibi ad illius familiaritatem maiores aditꝰ munire, & (vt faciunt quos amor perdit) secluso competitore siue riuali (vt dicitur) amare. Verùm in id maximè laborant, vt proprio & cæco amori adhærescentes, qui omnibus inest, (vt suprà diximus) furiosiùs verò & vehemen-

tius Principibus imperat, prorsus se effundant, & Principi in omnibus, quò eum affectus trahit, obsequãtur. Nam vt aqua colorem terræ, per quam decurrit, contrahit, & vmbra corpus sequitur, & lineæ non per se, sed per solidum illud cuius sunt lineæ, mouentur: sic adulator mouetur cũ Principe, & quasi vmbra affectiones illius sequitur, & quẽ in illo videt colorẽ suscipit. Si Princeps venatione delectatur, fingit se venatorem; si musica, musicũ; si leuibus & obscenis amoribus addictum videt, amatoriæ vesaniæ laudatorem & ministrum se exhibet: si ignauum, & animi relaxandi cupidum, id regiũ dicit, monetque vt in alios oneris partem reiiciat: si crudelem, timendum ait Principem, si quidem regnare velit: si subditos bonis spoliat, illius esse omnia: quòd si bellum iniustum & periculosum moliatur, applaudit, & hoc stirpe regia, hoc magnanimo Principe dignum acclamat, hoc maioribus dignum esse iactat, & verbis ac cõsiliis oleo mollioribus, quasi iaculis, cor sui Principis transfigit, vt regius Propheta affirmat. Itaque cùm Rex sit quasi totius regni fons publicus, isti assentatores sic illũ inficiunt, vt ex eo nihil omnino nisi venenatum & corruptum manare possit. Quamobrem Athenienses olim legibus suis assentatores capitali supplicio multabãt, omnesque viri sancti & sapientes eos abominantur, & pestem ac rei-

Psal. 54.

Franc. Patric. de Regno libro 4. tit. 2.

reipubl. perniciem censent. Bias dicebat, omnium ferorum animalium sæuissimũ esse tyrãnum; cicurum, adulatoré. [a] Demosthenes asserit, publicas omnes clades & ærũnas adulatoribus pæne tribuendas esse. Pythagoras assentatores eo modo se habere cum Principibus dixit, quo perditæ mulieres cum suis amatoribus, quibus à Deo salutem, vitam, opes, & alia omnia, præter bonã mentem, exoptant, ne ab illis deserantur. M. Tullius, *Sic habẽdum est*, ait, *nullam in amicitiis pestem esse maiorẽ, quàm adulationem, blãditias, assentationem:* quam etiam escam & vitiorum omnium quasi nutricem vocat. Q. Curtius scribit, adulationem esse perpetuum malum Regum, quorum opes sæpius quàm hostis euertit: quare certam perniciẽ imminere Principi, qui mendacio magis quàm veritati, & adulationi potiùs quàm admonitioni, aures patefacit. Dion auctor est, adulatorem, qui veritatem corrumpit, esse peiorem eo qui monetam adulterat. *Duo*, inquit S. Augustinus, *sunt genera persecutorum, scilicet vituperantium & adulantium: sed plus persequitur lingua adulatoris, quàm manus persequentis.* D. Hieronymus: *Isto maximè tempore regnat vitium adulationis, quod est grauissimum, quia humilitatis & beneuolentiæ loco ducitur, & ita fit, vt qui adulari nescit, aut inuidus aut superbus reputetur.* & alibi ait, Philosophos adulatoré, blandum inimicũ seu ho-

Plut. de discr. adul. & amici.
a Phil. 3.
Apud Stobaeum.
In Lælio.
Libro 8.
Orat. 3. de inst. Princip.
Hieron. epistola ad Demetr.
Hier. lib. 1. cont. Pelag.

Greg lib. 31. Mor. c. 20. hoſtem definiſſe. B. Gregorius locuſtæ, fructus deuoranti, linguam adulantis comparat; & api, quæ mel habet in ore, & aculeo pungit; ac ſcorpioni, qui pungendo ferit & necat. *Dion. orat. 3. de inſtit. Princip.* Ex ſapientibus quidam dixit, peius eſſe in adulatoros quàm coruos incidere; quoniã hi mortuos homines deuorant, illi viuos: alius verò aſſentatorem peiorem eſſe falſo teſte; quoniam hic Iudicem fallit, ille remp. euertit: *Epiſt. 45.* & Seneca in quadam epiſtola, *Adulatio,* inquit, *quàm ſimilis eſt amicitiæ! non imitatur tantùm illam, ſed vincit: apertis ac propitiis auribus recipitur; & in ima præcordia deſcendit; eo ipſo gratioſa, quo lædit.* docetque perdifficilè eſſe adulationem agnoſcere, quoniam blandus eſt inimicus, ſpeciem gerens amici. *Epiſt. 124.* atque in alia epiſtola, de adulatoribus loquens, *Horum*, ait, *ſermo multum nocet: nam etiamſi non ſtatim officit, ſemina in animo relinquit, ſequiturq; nos etiam, cùm ab illis diſceſſerimus, reſurrecturum poſtea malũ.* *In præfat. lib. 4. nat. quæſt.* Cuius rei cauſſam adferens alio in loco, *Habent*, inquit, *hoc in ſe naturale blanditiæ, etiam cùm reiiciuntur, placent; ſæpe excluſæ, nouiſſimè recipiuntur.* Ac huius quidẽ peruerſitatis illa eſt ratio, quoniã maximè conueniunt cũ iis quę ingenitus & intimus adulator amor ſui nobis falsò perſuadet, & de nobis ipſis prędicat. Cùm ergo malũ hoc tam ſit hominibus naturale, & Principibus ita domeſticum & familiare, & vniuerſæ reip. tam pernicio-

ciosum, & cognitu superatuque tam difficile: non erit inutile, signa aliqua tradere, quibus à vero amico assentator discerni possit; quod proximo capite, Deo propitio faciemus.

CAPVT XXX.

Quomodo secerni falsus amicus à vero & internosci queat.

PLVTARCHVS, grauis Philosophus, opusculum scripsit, cui titulum fecit de differentia adulatoris & amici: in quo, quanam ratione verum amicũ cognoscere possimus aperit; & multis exaggerat damnum quod Reip. inferunt, qui Principibus assentantur: cumque difficilius nihil sit, & ad vtilitatem præstãtius, cognitione sui, (propterea enim veteres sapientes tanquam oraculum de cœlo lapsum habuerunt sententiam illam, (*Nosce teipsum*) adulatores ait obscurare lumen quod Deus animis nostris infudit, sine quo nec videre nec cognoscere nos possumus. Affirmat etiam, falsum amicum, hoc est, adulatorem, difficulter deprehendi, & à vero ac fideli discerni: nam etsi contrarios ac inter se longè differentes fines sibi propositos vterque habet, tamen ad illos cõsequendos simillima ratione vtitur, suique in Principem amoris consilia dat indicia, quæ etiam nonnunqam in adulatore verisimiliora

 & effi-

& efficaciora videantur. Sed vera & velut ex natura vtriusque depromta differentia, hæc est, quòd verus amicus amore, ex quo amicitia nominatur, amicum suum diligit, eique bene vult quia meretur, nullo ad proprium commodum respectu: assentator verò amat quæstus causa, & ob bonum quod iam spe deuorauit. Alter est honestus, & à virtute proficiscitur; alter vtilis & delectans. Ac proinde verus amicus tã prosperis quàm aduersis in rebus ad extremam vsque vitam in amore perstat: assentator verò, vbi lucri, quò omnia refert, nulla spes reliqua est, terga vertit; (vt ait Aristoteles) & quem antea venerabatur ac colebat, eum postea non agnoscit; imitatus hirundines, quæ æstiuo tẽpore nobiscum hærent & commorãtur, auresque nostras suo cantu obtundunt, hiberno verò auolant, seque oculis nostris subducunt. Amicus verus, quando de aliquo negotio agitur quod Principem tangit, in primis considerat quid boni maliue inde ad illum & Remp, redũdare possit: adulator autem ilico perspicit quod sibi commodũ aut damnum ea res allatura sit. Verus amicus omni studio & cura enititur vt Princeps cum bonis, sapientibus, & prudentia claris tractet & familiaritatem ineat: adulator vellet istorum nulli ad Principem aditum esse, & omnibus viribus cõtendit, vt, qui huiusmodi sunt, ab omni congressu & amicitia Prin-

Lib 8. Eth. c. 3. & 4.

Lib 4. Rhet. ad Heren.

cipii

cipis prohibeat; fictisque & conquisitis vitiis deformatos oculis eius obiicit, ne quis in aduersantes suis opiniones illum inducat, & sibi demum aditus ad Principis familiaritatẽ præcludat: pictori malo persimilis, quem ferunt, cùm gallos gallinaceos ineptè depinxisset, curasse vt puer veros gallos ex eo loco abigeret, ne his accedentibus eius in pingendo inscitia deprehenderetur. Verus amicus gaudet, cùm Princeps beneficia in eos confert, qui obsequiis suis ea promerentur, & cùm vniuerso populo carus est, quòd ad famæ nominisque tuitionem & status conseruationem hoc cõueniat: adulator omnia sibi conferri postulat; & quicquid aliis datur, amissum putat; neque multum laborat, siue eius dominus faciat, siue negligat, quæ suarum sunt partium; nec sua quidquam interesse existimat, an amẽt illum, oderintve. Verus amicus strenuè curat vt domino suo obediat, eique, quoad potest, placeat, ita tamen, vt, cùm è re eius esse videt, modestè ac liberè ei veritatem dicat; quærit enim magis quod fructum, quàm quod voluptatem domino adferat; estque instar boni medici, qui iucunda quidem ægroto dare cupit, sed multo magis salubria: adulator verò coquo persimilis est, qui in cibo cõdiendo nullam valetudinis rationem habet, sed palati tantùm; in idq; solùm incumbit, vt ad Principis gustum & voluntatẽ loquatur

quatur omnia, & quæcunque vel minimam molestiam adferre possint, longè semoueat, vt illi in fraudem inducto, quod animo destinauit, faciliùs persuadeat. Idcirco dicit Spiritus sanctus: *Homo qui blandis fictisq́; sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius.* Prouer. 29. *Habet enim* (vt ait D. Bernardus) *vera amicitia nonnunquam obiurgationem, adulationem nunquam.* Epist. 242. Quin etiam Phocio Atheniensis Antipatro rem iniustam postulanti respondens, *Non sum,* inquit, *tibi simul adulator & amicus.* Cui tamen rei ita addictus est assentator, vt non verbis tantùm, sed etiam factis ipsis ex illis quidam adulentur Principi: quod est genus aliud adulationis, & in quo plus est virium & fraudis. Ex quo est quod narrat Plutarchus, quia Mithridates aliquid studij dederat medicinæ, quosdam amicorum adulandi gratia curandos se ei & vrendos præbuisse; hac vt ratione intelligeret, suam in arte medendi peritiam ab illis plurimi fieri. Qui etiam scribit, cognitum sibi quendam assentatorem, qui, quoniam Princeps cum sua vxore diuortium fecerat, etiam à sua discesserit, licet furtim eius consuetudine vteretur: id enim modò intendebat, vt ad Principis exemplum se componeret; & hoc faceret, quod ei gratum esse arbitrabatur. Alius quidam adulator, cùm videret Philippo Macedonum Regi alterum oculorum in bello erutum, collyrio illinere

suum

ſuum oculum cœpit, vt Rex illum etiam o-culo laborare crederet, Clytum; intimum & familiarẽ ſuum, Alexander Magnus pro-priis manibus occiderat: cumque ſibi red-ditus tantùm iræ concepiſſet, vt vellet ſibi violentas manus adferre; adulator quidam, Anaxarchus nomine, dixit illi: *An neſcis, Rex, iuſtitiam Ioui aſſidere, vt, quidquid illi cordi fue-rit, ſanciat?* Quo ſtulto adulandi genere id efficere moliebatur, vt Alexander ſe Iouem eſſe crederet, ſibique perſuaderet, quod fa-cere ſibi collibuiſſet, id omne iuſtum eſſe, etiamſi præcipiti conſilio præter ius faſque amico ſuo mortem intuliſſet. Amicus verus ſemper ſecum habitat, ſibiq; ſimillimus eſt, quia veritatem, rationem, & amici bonum intuetur: aſſentator cum Principe mutatur, quia guſtui eius deſeruit. Quapropter mo-net Plutarchus, cùm Princeps noſſe cupit, ſitne quis verus & fidelis amicus, an falſus & aſſentator, debere interdum ſignificare id ſi-bi placere, quod antea diſplicebat; & quod placebat, diſplicere: ſtatim enim probabit adulator, rationique conforme dicet, ſeque antea mirari ſolitum cur aliud ei videretur; quod faciet in quauis re, etiam turpiſſima. quod facturus non eſt verus amicus, quo-niam bonum à malo, vtile ab inutili diſtin-guet. Ad hæc ſuadet Plutarchus, vt Princeps ſuam conſcientiam conſulat; & illa repre-hendente accuſanteque idipſum quod aſ-

Arrian lib. 4 & Plut. in eius vita.

ſenta-

cet vera & solida prudentia. Nam hæc virtus (vt antè dixi) dux est & magistra omnium moralium virtutum; hæc libella & norma, ad quas actiones suas exigere Princeps; hæc regula, qua easdem metiri ac dirigere debet: ideoque hæc virtus ad alias omnes morum virtutes se extendit, sine qua virtus esse aut dici nulla potest. Innumerabilia sunt, quæ Christianum Principẽ prudentia docet; nec finem scribendi faceremus, si vellemus hîc omnia congerere: cæterùm, etsi breuitatis causa multa prætereamus; æquum tamen erit vt nonnulla referamus ex iis, quæ ad rectam Principis administrationem vtiliora magisq; necessaria iudicamus, excerpta ac delibata ex iis quæ de proposita materia sapientes & experti viri scriptis prodidêre. Primum igitur quod vera & Christiana prudentia Principi suggerit, est, vt imbecillitatẽ suam agnoscat, & intelligat se lumine cœlesti indigere, illudq; debere suppliciter à Deo poscere; vt fecisse diximus Moysen, Iosue, Dauidem; Salomonem, & alios Reges sapientia potentiaq; præcellentes. Ex quo sequitur vt de rebus grauibus & ambiguis viros prudentes cõsulat, & in quibus probitas & scientia eminet: cõsulat verò veritatis inuestigandæ ac sequendæ studio, non officij simulatione: & non vt à Consiliariis audiat quod cupit & placet, sed quod vtile est, atq; expedit. Præterea eadem prudentia docet vt

præ

præ cæteris omnibus attentè exquirat an res in consultationem adducta Legi Dei aduersetur: quam oportet esse primum, intimum, & maximè familiarem Principis Consiliarium. Sic enim illam in consilium adhibebat Dauid Rex, vt de se his verbis testatur:
Psal. 118. *Et consilium meum iustificationes tuæ.* quibus significatur, quemadmodum is qui fidelissimum sibi carissimumque amicum habet, nisi eo priùs consulto, nullum grauius negotium aggreditur; sic Dauidē capiendis consiliis diuinam Legem tanquam consiliarium intimum consuluisse. Cùm verò ambiguum est an ea res, de qua agitur, licita sit, nec ne; & an Legi diuinæ consentanea sit, an cum ea pugnet: eadem prudentia monet, vt ad Theologos, vel alios quos cæterorum magistros & duces Deus in Ecclesia constituit, recurrat; quò rei veritas liquidior & apertior fiat, antequam suscipiatur, aut vrgeatur inceptum. Quin etiam nonnulli ex Christianis & honestatis cupidis Principibus ad huius generis negotia consilium habere solent, quod conscientiæ vocant: in quo de iis tantùm agitur, quæ ad conscientiam & salutem Principis spectant; & quæ facienda sunt, ex diuinæ Legis præscripto decernuntur. Eadem prudentia lucem Principi adfert, vt cognoscat quæ vera, & quæ in speciem tantùm obiecta vtilitas. Cùm enim vtile, quod offertur, cum honesto & virtute
vel

vel consentit, vel certè non pugnat; verùm eiusmodi esse cẽsere potest: quòd si verò virtutis splendori aduersatur; & aliquid vitij aut turpitudinis habet; absque dubio vllo iudicare debet falsum & inane. Vt enim vera vtilitas contraria sit virtuti, fieri non potest. quod adeò verum est, vt vel ipsi Philosophi ethnici id cognouerint & docuerint. Plato in quodam dialogo Socratem inducit dicentem, actiones nostras nobis discutiendas & expendendas esse: cumque mali quidpiã in eo, quod acturi sumus, apparuerit; de eo faciendo ne cogitationem quidem suscipi debere, sed antè mortem & periculum quoduis adeundum, quàm id faciamus. cui subscribens Cicero, *Cùm aliqua*, inquit, *spes vtilitatis obiecta est, nos commoueri necesse est: sed si, cùm animum attenderis, turpitudinem videas adiunctam rei, quæ vtilitatis speciem attulerit; tunc vtilitas non requirenda est, sed intelligendum, vbi turpitudo sit, ibi vtilitatem esse non posse.* & paulo pòst: *In ipsa dubitatione facinus inest, etiamsi ad id non peruenerint; ergo ea omnino deliberanda non sunt, in quibus turpis est ipsa deliberatio.* Valerius etiam Maximus scribit, vbi studium verecundiæ est, cupiditatem rationi cedere; nihilq; vtile duci, quod parum honestum videri potest. idque confirmat Atheniensium exemplo: ad quos cùm Aristides retulisset, Themistoclis consilium vtile quidem, sed minimè iustũ videri, e uestigio

In Crit.

Lib. 3. Offic.

Lib. 6. c. 5.

concio vniuersa, *quod æquum non videretur, nec expedire quidem*, proclamauit, ac protinus Themistoclem incepto iussit desistere. Est & lex quædam ac doctrina prudentiæ, grauia negotia à leuioribus secernere, & delectum eorũ habere, quæ per se gerere debet Princeps, & quæ aliis committere: vt, qui negotiorum omnium pondus ferre non potest, leuiorum onere (iuxta consilium Moysi à socero datum) se leuet; vtq; plus temporis grauioribus, quæ plus animaduersionis requirunt, leuioribus minus tribuat; denique vt intelligat quæ quibus personis deleganda, cùm non omnibus omnia conueniant. Lex item est ac regula prudentię, nosse proprias naturas ac propensiones hominum, per quos transiguntur negotia: vt, quod cuique conuenit, id ei credatur: nam iuuenes aptiores sunt ad ea, in quibus animo ac viribus opus est, senes autem consiliis dandis opportuniores; egentes propriæ vtilitatis studium, opulentos & potẽtes ambitio & bonorum cupiditas faciliùs decipit. Ad hæc prudentiæ est, cognoscere proprietates, procliuitates, mores, ac ingenia nationum quas recturus est Princeps; quòd variæ sint, & differentes, & etiam frequenter inter se pugnent: hæc enim natio seueritatem, illa mansuetudinem postulat; hæc ne Princeps nimiùm cum suis subditis sit familiaris, illa vt familiariùs cum suis viuat; hæc

Exod. 18.

onus

onus quantumuis graue ferre poterit, illa vel mediocri atque etiam leui reluctatur. Quocirca si Princeps eodem modo velit omnes populos regere, nec gubernandi rationem ad subditorum naturas & mores accommodet; multum laborem sustinebit, & frequenter se in discrimen & magnas angustias adductum sentiet. Huic affinis est alia prudentiæ regula, vt initio præsertim regni sui & in rebus æquis & honestis populo satisfaciat, ne, cùm regnare incipit, in odium atque offensionem incurrat. Quòd si iniqua sunt aut turpia quæ postulantur, ea præcisè non neget, sed ad consideranda tempus postulet; vt diem ex die extrahendo, animi petentium ardor paulatim refrigescat. Roboamus, Salomonis filius, ex duodecim tribubus decem à se alienauit, quòd regni principio asperiùs populo respondisset, negassetque quod postulabat. quod si concessisset, vt senes & prudentes Consiliarij ei suggerebant, omnium studia & voluntates sibi in perpetuum adiunxisset. Ad prudentiam nõ minùs spectat, occasionem tempusque opportunum cuiusque rei considerare: sine quo aut vix, aut ne vix quidem fieri potest, quod in eo facile est, & expeditum. credibile enim non est, quàm citò fugiat & præteruolet occasio, & quanta humanarum rerum sit vicissitudo, vtque certum nihil ac securum censeri debeat, nisi quod ma- *3. Reg. 12.*

nibus tenetur. cuius rei clarior est & etiam sensibus ipsis manifestior in rebus bellicis experientia, in quibus momento temporis res mutantur, & victi victores fiunt. Idcirco magni Principes, qui procul bellum per suos Duces administrant, eos sapientiæ & fortitudinis laude præstantes, & ad res aggrediendas promptos fortunatosque seligere debent; & potestatem laxare, ne eâ nimiùm contractâ, & arctiùs circumscriptâ, de manibus labatur occasio, & rei bene gerendæ opportunitas: in quorum consultatione tarditas & animi quies in exsequendis celeritas & mentis ardor exigitur. ex quo illud Sallustij: *Antequam incipias, consulto; vbi consulueris, maturè facto opus est.* Quod item præceptum Isocratis est, atque etiam priscorum sapientum, vt Aristoteles testatur, atque vt hoc significarent, delphinum ancoræ alligabant. Huc spectat celeberrimum illud Octauiani Augusti Imperatoris apophthegma: *Festina lentè.* At cùm timetur aliquod malum, consultius est tempus extrahere; in quo varia accidunt, quibus illud dissoluitur. Opportunitas etiam considerata & probè meditata prodest ad multa dissimulanda & obtegenda, quantumuis grauia sint; pœnisque digna, vt in suum tempus supplicium reseruemus: nam si alieno tentaremus absque tumultu & offensione id non fieret. cuius formam nobis reliquit Dauid, qui, ne pacem regni

Proœm. in Catil. *Isoc. orat. ad Demon.* *Arist. lib. 6. Ethic.* *Alciat. Emblem. 143.* *Sueton. in Vita Augusti. c. 25.*

regni ſui turbaret, cum Ioabo, qui Abnerum & Amaſam (magnos & potentes Principes) interfecerat, conniuendũ putauit: nam Ioabus caſtrorum Dux erat, plurium affinium atque amicorum præſidio munitus, eiusq́ue operâ tunc temporis Rex egebat, itaque Salomoni filio mãdauit vt de eo pœnas ſumeret, cùm neque tam potens eſſet, nec ſeditionum metus impẽderet. quod etiam à Salomone factũ eſt. Prudentiæ regula eſt præuenire mala, & ante morbum venam incidere: quod præſtantius eſt medendi genus, quàm morbo præſenti curationem adhibere. quare tanquam in ſpecula Princeps eſſe debet, ac ſemper excubare, vt procul hoſtes perſpiciat. Quanquam verò pax ſemper Principi ſpectanda eſt, atque ad illam, vt ad imperij finem, adminiſtratio dirigenda, &, (quoad fieri poteſt) propter calamitates, quæ in ipſo naſcuntur, à bello abſtinendum: ita tamen hoc præſtare debet, vt ne ex pace fiat ignauus, ſocors, ac negligens, minusq́ue prouidus rerum quæ ad bellum ſpectant: res enim momento temporis mutari ac perturbari poſſunt; & quæ ad bellum ſunt neceſſaria, non tam celeriter apparari poſſunt, ſi pacis tempore non ſint in prõptu. adde hoſtem ſæpenumero belli occaſionem ſumere ex negligentia & ſecuritate in qua Princeps, eius inimicus, pacis tempore viuit. quæ quidem ſecuritas improuida eò etiam eſt perni-

3. Reg. 2.

ciosior, quo maior est vtilitas ac pondus eius quod per incuriam negligitur. Hæc anticipata apparatio & prouidentia, prudentiæ pars est eximia & præcellentissima: nõ tamen magni penditur, nec ita elucet, quia latẽt infinita damna, quibus illa viam præcludit. cæterum admirabilis est, eoq; magis, quo minora ac leuiora sunt, quibus occurrit; ex quibus maxima oriri possent detrimenta. Ex parua etenim scintilla ingens incendium excitari solet, quo Respubl. deflagrat ac concidit: res etiam minimæ, quibus initio facilis medicina adhiberi potuit, postea neglectæ, cùm vires sumunt, incredibiles ruinas edunt, vt saxum quod ex sublimi mõtis culmine deuoluitur, antequam cadat, facilè retinetur; at postquã est manu missum, præceps ruit, & obuia quæque deiicit ac euertit, neque sisti potest. Quare dicebat Cato, diligentia & circumspectione, quæ magna sunt, exigua reddi; quæ parua, penitus dissolui ac dissipari. Docet præterea Principem prudentia, vires vt priùs suas atque etiam hostis exploret, & difficultates ac pericula, quæ occurrere possunt, examinet, priusquam aliquid aggrediatur: nec quidquam attentet, quod ad felicem exitum perducere nõ possit: ne cum decem millibus occurrat ei, qui cum viginti millibus ad se venit, vt ait nostræ salutis vindex Christus. De eo etiam instruit, cùm duo Principes inter se bellũ meditantur, &

Plutarch. in præcept. polit.

Lucæ 14.

tur, & eorum quisq; illum in partes suas trahere conatur, sciat quid sibi faciendem sit. nam si viribus vtroque superior est, neutram in partem mouebitur, sed speculanti similis euentũ dissidentium exspectabit: sin vtrilibet imparem se agnoscit, considerabit an è re sua sit, duos sibi hostes reddere; (nam vteruis ex iis victor euadet, hostis effectus fortè cum eo bellum geret) an magis rationibus suis expediat, aperta declaratione in alterius amicitiam transire, & cum eo belli fortunã experiri. Nec minùs docet prudentia, vt, cùm Princeps fœderato & amico auxilium ferre decreuerit, id eo modo faciat, (si per facultatem licet) vti salutaria illi sint subsidia, & ex angustiis, in quas redactus est, emergat, nam si adiumenta debilia fuerint, fortè quẽ intendebat exitũ non assequetur: immo, factis expensis etiam maioribus, interdum existimationis iacturam faciet, beneficium perdet, & amicos; hostes verò sese efferent, & animos sument, iudicãtes ipsum aut viribus aut prudẽtia destitutum. Eadem prudentia Principem informat, vt, quando illi cum alio Principe bellũ est, aut controuersia, attentè cõsideret non tantùm aduersarij vires, sed etiã à natura insitam propensionem tum eius, tum Consiliariorũ & ministrorũ, quorũ operâ in rebus gerendis vtitur. Perpendere enim aduersarij vires, vtile est, vt sciat quid possit; attẽdere verò qua ille

qua administri sint natura, iuuat, vt probabili coniectura, quid facturus sit; iudicetur. nam cùm Principes frequenter quod sapit, & quò inclinant ac propendẽt, potiùs quàm rationẽ sequantur; de eo, quod facturi sunt, longè veriùs coniicitur ex iis rebus ad quas natura vel cupiditate impelluntur, quàm ex iis quæ prudentia in consilium adhibita iudicat esse facienda.

Capvt XXXII.

Continuatur superius Caput.

PRVDENTIÆ regula est, res consuetudine receptas, vsuq; corroboratas, (etiãsi prauæ sint) simul non conuellere, cùm natura subitas extremasq́; conuersiones non ferat; sed vt sensim ac pedetentim Princeps progrediatur, & singulos, vt dicitur, equinæ caudæ pilos euellat, quãdo tota simul extrahi non poteſt; vt Sertorius facto suo, Horatius verò scripto nos edocent. Cumq́; plurimi referat, populum de Principis sui sapientia ac prudentia magnam opinionem cõcepisse, vt eum reuereatur, & prõptiori voluntate illi obsequatur; lex etiã est prudẽtiæ, attrectare & quasi negotiorum vada tentare, antequam pręcipiti ac rapido flumini se credat, sicq́; rem quamlibet gerere, vt cordati & graues viri rectè factam existimẽt. Quam ad rem Ferdinandus Rex cognomento Catholicus,

Plut. in Sertor.
Hora. l. 2. ep. 1. Vers. 41.

licus, & Paullus hoc nomine tertius Pontifex, cùm aliquid molirentur, quod an populus probaturus esset dubitabant, dissimulanter id in vulgus spargebant, quasi rem non quam facere vellent, sed quam facere deberent; cumque multitudini probari intelligerent, fieri mandabant: eoque prudentis consilij artificio fiebat, vt factum ab omnibus reciperetur & laudaretur, ipsique, vt erant, sapientiæ & prudentię laude florerent. Parat etiam sibi famam & existimationem prudentiæ Princeps, cùm res ita prouisas & præmeditatas habet, nihil vt ei nouum repentinumque accidat; magni verò & fortis animi, quando graues & tristissimi casus illum nec terrent, nec frangunt, nec à mentis statu deiiciunt. Lex præterea prudentiæ est, ne vulnus ad viuum resecet, nec ignem & ferrum adhibeat, si leuiora remedia curando sufficiunt: nec funem contentiùs trahens abrumpat, & nimis emungens sanguinem eliciat, extremaque populares vexati & oppressi experiri cogantur. nam qui præsentem reip. statum ac regimen fastidiunt, eos nouitatis incessit cupido. quòd si offensio maiorem offensionem non promoueat; quamquam nouandarum rerum occasionem exspectant, eam tamen nec quærunt, nec præbent: at verò si in desperationem erumpat, de imperij mutatione ac conuersione dies & noctes cogitant, eamq;

cum fortunarum ſuarum & etiam vitę periculo machinantur & procurant. Propterea laudabile ac ſalutare eſt Principi, vti moderatione, & ſeueritatem ſuauitate temperare, atque ſubditorum viribus onera, rationẽ verò gubernandi tempore metiri. Quòd ſi interdum ſeuera & inuſitata ſupplicia infligere ſcelerum aliqua immanitas cogat, ſic tamen temperet, vt omnes intelligant, ad acriorem illam animaduerſionem non crudelitate, ſed boni publici ſtudio impelli. Atque horum omnium præceptrix eſt prudentia, quæ etiam docet quanta ſit in rebus humanis, ac præſertim in bellis, varietas & commutatio, quantaque vanitas & inconſtantia; vt nec proſperis rebus ſeſe efferat inſolentiùs, nec aduerſis abiiciat demiſſiùs: nam ſingulis propè horis ac momentis noui caſus & varij ſunt euentus, qui proſtratum atque iacentem erigant, victoremque atque elatum deiiciant. Inſuper docet, ratione, non euentu, ponderare conſilium, nec ſtomachari aduerſus auctorem boni conſilij: nam euentuum felicitas non eſt in noſtra poteſtate, at recta & prudentia conſilia penes nos ſunt. Spartiatæ nũquam animaduertebant in Ducem qui prœlio inito victus diſceſſerat, ſed in eum qui abſque ratione in certamen deſcenderat. Carthaginenſes ipſum etiam victorem morte plectebant, ſi re malè conſulta cum hoſte

fuiſſet

fuisset congressus: neque enim quod euenerat, sed quod optima ratione accidere potuerat, considerabant. Docet etiam prudentia, ne multas leges sanciat Princeps: tædet enim subditos multitudinis; Iudices verò in exsequendis animo sunt remisso, nisi spes quæstus illos excitet; & Principes ipsi multum de sua existimatione amittunt, cùm promulgatæ negliguntur. Idcirco conuenit paucas, hasque diu præmeditatas, condere; fixasque semel nō facilè refigere, sed procurare vt seuerè obseruentur. Vt autē Princeps ad eas seruandas populū sibi subditum inducat, debet ipse, qui liber est, & lator legū, sponte suis se legibus adstringere, & exemplo suo alios omnes, vt illas sanctas habeāt, excitare. Propterea tantopere cōmendatur vox illa memorabilis Theodosij Imperatoris, cuius suprà memini; qua professus est sponte sua se legibus alligarum. Nec immeritò Princeps dicitur viua lex: non solùm quia leges ferendi ac interpretandi, &, si opus sit, soluendi, & in iis dispensandi, potestatem habet; sed etiā quia lex per se mortua est, nisi ille tamquam anima legis exēplo suo vitam ei inspiret. Hæc eadem prudentia docet Principem, sic vni prodesse, alteri vt non obsit; & vt beneficium quod in vnū cōfertur, graue non sit alteri, nec in eius iniuriam cedat. cùm enim iniuria diutius in pectore hominis hæreat, quàm beneficium

Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 6.

L. Digna vox. C. de legib.

acce-

acceptum; & paratior ſit ad vlciſcendum, quàm ad gratias pro beneficiis agendas: hinc fit, vt, qui benignitatem expertus eſt, obliuione deleat; qui iniuriam, apud ſe perire non ſinat, ſed (ſi poteſt) vindicare conetur. Monet præterea, conſideret vt Princeps quantum fidere debeat Principi conciliato, tum vt amicitiæ reſcindendæ cauſſam non det ipſe, tum vt ſtatum & vitam ſuam in diſcrimen non coniiciat. Idem dictum volo de iis quos aliquando graui iniuria aut ignominia (etſi adminiſtros) affecerit: caſus enim miri & horrendi contigere non raro, dum immemor iniuriæ qui eam intulit, mordicus reſeruat qui accepit. Admonet etiam, ne magni excelſique animi eſſe putet, res exiguas & parui momenti aggredi, nihilque intentatum relinquere, ſed, quæ facturus eſt, reipub. commodo & difficultate metiri: & ne ſibi perſuadeat magnanimitatis eſſe à cœptis non deſiſtere, cùm res exigit vt vela vertat, funemque reducat, ſuſceptæque expeditionis iacturam patiatur potiùs, quàm extremam perniciem & ruinam. Vt enim timiditatis eſt, non vrgere quod inceperis, cùm id ratio poſtulat: ſic temeritatis eſt, receptui non canere, cùm eadem ratio ſuadet. Telum enim fortiſſimum eſt neceſſitas, cui obſiſti non poteſt; & quæ excuſat, quod alio modo defendi non poſ- *Comin. in hiſt.* ſet. Pertinacia Caroli Burgundionum Ducis

cis in continuanda obſidione Nanceiana, exitio illi fuit: & noſtra memoria Lautrechij ad Neapolim obſtinatio cladem illi & ſuo exercitui attulit. Contrà verò Alexander Magnus, cùm Tyrum vrbem quatuor menſes fruſtra obſediſſet, inertis & abiecti animi non credidit, iiſdem condicionibus reuocationem paciſci, quas à ciuibus oblatas, priuſquam vrbem circumſederet, ipſe reſpuerat: quamquam iam inſolentior ciuitas eas reſpuit, ideoque direpta fuit, & euerſa. Et Ferdinandus Daualus, Piſcariæ Marchio, ab obſidione Maſſiliæ deſtitit, præclaro illo ac decoro in Italiam receptu, quem ipſemet ſuis omnibus bellicis facinoribus, quæ multa edidit, & præclara, longè anteponebat. Ad hæc prǽſcribit eadem prudentia, vt tam deliberatè & conſultè ſua tranſigat, nemo vt iure reprehendere poſſit; at ſi quis prudenti conſilio facta iniquè eleuet, contemnere: nam vulgus beſtia eſt multorum capitum, nec poteſt noſſe cauſſas quæ ad agendum Principem permouent; & licet eas perſpectas haberet, Principis tamen & hominis priuati iudicia adeò ſunt diuerſa, rationeſque rerum intelligendarum in eo qui tamquam ſupremus architectus eas tractat, & qui à longè tantùm videt, aut tamquam inferior opifex manum admouet, ita diſcrepant inter ſe, fieri vt non poſſit, quin in vtriuſque animis diſſimiles notio-

F. Guicciar. lib. 19.

In eius vita, lib. 4. c. 10.

notiones gignant. Quod de iudiciis dico; de voluntatibus etiam dictum volo: quas debet bonus Princeps flocci facere, cùm in odium sceleratorum incurrit, qui eum tamquam iudicem & scelerum vindicem intuentur; procuret verò vt proborum & cordatorũ hominum opinione commendetur. Intelligat etiam Regum proprium esse, (vt dicebat Alexander Magnus) malè audire, cùm bene fecerint; &, vt Augustus Imperator ad Tiberium successorem suum scripsit, regiam magnitudinem in eo non esse, vt nemo de eo malè loquatur, sed ne quis ei malè facere possit. Docet præterea prudentia, vt ampliores magistratus atque imperia iis tantùm credat, quorum virtutem perspectam & multis experimentis cognitam habet; vtque peruigil eos in officio contineat: nam in homine multa sunt inuolucra, multa explicanda & excutienda, antequam totus perspiciatur; & vt cætera omnia mutationi sunt obnoxia, sic & hominis animus maximè cum magistratu & imperio mutari solet: neque qui aliqua in re officio suo satisfecerit, continuò in omnibus satisfacit; nec felices exitus semper respondent bonis laudandisque principiis. Qua de caussa expedit vt in administris obseruãdis, iis maximè qui maiores magistratus obtinent, aduigilet Princeps, & (licet omnium dictis fidem non habeat) benignè tamen audiat,

Plutarch. in Apophtheg.
Sueton. in Oct. August. cap. 51.

veri-

veritatis explorandæ caussa, qui de illorum iniuriis conqueruntur, remque totam indagare & in lucem proferre conetur; vt, si grauem culpam admiserint, palàm puniat; si leuem, clam reprehendat; aut, si per calumniam falsò fuerint accusati, delatores ipsos, prout res postulauerit, aut suppliciis afficiat, aut verbis castiget. Cũ enim iustis subditorum querelis contra Gubernatores aures non præbet, non solùm officium suum non facit, verùm etiam ipsi Magistratus & ciuitatum ac prouinciarum rectores liberiùs dominantur; & subditorum animos occupat desperatio, cùm vident suas querimonias respui, & iniurias non vindicari. Docet insuper eadem prudẽtia, ne Princeps patiatur diutius in magistratu esse, quem certò scit in eo malè se gerere: nam ignaui est & abiecti animi, & frequenter culpa non vacat, illum officio non abdicare; retinere verò non optimè affectum, est ei ansam præbere ne magistratum rectè administret, & vt subditi ei non obediant, nec debitum honorem exhibeant. Propterea dissimulandæ sunt noxæ, si leues sint; aut si grauiores, & res id exigit, Præfectus officio priuandus, & in eius locum alius substituendus, data quæ expediat auctoritate. eiusmodi enim auctoritas magnum pondus habet, & instar freni cuiusdam est, vt ei populus obsequatur, & vt ipse munus suum integre obeat.

Hoc

Tarcagnot. p.3 l.5.

Hoc Carolus V. auguſtæ memoriæ præſtabat: qui hoc nomine laudatur, quòd miniſtrorum ſuorum auctoritatem magna cura tueretur. Hæc ipſa prudentia docet, vt legationis munus ſapientibus & intelligentibus demandetur, qui Principis ſui maieſtatem & amplitudinem repræſentent, negotia ſibi commiſſa forti & miti animo gerant, & difficultatibus, quæ ſeſe offerunt, ſuperatis, ad optatos exitus perducant, quique magis internuntij ſint & angeli pacis, quàm faces & irritamenta diſſenſionum, ex quarum ſcintilla ſæpenumero magnum excitatur incendium. Docet etiam, vt in eligendo exercitus Duce virtutem potiùs ac fortitudinem quàm familiæ ſplendorem ac nobilitatem ſpectet: nam, vt ſapienter dixit Leo Imperator in libro ſuo de bellico apparatu, *Quemadmodum animantia omnia ex moribus illorum & actionibus exquirimus, vtrùm generoſa ſint, an inertia: ſic & hominum nobilitatem non ex maiorum laude, ſed ex ſuis ipſorum actionibus & rebus geſtis æſtimare oportet.* Hæc tamen quando cum nobili & illuſtri genere iungitur, ſplendet magis, ſicut in auro emblema incluſum; & ſoli nudæque virtuti anteponenda eſt, quemadmodum dixi in eo Capite, in quo de iuſtitia diſtribuente actum eſt. Denique monet prudentia, ne vmquam duos Duces competitores eidem exercitui præficiat: namque, vt experientia

Leo lib. 2. c. 32. p. 464.

docuit, ex priuato odio, inuidia, atque ęmulatione Ducum, maxima damna emerserũt, factumq; est vt rei bene gerendæ occasio amitteretur. Deus vnus hanc rerum vniuersitatem regit, vnus Sol in cælo lucet, Rex vnus regnum gubernat, in quauis domo est vnus paterfamilias: sic ergo vnum Imperatorem oportet esse, qui ducat exercitum.

CAP. XXXIII.

Qua ratione acquiratur prudentia.

TOT sunt regulæ & documenta prudentiæ Principibus obseruanda, vt omnia scriptis mandari nequeant: & quantũuis multa adferrentur, plura tamen dicenda superessent: parumque vtilitatis conferrent, nisi Princeps ingenita polleret prudentia, & ea quam Dominus noster humiliter petẽtibus communicat. nam pro certo Dei donum est prudentia, & quam quis difficulter addiscat: tot enim peculiares casus, tam multiplicia & varia, quæ verè prudenti consideranda sunt, quamlibet actionum, vt rectè instituatur, circumstant, nullis vt regulis comprehendi possint: & si aliquæ vtiles sint, eæ quas adduximus, aliæq; similes, (vti spero) non erunt incommodæ. Quòd si qua ratio est addiscendæ prudentiæ, (præter ea quæ supra diximus) hanc esse puto, vt homo sibi non fidat, neque suæ pru-

dentiæ innitatur, sed in consilium fidos ac prudentes viros adhibeat, diemq; ex die deducẽdo successus rerum suarum obseruet & annotet, atque etiam errata quæ Princeps (homo enim est) committit; in memoria seruet, vt ex his documenta accipiat, & sapere discat. Nihil enim est quod nos instruit magis, & prudentiores reddit, quàm rerum earum quas ipsi agimus, & quasi manibus tangimus, experiẽtia, & accurata librorum à sapientibus viris scriptorum lectio, in quibus plurima ad imperij regimen ac salutem vtilissima præcepta reperiuntur. quos libros Principibus attentè & magna cura legẽdos esse, iterum moneo: nam eorum auctores, cùm iam vita sint functi, syncerè & absque assentatione aut fuco veritatem aperiunt, quam ij qui sunt in viuis, licet amicissimi, plerumque solent occulere. Quod consilium Demetrius Phalereus Ptolemæo Ægyptiorum Regi dedit: & Basilius Imperator in ea institutione, quã filio suo reliquit, his verbis illũ alloquitur: *Per historias veteres ire ne recusa: ibi enim reperies sine labore, quæ alij cũ labore collegerunt; atque illinc hauries & bonorũ virtutes, & improborum vitia, vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in ea conuersiones. mũdi huius instabilitatem, & imperiorum præcipites casus, &, vt verbo complectar: malorum facinorũ pœnas, & bonorum præmia: quorum illa fugias, ne in diuinæ iustitiæ manus incidas; hæc amplectaris,*

Cap. 56. Lips. in notis lib. 1. de Rep. c. 9.

ctatis, vt præmiis, quæ ea comitantur, potiaris. Hæc ad filium suum sapiētissimus Princeps, edocens illum quid vtilitatis ex historia decerpere posset. Alphonsus etiam Rex Neapolitanus mirificè laudatur, quòd in legendis audiendisque historiis antiquis tempus collocaret, & domi haberet summos Oratores, & homines litteratos. Caput hoc claudam, vbi dixero inter prudentiæ regulas & illam esse, vt quisque prudentiæ suæ modum ponat: quidam enim sic omnia circumspiciunt & mente agitant, vt immodicam prudentiam habere videantur, nec in rebus agendis certum quidquam, quod sequantur, constituant. cùm enim vtrimque tot rationes videant, & siue ad rem aggrediendam, siue ab ea desistendum, tot incōmoda considerent; fit vt huc & illuc fluctuent & impellantur, & tamquam in labyrintho suæ deliberationis exitum reperire non possint. Hæc autem etsi videatur prudentia, tamen non est, sed quædam firmi constantisque iudicij ex condicione peculiaris naturæ & desiderio non errandi nata defectio. Nam vera prudentia docet, nihil esse in rebus humanis, quod incommoda sua nō habeat; & quod pauciora habet, id eligendum. lumen etiam præbet, vt videamus in quo minus sit incommodi, & ad hoc eligendum & exsequendū vires impertit. Quæ caussa est cur Spiritus diuinus dixerit, *Pru-*

Hieron. Surita lib. 16. cap. 4.

Prou. 33. *dentiæ tuæ pone modum.* Cùm enim cęteris virtutibus modum definiat; indecens est, modum finemque non tenere. Et ne huic nostræ de prudentia tractationi hic modus desit, eā hoc loco finiam, vt de Pincipis Christiani fortitudine dicere incipiam; in qua reip. vires neruique consistunt.

Cap. XXXIV.

De fortitudine Christiani Principis, & quid de ea tradat Machiauellus.

POSTREMA Christiani Principis virtus est fortitudo, de qua in Capitibus insequentibus verba facturi sumus. Hác autem postremam voco, non quòd inter alias virtutes vltima sit, sed quòd sit veluti sigillū & custodia reliquarum, vindex ac defensatrix earum: quæ sine fortitudinis præsidio nudæ sunt, atq; inermes. est enim fortitudo firmissimū telum, & (vt ait Seneca) propugnaculum & inexpugnabile humanæ imbecillitatis munimentum. Ego verò in vltimum locū eam conieci, vt paullo fusiùs explicarem. Nam etsi ea, quę Machiauellus de Religione docuit, impia, quæ de aliis Principis virtutibus tradit, à veritate aliena & reipub. sunt perniciosa, (vt ostendimus) tamen quæ de fortitudine tradit, stulta sunt prorsus, & delira. At Machiauelli verba, quibus de fortitudine loquitur, hæc sunt, ex Hetrusco sermone in Latinum fideliter versa: *Cogitanti*

Lib. 2. c. 2. Discur. in Tit. Liu.

tanti mihi vnde acciderit vt olim magis quàm nunc homines cupidi essent & amantes libertatis, incidit id oriri ex illa ipsa caussa, quæ nunc minus fortes ac robustos efficit: quam ego credo institutionẽ nostram esse, ab antiquorum educatione diuersam; quæ ex Religionis diuersitate nascitur. Cùm enim Religio nostra veritatem & rectam ac veram viam nos docuerit, (his & similibus verbis vtuntur Politici, vt decipiant meliùs) *fit vt humanum honorem minoris æstimemus, quem cùm tanti fecerint Ethnici, vt pro summo suo bono ducerent, eorum actionibus maior inerat vis & ferocitas.* Atque hanc doctrinam tribus rationibus corroborat. Prima, quoniam Ethnici in sacrificiis multis illis & sollemnibus victimas mactabant sanguine cruentas, & adspectu horribiles: quarum intuitu homines feroces animos induebant, & rebus oculis subiectis persimiles. Altera, quia veterum Religio felices solos arbitrabatur magnos & potentes viros, & Duces exercituum, Principes, & qui aliis dominarentur: at Christiana Religio felicitatem in humilitate, animi demissione, & paupertate constituit. Tertia, quoniam, etsi Religio Christiana à nobis fortitudinem exigat, tamen moderationem & in acceptis iniuriis patientiam magis requirit. Tandemque ita concludit: *Hæc igitur vitæ ratio videtur debilitasse, ac sublata animi magnitudine, orbem terrarum eneruasse, eumque improbis*

hominibus impunè ac pro animi libidine diripiendum diuexandumq́ tradidisse. Hæc sunt quæ de Christiana fortitudine docet Machiauellus. Sed vt magis appareat stulta impietas & impia stultitia infelicis magistri ac ducis Politicorũ nostri temporis, principiò illud ponendũ est secundùm Platonis, Aristotelis, Ciceronis, S. Ambrosij, aliorumq́ue grauissimorum auctorum doctrinam & veram philosophiam, fortitudinem, de qua loquimur, non esse robur ac firmitatem corporis agrestem, vastam, & immanem, quæ inest nonnullis robustis, neruosis, atque lacertosis hominibus; qualem habuerunt Hercules, Milo Crotoniates, & alij qui maximis membrorum viribus præstitere. Deinde, non esse animum audacem & temerarium, quẽ in aliquibus cernimus, qui non perpendentes an, quod attentant, æquum vel iniquum sit, honestum vel turpe, debitum vel non debitum, periculosum aut tutum, furioso quodam impetu insanaq́ue temeritate abrepti, res labore periculoq́ue plenissimas adoriuntur, & eam, quæ reuera temeritas est, fortitudinem putant. quæ si vera fortitudo & virtus esset, eam aquè, aut etiam meliùs, leonibus, tigribus, rhinocerotibus, aliisq́; animalibus feris, ac hominibus concederemus; quib⁹ vires maiores, minor metus, & vehementiori impetu imperterritè hostem inuadunt. Sed nobis sermo est de for-

fortitudine quę in virtutibus moralibus numeratur, & virum fortem munit, vt vano timori obsistat, & audaciam nimiam moderetur, & res difficillimas adeat, in quibus vitæ sit periculum, & dura aduersaque forti constātiq; animo perferat. Hæc verò omnia faciat quando & quomodo opus est pro Dei honore, pro Religionis defensione, pro patrię salute. Eiusmodi fortitudinem virtutem dicimus: quam verò depingit Machiauellus, nec est nec vocari potest fortitudinis virtus, sed barbara potiùs & inhumana feritas. Atque hanc veritatem solo naturæ lumine Ethnici cognouerūt. Plato enim dicit, inueniri multos magnis viribus tamē iniustissimos, profanissimos, intēperantissimos, & imperitissimos: quę vitia inesse nō possunt ei, qui vera fortitudine præditus est. & alio in loco affirmat, in paucis admodum fortitudinem & prudentiam reperiri, ferocitatē verò & audaciam metu carentem in multis. Cicero de fortitudine agens, *Ea*, inquit, *animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si iustitia vacat, pugnatq́; non pro salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Itaque probè definitur à Stoicis fortitudo, cùm eam virtutem esse dicunt propugnantem pro æquitate.* & paullo pòst addit: *Præclarum igitur Platonis illud: Non solùm (inquit) scientia quæ est remota à iustitia, calliditas potiùs quàm sapientia est appellanda: verùm etiam animus paratus ad periculū, si sua*

Lib. 17. in Protag. siue cōt. Sophist.

In Lachete.

Cicer. lib. 1. Offic.

Plato in Men.

sua cupiditate, non vtilitate communi, impellitur, audaciæ potiùs nomen habet, quàm fortitudinis. Idem Aristoteles, S. Thomas, & quotquot de hac materia tractant, sentiunt. Illud deinde ponendum; sicut Deus in seipso immẽsum quoddã pelagus infinitarum perfectionum continet, quæ quidem omnes eadem res sunt ac natura, immo Deus ipse, (cùm in Deo præter Deum nihil reperiatur) sic fortitudinem, quæ vna est ex diuinis perfectionibus, infinitam esse, ex eaq; tamquã ex vberrimo fonte manare quidquid fortitudinis & roboris hominibus & aliis rebus creatis inest. Nam vt nulla natura est, quæ esse non habeat à summa illa natura; nec sapientia, quæ ex illa interminata sapientia non deriuetur; nec bonitas vlla, quæ ex immẽsa & ineffabili Dei bonitate non pẽdeat: sic omnis humana fortitudo ac robur est tamquã aquæ guttula, quæ ex vastissimo illo omnis fortitudinis fonte Deo profluit; *qui* vt ait Iob. *sapiens corde est, & fortis robore: apud quem* (vt alibi idem ait) *est sapientia & fortitudo: cuius iræ nemo resistere potest, & sub quo curuatur qui portant orbẽ.* & passim alibi mira de immensa, & quæ cõprehendi nõ potest, Dei fortitudine dicit. & regius Vates, *Omnia,* inquit, *quæcũque voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari, & in omnibus abyssis.* Quare per Ieremiam Dominus de seipso loquens, *Ego,* ait, *feci terram, & homines, & iumenta quæ*

Arist. lib. 3. Ethic. c. 6. 7. 8. & 9.
Thom 2. 2. q. 123. articulo. 6.
Iob. 9.
Iob. 12.
Iob. 9.
Psal. 134.
Ierem. 27.

quæ sunt super faciem terræ, in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento: & dedi eam ei, qui placuit in oculis meis. & in Deuteronomio *Deut. 8.*
populum suum sic affatur: *Ne dicas in corde tuo; Fortitudo mea & robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt; sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum suum.* Quod cum gratiarum actione recognouit Dauid, cùm diceret; *Deus qui præ-* *Psal. 17.*
cinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam: qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa statuens me: qui docet manus meas ad prælium, & posuisti vt arcum æreum brachia mea. Eadem ratio Iobum permouit *Iob 17.*
vt diceret: *Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me* Nam præsente & propitio Deo nihil est timendũ, & sine eo omnis creata fortitudo concidit, & quasi stupea flamma euanescit. Illud autem Dei fortitudinem maximè declarat, quòd ad terrendam, puniendam, deprimendam arrogantium Principum insolentiam, & ad fundendos atque delendos validissimos exercitus, vilissimis ac debilissimis animantibus tanquam instrumentis vtitur, & vel ranæ, mu- *Exod 8. 9. & 10.*
scæ, culices, & aliæ sordidæ bestiolæ, vilissimaque animalcula (cùm adlibuerit) satellites, tortores, ac vindices sunt eius, ad debellandam vniuersi orbis potentiam. Si ergo fortitudo virtus est, quis erit fortior; amansne virtutis, an eiusdem osor? bonusne, an

malus? Si eadem est cœleste donũ, (vt sunt cæteræ virtutes) quibus, obsecro, maiori liberalitate hanc communicabit, amicisne an inimicis? iisne qui ipsum agnoscunt & amant, an iis qui ab illius cognitione & amore auersi sunt? iis qui Deo pro sua virili seruiunt, an iis qui fortitudinẽ, quam accipiunt à Deo, ad ipsum Deum oppugnandum conuertunt? Ethnicisne, qui lignum, argillam, & simulacra, opera manuum suarum, cultu diuino prosequuntur; an Christianis, qui rerum omnium effectori reuerentiam & obsequium exhibent, eumque tanquam summum & vltimum bonum suum agnoscunt? Ex quibus necessariò colligitur, Christianos Ethnicis fortitudine longo interuallo præire: quin etiam illud consequitur, veram fortitudinem in Ethnico Principe esse non potuisse, licet robustus & fortis videretur; & hanc aliasque veras & solidas virtutes in solis Christianis esse & posse reperiri, vt primo Capite posterioris istius Libri ostendimus.

CAPVT XXXV.

Expenduntur rationes Machiauelli.

SED expendamus rationes, quibus Machiauellus probare conatur, Religionem Christianam homines eneruasse, & ex orbe terrarum animi magnitudinem & militarem vigorem sustulisse: quæ tantum ab-

surdita-

ſurditatis continent, vt mirer eſſe quemquam ſapientem qui prudentiæ laudem ei tribuat, & eius dogmata ſequatur. Prima igitur eſt, quoniam Ethnici multis & magnificis ſacrificiis vtebantur, in quibus victimas immolabant ſanguine cruentas, & adſpectu horribiles; quarum intuitu animoſiores ac ferociores reddebantur: quibus caret Religio Chriſtiana. An, quæſo, vlla vſquam par huic fatuitas atque ineptia? Quid enim ſimilitudinis eſt animalium cædibus & cruori cum vera fortitudine? quid animo fero & crudeli, qui hoſtiarum ſanguine & pecudum cæde paſcitur, cum animo forti & excelſo, qui rationis imperio paret, morti ſe offert, eamque amore virtutis ſubit? Si pecudum carnificinam conſpicere ſatis eſſet ad ingenerandam in hominum animis fortitudinem, profectò nulli fortiores & valentiores laniis eſſent, qui quotidie animalium ſanguine manus tingunt. Deinde, ſi ſpectare animalium cædes & cruenta ſacrificia animi fortitudinem procrearet, multo màgis id efficeret iis ſacrificiis intereſſe; in quibus homines immolantur. Itaque plus animi & fortitudinis ineſſet iis gentibus, quæ viros ac fœminas immolant, & ſuis manibus Diis plures hoſtias & magnificentiores victimas cædunt; vt faciebant Ethnici in noua Hiſpania & Peruana regione, & aliæ efferatæ ac barbaræ

baræ nationes, antequam ſuauiſſimũ Chriſti Liberatoris iugum & Euangelij ſacrũ lumen admiſiſſent. Quàm crudeles, quàm immanes, quàm feri ac barbari erant illi ſimulacrorum cultores, cùm ignorantiæ ſuæ tenebris iacerent immerſi! quantum ſanguinis innocentium puerorum, virginum delicatarum, robuſtorum adoleſcentum, & omnis generis hominúm eff indebant quanto ſanguine madebant aræ ac delubra dæmonum! quàm palpitabant euulſa hominũ pænè emortuorum corda! qui tanto numero in conſpectu omnium immolabantur, vt interdum in Mexicana ciuitate quinq; millia cæderentur, aliquando etiam in diuerſis locis vicena millia mactarentur, vt teſtatur

Lib. 5. c. 21. Ioſephus Acoſta è Societate noſtra, in hiſtoria naturali & morali Indiarum. & tamen illarum regionum incolæ non ideo fortiores erant, quòd tantam hominum carnificinam cernerent, cùm pauci Hiſpani vicerint ac ſubegerint infinitam multitudinem Indorum, qui in huiuſmodi ſacrificiis educati, ſanguine ſe totos cruentabant, & fratrum ac liberorum ſuorum cædibus paſcebantur. Altera verò ratio, tametſi maiorem probabilitatis ſpeciem præ ſe ferat, languet nihilominùs, & minùs eſt firma. licet enim præmij ſpes magnus ſtimulus ſit ad ſubeundos labores, & felicitatis opinio valdè moueat & impellat hominem ad vitam pro honore &

gloria

gloria periculis exponendã; & Religio Christiana doceat, contemnendam & euanidam prorſus eſſe, quam homines terrenis rebus addicti felicitatem appellant, noſtramq́ue beatitatem collocandam in paupertate voluntaria, & gloriæ contemptione, (vt dicit Machiauellus) hinc tamen non efficitur, in illius argumento aliquid põderis ineſſe; immo contrarium planè colligitur. nam ſi præmium incitamentum eſt, quo impulſi homines labores & pericula ſubeunt, & præclaras actiones forti animo dignas ſuſcipiunt: certè præmium maius magis impellet, & præmium maximum maximè incitabit. Quamnam igitur mercedem ſperat pro rebus quas ſtrenuè geſſerit fortis conſtansq́ue Chriſtianus? Sanè non honores, non opes, non equeſtrium ordinum inſignia & ornamenta, non fructus, non ſacrum vectigal, non vanam & popularem gloriam, non imperia & principatus, non deniq; aliquid ex iis quæ licet virtutis ſtudioſis tribui debeant, non ſunt tamen digna virtutis præmia. Hæc enim omnia fragilia ſunt, & caduca, & cum vita hominis, quæ breuiſſima eſt, exſpirant. Is autem, de quo nobis ſermo eſt, verè fortis & magnanimus, tam humiles & abiectos fines non ſpectat, nec vitam ſuam tam parui pendit, vt eam pro rebus tam vilibus venalem exponat. Deum igitur tanquam principium & finem ſuum intuetur; & cer-

& certò ſibi perſuadet, eundem Dominum, cuius conceſſione tantam fortitudinem accepit, præmium & mercedem ſuam eſſe. Idcirco animoſus eſt in arduis aggrediendis, fortis & conſtans in laboribus ſuſtinendis, morteq́ue ipſa perpetienda. ſcit enim, eum, qui pro virtutis defenſione in libello iuſto cadit, vitam non amittere; neque, cùm animam profundit, mori potiùs dicendum eſſe, quàm viuere, & quidem vitam felicem, & omnibus bonis affluentē, & quæ in omnem æternitatē perdurabit. An poteſt præmium cum præmio, & merces cum mercede conferri? an incerta felicitas & gloria quam ſperat à Principe vel Repub. miles vel Dux belli Ethnicus, cum certa & tuta ſpe quam à diuina benignitate exſpectat fortis & Chriſtianus miles? Quis lubentius vitam pro patria fundet, miles profanus, qui à morte & rogo nihil ſupereſſe putat; an Chriſtianus, qui mortem ſuam veriſſimæ vitæ credit eſſe principium? illene qui temporaria & incerta præmia à ſuo Principe ſperat, an is qui cū his etiam æternæ mercedis ſpem propoſitam habet? Et vt præſentia maximè moueāt, & ad ſe mortalium animos trahant, verus tamen Chriſtianus, fidei lumine colluſtratus, etſi, quod ſperat, oculis non videt, tamen eius non minùs certam ac tutam ſpem habet, quàm ſi viſu cerneret; & eius conſequendæ gratia labores mortemq́ue adeò ipſam ſuſtinet,

ſtinet, quàm ſi præ manibus & ante oculos poſitum haberet. Druidæ (vt teſtis eſt Iulius Cæſar) Gallis perſuadebant, vnà cum corporibus non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem ad alios transferri: qua tranſitione, tametſi falſa, ad fortiter audendum excitabantur, mortis metu neglecto, exiſtimantes mortem tranſitum eſſe tantùm quendem. Si ergo hæc ſtulta & inanis perſuaſio audaces reddebat Ethnicorum animos, & ad animosè & fortiter aliquid faciendum impellebat; quanto plus virium habebit certa ſecuritas qua Chriſtianus alteram poſt mortem vitam ſupereſſe credit, & ſempiternam beatitudinem exſpectat! Quid iam dicam de tertia ratione Machiauelli, qua putat patientiam & animi moderationem, quam nobis Religio Chriſtiana præſcribit, fortitudinis neruos præcidere, & illius mucronem retundere? in quo, vt & in cæteris, fallitur vehementer: nam, vt Ariſtoteles & D. Thomas ſapienter docent, veræ fortitudinis duæ ſunt partes. altera in aggrediendis periculis verſatur, in ſuſtinendis altera: atq; in hac poſteriori potiùs, quàm in illa priori, munus & officium fortitudinis (iiſdem auctoribus) eſt poſitum. Quæ cùm ita ſint; quo pacto affirmat Machiauellus, maiorem in idololatris quàm in Chriſtianis fortitudinē propterea reperiri, quòd Chriſti diſciplina à nobis magis patientiā quàm fortitudinē exigat?

Libro 6 de bell. Gallico.

exigat? an non hæc ignoratio est & inscitia? si enim potior & excellentior fortitudinis pars est, perpeti & perferre; profectò qui æquiori animo plura perfert & sustinet, eum fortiorem esse cõsequens est, quoniam munus fortitudinis præstantius atque difficilius exercet. Itaque secum hęc pugnant, aliquem patientem esse, & eundem non esse fortem; & in Christi Ecclesia nõ esse viros strenuos, quòd in ea sint tolerantiæ laude præstantes. Lex Euangelica vult nos mansuetos, patientes, & tolerantes esse, inimicos nostros diligere, benefacere his qui oderunt nos: non tamẽ ideo tollitur aut minuitur vigor Christianæ fortitudinis, quæ virtus est, & principalis quidem virtus, sicuti etiam sunt mansuetudo, patientia, æquanimitas, & omnium maxima caritas, per quam ex diuino præscripto beneuolentia & amore prosequimur eum, qui nos odit & iniuria afficit. Cùm ergo hæ omnes virtutes sint, pugnare inter se non possunt: quin etiam virtutes omnes ita iunctæ sunt, vt earum nulla à cæteris diuulsa & segregata perfecta reperiatur, quemadmodum sapientes Philosophi & sanctissimi Ecclesiæ Doctores probant. Itaque perfecta fortitudo & animi cõstantia absque patientia, æquanimitate, mansuetudine, cæterisq; virtutibus, quas sanctissima Christi Domini & Seruatoris Lex nobis præscribit, haberi non potest, quia inter se pugnant, etiamsi

pugna-

pugnare videantur. Mansuetudo ergo & tolerantia virtuti fortitudinis non aduersantur, (vti iam diximus) immo verò nemo potest verè fortis & magnanimus esse, (si quidem sermo sit de fortitudine quæ virtus est) nisi patiens sit; & clemens: clemens in iniuriis, in laboribus ac doloribus patiens, fortis & animosus in aggrediendis rebus arduis, quæ etiam periculum vitæ secum trahunt; & in aduersis ac difficultatibus, quæ occurrũt, propulsandis: quæ omnia subeat ob defensionem diuinæ Legis, patriæ amorẽ, in multos benignitatem, Religionis sanctæ conseruationem & amplificationem, & aliã quamuis actionem honestam, & à virtute profectam. Idcirco lex quædam Partitarum, docens nobiles viros bene moratos esse opor- *Partit. 2.*
tere, ait, hoc aliud nihil esse, quàm *vt sint par-* *tit.21. l.7.*
tim fortes & animosi, partim mites & humiles. Magna enim est virtus, (inquit Isidorus) *si non lædas à quo læsus es: magna fortitudo, si læsus remittas: magna gloria, si, cui potuisti nocere, par-* *In Soliloq.*
cas. Quis fortior fuit ac mitior Moyse? Quis lenitatem ac mansuetudinem cum forti inuictoque animo meliùs iunxit Dauide? Horum enim omnium maxima argumẽta præbent venia Sauli data; prostratus Goliath gigas; gemitus & lamentatio filij Absalomi interempti, qui tamen regnum & vitam illi eripere conatus fuerat; vrsus & leo à pæne puero magno animi & corporis robore in-

Hh terfectis;

terfecti; Semei maledicta tam patienter tolerata; Philisthæis terror & pernicies illata; Oportet certè Principem fortem esse, simulque clementem & benignum, vt mansuetudine amorem sibi conciliet, fortitudine terrorem iniiciat, benignũ in bonos, obedientes, imbecillos, seuerum in contumaces & superbos, facilem ac mitem in suis, acrem ac seuerum in Dei iniuriis vlciscendis. Atq; hęc cognouerunt & docuerunt ipsi etiam Philosophi & sapientes Ethnici, referuntque admiranda suorum Principum exempla, qui cùm leonum instar in hostes armatos irruerẽt, in subiectos ac humiles eximia benignitate, in ferendis iniuriis admirabili patientia fuerunt: quarum virtutum laudẽ verbis magnificis omnis antiquitas illis tribuit, etsi reuera imago tantùm & vmbra quædam virtutum essent. Romanorum etiam hoc erat insigne & ornamentum: *Parcere subiectis, & debellare superbos.* Denique Plutarchus, Alexandrum Magnum laudans, dicit virtuti eius militari humanitatẽ, & fortitudini mansuetudinem adiunctam fuisse.

Orat. 1. de fortit. Alex.

CAP. XXXVI.

Similitudo Christianæ Religionis cum Christo, & quibus oculis intuenda.

TOTA ratio cur Machiauellus & alij Politici tam abiectè de Christiana Religione loquãtur, ea est, quòd impuris ac lippis

pis oculis, non autem ſanis, illam intueantur. Nā diuinæ lucis radius quidā eſt Chriſtiana Religio, Chriſti Sponſi ac Domini ſui viuum exemplar, & perfectiſſimè expreſſa imago. Vt enim Iudæorum ac Gentilium oculis Chriſtus videtur humilis, contemptus, & abiectus, quoniam ſolam externam hominis nudi & fixi in cruce, ac pro peccatis noſtris ſummis ignominiis affecti, ſpeciem contemplantur; & imbecillitati ac ſtultitiæ tribuunt, quod de tam inexplicabili myſterio Catholica fides tradit: ſic iidē Chriſtianam Religionem rident; proptereà quòd ſectatores ſuos docet rerum harum inferiorum & caducarum contemptum, humilitatem, manſuetudinem, vt pro iniuriis beneficia reponant, inimicos ament, offenſiones benefactis vlciſcantur; &, quæ in cortice latet, medullam non intuentur. At fidelis & verus Chriſtianus, qui puris oculis, & fidei ac cœleſtis lucis ſplendore colluſtratis, agnoſcit & profitetur, hominem illum, qui pro noſtris ſceleribus vitam in cruce poſuit, verum DEVM eſſe, aç rerum omnium auctorem & Dominum, in morte vitam, gloriam in dedecore, in ſtultitia ſapientiam Dei, in hac infirmitate, quæ exteriùs mortalium oculis obiecta eſt, fortitudinem reperit. Idcirco dicebat S. Paulus: *Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, ipſis autem vocatis* 1. Cor. 1.

Iudæis ac Græcis Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Idem ergo de Christiana Religione sentio. nam si oculos coniiciamus tantùm in eam animi demissionem & mansuetudinem quam profitetur; si fragilium omnium rerum despectionem quam docet, odium & contemptionem sui quam à nobis exigit, consideremus; & in his exterioribus gradum figentes, non vlteriùs progrediamur: profectò in eandem cum Machiauello delirationem & ineptias incidemus. Quòd si fidei luce & cœlesti radio illustratis oculis in abditum illud ac regium tantæ Reginæ palatium penetremus; si quæ in eo latent occultissima mysteria perpendamus; si opes ac thesauros illius, si gemmas ac lapides pretiosos quos possidet, si admirabilem huius regiæ ordinem & apparatum, si denique magnitudinem & maiestatem diuini cultus qui Deo hęc in domo exhibetur, attentè inspiciamus: tantarum rerum admiratione magis obstupescet & deficiet animus noster, quàm olim Reginæ Sabæ, dum Salomonis regiam conspexit; dicemusque nullius momenti esse quæ auditu percepimus, præ iis quæ mentis oculis cernimus. Hæc ideo dixi, ne ingenij nostri tenuitate ac infirmitate cælestem doctrinā metiamur, sed ea luce, quā illa ipsa nobis cōmunicat, & iustissima trutina expendamus, quod captum nostrū tanto interuallo excedit. Nam etsi carbunculus,

3. Reg. 10.

vel

vel adamas magni pretij ab agresti quopiam & rustico parui fit, quòd ab illo non cognoscatur; non idcirco quidquam de valore deperdit apud mangones, vel gemmarum æstimatores, qui norunt, & in pretio habent. Hæc veritas adeò illustris est, & firma, vt vel Ethnicis ipsis aliquis quasi radius affulserit. Socrates enim apud Platonem docet, nulla ratione (quidquid vulgus affirmet) licere grauiter ferre aut vlcisci iniurias. *Neque vlcisci decet*, inquit, *neque malefacere cuiquam hominum, quodcunque ab alijs ipse passus fueris.* Laudãt antiqui scriptores Lycurgum; quòd adolescentem quendam, qui illi vulnus inflixerat, oculum baculo excusserat, à supplicio liberatum veniaque data in domũ suam duxit, &, philosophiæ præceptis instituens, ex perdito adolescente ciuem optimum effecit, Phocionem etiam celebrant, quòd ab Atheniensibus, de quibus optimè meritus erat, crudeliter & non absque ingrati animi nota capitis damnatus filio præceperit vt hãc iniuriam obliuione deleret. Quin & Seneca mirificè commendans incredibilem Augusti Imperatoris clementiam, bene conuenisse illi dicit nomen patris patriæ, quòd contumelias quoque suas (quæ acerbiores Principibus esse solent quàm iniuriæ) nulla crudelitate exsequebatur, sed moderatè ferret; quòd probrosis in se dictis arrideret; quòd dare illum pœnas appareret,

Plut. in Critone.

Plutarch. in Lycurgo.

Plutarch. in Phoc. & in Apophth.

Senec. lib. 1. de clement. cap. 10.

cùm exigeret. Cicero verò summis efferens laudibus Iulium Cæsarem, quòd singulari clementiæ significatione Marco Marcello, acerrimo suo inimico, pepercerat, hoc illius factum sic extollit, vt cæteris eiusdem præclarissimis gestis anteponat. *Nullius, inquit, tantum est flumen ingenij, nulla dicendi aut scribendi tanta vis tantaq́; copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorē, quàm eam, quam hodierno die consecutus es.* Quod duobus confirmat argumentis. Alterum est: *Quoniam in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multū iuuant, maximam verò partem quasi suo iure fortuna sibi vindicat, &, quicquid est prosperè gestum, id pæne omne ducit suum. At verò huius gloriæ, C. Cæsar,* (ait) *quam es paulo antè adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcunque est (quod certè maximum est) totum est, inquam, tuum: nihil sibi ex ista laude Centurio, nihil Præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit: quin etiā illa ipsa rerum humanarū domina fortuna in istius se societatē gloriæ non offert; tibi cedit, tuā esse totam & propriam fatetur.* Alterum argumentū ex eo ducit, quòd cæterarū victoriarū adeptio facilis esset; res aūt ardua & difficilis, Marcello, infensissimo hosti vitā donare. *Domuisti, inquit, gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarū genere abun-*

Orat. pro M. Marcel.

abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam & condicionem, vt vinci possent, habebãt. nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangiq́; possit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam tẽperare, aduersarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico. & paulo pòst: *Et cæteros quidem omnes victores bellorum ciuilium iam antè æquitate & misericordia viceras, hodierno verò die teipsum vicisti.* paucisq́; interiectis subdit: *Ipsã victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti: nam cùm ipsius victoria condicione iure omnes victi occidissemus, tuæ clementiæ iudicio conseruati sumus.* Hæc Cicero: quæ consentiunt cum iis quæ Plato scribit, primam & optimã esse victoriam, vt seipsum quis vincat; turpissimum verò & pessimum, vt à seipso vincatur. Congruunt etiam cum respõso quod vnus è septuaginta duobus illis sacrorum voluminũ Interpretibus Ptolemæo Ægypti Regi dedit, cùm roganti, quid esset in Regibus difficillimum, dixit, *Seipsum vincere*: & quod affirmat Plutarchus, dum ait, scire iniurias remittere & condonare, non modò humanius & lenius esse, sed etiã fortius. At omniũ optimè per Solomonem Spiritus sanctus: *Melior est patiens viro forti; & qui dominatur animo suo, expugnatore*

Libro 4. de legib.

Aristeus de 72. Interp.

In precept. polit.

Prouer. 16.

vibium. Ex quibus constat, hanc clementiæ & patientiæ rationem non solùm doceri à Christiana Religione, sed ab Ethnicis etiam laudari, & in cœlum efferri; neque veræ fortitudini aduersari, sed veluti genuinam eius esse prolem. Verùm, vt Machiauelli ignorantia apertior fiat, explicandum nobis adhuc est, quanto maior & præstantior hæc fortitudo & constantia in Christianis quàm in Gentilibus exstiterit. Hoc autem liquidius vt fiat, veræ fortitudinis partes exponamus.

CAP. XXXVII.

In quo vera fortitudo consistat.

Lib. 1. Offic. CICERO in libris Officiorum de ciuili fortitudine disputans, *Omnino*, inquit, *fortis animus & magnus duabus rebus maximè cernitur: quarum vna in rerum externarum despicietia ponitur, cùm persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum decorumq́ sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere; nulliq́ neq́ homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere: altera est res, vt, cùm ita sis affectus animo, vt suprà dixi, res geras magnas illas quidem, & maximè vtiles, sed vehementer arduas, plenasq́ laborum & periculorũ, tum causa vitæ, tum multarum aliarum rerũ quæ ad vitam pertinent. Harum rerũ duarũ splendor omnis & amplitudo, addo etiam vtilitatem, in posteriore, causa autem & ratio efficiens magnos viros est in priore. In eo autem est*

est illud, quod excellentes animos & humana contemnentes facit. Id autem ipsum cernitur in duobus: si & solum id, quod honestum sit, bonum iudices, & ab omni animi perturbatione liber sis. Hæc Cicero. Aristoteles etiam docet, fortitudinem in duobus cerni: in periculorum susceptione, & laborum perpessione. Itaque ei qui verè fortis & magnanimus est, tria inesse oportet, iuxta horum duorum sapientum sententiam. Primum est, rerum omniũ externarum contemptio; alterum, laborum pro virtute perpessio: tertium periculorum & arduarum rerum susceptio. Quòd si vera est doctrina horum duorum sapientum, & rei ciuilis peritissimorum, tametsi Ethnicorum, quorum alter reip. Romanæ, orbis terræ dominæ, clauum tenuit, alter sapientissimus Philosophus Alexandri Magni magister fuit: quis iure negabit remp. Christianam habuisse homines magnanimos, & omnium qui vmquam fuerunt in vrbe terrarum fortissimos? atque sanctissimam Religionem nostram non solùm non timidos, angusti & humilis animi sectatores suos reddere, sed etiam præceptis suis fortes valentissimosque efficere? quando rerum omnium, quæ videntur, contemptores facit; adeoque virtutis amantes, vt pro ea mortem oppetere non dubitent? An, obsecro, à primis mundi nascentis exordiis fuit vmquam vlla Religio, sectave, quæ docuerit

Lib. 3. Eth. ad Nicom.

quod ſanctiſſima noſtra Religio nos edocet? An in earum aliqua tot fuerũt tãq; præſtantes & admirabiles viri, quot in noſtra, qui tanta rerum omnium caducarum deſpicientia vixerint, quaſi eſſent non homines, ſed Angeli mortali corpore circumſepti? Verùm noſtros cum aliis nolo conferre, ne cuiuſuis alterius ſectæ tenebris, falſæque Religionis obſcuritate, noſtræ Religionis gloriam & ſplendorem offundam, & ne innumeris viris clariſſimis & ſanctiſſimis, quibus Eccleſia Catholica diues eſt, & refertiſſima, ſim iniurius, dum paucorum Gentilium, quos Ethnici ſcriptores immeritò laudant, & immodico cómendationis præconio in cęlum efferunt, exempla adfero. Nam prętérquam quòd exiguus eſt eorum numerus, quos illi tamquam rerum omnium contemptores & fortes celebrant, noſtrorum verò propemodum infinitus, (vt diximus) multa etiam, quæ de illis ſcribunt, ficta ſunt, & commenticia. & licet omnia vera eſſent, tantum tamen eſt diſcriminis inter illorum & noſtrorum virtutes, vt Ethnicorum pictæ ac ſimulatæ, noſtrorum veræ ac ſolidæ (vt ſuprà demonſtratum eſt) cenſeantur. Quid enim dicam de ea fortitudinis parte, quæ in ſuſtinendo ac patiendo ſita eſt, & quam Ariſtoteles potiorem exiſtimat? Fuitne vmquam in terris Religio vlla quæ infinitis partibus non ſuperetur ab Ec-

clesia

clesia Catholica, innumeris fortissimorum militum ac martyrum agminibus septa, & firmissimo presidio munita? de quorum laudibus nec silere possum, nec quomodo loquar scio. cuius enim lingua, cęlestis etiã spiritus, tã incredibilem illustrium Christi militum fortitudinem explicare poterit? quæ atrocissimos cruciatus, quos passi sunt, exponere? inaudita tormentorum genera quę pertulerũt, aquam, ignem, famem & sitim, æstum & algorem, inopiam & nuditatem, carceres, vincula, compedes, equuleos, pectines ferreos, vncos, bestias, feras, cruces, rotas, ossium confractiones, & sexcenta alia exquisitissima suppliciorum genera, quæ suo in Christum odio dæmon malitiosè excogitauit, referre? quæ patientiam & constantiam, quam in tolerandis cruciatibus seruauerunt? quæ denique vox maximam illam voluptatem, inuictumque & alacrem perferentium animum, beatam illã securitatem, cælestes in tormentis vultus enarrare? Hæc autem passi sunt non vnus aut alter, non in aliquo orbis angulo, vel vna aut altera prouincia, non paucis annis, sed trium sæculorum decursu in omnibus Ecclesiæ persecutionibus, in tot & tam diuersis regionibus, in quibus tot martyres vitam profuderunt, vt eorum numerus non magis quàm stellarum à nobis iniri possit. Ac minùs mirandum fuisset, si hæc animi

magni-

magnitudo & constantia in solis viris reluxisset; verũ mulieres infirmę, delicatę mollesque puellæ, teneri pueri, ac propemodum infantes, inaudita hæc & horribilia supplicia tolerabant fortiter, mirabiliter vincebant, de suis tortoribus & carnificibus, de peccato simul & morte constanter triumphabant, optantes terribilem ac diram quamq; necem potiùs perferre, quàm maculis vllis vitam suam ac Religionem adspergere. Quod argumentum, etiamsi omnia alia deessent, satis est, vt intelligamus Christianam Religionem sectatores ac cultores suos non reddere ignauos & timidos, sed fortes, animosos, periculorum omnium victores, & de omnibus tormentis ac suppliciis, quæ pro Religione se offerant, gloriosè triumphantes. Quæ cùm ita sint, dubium non est, quin iidem ipsi fortes etiam erunt & strenui acresque ad res arduas ac difficiles in reip. administratione suscipiendas, si quando bonum publicum & ciuium vtilitas id postulauerit. hæc enim ipsa docet eadem Religio. Nec credibile est, eum, quem ignominiosa horrendaque mors non vincit, minoribus periculis ac doloribus vincendum, cùm ad hæc subeunda conscientia aut Religio impellet. At dicet fortè Machiauellus, martyrum constantiam non esse ciuilem fortitudinem, (de qua est sermo) sed fidei confessionem quandam, ac

testi-

testificationem; & militari saltem virtute ac fortitudine Christianos Gentilibus inferiores esse, quòd hi plura, quàm illi, ardua & periculis magis plena susceperint: quam ex Aristotele & Cicerone diximus alteram esse fortitudinis partem. Sed hoc non minùs falsum & ineptum est, quàm alia quæ retulimus, vt proximo Capite planum fiet.

CAPVT. XXXVIII.

De militibus ac belli Ducibus fortissimis quos peperit Christiana Religio.

QVIS paucis verbis complectatur, & tam breui libro, vt est hic noster, adstringat tot tamque nobiles & illustres viros, milites fortissimos, Duces strenuos, inuictos Reges & Imperatores, quos tamquam firmissima Ecclesiæ propugnacula Christiana Religio profudit ac peperit? & quos maximis optimisque bellatoribus totius orbis iure compares, aut etiam anteponas? Quis Tullius aut quis Demosthenes tam facunda dicendi vi vmquam fuit, vt possit non dico exornare laudando, sed percensere numerando præclara facta quæ gesserunt, certamina & prœlia quæ commiserunt, victorias quas adepti sunt, occultas terrarum plagas quas patefecerunt, nationes quas subegerunt, Reges ac Monarchas quos victos protriuerunt & conculcarunt, tam singulari fortitudine & animi magnitudine,

multitudine bis prœlio victa cæsaque, Galliæ regnum ab illorum iniuria defendit? Quid de eiusdem nepote Carolo Magno, imperij restitutore, adeoque in bellis claro Principe, exiguo vt tempore subegerit nationes quas nec Alexander Magnus aggredi ausus fuit, neque Romani frangere domareque potuerunt? Nihil hîc dicam de Ætio, excellentissimo Duce, qui memorabili prœlio ad Catalaunos campos tam multum Hunnorum sanguinis fudit, & Attilam, irati Numinis flagellum, orbisque terrorem, superauit; armis suis ostendens quantus sit animus quantaque vis eius, cui Deus fauet. Omittam etiam Belisarium, qui vrbi Romæ præsidio, Gothis formidini fuit; qui de Wandalis triumphauit, Persas domuit; vera gloria Iustiniani imperij. Tacebo Belisarij successorem Narseten, qui summa cum laude & felicitate Gothorum insolentiam & tam diuturnum in Italia regnum euertit, eorum Regibus & Ducibus Totila & Teio interemptis; & Italiam in antiquam libertatem gloriamque vindicauit. Prætermittam Godefridum Bullonium, Lotharingiæ Ducem, quem fortitudo & egregia merita in tantam dignitatem euexêre, primus vt Ierosolymorum Rex factus sit, ex quo ciuitas illa in Christianorum potestatem rediit. Guilielmum Ferribracium, Robertum Guiscardum, Rogerium Bohemundum, Nort-

man-

mannos Principes, & alios præteribo; & vnà pariter Othones Imperatores in armis celebratissimos: Non adferam Simonem Montfortium, Comitem fortissimum, & pietatis studio flagrantissimum Dei ministrum, qui tempore Diui Dominici Albigenses Ecclesiam Dei nefariè oppugnantes frequentiùs fugauit, spoliauit, cecîdit; multis hæreticis à paucis Catholicis; impiis ac temerariis à piis & spe in Deum nixis, ob eamque rem verè fortibus, constantibus, & magnanimis, obtritis. Silebo Mathiam Coruinum Hungariæ Regem, & Ioannem Huniadem, qui tam egregia & gloriosa facta in Turcas gesserunt. Sed tametsi hos prætereamus, æquum non est vt eodem silentio inuoluamus insignes & fortissimos Hispaniæ Duces, qui cum aliarum nationum præstantissimis & valentissimis iure de laude & belli gloria certare possunt. Quis enim non admirabitur fortitudinem & robur Pelagij Regis, qui tam exigua Christianorum manu victorem ac triumphatorem Maurorum exercitum bello aggressus, sæpenumero fudit ac vicit, & clarissimis suis victoriis auctor fuit, vt Christiani, sumptis animis, à Mauris ablata recuperarent? Quem non rapiet in admirationem nobilis triumphus Ramiri Regis, & tam multæ victoriæ Ferdinandi Gundisalui, qui frequenter exiguo militum numero infinitam Maurorum mul-

multitudinem furentem atque exſultantem non ſolùm retardauit, ſed etiam magna eorũ ſtrage edita perculit atque oppreſſit? Nemo eſt cui nota non ſit Bernardi Carpij fortitudo atque conſtantia: nemo qui neſciat egregia Cidi facinora; quæ tot tantaque ſunt, vt tam multi ſcripti libri ad illa explicanda non ſufficiant; multoque plures ſcribi potuiſſent, ſi in Xenophontem, aut Titũ Liuium, vel alium Græcum Latinumve hiſtoriæ eloquentiſſimum ſcriptorem incidiſſent, qui ſumma ſua ſcribendi vi & copia illa exornaſſent. Quid dicam de Alphonſis Regibus noſtris? Alphonſo ſexto, qui Toletum recepit? Alphonſo octauo, qui inſigni prœlio ad Nauas Toloſanas ducenta millia Maurorum peremit, viginti quinque dumtaxat Chriſtianis militibus deſideratis? Alphonſo vndecimo, qui non minori victoria æqualem hoſtium multitudinem ad Tariffam deleuit? Quid de Alphonſo Henrico, primo Luſitaniæ Rege, qui quinque Reges Mauros ſuperauit, eorumq́; exercitus perfregit, ac primus Regis Luſitanię dignitatem glorioſumq́; nomen obtinuit; & tot actá inſignes victorias de nefariis Catholicæ fidei hoſtibus reportauit, vt inter excellentiſſimos ac clariſſimos omnis memoriæ Duces, & Reges pietatis amantiſſimos, numerari poſſe videatur. nũquã enim virtuti ſuæ ſed Deo, cui⁹ ope præſidioq́; vin-

cebat, victorias adſcripſit. Quod itidem fecit Ferdinandus cognomento Sanctus, qui Cordubam & Hiſpalim cepit, & tot tamq; inſignibus victoriis Mauros deiecit, propitio ſibi ſemper & fauente cæleſti Numine, vt meritò reponatur in Regum numero qui vitæ ſanctitate & bellica felicitate præſtiterunt? Quid de Iacobo Aragoniæ Rege, cui debellatori & conquiſitori cognomen fuit? Quid de Alphonſo Aragonum etiam Rege, quem vulgo Neapolitanum vocant, quòd regnum illud ſubegerit? Quid de aliis Luſitaniæ Regibus, ac ſpeciatim de Ioanne primo & Emmanuele? Quid de huius ſocero Ferdinando quinto, Catholico Hiſpaniarum Rege, qui bello ac pace clariſſimus Princeps, armis non ſolùm Granatenſe, Neapolitanum, ac Nauarræ regna in ſuā poteſtatem redegit; ſed etiam iugum, quo Hiſpanias per octingētos ferme annos Mauri preſſerant, à ceruicibus depulit, regna iuſtitiæ legibus ſtabiliuit, & poſteris ſuis viam muniuit ad ſummam potentiæ amplitudinem, ad quam eos perueniſſe cernimus? Quid de Georgio Caſtrioto, Croiæ in Epiro Domino, quem ob animi fortis & inuicti magnitudinem Turcæ Scanderbechū (hoc eſt, Alexandrū Magnū) vocarunt, fortitudine & animi excelſi virtute cum Alexandro conferētes? Quid de Frācīſco Sfortia, quē animi vis & robur Mediolanenſem Du-

Marin. Boechen & Paul Iou. in elog. milit.

Ducem fecit? Quid de eius in rebus bellicis æmulo & competitore Nicolao Picinino? Nulla est natio, nullum regnum, nulla Christiana prouincia, quantumuis exigua, quæ non habuerit multos fortissimos & valentissimos Duces. Historiæ & Annales Galliæ, Hispaniæ, Italiæ, Germanię, Anglię, Poloniæ, Bohemiæ, Pannoniæ, ceterarumque nationum omnium, referti sunt illustribus factis, cruentis prœliis, & gloriosis victoriis, quas illarum Duces & principes obtinuerunt. Et verò hoc sæculum (vt de aliis taceã) armorum laude claruit, & multa retrolapsa superauit; protulitque Christophorum Columbum Ligurem, noui mundi inuentorem: Gundisaluum Ferdinandum à Corduba, magnum Ducem iure optimo vocatum, quòd Neapolitanum regnum subegit primùm, deinde incredibili fortitudine defendit; quodque in arte & virtute militari complurium aliorum excellentissimorum Ducum magister fuit, qui optimè eum sunt imitati: quales fuerunt Ferdinandus Daualus Piscarius, Prosper & Fabricius Columna, Antonius Leua, &, qui his successere, Alphonsus Daualus Vastius, Ferdinandus Gonzaga Malfetæ Princeps, Andreas Auria Malfius, Emmanuel Philibertus Dux Sabaudię, Ferdinandus Aluarus Toletanus Dux Albæ, Ioãnes Austriacus, Alexãder Farnesius Dux Parmẽsis, & alij, quo-

rum numerus tantus est, vt iniri nequeat; tátа verò gloria, vt pro dignitate celebrari nó possit. Verùm etsi cæteros silentio premamus, æquum tamen non est vt Carolum V. fortissimum ac maximum Imperatorem & Hispaniæ Regem prætereamus. hic enim inuictissimus Princeps armis vniuersum orbem terruit, & victoriis complexus est: Solymannum, ferocissimum ac bellicosissimum Turcarum Principem, summa cum eiusdem ignominia à Viennæ mœnibus profligauit: potentissimos orbis Christiani Principes captos in potestate habuit: Tunetanũ regnum cepit: Turcas ex Africa eiecit: Germanorum superbiam ac potentiam repressit: rebelles imperij Principes & ciuitates domuit: vltra columnas Herculis progressus est: per suos Duces in nouo orbe tot regiones ac prouincias patefecit & subegit, tot & tam feras ac barbaras nationes deuicit, tot & tantos Reges subiunxit, & stipendiarios ac vectigales fecit, vt non solùm ipse cum fortissimis, qui vmquam fuerunt, Regibus & Imperatoribus conferri possit, sed etiam nonnullos ex eius Ducibus cum quouis ex bellicosissimis, quos antiqua laudat historia, comparare liceat. Nã vt eos, quos suprà nominaui, omittam, cui admirationem nõ moueat excelsus animus quo Ferdinandus Cortesius cum paucis Hispanis in Mexicanum regnum irrupit? &

stre-

ſtrenua virtus qua imperiũ Mõtezumæ ſubactum euertit? & fortitudo qua illud ab innumeris Indis tutatus eſt? & felicitas qua vicit & in poteſtatem redegit tot & tam auro atq; argento diuites prouincias, & dominum ſe fecit tam ingentium theſaurorum, qui vniuerſum terrarum orbem locupletarunt? Quod de Ferdinando Corteſio dixi, de Alphonſo Albuquercio veriſſimè itẽ dici poteſt: qui Emmanuelis Luſitaniæ Regis tãta fortitudine, prudẽtia, audacia Dux fuit, vt regnorum debellator, nationis ſuæ ac patriæ gloriæ propagator, Indiarum victor ac triumphator, denique imperij Luſitanici in Oriente fundator meritò appellari poſſit. De multis aliis Chriſtianis Ducibus ſimillima commemorare poſſemus, ſi nobis propoſitum eſſet, omnes, quotquot in Eccleſia Catholica fuerunt, hoc loco recenſere. verùm hoc non agimus: id enim fieri non poteſt, cùm ſint innumerabiles, & ij, quos retulimus, ſufficiant ad refellendam Machiauelli inſcitiam: in quibus animaduerſione digniſſimum illud eſt, eò fortitudine, victoriis, gloria magis præſtitiſſe, quo Religionis amantiores, Deo magis iũcti: & ab eo pendẽtes fuerũt; vt hinc pateat, fortitudinem illorum & felicitatem Deo auctori tribuendam. Sed vt redeam ad impiũ dogma Machiauelli, aſſerentis Religionem Chriſtianam animos frangere, & fortitudi-

nem ac robur emollire; ex ipso quæro qua in re maximè posita sit fortitudo. nam si in rebus arduis ac difficilibus aggrediendis; quid difficilius, & arduum magis, quàm nouum orbem patefacere, ferro aperire ac debellare, pluresque nationes & terras subigere, quàm Rex aut Imperator vllus hoc in tempus aut explorauit aut possedit? Quòd si in vincendis multis & antè nō auditis hostibus; vbinam vllo tempore plures exstitere, quàm qui hoc nostro sæculo armis edomiti colla sua Euangelij iugo subdiderunt? Si in pugna paucorum cum multis; quàm sæpe innumerabiles infidelium ac barbarorum exercitus ab exigua Christianorū manu victi sunt, & profligati! Si denique in gerendis rebus magnis, & quæ communem cursum & aliorum hominum vsum excedant; eæ quas Lusitani memoriâ nostrâ ad orientem Solem terra mariquè, vel ad occidentem, & in Italia, Germania, Flandria, Castellani gesserunt, tot sunt, & tam egregiæ vt nullæ earum quas in Græcis & Latinis historiis (quamuis scriptores elegantia & verborum ornatu in maius augeant) legimus, possint cum istis conferri, aut certè quidem illis præferri. Sed ad Machiauellum reuertamur.

Cap.

CAP. XXXIX.

Mollem & delicatam educationem caussam esse cur homines fortes non sint ac robusti.

IN superioribus Capitibus probatum est, Christianam Religionem non solùm nihil docere quod veræ fortitudini contrarium sit, vt asserit Machiauellus; sed etiam in ea sola veram & honestam fortitudinem fuisse: nec vllam in orbe terrarum Religionem viguisse, quæ procrearit homines tam fortes, tam contemptores rerum omnium humanarum, tam patientes in laboribus, quique de quibusuis suppliciis adeoque ipsa morte triumpharint, & bellica gloria ac virtute excelluerint, sicut Christiana nostra Religio. ex quibus perspicuum est, quàm absurda sit & dementiæ proxima Machiauelli doctrina. Sed quoniam nobis nō cum homine est pugna, sed cum falsa eius disciplina; si quid in ea verum est, libenter amplectimur. Itaq; illud ab eo verissimè dictū esse concedimus, in educatione maximam esse vim ad fortitudinem comparandam. Dubium enim non est, quin puerorum institutio atque disciplina sit quasi fons totius boni aut mali quod in rempub. manat, primumq; ædificij & regiminis politici fundamentum, & quæ, vt ait Seneca *facit mores*. hęc enim eos ingenerat: quorū diuersitas

ex illius diuersitate nascitur. Quod Lacedęmoniis significare voluit Lycurgus, dũ catulos duos ex iisdem parentibus; at non eodẽ modo educatos, sed alterum domi gulæ assuetũ, alterum foris ad venationem exercitatum, aduocata concione coràm produxit, iussitque statim ex aduerso leporem atque ollam & quædam gulæ irritamenta adferri: sed ad consueta cùm vterque cucurrisset, alter cursu leporem apprehendit, alter ollam petiit; vt est apud Plutarchum. Atque id certum, aptiorem ad fortitudinem parandam eum esse, qui corpus laboribus ac defatigationibus diutius assuefecit, & sine deliciis ac lenociniis ad patientiam frigoris, caloris, & aliarum aëris cælique iniuriarum ab incunabulis obduruit. Quæ res (vti suprà diximus) Principibus imperij sui conseruandi cupidis diligenter multum perpendenda est, vt è rep. resecent quidquid eneruat vires, animos effeminat, delinit & corrumpit robur illud, quod vera fortitudo postulat, sine qua resp. armis destituta, & præsidio nudata, hostiũ direptioni exposita relinquitur. Ita cum Lacedęmoniis fecit Lycurgus, vt Plutarchus auctor est, qui addit, quàm diu hæc seueritas & moderatio floruit, tantam Lacedæmone castimoniam virorum ac mulierum fuisse, vt adulterium rem incredibilẽ arbitrarentur. Summa sanè quæuis imperia stabiliuit, auxit, conseruauit sobrie-

Lib. de liber. educ. & in Apophth. de Lycurgo.

In Apoph. Lacon.

ſobrietas & temperantia, eadem perdidit & euertit intemperantia & mollis educatio. Aſſyriorum regnum in Rege Sardanapalo finem accepit: qui, quoniam ſe mulierē magis quàm virum præſtitit, regnum & vitam amiſit. Medorum etiam monarchiam eo tempore deleuerunt Perſæ, quo Babylonis Principes & indigenæ ludis ac voluptatibus indulgebant. Illi ipſi Perſæ, qui, antequam Medos viciſſent, ſapientiæ laude floruerunt, adeò temperantes fuerunt, vt (Xenophonte & Cicerone teſtibus) nihil præter naſturcium & ſal ad modicum panem adhiberent, ſitim aqua depellerent, inculto & craſſo veſtitu induerentur, & in hac ſeuera educatione robuſtiores facti Babylonicum imperiū dominatui ſuo ſubiecerunt; poſtea, modeſto ac temperato viuendi genere neglecto, deliciis & voluptatibus ſe totos dediderunt, ita vt Alexander Magnus, cùm Darium Regem deuicit, in eius caſtris plurima gulæ & ventris irritamenta repererit. Lacedæmonij in aſperrima victus frugalitate & laborum patientia liberos ſuos exercebant, vt iam inde à prima pueritia robuſti ac fortes euaderēt. Scribit etiam Plutarchus, Lycurgi inſtituto ſolitas mulieres ſaltu, venatione, curſu, & aliis duris ac aſperis laboribus exerceri, vt illarum filij firmioribus eſſent viribus, & ex vtero materno membrorum robur traherent, & animi vegetam for-

Xenoph. in Cyroped.

Plutarch. de inſtitut. Lacon. & in Apoph. Lacon.

ritudinem: ſed poſtquam de hac diſciplinæ ſeueritate multum remisêre, cupediis & voluptatibus addicti, imperium ſuum amiſerunt, & ex dominis ſerui facti ſunt. Quid dicam de imperio Romano? an non illud euertit voluptas, & praua educatio, vitæq; ac morum diſſolutio? Queritur Plinius, Romanos à maiorum ſobrietate degeneraſſe, & victarum à ſe nationum prauos mores imbibiſſe, & in victu, veſtitu, ædificiis, ac reliquo domeſtico apparatu ſupra fidẽ immodicos ſumptus feciſſe; vnde ait, *Vincendo victi ſumus.* Horatius, corruptos ſuæ ætatis mores inſectans, dicit, puellas à teneris doceri ſolitas motus Ionicos, ſimulq́ue inceſtos amores meditari; longeq́ue diuerſis moribus inſtitutam olim fuiſſe Romanam iuuentutem, quæ *Infecit æquor ſanguine Punico, Pyrrhumq́; & ingentem cecîdit Antiochum, Hannibalemque dirum.* Nam iuuentus illa temporibus priſcis erat *docta ligonibus verſare glebas, & ſeueræ Matris ad arbitrium reciſos portare fuſtes.* & alibi hęc idem Poëta cecinit: *Vel nos in mare proximum Gemmas & lapides, aurum & inutile, Summi materiam mali, Mittamus. ſcelerum ſi bene pœnitet, eradenda cupidinis Praui ſunt elementa, & teneræ nimis Mentes aſperioribus Formandæ ſtudijs.* & in alio carmine: *Anguſtam, amici, pauperiem pati Robuſtus acri militia puer condiſcat. & Parthos feroces Vexet eques metuendus haſta, Vitamq́; ſub dio & trepidis agat in rebus.*

Plin. hiſtor. lib. 24. c. 3. & lib. 33. c. 11. & lib. 36. cap. 15.

Horat. lib. 3. carm, od 6.

Idem lib. 3. od. 14.

Idem lib. 3. od. 2.

Quin-

Quinctilianus, qui iuuentutis & nobilitatis Romanæ per multos annos magister fuit, de molli educatione, qua patres filios formabant, conqueritur his verbis: *Vtinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus! infantiam statim delicijs soluimus: mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? nondum prima verba exprimit, & iam coccum intelligit, iam conchylium poscit: antè palatum eorum, quàm os, instituimus: in lecticis crescunt: si terram attigerint, è manibus vtrimque sustinentium pendent: gaudemus, si quid licentius dixerint; verba ne Alexandrinis quidem permittenda delicijs risu & osculo excipimus. Nec mirum: nos docuimus, ex nobis audierunt: nostras amicas, nostros concubinos vident: omne conuiuium obscenis canticis strepit: pudenda dictu spectantur. fit ex his consuetudo, deinde natura: discunt hæc miseri, antequam sciant vitia esse.* Hæc Quinctilianus. *Lib. 1. c. 2.* Labor igitur vitæque asperitas stabiliunt imperia, ignauia & luxus euertunt: neque aliud certius signum, imperium aliquod breui perditum iri, quàm cùm videmus illud delicijs otioque dissolui. Idcirco volens Cyrus Rex Lydos, qui rebellauerant, castigare, iussit eos (vt testatur Iustinus) *Iustin lib. 1.* cauponas & tabernarios agere, ludicras artes & lenocinia exercere: & sic gens industria

dustria quondam, potens & manu strenua, effeminata mollitie luxuriaq; virtutem pristinam perdidit; & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos otium ac desidia superauit. Eodem modo Xerxes, Darij filius, Babylonios puniuit, vt scribit Plutarchus. Frequens cum externis gentibus commercium, auri, argenti, gemmarum, aromatum, & deliciarum ex Indiis aduecta copia, insita nobis in vitium voluptatemque propensio, negligentia qua nouæ prauæq; consuetudini non itum est obuiam, mores mutârunt in peius, & effeminatam, mollem, delicatã, ac otio diffluentem, & duræ seueræque maiorum nostrorum institutioni ac disciplinæ contrariam educationem induxerunt. Neq; dubium est, quin ex educatione diuersa fortitudinis diuersitas exsistat, vt asserit Machiauellus: verùm noua hæc, blanda, & dissoluta educatio ex Christiana Religione non oritur, vt ille falsò autumat, immo verò ei planè repugnat. nam hæc commendat victus vestitusque asperitatem, paupertiem, temperantiam, laborem, cæterasque virtutes, quibus gignitur, crescit, & perficitur fortitudo, monetque vt liberos nostros ab ipsa pueritia non molliter & delicatè, sed durè ac seuerè educemus nisi eorum miseram vicem, cùm adoleuerint, sine remedio dolere velimus, quemadmodum quotidie experimur: Quare dicit

Plutarch. in Apophth.

Spiri-

Spiritus sanctus: *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit.* & alio loco: *Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.* & eadē apertiùs apud Ecclesiasticum: *Qui diligit filium, assiduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo suo. Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadet præceps. Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est: ne fortè induret, & nō credat tibi; & erit tibi dolor animæ.* Hæc omnia per sacros scriptores à Spiritu sancto dicta sunt. Nulla certè fuit vsquam in orbe Religio, quæ tam grauiter & magnificè hanc educationē explicet & commendet, & luxum ac delicias sic oderit, vt Christiana. Si ergo eius doctrinæ sanctissimæ pareatur, in nulla alia fortiores & valentiores esse possunt, quàm in ea ipsa. neque enim vlla est alia quæ præcepta tradat veræ fortitudini magis conformia. Quæ omnia pugnant cum iis quæ Machiauellus scribit. In hoc igitur diligentissimè incumbendum Principi, si imperij conseruandi studio tenetur, & magna cura elaborandum, vt eius populares ac subditi filios suos instituant absque luxu, deliciis, atque ea mollitie in qua nunc educātur: vt quemadmodum ex bonis

Prouer. 13. Prouer. 23. Eccles. 30.

pullis

pullis equi boni fiunt, ſic ex robuſtis adoleſcentibus animoſi & fortes milites exſurgant; amputatisque ex ſua Rep. iis quæ alios perdiderunt, maiori facilitate eam conſeruent.

CAPVT XL.

Principes mali tortores ſunt, & diuinæ iuſtitiæ vltores ac miniſtri.

INTER omnia quæ non ſanè à Machiauello ſunt dicta, peſſimum illud eſt, quod extremis verbis eius loci, quem ex illo adduximus, continetur, videlicet illam viuendi rationem, quam Chriſtiana Religio nos edocet, infregiſſe & debilitaſſe orbem terrarum, & hunc improbis hominibus impunè, obſiſtente aut repugnante nemine, pro animi libidine diripiendum vexandumque tradidiſſe. quibus verbis ſatis oſtendit, ſe caſui & fortunæ rerum euentus adſcribere; & qui potentia ſuperior eſt, eum, obſiſtente nemine, quæcumque adlibuerit exſequi, quaſi Deus prouidentia ſua humanas res non adminiſtraret; nec pro voluntate imperia vel traderet, vel hominibus auferret, vt ſuprà probauimus. Quæ ſententia inſignem blaſphemiam continet, ac prorſus indignam non ſolùm Chriſtiano, ſed etiã ſapiente Philoſopho. & prudenti quouis homine. nam vel ipſe Nabuchodonoſor, etſi Ethnicus, & Dei hoſtis, conuictus ſomni interpretatio-

ne,

ne, quam Daniel attulerat, exclamans di- *Daniel.2.*
xit: *Verè Deus vester Deus Deorum est, & Do-
minus Regum.* cumque vidisset tres illos san-
ctos adolescentes in medio fornacis accen-
sæ positos ardore flammæ non conflagra-
re, tantæ rei miraculo attonitus, eandem
veritatem professus est, decretumque fe-
cit, quòd hanc in sententiam vbique gen-
tium publicaretur: *Nabuchodonosor Rex omni-* *Daniel.3.*
*bus populis, gentibus, & linguis, qui habitant in
vniuersa terra. Pax vobis multiplicetur. Signa &
mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit er-
go nobis publicare signa eius, quia magna sunt; &
mirabilia eius, quia fortia; & regnum eius re-
gnum sempiternum, & potestas eius in genera-
tione & generationem.* Hic est Dominus il-
le, *qui* (vt antè dixerat Daniel Propheta) *Daniel.2.*
regna transfert & constituit: in cuius manu (vt
testatur Sapiens) *est potestas terræ, & per quem* *Eccles.10.*
*regnum à gente in gentem transfertur propter in-
iustitias, & contumelias, & diuersos dolos.* Pro-
pterea, vt idem eodem loci ait, *Sedes Ducum
superborum destruxit Deus, & sedere fecit mi-
tes pro eis.* Ille est, vt dicit S. Iob, *qui regna-
re facit hominem hypocritam propter peccata po-* *Iob 34.*
puli: quin etiam ob eadem castiganda regni
gubernacula committit quibusdam, quos
veriùs feras quàm homines dixeris; vt iis
tanquam carnificibus & tortoribus, iusti-
tiæque suæ & furoris ministris, vtatur. quod
etiam per Prophetam Oseam his verbis *Osea 13.*
commi-

comminatus est: *Dabo tibi Regem in furore meo.*
Isaia 13. 44. & 45. Quare Persas, idolorum cultores, quibus ad euertendam Babyloniam ministris vti volebat, sanctificatos suos & fortes suos appellat; & apud Isaiam sic loquitur: *Assur virga furoris mei & baculus ipse est: in manu eorum indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi vt auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum.* vbi per Assur intelligit Salmanasar & Sennacherib, qui superbia tumentes, & ambitione incitati, Iudæam occupaturi erant: iis enim vt virgis vsurus erat Deus, vt populi scelus flagellaret. Cyrum etiam appellat Pastorem ac Christum suum. & Attila Hunnorum Rex flagellum Dei se vocabat; Tamberlanus verò magnus, iram Dei. Et sanè Princeps malus, iniustus, auarus, sæuus, & crudelis, nullo nomine conuenientiùs appellari potest, quàm flagellum & ira Dei. ex quo illud Spiritus sancti per Salomonem: *Leo rugiens, & vrsus esuriens, Princeps impius.* vt enim vrsus esuriens, quo famem pellat, parcit nemini. Nam quemadmodum dæmonibus tanquam iustitiæ ministris Deus vtitur ad torquendos homines, quos æternis suppliciis addixit: sic hoc in mundo malos Principes ac tyrannos tanquam dæmonis administros adhibet, vt iram suam in maleficos & improbos expromat, populi sordes eluat, bono-

Isaia 10. *Isaia* 45. *Ierem.* 27. *Prouer.* 28.

bonorum ſcorias expurget, impios exſtinſtinguat, & tandem eos ipſos tyrannos, quibus vt flagellis vſus eſt, caſtiget & concîdat, vnde D. Hieronymus ſæpe ait Principẽ nobis à Deo dari prout merita noſtra depoſcunt, & ſecundùm cor noſtrum. & D. Auguſtinus: *Etiam talibus dominandi poteſtas non datur, niſi cùm ſummi Dei prouidentia res humanas iudicat talibus dominis dignas.* Et quamuis ea ſit mentis noſtræ iudiciique infirmitas, vt debilioribus oculis noſtris videatur conſultius fore, ſi Deus eiuſmodi monſtra & hominum portenta non permitteret, aut permiſſa diutius impunita nõ pateretur; falluntur tamen, quia diuinæ prouidentiæ arcana non intuentur, nec ſatis aduertunt, Deum ex omnibus rebus ampliorem nominis ſui gloriam noſtrumq; maius commodum decerpere. In ciuitate bonis legibus cõſtituta non tantùm Iudices, Magiſtratus, Reipubl. gubernatores, nobiles viros, plebeios ac opifices eſſe conuenit, ſed etiam lictores, carnifices, ac tortores: nec ſolùm in ea Templa, palatia, magnificas ædes, plateas, vicos, compita, ſed etiam cuſtodias, carceres, ergaſtula, & alia loca ſuppliciis deſtinata; ſine quibus Reip. ſalus & vita cõſeruari non poteſt. Neque minùs in inferno & obſcuris illis ſceleratorum ſedibus iuſtitia diuina in repetendis criminum admiſſorum pœnis relucet, quàm in cœlo & beatorum domiciliis eiuſ-

Habetur 8. q. 1. Audacter.

De ciu. Dei *lib. 5. c. 21.*

Aug. ep. 50. ad Maced. & hab. 23. q. 5. Non fruſtra.

ex illius diuersitate nascitur. Quod Lacedęmoniis significare voluit Lycurgus, dū catulos duos ex iisdem parentibus; at non eodē modo educatos, sed alterum domi gulæ assuetū, alterum foris ad venationem exercitatum, aduocata concione coràm produxit, iussitque statim ex aduerso leporem atque ollam & quædam gulæ irritamenta adferri: sed ad consueta cùm vterque cucurrisset, alter cursu leporem apprehendit, alter ollam petiit; vt est apud Plutarchum. Atque id certum, aptiorem ad fortitudinem parandam eum esse, qui corpus laboribus ac defatigationibus diutius assuefecit, & sine deliciis ac lenociniis ad patientiam frigoris, caloris, & aliarum aëris cælique iniuriarum ab incunabulis obduruit. Quæ res (vti suprà diximus) Principibus imperij sui conseruandi cupidis diligenter multum perpendenda est, vt è rep. resecent quidquid eneruat vires, animos effeminat, delinit & corrumpit robur illud, quod vera fortitudo postulat, sine qua resp. armis destituta, & præsidio nudata, hostiū direptioni exposita relinquitur. Ita cum Lacedęmoniis fecit Lycurgus, vt Plutarchus auctor est, qui addit, quàm diu hæc seueritas & moderatio floruit, tantam Lacedæmone castimoniam virorum ac mulierum fuisse, vt adulterium rem incredibilē arbitrarentur. Summa sanè quæuis imperia stabiliuit, auxit, conseruauit sobrie-

Lib. de liber. educ. & in Apophth. de Lycurgo.

In Apoph. Lacon.

ſobrietas & temperantia, eadem perdidit & euertit intemperantia & mollis educatio. Aſſyriorum regnum in Rege Sardanapalo finem accepit: qui, quoniam ſe mulierẽ magis quàm virum præſtitit, regnum & vitam amiſit. Medorum etiam monarchiam eo tempore deleuerunt Perſæ, quo Babylonis Principes & indigenæ ludis ac voluptatibus indulgebant. Illi ipſi Perſæ, qui, antequam Medos viciſſent, ſapientiæ laude floruerunt, adeò temperantes fuerunt, vt (Xenophonte & Cicerone teſtibus) nihil præter naſturcium & ſal ad modicum panem adhiberent, ſitim aqua depellerent, inculto & craſſo veſtitu induerentur, & in hac ſeuera educatione robuſtiores facti Babylonicum imperiũ dominatui ſuo ſubiecerunt; poſtea, modeſto ac temperato viuendi genere neglecto, deliciis & voluptatibus ſe totos dediderunt, ita vt Alexander Magnus, cùm Darium Regem deuicit, in eius caſtris plurima gulæ & ventris irritamenta repererit. Lacedæmonij in aſperrima victus frugalitate & laborum patientia liberos ſuos exercebant, vt iam inde à prima pueritia robuſti ac fortes euaderẽt. Scribit etiam Plutarchus, Lycurgi inſtituto ſolitas mulieres ſaltu, venatione, curſu, & aliis duris ac aſperis laboribus exerceri, vt illarum filij firmioribus eſſent viribus, & ex vtero materno membrorum robur traherent, & animi vegetam for-

Xenoph. in Cyroped.

Plutarch. de inſtitut. Lacon. & in Apoph. Lacon.

titudinem: sed postquam de hac disciplinæ seueritate multum remisêre, cupediis & voluptatibus addicti, imperium suum amisêrunt, & ex dominis serui facti sunt. Quid dicam de imperio Romano? an non illud euertit voluptas, & praua educatio, vitæq; ac morum dissolutio? Queritur Plinius, Romanos à maiorum sobrietate degenerasse, & victarum à se nationum prauos mores imbibisse, & in victu, vestitu, ædificiis, ac reliquo domestico apparatu supra fidẽ immodicos sumptus fecisse; vnde ait, *Vincendo victi sumus.* Horatius, corruptos suæ ætatis mores insectans, dicit, puellas à teneris doceri solitas motus Ionicos, simulque incestos amores meditari; longeq; te diuersis moribus institutam olim fuisse Romanam iuuentutem, quæ *Infecit æquor sanguine Punico, Pyrrhumq; & ingentem cecîdit Antiochum, Hannibalemque dirum.* Nam iuuentus illa temporibus priscis erat *docta ligonibus versare glebas, & seuera Matris ad arbitrium recisos portare fustes.* & alibi hęc idem Poëta cecinit: *Vel nos in mare proximum Gemmas & lapides, aurum & inutile, Summi materiam mali, Mittamus. scelerum si bene pœnitet, eradenda cupidinis Praui sunt elementa, & teneræ nimis Mentes asperioribus Formandæ studijs.* & in alio carmine: *Angustam, amici, pauperiem pati Robustus acri militia puer condiscat. & Parthos feroces Vexet eques metuendus hasta, Vitamq; sub dio & trepidis agat in rebus.*

Plin. histor. lib. 24. c. 3. & lib. 33. c. 11. & lib. 36. cap. 25.

Horat. lib. 3. carm. od. 6.

Idem lib. 3. od. 14.

Idem lib. 3. od. 2.

Quin-

Quinctilianus, qui iuuentutis & nobilitatis Romanæ per multos annos magister fuit, de molli educatione, qua patres filios formabant, conqueritur his verbis: *Vtinam liberorum nostrorum mores non ipsi perderemus! infantiam statim delicijs soluimus: mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? nondum prima verba exprimit, & iam coccum intelligit, iam conchylium poscit: antè palatum eorum, quàm os, instituimus: in lecticis crescunt: si terram attigerint, è manibus vtrimque sustinentium pendent: gaudemus, si quid licentius dixerint; verba ne Alexandrinis quidem permittenda delicijs risu & osculo excipimus. Nec mirum: nos docuimus, ex nobis audierunt: nostras amicas, nostros concubinos vident: omne conuiuium obscenis canticis strepit: pudenda dictu spectantur. fit ex his consuetudo, deinde natura: discunt hæc miseri, antequam sciant vitia esse.* Hæc Quinctilianus. Labor igitur vitæque asperitas stabiliunt imperia, ignauia & luxus euertunt: neque aliud certius signum, imperium aliquod breui perditum iri, quàm cùm videmus illud delicijs otioque dissolui. Idcirco volens Cyrus Rex Lydos, qui rebellauerant, castigare, iussit eos (vt testatur Iustinus) caupones & tabernarios agere, ludicras artes & lenocinia exercere; & sic gens industria

Lib. 1. c. 2.

Iustin lib. 1.

dustria quondam, potens & manu strenua, effeminata mollitie luxuriaq; virtutem pristinam perdidit; & quos ante Cyrum inuictos bella præstiterant, in luxuriam lapsos otium ac desidia superauit. Eodem modo Xerxes, Darij filius, Babylonios puniuit, vt scribit Plutarchus. Frequens cum externis gentibus commercium, auri, argenti, gemmarum, aromatum, & deliciarum ex Indiis aducta copia, insita nobis in vitium voluptatemque propensio, negligentia qua nouæ prauæq; consuetudini non itum est obuiam, mores mutârunt in peius, & effeminatam, mollem, delicatã, ac otio diffluentem, & duræ seueræque maiorum nostrorum institutioni ac disciplinæ contrariam educationem induxerunt. Neq; dubium est, quin ex educatione diuersa fortitudinis diuersitas exsistat, vt asserit Machiauellus: verùm noua hæc, blanda, & dissoluta educatio ex Christiana Religione non oritur, vt ille falsò autumat, immo verò ei planè repugnat. nam hæc commendat victus vestitusque asperitatem, pauperiem, temperantiam, laborem, cæterasque virtutes, quibus gignitur, crescit, & perficitur fortitudo, monetque vt liberos nostros ab ipsa pueritia non molliter & delicatè, sed durè ac seuerè educemus nisi eorum miseram vicem, cùm adoleuerint, sine remedio dolere velimus, quemadmodum quotidie experimur: Quare dicit

Plutarch. in Apophth.

Spiri-

Spiritus sanctus : *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit.* & alio loco: *Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.* & eadē apertiùs apud Ecclesiasticum: *Qui diligit filium, assiduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo suo. Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadet præceps. Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est: ne fortè induret, & nō credat tibi; & erit tibi dolor animæ.* Hæc omnia per sacros scriptores à Spiritu sancto dicta sunt. Nulla certè fuit vsquam in orbe Religio, quæ tam grauiter & magnificè hanc educationē explicet & commendet, & luxum ac delicias sic oderit, vt Christiana. Si ergo eius doctrinæ sanctissimæ pareatur, in nulla alia fortiores & valentiores esse possunt, quàm in ea ipsa. neque enim vlla est alia quæ præcepta tradat veræ fortitudini magis conformia. Quæ omnia pugnant cum iis quæ Machiauellus scribit. In hoc igitur diligentissimè incumbendum Principi, si imperij conseruandi studio tenetur, & magna cura elaborandum, vt eius populares ac subditi filios suos instituant absque luxu, deliciis, atque ea mollitie in qua nunc educātur: vt quemadmodum ex bonis

Prouer.13.

Prouer.23.

Eccles.30.

pullis

pullis equi boni fiunt, ſic ex robuſtis adoleſcentibus animoſi & fortes milites exſurgant; amputatisq́ue ex ſua Rep. iis quæ alios perdiderunt, maiori facilitate eam conſeruent.

CAPVT XL.

Principes mali tortores ſunt, & diuinæ iuſtitiæ vltores ac miniſtri.

INTER omnia quæ non ſanè à Machiauello ſunt dicta, peſſimum illud eſt, quod extremis verbis eius loci, quem ex illo adduximus, continetur, videlicet illam viuendi rationem, quam Chriſtiana Religio nos edocet, infregiſſe & debilitaſſe orbem terrarum, & hunc improbis hominibus impunè, obſiſtente aut repugnante nemine, pro animi libidine diripiendum vexandumq́ue tradidiſſe. quibus verbis ſatis oſtendit, ſe caſui & fortunæ rerum euentus adſcribere; & qui potentia ſuperior eſt, eum, obſiſtente nemine, quæcumque adlibuerit exſequi, quaſi Deus prouidentia ſua humanas res non adminiſtraret; nec pro voluntate imperia vel traderet, vel hominibus auferret, vt ſuprà probauimus. Quæ ſententia inſignem blaſphemiam continet, ac prorſus indignam non ſolùm Chriſtiano, ſed etiã ſapiente Philoſopho, & prudenti quouis homine. nam vel ipſe Nabuchodonoſor, etſi Ethnicus, & Dei hoſtis, conuictus ſomni interpretatione,

ne, quam Daniel attulerat, exclamans dixit: *Verè Deus vester Deus Deorum est, & Dominus Regum.* cumque vidisset tres illos sanctos adolescentes in medio fornacis accensæ positos ardore flammæ non conflagrare, tantæ rei miraculo attonitus, eandem veritatem professus est, decretumque fecit, quòd hanc in sententiam vbique gentium publicaretur: *Nabuchodonosor Rex omnibus populis, gentibus, & linguis, qui habitant in vniuersa terra. Pax vobis multiplicetur. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo nobis publicare signa eius, quia magna sunt; & mirabilia eius, quia fortia; & regnum eius regnum sempiternum, & potestas eius in generatione & generationem.* Hic est Dominus ille, *qui* (vt antè dixerat Daniel Propheta) *regna transfert & constituit: in cuius manu* (vt testatur Sapiens) *est potestas terræ, & per quem regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & contumelias, & diuersos dolos.* Propterea, vt idem eodem loci ait, *Sedes Ducum superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis.* Ille est, vt dicit S. Iob, *qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*: quin etiam ob eadem castiganda regni gubernacula committit quibusdam, quos veriùs feras quàm homines dixeris; vt iis tanquam carnificibus & tortoribus, iustitiæque suæ & furoris ministris, vtatur. quod etiam per Prophetam Oseam his verbis commi-

Daniel. 2. *Daniel. 3.* *Daniel. 2.* *Eccles. 10.* *Iob 34.* *Osea 13.*

bonorum ſcorias expurget, impios exſtinſtinguat, & tandem eos ipſos tyrannos, quibus vt flagellis vſus eſt, caſtiget & concîdat, vnde D. Hieronymus ſæpe ait Principē nobis à Deo dari prout merita noſtra depoſcunt, & ſecundùm cor noſtrum. & D. Auguſtinus: *Etiam talibus dominandi poteſtas non datur, niſi cùm ſummi Dei prouidentia res humanas iudicat talibus dominis dignas.* Et quamuis ea ſit mentis noſtræ iudiciiq́ue infirmitas, vt debilioribus oculis noſtris videatur conſultius fore, ſi Deus eiuſmodi monſtra & hominum portenta non permitteret, aut permiſſa diutius impunita nō pateretur; falluntur tamen, quia diuinæ prouidentiæ arcana non intuentur, nec ſatis aduertunt, Deum ex omnibus rebus ampliorem nominis ſui gloriam noſtrumq́; maius commodum decerpere. In ciuitate bonis legibus cōſtituta non tantùm Iudices, Magiſtratus, Reipubl. gubernatores, nobiles viros, plebeios ac opifices eſſe conuenit, ſed etiam lictores, carnifices, ac tortores: nec ſolùm in ea Templa, palatia, magnificas ædes, plateas, vicos, compita, ſed etiam cuſtodias, carceres, ergaſtula, & alia loca ſuppliciis deſtinata; ſine quibus Reip. ſalus & vita cōſeruari non poteſt. Neque minùs in inferno & obſcuris illis ſceleratorum ſedibus iuſtitia diuina in repetendis criminum admiſſorum pœnis relucet, quàm in cœlo & beatorum domiciliis eiuſ-

Habetur 8. q. 1. Audacter.

De ciu. Dei lib. 5. c. 21.

Aug. ep. 50. ad Maced. & hab. 23. q. 5. Non fruſtra.

ſtrent. Nam ſi dæmon non plus poteſtatis in homines obtinet vt eos affligat, quàm Deus permiſerit, vt ex Iobi hiſtoria & Euangelio perſpicuè diſcimus: certè tyranni, dæmonis adminiſtri, nec amplius nec tẽpore longiori tenebunt, quàm ab eodem cõceſſum fuerit. Vnde animaduertimus, eoſdem tyrannos, quàm diu ex conceſſione diuina imperant, iubere; perniciem ac vaſtitatem regnis & principatibus inferre: vbi verò ad definitos à Deo terminos ventum eſt, miſerrimè vitam finire, & grauiſſimas crudeliſſimi dominatus ac facinorum ſuorum pœnas luere. quæ verò veriora eſſe cognoſcet, qui ſacras & profanas hiſtorias diligenter euoluerit. nam in profanis Tiberij Imperatoris crudelitatem, turpitudinẽ ac ſimulationem, quibus imperium Romanum ſeruitute oppreſſit, & ſumma labe ignominiaq; maculauit, reperiet, ſimulq; per ſeruos ſuos animam fuiſſe puluillo intercluſam. Leget etiam, Caligulam optantem vnum eſſe caput populo Romano, quod vnico mucronis ictu abſcinderet, triginta vulneribus confoſſum animam exſpuiſſe: Neronem, effuſo vxoris, matris, ac præceptoris ſui ſanguine, ſubmiſſisq; vrbi Romę incẽdij facibus, intra paucos dies patriæ hoſtẽ iudicatum, & Iudicũ ſententiis raptandũ, ſibi violentas manus attuliſſe: Domitianum Dei honorem vſurpantẽ, ſeptem vulneribus acceptis, mortalem ſe fuiſſe

Iob 1. & 2.
Matth. 8.
Mar. 5.

confessum, & miserabiliter interiisse. Quid dicam de Commodis, Heliogabalis, Diocletianis, Maximinis, Maxentiis, & aliis inferorum portentis, quibus vt virgis, quàm diu imperârunt, vsus est Dominus, ac tandem eosdem iræ & iustitiæ suæ seuerioribus flammis concremauit? quid de Regibus, quorum vita & exitus sacris Litteris & historiis Ecclesiasticis continetur? Saule non obediente & ingrato, illius vitæ, à quo toties vitam acceperat, insidiante, Sacerdotum sanguine impuras manus maculante, qui, adacto in pectus proprio mucrone, manu sua vitam & regnum sibi Dei munere concessum amisit? Ieroboamo, qui humana ratione status conseruandi inductus, ad idola colenda populum Domini induxit, eaque ex causa sibi & familiæ ac posteris regnum perdidit? Achabo Rege impio, Prophetarum Domini acerrimo hoste, & vatum Baal iniquo fautore, qui in bello sagitta transfossus sanguinem suum canibus lambendum reliquit? Antiocho & Herode Regibus, quos vermes depasti sunt? quid de cæteris improbis Regibus, quos graues impietatis pœnas Deo dedisse, sacræ Paginæ testantur? vt interim taceam Constantium Arianæ sectę defensorem, qui subito corporis ac mentis stupore percussus interiit: Iulianum eiusdem consobrinum, fidei desertorem, qui lancea transfossus, & ore maledicto Deum inse-

1. Reg. 31.

3. Reg. 12. & 13.

3. Reg. 18. & 22.

1. Mach. 6.

Actor. 12.

insectans, animam euomuit: Valentem hæreticum, à barbaris hostibus in agresti casa combustum. Plures etiam alios Principes omittam, qui, posteaquam Deus illis tanquam flagellis & virgis ad regna vindicanda vsus est, vitæ suæ vltimum actum miserando exitu conclusêre. Sit itaque hoc ratum, & in pectoribus nostris fixum, Deum immortalem ac Dominum nostrum regnorum omnium Regem esse, eaque pro voluntate & arbitrio, quibus vult, dare & auferre, &, vt maleficia populorum castiget, Principibus iniustis & crudelioribus non rarò vti, & tandem, hac pœna de peccatis exacta, in tyrannos ipsos, imperio ac potestate spoliatos, longè grauioribus suppliciis animaduertere; vt illorum initia, progressiones, exitusque demonstrant. quam veritatem cùm Augustinus probasset, hæc verba subiunxit: *Quæ cùm ita sint, non tribuamus dandi regni atque imperij potestatem nisi Deo vero, qui dat felicitatem in regno cœlorum solis pijs, regnum verò terrenum & pijs & impijs, sicut illi placet, cui nihil iniustè placet.* & paulo post: *Qui Mario dominationem dedit, ipse Caio Cæsari; qui Augusto, ipse Neroni; qui Vespasianis vel patri vel filio, suauissimis Imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & (ne per singulos ire necesse sit) qui Constantino Christiano, ipse apostatæ Iuliano.* Hæc Augustinus. Atque hanc ipsam veritatem clarissimam & certissimam non Augu-

Aug. lib. 5. de ciu. Dei, c. 21.

CAPVT XLI

Petendam primùm omnium à Deo fortitudinem, vt eam Christianus Princeps consequatur.

OMISSO Machiauello, & iis quæ inscitè docet de fortitudine, dicamus nos aliquid de ea qua munitum oportet esse Principem Christianum, vt imperia sua conseruet, &. cùm res postulauerit, ab hostibus tueatur. Fortis enim & excelsus animus admodum est necessarius in Principe; tum vt sui eum reuereantur, obseruent, & metuant; tum vt aduersariis obsistat, qui in magnis regnis & imperiis nunquam desunt. Et quanquam in omnibus actionibus & factis Principis fortitudiné elucere oporteat, tamen in bellicis, tanquam in propria materia, splendere maximè debet. nam multos Principes inuenias, qui in pace & otio iustos sese & prudentes ostendant; vbi verò turbo & tempestas ab hostibus excitata ingruit, ita pusilli sunt, ac animo fracti, vt vehementibus fluctibus resistere, furiosisq; ventis obniti non audeant. Vt igitur aliquid de hac fortitudine loquamur, persuadeat sibi in primis Christianus Princeps, etsi ad pacem tanquam ad scopum dirigenda sit imperij administratio, tamen firmam pacé frequenter absque bello conseruari non posse: quod interdum tam

necessarium est ad Remp. tuendam, & pacem habendam, quàm medicina amarior ad salutẽ ægrotum. Ex bellis quæ per suos Duces geri iussit Deus, & ex victoriis quas illis dedit, & ex legibus quas tulit, belli rationem populum suum docens, apertè constat, bellum posse iustè sanctéq; fieri, esséque genus quoddã mali sæpenumerò in Repub. ob improbitatẽ hominum necessarij; à quo tamen Principi, quoad eius fieri potest, est abstinẽdum. sed cùm illũ necessitas cõpellet ignem & ferrũ adhibere, suauioribus remediis nihil opis adferentibus; diuini subsidij spe fretus, & causæ (quam diligenter examinatam ad liquidum priùs habere debet) æquitate nixus, fortitudinis & constantiæ armis pectus suum muniat, vt, quidquid bello gerendo vtile visum fuerit, id acriter & strenuè faciat. Veruntamen id pro certo & explorato habeat, Numinis diuini prouidentiã cerni maximè in exercitibus, prœliis, ac victoriis quas pro voluntate concedit, simulque imperia, quæ ex illis dependent, largitur. quod & agnouêre & docuêre Gentiles ipsi. Cyrus enim (vt auctor est Xenophon) priusquam bellũ susciperet, plurima sacrificia faciebat. Romani verò belli exordia ab auspiciis sumebãt, & multis ritibus sacris ac cæremoniis prosequebãtur. Onosander, Platonis magistri sui doctrinã secutus, docet, exercitũ non priùs in expeditionem educendum, quàm

solemni

ſolemni ſacrificio luſtratus iram Deorum placauerit. Sed hoc ipſum meliùs Spiritus ſanctus in ſacris Litteris his verbis declarat: *Si exieris ad bellum contra hoſtes tuos, & videris equitatus & currus, & maiorem, quàm tu habeas, aduerſarij exercitus multitudinem, non timebis eos; quia Dominus Deus tuus tecum eſt, qui eduxit te de terra Ægypti. Appropinquante autem iam prælio, ſtabit Sacerdos ante aciem, & ſic loquetur ad populum: Audi Iſrael, vos hodie contra inimicos veſtros pugnam committitis: non pertimeſcat cor veſtrum, nolite metuere, nolite cedere, nec formidetis eos; quia Dominus Deus veſter in medio veſtri eſt, & pro vobis contra aduerſarios dimicabit, vt eruat vos de periculo.* Hæc in Deuteronomio Deus. Ad veritatem hanc declarandam Dominus in ſacris Litteris vocatur *Deus Sabaoth*, hoc eſt, Deus exercituum. Eandem ob cauſſam, poſtquam Abraham inſignem de quinque Regibus victoriam reportaſſet, dixit ei Melchiſedec: *Benedictus Deus excelſus, quo protegente hoſtes in manibus tuis ſunt.* Populus Iſraël cum Amalecitis dimicans tam diu vincebat, quàm diu Moyſes in monte orabat manibus in cælum ſublatis; cùm verò eaſdem deprimebat, vincebatur: vt hinc intelligerēt omnes, victoriā Dei munus eſſe, & oratione Moyſis potiùs quàm militum pugnantium fortitudine & viribus, obtineri. quod ipſum Moyſes apertiſſimè declarauit, cùm finito

Deut. 20.

Geneſ. 14.

Exod.17. prœlio & hostibus profligatis, victoria obtenta, exstruxit altare Domino, quod vocauit, *Dominus exaltatio mea*, quasi diceret, Deus gloria mea est, ille me extulit, ille est cuius virtute hostē vici. Ad ad hoc cōfirmādum legimus, *Iosue 5.* Iosue, dum esset in agro vrbis Ierichontis, oculos leuasse, vidisseq; Angelum hominis specie stantem contra se, euaginatum tenentem gladium; perrexisséque ad eum, & rogasse, *Noster es, an aduersariorum?* Angelum verò respondisse, *Nequaquam, sed sum Princeps exercitus Domini, & nunc venio.* Vnde etiam cùm in eodem libro tanti Ducis egregia facinora & insignes victoriæ narrantur, subiicitur, eum ope diuina vicisse: *Dominus enim Deus Israel pugnauit pro eo.* *Iosue 10.* quibus verbis significatur, non Iosue, sed Dei tantas fuisse victorias, & illarum laudem & gloriam ei tribuendam esse. *2. Mach.15.* Legimus etiam, Iudæ Machabæo ab hostibus obsesso, & in magnas angustias redacto, Ieremiam Prophetam in somnis apparuisse, atque dixisse: *Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduersarios populi mei Israel.* *Iudic.7.* Idcirco dixit Dominus Gedeoni: *In trecentis viris, qui lambuerunt aquas, liberabo vos, & tradam in manus tuas Madian.* & Ionathas, accendens armigerum suum ad confligendam cum hostibus, *1.Reg 14.* *Non est*, ait, *Domino difficile, saluare vel in multis, vel in paucis.* Simili de caussa David Goliath gigantē ita affatus est: *1.Reg.17.*

Tu

Tu venis ad me cum gladio, & hasta, & clypeo, ego autem venio ad te in nomine Domini exercituum Dei agminum Israel. Deinde, cùm iam Rex esset, numquam arma sumebat, nec ad bellum progrediebatur, nisi priùs Deũ adiisset, illũq; supplici precatione consuluisset. Ideo etiam Asa cum innumerabilius Æthiopum copiis pugnaturus Deum sic orabat: *Domine, non est apud te vlla distantia, vtrùm in paucis auxilieris, an in pluribus. Adiuua nos, Domine Deus noster: in te enim & in tuo nomine habentes fiduciam, venimus contra hanc multitudinem.* Idcirco cùm Amasias Rex Iudæ copiosissimo & potentissimo exercitu conflato egressurus esset ad pugnam, eius conatus repressit quidam ex Prophetis his verbis: *O Rex, ne egrediatur tecum exercitus Israel: non est enim Dominus cum Israel, & cunctis filiis Ephraim. Quòd si putas in robore exercitus bella consistere, superari te faciet Deus ab hostibus: Dei quippe est & adiuuare, & in fugam conuertere.* Quare etiam Debora in Cantico suo magnificè laudans Deus, ob insignem victoriã quam eius ope retulerat de Sisara Duce exercitus Iabin Regis Chanaan, sic ait: *De cælo dimicatum est contra eos: stellæ manentes in ordine & cursu suo, aduersus Sisaram pugnauerunt.* Nec absimili ratione Dominus in tot sacræ Scripturæ locis ait: *Ego te defendam & protegam: Ego tecum ero: Ego tradam in manus tuas inimicos tuos:* vel, *Victus est Israel, quia Dominus voluit*

2. Paral. 14.

Paral. 25.

Iudic. 5.

voluit tradere eum in manus inimicorum eius: & alia permulta his non absimilia, quæ passim reperiuntur in sacris historicis & Prophetarum libris, quæque nobis ostendunt victorias diuino munere concedi, & prosperos belli euentus ab immortali Deo pendere, sine quo hominum fortitudo omnis infirma est, & flammæ stupeæ simillima. Quamobrem Constantinus Imperator, in bellum proficiscens, viros sacris initiatos comites sibi assumebat, vt pro eo preces Deo funderent; curabatque deferri tabernaculum ad Templi formam exstructum, in quo Sacerdotes sacra facerent, & diuina officia celebrarent. Denique hanc precandi formulam legionibus suis præscripserat: *Vnum te Deum esse nouimus, vnum te Regem intelligimus, appellamus adiutorem nobis: abs te victoria cecidit, ex te aduersarium fudimus.* Et, vt tandem absolutam, idcirco S. Ambrosius ad Gratianum Imperatorem scribens, qui profecturus ad bellum ab eo formulam fidei petierat, *Petis*, inquit, *à me fidei libellum, sancte Imperator, profecturus ad prælium: nosti enim fide magis Imperatoris, quàm vitute militum, quæri solere victoriam.*

Euseb. lib. 4. de vita Cõstant. c. 20.

In prologo lib. de fide ad Grat.

CAPVT. XLII.

Admiranda prorsus & miraculis plena victoriæ auxilio diuino de hostibus reportatæ.

AD

AD confirmationem eius pro diximus, multas & præcellentes victorias in historiis Ecclesiasticis reperimus, quas admirabiliter & miraculo quodam Christiani Principes, vel etiam Ethnici Christianorum precibus, cælestis Numinis auxilio de hostibus reportarunt. Quis tam illustrem & admirabilem victoriam aduersus Marcomannos & Quados Imperatori Marco Antonino concessit, nisi Deus, piis Christianorum precibus, & oratione legionis eius quam Fulminatricem dixêre, ab impetrata fulminum immissione; quibus perculsis hostium copiis terror iniectus est? Quis auctor fuit tot & tam insignium victoriarum quas consecutus est Constantinus Imperator, præter cælitum Regem, prælato sanctæ Crucis trophæo, tamquam regio vexillo, & armorum præsidio? Cuiusnam ope & auxilio Theodosius Imperator Maximum & Eugenium tyrannos prœlio vicit, nisi Dei eiusdem, qui sanctissimos Apostolos Ioannem & Philippum subsidio illi misit, ventos excitans, qui hostium spicula & sagittas in emittentes retorquerent? Cùm impius fidei desertor Iulianus cælesti virtute lancea confossus est, quis ei plagam inflixit, quis mortem attulit, præterquam ipse Dominus, in quem nefarius Imperator haustum è vulnere sanguinem iaculatus est, & vel inuitus coactus est vt à IESV Christo se vi-

Tertul. Iustin. martyr. in Apol. & Euseb.

Theod lib. 5. cap. 24.

Augusl. de ciuit. Dei lib. 5. c. 26.

victum fateretur? cuius rei confirmandæ gratia scribit Sozomenus, quendam ex amicis vel necessariis Iuliani, cùm esset in itinere, & penuriâ domestici hospitij in Ecclesia dormiret per quietem vidisse complures ex Apostolis & Prophetis in vnum coactis iniuisse consilium quonam modo ei necem inferrent; & post deliberationem duos emisisse, qui, quod deliberatũ fuerat, exsequerentur, & impium de medio tollerent. Quis in illo celeberrimo conflictu dimicauit, in quo nemine è castris Honorij Imperatoris, Theodosij filij, desiderato, immo nec vulnerato; centena Gothorũ millia, (vt refert S. Augustinus) aut (vt Orosius) ducenta millia, ceciderunt, & cũ liberis suis eorum Rex Rhadagasi⁹, nisi Dominus exercituũ? vt ait S. Augustinus. Et sanè Beatus Ambrosius pridie illius diei, quo certatum est, apparuit Florentiæ cuidam Dei amanti, eique hoc ita fore prædixit. Quonam auspice & fautore Mascezel, eiusdem Imperatoris Dux, fratrem suum Gildonem in Africa deuicit? nonne eo qui eundem sanctissimum Antistitem Ambrosium paullo antè vita functum ad illum misit, victoriæ modum declaraturum, & tantum animi additurum, vt militum quinque millium manu septuaginta (teste Orosio) aut octoginta (iuxta Paulum Diaconum) hostium millia fuderit viceritq; atq; ita ne districto quidem gladio

Sozom. lib. 6. cap. 2.

Aug. de ciuit. Dei lib. 5. cap. 23.
Oros. lib. 7. cap. 37.

Oros. lib. 7. cap. 36.
Paul. Diac.

de fero ac crudeli hoste triũphauerit? Quis iterum cum Alarico congressus est, nisi Dominus, cuius virtute & sanctæ Crucis præsidio hanc tantam victoriam obtentam fuisse testatur Prudentius, poëta clarissimus? atque in huius rei confirmationem asserit Orosius, simul atque, mutato Duce, summa belli commissa est Saulo Iudæo, vel pagano viro, mutatum belli euentum, tam infelici rerum conuersione, vt, fauore diuino in vltionem verso, vincerentur ij, qui freti Deo priùs vicerãt. Quòd enim Rhadagasius barbarus esset, & paganus, & quotidie Diis manibus ac inanibus simulacris hostias cædebat, & omnem Romanum sanguinẽ illis deuouerat, credebantq; Gentiles Diis propitiis ac fauentibus fore victorem: Dei misericordia & benignitate factum est, vt victus periret; is autẽ vinceret, qui, cùm esset Christianus, & humanior erat, & res sacras sanctamque Religionem in maiori reuerentia erat habiturus. Quis Theodosio minori, magni Theodosij nepoti fauit, &, terrore Persis auxiliariisque Saracenis iniecto, ad centum millia in Euphrate submersit? Quis Ioannis tyrannidem Rauennæ dissipauit, exercitu Asparis Angelorum præsidio per exsiccatas stagni vndas traducto? Quis missis è cęlo fulminibus atque ignibus alium barbarorum exercitum fudit, nisi idem Dominus? Tãta enim fuit pietate Theodosius iunior, vt Daui-

de gest. Roman. lib. 3. cap. 1.
Carol. Sig. de Occident. imp. lib. 10.
Prud. lib. 2. cont. Sym.
Oros. lib. 7. cap. 37.
Socrat lib. 7. cap. 22.
Socr lib. 7. cap. 23.

Dauidis & Theodoſij aui imitatus exempla, cùm optimè ſciret Deum eſſe Dominum ac moderatorem bellorum, ad eius opem confugeret, & orationibus victorias impetraret.

Socr. lib. 7. cap. 30.

Quis Heraclium Imperatorem de Coſdroa Perſarum Rege triumphare fecit; eoque regno priuato, tot & tam vtiles ac opportunas Romano imperio ademptas prouincias reſtituere? Quis Burgundionibus de Hunnis oppreſſoribus & vexatoribus victoriam conceſſit, niſi eorum pietas, & ſacri baptiſmatis vis admirabilis? quo, vt & fide, armati ter mille dumtaxat, hoſtium decem millia proſtrarunt: quo factum eſt, vt in poſterum Religionis Chriſtianæ eſſent ſtudioſiores.

Paul. Æmilius lib 1. Papyr. Maſſ. l 1. in Col. doueo.

Quis Clodoueum Franciæ Regem, cum Germanis dimicantem, ex victo victorem fecit, niſi votum quo ſe obſtrinxit, Chriſtianum fore, ſi bello ſuperior euaderet? Volebat nimirum Deus hac tam inſigni victoria Clodoueum ad expiandum ſe ſacro Lauacro, totum verò Franciæ regnum ad doctrinam fidemque Chriſti Liberatoris ſuſcipiendam impellere.

Car. Sig. lib. 16. de Occident. imper.

Quis eidem Clodoueo de Alarico Viſigothorum Rege Ariano victoriam dedit, niſi Catholica fides, & Chriſtianæ Religionis ardens ſtudium? In cuius rei fidem miſit Deus ceruam, quæ vadum oſtenderet, per quod fluuium Vigennam, aquarum eluuionibus adauctum, exercitum tranſmitteret, & cum hoſti-

hostibus congressus cæsos dissiparet. Eiusdem beneficio Childebertus, Galliæ Rex Catholicus, Amalericum Visigothorum Regem Arianum, qui cōiugem suam, quòd Catholicam Religionem profiteretur, pessimè accipiebat, deuicit. Quis, nisi victoriarum Dominus, potuit tam validas Albigensium hæreticorum copias tam praua militum manu, quorum Dux erat Simon Montfortius, fundere, & in fugam compellere, & Petrum Aragoniæ Regem, qui hæreticis fauebat, neci dare, & tam gloriosam victoriā Catholicis concedere? Quis admirabilem illam Ioannam Nancei ortam virginem, octodecim annorum puellam, rure à custodia ouium extractam, animo virili & bellica fortitudine muniuit, vt Galliam ab Anglis oppressam armis liberaret, Regem Carolum septimum per medios hostes ad coronam regni suscipiendam Remos perduceret, Aurelias obsidione solueret, & denique tot & tam illustres de Anglis victorias reportaret? Quis temporibus Vrbani 2. summi Pontificis Christianos Antiochiæ à Saracenis obsessos pressósque liberauit, immisso ex cælo ad refrigerandum rore, submissis etiam tribus sanctissimis viris, quorum ductu & auxilio centum millia barbarorum strauerunt? Atque vt ex multis, quæ de Hispania dici possent, aliquid attingamus; cuius nisi præpotentis Dei fortitudine

Idem lib. eodem.

Papyr. Mass. lib. 4. in Carolo 7. Palit. lib. 23.

Æmil. lib. 4. Guil. Tyr. lib. 6. c. 19.

ac virtute Mauros ex Hiſpania Christiani e-iecerunt, tot & tam præclaris prœliis & victoriis? in quarum nonnullis viſus eſt D. Iacobus Apoſtolus, Hiſpaniarũ tutor & patronus, albo equo inſidens, armiſq; conſpicuus cõfligẽs, & magna ſtrage impios ac feros hoſtes obterens. Quis noſtrâ memoriâ in Germania, Gallia, Flandria Catholicis aduerſus hæreticos tot dedit & tã admirabiles victorias, ſi tamen illis cõmodè vti nouiſſemus, ac inter cæteras nouiſſimè clariſſimam illã, & memoria digniſſimã, quã Christiani de Selymo Turcarũ Principe retulerunt, in qua anno ab ortu Christi ſeptuageſimo primo ſupra ſeſquimilleſimũ, Ioanne Auſtriaco, fœderis inter Piũ V. Pontificẽ maximũ, & Catholicum Hiſpaniarum Regem Philippũ ſecundum, & Venetã remp. icti Duce, fuſa ac diſſipata eſt vniuerſa Turcarum claſſis, captæ ſubmerſæq; centum & octoginta triremes, cæſa & in ſeruitutem redacta barbarorũ maxima multitudo, & crudeliſſimi tyranni fractus furor, ac repreſſa ſuperbia. Nullum ſcribendi finem faceremus, ſi vellemus huc congerere omnia quæ hac de re tã in Eccleſiaſticis quàm profanis hiſtoriis narrantur, & quæ Deus ac Dominus noſter effecit, vt oſtenderet à ſe ſolo pendere victorias, eaſque humili & grato animo à Principibus recognoſcendas. Atque ad hoc teſtificandum, aliquot dies feſti quotannis

in Ecclesia Catholica celebrantur, vt Christiani perpetua eos memoria colant, & immortales gratias pro victoriis, quas illis diebus sunt consecuti, Deo agant.

CAP. XLIII.

In quo pretio & honore Principi habenda est ars militaris.

IACTO hoc firmo & stabili fundamento, Deum esse Dominum exercituum ac victoriarum; reliquum, quod ad veram & Christianam fortitudinem spectat, Principi superexstruendum est: ac in primis militaris disciplina in pretio & honore est illi habenda, magnisque beneficiis cumulandi milites, qui vel antea in bellis insignia edidere, vel postea sunt (vt speratur) edituri facinora. Hæc verò illi agenda pacis etiam tempore, vt in bello vitam pro eo & sanguinem lubentiùs profundant. Neque enim negari potest, quin in armis & militum robore ac virtute rerumpub. tutela, conseruatio, & amplificatio posita sit, cùm sint regnorum nerui, Regumque firmamenta, & tutissima propugnacula. Milites enim sunt qui Religionem defendunt, ius & æquitatem tuentur, pacem conseruant, coërcent hostes, facinorosos & audaces supplicio coërcent. Illorum præsidio & auxilio potest colonus agrum arare & serere, vineam colere, fructus frugesq; terræ percipere, in suæ ficus

ac vitis vmbra sine metu somnum capite; mercator nauigare, & regnum rebus necessariis abundans & opulentum reddere; virgo pudicitiæ suæ florem illibatum retinere; nupta securè & absque timore liberos suos educare; faber & opifex artem suam exercere; litteratus studere; sacris initiatus precationi vacare; Monachus in meditationibus persistere, & in cælum manus attollere; Iudex ius administrare; denique Princeps liberum in suos dominatum exercere. Quis regna stabiliuit? quis maxima in terris imperia vel constituit, vel euertit? quis ignotas maris vias aperuit? quis in vastum & furentem Oceanum penetrauit, & cum horribilibus vndis & fluctibus depugnauit, & innumeras ac incredibiles nauigationis difficultates peruicit? quis nouum orbem patefecit & occupauit? tot & tam amplas prouincias & nationes domuit & sub iugum misit? quis, inquam, nisi magnus & inuictus militum ac nautarum fortitudine constantiaque munitus animus? nam, vt præclarè

Cicero orat. pro Muren. ait Cicero, *Rei militaris virtus præstat ceteris omnibus: hæc nomen populo Romano, hæc huic vrbi æternam gloriam peperit: hæc orbem terrarum parêre huic imperio coëgit: omnes vrbanæ res, omnia hæc præclara nostra studia, & hæc forensis laus & industria, latent in tutela ac præsidio bellicæ virtutis: simul atque increpuit suspicio tumultus, artes ilico nostræ conticescunt. quod si ita est,*

est; cedet, opinor, forum castris, otium militiæ stylus gladio, vmbra Soli : sit denique in ciuitate ea prima res, propter quam ipsa est ciuitas omnium princeps. Hæc Tullius. Neque solùm Cicero, Plato, Aristoteles, & alij sapientes totius orbis militarem fortitudinem miris laudibus extollunt, sed & Doctores sanctissimi, ipsáque adeò sacra Scriptura amplissimis verbis fortissimos Duces exornant, qui pro Deo, pro fide, pro Rege, pro patria, prœlia Domini prœliati sunt, & victorias insignes consecuti. Itaque notatu dignissimum est, in cæteris minis, quas populo suo intentat Deus, illam etiam per Isaiam Vatem numerari : *Auferam fortem & virum bellatorem, Iudicem* & *Prophetam*. Vt igitur ad diuinam vltionem referimus, cùm resp. caret bonis Iudicibus, qui iuris administratione in pace populum continent, & criminum vindicatione sceleratos coërcent, quique peccata, bellorum semen ac radicem, impediunt; vt etiam irati Numinis argumentum est, dum Prophetam aufert, qui eam meritorum ac precum suarum præsidio fulcire debet, Deũ propitium reddere, eiusque sanctissimam voluntatem interpretari : sic offensi Dei signum est, cùm Ducibus & valentissimis militibus, qui ab hostium impetu possint defendere, nudat. nam hinc consequitur quod idem Propheta subdit: *Effeminati dominabuntur eis, & corruet populus.* vtque in iis nihil est *Isaia 3.*

fortitudinis, nihil militaris virtutis, corruet populus, & deiecta respub. grauissimis cladibus opprimetur. Quare etiam ad hãc bellicam & militarem virtutem promouendã, & animandos nobiles ac viros strenuos, instituti sũt varij & illustres militares ordines, habitu distincti, & commendarum, quas vocant, honoribus ac annuo vectigali fructibusq; tamquam præmiis quibusdam locupletati, quas (vt æquitas postulat) dare cõuenit iis, qui ob præclarè facta promeriti sunt: in quibus distribuendis habenda est Principi maior ratio meritorum & virtutis, quàm cuiusuis rei alterius, vti suprà diximus. Primum igitur in quo Princeps fortitudinem & vim animi declarare debet, (postquam donum esse diuinum & cæleste recognouerit, & eam à Deo postulauerit) est in æstimandis, honorandis, & remunerandis fortibus & magnanimis viris, signiferis, ordinum ductoribus, legionum præfectis, & aliis eius generis, non gratia & fauore, sed ob longum in re bellica vsum & magna merita, constituendis: (malè enim alios instruet, quem vsus & experientia non fecerit in re bellica doctiorem) imitando ea parte Dauidem Regem, cuius factum in sacra historia librisque Regum narratur, in quibus singuli ex fortissimis illi⁹ Ducibus nominatim recensentur: atque speciatim refertur quanta quisque fortitudine polleret, & quo gra-

Lib. 2. c. 6. & 7.

2. Reg. 23.

gradu alius alios antecederet. Sed vt eo genere fortitudinis, quæ Christiana est virtus, milites verè sint fortes, & non prædomines ac depopulatores; Dei, non Satanæ, ministri; defensores patriæ, non oppressores; amicorum custodes, non perniciosi oppugnatores; Templorum ac rerum sacrarum tutores, non funestæ inferorum faces, quæ eas inflamment & absumant, (vt faciũt plerique militum) necesse est, Principem Christianum magnam rationem habere disciplinæ militaris, curareq; vt seuerè castigẽtur militum rebellio, contumacia, insolentia, rapinæ, iniquitas, rixæ, grauiora verò de iis supplicia exigantur, qui innocentes personas opprimunt, virgines & nuptas contumelia afficiunt; grauissima de Templorum violatoribus, ac sacratarum feminarũ Deiq; ministrorum vexatoribus. Neglecta enim hac militari disciplina & animaduersione, quo maior erit militum numerus, eo maior erit vastitas: & exercitus non erit fortium ac Christianorum militum exercitus, sed hostium & euersorũ generis humani perniciosa quædam colluuies. De ista militari institutione hæc Valerius Maximus: *Disciplina militaris acriter retenta principatũ Italiæ populo Romano peperit, & multarum vrbium, magnorum Regum, validißimarum gentiũ regimen largita est, fauces põtici sinus patefecit, Alpiũ Tauriq; mõtis conuulsa claustra tradidit; ortaq; è paruula* *Lib. 2. c. 8.*

Romuli casa, totius terrarum orbis fecit columen. Ad hanc disciplinam militarem pertinet, à castris rescindere quidquid delinire & effeminare milites potest, vt luxum, delicias, mulierculas quas contra legem diuinam & militaria instituta secum trahunt: sicut fecisse legimus Agesilaum Lacedæmoniorum Regem. Iter enim facienti cum exercitu, multa oblata sunt partim ad vitam necessaria, partim ad mollitiem & illecebras spectantia; sed, reiectis voluptatum lenociniis, vtilia tantùm vitæ accepit. De Scipione Africano, Carthaginis euersore, tradunt historici, quòd cùm in Hispaniam aduersus Numantinos, ob victorias antea toties reportatas admodum insolentes, profectus esset, vbi cognouit mollitie Ducum, & militum incontinentia ac luxu, tot exercitibus perniciem illatam, ilico è castris magno scortorum numero pulso, & luxus ac deliciarum radicibus amputatis, ex victo victorem reddidit, & acrem illam atque animosam Numantiam, quæ totos quatuordecim annos imperio Romano terrori & formidini fuerat, incendiis exustam ruinisque prostratam solo æquauit. Idem fecit Quinctus Metellus in bello Iugurthino, exercitumque suum à deliciis ad pristinæ militiæ disciplinam reuocauit. Denique omnibus magnis Ducibus hęc militaris disciplina ac seueritas tantæ fuit curæ, vt quidam ex illis huius

Plutarch. in Apoph. Lacon.

Valer. Max. lib. 2. c. 7.

Valer. Max. lib. 2. c. 7.

Plin. c. 62. de Viris illustrib.

huius conſeruandæ gratia liberis ſuis vitam ademerint. Capta ab Alphonſo Rege VI. Toleto vrbe, & multis opidis ac populis in poteſtatem redactis, ita fracti ſunt ac debilitati Maurorum animi, vt per multum tempus arma capere non fuerint auſi: atque ita factum, vt Chriſtiani ſumma quiete & pace fruerentur, eiuſque dulcedine capti, otio & voluptatibus deliniti, remiſſa multum priſtina virtute, robur illud, quo antea pugnabant, prorſus amitterent. Cùm igitur poſtea Hali Almorauidum Rex Toletanos fines cum numeroſo & forti exercitu inuaderet, nec poſſet Alphonſus Rex ob ingraueſcentem ætatem & morbos arma capeſſere, & hoſtibus obſiſtere, filium ſuum Sanctium cum copiis miſit: qui victus & cæſus fuit ad Veleſſium, (Vrceſiam quidam vocant) milites enim quos ducebat, illecebris deliniti, otio atque voluptatibus effeminati, manibus obtorpeſcentibus prœlium inibant; nec ea erant virtute, qua, cùm aſperiùs educarentur, ad labores & Martem obduruerant. Rex igitur, tanti dedecoris ac ignauiæ hanc eſſe cauſam intelligens, balnea, & alias domos ad voluptatem factas, ſolo æquari iuſſit, curauitque vt milites labori ac rebus aſperis, vt antè, vſu & exercitatione aſſueſcerent: atque ita amiſſum decus recuperatum eſt. Verùm hæc militaris diſciplina ſeruari non poteſt, niſi militibus ſtipendia

iusta persoluantur. cùm enim hæc non dantur, omnia sibi licere arbitrantur. Quare sapientes & experti viri tradunt primum militaris disciplinæ caput & quasi fundamentũ positum esse in bene accipiendis & debito stipendio afficiendis militibus, vt sic occurratur amicorum incommodis, & aliis inauditis damnis, quæ militum victum quærentium insolentiâ & audaciâ importantur. nam, vt grauiter dictum est à Cassiodoro, *Disciplinam seruare non potest ieiunus exercitus: dum, quod deest, semper præsumit armatus.* DEVS etiam præcepit populo per terras Esau (quæ amicorum erat) iter facturo, vt omnia ad victum necessaria, aquam etiam, pecunia coëmeret, nec vllum damnum inferret. Sed quoniam persæpe Principes pecuniam dant persoluendis militi stipendiis, quæ tamen ob auaritiam & iniquitatem ministrorum non numeratur; debet Princeps debiti militibus auri fraudatores graui supplicio coërcere. hoc enim crimen est grauissimum, & multorum malorum semen: quoniam non solùm miles sanguine suo Rempubl. defendens mercede laborum defraudatur, contra omnem iuris æquitatem; sed etiam ei occasio datur rebellandi, prælium & Principis obedientiam, quando opus est, detrectandi, amicorum fines diripiendi & vastandi; vnde sæpenumero accidit, vt à

Cassiodor.

Deut. 2

Princi-

Principe suo deficiat, illique non obsequatur. Denique si Princeps habere cupit bonos & fortes milites, curandum est illi diligenter, vt nobiles & populares suos pacis tempore simulatis prœliis exerceat, militaribus ludis & agitationibus assuefaciat: cuiusmodi sunt, digladiari, iaculari, currere, saltare, luctari, natare, venari, armatum incedere, agitare equum, omni armorum genere scienter vti, & alia id genus, quibus desidiam vitent, & ad militiæ labóres ferendos reddantur aptiores: quoniam, vt ait sanctus Hieronymus, *Corpus assuetum tunicis loricæ onus non fert, caput opertum linteo galeam recusat, mollem otio manum durus exasperat capulus* Romani, quàm diu eorum Respubl. floruit, magistros qui ad ista & generis eiusdem, & præsertim ad artem illam gymnasticam, à Platone tantopere laudatam, tyrones exercerent, publico stipendio alebant; &, teste Vegetio, nulla alia re sibi orbem terrarum subegêre, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, vsuque militiæ. Illos enim Græci artibus prudentiaque Afri astu, Hispani viribus corporum superarunt; sed armorum exercitium & militarem disciplinam sic coluere, vt hoc vno præsidio omnes orbis nationes domuerint & subiugarint. Lacedæmonij iuuenes suos diligenter exercendo, & ad omnem laborem perferendum à primis incuna-

Epist. 1. ad Heliod.

Lib 1. de re militari.

Plutarch. de instit. Lace.

incunabulis instituendo, fortes ac robustos milites efficiendo, in ditionem ac potestatem suam redegerunt Athenas & Græciam omnem, togæ magis & deliciis quàm militiæ deditam: postea verò iidem Athenienses, cùm aliam viam ingressi, mutatisque consiliis liberos suos asperiùs educauêre, facti sunt ex victis victores, Laçedæmoniosq; subegerunt. tantum valet educatio, & militaris exercitatio, quibus homo iam inde à primis ætatis exordiis est assuefactus. Sed in primis maximè hanc rem adiuuat & promouet ipsius Principis exemplum: plurimum enim subditorum animi excitantur, cùm vident in armis occupari, eorumque exercitatione se ad militiæ munera habiliorem & aptiorem reddere, vt leges Hispanicæ loquuntur. Atque hæc sunt quæ de militari & Christiana fortitudine scribenda occurrerunt: aliis scriptoribus & prudentibus Consiliariis relinquo decernendum quibus de causis Princeps iustum bellum suscipere & gerere possit, & quàm prudenter & circũspectè (cùm scilicet aliter rebus suis prouidere nequit) susceptum bellum administrare oporteat, quibusq; rationibus & stratagematibus vti. Huiusmodi enim ab instituto meo sunt aliena, & ab eo quod mihi initio propositum in his meis libris: quos eo solùm consilio scripsi, vt intelligerent Principes quanto studio Deum colere, quanta

Par. 2. tit. 5. l. 19. & 20.

cura

cura Religionem Christianam & veras perfectasque virtutes amplecti debeant, si quidem principatus suos saluos & incolumes velint. quod satis hactenus declaratum esse arbitror.

CAP. XLIV.

Epilogus, & breuis per Capita dictorum collectio.

NOn ero scribendo longior, ne in immensum excurram; eoque maximè, quòd hæc sapientibus & Reipubl. curis occupatissimis scribam: quare etiam à reliquarum virtutum, quæ Christiani Principis peculiares ac propriæ sunt, explicatione temperabo. ex iis enim quas hactenus exposui, tanquam principalibus & vberrimis fontibus, manant reliquæ: & illas qui possederit, cæteras omnes possidebit. Reliquum est igitur, vt quàm maximè possum obsecrem & per Christi viscera obtester Principē quemque, Reipub. Gubernatorem, Consiliarium & ministrum regium, qui hæc nostra leget, vt attentè & diligenter consideret quo studio totius orbis nationes, quantumuis vero lumine priuatæ, vecordes & barbaræ Religionis semper pietatisque cultum procurârunt, iudicantes absque hac pia cura saluos se & à periculis tutos esse nō posse. Circumspiciat etiam quid Philosophi omnes & sapientes viri de cultu & honore Deo debito

tradi-

tradiderint; quantumq; quotquot vnquam fuerunt Respub. (Romana præsertim, cæteris prudentior & potētior) in falsorum Deorum veneratione enituerūt, amplitudinem suam illis acceptam ferentes, & imperij fasces submittentes. Hæc enim si parte vna iusta lance ponderet, alia verò quanto interuallo nostræ Religionis sanctitas, amplitudo, ac maiestas à despicatissimo falsorum Deorum cultu & inanium superstitionum exsecrabili vanitate distet, pigebit & pudebit intuentem qua sedulitate in Dæmoniis cultum incubuêre quondam Gentiles, & quàm exigua sit Christianorū cura in eo colendo & adorando, qui verus & vnicus est Deus, summum & infinitum bonum, rerum omnium principium & finis, Rector huius vniuersi, Dominus imperiorum omnium; qui ea dat & aufert pro suo arbitratu & voluntate; qui tot nominibus ac causis dignus est, ea vt illi cæremonia & Religione seruiatur, quam nobis de cœlo tulit. Hæc Religio est clarissima quædam & purissima lux, qua media ipsam lucem cæterasq; res omnes adspectabiles videmus; quæ nos collustrat, vt eius præstantiam æstimemus, & res ipsas, quas ipsa nos docet, intelligamus. Hæc palàm prædicat, prouidentia quadam diuina res omnes administrari, eamq; potissimùm in hominibus curandis occupari, bonis maximè, quos patris in modum complectitur,
præser-

præſertim Principes, quos ſuauiùs & accuratiùs tractat; quamobrem his conandum, vt in Dei cultu inter cæteros emineant. Principibus enim piis & religioſis Deus non vulgariter fauet. eosq́ue in terris temporaria felicitate proſequitur, in cœlis ſempiterna. Habeat itaque Princeps prę oculis piiſſimorum aliorum Principum exempla, qui regiam hanc viam ingreſſi, imperia ſua conſeruarunt; & contrariam inſiſtentes, turpiter perdiderunt. Meminerit etiam promiſſionis & iuriſiurandi quo Eccleſiæ ſuam fidem Chriſtiani Reges tum obligant, dum ſacris cæremoniis vncti regiis inſignibus ornantur: nam cum diademate poteſtatem regiam ab Eccleſia per manus Sacerdotum acceperunt, vt eandem Eccleſiā ſibi colendam & protegendam intelligant. Ducem ſequatur ſplendidam illam rationis lucem, quam Deus mentibus noſtris infudit; nosq; edocet, Principes omnes miniſtros eſſe & vicarios eiuſdem; quemuis verò adminiſtrum, ea quæ commiſſa concreditaque ſunt, non pro ſua, ſed pro Dei committentis voluntate procurare debere. Neque verò contentus ſit, ſi Religionis ipſe cum familia curam habeat, ſed vt ſubditi idem faciant connitatur; videatq; q́uos ritus quamq́ue Religionem obſeruent, ne in regno ſuo ſectas opinionibus diſcrepātes admittat: quæ cùm inter ſe coniungi conuenireque non poſſint, remp.

remp.tumultu, seditionibus, ac nouis semper motibus perturbant, errorum veneno inficiunt & inflammant, ardentemque absumunt; quemadmodum nos experientia edocet, &, quem hodie videmus, miserrimus Ecclesiæ Christianæ status, quem peperit Principum in Religione dissimulatio aut conniuentia. Horreat & reformidet seuera illa & terribilia supplicia, quibus Deus ob eiusmodi indulgentiam & dissimulantiam Principes olim affecit: siquidem nulla illis cura maior & vigilantia adhibenda fuerat, quàm in Religionis integritate conseruanda, vt quæ fundamentum sit, & columen, quo regnorum ac principatuum omnium nititur conseruatio. Sed aduertat, ita sibi subditorum procurandam Religionem, Catholicam fidem Ecclesiamq; tuendam, vt nec fidei censorem nec Religionis iudicem agat, nec se rebus aut personis Ecclesiasticis præpositum arbitretur: nam reuera Ecclesiæ Rector aut Præfectus non est, sed filius ac propugnator; cuius est, matris auctoritatem ac sententiam audire, reuereri, & aduersus hostes defendere. Et si quando grauem errorem (quæ hominis infirmitas est) admiserit, ingenuè culpam agnoscat, & expiandus Ecclesiæ censuræ ac correctioni se subiiciat; plurium ac summorũ Principum exemplo, qui ob hanc animi demissionem religiosissimorum Principum nomen

& fa-

& famam immortalem sunt consecuti: neq; enim hominum, sed Dei potestati, cuius ministri & instrumenta sunt Sacerdotes, & à quo excommunicationis sententia, quam hi veluti fulmen quoddam iaciebant, procedebat, capita submittebant. quam etiam ob causam eosdem Christi Mystas reuerebantur, & summa veneratione obseruabant; Templa, vtpote loca diuino Numini consecrata, colebant; ab Ecclesiæ bonis & vectigalibus, tanquam à rebus sacris & Dei cultui dicatis, ministrorum alimentis, pauperum leuamine, peccatorum fidelis & Christiani populi pretio, oculos manusque continebant. Atque hæc quidem breuissimè & quasi compendio de Religione perstricta semper habeat in memoria Princeps. Sed & illud etiam intelligat, eiusdem Christianæ Religionis eam esse præstantiam, vt in ea sola veræ & solidæ virtutes reperiantur: quas verò Philosophi & Gẽtiles Principes (quantumcunque auctorum scriptis celebrentur) habuerunt, aliud nihil fuisse, quàm imaginem quandam vmbramque virtutum. Nouerit etiam, in quocunque Christiano, magis verò in Principe, non simulatas ac falsas, sed veras & firmas virtutes esse oportere. nam Deus ac Dominus noster, qui bonum infinitum est, syncerum, & maximè simplex, plurimùm à fictione abhorret, acriterque eos coërcet, qui virtutem mentiuntur, eius-

que simulatione populum fallunt. Etsi verò illud demus, Principi cautè, secretò, & dissimulanter multa facienda, & omni armorum genere instructum esse oportere, nè ab aliis Principibus ac fictis amicis impellatur in fraudem; illi tamen hæc tanta moderatione præstanda, vt Machiauelli discipulum non agat, nec ob serpentis calliditatem à columbæ Christianaque simplicitate disc edat Persuadeat etiā sibi, inter omnes virtutes, quibus Principem exornatum esse oportet, secundas à pietate & Religione partes iustitiæ deferendas: cuius tanta vis est, vt nullum regnum, nulla prouincia, ciuitas nulla, nullum oppidum, nullus pagus, nulla familia, latronum nulla societas sine huiusce virtutis præsidio cōseruari queat. Vt autem Princeps iustus habeatur, partiendos illi honores & Reipubl. bona in eos priùs qui virtute sua promerentur, & in eam singulari officio & fide exstiterunt, quàm opulentos, aut qui nobilitatem iactantes vita & moribus à progenitoribus quàm longissimè absunt, eorum splendorem vitiis suis quasi tenebris quibusdam obscurant, mores optimos corrumpunt, & pessimis exemplis omni genere vitiorum rempubl. inficiunt. Præterea ad beneficia remunerāda promptior sit, quàm ad iniurias vlciscendas; porrò in muneribus dandis hæc duo obseruet alterum, vt maiorem habeat rationem eorum, qui cùm verè pro-

promeriti ſint, liberalitatem tamen Principis non requirunt, quàm qui ſine vllis officiis vehementer poſtulant: alterum, vt tanta largitate & gratia donet, vt cum ipſa beneficentia donum augeatur; & qui recipit, benignitate potiùs Principis, quàm munere, obſtrictũ ſe ſentiat. Aſſiduè cogitet quid inter verum Regem & tyrannum interſit: & officium Regis quàm ſimillimum eſſe boni paſtoris officio; cuius eſt, gregem paſcere, tueri, pinguefacere, ac tondere, non deglubere. Ne igitur populum vexet, à vectigalibus ac tributis exigendis, quoad fieri poterit, abſtineat: cuius rei gratiâ multiplicandis vſuris æs alienum ſibi creſcere non patiatur; inanes ac profuſos ſumptus effugiat; inutili quoque largitione & effuſione facultatum reſecta, expenſas & impendia honeſtate & vtilitate metiatur; qui publicam rem ſedulò adminiſtrant, remuneret, & beneficiis afficiat; rei verò malè adminiſtratæ & peculatus conuictos quàm ocyſſimè acerrimeque puniat. Cùm verò publica neceſſitate cogente tributa maiora imponit, ita faciat, vt populares intelligant non voluntate, ſed neceſſitate exigente ad hoc impelli. Atque, vt ex opibus plus vtilitatis capiat, attentè videat, & diligenter curet, ne regij fructus & vectigalia cum popularium onere & damno Deique offenſione exigantur: nam qualeſcunq; reditus qui cum pec-

cato exiguntur, teſte S. Gregorio, inſtar ignis ſunt, reliquas opes conſumentis. Et quanquam omni cura illi elaborandum eſt, ne cui ex ſubditis fiat iniuria, tamen longè diligentiùs curandum eſt ne pauperes ac ærumnoſi opprimantur. Det etiam operam, vt fauorem experiantur & foueantur tum coloni agrorum, qui naturalibus diuitiis regnum alunt, ſuntq; Reip. nerui; tum mercatores, qui eandem locupletant, & negotiatione neceſſaria procurant, vt hoc modo vniuerſum regnum diuitiis abundet, &, cùm grauis neceſſitas exiget, Principi ſubſidio eſſe poſſint. Cùm autẽ Princeps per ſe omnibus aures præbere nequeat, nec lites æſtimare, aut cõtrouerſias dirimere, nec ſontes punire, nec hanc iuſtitiæ partẽ ſolus obire: magna ſolicitudine perquirat qui in vniuerſo regno cæteris integritate animiq; magnitudine præſtare putantur, & à quæſtus cupiditate & auaritia ſunt remotiores, quos præter doctrinam iuſtitiæ ſtudium & amor apud cæteros commendat; iis iudicandi poteſtatem committat, iiſque commendet, vt nulla habita perſonarum ratione, ſeueritatem cum clementia ac manſuetudine coniungentes, quatenus publica res poſtulauerit, ius adminiſtrent. Verùm non ſatis ſit Principi, Iudices eiuſmodi adlegiſſe, ſed ſuper illis excubet, & velut è ſpecula oculis illos circumquaque colluſtret; vt bonis an mos

addat,&iniquos ac iustitiæ euersores coërceat. in hac enim Principis inspectione, & quasi perpetua vigilia, vita & salus Reip. cõsistit. Certò sciat, iustitiæ à se obseruãdæ præcipuam partem esse promissorum fidem, dictorumque constantiam; & ad conscientiæ Religionem, ad Principis existimationem, ad obedientiam & exemplum subditorum, ad commercia, fiduciam, & securitatem externorum, & ad conseruandum imperij statum firmissimum munimentum esse fidem; hominibusque persuasum esse, Principis dicta pactaque rata ac firma plus virium obtinere, quàm priuatorum syngraphæ omnes ac tabulæ. Hæc omnia spectant ad iustitiæ virtutem, cuius studiosum & tenacissimum esse Principem oporret; ea tamen moderatione, clementiæ vt meminerit, sine qua iustitia crudelitas est, & regna concidunt, quæ seruat augetque Principis humanitas & mansuetudo: nec minùs etiam eiusdem liberalitas ac magnificentia, qua debet vti cùm in omnes subditos suos, tum speciatim (vt antè dixi) in pauperes & miseros, ac Remp. vniuersam, si quando publica eam clades afflixerit; hæc enim munificentia amabilem reddet Principem. Eundem amorem conciliabit modestia ac temperantia, amp[illegible]o ex vniuerso regno omni luxu, accisis immodicis & inutilibus expensis, quibus egentissima redditur Resp. pulsa procul

quauis petulantia ac turpitudine, quæ regnum inficit, corrumpit, & funditùs euertit. Et quoniam negotia Principum multa sunt, varia, magna, vniuersa, ex quibus publica salus pendet; nec quisquam adeò sapiens est, & vndequaque perfectus, vt solus per se omnia cõplecti possit: necesse est apud se habeat Princeps, qui consiliis illũ iuuent, expertos, prudentes, virtutibus excultos, domini sui amantes, boni publici studiosos, qui modesta libertate sententiam suam dicant, & magis obsequium & vtilitatem heri sui, quàm eius appetitus & libidinem, aut proprium quæstum, sequantur. Hinc enim discernitur fidelis Consiliarius ab ficto & assentatore: oportetq́ue Principem cautũ esse, & circumspectum, vt alterum ab altero internoscat, nisi extremam perniciem adire velit, & suauiter mori. Hęc Principem docebit prudentia, quam petere debet à Deo immortali, si regni sui statum (cuius salus ab eo dependet) firmum ac perpetuum retinere velit. Quare etiam seruet leges omnes & regulas quas vera & Christiana prudentia nos edocet, quarum nonnullas suprà retulimus. Denique ad extremum debet Christianus Princeps fortitudine & animi magnitudine præcellere; vt illum subditi reuereantur, hostes metuant. Sed vt hãc tam necessariam virtutem consequatur, intelligat è cœlo, vt & cæteras, exspectandam, munere

& con-

& conceſſu eius qui Deus exercituum eſt, & victoriarum Dominus, & cui vult impertit. Connitendum nihilominùs Principi eam vt nanciſcatur, adhibenda media & adiumenta ad parandum opportuna. Eiuſmodi ferè ſunt, bonos milites inſtituere, iuuentute ſeuerius ac duriùs educata; honorare & remunerari fortiſſimos quoſque, qui præclaris facinoribus in bello quondam editis de Principe ſuo optimè fuerint meriti, aut in poſterum merituri exiſtimantur.

Hæc eſt omnium rerum, quæ à nobis hactenus tractatæ ſunt, compendiaria quædam ſumma: hoc Chriſtiani Principis expeditum ac regium iter: hic ſcopus in quem collimandũ Principi, ſi imperia & ſtatus cõſeruata veli: hæc ſola eſt, Chriſtiana, vera, & certa politici ſtatus ratio & diſciplina, quam ſecuti Principes imperia ſua conſeruârunt, deſerẽtes verò labefactârunt & perdiderunt, quemadmodum ex dictis manifeſtum eſt. Propterea Dauid Rex ſanctiſſimus ait: *Et nunc, Reges, intelligite; erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore, & exſultate ei cum tremore. Apprehendite diſciplinam, ne quando iraſcatur Dominus, & pereatis de via iuſta. Terribilis enim eſt Deus, qui aufert ſpiritum Principum, terribilis apud Reges terræ.* & eiuſdẽ filius, ſapientiſſimus Salomon, eoſdẽ Reges alloquens, *Si*, inquit, *delectamini ſedibus & ſceptris, ô Reges populi, diligite ſapientiã,*

Pſal. 2. *Pſal. 75.* *Sap. 6.*

vt in perpetuum regnetis: diligite lumen ſapientiæ omnes qui præeſtis populis. Ea verò ſapientia, quam à Regibus hoc loco exigit Spiritus diuinus, alia non eſt, quàm veræ ac ſanctæ Religionis ſancta cognitio, ſumma reuerentia, perfecta obedientia: Religio enim eos colluſtrat, & vero lumine perfundit, ſine qua nulla eſt lux, ſed tenebræ; nulla ſapientia, ſed ignoratio, nulla ſecuritas, ſed pernicies regnorũ, & ruina principatuum. Nam ſi Deus ad regiam dignitatem Principes euexit, quis meliùs conſeruabit quod illis largitus eſt, quàm idem Dominus, qui hoc ipſis etiam immerentibus conceſſit? quis præterquam Deus, mentes eorum illuminabit, vt in conſiliis rectè diſcernant? quis eorum voluntates diriget, vt ab æquitate in iudiciis non deflectant? quis eorum affectus moderabitur, ne ab his abrepti præcipites agantur? quis, bellorum ſeminibus & radicibus euulſis, pacem illis ac tranquillitatem, aut, ſi bellum neceſſariò eſt gerendum, fortitudinem ac robur & certã de hoſtibus victoriã dabit? quis, niſi opum Dominus, eos diuites reddet? quis, præter creatorem rectoremque mundi Deum, glorioſos efficiet, famamque nominis per orbem terrarum vniuerſum propagabit? quis vitam, ſalutem, progeniem, placidum & conſtantem animũ præbebit, niſi qui vita, ſalus, ac gaudium eſt eorum omnium, qui in ipſum ſpem defi-

desigunt? Quid illis deesse poterit, si Principem istum ac summum Regem adiutorem habent? quid adesse, si non habent? aut quî poterunt Deo fauente ac propitio vti, nisi illum agnoscant, illi seruiant, eius Legi obsequantur, & omnino curent vt ipsorum subditi illi morem gerant, & sacratissimam Religionem obseruent? Hæc tabula, hoc speculum marinum, in quod omnes nauarchi & gubernatores intueri; hæc pyxidicula vel acus nautica, cuius beneficio cursum suum dirigere; hæc arctos, in quam oculos semper fixos ac intentos habere debent; vt inter tot procellas & pericula sibi à Deo commissam reipub. nauim saluam & incolumem conseruent, & ad æternæ salutis portum secunda nauigatione perducant. Nam qui aliter faciunt, sese transuersos agunt, regna & status suos euertunt, incurruntque in metuendas atque horribiles illas minas, quas Deus per Ezechielem Prophetam iactat his verbis: *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos, & subiiciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis.* Nam constans & æterna est veritas, quam de Ecclesia prędixit Isaias: *Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit.* Placet hosce libros admirandis sanctorũ Ambrosij & Bernardi verbis concludere. Sanctus Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem scribens, *Nihil,*

Ezech. 20.

Esaia 60.

Lib. 5. epistola 30.

remp. tumultu, seditionibus, ac nouis semper motibus perturbant, errorum veneno inficiunt & inflammant, ardentemque absumunt; quemadmodum nos experientia edocet, &, quem hodie videmus, miserrimus Ecclesiæ Christianæ status, quem peperit Principum in Religione dissimulatio aut conniuentia. Horreat & reformidet seuera illa & terribilia supplicia, quibus Deus ob eiusmodi indulgentiam & dissimulantiam Principes olim affecit: siquidem nulla illis cura maior & vigilantia adhibenda fuerat, quàm in Religionis integritate conseruanda, vt quæ fundamentum sit, & columen, quo regnorum ac principatuum omnium nititur conseruatio. Sed aduertat, ita sibi subditorum procurandam Religionem, Catholicam fidem Ecclesiamq; tuendam, vt nec fidei censorem nec Religionis iudicem agat, nec se rebus aut personis Ecclesiasticis præpositum arbitretur: nam reuera Ecclesiæ Rector aut Præfectus non est, sed filius ac propugnator; cuius est, matris auctoritatem ac sententiam audire, reuereri, & aduersus hostes defendere. Et si quando grauem errorem (quæ hominis infirmitas est) admiserit, ingenuè culpam agnoscat, & expiandus Ecclesiæ censuræ ac correctioni se subiiciat; plurium ac summorũ Principum exemplo, qui ob hanc animi demissionem religiosissimorum Principum nomen

&fa-

&c famam immortalem ſunt conſecuti: neq; enim hominum, ſed Dei poteſtati, cuius miniſtri & inſtrumenta ſunt Sacerdotes, & à quo excommunicationis ſententia, quam hi veluti fulmen quoddam iaciebant, procedebat, capita ſubmittebant. quam etiam ob cauſam eoſdem Chriſti Myſtas reuerebantur, & ſumma veneratione obſeruabant; Templa, vtpote loca diuino Numini conſecrata, colebant; ab Eccleſiæ bonis & vectigalibus, tanquam à rebus ſacris & Dei cultui dicatis, miniſtrorum alimentis, pauperum leuamine, peccatorum fidelis & Chriſtiani populi pretio, oculos manuſque continebant. Atque hæc quidem breuiſſimè & quaſi compendio de Religione perſtricta ſemper habeat in memoria Princeps. Sed & illud etiam intelligat, eiuſdem Chriſtianæ Religionis eam eſſe præſtantiam, vt in ea ſola veræ & ſolidæ virtutes reperiantur: quas verò Philoſophi & Gẽtiles Principes (quantumcunque auctorum ſcriptis celebrentur) habuerunt, aliud nihil fuiſſe, quàm imaginem quandam vmbramque virtutum. Nouerit etiam, in quocunque Chriſtiano, magis verò in Principe, non ſimulatas ac falſas, ſed veras & firmas virtutes eſſe oportere. nam Deus ac Dominus noſter, qui bonum infinitum eſt, ſyncerum, & maximè ſimplex, plurimùm à fictione abhorret, acriterque eos coërcet, qui virtutem mentiuntur, eiuſ-

que simulatione populum fallunt. Etsi verò illud demus, Principi cautè, secretò, & dissimulanter multa facienda, & omni armorum genere instructum esse oportere, nè ab aliis Principibus ac fictis amicis impellatur in fraudem; illi tamen hæc tanta moderatione præstanda, vt Machiauelli discipulum non agat, nec ob serpentis calliditatem à columbæ Christianaque simplicitate discedat. Persuadeat etiā sibi, inter omnes virtutes, quibus Principem exornatum esse oportet, secundas à pietate & Religione partes iustitiæ deferendas: cuius tanta vis est, vt nullum regnum, nulla prouincia, ciuitas nulla, nullum oppidum, nullus pagus, nulla familia, latronum nulla societas sine huiusce virtutis præsidio cōseruari queat. Vt autem Princeps iustus habeatur, partiendos illi honores & Reipubl. bona in eos priùs qui virtute sua promerentur, & in eam singulari officio & fide exstiterunt, quàm opulentos, aut qui nobilitatem iactantes vita & moribus à progenitoribus quàm longissimè absunt, eorum splendorem vitiis suis quasi tenebris quibusdam obscurant, mores optimos corrumpunt, & pessimis exemplis omni genere vitiorum rempubl. inficiunt. Præterea ad beneficia remunerāda promptior sit, quàm ad iniurias vlciscendas; porrò in muneribus dandis hæc duo obseruet: alterum, vt maiorem habeat rationem eorum, qui cùm verè pro-

promeriti ſint, liberalitatem tamen Principis non requirunt, quàm qui ſine vllis officiis vehementer poſtulant: alterum, vt tanta largitate & gratia donet, vt cum ipſa beneficentia donum augeatur; & qui recipit, benignitate potiùs Principis, quàm munere, obſtrictū ſe ſentiat. Aſſiduè cogitet quid inter verum Regem & tyrannum interſit: & officium Regis quàm ſimillimum eſſe boni paſtoris officio; cuius eſt, gregem paſcere, tueri, pinguefacere, ac tondere, non deglubere. Ne igitur populum vexet, à vectigalibus ac tributis exigendis, quoad fieri poterit, abſtineat: cuius rei gratiâ multiplicandis vſuris æs alienum ſibi creſcere non patiatur; inanes ac profuſos ſumptus effugiat; inutili quoque largitione & effuſione facultatum reſecta, expenſas & impendia honeſtate & vtilitate metiatur; qui publicam rem ſedulò adminiſtrant, remuneret, & beneficiis afficiat; rei verò malè adminiſtratæ & peculatus conuictos quàm ocyſſimè acerrimeque puniat. Cùm verò publica neceſſitate cogente tributa maiora imponit, ita faciat, vt populares intelligant non voluntate, ſed neceſſitate exigente ad hoc impelli. Atque, vt ex opibus plus vtilitatis capiat, attentè videat, & diligenter curet, ne regij fructus & vectigalia cum popularium onere & damno Deique offenſione exigantur: nam qualeſcunq; reditus qui cum pec-

cato exiguntur, teſte S. Gregorio, inſtar ignis ſunt, reliquas opes conſumentis. Et quanquam omni cura illi elaborandum eſt, ne cui ex ſubditis fiat iniuria, tamen longè diligentiùs curandum eſt ne pauperes ac ærumnoſi opprimantur. Det etiam operam, vt fauorem experiantur & foueantur tum coloni agrorum, qui naturalibus diuitiis regnum alunt, ſuntq́; Reip. nerui; tum mercatores, qui eandem locupletant, & negotiatione neceſſaria procurant, vt hoc modo vniuerſum regnum diuitiis abundet, &, cùm grauis neceſſitas exiget, Principi ſubſidio eſſe poſſint. Cùm autẽ Princeps per ſe omnibus aures præbere nequeat, nec lites æſtimare, aut cõtrouerſias dirimere, nec ſontes punire, nec hanc iuſtitiæ partẽ ſolus obire: magna ſolicitudine perquirat qui in vniuerſo regno cæteris integritate animiq́; magnitudine præſtare putantur, & à quæſtus cupiditate & auaritia ſunt remotiores, quos præter doctrinam iuſtitiæ ſtudium & amor apud cæteros commendat; iis iudicandi poteſtatem committat, iisq́ue commendet, vt nulla habita perſonarum ratione, ſeueritatem cum clementia ac manſuetudine coniungentes, quatenus publica res poſtulauerit, ius adminiſtrent. Verùm non ſatis ſit Principi, Iudices eiuſmodi adlegiſſe, ſed ſuper illis excubet, & velut è ſpecula oculis illos circumquaq́ue colluſtret; vt bonis an mos

addat,& iniquos ac iuſtitiæ euerſores coërceat. in hac enim Principis inſpectione, & quaſi perpetua vigilia, vita & ſalus Reip. cõſiſtit. Certò ſciat, iuſtitiæ à ſe obſeruãdæ præcipuam partem eſſe promiſſorum fidem, dictorumque conſtantiam; & ad conſcientiæ Religionem, ad Principis exiſtimationem, ad obedientiam & exemplum ſubditorum, ad commercia, fiduciam, & ſecuritatem externorum, & ad conſeruandum imperij ſtatum firmiſſimum munimentum eſſe fidem; hominibuſque perſuaſum eſſe, Principis dicta pactaque rata ac firma plus virium obtinere, quàm priuatorum ſyngraphæ omnes, ac tabulæ. Hæc omnia ſpectant ad iuſtitiæ virtutem, cuius ſtudioſum & tenaciſſimum eſſe Principem oportet; ea tamen moderatione, clementiæ vt meminerit, ſine qua iuſtitia crudelitas eſt, & regna concidunt, quæ ſeruat augetque Principis humanitas & manſuetudo: nec minùs etiam eiuſdem liberalitas ac magnificentia, qua debet vti cùm in omnes ſubditos ſuos, tum ſpeciatim (vt antè dixi) in pauperes & miſeros, ac Remp. vniuerſam, ſi quando publica eam clades afflixerit; hæc enim munificentia amabilem reddet Principem. Eundem amorem conciliabit modeſtia ac temperantia, amputato ex vniuerſo regno omni luxu, acciſis immodicis & inutilibus expenſis, quibus egentiſſima redditur Reſp. pulſa procul

& concessu eius qui Deus exercituum est, & victoriarum Dominus, & cui vult impertit. Connitendum nihilominùs Principi eam vt nanciscatur, adhibenda media & adiumenta ad parandum opportuna. Eiusmodi ferè sunt, bonos milites instituere, iuuentute seuerius ac duriùs educata; honorare & remunerari fortissimos quosque, qui præclaris facinoribus in bello quondam editis de Principe suo optimè fuerint meriti, aut in posterum merituri existimantur.

Hæc est omnium rerum, quæ à nobis hactenus tractatæ sunt, compendiaria quædam summa: hoc Christiani Principis expeditum ac regium iter: hic scopus in quem collimandũ Principi, si imperia & status cõseruata veli: hæc sola est, Christiana, vera, & certa politici status ratio & disciplina, quam secuti Principes imperia sua conseruârunt, deserẽtes verò labefactârunt & perdiderunt, quemadmodum ex dictis manifestum est. Propterea Dauid Rex sanctissimus ait: *Et nunc, Reges, intelligite; erudimini qui iudicatis terram. Seruite Domino in timore, & exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via iusta. Terribilis enim est Deus, qui aufert spiritum Principum, terribilis apud Reges terræ.* & eiusdẽ filius, sapientissimus Salomon, eosdẽ Reges alloquens, *Si*, inquit, *delectamini sedibus & sceptris, ô Reges populi, diligite sapientiã,* *Psal. 2.* *Psal. 75.* *Sap. 6.*

vt in perpetuum regnetis: diligite lumen ſapientiæ omnes qui præeſtis populis. Ea verò ſapientia, quam à Regibus hoc loco exigit Spiritus diuinus, alia non eſt, quàm veræ ac ſanctæ Religionis ſancta cognitio, ſumma reuerentia, perfecta obedientia: Religio enim eos colluſtrat, & vero lumine perfundit, ſine qua nulla eſt lux, ſed tenebræ; nulla ſapientia, ſed ignoratio, nulla ſecuritas, ſed pernicies regnorũ, & ruina principatuum. Nam ſi Deus ad regiam dignitatem Principes euexit, quis meliùs conſeruabit quod illis largitus eſt, quàm idem Dominus, qui hoc ipſis etiam immerentibus conceſſit? quis præterquam Deus, mentes eorum illuminabit, vt in conſiliis rectè diſcernant? quis eorum voluntates diriget, vt ab æquitate in iudiciis non deflectant? quis eorum affectus moderabitur, ne ab his abrepti præcipites agantur? quis, bellorum ſeminibus & radicibus euulſis, pacem illis ac tranquillitatem, aut, ſi bellum neceſſariò eſt gerendum, fortitudinem ac robur & certã de hoſtibus victoriã dabit? quis, niſi opum Dominus, eos diuites reddet? quis, præter creatorem rectoremq́ue mundi Deum, glorioſos efficiet, famamq́ue nominis per orbem terrarum vniuerſum propagabit? quis vitam, ſalutem, progeniem, placidum & conſtantem animũ præbebit, niſi qui vita, ſalus, ac gaudium eſt eorum omnium, qui in ipſum ſpem deſi-

designunt? Quid illis deesse poterit, si Principem istum ac summum Regem adiutorem habent? quid adesse, si non habent? aut quî poterunt Deo fauente ac propitio vti, nisi illum agnoscant, illi seruiant, eius Legi obsequantur, & omnino curent vt ipsorum subditi illi morem gerant, & sacratissimam Religionem obseruent? Hæc tabula, hoc speculum marinum, in quod omnes nauarchi & gubernatores intueri; hæc pyxidicula vel acus nautica, cuius beneficio cursum suum dirigere; hæc arctos, in quam oculos semper fixos ac intentos habere debent; vt inter tot procellas & pericula sibi à Deo commissam reipub. nauim saluam & incolumem conseruent, & ad æternæ salutis portum secunda nauigatione perducant. Nam qui aliter faciunt, sese transuersos agunt, regna & status suos euertunt, incurruntque in metuendas atque horribiles illas minas, quas Deus per Ezechielem Prophetam iactat his verbis: *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos, & subiiciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis.* Nam constans & æterna est veritas, quam de Ecclesia prędixit Isaias: *Gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit.* Placet hosce libros admirandis sanctorũ Ambrosij & Bernardi verbis concludere. Sanctus Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem scribens, *Nihil,*

Ezech. 20.

Esaia 60.

Lib. 5. epistola 30.

inquit, *maius est Religione, nihil sublimius fide. aliter enim salus tuta esse non poterit, nisi vnusquisque Deum verum, hoc est, Deum Christianorum, à quo cuncta reguntur, veraciter colat: nam fides seruabit imperium*, & rursus in eadem epistola: *Quòd si aliqui nomine Christiani tale aliquid decernendum putant, mentem tuam vocabula nuda non capiant, nomina cassa non fallant: quisquis hoc suadet, sacrificat; & quisquis hoc statuit.* Hæc Ambrosius: ex quibus licet perspicere, salutem imperij fide niti; & qui secus senserit dixeritve, fidei ac Christo aduersarium esse. Sanctus Bernardus ad Conradum Imperatorem, cùm dixisset non minùs interesse Cæsaris, quàm propriam tueri coronam, Ecclesiam defendere; quia alterum Regi, alterum Ecclesiæ aduocato conueniat; tandem concludit in hæc verba: *Si quis aliud, quàm locutus sum, vobis* (quod non credimus) *suadere conabitur, is profectò aut non diligit Regem; aut parum intelligit quid regiam deceat maiestatem; aut certè quæ sua sunt quærit, & non valde, quæ vel Dei vel Regis sunt, curare conuincitur,*

Epist. 243.

FINIS.

INDEX

INDEX CAPITVM.

LIBRI PRIMI.

XI. Quæ

LIBRI SECVNDI.

V. De

FINIS.